

Masarykova univerzita
Filozofická fakulta
Historický ústav

Mgr. Marek Vlha

Mezi starou vlastí a Amerikou.
Počátky české krajanské komunity v USA 19. století
v transatlantické perspektivě

Disertační práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D.

Brno 2013

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracoval samostatně za použití uvedených pramenů a literatury.

V Brně dne 25. ledna 2013

.....

Svému školiteli prof. PhDr. Jiřímu Hanušovi, Ph.D. děkuji za vstřícnost a podporu během mého studia. Chtěl bych rovněž vyjádřit vděk řadě dalších lidí v České republice a ve Spojených státech. Během badatelského pobytu v USA mi byl nanejvýš nápomocný můj americký školitel Dr. Walter D. Kamphoefner, ale také Dr. Clinton Machann a David Z. Chroust, Ph.D. z Texas A&M University, John Tomeček z Austinu, Edwin J. Vavra z Ely, Paul Nemecek z Chicaga, rodina Aleny Hornové a Paul J. Spielman ze St. Louis, bratři Klimeshovi ze Spillville a mnozí další. K některým pramenům mě laskavě dovedli jiní historici: prof. PhDr. Milan Hlavačka, CSc. mě upozornil na existenci dopisů Josefa Hessouna v lobkovickém archivu, Mgr. Marta Procházková na rukopis *Listiny a zprávy rodu Jiřího Tardy* ve vlastnictví PhDr. Jana Pokorného. Děkuji též za vstřícnost pracovníkům archivů, v nichž jsem prováděl výzkum. V Literárním archivu Památníku národního písemnictví mi bylo dovoleno čerpat z běžně nedostupné pozůstalosti Josefa Václava Friče, přičemž mi mimořádně ochotně pomáhali Mgr. Iva Prokešová a Jaromír Steklík. Díky Davidu Muhlenovi jsem v roce 2008 získal přístup k improvizovaně skladovaným materiálům z National Czech and Slovak Museum and Library v Cedar Rapids, zachráněným při povodni. June Pachuta Farris mi laskavě vyšla vstříc při bádání v Archives of Czechs and Slovaks Abroad. Jmenovitě bych rád uvedl ještě alespoň pomoc PhDr. Hany Popelové, CSc. a PhDr. Martina Šámala z Knihovny Náprstkova muzea.

V neposlední řadě chci poděkovat za podporu svým nejbližším, hlavně rodičům a Lucii.

Obsah

1. Vymezení badatelské problematiky	6
2. České vystěhovalectví do USA 19. století v kontextu americké, krajanské a české historiografie	13
3. Prolog: Texaská anabáze	38
4. Pionýři doby předbřeznové	45
5. Proud mířící za oceán	68
6. Vysněná Amerika	92
7. Realita Nového světa	115
8. Nová vlast a její koncepty	145
9. Přesídlovací projekty	168
10. Ve víru občanské války	183
11. Tradiční církve a náboženský konflikt	207
12. Svobodomyšlný tábor	226
13. České etnikum v americké perspektivě	241
14. Odřátá haluz národa	263
15. Epilog: Historická paměť a krajanská identita	286
16. Závěry	294
17. Summery	299
18. Jazyková poznámka	302
19. Seznam použitých zkratk	303
20. Seznam pramenů a literatury	305
20.1. Archivní prameny	305
20.2. Vydané prameny	307
20.3. Paměti	309
20.4. Dobová literatura	310
20.5. Dobová beletrie, divadelní hry a kramářské písně	314
20.6. Dobová náboženská literatura	316
20.7. Dobová periodika	317
20.7.1. Českoamerická periodika	317
20.7.2. Česká periodika	318
20.7.3. Americká periodika	318

20.8. Bibliografie.....	322
20.9. Přehledy archivních a knižních sbírek	323
20.10. Encyklopedie a slovníky	324
20.11. Výběrová literatura.....	324
20.12. Internetové databáze.....	366

1. Vymezení badatelské problematiky

„Druhá a podstatnější tvář vystěhovalectví, jeho vlastní dějiny, se vytvářejí ovšem mimo původní vlast v nových sídlištích, v nových hospodářských, společenských a kulturních poměrech v zahraničí. Bez látkové, badatelské a výkladové souvztažnosti obou prostředí. domácího a zahraničního, bez spojení obou pohledů v jeden výsledný obraz, nemůže být plných dějin vystěhovalectví.“

František Kutnar¹

Předmětem předkládané disertační práce je česká diaspora v USA v počátcích masového vystěhovalectví z českých zemí, tedy v období, které lze přibližně vymezit počátkem padesátých a koncem sedmdesátých let 19. století. Jak naznačuje podtitul práce, zvolenou problematiku jsem se pokusil zasadit do českého i amerického kontextu, k čemuž mě přirozeně vedl paralelní zájem o české a americké dějiny. Dospěl jsem k němu během bakalářského a magisterského studia historie, kdy jsem se zabýval látkou spojenou s americkou občanskou válkou. K mému překvapení přede mnou vyvstal obecně málo známý jev – přítomnost nikoliv nepočtených českých vojáků v tomto geograficky velmi vzdáleném konfliktu. Během magisterského studia se můj zájem o americké Čechy prohluboval a postupem času jsem se kromě účasti krajanů ve válce Severu proti Jihu začal zabývat širšími etnickými, kulturními a náboženskými problémy. Předkládaná práce je tedy výsledkem zhruba osmiletého zájmu o danou problematiku.

V průběhu doktorského studia jsem publikoval několik článků věnovaných obrazu českého vystěhovalectví a náboženskému životu v české Americe, především tzv. svobodomyšlnému hnutí.² Pokračoval jsem také ve studiu české účasti v občanské válce,

¹ KUTNAR, František: *Počátky hromadného vystěhovalectví z Čech v době Bachova absolutismu*. Praha 1964, s. 3.

² V chronologickém pořadí jde o následující studie: VLHA, Marek: „*Zůstaňte doma a poctivě se žijte*.“ Počátky masového vystěhovalectví z českých zemí do Ameriky v zrcadle soudobé beletrie. In: SPFFBU(C) – Studia Historica Brunensia 55, 2008, s. 77-97; VLHA, Marek: *Vojta Náprstek a Anthonín Dignowity*. Ideový svět dvou svobodomyšlných osobností v počátcích krajanské Ameriky. In: SPFFBU(C) – Studia Historica Brunensia 57, 2010/1, s. 45-67; VLHA, Marek: *Česká komunita ve Spojených státech a náboženský konflikt*. In: Kaiserová, Kristina – Nešpor, Zdeněk R. (edd.): *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918)*. Ústí nad Labem 2010, s. 402-420; VLHA, Marek: *Czech-Moravian Brethren Churches in Texas and Iowa and Relevant*

kteřou završila komentářem opatřená edice dopisů čtyř českých vojáků bojujících v unionistické armádě.³ Ačkoliv se některé z těchto studií tematicky částečně překrývají s jednotlivými kapitolami předkládané práce, jedná se o zcela svébytné texty, které si nadále zachovávají svoji hodnotu, protože detailněji přibližují dílčí problémy a osobnosti, případně sledují určitou problematiku v odlišném časovém záběru.

Tímto textem jsem se pokusil zaplnit alespoň část z velké mezery v české historiografii, týkající se českých krajanů ve Spojených státech 19. století. Nejde o syntézu pokrývající celé 19. století – už proto, že pro skutečně souhrnný pohled na vytyčené téma se žalostně nedostává základních a materiálových studií.⁴ S ohledem na nutnost pochopení kořenů celé problematiky jsem logicky zvolil zaměření na ranou fázi vystěhovalectví, v jejímž vymezení se shodují s etnografem Leošem Šatavou. Ten předložil v roce 1989 ojedinělý pokus o časovou kontextualizaci českého vystěhovalectví a jeho periodizaci.⁵ Podle Šatavy v něm lze do vypuknutí první světové války rozlišit tři hlavní fáze podmíněné vnějším vývojem i generační obměnou v rámci českoamerické komunity. Jakkoliv je tuto periodizaci nutno považovat pouze za orientační, postihuje důležité posuny, které se v českoamerickém prostředí nepochybně odehrály a bez jejichž uvědomění nelze do tématu hlouběji proniknout:

- 1) Období od roku 1848 do konce sedmdesátých let, jež znamenalo éru „jistého moratoria, ve kterém české etnikum hledá své místo v americké společnosti, a dobu, kdy krystalizují prvky nového českoamerického světa a jeho kultury“.⁶
- 2) Období od konce sedmdesátých let do poloviny devadesátých let, kdy již byl český živel v USA stabilizován, ale přitom stále zůstával silně vázaný k původní vlasti; projevovaly se výrazné vůdčí osobnosti.⁷

Historical Sources. In: Bolom-Kotari, Martina – Zouhar, Jakub (edd.): *Cogito, scribo, spero. Auxiliary Historical Sciences in Central Europe at the Outset of the 21st Century.* Hradec Králové 2012, s. 265-276; VLHA, Marek: *Poslední služba zesnulým ve svobodomyšlné Americe a Český národní hřbitov v Chicagu.* Sonda do náboženského milieu českoamerického svobodomyšlného hnutí. In: Havelka, Miloš (ed.): *Víra, kultura a společnost. Náboženské kultury v českých zemích 19. a 20. století.* Červený Kostelec 2012 [v tisku].

³ VLHA, Marek: *Doktor Antonín Dignowity. Život a odkaz českého radikála v Texasu.* DaS 31, 2009/10, s. 18-20; VLHA Marek: *Czech Soldiers in the American Civil War. Previous Research and New Perspectives.* Kosmas 23, 2010/2, s. 43-57; VLHA, Marek (ed.): *Dopisy z války Severu proti Jihu.* Korespondence českých vojáků v americké občanské válce. Brno 2010.

⁴ Historiografická produkce k tématu českého vystěhovalectví do USA a americké imigrace obecně je přibližena v následující kapitole.

⁵ Viz ŠATAVA, Leoš: *Migrační procesy a české vystěhovalectví 19. století do USA.* Praha 1989, s. 83-85.

⁶ *Ibid.*, s. 84.

⁷ Podle Leoše Šatavy šlo o fázi „nejvýznamnější“. S tímto hodnotícím znaménkem se však zdráhám souhlasit. Jak již zaznělo, ve znalosti celé problematiky existují značné rezervy, nehledě na to, že podobná hodnocení jsou v zásadě ahistorická.

3) Období od poloviny devadesátých let do roku 1914, kdy bylo navzdory kvantitativnímu vzepětí krajanské Ameriky možné pozorovat silné posuny k amerikanizaci a vymaňování se z vazeb ke staré vlasti.

Tato disertační práce sice primárně postihuje první z těchto tří období, činí tak ale s jistým obousměrným časovým přesahem. Ten sahá na jedné straně například k pionýrům, přicházejícím do USA již v době předbřeznové, na druhé straně k některým významným osobnostem a událostem na počátku osmdesátých let 19. století, jež hlavní vymezení kontinuálním způsobem překračovaly. Nejvýraznější časová překlenutí pak souvisejí s problematikou „druháho života“ krajanské Ameriky, respektive pozdějšího výkladu počátků českého přistěhovalectví do USA obecně. Shodou okolností se základní vymezení práce pojí s určitými milníky zažitými v samotných Spojených státech amerických. Jeho počátek se shoduje s přistěhovaleckou vlnou „osmačtyřicátníků“, zatímco raná osmdesátá léta, konkrétně rok 1883, jsou ve Spojených státech od počátku 20. století vnímána jako období vzniku „nové imigrace“, složené z nevzdělaných a převážně katolických přistěhovalců z jižní a východní Evropy.⁸

Historikové americké imigrace se zpravidla přidržují jedné ze dvou hlavních linií, které zde zjednodušeně charakterizují jako linii socioekonomickou (statistické sledování migračních pohybů, ekonomické mobility přistěhovalců atd.) a linii zaměřenou na etnické a kulturní jevy (nacionalismus, asimilace, náboženství apod.). Tato práce spadá do skupiny druhé. Mezi badatelské otázky, které jsem zformuloval na začátku výzkumu, patřily kromě jiných tyto:

- 1) Jakým způsobem byly v českém prostředí konstruovány znalosti a postoje vůči USA?
- 2) Jak reagovala česká společnost na vzrůstající odliv emigrantů do zámoří?

⁸ Zmíněné milníky jsou ve skutečnosti poněkud problematické. V prvním případě lze jistě souhlasit s politickým vlivem některých uprchlíků z revolučního období v rámci jejich etnických minorit (a někdy i mimo ně), koncept „nové imigrace“ (new immigration) je však nepochybně zavádějící. Relativní rozdíly mezi starou a novou imigrací ve skutečnosti nebyly až tak velké. Termín byl vytvořen v rámci Kongresem zřízené The United States Immigration Commission, neboli Dillinghamovy komise, jež fungovala v letech 1907–1910. Komise konstatovala ohrožení americké společnosti údajně novými trendy v přistěhovalectví a připravila podklady pro některá nativistická opatření, která se stala základem pro imigrační politiku země ve 20. století. Za zmínku stojí, že do rámce „nové imigrace“ bývají v americké literatuře často vřazováni i Češi. Ke kritice konceptu „nové imigrace“ viz např. JONES, Maldwyn Allen: *American Immigration*. Chicago 1960, s. 177-187; k činnosti Dillinghamovy komise podrobně ZEIDEL, Robert: *Immigrants, Progressives, and Exclusion Politics*. The Dillingham Commission, 1900–1927. DeKalb 2004.

- 3) Nakolik bylo české etnikum v USA známé či neznámé a jak bylo pohlíženo na jeho přítomnost?
- 4) Jaké vazby pojily českoamerickou komunitu se starou vlastí?
- 5) S jakými vnitřními problémy se krajanská komunita potýkala kromě tradičně zdůrazňované asimilace?
- 6) Nakolik intenzivní a podstatné byly pro česky hovořící imigranty styky s jinými minoritami?
- 7) Do jaké míry vývoj české krajanské komunity korespondoval s jinými přistěhovaleckými skupinami, a nakolik naopak vykazoval specifika?

Některé další problémy spíše neanalytického popisného typu (vývoj krajanského tisku, spolků apod.) jsem s ohledem na udržení konzistence práce opustil, ale výše uvedené otázky zůstaly ve výsledném konceptu zachovány. Cílem mé práce je v první řadě přiblížit ideový svět českých vystěhovalců, stejně jako soudobé české a americké společnosti ve vztahu k nim a k sobě navzájem. V zásadě lze vzájemně provázaný soubor problémů, kterým jsem se věnoval, rozdělit do čtyř hlavních skupin.

Za prvé se budu věnovat budování obrazu „sebe“ a „druhých“.⁹ Pokusím se představit posuny vnímání Ameriky v české societě, počínaje naivitou a zkresleními a konče jejím „odkouzlením“, a také vznik vědomí o českém etniku v USA. Stýkání a potýkání (řečeno s Františkem Palackým) s jinými etnickými minoritami jsem se nakonec rozhodl pojmut nikoliv jako samostatný oddíl, ale pokusil jsem se je organicky včlenit do jednotlivých kapitol, což mnohem příznačněji dokumentuje jeho všudypřítomnost. S vytvářením heteroobrazů a autoobrazů v krajanském prostředí úzce souvisí oblast nacionalismu.¹⁰ S národnostním cítěním byly spjaty koncepty vlasti, jež čeští emigranti nejen konstruovali, ale které se v některých případech také pokoušeli realizovat. Hledání „nové vlasti“ se nicméně

⁹ Termínem „obraz“ zde nemám na mysli stereotyp, který pojmám jako podmnožinu prvního. K bližšímu vymezení viz KOL. AUTORŮ: *Namísto úvodu: „My“ a „oni“*. Náčrt teoretické reflexe problematiky. In: *Obraz druhého v historické perspektivě 2. Identity a stereotypy při formování moderní společnosti*. Praha 2003, s. 11-28; KREKOVÍČOVÁ, Eva: *Medzi autoobrazom a heteroobrazom*. In: *Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů*. Brno 2001, s. 14-27; KLUSÁKOVÁ, Luďa: *Stereotyp nebo obraz druhého?* In: *Obraz druhého v historické perspektivě*. Praha 1997, s. 7-10.

¹⁰ K obecným a teoretickým pohledům na moderní nacionalismus viz HOBBSAWM, Eric: *Národy a nacionalismus od roku 1780*. Program, mýtus, realita. Brno 2000; HROCH, Miroslav: *Národy nejsou dílem náhody*. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů. Praha 2009; HROCH, Miroslav (ed.): *Pohledy na národ a nacionalismus*. Čítanka textů. Praha 2003; SMITH, Anthony D.: *National Identity*. Reno 1991; ANDERSON, Benedict: *Představy společenství*. Praha 2008; THIESSE, Anne-Marie: *Vytváření národních identit v Evropě 18. až 20. století*. Brno 2007.

nevylučovalo se vztahováním krajanů k původní domovině, s čímž souvisely diskuze o krajanském vlastenectví a odrodilectví.¹¹

Vzhledem k tomu, že etnické a nacionální procesy jsou živé a proměňující se jevy, jež se transformují v souvislosti se společensko-politickým vývojem, výše jmenované problémy jsem nemohl sledovat v odtržení od okolní reality. Z tohoto důvodu představuje druhou významnou oblast disertační práce společensko-politická rovina. V krajanském prostředí se zrcadlily a specificky modifikovaly úspěchy i nezdary českého emancipačního hnutí v období takzvaného Bachova absolutismu, v éře „ústavních experimentů“ šedesátých let 19. století, krachu jednání o fundamentálky apod.¹² Ve Spojených státech došlo v téže době k eskalaci dlouhodobého vnitřního konfliktu v podobě čtyřleté občanské války, následované rekonstrukcí amerického Jihu.¹³ Všechny tyto převratné změny a s nimi spojené události vstupovaly ve větší či menší míře do života českých krajanů a vyvolávaly u nich osobitou odezvu. V některých případech jimi byly dokonce ovlivňovány.

Kromě vytváření vzájemných obrazů a nacionálních a politických aspektů je předmětem disertace rovněž oblast dějin náboženství. Pokusil jsem se nejen o přiblížení života katolických a protestantských krajanů, ale také fenoménu takzvané svobodomyslnosti. Toto masové antiklerikální hnutí vstupovalo do ostrých konfliktů s tradičními církvemi a postupně se stalo charakteristickým rysem české Ameriky.¹⁴ Svobodomyslnost byla faktorem, který hluboce ovlivňoval každodenní krajanský život, zároveň však lze její rozbor

¹¹ Ohledně českého národního citění v 19. století viz KAISEROVÁ, Kristina – RAK, Jiří (edd.): *Nacionalizace společnosti v Čechách 1848–1914*. Ústí nad Labem 2008; ŘEPA, Milan: *Obrozený, nebo vymyšlený? Český národ a jeho nacionalismus*. In: Řepa, Milan (ed.): 19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly. Praha 2008, s. 132-138; K situaci na Moravě viz ŘEPA, Milan: *Moravané nebo Češi? Vývoj českého národního vědomí na Moravě v 19. století*. Brno 2001. Pro mezinárodní komparaci viz HROCH, Miroslav: *V národním zájmu*. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě. Praha 1999.

¹² Pro obecný přehled viz URBAN, Otto: *Česká společnost 1848–1918*. Praha 1982; BĚLINA, Pavel – BOROVIČKA, Michael – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P.: *Velké dějiny země Koruny české*, sv. XII.a, 1860–1890. Praha–Litomyšl 2011; KOŘALKA, Jiří: *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914*. Praha 1996.

¹³ K základním pracím k tomuto tématu patří především MCPHERSON, James M.: *Battle Cry of Freedom*. The Civil War Era. New York 1988; FONER, Eric: *Reconstruction*. America's Unfinished Revolution, 1863–1877. New York 1988.

¹⁴ Pro srovnání s českým antiklerikalismem viz NEŠPOR, Zdeněk R.: *Ne/náboženské naděje intelektuálů*. Vývoj české sociologie náboženství v mezinárodním a interdisciplinárním kontextu. Praha 2008; ŘEPA, Milan: „Rušení náboženství“ na Jižní Moravě. Sekularizace ve světle protokolů Krajského trestního soudu v Brně. In: *ibid.*, s. 125-134; k osobnosti průkopníka organizovaného antiklerikalismu Štátného viz KRÍŽEK, Jiří: *Druhý život Alfonse Štátného z Padařova (1831–1913)*. JSH 73, 2004, s. 121-140; MAREK, Pavel: *K náboženskému profilu Alfonse Štátného*. In: Fasora, Lukáš – Hanuš, Jiří – Malíř, Jiří (edd.): *Sekularizace venkovského prostoru v 19. století*. Brno 2009, s. 135-160. Později vzniklému hnutí Volné myšlenky se věnuje KUDLÁČ, Antonín K. K.: *Příběh(y) Volné myšlenky*. Praha 2005; GOLLOVÁ, Miroslava: *Počátky české volnomyšlenkářské a bezvěrecké organizace*. ČČH 82, 1984/2, s. 218-249.

vnímat jako příspěvek související s dějinami náboženství v českých zemích¹⁵ a s neustávajícími diskuzemi o sekularizaci a roli náboženství v industrializované společnosti.¹⁶ Bylo by bezpochyby možné vytyčit ještě další témata, avšak pro vystižení nejdůležitějších rysů kulturního a ideového nivó krajanské Ameriky pokládám body uvedené v předchozích odstavcích za ty nejpodstatnější.

Předkládaná práce je založena primárně na základním výzkumu. Jako hlavní zdroje mi s ohledem na zamýšlenou koncepci sloužily především osobní korespondence a jiné prameny osobní povahy, krajanský, český a americký tisk, soudobá literatura včetně náboženských spisů, beletrie a básnické tvorby. Standardní cesta historika k relevantním zdrojům byla v mém případě poněkud zkomplikována výzvou, s níž se musí potýkat všichni badatelé zkoumající etnické skupiny zapojené do „velké transatlantické migrace“.¹⁷ Mám zde na mysli obrovské geografické vzdálenosti dělící jednotlivé instituce, jež uchovávají související pramenný materiál. Téma vyžadovalo výzkum jak v českých, tak amerických archivech a knihovnách, což mi bylo umožněno během badatelského pobytu na stipendiu Fulbrightovy komise při Texas A&M University v akademickém roce 2008/2009. Díky němu jsem mohl provést archivní výzkum na řadě míst v USA a významně tak rozšířit svoji pramennou základnu. Pátrání po některých pramenech se vždy nesetkalo s úspěchem. Hodně zklamání přinesl například nízký stupeň dochování pramenů spojených s působností nejstarších českých farností, stejně jako absence nejstarších česko-katolických novin, které citelně chybí jako protipól dobře dochovaných tiskovin a dalších pramenů vzešlých ze svobodomyšlného tábora. Na druhou stranu výzkum přinesl setkání s prameny zcela neočekávanými a soukromé korespondence mě zase někdy přivedly k materiálům, jež se naopak nachází na území České

¹⁵ K obecnému náboženskému vývoji českých zemí v 19. století viz NEŠPOR, Zdeněk R. a kol.: *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* Praha 2010; KAISEROVÁ, Kristina – NEŠPOR, Zdeněk R. (edd.): *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918)*. Ústí nad Labem 2010; NEŠPOR, Zdeněk R.: *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem 2006; HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman (edd.): *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*. Praha 2003; *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století*. Ústí nad Labem 2006; FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (edd.): *Sekularizace českých zemí v letech 1848–1914*. Brno 2007; FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (edd.): *Sekularizace venkovského prostoru v 19. století*. Brno 2009; PUTNA, Martin C.: *Česká katolická literatura v evropském kontextu*. Praha 1998.

¹⁶ Srov. např. CASANOVA, José: *Public Religions in the Modern World*. Chicago 1994; MCLEOD, Hugh: *Náboženství a lidé západní Evropy (1789–1989)*. Brno 2007; LUCKMANN, Thomas: *The Invisible Religion. The Problem of Religion in Modern Society*. New York 1967; DAVIEOVÁ, Grace: *Výjimečný případ Evropa. Podoby víry v dnešním světě*. Brno 2009. Pro teoretické vymezení sekularizace viz HAVELKA, Miloš: *Sekularizace a odkouzlení, kompenzace a integrace. K některým souvislostem procesu sekularizace v 19. století*. In: Fasora, Lukáš – Hanuš, Jiří – Malíř, Jiří (edd.): *Sekularizace venkovského prostoru v 19. století*. Brno 2009, s. 33-45; HAVELKA, Miloš: *Ke dvěma intencím procesu sekularizace v 19. a 20. století*. Lidé města/Urban People 11, 2009/3, s. 441-462.

¹⁷ Tento v angličtině všeobecně zažitý pojem (Great Transatlantic Migration) je užíván jako označení vrcholné fáze migračního proudu z Evropy do Ameriky, tedy zhruba období od čtyřicátých let 19. století do začátku první světové války.

republiky.¹⁸ Konečnou podobu disertační práce ovlivnila i moje účast na česko-německém bilaterálním projektu Náboženské kultury v Evropě 19. a 20. století při Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v letech 2010–2012.

Z podkladů, které se mi podařilo shromáždit, jsem mohl do práce explicitně zakomponovat pouze část. Nepovažuji to však za slabinu. Obeznamení se se širším množstvím pramenů mi umožnilo do celé problematiky proniknout s hlubším pochopením a zlepšit tak základnu, na níž je práce vystavěna. Mým záměrem nebylo vytvořit pandán k pozitivistickým publikacím prvních krajanských historiků a nakupit co největší množství faktografických informací, ale představit nejpodstatnější procesy a ideje spojené s krajanskou Amerikou a jejími proměnami v konkrétním období. Šel jsem proto cestou demonstrace na dílčích příkladech – pečlivě jsem zvažoval, vybíral a následně rozebíral ty problémy a situace, které se mi jevily jako obzvláště signifikantní. Vzhledem k tomu, že na následujících stranách představuji mnohdy zcela protichůdné myšlenky a postoje, výsledný tvar není koherentní, ale je spíše mozaikou. O mozaiku jde ostatně už z toho důvodu, že některé sledované jevy procházely i v relativně krátkém období značnými posuny.

Imaginativní aspekty českoamerické problematiky nepovažuji za marxisticky řečeno „nadstavbu“, ale za zcela legitimní téma, ba přímo za jedno ze základních výzkumných témat. Stejně tak, jako každodenní sociální realita krajanského prostředí spoluvytvářela jeho myšlenkový a náboženský svět, tak zase tento významně působil na ni. Koneckonců, na počátku osudového rozhodnutí k emigraci stál soudobý obraz Spojených států amerických v české společnosti – obraz někdy naivní, ale přesto hmatatelně působící.

¹⁸ Podrobnější shrnutí výsledků tohoto badatelského pobytu viz VLHA, Marek: *Nové prameny z amerických archivů k počátkům české komunity v USA*. ČMM 129, 1/2010, s. 127-136.

2. České vystěhovalectví do USA 19. století v kontextu americké, krajaňské a české historiografie

„Vydávaje ‚*Dějiny Čechův Amerických*‘, pokládám za nutné seznámiti čtenáře s obtížemi, se kterými bylo mi zápasiti při sbírání potřebného materiálu, z něhož bych sestavil obstojný obraz našeho života, národního snažení a naší práce v americké cizině. Kdo si představí rozlohu Spoj. Států (majít 9,187,360 čtver. kilometrů) a uváží, že Čechové jsou roztroušeni po celé té ohromné prostoře, dá mi za pravdu, s jakými nesnázemi bylo mi zápasiti, i kdyby neznal, co mimo to bylo mi podniknouti, abych se dopídl látky k účelu tomu potřebné.“

Jan Habenicht v úvodu nejstarší syntézy o dějinách Čechů v USA¹⁹

V této kapitole se pokusím nastínit dosavadní historiografický vývoj na poli studia českých krajanů v USA 19. století. Uvést všechny publikované texty, které v této oblasti vznikly, je samozřejmě nereálné a navíc nepotřebné, protože k tomuto účelu slouží specializované bibliografie.²⁰ Místo toho se pokusím především o dvě věci. Jednak o přiblížení paradigmatických posunů a nejpodstatnějších prací udávajících směr v americkém dějepisectví o přistěhovalectví do USA, a dále o přehled nejdůležitější odborné literatury českoamerické a české provenience, zaměřené na užší segment představovaný vystěhovalectvím z českých zemí v 19. století. Toto rozdělení na tři hlavní skupiny nevychází z provincialismu nebo ze snahy o vytváření umělých kategorií, ale má své logické opodstatnění. Jedná se totiž o tři značně rozdílné historiografické proudy nesené zvláštními

¹⁹ HABENICHT, Jan: *Dějiny Čechův amerických*. St. Louis 1905, s. VII.

²⁰ ČAPEK, Tomáš – VOSTROVSKÝ ČAPEK, Anna: *Bohemian (Czech) Bibliography*. A Finding List of Writings in English Relating to Bohemia and the Čechs. Chicago – London – Edinburgh 1918; JERABEK, Esther: *Czechs and Slovaks in North America*. A Bibliography. New York 1976; REHCIGL, Miloslav Jr.: *A Classified Guide to Bibliographies Relating to Czech, Slovak, and Ruthenian Immigrants in America*. Kosmas 7, 1988, s. 189-212; REHCIGL, Miloslav Jr.: *Czech American Bibliography*. A Comprehensive Listing with Focus on the US and with Appendices on Czechs in Canada and Latin America. [místo vydání neuvedeno] 2011. Viz též ŠTĚDRONSKÝ, František: *Bibliografický přehled prací k dějinám Čechů a Slováků v USA od počátku devadesátých let 19. století*. In: Polišínský, Josef (ed.): *Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA*. Bratislava 1970, s. 314-332; dále zvláštní kapitoly v KOVTUN, George J.: *Czech and Slovak History*. An American Bibliography. Washington 1996; STURM, Rudolf: *Czechoslovakia*. A Bibliographic Guide. Washington 1967.

tradicemi, vznikající ve zcela odlišných podmínkách a s jinými motivy – a navíc proudy, jež spolu často nekomunikovaly, a které, dlužno dodat, mnohdy příliš nekomunikují dodnes.

Tato skutečnost je důsledkem toho, co anglický historik Frank Thistlethwaite výstižně nazval „oponou slané vody“. Thistlethwaite tak učinil v roce 1960, kdy vystoupil na mezinárodním kongresu historiků ve Stockholmu. Ve svém příspěvku shrnul dosavadní výzkum „velké migrace“ z Evropy do zámoří a nastínil směr, kterým by se mělo toto bádání vydat v budoucnu. Jeho hlavním bodem bylo upozornění na existenci problému „opony slané vody“, která odděluje obě strany Atlantiku. Tato opona na jedné straně znesnadňuje pochopit původ a kořeny přistěhovalců v jejich nové vlasti, na druhé straně zase zamlžuje Evropanům osud vystěhovalců za oceánem. Podle Thistlethwaita přišel čas přestat vnímat tuto problematiku jako záležitost emigrantů či imigrantů, pohledem země původu nebo země cílové, a místo toho sledovat proces migrace jako úplnou sekvenci zkušeností.²¹ Tato výzva zaznamenala veliký ohlas. Především od sedmdesátých let se k ní hlásí řada historiků z celého světa a svoji aktuálnost si udržuje dodnes. Další věc však je, nakolik se přednesenou myšlenku podařilo skutečně naplnit. Bohužel je nutno konstatovat, že badatelé z českého prostředí jí zůstávají dlužni nesrovnatelně víc nejen než američtí historikové, ale také než naši středoevropští sousedé.

*

V současné americké historiografii se přistěhovalectví řadí k vysoce respektovaným tématům.²² Důvod naznačují slova, která napsal před více než šedesáti lety klasik amerického dějepisceví Oscar Handlin: „*Kdysi jsem zamýšlel napsat historii přistěhovalců v Americe. Pak jsem zjistil, že přistěhovalci jsou historií Ameriky.*“²³ Britský amerikanista Maldwyn Allen Jones nazval v úvodu ke své syntéze o velké transatlantické migraci přistěhovalectví přímo „*raison d'être Ameriky*“. Uvedl o něm, že bylo „*nejvytrvalejším a nejpronikavějším faktorem ovlivňujícím její vývoj. Celá historie Spojených států během minulých tří a půl století byla utvářena vlnami imigrantů a potomků imigrantů, kteří podlehli vábení Nového*

²¹ THISTLETHWAITE, Frank: *Migration from Europe Overseas in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. In: *Rapports du XIe Congrès International des Sciences Historiques*, vol. 5, *Historie Contemporaine*. Uppsala 1960, s. 32-60. V posledním bodě Thistlethwaite odkazoval k polskému sociologovi Florianovi Znanieckému, k jeho dílu viz níže.

²² Pro obecné uvedení do dějin americké historiografie viz APPLEBYOVÁ, Joyce – HUNTOVÁ, Lynn – JACBOVÁ, Margaret: *Jak říkat pravdu o dějinách*. Historie, věda, historie jako věda a Spojené státy americké. Brno 2002.

²³ „*Once I thought to write a history of the immigrants in America. Then I discovered that the immigrants were American history.*“ HANDLIN, Oscar: *The Uprooted*. The Epic Story of the Great Migrations That Made the American People. Boston 1990 [2. doplněné vydání], s. 3. Zvýrazněno v originále.

světa a jejichž práce, společně s prací jejich potomků, změnila téměř prázdný kontinent v nejmocnější stát světa. S výjimkou indiánů se populace dnešních Spojených států skládá výhradně z přistěhovalců a jejich potomků. Americká společnost, hospodářský život, politika, náboženství a myšlení, to vše dokládá skutečnost, že Spojené státy jsou předním příjemcem největší lidské migrace v historii.“²⁴

Dnešní Američané jsou na tuto skutečnost namnoze hrdí. Zdůrazňování etnického, kulturního a náboženského pluralismu Spojených států je v podstatě společenským mainstreamem. Například americké středoškolské učebnice už dnes nenesou pouze názvy jako *America's History* či *America Past and Present*, ale také *Unfinished Nation* nebo *Out of Many*.²⁵ Nebylo však tomu vždy. Ještě v meziválečné éře bylo běžné přesvědčení o „teutonském“ původu Američanů, přičemž neanglosaští přistěhovalci byli vnímáni jako cizí, případně přímo nebezpečný element. Tento fakt se pochopitelně odrazil rovněž v americké historiografii. Ve vztahu k masové imigraci bychom v ní mohli vymezit tři pomyslné fáze, charakteristické opomíjením, jednostranností a pluralismem, který se začal prosazovat v šedesátých letech minulého století.

Když vyšla roku 1890 kniha fotografa a publicity Jacoba Riise *How the Other Half Lives* (Jak žije ta druhá polovina), vzbudila u americké střední a vyšší třídy silnou odezvu.²⁶ Bylo to poprvé, co se před ní odhalil nevábný svět chudinských, vesměs přistěhovaleckých čtvrtí New Yorku. Je příznačné, že autorem publikace, opatřené působivým fotografickým doprovodem, byl dánský imigrant. Nejstarší práce o dějinách jednotlivých přistěhovaleckých minorit, vznikající v dekadách okolo přelomu 19. a 20. století, se rodily vždy v jejich vlastním středu. Nesly se ovšem ve velmi odlišném duchu než Riisova sociálně kritická kniha. Typický obsah této tvorby tvořily příběhy nejstarších krajanů na americké půdě, portréty politiků, umělců, zámožných selfmademanů a jiných význačných jedinců, dějiny jednotlivých osad, farností a sborů. Jednoduše řečeno, tyto publikace byly především líčením rozmachu a úspěchů vlastního etnika v Novém světě, okořeněným o výčet jeho zásluh na budování nové

²⁴ „Immigration, which was America's historic *raison d'être*, has been the most persistent and the most pervasive influence in her development. The whole history of the United States during the past three and a half centuries has been molded by successive waves of immigrants who responded to the lure of the New World and whose labors, together with those of their descendants, have transformed an almost empty continent into the world's most powerful nation. The population of the United States today, except for the Indians, consists entirely of immigrants and of the descendants of immigrants. American society, economic life, politics, religion, and thought all bear witness to the fact that the United States has been the principal beneficiary of the greatest folk migration in human history.“ JONES, Maldwyn Allen: *American Immigration*. Chicago 1960, s. 1.

²⁵ Srov. seznam učebnic historie doporučených American Textbook Council [<http://www.historytextbooks.org/adopted.htm>], adresa platná k 12. 4. 2012.

²⁶ RIIS, Jacob: *How the Other Half Lives*. Studies Among the Tenements of New York. New York 1890.

americké vlasti.²⁷ Tyto práce byly ve skutečnosti určeny spíše dané etnické komunitě, než širší americké veřejnosti. Proto bývaly často psány nikoliv anglicky, ale v mateřském jazyce.

Na americké akademické půdě fungoval až do dvacátých let 20. století velmi odlišný přístup, podmíněný nativistickými a rasistickými náhledy.²⁸ Profesionální historici se přistěhovalci 19. století v podstatě vůbec nevěnovali, takže známá sociální aktivistka, bojovnice za ženská práva a pozdější nositelka Nobelovy ceny míru Jane Addamsová o tomto tématu v roce 1905 hovořila jako o „*vědci opomíjeném*“.²⁹ Ojedinělou publikací o slovanských imigrantech z pera amerického autora byla po dlouhou dobu *Our Slavic Fellow Citizens* od Emily Greene Balch z roku 1910.³⁰ Kniha byla charakteristická také pozitivním postojem své autorky. Standardní historická tvorba byla zaměřena na oblast politiky a jejím výsostným tématem byla historie amerických institucí. Dominantní historická teorie stála na myšlence jejich kontinuity s dávnou anglosaskou, respektive germánskou minulostí předků Američanů. Modifikace této hypotézy byly rozmanité, typická pro ně ovšem byla aplikace sociálního darwinismu a účelově vystavěná komparatistika. Tyto názory zastávali sociální vědci prvního formátu, mezi nimiž bychom našli například historika Henryho Adamse, filozofa Johna Fiskeho, politologa Johna Burgesse, historika a senátora Henryho Cabota Lodge nebo sociologa Henryho Pratta Fairchilda.³¹

S ohledem na historickou vědu je třeba přiblížit detailněji alespoň jednu osobnost – Herberta Baxtera Adamse. Adams, příslušník nejstarší generace amerických akademických historiků, byl profesorem na Johns Hopkins University a prvním tajemníkem American Historical Association. V americkém dějepisectví zanechal nesmazatelnou stopu a mladší generaci historiků ovlivnil také v jejím vztahu k přistěhovalci. Sám byl potomkem staré koloniální rodiny z Massachusetts, jejíž tradice sahala hluboko do 17. století. Hrdost na tento původ a zřejmě i zkušenosti ze studií v německém Heidelbergu z něj udělaly příznivce teutonské teorie, na jejímž základě spatřoval zárodky amerických institucí ve hvozdech

²⁷ Zde lze jmenovat například KRUSZKA, Waclaw: *Historia Polska w Ameryce*, 13 sv. Milwaukee 1905–1908; FAUST, Albert Bernhardt: *The German Element in the United States*, 2 sv. Boston 1909. Z česko-jazyčné produkce se k nim řadí například práce Jana Habenichta, Antonína Petra Houště nebo Josefa Čermáka, jež jsou přiblíženy níže.

²⁸ Podrobný rozbor předkládá SAVETH, Edward N.: *American Historians and European Immigrants 1875–1925*. New York 1948.

²⁹ ADDAMS, Jane: *Immigration. A Field Neglected by the Scholar*. Commons 10, January 1905, s. 9-19.

³⁰ BALCH, Emily Greene: *Our Slavic Fellow Citizens*. New York 1910.

³¹ Zatímco pro ostatní představovalo téma imigrace z odborného hlediska jen okrajovou záležitost, propagátor eugeniky Fairchild se jím zabýval jako jedním z hlavních předmětů svého zájmu. Srov. vůči přistěhovalci restriktionistickou knihu FAIRCHILD, Henry Pratt: *Immigration. A World Movement and Its American Significance*. New York 1913. Ke vztahu mezi eugenikou a odporem k přistěhovalci viz ORDONER, Nancy: *American Eugenics Race, Queer Anatomy, and the Science of Nationalism*. Minneapolis 2003, s. 3-58.

germánského šerověku.³² Staré tradice, zosobněné v osadách Nové Anglie, byly podle něj ohrožovány industrializací, jejíž důležitou součástí bylo i masové přistěhovalectví. Odtud byl již pouhý krůček domyslet se, že novější imigrace podkopává tradiční způsob amerického života a že mezi přistěhovalci ze severní a západní Evropy na jedné, a jižní a východní Evropy na druhé straně, je zakódován zásadní rozdíl v připravenosti na adaptaci na americké instituce a politický systém.

Všichni Adamsovi žáci nicméně nestora Adamse nenásledovali. V první řadě to platilo o Fredericku Jacksonu Turnerovi, autorovi teze o významu pomezí v amerických dějinách.³³ Ačkoliv je dnes tato slavná teorie obecně odmítána, faktem je, že její autor vycházel z názoru, že původ amerických institucí je nutno hledat nikoliv v prastarém teutonském dědictví, ale ve specifických podmínkách panujících na americké půdě. Tato myšlenka Turnera logicky dovedla k pochopení úlohy, kterou v historii USA sehrávalo zámořské přistěhovalectví. Imigranti a jejich potomci stáli za počátky amatérského zájmu o dějiny amerického přistěhovalectví. Nyní na nich bylo, aby toto téma přenesli i na akademickou půdu. Sám Turner se sice imigraci odborně nevěnoval, ale v zájmu o ni podporoval jednoho ze svých studentů. Byl jím Marcus Lee Hansen, syn dánského pastora a Norky. Pro studium odborným bádáním takřka nedotčené oblasti imigrace do USA měl Hansen díky svému etnickému původu, jazykové vybavě, univerzitnímu vzdělání a Turnerově podpoře ideální předpoklady.

Když se Hansen dostal po první světové válce na dánský ostrov Langeland, odkud pocházel jeho otec, zmocnil se jej „*nepopsatelný pocit melancholie*“, o němž nevěděl, zda vychází spíše z pocitu lítosti vůči předkům, „*kteří museli strávit své životy rok za rokem a generaci za generací v klidu a míru této venkovské osady, kde vše, co mohli vidět, byly mlýny a kostely na kopcích a modrá voda na obou stranách*“, nebo kvůli jejich potomkům, „*vrženým do vzrušení, shonu a často marných snah v Americe*“.³⁴ Hansen strávil několik let

³² Z Adamsových programových statí je patrně nejvýmluvnější přednáška vyslovená na půdě Harvard Historical Society v roce 1881 a otištěná jako ADAMS, Herbert Baxter: *The Germanic Origin of New England Towns*. Boston 1882.

³³ Turnerově osobnosti a tezi o významu pomezí se nejpodrobněji věnoval BILLINGTON, Ray Allen: *Frederick Jackson Turner. Historian, Scholar, Teacher*. New York 1973. Viz také např. KLEPÁRNÍK, Vít: *Raný Turner a hlavní myšlenky jeho teze o významu pomezí*. In: HANUŠ, Jiří – VLČEK, Radomír (edd.): *Historik v proměnách doby a prostředí – 19. století*. Brno 2007, s. 185-208.

³⁴ „[...] ,an indescribable feeling of melancholy came over him; he could not tell whether it was because he felt sorry for his ancestors ,who were obliged to spend their lives year after year and generation after generation in the peace and quiet of this country village where all they could see was mills and churches on the hilltops and the blue water on either side‘ or because he felt sorry ,for their descendants who had been thrown into the fever and bustle and often fruitless activity of America.““ Dle úvodníku od Oscara Hadlina v HANSEN, Marcus Lee: *The Atlantic Migration 1607–1860. A History of the Continuing Settlement of the United States*. New York 1961 [2. doplněné vydání], s. xiv-xv.

v různých evropských archivech a shromáždil obrovské množství dosud nikým nevyužitých pramenů. Převtělil je do zamýšlené syntézy o evropském vystěhovalectví do USA však byl nadlidský úkol. Čas potřebný jen k dokončení heuristiky Hansen v polovině dvacátých let odhadnul na 20 roků. Když ho zastihla předčasná smrt, nestačil ještě dopsat ani první díl plánované trilogie. Ten byl nakonec připraven k vydání z jeho rukopisů harvardským historikem prusko-rakouského původu Arthurem Meierem Schlesingerem a vyšel pod titulem *The Atlantic Migration 1607–1860*.³⁵ Velká transatlantická migrace v něm byla představena jako masový sociální proces, vycházející z konkrétních místních ekonomických podmínek. Hansen přitom neztrácel z obzoru individuální rozdíly a dosáhl plastičnosti, jež je vzhledem k pionýrství tohoto díla obdivuhodná. Dokladem odezvy, kterou kniha vyvolala, bylo v roce 1941 její ocenění Pulitzerovou cenou za historii.

The Atlantic Migration 1607–1860 byla prvním velkým mezníkem v historiografii amerického přistěhovalectví.³⁶ Jakkoliv šlo v mnohém o novátorskou publikaci, ve své době již nebyla tématicky ojedinělá. Zlom nastal ve dvacátých letech, tedy v době, kdy Hansen na svém díle začínal pracovat. Na jednu stranu to byla doba legislativních opatření proti masovému přistěhovalectví, jejichž vrcholem bylo schválení zákona o imigraci z roku 1924, stanovujícího kvóty pro jednotlivá etnika.³⁷ Zároveň se ale začaly objevovat seriózní pokusy o dějepisný přehled americké imigrace, jako byla *A History of American Immigration 1820–1924* od George Stephensona nebo práce věnované jednotlivým etnickým minoritám.³⁸ Z druhé skupiny vyniká především monumentální pětisvazkové dílo vzešlé ze spolupráce Williama Isaaca Thomase a jeho polského kolegy Floriana Znanieckého *The Polish Peasant in Europe and America*, jeden z milníků americké sociologie.³⁹

Absence zájmu o dějiny přistěhovalectví na akademické půdě se tedy stala během meziválečného období minulostí. Se stoupajícím množstvím dílčích publikací vyvstala otázka, jak tento fenomén zastřešit, obecně vnímat a vykládat. Na začátku padesátých let 20. století vydal výše zmíněný historik rusko-židovského původu Oscar Handlin knihu, která tyto diskuze dlouhodobě poznamenala. Handlin měl v té době za sebou již významnou práci

³⁵ Viz předchozí poznámka. Schlesinger také připravil k vydání kratší soubor HANSEN, Marcus Lee: *The Immigrant In American History*. Cambridge 1940.

³⁶ Podrobněji k Hansenovu významu SPEAR, Allan H.: *Marcus Lee Hansen and the Historiography of Immigration*. WMH 44, 1961/4, s. 258-268.

³⁷ Blíže např. DANIELS, Roger: *Guarding the Golden Door. American Immigration Policy and Immigrants since 1882*. New York 2004.

³⁸ STEPHENSON, George M.: *A History of American Immigration 1820–1924*. Boston 1926. Kniha je pokusem o souhrnný pohled na hlavní přistěhovalécké skupiny.

³⁹ THOMAS, William Isaac – ZNANIECKI, Florian: *The Polish Peasant in Europe and America*. Monograph of an Immigrant Group, 5 sv., Chicago–Boston 1918–1920.

o přistěhovalcích v Bostonu.⁴⁰ Ovšem teprve knihou, kterou nazval příznačně *The Uprooted* (Vykořenění), předložil pohled, který pak v imigračních studiích dominoval až do poloviny šedesátých let.⁴¹ V úvodu k tomuto dílu Handlin napsal: „*Budu se zabývat rozbitými domovy, přerušáním navyklého života, odtržením od známého prostředí, tím, stát se cizincem a přestat někam náležet. [...] Emigrace tyto lidi vyňala z tradičního a navyklého prostředí a přesadila je do cizí půdy, mezi cizince, kde vládly cizí zvyky. [...] Přistěhovalci žili v krizi, protože byli vykořenění. V přenesení, kdy byly staré kořeny odstraněny, a kdy ještě nevznikly nové, žili imigranti v extrémní situaci. Šok a následky tohoto šoku přetrvávaly po mnoho let a jejich vliv zasahoval i generace, které samy nezaplátily za plavbu.*“⁴²

Handlinův obraz zkušenosti imigrace jako vykořenění našel díky jeho působivému literárnímu stylu obrovské množství čtenářů. Přes výhrady, které zazní níže, to bylo nepochybně dílo, které k imigraci obrátilo pozornost široké veřejnosti. Po Hansenově *The Atlantic Migration 1607–1860* se stalo druhou (a do dnešních dnů poslední) knihou o přistěhovalectví do USA, jež byla oceněna Pulitzerovou cenou za historii. Dnes ji ovšem v odborných kruzích za věrohodnou považuje sotvakdo. Pochmurnost Handlinova líčení údělu přistěhovalců je až zarážející. V jeho podání šlo o život naplněný izolovaností, vykořisťováním a všeobjímající existenční, ba až existencionální tíhou. Nikoliv náhodou srovnával literární historik Richard Ruland četbu *The Uprooted* s prožitky Karla Rossmanna z Kafkovy *Ameriky*.⁴³ Nabízí se samozřejmě otázka, z jakého důvodu Handlin k tak jednostranné představě dospěl. Nakolik v tom sehrál roli osobní příběh jeho rodiny, si nedovoluji posoudit. V doslovu, napsaném o dvě desetiletí později, Handlin prozradil jistou inspiraci existencionalismem a dobovým znovuobjevováním Marxe a jeho teorie odcizení.⁴⁴ Pomyslnou červenou nit bychom mohli sledovat rovněž k Robertu Ezra Parkovi, významné postavě chicagské sociologické školy. Park vedl ve dvacátých letech rozsáhlé výzkumy o přistěhovalcích v Chicagu a dospěl v nich k podobným závěrům, jaké později podmanivě

⁴⁰ HANDLIN, Oscar: *Boston's Immigrants 1790–1865*. Cambridge 1941.

⁴¹ HANDLIN, Oscar: *The Uprooted*. The Epic Story of the Great Migrations That Made the American People. Boston 1951 [1. vydání].

⁴² „*I shall touch upon broken homes, interruptions of familiar life, separation from known surroundings, the becoming a foreigner and ceasing to belong. [...] Emigration took these people out of traditional, accustomed environments and replanted them in strange ground, among strangers, where strange manners prevailed. [...] The immigrants lived in crisis because they were uprooted. In transplantation, while the old roots were sundered, before the new were established, the immigrants existed in an extreme situation. The shock, and the effects of the shock, persisted for many years; and their influence reached down to generations which themselves never paid the cost of crossing.*“ HANDLIN: *The Uprooted*, s. 4-6.

⁴³ RULAND, Richard E.: *A View from Back Home*. Kafka's Amerika. AQ 13, 1961/1, s. 33-42.

⁴⁴ Srov. Handlinův doslov po 20 letech: HANDLIN, Oscar: *The Uprooted*. The Epic Story of the Great Migrations That Made the American People. Boston 1979 [2. vydání], s. 321.

zformuloval Handlin.⁴⁵ Domnívám se, že k Handlinově jednostrannosti mohla přispět i podjatost jistého druhu historických pramenů, konkrétně novinových zpráv o přistěhovalcích. Ty se totiž do značné míry věnovaly nehodám, zločinům, sebevraždám a dalším skandálními záležitostem á la černá kronika.⁴⁶

Základ Handlinovy teorie spočíval ve stanovení kontrastu mezi poklidným světem evropských zemědělských komunit a překotným „babylonom“ Spojených států, tedy fakticky v rozdílu mezi dvěma weberovskými „ideálními typy“. Jeho teze pochopitelně nemohla ve srovnání s konkrétním historickým materiálem dlouhodobě obstát. Jako první vystoupil s kritikou *The Uprooted* historik italoamerického původu Rudolph J. Vecoli. Ve své studii o italských *contadini* v Chicagu z roku 1964 přesvědčivě dokázal, že svět reálných migrantů neměl s hypotézou o vykořenění mnoho společného.⁴⁷ Vyvrátil nejen Handlinův zjednodušený obraz harmonických venkovských pospolitostí Starého světa (zde Vecoli kromě jiného upozornil na fakt, že většinu italských přistěhovalců vlastně vůbec netvořili obyvatelé malých vesnic), ale také představu o bezútěšném životě imigrantů v Novém světě. Namísto osudem cloumaného jednotlivce představil etnickou komunitu, která poskytovala podporu jednotlivým přistěhovalcům a tvořila překážku národnostní asimilaci. Handlinův imaginární imigrant se mohl v ruchu Ameriky rozplynout snadno, ale příbuzenskými, přátelskými, kulturními a náboženskými vazbami (a často i zvláštním jazykem) propojená skupina už nikoliv.

Poslední bod je ve skutečnosti mnohem podstatnější, než by se mohlo na první pohled zdát. Již od časů amerikanizovaného Francouze Jeana de Crèvecoeur a jeho slavné série pamfletů *Letters From an American Farmer*, publikované roku 1782, se v americkém prostředí objevovala myšlenka „přetavení“ evropských přistěhovalců v nový národ.⁴⁸ Tato idea, později zažitá pod souslovím „tavicí kotlík“ (melting pot), implikovala fungování zákonitého procesu asimilace přistěhovalců během jedné až dvou generací.⁴⁹ O tom, že jde o reálný jev, respektive také jev žádoucí a prospěšný, se obecně nepochybovalo. Z této perspektivy musíme nahlížet například na výše uvedené práce Thomase a Znanieckého i samotného Handlina, které hledaly kořeny tohoto procesu. Pokud se v souvislosti s tavicím

⁴⁵ Srov. závěry studie PARK, Robert Ezra: *Human Migration and the Marginal Man*. AJS 33, 1928/6, s. 881-893.

⁴⁶ Handlin knihu vydal bez jakéhokoliv poznámkového aparátu, a tak jsou jeho prameny nejasné.

⁴⁷ VECOLI, Rudolph J.: *Contadini in Chicago. A Critique of The Uprooted*. JAH, 51, 1964/3, s. 404-417.

⁴⁸ „Here individuals of all nations are melted into a new race of men, whose labors and posterity will one day cause great changes in the world.“ CREVECOEUR, J. Hector St. John: *Letters From an American Farmer*. New York 1904, s. 55.

⁴⁹ Sousloví se zažilo díky divadelní hře britského humoristy Israela Zangwilla, původem ruského žida. Jeho hra *The Melting Pot* byla na jevišti poprvé uvedena v roce 1908, v USA pak o rok později. K její recepci viz SHUMSKY, Neil Larry: *Zangwill's „The Melting Pot“*. Ethnic Tensions on Stage. AQ 27, 1975/1, s. 29-41.

kotlíkem objevovala kritická slova, nešlo ani tak o zpochybňování jeho existence, jako spíše o obavy z toho, že nedokáže zpracovat příval „nové imigrace“.⁵⁰ Vecoliho studie toto přesvědčení o zákonitém přetavování v americký národ poprvé seriózně zpochybnila. Jistou ironií je, že se tak stalo na příkladu Chicaga, které starší badatelé, včetně chicagské sociologické školy, často využívali jako podklad svých teorií o vykořenění přistěhovalců a jejich asimilaci.

Vecoliho kritika dosavadního přístupu zazněla v příhodný okamžik. Šedesátá léta 20. století přinesla rapidní proměnu americké společnosti, spojenou s takovými jevy, jako byl boj za rovnoprávnost černošského obyvatelstva, ženská emancipace atd. Monolit ideálního Američana byl nahrazen pluralismem, který v roce 1960 předznamenalo volební vítězství Johna F. Kennedyho, prvního římského katolíka v Bílém domě.⁵¹ Během druhé poloviny šedesátých let nahradila Vecoliho koncepcí Handlinovu představu a v průběhu následujících dekád ji dále rozvíjela nová generace historiků.⁵² Od začátku osmdesátých let se objevily významné práce, které v Thistlethwaitově a Vecoliho duchu sledovaly konkrétní migrační proudy na obou stranách Atlantiku. Šlo například o knihu Waltera D. Kamphoefnera o vestfálských Němcích v Missouri, Jona Gjerdeho o Norech a Roberta C. Ostergrena o Švédech na americkém Středozápadě, či Roba Kroese o Nizozemcích v Montaně.⁵³ Syntézou, která se zrodila právě v tomto období a zůstává dodnes jednou z nejuznávanějších prací svého druhu, je kniha *The Transplanted*.⁵⁴ Její autor John Bodnar v ní představil transformaci přistěhovalců v urbánním prostředí v kontextu kapitalismu a modernity. Bodnarovy „děti kapitalismu“ zde nefigurují jen jako trpný objekt, ale také jako aktivní činitelé, kteří nacházeli oporu ve vlastních rodinách a institucích, a zároveň ovlivňovali své okolí. Namísto Handlinova *vykořenění a pasivity* nastoupila *transplantace a oboustranné vzájemné působení*. Tento historiografický obrat měl svůj odraz v celé americké společnosti, v níž nastal rozkvět objevování etnicity a pátrání po rodinných kořenech.

⁵⁰ Srov. FAIRCHILD, Henry Pratt: *The Melting Pot Mistake*. Boston 1926.

⁵¹ Srov. např. SMITH, Timothy L.: *Religion and Ethnicity in America*. AHR 83, 1978/5, s. 1155-1185.

⁵² Viz BUKOWCZYK, John J.: *Homage to the Contadini*. The Influence of Rudolph J. Vecoli on Immigration and Ethnic History. *Italian Americana* 21, 2002/2, s. 125-134.

⁵³ KAMPHOEFNER, Walter D.: *Westfalen in Der Neuen Welt*. Eine Sozialgeschichte der Auswanderung im 19. Jahrhundert. Münster 1982 [upravené vydání v angličtině: *The Westfalians*. From Germany to Missouri. Princeton 1987]; GJERDE, Jon: *From Peasants to Farmers*. The Migration from Balestrand, Norway, to the Upper Middle West. Cambridge-New York 1985; OSTERGREN, Robert C.: *A Community Transplanted*. The Trans-Atlantic Experience of a Swedish Immigrant Settlement in the Upper Middle West, 1835–1915. Madison 1988; KROES, Rob: *The Persistence of Ethnicity*. Dutch Calvinist Pioneers in Amsterdam, Montana. Urbana 1992.

⁵⁴ BODNAR, John: *The Transplanted*. A History of Immigrants in Urban America. Bloomington 1985.

Množství publikací o přistěhovalectví a etnicitě roste ve Spojených státech v posledních třech dekádách takřka geometrickou řadou. Historici, sociologové a další badatelé začali důkladně zpracovávat témata jako je americký nativismus,⁵⁵ zapojení přistěhovalců do dělnického hnutí, náboženství, gender atd. Postupem času začaly vznikat i specializované odborné časopisy jako jsou *Amerasia Journal*, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, *Immigrants & Minorities*, *Journal of Asian American Studies*, *Italian Americana* a v neposlední řadě také *Journal of American Ethnic History*, který vychází od roku 1981 při University of Illinois.⁵⁶ Tento publikační boom si záhy vyžádal vznik specializovaných bibliografií⁵⁷ a přehledových encyklopedických příruček.⁵⁸

Přesto zůstávají některé zásadní otázky o americkém přistěhovalectví nezodpovězeny. Naše znalosti o konkrétních osobnostech, událostech a etnických komunitách se neustále zpřesňují, zatímco výklad problému asimilace a amerického přistěhovalectví jako takového je trvalým předmětem diskuzí. Výzkumy z přelomu osmdesátých a devadesátých let například ukazují, že střetnutí s odlišným prostředím mohlo vést nejen k amerikanizaci, ale naopak i ke stimulaci a utvrzování vlastní etnicity.⁵⁹ Potvrzuje tedy rozmach etnických studií konec konceptu asimilace? Kritika tavicího kotlíku původně zaznívala především ze strany odborníků, zabývajících se evropskými imigranty v 19. století. Později ještě zesílila se studiem rasové diskriminace etnik jiné, než bílé barvy pleti. Badatelé přitom poukazují na skutečnost, že percepce „bělošství“ není stálá. V různých obdobích byly jako „bílé“ vnímány různé etnické menšiny – dlouho například nikoliv Irové. Tento proces byl spojen s konstrukcí bílé „kavkazské“ rasy a s vymezováním, jež směřovalo především vůči černochům, ale také asiátům.⁶⁰ Jednou z reakcí na tyto poznatky je teorie o etnické mozaice, neboli „salátové míse“ (salad bowl), která je ale aplikována spíše na Kanadu než na Spojené státy.⁶¹

⁵⁵ Na tomto poli předstihla dobu dodnes v mnoha ohledech nepřekonaná práce HIGHAM, John: *Strangers in the Land. Patterns of American Nativism, 1860–1925*. New Brunswick 1955 [1. vydání].

⁵⁶ Již od roku 1963 publikovaný *International Migration*, vydávaný International Organization for Migration v Ženevě, se zabývá spíše soudobými migračními jevy.

⁵⁷ Např. BUENKER, John D. – BURCKEL, Nicholas C.: *Immigration and Ethnicity. A Guide to Information Sources*. Detroit 1977; BRYE, David L.: *European Immigration and Ethnicity in the United States and Canada. A Historical Bibliography*. Santa Barbara 1983; HUGLUND, A. William: *Immigrants and Their Children in the United States. A Bibliography of Doctoral Dissertations, 1885–1982*. New York 1985.

⁵⁸ DASSANOWSKY, Robert – LEHMAN, Jeffrey: *Gale Encyclopedia of Multicultural America*, 3 sv. Detroit 2000 [2. upravené vydání]; CIMENT, James (ed.): *Encyclopedia of American Immigration*, 4 sv. Armonk, N.Y. 2001. Z jednosvazkových jde např. o POWELL, John: *Encyclopedia of North American Immigration*. New York 2005; pro informace o starším období zůstává ale zřejmě nadále nejvyužívanější THERNSTROM, Stephan (ed.): *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*. Cambridge 1980.

⁵⁹ Srov. GERBER, David A.: *The Making of an American Pluralism*. Buffalo, New York, 1825–60. Urbana 1989; CONZEN, Kathleen Neils – GERBER, David A. – MORAWSKA, Ewa – POZZETTA, George E. – VECOLI, Rudolph J.: *The Invention of Ethnicity. A Perspective from the U.S.A.* JAEH 12, 1992/1, s. 3-41.

⁶⁰ ROEDIGER, David R.: *The Wages of Whiteness. Race and the Making of the American Working Class*. New York 1991; HANEY-L , Ian: *White by Law. The Legal Construction of Race*. New York 1996; JACOBSON,

Všechny teorie vyvolávají ve vědeckém světě reakci a případně revizi. V posledních letech jsme tak svědky upozorňování na limity tvrzení o „poběloštění“ evropských imigrantů,⁶² stejně jako pokusů o rehabilitaci asimilační teorie.⁶³ Kakofonie takto protichůdných názorů je podmíněna už konkrétními tématy a obdobími, kterými se jednotliví účastníci této debaty zabývají.⁶⁴ Rozdíly například mezi německým přistěhovalectvím v předbřeznové éře, zkušeností Číňanů v polovině 19. století a soudobým ilegálním přistěhovalectvím z Mexika jsou pochopitelně kardinální. Osobně se v této věci kloním ke střízlivému názoru Johna Highama: „*Do jisté míry multietnický tavící kotlík nepochybně fungoval – ale tak neúplně, tak nedůsledně, tak nedokonale! Fungoval, ale nepřevládá.*“⁶⁵ V každém případě je jisté jedno. Thistlethwaitova půl století stará výzva k zaujetí transatlantické perspektivy při studiu evropského vystěhovalectví do Ameriky, kterou byla tato kapitola uvedena, zůstává v platnosti.⁶⁶

*

Pakliže vývoj studia přistěhovalectví do USA nastavuje zrcadlo proměnám americké společnosti, podobná situace panuje i v případě české historiografie – ovšem se dvěma výraznými rozdíly. Za prvé nejde ani zdaleka o tak bohaté pole. A za druhé zde můžeme označit jako hlavní faktor jednotlivých posunů (a ustrnutí) nikoliv nativismus, rasismus a proměny etnické identity, ale politický vývoj. Než se však vydáme na českou půdu,

Matthew Frye: *Whiteness of a Different Color*. European Immigrants and the Alchemy of Race. Cambridge, Mass. 1998.

⁶¹ Blíže PALMER, Howard: *Mosaic versus Melting Pot*. Immigration and Ethnicity in Canada and the United States. IJ 31, 1976/3, s. 488-528.

⁶² Srov. BAYOR, Ronald H.: *Another Look at „Whiteness“*. The Persistence of Ethnicity in American Life. JAEH, 29, 2009/1, s. 13-30.

⁶³ ALBA, Richard D. – NEE, Victor: *Remaking The American Mainstream*. Assimilation and Contemporary Immigration. Cambridge. 2003. Zde lze vidět návaznost na klasickou práci GORDON, Milton M.: *Assimilation in American Life*. The Role of Race, Religion, and National Origins. New York 1964.

⁶⁴ Pro základní přehled sociologických teorií týkajících se přistěhovalectví do USA viz HIRSCHMAN, Charles – KASINITZ, Philip – DEWIND, Josh: *The Handbook of International Migration*. The American Experience. New York 1999. Analýza konkrétních etnických skupin viz např. D'INNOCENZO, Michael – SIREFMAN, Josef P. (edd.): *Immigration and Ethnicity*. American Society – Melting Pot or Salad Bowl? Westport 1992.

⁶⁵ „*In some degree a multi ethnic pot indubitably has worked – but so imperfectly, so inconsistently, so incompletely! It worked, but it did not prevail.*“ HIGHAM, John: *Integrating America*. The Problem of Assimilation in the Nineteenth Century. In: Gjerde, Jon (ed.): *Major Problems in American Immigration and Ethnic History*. Boston 1998, s. 17.

⁶⁶ Srov. GERBER, David A.: *Forming a Transnational Narrative*. New Perspectives on European Migrations to the United States. History Teacher 35, 2001/1, s. 61-78.

zaměříme se ještě na publikační tvorbu vzešlou z prostředí stojícího mezi těmito dvěma póly – na literaturu vzniklou v samotném krajanském prostředí.⁶⁷

Zájem o zmapování dějin vlastní komunity můžeme mezi americkými Čechy sledovat od samých počátků tamní českojazyčné tiskové produkce. Už v nejstarších novinách, vycházejících od začátku šedesátých let 19. století, se často objevovaly výzvy k zaslání informací o jednotlivých českých osadách, jejich historii a statistickém vývoji.⁶⁸ Delší texty bylo možné uveřejňovat od roku 1877, kdy vyšlo v Chicagu první z několika desítek čísel populárního almanachu *Amerikán Národní kalendář* (tehdy ještě pod titulem *Amerikán prostonárodní kalendář*). František Boleslav Zdrůbek, významná postava krajanského antiklerikálního hnutí, v něm otiskl pionýrský článek o nejstarších Čechích v New Yorku.⁶⁹ Šlo o první z mnoha dějepisných textů z pera jeho samého, ale hlavně dlouhé řady dalších autorů. Vedle popisů historie jednotlivých osad přibývalo na stránkách krajanských periodik vzpomínek starých pionýrů a (především v konfesně zaměřených tiskovinách) textů o dějinách jednotlivých kostelů, farností a sborů. Počet časopisů a almanachů, v nichž dnes můžeme tyto texty najít, plynule rostl s početním rozmachem česko-americké menšiny.⁷⁰

S knižní produkcí týkající se krajanské historie se setkáváme od sklonku osmdesátých let 19. století. Pro tyto publikace bylo typické vyzdvihování nejstarších průkopníků a výjimečných jedinců a důraz na české úspěchy a zásluhy v nové vlasti. Z tohoto hlediska je příznačná kniha chicagského novináře a sokolského činovníka Josefa Čermáka z roku 1889, věnovaná líčení americké občanské války.⁷¹ Její základ tvoří nepříliš zajímavý kompilát několika anglojazyčných knih, svoji hodnotu si ale navzdory různým nepřesnostem uchovávají unikátní informace o české účasti v tomto konfliktu. Válka Severu proti Jihu tehdy byla dosud žhavým politickým tématem, a tak se přítomnost českých vojáků (stejně jako perzekuce některých Čechů v konfедераčním Texasu) hodila do krámu jako doklad loajality

⁶⁷ Podrobnější přehled hlavních prací viz RECHCIGL, Miloslav Jr.: *Czech and Slovak American Historiography*. Kosmas: Czechoslovak and Central European Journal 24, 2010/1, s. 83-124. Pro období šedesátých až osmdesátých let 20. století viz BICHA, Karel. D.: *Czech-American Historiography 1964–1987*. Czechoslovak and Central European Journal 9, 1990/1-2, s. 144-150.

⁶⁸ Několik dosti důkladných zpráv tohoto druhu je dnes dochováno v pozůstalosti dlouholetého redaktora novin *Slávie* Karla Jonáše: Wisconsin Historical Society, Charles Jonas Papers, 11 Correspondence 1864–1869.

⁶⁹ ZDRŮBEK, František Boleslav: *Každý počátek je těžký*. Pravdivé vypravování o životě prvních českých vystěhovalců v New Yorku. In: *Amerikán prostonárodní kalendář pro rok 1878*. Chicago 1877, s. 54-65.

⁷⁰ Vedle *Amerikána Národního kalendáře* můžeme k nejdůležitějším almanachům řadit tyto: *Nová vlast, Katolík* (společně přejmenovaný na *Národ*), *Hlasatel*, *Sion*, *Kalendář*, *Hlas*, *Kalendář New-yorských listů*, *Kalendář besed lidu*. Pro přehled krajanského tisku viz především ŠTĚDRŮNSKÝ, František: *Zahraniční krajanské noviny, časopisy a kalendáře do roku 1938*. Praha 1958; co do počtu titulů nejobsáhlejší, ovšem méně informativní soupis představuje JAKLOVÁ, Alena: *Čechoamerická periodika 19. a 20. století*. Praha 2010, s. 409-572.

⁷¹ ČERMÁK, Josef: *Dějiny Občanské války s připojením zkušeností českých vojáků*. Chicago 1889.

Čechů vůči jejich nové vlasti. Podobně jako řadě dalších krajanských historiků-amatérů lze Čermákovi vytknout nekritičnost, ze které vyplynula řada omylů.⁷²

Čermákova kniha byla tematicky ojedinělým počinem. Za obvyklejší druh krajanské knižní produkce o vlastních dějinách lze označit publikace církevní, z nichž nejobsáhlejší jsou *Krátké dějiny a seznam česko-katolických osad ve Spojených státech amerických* od Antonína Petra Houště z roku 1890⁷³ a *Památník českých evangelických církví v Americe*, sestavený o desetiletí později na základě informací podaných z jednotlivých protestantských sborů.⁷⁴ Literatura zaměřená na lokální církevní dějiny byla spolu s texty o historii různých spolků relativně nejpočetnější a v neustávající plynulosti ji lze sledovat až dodnes. Zároveň ovšem platí, že jde o oblast nejvíce zahlcenou nepřínosnými kompilacemi starší literatury. Hlavním problémem konfesně zaměřených autorů byl sklon k selektivnosti témat a nedostatek odstupu, umocněný náboženskými spory, které krajanské prostředí dělily na svobodomyšlný, katolický a protestantský tábor. Konfesní hlediska se do jisté míry zrcadlí i v některých syntetických publikacích, přičemž tato tendence přetrvávala až do druhé poloviny 20. století. Josef Chada tehdy v katolické tradici sepsal knihy *Czech-American Catholics* a *The Czechs in the United States*.⁷⁵ V protestantském táboře došlo k podobné snaze naposledy ve dvacátých letech 20. století, patrně kvůli jeho rozdrobenosti.⁷⁶

O první nábožensky neutrální syntézu o Čěších v Americe se pokusil na začátku 20. století lékař Jan Habenicht.⁷⁷ Ten se sice označoval za svobodomyšlného, ale v umírněném duchu. Cítil se být mnohem bližší k národně aktivním katolickým kněžím než k nekompromisním antiklerikálům typu výše zmíněného Zdrúbka. Vzhledem k tomu, že Habenichtovo dílo vyšlo ve vydavatelství při katolických novinách *Hlas*, dostalo se mu ze strany svobodomyšlných naprostého zavržení.⁷⁸ Nedlouho po Habenichtovi vydal kratší, spíše publicistickou knihu o krajanské Americe Jan Salaba-Vojan, doktor práv a krajanský žurnalista.⁷⁹ Zdaleka nejúspěšnější byla díla jiného vystudovaného právníka, Tomáše Čapka,

⁷² K Čermákovým omylům a jejich přebírání dalšími autory viz, VLHA: *Czech Soldiers in the American Civil War. Previous Research and New Perspectives*; VLHA(ed.): *Dopisy z války Severu proti Jihu*. Korespondence českých vojáků v americké občanské válce, s. 17. Mnohé z těchto chyb přejímá nekvalitní publikace BROŽ, Ivan: *Hvězdy proti hvězdám*. Americká občanská válka 1861–1865. Praha 2009.

⁷³ HOUŠŤ, Antonín Petr: *Krátké dějiny a seznam česko-katolických osad ve Spojených státech amerických*. St. Louis 1890.

⁷⁴ *Památník českých evangelických církví v Americe*. Chicago 1900.

⁷⁵ CHADA, Josef: *Czech-American Catholics*. Chicago 1964; CHADA, Josef: *The Czechs in the United States*. New York 1981.

⁷⁶ MILLER, Kenneth D.: *The Czecho-Slovaks in America*. New York 1922.

⁷⁷ HABENICHT: *Dějiny Čechův amerických*.

⁷⁸ Srov. HABENICHT, Jan: *Zápisky starého lékaře*. Chicago 1905, s. 3.

⁷⁹ SALABA-VOJAN, Jaroslav Egon: *Česko-americké epištoly*. Chicago 1911.

pocházejícího z Chrášťovic na Strakonicku.⁸⁰ Vzhledem k tomu, že Čapkovo dílo svou kvantitou i kvalitou výrazně převyšuje ostatní krajanské autory, měli bychom jeho osobnost a tvorbu přiblížit podrobněji.

Tomáš Čapek přišel do USA jako mladík v roce 1880. Mířil za starším bratrem Janem Vratislavem Čapkem, svobodomyslným novinářem, amatérským vynálezcem a mužem mnoha zájmů, ke kterým patřily též dějiny českého osídlení ve Spojených státech.⁸¹ Jan Vratislav nicméně dokázal do konce života vydat pouze pár kratších textů na dílčí témata.⁸² Podklady, které shromáždil pro zamýšlenou syntézu o amerických Česích, připadly po jeho smrti mladšímu sourozenci. V té době už měl za sebou Tomáš Čapek publikování několika textů o dějinách amerických Čechů na stránkách časopisu *Květy americké* a jednu významnější práci. V roce 1889 totiž vydal spis *Památky českých emigrantů v Americe*, v němž pro českoamerickou komunitu objevil některé z jejích nejstarších pionýrů: Augustina Heřmana a Bedřicha Filipa ze 17. století, moravské bratry, lékaře Antonína Michaela Dignowitého a profesora Karla Hrubého.⁸³ K nejdůležitějším Čapkovým pracím patří *Padesát let českého tisku v Americe*, ve které vylíčil dějiny krajanského tisku a zároveň sestavil první bibliografii české tiskové produkce v USA.⁸⁴ Během první světové války nasadil Čapek svoje síly do boje za samostatné Československo, a tak jeho další významné knihy o dějinách krajanů vyšly až v průběhu dvacátých let. Americkému publiku byla určena syntéza *The Čechs (Bohemians) in America*,⁸⁵ české veřejnosti pak *Naše Amerika*, jeho vůbec nejrozsáhlejší dílo.⁸⁶ Českou přítomnost v USA zde přiblížil z mnoha úhlů a na závěr připojil rozsáhlé statistické údaje podle amerického censu z roku 1920 (v duchu čechoslovakismu a kvůli svému slovanskému cítění se v nich věnoval také americkým Slovákům a Slovanům vůbec).

⁸⁰ O Čapkoví podrobně informují jeho paměti: ČAPEK, Tomáš: *Moje Amerika*. Praha 1935; k jeho dílu viz též LIFKA, Bohumír: *Historiograf české Ameriky Tomáš Čapek*. Praha 1947; CHROUST, David Z.: *Futile is the Work of the Father and Grandfather Which the Son and Grandson Willfully Destroy*. Thomas Čapek's Achievement in Preserving Czech-American Sources. *Kosmas: Czechoslovak and Central European Journal* 13, 1998/1, s. 169-188 ; CHROUST, David Z.: *Toward a Biography of Thomas Čapek (1861–1950)*. Sources, Life Sketch, and Biographical Models. In: Machann, Clinton (ed.): *Czech-Americans in Transition*. Austin 1999, s. 97-120.

⁸¹ K této osobnosti viz ČAPEK, Tomáš: *Jan Vratislav Čapek*. Českoamerický buditel, žurnalista a vynálezce. New York 1921.

⁸² ČAPEK, Jan Vratislav: *Krátký nástin dějin, původu a vývoje Národní jednoty v New Yorku a přehled její činnosti*. New York 1903; ČAPEK, Jan Vratislav: *Dějiny české osady New-Yorské a Národní jednoty Čechů amerických*. New York 1905.

⁸³ ČAPEK, Tomáš: *Památky českých emigrantů v Americe*. Omaha 1889. V roce 1907 vyšlo 2. opravené a doplněné vydání.

⁸⁴ ČAPEK, Tomáš: *Padesát let českého tisku v Americe*. New York 1911.

⁸⁵ ČAPEK, Tomáš: *The Čechs (Bohemians) in America*. A Study of Their National, Cultural, Political, Social, Economic and Religious Life. Boston 1920.

⁸⁶ ČAPEK, Tomáš: *Naše Amerika*. Praha 1926.

Čapek své zálibě v krajauské historii věnoval mnoho času a úsilí, což bylo umožněno solidním hmotným zabezpečením vyplývajícím z postavení bankéře. Oslovoval staré pamětníky (k významným pionýrům patřil také jeho tchán Jaroslav Vostrovský), dopisoval si s nimi, sbíral staré knihy, noviny, korespondence a spolkové záznamy, nechával si na zakázku dělat výpisky z krajauského tisku. Obzvláště dobře se orientoval ve vnitřním chodu novinových redakcí, jež patřily k ohniskům krajauského života, a které měl v mladším věku možnost osobně poznat. Dokázal nejen shromáždit značné množství podkladů, ale především vytyčené projekty dovést až do konce. Nepodařilo se mu vydat pouze trojdílný biografický slovník významných Čechů v Americe, který dokončoval v nepříhodné době konce třicátých let (podklady slovníku jsou dnes uloženy v Čapkově pozůstalosti v Kongresové knihovně ve Washingtonu).⁸⁷ Nebýt Čapkova zápalu, studium českého života v USA by dnes bylo mnohem více pozadu. Nelze nicméně zastírat, že části jeho díla jsou vlastní určité nedostatky. Jeho raný spis o nejstarších českých emigrantech v Americe prokazuje značnou selektivnost a idealizaci.⁸⁸ V meziválečném období vedl Čapek s několika českými historiky (kromě jiných s Otakarem Odložilíkem) korespondenci, jež se týkala hlavně osobnosti Augustina Heřmana. Ukazuje se v ní, že se jako historik-nadšenec příliš neorientoval ve starších dějinách a při svém bádání o pionýrech 17. století byl schopen používat dosti naivní argumenty.⁸⁹ Celkově však Čapkova tvorba představuje ukázkou mnohem vyšší míry kritičnosti, než s jakou se setkáváme u jeho souputníků. Důkazem výjimečnosti Čapkova díla je fakt, že se ho prozatím nikdo nepokusil nahradit podobně obsáhlou syntézou. Vysoce jej oceňovaly také československé úřady.⁹⁰

Vedle Čapka musíme v rámci neakademického bádání zmínit také Rudolfa Bubeníčka a jeho *Dějiny Čechů v Chicagu*, práci zabývající se největším „českým“ městem v USA vůbec.⁹¹ Dalším rozsáhlým pozitivistickým dílem je kniha Josefa Martínka věnovaná nejstaršímu (mimořodem dodnes existujícímu) českému podpůrnému spolku v USA, Československé podpůrné společnosti (ČSPS, dnes CSA), která sehrávala v krajauském spolkovém životě význačnou roli.⁹² Z dalších krajauských publikací vynikají především *Czech Pioneers*

⁸⁷ Library of Congress, Thomas Capek Papers, 1/1-4. K tomuto dílu viz LIFKA: *Historiograf české Ameriky Tomáš Čapek*, s. 10-11.

⁸⁸ Ohledně případu Antonína Dignowitého srov. VLHA: *Doktor Antonín Dignowity. Život a odkaz českého radikála v Texasu*.

⁸⁹ Tato korespondence je uložena v Library of Congress, Thomas Capek Papers, 14/3, 15/2.

⁹⁰ Viz např. Čapkova korespondence s představiteli Československého ústavu zahraničního a Ministerstva zahraničních věcí Československé republiky: Library of Congress, Thomas Capek Papers, 13/1, 14/6.

⁹¹ BUBENÍČEK, Rudolf: *Dějiny Čechů v Chicagu*. Chicago 1939.

⁹² MARTÍNEK, Josef: *Století jednoty C.S.A.* Cicero 1955.

of the Southwest o Texasu z pera Estelle Hudsonové a Henryho Mareshe.⁹³ Bohužel, typičtějším příkladem textů o dějinách Čechů v jednotlivých státech a městech jsou *Dějiny Čechů v Nebrasce* od Růženy Rosické, dcery významného omažského žurnalisty Jana Rosického.⁹⁴ Práce, jako je tato, jsou založeny na prostém shromažďování informací ze starších publikací, jmenných seznamech osadníků apod., a neusilují o analytičtější přístup.

Bezkonkurenčně neplodnějším českoamerickým autorem druhé poloviny 20. století se stal přírodovědec Miloslav Rechcigl Jr. Syn stejnojmenného pounorového emigranta, činovníka Rady svobodného Československa a redaktora Svobodné Evropy, v československém exilu sám sehrál významnou úlohu. Stál například po dlouhá léta v čele Společnosti pro vědy a umění, mezinárodní organizace spojující české akademické pracovníky v zahraničí.⁹⁵ V Rechciglově tvorbě se pozitiva a negativa neakademického zájmu o krajanskou historii ukazují v krystalické podobě: na jedné straně obrovská autorská plodnost a zásluhy o upomínání veřejnosti na tuto oblast, na straně druhé někdy nedostatek kritičnosti. Jeho rozsáhlou celoživotní práci na tomto poli nelze považovat za klasicky akademickou tvorbu, ale spíše za snahu o reprodukci současné krajanské komunity ve Spojených státech.⁹⁶ Významnou pomůckou dalším badatelům jsou výše uvedené Rechciglovy bibliografie a archivní příručky.⁹⁷

S příchodem šedesátých let 20. století se v USA setkáváme i s pracemi z pera akademických historiků a dalších specialistů českého původu. Několik podstatných článků napsal Karel D. Bicha, který rychle reflektoval Vecoliho kritiku dosavadních trendů v bádání o americkém přistěhovalectví.⁹⁸ Mimořádně velký přínos pro studium o Česích v Texasu má anglista Clinton Machann, potomek moravských emigrantů Machánů.⁹⁹ Machann je rovněž dlouholetým redaktorem časopisu *Kosmas: Czechoslovak and Central European Journal*, na jehož stránkách je krajanské problematice věnována značná pozornost. Dalším akademickým pracovníkem českého původu je Josef J. Barton, historik pocházející z rodiny česko-

⁹³ HUDSON, Estelle – MARESH, Henry: *Czech Pioneers of the Southwest*. Dallas 1934. Skutečnou autorkou práce byla Hudsonová, doktor Mareš její text pouze zkontroloval; její ohrazení vůči Marešovi viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 1/1, Estelle Hudson Tomáši Čapkovi, 24. 11. 1935.

⁹⁴ ROSICKÁ, Růžena: *Dějiny Čechů v Nebrasce*. Omaha 1928. Později byla kniha přepracována anglicky: ROSICKY, Rose: *A History of Czechs (Bohemians) in Nebraska*. Omaha 1929.

⁹⁵ Viz REHCIGL, Miloslav Jr.: *Pro vlast. Padesát let společnosti pro vědy a umění (SVU)*. Praha 2012.

⁹⁶ Soupis Rechciglovy tvorby do roku 2007 viz REHCIGL, Miloslav Jr.: *Czechoslovak America. Bibliography of Writings of Miloslav Rechcigl, Jr.* [http://www.svu2000.org/headlines/CS_America.pdf], adresa platná k 1. 3. 2012.

⁹⁷ Z druhé skupiny především REHCIGL, Miloslav Jr.: *Czechoslovak American Archivalia*, 2 sv. Olomouc–Ostrava 2004.

⁹⁸ Srov. BICHA, Karel D.: *The Survival of the Village in Urban America. A Note on Czech Immigrants in Chicago to 1914*. IMR 5, 1971/1, s. 72-74.

⁹⁹ Jeho nejdůležitější prací je spoluautorská kniha, rozvádějící jeho dizertaci: MACHANN, Clinton – MENDEL, James W.: *Krásná Amerika. A Study of the Texas Czechs, 1851–1939*. Austin 1983.

moravských bratrských pastorů z Texasu. Migračními studii se v minulosti intenzivně zabýval, publikoval též o Čechách v USA. Jeho stěžejní práce se však zabývá jinými etnickými minoritami a postupně se přeorientoval na dějiny latinské Ameriky.¹⁰⁰ Do skupiny autorů českoamerického původu náleží i geograf Michael A. Kukral, autor studie o Čechách v Clevelandu.¹⁰¹

Další kategorií akademických badatelů jsou emigranti z poválečného Československa. Mezi nimi figuroval František Dvorník, byzantolog světového významu, jehož krátká knížka o Čechách v USA je ovšem pouze popularizačního charakteru.¹⁰² Z dalších lze jmenovat Věru Laskovou, účastnici odboje za druhé světové války, která do USA odešla v roce 1946 a působila dlouhá léta na Regis College ve Weston v Massachusetts. Také její hlavní badatelský zájem ležel jinde a její příspěvky k dějinám amerických Čechů jsou spíše příručkového charakteru.¹⁰³ Mezi pozdějšími imigranty byl Vojtěch Mastný, žák Josefa Polišenského, který působil na několika amerických univerzitách a později v Bologni.¹⁰⁴ V Československu sice publikoval dodnes ojedinělou stať o statistice českého vystěhovalectví do Ameriky, ale ve Spojených státech přešel k sovětologii a politologii.¹⁰⁵ Z mladší generace akademických vědců pochází David Z. Chroust, který se dostal do USA s rodiči po konci Pražského jara. Jeho hlavní zájem patří krajanské žurnalistice a je nepochybně škoda, že jeho obsáhlá disertace prozatím čeká na knižní publikaci.¹⁰⁶ Jednou z nejpřínosnějších prací o Čechách v USA vůbec je *To Reap a Bountiful Harvest* od československé emigrantky Štěpánky Korytové-Magstadt, která v ní přiblížila farmářské osídlení na západ od Mississippi.¹⁰⁷ Kniha, vydaná v roce 1993, je jedním z mála počínů, v nichž se podařilo důkladně propojit český a americký kontext.

Odborných historiků nečeského původu je na tomto poli jen pár. Patří k nim Bruce M. Garver, který se věnoval především náboženskému životu v českoamerickém prostředí

¹⁰⁰ BARTON, Josef J.: *Peasants and Strangers. Italians, Rumanians, and Slovaks in an American City, 1890–1950*. Cambridge 1975.

¹⁰¹ KUKRAL, Michael A.: *Czech Settlements in 19th Century Cleveland, Ohio*. EEQ 38, 2004, s. 473-484.

¹⁰² DVORNIK, Francis: *Czech Contributions to the Growth of the United States*. Chicago 1961.

¹⁰³ LASKA, Vera: *The Czechs in America 1633–1977. A Chronology and Fact Book*. Dobbs Ferry 1978; LASKA, Vera: *Czechs and Slovaks*. In: Eisenberg, Bernard – Roucek, Joseph S. (edd.): *America's Ethnic Politics*. Westport 1982, s. 133-153.

¹⁰⁴ K Mastnému viz POLIŠENSKÝ, Josef: *Historik v měnícím se světě*. Praha 2001, s. 252, 313.

¹⁰⁵ MASTNÝ, Vojtěch: *Statistika vystěhovalectví českého proletariátu do Spojených států*. Demografie – revue pro výzkum populačního vývoje, 1962/3, s. 204-211.

¹⁰⁶ CHROUST, David Z.: *Bohemian Voice. Contention, Brotherhood and Journalism among Czech People in America, 1860–1910* [dissertation]. College Station 2009.

¹⁰⁷ KORYTOVA-MAGSTADT, Stepanka: *To Reap a Bountiful Harvest. Czech Immigration beyond the Mississippi, 1850–1900*. Iowa City 1993.

a Čechům v Nebrasce,¹⁰⁸ a C. Winston Chrislock, autor biografie předního krajanského žurnalisty a politika Karla Jonáše.¹⁰⁹ Ke studiu amerických Čechů je přivedl zájem o politické dějiny střední a východní Evropy v 19. a 20. století. V Chrislockově případě jej navíc podpořil český původ jeho druhé manželky Zory. Převaha badatelů z daného přistěhovaleckého etnika je v rámci jeho výzkumu běžnou záležitostí. V případě menších národností, kde jazyková bariéra působí obzvláště silně, ji lze chápat ještě snadněji.

*

Pohled na historiografickou produkci v českých zemích nabízí oproti americké a českoamerické tvorbě opět odlišný obrázek. Za vše hovoří už její několik desetiletí trvající zpoždění. K odpoutání se od domácí historie zde totiž dlouho neexistovala žádná motivace. Odborný zájem o Čechy v USA nastartoval až po vzniku samostatného československého státu v roce 1918. Zkušenosti z první světové války vedly k tomu, že byl motivován převážně politicky.¹¹⁰ Američtí krajané byli vnímáni jako důležitá síla schopná pracovat na pozitivním obraze mladého Československa v zahraničí, lobovat za jeho zájmy a případně mu poskytovat další pomoc. Vědecká pozornost byla tudíž zaměřena na aktuální trendy vystěhovalectví. O krajanskou Ameriku a další československé „kolonie“ se zajímali především statistici a sociologové, historici prozatím nikoliv.

V roce 1928 se těmto záměrům dostalo pevné základny, když byl založen Československý ústav zahraniční se sídlem v Praze. Jeho hlavním úkolem bylo shromažďování statistického materiálu a dokumentů o životě krajanů ve světě, podpora vzájemných styků a českého školství v cizině.¹¹¹ Výsledky dokumentační činnosti ústavu, za níž stál v první řadě Jan Auerhan, dnes mohou sloužit jako zdroj cenných dat pro meziválečné období.¹¹² Ohledně starších dějin zde bohužel zdaleka tolik informací nenajdeme.¹¹³ Historicky zaměřenou produkci vydanou v československých nakladatelstvích představoval

¹⁰⁸ GARVER, Bruce M.: *Czech-American Free Thinkers on the Great Plains, 1871–1914*. In: Luebke, Frederick C. (ed.): *Ethnicity on the Great Plains*. Lincoln 1980, s. 147-169; GARVER, Bruce M.: *Czech-American Protestants. A Minority Within a Minority*. Nebraska History 74, 1993/3-4, s. 150-167.

¹⁰⁹ CHRISLOCK, C. Winston: *Charles Jonas 1840–1896*. Czech National Liberal, Wisconsin Bourbon Democrat. Philadelphia 1993.

¹¹⁰ K angažování amerických Čechů za první světové války blíže HÁJKOVÁ, Dagmar: *Naše česká věc*. Češi v Americe za první světové války. Praha 2011.

¹¹¹ Viz BROUČEK, Stanislav: *Vznik a poslání Československého ústavu zahraničního*. Češi v cizině 4, 1989, s. 14-23.

¹¹² K jeho osobnosti viz HŮRSKÝ, Josef: *Univ. doc. Dr. Jan Auerhan*. Praha 1946. Auerhanův zájem o zahraniční Čechy se projevoval již na začátku 20. století.

¹¹³ Tematicky nejobsáhlejší z tohoto souboru prací je AUERHAN, Jan: *Pokus o demografii zahraničních Čechů a Slováků*. Praha 1936.

v podstatě jen Čechoameričan Tomáš Čapek. Část jeho prací totiž vyšla v Praze, někdy i se státní podporou. Ojedinelým počinem byla popularizační biografie několika českoamerických pionýrů od Josefa Březáčka.¹¹⁴ Jinak se v literatuře mezi válkami setkáváme už jen s cestopisy o Spojených státech, jež neopomíjely líčit život zámořských Čechoslováků.

Za všeobecného kulturního a vědeckého útlumu v protektorátu nepřicházelo studium krajanské problematiky v úvahu. Totéž mělo platit po únoru 1948. Tehdy se navíc staly vedle krajanství citlivým tématem i americké dějiny, což znemožnilo zakládání univerzitních amerikanistických ústavů. Právě ty přitom ve světě patří k hlavním centrům studia jednotlivých vystěhovaleckých komunit v USA. K jistému posunu došlo v Československu až v umírněnější atmosféře šedesátých let, částečně pod vlivem informací o velkém zájmu o problematiku vystěhovalectví na historickém kongresu ve Vídni. V roce 1962 vznikla při Historickém ústavu ČSAV Komise pro studium dějin krajanů Čechů a Slováků v zahraničí, v jejímž rámci se někteří badatelé zaměřovali právě na Spojené státy. Založení komise bylo iniciativou Václava Husy, Josefa Polišenského a Miloše Gosiorovského. V jejím rámci vznikla i slovenská sekce (vedle ní ještě působil na Slovensku od roku 1970 Odbor pre zahraničných Slovákov Matice slovenskej, zaměřený hlavně na posilování vazeb se slovenskými krajany).¹¹⁵ Polišenský, zakladatelská osobnost naší amerikanistiky, byl tehdy jedním z mála československých historiků, kteří byli svými odbornými zájmy, rozhledem, kontakty i praktickou zkušeností spojeni se západním světem. Jeho výzkumy o Komenském a dějinách třicetileté války ho zavedly do Anglie, fascinoval jej český zájem o Ameriku v raném novověku, později dokonce několikrát americký kontinent navštívil. K bádání o amerických krajanech měl tedy vynikající základ. Po předčasné smrti Václava Husy v roce 1965 vedl Komisi pro studium dějin krajanů Čechů a Slováků v zahraničí právě Polišenský, a to s pomocí Jana Havránka a Jiřího Kořalky, který měl později sám stanout v jejím čele. Komisi bohužel postihlo několik předčasných úmrtí. Krátce před nečekaným odchodem Václava Husy zemřel také František Štědroňský, autor informačně bohatého soupisu krajanských novin a časopisů.¹¹⁶

Komise pro studium dějin krajanů Čechů a Slováků v zahraničí nebyla jediným výdobytkem, kterého bylo v relativně příznivém ovzduší šedesátých let dosaženo. Společně se Zdeňkem Vančurou se Polišenský pokusil navrhnout založení amerikanistických studií na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Návrh byl odmítnut s tím, že obdobný institut již

¹¹⁴ BŘEZÁČEK, Josef: *Čeští pionýři v Americe*. Praha 1930.

¹¹⁵ Viz KARKUŠ, Ondrej: *Odbor pre zahraničných Slovákov Matice slovenskej*. Biografické štúdie 16, 1990, s. 90-103.

¹¹⁶ Výše uvedená práce ŠTĚDROŇSKÝ: *Zahraniční krajanské noviny, časopisy a kalendáře do roku 1938*.

funguje v Moskvě při ministerstvu zahraničních věcí. Částečným vítězstvím se stalo v roce 1967 založení dodnes plodně působícího Střediska iberoamerikanistických studií. Ani jeho schválení ovšem nebylo bezproblémové a musel k němu napomoci tlak zahraničních odborníků z Latinské Ameriky a SSSR.¹¹⁷

Publikační činnost samotné komise spočívala především ve vydávání *Bulletinu Komise pro studium dějin krajanů Čechů a Slováků v zahraničí*, na jehož stránkách se objevovaly dílčí studie, bibliografie, přehledy archivních pramenů apod. V roce 1964 vydal nezávisle na činnosti komise významnou práci o počátcích českého vystěhovalectví do Ameriky v padesátých letech 19. století František Kutnar.¹¹⁸ Dodnes se jedná o jednu z nejkvalitnějších a nejobjevnějších prací k danému tématu. Můžeme pouze litovat, že pro Kutnara zůstala ojedinělým odbočením od jeho hlavních badatelských zájmů. Jak Kutnar v úvodu uvedl, kniha se zabývá pouze jedním z aspektů celé problematiky a „obhlíží vystěhovalectví, jak se jeví z vnitřních domácích pozic“.¹¹⁹ Vrcholem a zároveň labutí písni publikační činnosti komise byl sborník *Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA*.¹²⁰ Ten již vyšel za zcela odlišných společenských podmínek v roce 1970. Stalo se tak v Bratislavě, protože v Praze něco podobného nepřicházelo v úvahu.¹²¹ Šlo o první svazek zamýšlené řady, který v „normalizovaných“ poměrech nenašel pokračovatele.

Mohlo by se zdát, že amerikanistické bádání v očích komunistického aparátu alespoň částečně legitimizovalo jeho silné zaměření na historii krajanského dělnického hnutí. Normalizace ale nebyla jenom účtováním ideologickým, nýbrž i osobním. Když byl z postu ředitele Historického ústavu ČSAV odvolán Josef Macek a nahradil jej kovaný ideolog Oldřich Říha, znamenalo to pro Polišínského, podezřelého už svými styky v zahraničí, vážné ohrožení.¹²² Na základě reorganizace v roce 1970 sice činnost Komise pro studium dějin krajanů Čechů a Slováků v zahraničí nebyla zrušena, ale pouze pozastavena, v praxi to ovšem znamenalo totéž.¹²³ Faktický zánik komise měl z dlouhodobého hlediska vážné dopady, přinejmenším proto, že mnoho připravované práce nebylo nikdy dotaženo do konce. Byla to o to větší škoda, že členové komise byli dobře obeznámeni s aktuálními trendy migračních

¹¹⁷ Viz POLIŠENSKÝ: *Historik v měnícím se světě*, s. 207, 237.

¹¹⁸ KUTNAR: *Počátky hromadného vystěhovalectví z Čech v době Bachova absolutismu*.

¹¹⁹ *Ibid.*, s. 3.

¹²⁰ POLIŠENSKÝ, Josef (ed.): *Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA*. Bratislava 1970.

¹²¹ Viz POLIŠENSKÝ: *Historik v měnícím se světě*, s. 250.

¹²² Pro širší kontext viz BARVÍKOVÁ, Hana – MÍŠKOVÁ, Alena – ŠMIDÁK, Miroslav: *Československá akademie věd 1969–1972. Restaurace komunistické moci ve vědě*. Praha 1998; ČERNÝ, František: *Normalizace na pražské filozofické fakultě (1968–1989)*. Praha 2009.

¹²³ Viz POLIŠENSKÝ: *Historik v měnícím se světě*, s. 247, 250.

studií v zahraničí, takže skluz, který je dnes českému bádání vlastní, nemusel být v případě jejího přežití tak zásadní.¹²⁴

Útočištěm se pro Polišínského stalo Středisko iberoamerikanistických studií. Polišínský se zde patrně udržel jen proto, že Říha poměrně brzy, konkrétně v roce 1974, zemřel. Středisko bylo mezitím vřazeno pod katedru etnografie a folkloristiky, vedenou Antonínem Robkem, vlivnou osobností československé normalizační vědy.¹²⁵ Robek se o zahraniční Čechy osobně zajímal. Věnoval jim několik studií a výzkumu o zahraničních krajanech poskytl značný prostor také na Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV. Celkově však byl jeho vliv na obor krajně rozporuplný, a to nejen po metodologické stránce. K jeho zvykům patřilo „zapůjčování“ archiválií, které už nikdo jiný nespátřil.¹²⁶ Podobným způsobem se Robek na dlouhá léta ujal prvního dílu Polišínského přehledové práce o českém vystěhovalectví do Ameriky, který se znovu dostal na světlo světa teprve po jeho odchodu z akademické sféry v roce 1990.¹²⁷ Když Clinton Machann organizoval koncem sedmdesátých let symposium o Češích v Texasu, hodlal na něj pozvat i Josefa Polišínského. Místo něj jel ovšem do USA právě Robek.¹²⁸ Tuto epizodu zde nezmiňuji jen jako příklad běžné normalizační praxe, ale i jako doklad toho, že Robek přes všechny kontroverze do krajanské problematiky poměrně hluboce proniknul. Jeho referát, později otištěný ve sborníku příspěvků z tohoto setkání, je do značné míry nástinem budoucích plánů a projektů týkajících se vystěhovalectví do Ameriky, tehdy údajně připravovaných do tisku. Mnohé z nich zněly velice slibně, ale ve skutečnosti nedošly uskutečnění.¹²⁹ Sám Polišínský se od amerikanistických a iberoamerikanistických témat zřejmě z opatrnosti odpoutal a zabýval se českými a evropskými dějinami, přičemž byl Robkem průběžně využíván k přípravám různých pomocných textů apod.¹³⁰

Lepší, byť stále silně omezené možnosti, se otevřely v osmdesátých letech. Tehdy začala vycházet ročenka *Češi v cizině*, iberoamerikanista Oldřich Kašpar sestavil

¹²⁴ Srov. POLIŠENSKÝ, Josef – STANĚK, Jan – ŠTĚDROŇSKÝ, František: *Současný stav vědomostí o pramenech k dějinám českého a slovenského vystěhovalectví*. In: Polišínský, Josef (ed.): *Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA*. Bratislava 1970, s. 307-313.

¹²⁵ K Robkovu působení na poli normalizované etnografie viz PETRÁŇOVÁ, Lydia – SKALNÍKOVÁ, Olga: *Etnografické studium v letech 1964–1975*. In: Kostlán, Antonín (ed.): *Věda v Československu v období normalizace (1970–1975)*. Praha 2002, s. 287-299.

¹²⁶ To byl třeba případ souboru dopisů vystěhovalců na americký Středozápad z Polabského muzea v Poděbradech. Ztrátu těchto materiálů mi potvrdila tamní archivářka doktorka Helena Lipavská.

¹²⁷ Srov. POLIŠENSKÝ: *Historik v měnicím se světě*, s. 268.

¹²⁸ Informace ohledně organizace konference mi sdělil Clinton Machann.

¹²⁹ Srov. ROBĚK, Antonín: *K etnografické problematice českého vystěhovalectví do Ameriky, zejména do Spojených států amerických*. In: Machann, Clinton (ed.): *Papers from the Czechs in Texas: A Symposium*. Temple, Texas, October 27-29, 1978. College Station 1979, s. 19-31.

¹³⁰ Za vyjasnění některých nejasností ohledně Polišínského postavení za normalizace děkuji profesoru Josefovi Opatrnému.

popularizační výbor dopisů a biografických textů o vystěhovalcích do USA nazvaný *Tam za mořem je Amerika*,¹³¹ etnolog Leoš Šatava vydal vynikající studii *Migrační procesy a české vystěhovalectví 19. století do USA*.¹³² To nic nemění na skutečnosti, že ohlédnutí za celkovou produkcí z let 1948–1989 nenabízí příliš uspokojivý pohled. Vzniklo mnoho kvalitních dílčích studií, ale žádné syntetické práce. Většinu textů z období komunistického Československa lze zařadit k regionálně zaměřeným studiím o zámořském vystěhovalectví. Byly opřeny o prameny úřední povahy a v podstatě se nezabývaly zkušeností krajanů na americké půdě.¹³³ Druhou nejpočetnější skupinu studií tvoří články o počátcích českoamerického dělnického hnutí. Tato oblast byla během šedesátých a sedmdesátých let poměrně důkladně zmapována, samozřejmě v ideologickém duchu doby. Třetí hlavní druh studií pak tvoří již vesměs neaktuální teoretické statě.

Během normalizace vzniklo i několik málo knih o významných osobnostech, jejichž život byl spojen se Spojenými státy. Hlavnímu zájmu jejich autorů se ovšem těšilo „české“ období těchto postav. To platí v případě biografii Františka Matouše Klácela¹³⁴ i Josefa Boleslava Pecky.¹³⁵ V osmdesátých letech napsal Zdeněk Šolle řadu náprstkovských článků, završující biografii Vojty Náprstka ale realizoval až v roce 1994.¹³⁶

Když vydala historička Květa Kořalková v jednom z čerstvě porevolučních čísel *Českého časopisu historického* recenzi na obsáhlý sborník *Polonia Amerykańska*, vyslovila zde nanejvýš výstižnou charakteristiku: „Sborník takového rozsahu a podobné kvality je v českém případě prozatím nepředstavitelný. Přitom v úvodu jeden z redaktorů H. Kubiak sice vysoko ocenil vzájemnou spolupráci polských a amerických vědců, ale prohlásil, že syntetická práce o dějinách a současném životě amerických Poláků je teprve na svém začátku. Jak těžce se to píše českému historikovi, když polští badatelé mají nejen specializované pracoviště pro výzkum zahraničních krajanů a svůj odborný čtvrtletník *Przegląd Polonijny*, ale také mimořádně plodné kontakty s vědci z USA. V našich podmínkách se vystěhovalectvím

¹³¹ KAŠPAR, Oldřich (ed.): *Tam za mořem je Amerika*. Dopisy a vzpomínky českých vystěhovalců do Ameriky v 19. století. Praha 1986.

¹³² ŠATAVA, Leoš: *Migrační procesy a české vystěhovalectví 19. století do USA*. Praha 1989.

¹³³ Existovaly ovšem i výjimky. Srov. HOFFMANOVÁ, Jaroslava: *Vystěhovalectví z Polné do Severní Ameriky ve druhé polovině 19. století*. Havlíčkův Brod 1969. Zde umožnily reflexi americké zkušenosti dochované dopisy z USA.

¹³⁴ DVOŘÁKOVÁ, Zora: *František Matouš Klácel*. Praha 1976. Teprve s velkým odstupem byla publikována studie Miloše Trapla z konce šedesátých let: TRAPL, Miloš: *František Matouš Klácel*. Život a dílo. Olomouc 1999.

¹³⁵ ŠOLLE, Zdeněk: *Josef Boleslav Pecka*. Praha 1987.

¹³⁶ ŠOLLE, Zdeněk: *Vojta Náprstek a jeho doba*. Praha 1994.

a krajanským hnutím zabývá jen několik málo historiků a etnografů, pro něž to skoro vždycky je pouze jeden z mnoha předmětů zájmu.“¹³⁷

Můžeme se ptát, do jaké míry jsme se úrovni našich severních sousedů s odstupem necelého čtvrtstoletí přiblížili. Odpověď je bohužel smutná: nepřiliš. Samozřejmě, i nadále vycházejí dílčí studie, na historických, etnologických a dalších katedrách jsou každoročně obhajovány bakalářské a diplomové práce zaměřené na vystěhovalectví 19. století (nutno dodat, že z valné míry jde o práce kompilační a nepřínosné). Výzkumy rozsáhlejšího druhu u nás vůbec neprobíhají, podobně jako na Slovensku. Hlavním důvodem je trvalá absence specializované historické instituce, která by těmto aktivitám poskytovala zázemí.¹³⁸ V roce 1993 bylo založeno Centrum pro československá exilová studia při Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, které se ovšem primárně zaměřuje na období let 1948–1989. Komise pro dějiny krajanů Čechů a Slováků v zahraničí byla po listopadu 1989 znovu vzkříšena, ale její činnost postupně opadla. Dvanáctým svazkem skončilo roku 2004 i vydávání sborníku *Češi v cizině*, čímž zaniklo naše jediné periodikum specializované na migrační problematiku. Pocity, které popisovala ve výše citovaném úryvku Květa Kořalková, tedy můžeme prožívat dodnes. A to nejen při pohledu do větších států, jako je Německo a Polsko, ale třeba i do Slovinska. Také tam funguje zvláštní ústav Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije a vychází specializovaný časopis *Dve domovini*.

Čeho bylo dosaženo v českém prostředí? S ohledem na rozsah se zaměřím na knižní monografie, jež by měly být ze své podstaty výsledkem dlouhodobého studia, a které by měly určité téma zastřešovat nebo představovat v širším pohledu. Od roku 1989 u nás vyšlo něco kolem desítky samostatných publikací se zaměřením na krajany v USA v dlouhém 19. století. V průběhu devadesátých let konečně vyšly dva svazky skript o vystěhovalectví do Ameriky od Josefa Polišenského (druhý z nich mu pomohl připravit do tisku Lumír Nesvadbík).¹³⁹ Pozoruhodnou knihou, která propojila bohemistiku s historií a etnologií, je práce o krajanech v Texasu z pera Evy Eckertové.¹⁴⁰ Rozsahem drobnější publikací je *Kde domov můj? Češi a Slováci v USA a jejich vazba k mateřské zemi 1880–1920* od již zmiňované Štěpánky Korytové-Magstadt, která momentálně působí v českém univerzitním prostředí. Jde

¹³⁷ KOŘALKOVÁ, Květa: *Polonia Amerykańska*

[recenze]. ČČH 88, 1990/4, s. 589.

¹³⁸ Odlišná je situace české iberioamerikanistiky, která se z výše uvedených důvodů dočkala vlastní vědecké instituce. Srov. OPATRŇY, Josef: *Tradice české iberioamerikanistiky*. In: Kdo byl kdo. Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberioamerikanisté. Praha 1999, s. 48–54.

¹³⁹ POLIŠENSKÝ, Josef: *Úvod do dějin vystěhovalectví do Ameriky 1. Obecné problémy dějin českého vystěhovalectví do Ameriky, 1848–1914*. Praha 1992; POLIŠENSKÝ, Josef: *Úvod do dějin vystěhovalectví do Ameriky 2. Češi a Amerika*. Praha 1996.

¹⁴⁰ ECKERTOVÁ, Eva: *Kameny na prérii. Čeští vystěhovalci v Texasu*. Praha 2004.

o přínosnou práci, jejíž těžiště ale leží hlavně v dekadách kolem první světové války.¹⁴¹ V roce 2007 vydal kolektiv autorů menší knihu o životě Jana Vránka, Jana Štěpána Brože a Aloise Kleina, českých kněží působících kolem přelomu 19. a 20. století v Nebrasce.¹⁴² Několik knih o českoamerickém tisku publikovala bohemistka Alena Jaklová. Jejím pracím je vlastní přínos spíše pro jazykovědu a etnologii, protože z historického hlediska nenabízí o mnoho víc než informace převzaté z děl starších autorů, především Tomáše Čapka.¹⁴³ Neobeznámenost s historickým kontextem je také slabinou její studie *Národnostní a sociálně-ekonomická sebereflexe českých přistěhovalců v českoamerických periodikách 19. a 20. století*.¹⁴⁴ Užitečná kompendia o zahraničních krajanech ve světě, jež samozřejmě zahrnují oblast USA, uspořádal Jaroslav Vaculík, jinak specialista na dějiny Čechů na Volyni.¹⁴⁵ Nedávno se též objevil další životopis Vojty Náprstka, tentokrát z pera Mileny Secké, pracovnice Náprstkova muzea, která se rodinou Náprstkových dlouhodobě zabývá.¹⁴⁶ V pasážích o Vojtově americkém pobytu se zde bohužel nic objevného nedozvíme. Nedlouhý seznam knižní produkce po roce 1989 uzavírá komentářem a úvodní studií opatřená edice dopisů českých vojáků v americké občanské válce od autora této práce.¹⁴⁷

Vedle samostatně publikovaných knih pochopitelně vznikají dílčí časopisecké a jiné studie, nejčastěji sledující vystěhovalectví z konkrétních regionů a lokalit. Se systematictější zájmem akademických pracovníků se setkáváme zřídka. Vyzdvihnout je třeba především časopisecké studie Ivana Pfaffa, který se dlouhodobě zabývá americkými ozvuky v české

¹⁴¹ KORYTOVÁ-MAGSTADT, Štěpánka: *Kde domov můj? Češi a Slováci v USA a jejich vazba k mateřské zemi 1880–1920*. Praha 2010.

¹⁴² JANOUŠEK HROZNATA, František – SEIDL, Jiří – ŠTEMBERKOVÁ, Marie: *Čeští kněží – Misionáři v Nebrasce*. Jan Vránek, Jan Štěpán Brož, Alois Klein. Rosice 2007.

¹⁴³ JAKLOVÁ, Alena: *Českoamerická periodika 19. století*. Brno 2006; JAKLOVÁ, Alena: *Českoamerická periodika 19. a 20. století*. Praha 2010. Za zmínku stojí výše zmíněný soupis krajanských periodik z 19. a 20. století, jehož nejobsáhlejší verze je obsažena v druhé uvedené publikaci.

¹⁴⁴ JAKLOVÁ, Alena: *Národnostní a sociálně-ekonomická sebereflexe českých přistěhovalců v českoamerických periodikách 19. a 20. století*. Praha 2006.

¹⁴⁵ VACULÍK, Jaroslav: *Češi v cizině 1850-1938*. Brno 2007; VACULÍK, Jaroslav: *České menšiny v Evropě a ve světě*. Praha 2009.

¹⁴⁶ SECKÁ, Milena: *Vojta Náprstek*. Vlastenec – sběratel – mecenáš. Praha 2011.

¹⁴⁷ VLHA (ed.): *Dopisy z války Severu proti Jihu*. Korespondence českých vojáků v americké občanské válce.

společnosti 19. století,¹⁴⁸ a etnologa Ivana Dubovického, zaměřené do značné míry na etnické procesy.¹⁴⁹

V polovině minulé dekády se pokusil o shrnutí dosavadního studia českých migrací 19. a 20. století historik a sociolog Zdeněk R. Nešpor. Jeho závěr zněl neúprosně: přílišný důraz na demografická data, nemožnost opřít se o důkladně zpracovaný historický materiál, metodická zaostalost vzhledem k modernímu vývoji ve světě, nízká úroveň interdisciplinarit, po geografické stránce nerovnoměrná pozornost (ve prospěch migrací do východní a jihovýchodní části Evropy), tematická selektivnost (především chybí studium náboženských dějin).¹⁵⁰ Je příznačné, že Nešporův příspěvek, stejně jako následná výzva k metodologické inspiraci v zahraničí, nevyvolal žádnou odbornou diskuzi.¹⁵¹

Aniž by bylo mou snahou vytvářet přehnaně černý obraz českého bádání o amerických krajanech 19. století, nezbyvá mi než konstatovat, že dluh naší historiografie je velký a že nic nenasvědčuje tomu, že by mělo dojít k výraznější změně. Tím spíš, že současná migrační studia v České republice jsou zaměřena primárně na úzký segment politického exilu ve 20. století. V budoucnosti samozřejmě můžeme očekávat i další kvalitní studie na úzce vymezená témata, ale k důstojné syntéze, o jejíž nereálnosti hovořila před třidvaceti lety Květa Kořalková, jsme se stále valně nepřiblížili.

¹⁴⁸ PFAFF, Ivan: *Americké ohlasy v české společnosti 19. století*. Proměny 7, 1970/2, s. 39-54; PFAFF, Ivan: *Americký „sen“ J. V. Sládka (1868–1876)*. Příspěvek k českému obrazu Ameriky v 19. století. Moderní dějiny 16, 2008, s. 5-61; PFAFF, Ivan: *Amerikanische politische Impulse in der tschechischen Gesellschaft in den sechziger Jahren des 19. Jahrhunderts*. In: Hartmann, EVA – Winters, Stanley B. (edd.): *Grossbritannien, die USA und die böhmischen Länder 1848–1938*. München 1991, s. 179-198; PFAFF, Ivan: *The American Declaration of Independence in the Political Thought of Czech Society 1780–1876*. Harvard Slavic Studies 29, 1977, s. 101-152; PFAFF, Ivan: *Česká přínáležitost k Západu v letech 1815–1878*. K historii českého evropanství mezi vídeňským a berlínským kongresem. Brno 1996, s. 205-240.

¹⁴⁹ S ohledem na krajany v USA 19. století se jedná o: DUBOVICKÝ, Ivan: *Czech-Americans. An Ethnic Dilemma*. Nebraska History 74, 1993/3-4, s. 195-208; DUBOVICKÝ, Ivan: *Češi v USA – otázka identity (1848–1938)*. ČL 83, 1996/3, s. 229-247; DUBOVICKÝ, Ivan: *Právo a vystěhovalectví*. Češi v cizině 7, 1993, s. 67-92; DUBOVICKÝ, Ivan: *Češi v Americe*. České vystěhovalectví do Ameriky a česko-americké vztahy v průběhu pěti staletí. Informační materiál pro učitele k výuce na základních a středních školách. Praha 2003.

¹⁵⁰ NEŠPOR, Zdeněk R.: *České migrace 19. a 20. století a jejich dosavadní studium*. Soudobé dějiny 12, 2005/2, s. 245–284.

¹⁵¹ NEŠPOR, Zdeněk R.: *Jak dál bádát o mezinárodních migracích? Vývoj a perspektivy současných západních studií*. Soudobé dějiny 12, 2005/3-4, s. 672-685.

3. Prolog: Texaská anabáze

„Neblahá výprava americká byla pouhým příběhem, pouhou epizodou v životě otcově, ale epizodou ve svých následcích dost osudnou pro všechnu budoucnost jeho i celé rodiny.“

Ignát Herrmann v povídce *Kátliny vdavky*¹⁵²

Následující kapitoly jsou věnovány vytváření heteroobrazů i autoobrazů, etnickým, náboženským a dalším procesům. Bylo mou snahou, aby se v nich konkrétní jedinci neztráceli, ale osobní rozměr vystěhovalecké zkušenosti ležící v jejich pozadí v nich přesto nelze plně vystihnout. Mnoho z prožitků těch, kteří z českých zemí odcházeli na začátku padesátých let 19. století, zachytily dopisy neúspěšných texaských imigrantů Františka a Kateřiny Herrmannových. Jejich příběh zde předkládám s vědomím, že každá vystěhovalecká zkušenost byla unikátní – ta jejich také díky zvláštní souvislosti s českými kulturními dějinami.

Na začátku března roku 1851 se v Hradci Králové odehrávala výjimečná událost. Z města se stěhovala rodina dobře zavedených měšťanů Kateřiny a Františka Herrmannových. Jejich odchod vzbuzoval o to větší rozruch, že mířili za oceán, do daleké Ameriky, kam doposud odcházeli spíše jen ojedinělí dobrodruzi. Konkrétním cílem jejich poutě byl Texas, který se stal součástí Spojených států teprve pár let předtím. Pro většinu královéhradeckých obyvatel šlo ale o detail, který v jejich imaginaci o Americe zřejmě neměl valného významu. Sami Herrmannovi ostatně čerpali informace o svém budoucím domově pouze z krátkých článků v časopisech a z německých příruček propagujících vystěhovalectví do Ameriky.¹⁵³ Prodali dům a z města odcházeli s peřinami, oblečením a částí svého nábytku. K tomu přibrali tkané zboží, které hodlali v Americe na základě získaných rad výhodně zpeněžit. Manželé dalekou cestu podnikali i přesto, že Kateřina byla v pokročilém stupni těhotenství a čekala již šesté dítě. Kromě potomků Gustava Vratislava, Emila, Ernestýny, Jetinky a Fricka je

¹⁵² HERRMANN, Ignát: *Blednoucí obrázky*. Praha 1960, s. 101.

¹⁵³ S jistotou víme, že znali některou z opakovaně vydávaných příruček Brommeho. Mohlo jít například o BROMME, Traugott: *Traugott Bromme's Hand-und Reisebuch für Auswanderer und Reisende nach Nord-, Mittel-und Süd-Amerika*. Bayreuth 1848.

doprovázela služka Kátla a dva mladí muži, houslista Slivenský a Františkův synovec Václav Matějovský.

Co je vlastně hnalo za oceán? Slivenský očekával, že mu jeho hudební nadání zaručí v Americe dobrý život, Matějovský prý utíkal kvůli nešťastné lásce – rodiče mu totiž zakázali oženit se s chudým děvčetem. A jaké důvody měli manželé Herrmannovi? Po jejich motivech se později ptal i jejich tehdy ještě nenarozený syn Ignát Herrmann. Stála snad v pozadí závažného rozhodnutí touha po dobrodružství? Příkrášené zkazky o životě ve svobodné Americe? Nebo snaha uniknout tyranské povaze Kateřinina otce, tiskaře a nakladatele Jana Hostivíta Pospíšila? Vzpomínka Ignáta Herrmanna na jeho děda se tomu zdá skutečně nasvědčovat: „*Miloval choť i děti, byl dobrým pánem svým pomocníkům i čeledi, ale vše to ovládal kázní železnou, vše mělo se před ním třásti. Ba, třásl se. Ještě v pozdních létech hřmíval jeho hlas, jeho vysoká postava tyčila se neodolatelně, převyšujíc o hlavu veškeré své okolí, v pohněvání sršely jeho oči blesky, nikdo neodvážil se odmlouvat. Nestrpěl v říši své – v rodině i v dílně – nejmenšího odporu, a v popuzení mnohé drsné, hrotité slovo splynulo z jeho rtů, ruka časem se rozpráhla, často taky dopadla.*“¹⁵⁴

Přesnou odpověď se již nedozvíme, ale s největší pravděpodobností šlo o kombinaci všech jmenovaných důvodů. K úniku z dosahu despotického tchána by přeci stačilo přestěhování do jiného českého města. Místo toho jel ovšem František Herrmann se svými blízkými po železnici do severoněmeckých Brém. Čekala je tam už část zavazadel, kterou nechali poslat s předstihem, a v Bremerhavenu kotvící loď. Nebylo to žádné mohutné plavidlo, ale nepřiliš impozantní plachetnice Herschel. Osmadvacet metrů dlouhý dvoustěžník, nesoucí jméno astronoma Williama Herschela, patřil firmě Lange & Grave a byl postaven v roce 1847 pro potřeby karibského obchodu.¹⁵⁵ Když Kateřina brigu spatřila, odmítla jí zprvu svěřit život svůj i své rodiny a hodlala u cestovní agentury požadovat přeložení na větší plavidlo. Nakonec se ale Herrmannovi na Herschela nalodili a 20. března vyrazili na jeho palubě od evropských břehů ve víře, že už je patrně nikdy nespatri.

Na lodi se tísnilo množství cestujících, vesměs Němců. Podmínky v podpalubí byly těsné. Herrmannovi se sice těšili luxusu oddělené kajuty, museli ji však sdílet s cizí ženou. První úsek plavby přes Severní moře byl náročný, moře bylo neklidné a celá rodina až na maličkého Fricka trpěla mořskou nemocí. Na Atlantiku se ale počasí umírnilo a oteplilo se, takže zbytek cesty probíhal vcelku příjemně. Od úsvitu až do pozdního večera se všichni

¹⁵⁴ HERRMANN: *Blednoucí obrázky*, s. 10.

¹⁵⁵ K lodi Herschel viz PAWLIK, Peter-Michael: *Von der Weser in die Welt. Die Geschichte der Segelschiffe von Weser und Lesum und ihrer Bauwerften 1770 bis 1893*. Hamburg 1993, s. 204.

zdržovali na palubě, přes kterou nechal kapitán natáhnout plachtu, aby pasažéry chránila před sluncem. V dusných kajutách lidé pouze přespávali a jinak se zdržovali na vzduchu. Kapitána lodi Herrmannovi shledali hodným a přívětivým člověkem. Pečlivě se staral o to, aby cestujícím jednotvárnou plavbu co nejlépe ukrátil. Kromě obvyklých zábav, ke kterým na zaoceánských lodích patřila především skromná muzika a tanec, se na velikonoční pondělí pořádala soutěž ve střelbě na terč a jednou se dokonce hrálo ochotnické divadlo. Na náboženské svátky se příliš nadrželo. Ačkoliv byla Kateřina dobrá katolička, rodičům se v dopise zmínila, že na Velikonoce „*pobožnost jen v duchu konali, neb na lodi se nedělá žádný rozdíl a maso přišlo i na Veliký pátek na stůl*“.¹⁵⁶

Dne 11. května 1851 spatřili pasažéři pobřeží ostrova Santo Domingo. Byla to první pevnina po sedmi týdnech plavby. Karibské ostrovy však tentokrát cílem plavby Herschela nebyly, a tak dvoustěžník pokračoval bez zastávky směrem k Mexickému zálivu. Dva dny poté došlo k radostné události. Kateřina kolem jedné hodiny odpoledne ve zdraví porodila dcerušku, již pojmenovali Marie Dominga, to podle místa, nacházejícího se na dohled. Kapitán nechal na počest jejího narození vztyčit vlajku. Jak odpovídalo dobovým zvyklostem, vzhledem k nepřítomnosti kněze ji také pokřtil. Na rozdíl od lodí, na kterých při plavbě do Ameriky zemřela kvůli epidemiím a strádání řada pasažérů, přijela briga Herschel do cíle své cesty o jednoho pasažéra početnější. Ráno 25. května se před cestujícími konečně objevil Galveston, hlavní brána zámořských přistěhovalců do Texasu. Kolem desáté hodiny vplula briga do přístavu a Herrmannovi vkročili na americkou půdu. Na moři strávili 66 dní. Radost z příjezdu působila o to slavnostněji, že se z města právě ozývalo vyzvánění zvonů.

Druhý den se Kateřina vydala do kostela vzdát díky za šťastnou plavbu. Nejdlejší etapa cesty byla za nimi, nyní je čekala ta poslední, do texaského vnitrozemí. Podobně jako řada dalších přistěhovalců mířili do okrsku Austin, konkrétně do Cat Spring (Kočičího pramene), kde se už od třicátých let 19. století usazovali němečtí osadníci. Místo bylo pojmenováno podle pumy, kterou asi o dekádu dříve zastřelil u potoka jeden německý pionýr.¹⁵⁷ Prvním bodem na cestě z Galvestonu do Cat Spring byl teprve před 15 lety založený Houston. Protože zde v té době ještě nevedla železnice, do Houstonu se přepravili po osmihodinové plavbě parníkem podél pobřeží.¹⁵⁸ V Houstonu čekalo Kateřinu šťastné setkání. Potkala zde známého

¹⁵⁶ Dopis Kateřiny Herrmannové z 10. července 1851 dle KUTNAR, František (ed.): *Dopisy českých vystěhovalců z padesátých let 19. století ze zámoří do vlasti*. In: Polišínský, Josef (ed.): *Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA*. Bratislava 1970, s. 224.

¹⁵⁷ K historii Cat Spring viz *The Cat Spring Story*. San Antonio 1956.

¹⁵⁸ K místní dopravě viz KONECNY, Lawrence H. – MACHANN, Clinton: *Perilous Voyages. Czech and English Immigrants to Texas in the 1870s*. College Station 2004, s. 138-139.

svého otce, evangelického pastora Josefa Ernsta Bergmanna.¹⁵⁹ Bergmann žil ve „Státě osamělé hvězdy“ již déle než rok. Působil jako duchovní mezi tanními Němci a v dopisech do vlasti vyzýval ke stěhování do Texasu. Právě se chystal do severních států, aby získal finanční podporu pro výstavbu školy a kostela v Cat Spring. Nabídl se, že Herrmannovým ve své domácnosti poskytne počáteční útočiště.

Z Houstonu vyrazili Herrmannovi a jejich společníci na vozech tažených voly. Přidal se k nim také jakýsi Polák. Muži šli napřed s ručnicemi a lovili zvěř, kterou navečer stáhli. Všichni spali pod širým nebem. Ráno opět sehnali voly, zapřáhli je a pokračovalo se dál. Tímto způsobem dorazila jedenáctičlenná skupina do Cat Spring, kde se o ni laskavě postarala manželka pastora Bergmanna. Zpočátku byli všichni Amerikou okouzleni, jak dokládá Kateřinino psaní rodičům: „*Lid je zde oučenlivý a zdvořilý, ale beze vší lichosti a zbytečných poklon; u všech domů [v Galvestonu] jsou dvěře a okna neustále pozotvírané, zloděje se tu nikdo nebojí, není zde ani viděti člověka nuzně oděného, žebráka již dokonce ne, ale spokojenost, kterou svoboda a dobrý výdělek plodí, září z jejich pohledu.*“¹⁶⁰ Totéž platilo o texaské přírodě: „*Casprinck [sic] nedá se přirovnati ani k městu, ani k vesnici, jest divoce romantická krajina, stromnatá návrší střídá se s rozkošným údolím a na vyšších místech uprostřed polí má každé stavení své od stromů zacloněné.*“¹⁶¹ Všude byla hojnost lovné zvěře, takže každou chvíli někdo ulovil zajíce, ťopana (krocana), luční slepici (prérijního kura) či dokonce jelena. K dispozici byla i spousta farem za přijatelnou cenu. Jak se zdálo, stačilo si jen vybrat nejhezčí pozemek a úspěch byl zaručen. Kateřina to rodičům dokládala na příkladu jejich druhého domácího, dánského farmáře Amstera, který do Cat Spring přišel před deseti lety se sedmi kusy dobytka a 31 dolary v kapse. Od té doby se dopracoval k výstavnému dvorci, 60 akrům obdělávané půdy a 350 kusům dobytka, nehledě na koně a další hospodářská zvířata. Nadějně působilo rovněž to, že z Čech přivezené zboží František rychle prodal. Sliboval si, že by si časem mohl otevřít obchod.

Dokladem jisté bizarnosti americké zkušenosti byli sousedé, s nimiž se Herrmannovi stýkali. Figurovala mezi nimi rodina Johanna von Struve, potomka významného diplomata a bratra bádenského osmačtyřicátníka Gustava von Struve, který se usadil v New Yorku

¹⁵⁹ K Bergmannovi viz BERGMANN, Josef Ernst: *Letopisy památných událostí evangelicko-křesťanské obce v Stroužném*. Brno 1930; CHROUST, David Z.: *Jozef Ernst Bergmann. „Father“ of the Czech-Speaking Immigration in Texas?* Kosmas: Czechoslovak and Central European Journal 20, no. 1, fall 2006, s. 48-64. Množství genealogického materiálu a reprodukcí pramenů osobní povahy je shromážděno v BLAHA, Albert J. – KLUMPP, Dorothy: *The Saga of Ernst Bergmann*. [místo vydání neuvedeno] 1981. Navzdory předpokladu vyslovenému Františkem Kutnarem není jisté, že Herrmannovi do Texasu přijeli přímo na jeho popud.

¹⁶⁰ KUTNAR (ed.): *Dopisy českých vystěhovalců z padesátých let 19. století ze zámoří do vlasti*, s. 226.

¹⁶¹ *Ibid.*, s. 228.

a angažoval se v abolicionistickém hnutí.¹⁶² Herrmannovi se podívali, že muž, jehož manželka byla vychována na petrohradském dvoře, a který „býval vrchním“, nyní v Texasu jezdí s voly.¹⁶³ Nečekané odlišnosti Nového světa však dokázaly být mnohem méně sympatické, než občasná společnost farmařického intelektuála. Jak týdny ubíhaly, počáteční nadšení a představy o slibné budoucnosti Herrmannovy postupně opouštěly. Začali si uvědomovat, že navyklé pohodlí středostavovského života je definitivně pryč a že život na americké farmě znamená dřinu, nejistotu a odloučenost. Společníci, s nimiž se plavili přes Atlantik, je postupně opustili a rozešli se za svým štěstím. Mladá služka Kátla od nich odešla, aby se provdala za jistého Smithe.

Mezitím se věci stále více komplikovaly. V dopise napsaném dva měsíce po příjezdu sdělovali Herrmannovi do Hradce Králové, že udeřila obrovská horka a sucho. Několik členů domácnosti se muselo vypořádat se silnou zimnicí. Místní podnebí a příroda se jim už nejevily jako rozkošné a romantické, ale divoké a jedovaté. Sužoval je hmyz, svědivá vyrážka, špatná voda a nesnesitelné vedro, které v oblasti středního Texasu trvá od brzkého jara až do podzimu. Seznali, že děti vyrůstající na farmách jsou odsouzeny k životu v nevzdělanosti a sprostáctví a že budoucnost jejich potomků by byla v Texasu docela jiná, než jakou pro ně zamýšleli. Nejhorší rány osudu však měly teprve přijít. Došlo k tomu, čeho se Herrmannovi už nějakou dobu obávali. Malý Fricek, který bez úhony přečkal zaoceánskou plavbu, od příjezdu do Cat Spring delší dobu churavěl a poté zemřel. Jeho tělíčko uložili do prostého hrobu vyhloubeného pod stromem. O osm dní později ho následovalo další dítě, maličká Marie, jejíž narození vzbudilo radost na palubě Herschela.

Jak naznačují řádky napsané Františkem Herrmannem, vůle setrvat byla původně silná: „*Jest mnoho příkladů, že přistěhovanci z Evropy z počátku své předsevzetí s Amerikou proklínali a za nešťastné se pokládali, že vlast svou opustili, kdežto nyní ti samí lidé docela jsou spokojeni, a majíce všeho dostatek, za žádnou cenu by se do Evropy nevrátili.*“ Když se mu všechno rozleželo v hlavě, sám dospěl k jinému závěru: „*Byl jsem již na více místech farmy si prohlížet a všude, kam jsem přišel, ať k Němci, ať k Amerikánu, každý chce prodat; celý Texas je na prodej, každý by se rád vysvobodil z toho předpekli, kde se za živa péct a vařit musí. [...]. Teprve zde jsem k tomu uznání přišel, že ani zde, ani tam věčně člověk živ není, a že také doma do smrti se užívíme; proč bychom tedy s takovými nesnázei zde zápasiti*

¹⁶² Viz STRUVE, Arno – STRUVE, Heinrich: *The Struve Family in Europe and in Texas*. Abernathy 1979; STRUVE, Heinrich von: *Ein Lebensbild*. Erinnerungen aus dem Leben eines Zweiundachtzigjährigen in der alten und neuen Welt. Konstanz 1924 [3. vydání].

¹⁶³ Dopis Františka Herrmanna datovaný 10. srpna 1851 dle KUTNAR (ed.): *Dopisy českých vystěhovalců z padesátých let 19. století ze zámoří do vlasti*, s. 232.

měli, odloučení jsouce ode všech přátel a známých? Ovšem nám ten rozum trochu pozdě přichází, ale zato jsme něco viděli a zkusili a Ameriku poznali. Prosim, abyste tam všem Texasu dychtivým řekli, aby svou mysl upokojili a na Texas více nemyslili; jest to země jen pro takové, kteří otroky držet a sami v chladu sedět mohou.“¹⁶⁴ A Kateřina, která ještě před pár měsíci tvrdila, jak daleko zaostává popis Galvestonu v jednom českém časopise za sympatickou skutečností, dodala: „Spálit všechny knihy, které Texas vychvalují!“¹⁶⁵

Americký pobyt se stal nakonec pro Františka a Kateřinu Herrmannovy bolestnou, ale krátkou epizodou. Nechali za sebou hroby dvou dětí a po půl roce se vrátili zpět do Čech. Do dnešních dnů přečkaly jako svědectví výše citované dopisy, pár zápisů v úředních záznamech a také několik vzpomínek, otištěných na stránkách *Poutníka od Otavy*.¹⁶⁶ Jejich autorem byl nejstarší syn Gustav Vratislav, který tak zužitkoval své chlapecké zážitky. Zdá se, že texaská anabáze zanechala v mysli dětí mnohem příznivější stopu než v paměti jejich rodičů. Předtím, než si Gustav zvolil kariéru v rakouské armádě, k Americe se několikrát vrátil jako autor dobrodružných povídek.¹⁶⁷ Rodinná zkušenost s cestou do Nového světa se s odstupem času odrazila i v tvorbě jeho slavnějšího sourozence Ignáta, narozeného již opět ve staré vlasti. Konkrétně se tak stalo v povídce *Kátliny vdavky* z roku 1912, v níž vylíčil texaskou historii svých rodičů a podivný sňatek služky Kátly s Američanem, se kterým si navzájem nerozuměli ani slovo.¹⁶⁸ Zájem Ignáta Herrmanna o americké prostředí dokládá i jeho korespondence s krajanským historikem Tomášem Čapkem a Václavem Šnajdrem, českoamerickým žurnalistou a přítelem Josefa Václava Sládka.¹⁶⁹

Herrmannovi se sice vrátili zpátky domů, ve stále sílícím proudu vystěhovalců z českých zemí do USA však tvořili menšinový případ. Drtivá většina ostatních těžké začátky překonala. Založila si na venkově vlastní farmy a živnosti, nebo si našla práci v dynamicky rostoucích městech jako dělníci, doutníkáři, řemeslníci, či třeba pomocníci na pilách a jatkách. Adaptace na nové prostředí byla v pozdějších letech snadnější, než pro nešťastné průkopníky Herrmannovy. Na rozdíl od nich totiž vystěhovalci odcházeli jako součást řetězové migrace, tvořené sítí příbuzných, sousedů a známých, a to do prostředí, o kterém byli

¹⁶⁴ Ibid., s. 235-236.

¹⁶⁵ Nedatovaný dopis Kateřiny Herrmannové, ibid., s. 238.

¹⁶⁶ Kromě článků *V pralesě texanském* a *Texanská noc* uváděných Františkem Kutnarem (ibid., s. 238) se jednalo také o dvoudílný popis texaského přístavu Galveston, který vyšel na pokračování v *Poutník od Otavy*, 20. 3., 31. 3. 1861.

¹⁶⁷ HERRMANN, Gustav Vratislav: *Osada u Červené řeky*. Vypravování z lesů a divočin severoamerických. Praha 1865; HERRMANN, Gustav Vratislav: *Pohorský lovec*. Obraz ze života osadníků amerických. Praha 1869.

¹⁶⁸ Z novějších vydání této povídky výbor HERRMANN: *Blednoucí obrázky*, s. 88-102.

¹⁶⁹ Western Reserve Historical Society, Václav Šnajdr Papers, 1/2, Ignát Herrmann Václavu Šnajdrovi, 20. 7. 1920; Library of Congress, Thomas Capek Papers, 13/1, Ignát Herrmann Tomáši Čapkovi, 4. 1. 1910.

lépe informováni a kde je čekalo jisté zázemí. V padesátých letech 19. století se tak v nitru Spojených států začala rodit česká Amerika, podivuhodný konglomerát rozmanitých životních osudů, názorů a cítění, jehož prvním dekadám je věnována tato práce.

4. Pionýři doby předbřeznové

*Smutně tam po tobě toužím,
vlasti má předrahá!
Toužením bolesti množím,
Čechie má drahá.*

*Pojal jsem mysl nevěrnou,
zanechal máti milostnou;
želím teď rájová krajino,
odjezdu hodino!*

*Na východ slunce často hledívám,
pokrmu jedva užívám,
že uložena na mne vyhnanství klatba,
ach, kde jest česká řeč a hudba?*

báseň Karla Hrubého složená na sklonku života¹⁷⁰

Český zájem o Nový svět se datuje již do počátku 16. století. Leták *Mundus Novus*, ve kterém Amerigo Vespucci poprvé mluvil o objevení nového kontinentu, vyšel již kolem roku 1506 v českém překladu u plzeňského tiskaře Mikuláše Bakaláře.¹⁷¹ Zatímco v 16. století amerikanistická díla a popisy dobývání indiánských říší pronikaly do šlechtických knihoven, objevili se i první obyvatelé českých zemí, kteří se odhodlali poznat záhadný kontinent na vlastní oči. Kolem roku 1530 se dostala do Jižní Ameriky skupina horníků z Čech, která měla ve službách bankovního domu Welserů pracovat na těžbě stříbra v oblasti dnešní Venezuely.¹⁷² Za nejstaršího jménem známého krajana, který vstoupil na půdu dnešních Spojených států, můžeme označit Žida Joachima Ganse, alchymistu a odborníka na těžbu

¹⁷⁰ ČAPEK: *Památky českých emigrantů v Americe* [2. doplněné vydání], s. 110.

¹⁷¹ Viz KAŠPAR, Oldřich: *Nový svět v české a evropské literatuře 16. a 19. století*. Praha 1980, s. 13.

¹⁷² K těmto průkopníkům viz RECHCIGL, Miloslav Jr.: *První příchozí a usedlíci na půdě Severní Ameriky ze zemí českých a ze Slovenska*. Češi v cizině 7, 1993, s. 101-115.

kovů z Prahy. Gans se v roce 1585 dostal s expedicí vedenou admirálem Richardem Grenvillem na ostrov Reanoke v Severní Karolíně. Tento kolonizační pokus se ukázal být fiaskem a Gans patřil k těm, kteří už následujícího roku odpluli zpátky do Anglie s výpravou Francise Drakea.¹⁷³ Jedním z mála známých kolonistů českého původu se stal zhruba o půl století později Augustin Heřman (Herman), potomek z rodiny pobělohorských exulantů, usazené v Nizozemí. V roce 1633 dorazil do Nového Amsterdamu, kde se domohl významného postavení jako obchodník a kartograf. Později i s rodinou přesídlil do Marylandu a při zátoce Chesapeake založil osadu Bohemia Manor.¹⁷⁴ Dalším úspěšným přistěhovalcem 17. století byl o něco mladší Frederick Phillips (Bedřich Filip). Také jeho přivedla do Nového světa protestantská víra jeho rodiny. Vzhledem k tomu, že se Phillipsovi prokazatelně znali s Heřmanem, můžeme už v tomto nejranějším období uvažovat o principu řetězové migrace, kterou dobře známe z 19. století.¹⁷⁵

Zvláštní skupinou raných kolonistů byli misionáři. Zatímco jezuité z České provincie mířili ze zřejmých důvodů do Latinské Ameriky,¹⁷⁶ do severní části kontinentu přicházeli misionáři z řad Moravských bratří.¹⁷⁷ Činnost těchto náboženských exulantů, hlásících se k odkazu Jednoty bratrské, sahala napříč několika kontinenty. Od třicátých let 18. století zakládali misie v Karibiku a vzápětí se dostali i do Severní Ameriky. Velká část z nich pocházela přímo z Moravy nebo z Čech. V roce 1741 založili v Pensylvánii pod vedením biskupa Davida Nitschmanna a hraběte Zinzendorfa svoje hlavní centrum v Americe, misijní osadu Bethlehem. Především díky aktivitám mezi indiány si Moravští bratři vysloužili význačné postavení v rámci amerických církevních dějin.¹⁷⁸ Čeští přistěhovanci po roce 1848 však o jejich existenci neměli valné ponětí, a oni sami zase dlouho nevěděli o nich.¹⁷⁹

¹⁷³ Ke Gansovi podrobně GRASSL, Gary C.: *Joachim Gans of Prague. The First Jew in English America*. AJH 86, 1998/2, s. 195-217.

¹⁷⁴ Nejpodrobněji k Heřmanovi ČAPEK, Tomáš: *Augustine Herrman of Bohemia Manor*. Praha 1930. Viz též REHCIGL, Miloslav Jr.: *Augustine Herman Bohemiensis*. Kosmas. Journal of Czechoslovak and Central European Studies 3, 1984/1, s. 139-148.

¹⁷⁵ K Phillipsovi blíže ČAPEK: *Památky českých emigrantů v Americe* [2. doplněné vydání], s. 63-80.

¹⁷⁶ Viz především KALISTA, Zdeněk (ed.): *Cesty ve znamení kříže*. Dopisy a zprávy českých misionářů 17. a 18. věku ze zámořských krajů. Praha 1947. Přehled dosud známých jezuitů České provincie v Novém Španělsku viz KAŠPAR, Oldřich: *Jezuité z České provincie v Mexiku*. Olomouc 1999, s. 103-113.

¹⁷⁷ Ke vzniku církve viz ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita: *Jak potůček v jezeře*. Moravané v obnovené Jednotě bratrské v 18. století. Praha 2009.

¹⁷⁸ Misijní činnost Moravských bratří v komparaci s latinskoamerickými jezuitu viz KRÍŽOVÁ, Markéta: *Ideální město v divočině*. Misijní projekty Tovaryšstva Ježíšova a obnovené Jednoty bratrské v koloniální Americe. Praha 2007.

¹⁷⁹ Ranou, avšak značně zavádějící zmínku jsem v českoamerickém prostředí objevil v *Pozor*, 30. 9. 1864. Dokladem zájmu o Moravskou církev mezi krajany je odpověď jejího biskupa na dotazy Tomáše Čapka: Library of Congress, Thomas Capek Papers, 12/5, Edmund de Schweinitz Tomáši Čapkovi, 18. 8. 1885. Právě Čapek v krajanském prostředí na Moravské bratry poprvé významně upozornil. Viz ČAPEK: *Památky českých emigrantů v Americe* [1. vydání], s. 67-79. Pro Moravské bratry bylo zase velikým překvapením zjištění, že v Texasu existuje Evangelická církev českých a moravských bratří v Severní Americe, založená roku 1903

V podmínkách druhé poloviny 19. století už samozřejmě nacionální cítění českých emigrantů nemělo s etnickou identitou členů americké Moravské církve mnoho společného, ačkoliv si někteří z jejích členů dlouho udržovali znalost češtiny, případně se modlili v češtině nebo zpívali české hymny.¹⁸⁰

Pakliže jsme dospěli k závěru o vzájemném odcizení v případě církve, která kontinuálně udržovala vědomí o svém původu, je snazší pochopit, proč neměli ojedinelí pionýři ze 17. a 18. věku pro masovou migraci předminulého století prakticky žádný význam. Jejich stopy zmizely a potomci splynuli s majoritní společností. Jen výjimečně se vůbec přišlo na to, že některé z nich pojí s českými zeměmi dávný původ. Tak se v sedmdesátých letech 19. století náhodou zjistilo, že nedaleko Centerville ve Wisconsinu žila rodina jménem Huss, jež měla do Ameriky přijít v 18. století. Byla již naprosto poameričtěná, ale uchovávala si starou českou bibli.¹⁸¹ Jistý význam mohli mít pro příchozí v druhé polovině 19. století jen bezprostřední předchůdci, kteří se v USA usadili v předbreznové éře. Takových osob mohly být desítky, snad stovky, ale jen po málokterých z nich se nám dochovaly konkrétnější zprávy. V této kapitole přiblížím několik z nich, které považuji za důležité buď kvůli jejich osobnímu významu, nebo pro jejich pozdější spojení s českými emigranty v období masového vystěhovalectví.

Jedním z nejpozoruhodnějších imigrantů první poloviny 19. století byl Anthony Philip Heinrich.¹⁸² Život tohoto rodáka ze severočeské vísky Schönbüchel (Krásný Buk) se pohyboval mezi Starým a Novým světem po několik desetiletí. Jako obchodník ve službách rodinného podniku s plátnem a přízí hojně cestoval po Evropě a v roce 1805 se poprvé dostal do Spojených států. Při další cestě do Ameriky v roce 1811 ho zastihly zprávy o krachu jeho podniku v důsledku rakouského státního bankrotu. Heinrich se pak na delší dobu usadil v USA a v Bostonu se oženil s Američankou, která však brzy zemřela. Po pokusech vydělávat si na živobytí jako agent evropských obchodních společností se rozhodl přesedlat k činnosti, která pro něj byla do té doby pouze zálibou, a začal se živit jako učitel hudby, dirigent a skladatel.

pastory Adolfem Chluským a Jindřichem Jurenem. Činnost českých „bratrských“ pastorů v USA přitom sahala již do padesátých let 19. století. Srov. Dolph Brisco Center for American History, Barton Family Papers, 4Z d 577, článek The Texas Cousins of the Moravians od Elsie Barton z *The Moravian* 105, 1960/August.

¹⁸⁰ Srov. životopis Jana Kropáčka, zesnulého roku 1817 v Berlíně: *The United Brethren's Missionary Intelligencer, and Religious Miscellany*, 1823/4.

¹⁸¹ Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 9/6, výpisky z *Pokroku Západu*, 12. 5. 1874.

¹⁸² Nejobsáhlejším zdrojem informací o něm je UPTON, William T.: *Anthony Philip Heinrich. A Nineteenth-Century Composer in America*. New York 1939; LÖWENBACH, Jan: *Hudba v Americe*. Praha 1948, s. 71-88.

Podle tvrzení svých současníků měl Heinrich nadměru dobrotivou, až naivní povahu.¹⁸³ Jeho výjimečnou osobnost výstižně přibližuje vyprávění o zážitku z doby skladatelských počátků, kdy se uzavřel v osamění v Kentucky: „*Kdysi dávno, když jsem živořil docela o samotě na kořincích, mléku a chlebu ve svém srubu v Bardstownu, mě nemálo vyděsilo, když po půlnoci, kdy jsem hrál na housle smuteční pochod k počtě mé zesnulé ženy, náhle vpadl do dveří zatarasených velkými poleny slídící černochoch. Moje rozrušení ale rychle uklidnil vlídnou prosbou, abych pokračoval ve hraní, protože jej přilákaly pouze ony sladké zvuky. Začal jsem znovu to rekviem, což ho úžasně potěšilo; natolik, že jej po mě žádal znovu, Da Capo, nabízející mi pětipenci. Holá pravda. Samozřejmě jsem mu minci vrátil a potěšil ho skladbou. Tato příhoda s černochem v hloubi noci, v osamělém lese, se mi zdála docela poetická.*“¹⁸⁴

Father Heinrich, jak se mu za jeho života přezdívalo, si dokonce od jednoho dobového kritika vysloužil velkolepé označení Americký Beethoven. Snad k němu napomohl fakt, že právě on Beethovena poprvé uvedl do Spojených států. V jeho vlastní skladatelské tvorbě se silně projevovala inspirace americkou přírodou a romantický pohled na indiány. Dnes je označován za prvního amerického skladatele klasické hudby vůbec. Za koho se však považoval on sám? Když o něm vyšla v Praze v roce 1843 v němčině životopisná brožura, byl hned v jejím titulu označen za „*v Americe pobývajícího německého skladatele*“.¹⁸⁵ Jisté je, že se Heinrich k českému původu v USA hlásil. Když v roce 1826 uspořádal na rozloučenou před dočasným odchodem do Anglie koncert v Bostonu, nechal hrát na závěr svoji skladbu *The Bohemian Emigrant*.¹⁸⁶ Kompozicí vzniklých s myšlenkou na jeho vlast existuje více, jako například *The Prague Waltz* či symfonie *Hommage à la Bohème*. K houslové skladbě věnované Paganinimu se zase podepsal jako „*Un Eremita Boemo*“ (český poustevník). Naznačuje to, že se cítil být etnický Čechem? Nebo pro něj bylo důležité prosté pouto k rodné domovině, případně zemská identita?

¹⁸³ Srov. *New York Daily Tribune*, 19. 11. 1845.

¹⁸⁴ „*Once, while I was vegetating in my Bardstown log house, upon roots, milk and bread, quite solitary, I was not a little frightened after midnight, whilst playing on the violin a dead march, in honor of my poor departed wife, when a negro, prowling about, burst suddenly open the shattered door of my hut, which was blocked up with largesticks of wood. He soon pacified my agitation by his harmonious request that I would go on playing, as he had been attracted solely by the sweet sounds. I began again the dirge, which pleased him amazingly; so much, that he requested it again, Da Capo; handing me at the same time a fippeny bit. True fact. I, of course, returned the silver, and gratified him with the tune. This adventure with the negro, at dead of the night, in the lonely forest, seemed to me rather poetical.*“ Ibid. (znovu vyšlo také v *New York Daily Tribune*, 5. 5. 1846). Ne zcela přesný překlad Heinrichovy vzpomínky uvádí LÖWENBACH: *Hudba v Americe*, s. 75.

¹⁸⁵ MUSSIK, Franz Alois: *Skizzen aus dem Leben des sich in Amerika befindenden deutschen Tondichters Anton Philipp Heinrich*. Prag 1843.

¹⁸⁶ *Boston Commercial Gazette*, 27. 4. 1826.

Odpověď na otázku Heinrichovy etnicity dává jeho rozsáhlé dílo z roku 1847, nadepsané českým titulem *Mým slovanským bratrům v Evropě!* (*To my Slavonian Brethren in Europe*) a vydané roku 1849 v New Yorku. Jedná se o elegii na zesnulého Josefa Jungmanna, tvořenou čtyřmi částmi. První z nich nese název *Home of my Youth* (Domov mého mládí), druhá *The Cypress* (Cypřiš),¹⁸⁷ třetí *Žalost Čechů. Bohemia's Funeral Honours to Josef Jungmann* (Žalost Čechů. Pohřební pocta Čechie Josefu Jungmannovi) a čtvrtá *The Moan of the Forest* (Nárek lesa). Do Čech se Heinrich ještě několikrát vrátil, na nejdelší dobu už jako starý člověk v letech 1857 až 1859. Tehdy marně doufal, že zde najde konečné zajištění.¹⁸⁸ Skladatel, který míval v Americe problém najít dostatečně kvalitní instrumentalisty pro interpretaci svých skladeb, a jehož dílo působilo na většinu současníků příliš moderně, zemřel v chudých poměrech na začátku května 1861 v New Yorku. O tom, zda byl ve své druhé vlasti ve styku s jinými českými přistěhovalci, se mi bohužel nepodařilo nic zjistit.

Z dalších českých rodáků, kteří významně poznamenali americkou kulturu, je nutno jmenovat spisovatele Karla Antona Postla, proslulého pod pseudonymem Charles Sealsfield.¹⁸⁹ Postl pocházel z německé rodiny z Popic u Znojma a vstoupil do řádu křižovníků s červenou hvězdou. V řádu zpočátku zahájil slibnou kariéru, ale jako zednář a vůbec člověk svobodomyšlné povahy se v roce 1823 rozhodl z Rakouska uprchnout. Po několikaměsíčním pobytu ve Stuttgartu a v Curychu se v říjnu téhož roku vydal vybaven doporučeními na různé německé emigranty do Spojených států. Tam přijal americké občanství a definitivně si změnil jméno. Začal publikovat a žít těkavým způsobem – chvíli v New Orleans, chvíli v Pittsburghu a jinde. Několikrát znovu zavítal do Evropy, úzce se stýkal s bonapartisty a navštívil Mexiko. V Louisianě zakoupil bavlníkovou plantáž a otroky. Prodej tohoto majetku ho později zabezpečil na konec života, který strávil ve Švýcarsku. Teprve po otevření Sealsfieldovy závěti v roce 1864 vyšlo najevo, že byl vlastně uprchlým křižovníkem Postlem, pocházejícím z malé jihomoravské vsi.

Přes dramatičnost Postlových osudů je pro nás v tuto chvíli hlavní jeho literární činnost. V USA a v Evropě vydal množství dobrodružných románů, které mu zajistily postavení předního beletristy, ale také společensko-kritických knih o Spojených státech

¹⁸⁷ Cypřiše jsou smutečným symbolem.

¹⁸⁸ Při této příležitosti také v Praze vyšla brožurka *Anthony Philip Heinrich („Vater Heinrich“)*. Zur Lebensgeschichte des Veteran Kompositeurs, unsers aus der neuen Welt heimgekehrten Landsmannes. Prag 1857.

¹⁸⁹ Z velkého množství literatury věnované Postlovi a hlavně jeho literárnímu dílu viz klasická práce FAUST, Albert Bernhardt: *Charles Sealsfield, (Carl Postl) der Dichter beider Hemisphären*. Sein Leben und seine Werke, Weimar 1897; z novější literatury především RITTER, Alexander von (ed.): *Charles Sealsfield – Lehrjahre eines Romanciers 1808–1829*. Vom spätjosephinischen Prag ins demokratische Amerika. Wien 2007.

a Rakousku. Právě druhá jmenovaná část Sealsfieldovy literární tvorby si zaslouží, abychom mu věnovali pozornost i přesto, že nebyl etnickým Čechem. V původně německy vydaném pohledu na Spojené státy *Die Vereinigten Staaten von Nordamerika* z roku 1827 představil Evropanům fungování amerických institucí a specifika tamního života. Ačkoli tato publikace nedosahuje pronikavosti o něco mladší analýzy Alexise de Tocqueville,¹⁹⁰ nepochybně patří k významným knihám jak z intelektuálního hlediska, tak jako dílo, které ovlivnilo evropský pohled na tehdejší USA. U některých amerických recenzentů nicméně londýnské vydání *The United States of North America as They Are* a *The Americans as They Are* z roku 1828 vyvolalo slova kritiky. Nebylo to ovšem nic proti pobouření, které v Sealsfieldově původní vlasti vyvolal fiktivní cestopis *Austria as It Is, or, Sketches of Continental Courts*.¹⁹¹ Vzhledem k tomu, že Metternicha popisoval jako člověka, proti kterému se od Baltského moře až po Pyreneje ozývá hlas zatracení, a že psal o „všemožném šikanování vlády“, bylo šíření této knihy v Rakousku zakázáno až do pádu monarchie v roce 1918.¹⁹² Sealsfield zde nepokrytě vylíčil feudální poměry, všudypřítomný policejní dohled a špiclování, náboženskou bigotnost a mnoho dalších nešvarů. Jak později uvidíme, obraz habsburské monarchie nebyl ve Spojených státech nijak pozitivní, což Sealsfieldova kniha jenom utvrzovala.

Přibližně šest let po přechajícím Postlovi dorazil k americkým břehům František Vlasák, jeden z nemnoha Evropanů, kterým se podařilo realizovat „americký sen“ a skončit svůj život jako milionář.¹⁹³ Čechy Vlasák opustil jako asi dvacetiletý mladík v roce 1819. Tehdy odešel pěšky z Prahy do Berlína, kde se vyučil kožešníkem.¹⁹⁴ Do USA přijel o deset roků později, údajně bez jediného centu v kapse. Začínal ve spolupráci s legendárním byznysmenem Johnem Jacobem Astorem. Ve třicátých letech si v New Yorku otevřel kožešnictví, které se stalo základem jeho vlastního prosperujícího podniku. Záhy se úspěšně prosadil ve společenském životě a dokonce i v politice. Byl například patronem Beckman Institute – English and Classical Boarding School.¹⁹⁵ V novinových zprávách z třicátých a čtyřicátých let figuruje jako kapitán či major, což napovídá, že se angažoval v miličních oddílech.¹⁹⁶ Postupně se dopracoval k velkolepému majetku, okolo kterého vypukly záhy po

¹⁹⁰ TOCQUEVILLE, Alexis de: *Demokracie v Americe*. Praha 2012.

¹⁹¹ SEALSFIELD, Charles: *Rakousko, jaké je*. Praha 1992.

¹⁹² Zmíněné příklady viz *ibid.*, s. 98, 139.

¹⁹³ Základní informace o Vlasákovi podal ČAPEK: *Naše Amerika*, s. 230-231.

¹⁹⁴ Viz *St. Paul Daily Globe*, 4. 3. 1889.

¹⁹⁵ Viz *New-York Tribune*, 22. 12. 1841.

¹⁹⁶ Srov. např. *Boon's Lick Times*, 3. 10. 1840.

jeho smrti ve věku 90 let dědické spory. Není divu, protože podle dobových odhadů v nich šlo řádově o miliony dolarů.¹⁹⁷

Součástí Vlasákova vzestupu bylo také jeho odnárrodnění, ke kterému položil základ jeho dlouhý pobyt v Německu. V Americe používal jméno Francis W. Lasak a s jinými českými přistěhovalci se nestýkal – tedy s výjimkou jiného asimilovaného Čecha, svého obchodního partnera Josefa Nepomuka Konvalinky. Odnárrodnění tomuto selfmademanovi nemohli jeho krajané nikdy zapomenout.¹⁹⁸ Zažil ovšem okamžiky, kdy ho český „kostlivec ve skříni“ dostihl. V roce 1840 se angažoval v německém spolku na podporu demokratického prezidentského kandidáta Martina Van Burena. Když nečekaně změnil strany a přeběhl k příznivcům whiga Williama Henryho Harrisona, vysloužil si za to od někdejších německých druhů rezoluci, na jejímž základě byl označen za zrádce, renegáta, odpadlíka a politického podvodníka, a dále za „českého Jidáše Iškariotského“, který není hoden označení a charakteru Němce.¹⁹⁹

Jestliže byl Vlasák-Lasak ukázkovým příkladem asimilace, pak profesor Karel Hrubý, jehož báseň otevírá tuto kapitolu, byl jeho protipólem.²⁰⁰ Až do konce svého dlouhého života zůstával uvědomělým Čechem, a to navzdory tomu, že po dlouhá léta neměl příležitost češtinu aktivně používat. Když mu byly v roce 1862 zaslány Havlíčkovy spisy, děkoval za ně těmito slovy: „*Mou českou řeč jsem dílem zapomněl, předc [sic] Vám srdečně za ten milý dárek našeho výtečného muže a mučedníka [sic] Karla Havlíčka děkuji. Jsem přes osm a dvacet let v Americe, a ještě nemohu mou Čechii přemilou zapomenouti.*“²⁰¹ Tehdy mu už táhlo na sedmdesátý rok.

Pokud by Hrubý neodešel z vlasti, stal by se s největší pravděpodobností důležitou součástí české obrozenecké společnosti. Narodil se v roce 1794 v Novém Sedle a po gymnáziu v Jindřichově Hradci absolvoval filozofii na pražské univerzitě. K jeho učitelům patřil i Josef Jungmann. Jako suplent se pak vrátil na jindřichohradecké gymnázium, kde na svoje studenty zanechal hluboký dojem. Ovlivnil mimo jiné dosud národně neprobuzeného Václava Filipka a Boleslava Jablonského. Slavný vlastenecký básník na Hrubého později

¹⁹⁷ Srov. *The Sun*, 16. 3. 1889; *The New York Times*, 22. 6. 1889. Víceméně repetitivní informace o jeho smrti a následném dědickém sporu přinesly i další americké noviny.

¹⁹⁸ Srov. ČAPEK, Thomas: *The Czech (Bohemian) Community of New York*. New York 1921, s. 68.

¹⁹⁹ „Resolved, that Mr. Lasak's name be expunged from the list of members of the Democratic Republican German Association as a TRAITOR, RENEGADE, and APOSTATE, and POLITICAL IMPOSTER. Resolved, that Mr. Lasak is a Bohemian JUDAS ISCARIOT to the German Democrats of New York, not deserving of the name and character of a German.“ *The Hudson River Chronicle*, 31. 3. 1841.

²⁰⁰ K Hrubému nejpodrobněji *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1888]*. Chicago 1887, s. 169; ČAPEK: *Památky českých emigrantů v Americe* [2. doplněné vydání], s. 107-112.

²⁰¹ ČAPEK: *Památky českých emigrantů v Americe* [2. doplněné vydání], s. 108.

vzpomínal jako na člověka, který „byl prvním, kdo nám otevřel oči a seznámiv nás poněkud s literaturou českou, roznítil v srdcích našich lásku k věci národní“.²⁰²

Neúspěch při snaze získat docenturu Hrubého přiměl, aby se v roce 1834 vydal do Německa. V Brémách se sblížil s dcerou jistého doktora Alexandra Amálií, kterou pojal za manželku. Seznámil se též s Friedrichem Münchem, romantickým agitátorem za stěhování do Ameriky a spoluzakladatelem spolku Giessener Auswanderungsgesellschaft.²⁰³ Spolu s Münchem a skupinou jeho společníků vyrazil ještě téhož roku do USA. Nehodlal s nimi budovat utopickou komunitu v Missouri, která by se stala ideálním německým státem v nitru americké republiky, ale místo toho se usadil v Ohio. Probíjel se všelijak: jako farmář, později jako úspěšný lékárník a v letech 1852–1857 jako profesor francouzské a německé řeči a literatury na Miami University v Oxfordu v Ohio. Po odchodu z univerzity (krajanská literatura uvádí, že jej „vytlačil“ Němec Christen) se vrátil k lékárnictví a od roku 1866 provozoval v Collinsville v Illinois soukromou německo-anglickou školu. Rozpolcení (je ovšem těžko říci, zda by to on sám vyjádřil právě tímto termínem) mezi českým a americkým světem ukazují také osudy Hrubého dětí. Jeho nadějný syn Franklin Julius Hrubý sloužil během občanské války v unionistické armádě a založil anglicky psané noviny *The Western Empire*. Zemřel však již v sedmadvaceti letech. Hrubého dcera si vzala českého přistěhovalce Karla Alise, muže mnoha řemesel a kromě jiného i krajanského žurnalistu. Alisova rodina žila v St. Louis, které se stalo jedním z hlavních českých center v Americe. Právě u své dcery a zetě prožil Karel Hrubý závěr života, který se uzavřel v roce 1882.

Dva roky před Karlem Hrubým stanul na americkém území kutnohorský rodák Antonín Michael Dignowity.²⁰⁴ Tento nejstarší český usedlík v Texasu (a první český lékař v Americe) byl v mnoha ohledech výjimečnou osobností. Nejen, že byl prvním Čechem, jehož životopis byl publikován na americké půdě, ale také se pokoušel ovlivňovat nejvyšší patra amerického politického života. Vstoupil přitom do kontaktu mimo jiné s prezidenty Abrahamem Lincolnem a Andrew Johnsonem. Je ironií, že právě tato část Dignowitého života zůstala na dlouho zahalena závojem zapomnění. V krajanské literatuře vystupoval jako romantická postava bojovníka z polské revoluce z let 1830–1831, obdivovatel Husa a Žižky a vášnivý odpůrce otrokářství, mezi jehož osobní přátele údajně patřil Sam Houston, jeden z velkých amerických hrdinů. Do historické paměti Dignowity vstoupil jako „bojovník

²⁰² *Ohlas od Nežárky*, 4. 2. 1882.

²⁰³ K Münchovi viz MUENCH, Julius T.: *A Sketch of the Life and Work of Friedrich Muench*. Missouri Historical Society Collections 3, 1908, s. 132-144.

²⁰⁴ K jeho osobnosti a jejímu druhému životu viz především VLHA: *Doktor Antonín Dignowity*. Život a odkaz českého radikála v Texasu; k jeho smýšlení viz VLHA: *Vojta Náprstek a Antonín Dignowity*. Ideový svět dvou svobodomyslných osobností v počátcích krajanské Ameriky.

svobody“ . Nejvýstižněji dokumentuje nakládání s jeho odkazem článek, který byl publikován v roce 1954 v *Časopise lékařů českých*, v němž před námi v souladu s duchem Československa padesátých let vyvstává patetická postava takřka agitkového ražení. Dignowity údajně představoval příklad „*dělníka, lékaře, mravního reformátora i jasnozřivého sociálního revolucionáře*“, v němž jakoby se „*v jedno spojovalo, za čím za jeho života snili i bojovali Robert Owen, náš Klácel a J. V. Frič*“.²⁰⁵

Tato představa je pochopitelně zavádějící. Ačkoliv se Dignowity honosil lékařským titulem, byl nejen doktorem, ale i spekulantem s půdou. Byl sice odpůrcem otroctví, ale zároveň pseudovědeckým rasistou. Byl českým vlastencem, ale přitom jej můžeme v americkém censu najít jako Poláka a jindy jako rodáka z Uher.²⁰⁶ Zavádějící údaje o jeho původu mohly mít samozřejmě původ na straně amerického úředníka, ale o tomtéž jevu máme doklad také z pera samotného Dignowitého. Když na začátku občanské války neuspěl se svým lobbingem ve prospěch loajálních („*především německých*“) občanů Texasu u prezidenta Lincolna, obrátil se prostřednictvím memoranda na Kongres. Zřejmě proto, aby u poslanců nevyvolal zbytečné zmatení, představil se jako jeden z tisíců Texasanů německého původu.²⁰⁷ Jak se uvedl před Lincolnem, nevíme, protože první z jeho dopisů prezidentovi se nedochoval. Jeho nástupci Johnsonovi se ovšem představil jako „*a native of Bohemia*“.²⁰⁸ Dignowity je tak vynikajícím dokladem toho, že konkrétní jedince může být obtížné zařadit do jednoduchých šablon jako je vlastenectví, odnárodnění apod., protože tyto kategorie naplňují v zrcadle různých pramenů odlišným způsobem.

Nezodpovězených otázek kolem života tohoto sebestředného a poněkud excentrického muže zůstává mnoho. Napomáhá tomu i fakt, že nejobsáhlejším zdrojem informací je pro nás jeho autobiografie *Bohemia under Austrian Despotism*, již publikoval v roce 1859 v New Yorku.²⁰⁹ Osobní vzpomínky se v ní mísí se scénami z českých dějin, popisy života

²⁰⁵ MATOUŠEK, Otakar – MATOUŠKOVÁ, Božena: *Antonín Dignowity, bojovník svobody*. ČLČ 1954/2, s. 54-55. Ze zaoceánské strany jde např. o Doughters of the Republic of Texas Library, Dignowity Family Papers, novinové výstřižky o českých pionýrech z *Lavaca County Tribune* 24.3. 1964, 17.2. 1969.

²⁰⁶ Srov. záznamy v americkém censu z let 1850 a 1860 ke jménu Antonin M. Dignowity [databáze Ancestry].

²⁰⁷ DIGNOWITY, Anthony M.: *Memorial of Anthony M. Dignowity of San Antonio, Texas, Praying the Military Occupation of Texas with a View of Protecting Loyal Citizens*. [Washington], s. 1.

²⁰⁸ DIGNOWITY, Anthony M.: *Reconstruction of Texas a Failure!* [Washington] 1868, s. 10.

²⁰⁹ DIGNOWITY, Anthony M.: *Bohemia under Austrian Despotism*. Being an Autobiography. San Antonio 1859. Tato kniha se dochovala jen v několika málo exemplářích. Pokud je mi známo, jsou uloženy v šesti různých amerických knihovnách a jedna v pozůstalosti rodiny Dignowitých v Daughters of the Republic of Texas Library v San Antoniu. Zřejmě existuje i několik exemplářů v soukromých rukou. Velká část nákladu mohla být zničena po Dignowitého úteku z Texasu roku 1861. Ohlašované pokračování Dignowitého pamětí, nazvané *American Despotism*, mi není znám žádný dochovaný kus, ani jeho rukopis. Ještě ve třicátých letech 20. století však bylo toto dílo využito pro již uvedenou práci Hudsonové a Mareshe. Srov. HUDSON– MARESH: *Czech Pioneers of the Southwest*, s. 47-48. Třetí díl pamětí (tentokrát již spíše ryze kritický spisek, související s Dignowitého

v rakouské monarchii a osobitými náhledy, vyznačujícími se demokratismem, antiklerikalismem a vírou v zákony přírody a pokroku. Fakt, že se Dignowity narodil v rodině chudého horníka a podomního obchodníka, je tudíž poněkud překvapivý. V mládí odešel kvůli obavě z vojenské služby do Pruska a s pomocí příbuzných se stal pruským občanem. Dalším zlomem v jeho životě byla účast ve zmařeném listopadovém povstání v rozdrobeném Polsku. Naštěstí se mu podařilo uniknout ruskému i rakouskému zajetí a podobně jako mnozí další spolubojovníci pojal záměr emigrovat do Ameriky. Trvalo mu však nějakou dobu, než se mu podařilo shromáždit dostatek peněz na zaoceánskou plavbu. V říjnu roku 1832 ji šťastně dokončil a přistál v USA.

Podle svých vlastních slov Dignowity postupně pobýval v deseti státech americké unie. Texas, který si čerstvě vybojoval nezávislost na Mexiku, nejprve opustil, prý když se ukázalo, že se stane otrokářským. V Cincinnati vystudoval na lékaře (což v dobových podmínkách nemuselo být nijak zvlášť náročné) a působil pak mimo jiné mezi Čerokíji. Několik let strávil v Arkansasu, kde se seznámil se svou manželkou Amandou McCannovou.²¹⁰ Tato dívka irského původu byla výraznou osobností. Sama se věnovala lékařství, především porodnictví, a svého manžela občas zastupovala v obchodních záležitostech.²¹¹ Po vypuknutí mexicko-americké války roku 1846 zamířil Dignowity s arkansaskými dobrovolníky podruhé do Texasu. Původně se chtěl stát vojenským lékařem, ale nakonec se na bojiště nedostal. V San Antoniu byl přivolán ošetřit muže raněné při pouliční rvačce, a když zjistil, že bude mít dostatek práce i zde, rozhodl se setrvat. Nevedlo se mu rozhodně špatně. V roce 1850 činil odhad výše jeho majetku 5 000 dolarů.²¹² Jeho nejbližšími druhy v San Antoniu se stali němečtí přistěhovalci, a to přesto, že se Dignowitého životopis hemží řadou výpadů proti Němcům (z pozice odborníka například podporoval nadřazenost Čechů nad Němci frenologickými argumenty).²¹³ Důvody jsou nasnadě. Německá minorita v San Antoniu byla početná a do začátku občanské války stačila přerůst mexickou. Navíc byla mezi Němci řada intelektuálů a náboženských svobodomyšlníků blízkých Dignowitého ražení.

obviněním z podvodu) *Crimes and Cruelties Committed by the So-Called Courts of Justice on the Secret Rights of Individuals* zřejmě nikdy nevyšel.

²¹⁰ K Amandě J. Dignowity viz BROWN, John Henry: *Indian Wars and Pioneers of Texas*. Austin 1890, s. 243-246.

²¹¹ Srov. např. Dignowitého oznámení v lokálních novinách o tom, že jej bude manželka v době nepřítomnosti zastupovat: *San Antonio Leger*, 16. 10. 1858. Inzerce o porodnictví viz *ibid.*, 10. 8. 1859.

²¹² Záznam v americkém censu z roku 1850 k jménu Antonin M. Dignowity [databáze Ancestry]. Ze záznamu se také dovidáme, že měl v té době čtyři děti a zaměstnával německého sluhu.

²¹³ Frenologická argumentace viz DIGNOWITY: *Bohemia under Austrian Despotism*, s. 14.

Byla to opět válka, co hluboce zasáhlo do Dignowitého života. Vyhrocená atmosféra po volebním vítězství Abrahama Lincolna v listopadu 1860 vedla k rozdělení Spojených států na Unii a jižanskou Konfederaci, jejíž součástí byl také Texas. Stejně jako řada dalších texaských imigrantů zachovával Dignowity věrnost Unii, v jejímž zájmu se navíc neváhal otevřeně angažovat. A tak jsme na začátku roku 1861 svědky jeho prvního pokusu – a zároveň i prvního neúspěchu – ovlivnit vysokou politiku. Dvakrát osobně apeloval na texaského guvernéra Sama Houstona, aby proti stoupcům odtržení Texasu od Unie povolal ozbrojenou sílu. S doktorovým návrhem ovšem starý politik nesouhlasil. V bouřlivé atmosféře přející excesům se Dignowity jako známý odpůrce odtržení ocitl v nebezpečí. Populární verze jeho útěku z Texasu obsahuje záměr zlynčovat jej na hlavním náměstí v San Antoniu, varování staré černošky a útěk v poslední chvíli s pronásledovateli v patách. On sám nám ale v jednom memorandu zanechal poněkud méně melodramatickou verzi, podle které byl varován německými přáteli.²¹⁴ Odešel na farmu v okrese Blanco, ovšem kvůli trvajícím nebezpečí na ní dlouho nepobyl. Utekl na sever a v dubnu 1861 dorazil do Baltimore. Zanechal za sebou manželku i syny, z nichž dva měli být proti své vůli odvedeni do konfедераční armády.²¹⁵ Jeho majetek včetně obchodní lodě Jižané zkonfiskovali. Český lékař tehdy vstoupil do nové a později zcela zapomenuté části svého života.

Dignowity strávil celou válku v Baltimore a ve Washingtonu, kde se mu podařilo získat politické kontakty a zaměstnání od federální vlády. Chtěl ovlivnit směřování války a především budoucnost Texasu, na který nepřestával myslet. Z tohoto důvodu napsal záhy po svém příjezdu do Baltimore svůj první dopis Abrahamu Lincolnovi, se kterým se později také několikrát osobně setkal. Nabídl mu své služby jako zvěd s vynikající znalostí amerického Jihozápadu, který by byl nanejvýš nápomocný při invazi unionistické armády do Texasu. Plán invaze neváhal přiložit. Hlavním motivem byl prý pro Dignowitého strach o osud loajálních občanů Texasu, mezi nimiž byla jeho rodina a řada německých přátel.²¹⁶ Ze stejných důvodů se prostřednictvím pamfletu, otištěného v prosinci roku 1861, obrátil rovněž na americký Kongres.²¹⁷ Projednávání manifestu však na půdě sněmovny rychle skončilo neúspěchem. Ambiciózní přistěhovalec nepřestal ani v lobování v Bílém domě, přičemž nadále stupňoval své návrhy. Ze žádosti být armádním zvědem se stal postupně záměr získat velení nad

²¹⁴ Viz DIGNOWITY: *Reconstruction of Texas a Failure!*, s. 11.

²¹⁵ K vojenské službě Dignowitého synů blíže DOLÍNEK, Vladimír: *Účast Čechů v americké občanské válce* [kandidátská disertační práce]. Praha 1971, s. 233-234.

²¹⁶ Viz Library of Congress, Abraham Lincoln Papers, Series 1. General Correspondence. 1833–1916, Anthony M. Dignowity Abrahamu Lincolnovi, 15. 6. 1861.

²¹⁷ DIGNOWITY: *Memorial of Anthony M. Dignowity of San Antonio, Texas.*

jednotkou jízdy,²¹⁸ a nakonec dosti neskromný návrh o přidělení hodnosti generálmajora a postavení do čela vojenské okupační správy Texasu.²¹⁹ Lincoln, který byl vynikajícím znalcem lidských povah, neúnavným doktorem příliš nadšen nebyl. Při audienci dne 14. dubna 1862 mezi nimi patrně došlo k nepříjemnému výstupu. „*Rána do obličeje by byla menší urážkou,*“ stěžoval si odmítnutý Dignowity.²²⁰

Znovu prezidenta oslovil až po dvou letech. Tehdy již jeho kontinuálně se vyvíjející sny o budoucnosti Texasu dospěly v to, co nazýval „velkým plánem“. Jeho podstatou bylo přetvoření Texasu v neotrokářský stát, který by se stal rájem evropských (jak sám uváděl především německých) přistěhovalců. Federální vláda by tím získala loajální občany toužící po svobodné půdě, jejichž záplava by přinesla morální proměnu texaské společnosti, poskvrněné otrokářstvím a rebelií proti vládě USA. Důležitým prvkem Dignowitého návrhu byl záměr přesídlit černošské obyvatelstvo z Texasu do jiného státu Unie, případně do Mexika.²²¹ Souvisel s jeho „*vědeckou definicí pokroku lidské rasy*“, pod kterou se skrývala primitivně evolucionistická rasistická hierarchie lidských ras.²²² Podle doktora bylo míšení bílé a černé barvy pleti nepřipustné. Smíšení černé rasy s „hnědou“ či „měděnou“ rasou, žijícími v jižnějších geografických oblastech, ale podle něho bylo v pořádku. Spojené státy by pak černochům z povzdálí pomáhaly dosáhnout vyššího stupně na „velké cestě civilizace“.²²³ Plán měl podle Dignowitého i další výhodu, související s nedávným vznikem mexického císařství pod francouzským patronátem. Očekával, že po vítězství Severu v občanské válce bude následovat válka v Mexiku. Lincolnovi navrhoval, aby do něj vyslal co největší množství černošských regimentů. Spojené státy by se tak zbavily jak francouzské přítomnosti na kontinentě, tak početné černošské populace, čímž by byly zabity dvě mouchy jednou ranou.

Navzdory Lincolnovu rezervovanému postoji se Dignowity vytrvale prohlašoval za jeho příznivce. Prezidentova tragická smrt rukou atentátníka v dubnu 1865 však pro něj

²¹⁸ Viz Library of Congress, Abraham Lincoln Papers, Series 1. General Correspondence. 1833–1916, Anthony M. Dignowity Abrahamu Lincolnovi, 1. 4. [?], 1862.

²¹⁹ Ibid., 7. 12. 1864.

²²⁰ „*How was I met? With contumeliously [sic] my insult – a blow in my face would have been less insulting [...].*“ Ibid., Anthony M. Dignowity Abrahamu Lincolnovi, 8. 4. 1864.

²²¹ Ve starší verzi svého plánu Dignowity uvažoval namísto Mexika o Floridě či jiné oblasti vhodné ke kolonizaci. Srov. DIGNOWITY: *Memorial of Anthony M. Dignowity of San Antonio, Texas*, s. 2.

²²² „*Scientific definition of the Progressive development of the human Race will show that the Black is the original colour of the first types [sic] of the Human Familee [sic] – Brown is the second – Cooper [copper] the third – Yellow the fourth, and the fifth and highest White.*“ Library of Congress, Abraham Lincoln Papers, Series 1. General Correspondence. 1833–1916, Anthony Dignowity Abrahamu Lincolnovi, 8. 4. 1864.

²²³ Z tohoto hlediska nebyl Dignowitého nápad nijak originální. Obdobnou politiku například provozovala už od dvacátých let 19. století Americká kolonizační společnost, která stála za usazováním osvobozených černochů v Libérii.

znamenal novou příležitost. Měsíc po atentátu ve Fordově divadle předložil Dignowity Lincolnovu nástupci Andrew Johnsonovi v doprovodu několika dalších Texasanů adresu, ve které mu vylíčil svůj život a nabídl své služby.²²⁴ Veškeré naděje, které do nového prezidenta vkládal, se ale setkaly s hořkým zklamáním. Johnson, který byl jako kandidát na viceprezidenta účelově vybrán kvůli svému jižanskému původu, byl stoupcem co nejmírnějšího průběhu poválečné rekonstrukce. Radikál Dignowitého ražení, volající po naprosté přestavbě jižanských poměrů a tvrdém nakládání s někdejšími povstalci, proti němu musel nutně stanout v nesmiřitelné opozici. O několik měsíců později již hlavu USA označoval za zmijsi na prsou vlasteneckého a věrného lidu.²²⁵

Dignowitého cesta zpět do Texasu nebyla přímá. Ještě v roce 1867 pobýval v New Orleans. Jedny noviny o něm psaly jako o „velkém zvířeti“ mezi tamními radikálními republikány. Údajně chtěl nechat z Texasu vyhnat všechny, kdo se podíleli na rebelii.²²⁶ Směřování rekonstrukce pod Johnsonovou taktovkou však bylo naprosto odlišné. Někdejšími povstalcům bylo rychle navráceno americké občanství i volební právo, zatímco radikálové se na Jihu ocitli v defenzivě. Budoucnost Spojených států viděl Dignowity temně. Vůdci radikálních republikánů Thaddeusu Stevensovi prorokoval, že zemi brzy čeká ještě horší krveprolití, než ji potkalo během občanské války.²²⁷ Proti Johnsonovi nebyl naladěn pouze on sám, ale také značná část veřejnosti na Severu a Kongres. Právě na sněmovnu reprezentantů se Dignowity opět pokusil zapůsobit. Učinil tak v souborném výtisku několika pamfletů, nazvaném *Reconstruction of Texas a Failure!* V jeho úvodu vyjádřil odpor k momentální „sebevražedné“ politice a obětování loajálních obyvatel Jihu. Znovu vyzval k uchopení příležitosti a uskutečnění jeho plánu morální rekonstrukce Texasu prostřednictvím usidlování německých přistěhovalců.²²⁸ Lékařské praxi se už Dignowity po návratu do Texasu plně nevěnoval. Usiloval o znovunabytí majetku, o který přišel ve válečných letech, navázal na své staré obchody s půdou a podařilo se mu získat úřad zeměměřiče okresu Bexar.²²⁹ Zemřel v roce 1875, tedy jen krátce před tím, než byl proces poválečné rekonstrukce Jihu oficiálně ukončen.

Jak můžeme Dignowitého význam hodnotit? O žadatele o podporu, uchazeče o velitelské funkce a snílky, přicházející s dalekosáhlými plány, nebyla během občanské

²²⁴ DIGNOWITY: *Reconstruction of Texas a Failure!*, s. 10-13 (Appendix B). Pozoruhodné je, že svůj názor na přesídlení černochů Dignowity zrevidoval. Nyní se podle něj měli na poválečné rekonstrukci Texasu podílet všichni loajální obyvatelé nehlédě na barvu pleti. Srov. *ibid.*, s. 12.

²²⁵ DIGNOWITY: *Reconstruction of Texas a Failure!*, s. 13.

²²⁶ Viz *Daily Picayune*, 27. 10. 1867.

²²⁷ Viz PALMER, Beverly Wilson (ed.): *The Selected Papers of Thaddeus Stevens*, 2. sv. Pittsburgh 1998, s. 338.

²²⁸ DIGNOWITY: *Reconstruction of Texas a Failure!*, s. 4-5.

²²⁹ Oznámení o přidělení pozice viz *San Antonio Express*, 28. 5. 1869.

války ve Washingtonu nouze.²³⁰ Přeceňovat nelze ani fakt, že se mu podařilo osobně jednat s oběma válečnými prezidenty, protože podobných setkání absolvovaly tehdejší hlavy státu obrovské množství. Přesto byl Dignowity v kontextu českého přistěhovalectví jedinečnou postavou, neboť působil na úrovni, která zdaleka převyšovala zbytek jeho krajanů. Druhá podstatná otázka, kterou si můžeme klást, se týká právě jich. Vstoupil vůbec Dignowity do bližších styků s jinými českými imigranty? Od začátku padesátých let do Texasu mířila vlna východočeských a moravských přistěhovalců. Mezi výstředním doktorem a těmito prostými farmáři pravděpodobně žádné bližší styky neexistovaly. Roli patrně nehrála jen odlehlost českých osad od San Antonia. I vlastenci Vojtovi Náprstkovi, pobývajícimu v téže době v dalekém Milwaukee, byla bližší společnost intelektuálně založených Němců než vesměs nevzdělaných a chudých krajanů. Nějaké povědomí o této svérázné osobnosti však mezi americkými Čechy existovalo. Socialistický aktivista Josef Buňata, který strávil závěr života ve dvacátých letech 20. století v Texasu, se o něm od jednoho starousedlíka dozvěděl, že prý nebyl žádným doktorem, ale pouhým „mlynářským chasníčkem“ a že provozoval „všeliké pozemkové a jiné švindly, začez byl odsouzen do káznice, ale dělal ze sebe mučedníka, že ho Jižané odsoudili za to, poněvač souhlasil se Severem“.²³¹ Antonín Dignowity měl celkem osm dětí. Určité vědomí o českém původu si musely zachovávat, protože jeden z jeho synů se ve druhé polovině osmdesátých let 19. století pokusil založit na svých rozlehlých pozemcích v Mexiku českou osadu.²³² Zda šlo pouze o účelový kalkul, nebo projev nacionalismu, zůstává otázkou.

Předchozí strany této kapitoly byly věnovány výjimečným jednotlivcům. V předběžné éře se ale můžeme setkat také s jednou specifickou migrační vlnou, ač nevelkého rozsahu. Zvláštní skupinou se totiž na severoamerické pevnině stali už před rokem 1848 čeští Židé.²³³ Jedním z nich byl Simon Pollak, původem pražský Žid, který vystudoval medicínu a v roce 1836 přišel do New Yorku. Motivaci k odchodu z vlasti popsal ve svých

²³⁰ Není bez zajímavosti, že jeden z nich, žurnalista a politik Francis P. Blair, navrhoval přesný opak než Dignowity, když chtěl přesunout černošskou populaci do vymezené části Texasu. Viz Blairův dopis (tehdy čerstvě zvolenému viceprezidentovi) Andrew Johnsonovi ze 17. 11. 1864: GRAF, Leroy P. (ed.): *The Papers of Andrew Johnson*. Volume 7, 1864–1865. Knoxville 1986, s. 293-295.

²³¹ Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/3, Josef Buňata Tomáši Čapkovi, 31. 5. 1920.

²³² Viz ČAPEK: *Památky českých emigrantů v Americe* [2. doplněné vydání], s. 105.

²³³ Nejobsáhlejší prací k tomuto tématu je KISCH, Guido: *In Search of Freedom. A History of American Jews from Czechoslovakia 1740–1948*. London 1949. Viz též HAHN, Fred: *Jews from the Bohemian Lands in the United States, 1848–1938*. In: Schmidt-Hartmann, Eva – Winters, Stanley B. (edd.): *Grossbritannien, die USA und die bohmischen Lander 1848–1938*. München 1991, s. 31-46; KISCH, Guido: *Czechoslovak Jews and America*. *Historia Judaica* 6, 1944/2, s. 123-138; REHCIGL, Miloslav Jr.: *Early Jewish Immigrants in America from the Czech Historic Lands and Slovakia*. [http://www.jewishgen.org/austriaczech/early_immig.html], adresa platná k 20. 8. 2011; REHCIGL, Miloslav Jr.: *První židovští přistěhovalci do Ameriky z území bývalého Československa*. *Češi v cizině* 10, 1998, s. 88-102.

vzpomínkách takto: „*Nikdy jsem nedokázal snést myšlenku, že nejsem politicky stejně dobrý, jako kdokoliv jiný. Zemí, již jsem si zvolil, byly Spojené státy americké, kde triumfuje otcovství Boha a bratrství lidí. Žít tam, pracovat a zemřít, se stalo vrcholem mých tužeb.*“²³⁴ Proti tolerantnímu prostředí USA stála dalekosáhlá legislativní perzekuce Židů v habsburské monarchii v příkrém kontrastu. K nejtvrdějším opatřením patřil familiantský zákon, který až do revolučního období přísně reguloval počet židovských manželství. V květnu roku 1848 byl na stránkách vídeňského *Österreichisches Central-Organ für Glaubensfreiheit, Cultur, Geschichte und Literatur der Juden* přednesen pod titulkem „*Auf, nach Amerika*“ návrh k masovému vystěhovalství rakouských Židů, okolo kterého se následně rozproudila výměna pozitivních i negativních názorů.²³⁵ Po roce 1848 perzekuční „push factor“ zeslábl, skutečného zrovnoprávnění ale Židé v habsburské monarchii dosáhli teprve v roce 1867.²³⁶ Bez ohledu na tyto právní úpravy lze předpokládat, že k podnětům židovského vystěhovalství později kromě standardních faktorů patřil i antisemitismus majoritní společnosti.

S Židy českého původu se můžeme v Americe setkat už v koloniálních časech. Ještě před americkou revolucí se stal významným měšťanem ve Philadelphii pražský rodák Mathias Bush, a mohli bychom uvést další jména. Zatímco z 18. století existují doklady spíše o úspěšných jedincích, krátce po skončení napoleonských válek odešla do USA třeba početná rodina Blochových ze Švihova. Nejbohatší informace máme z pochopitelných důvodů o těch, kteří se zařadili mezi společensky významné osobnosti. Roku 1843 přijel do Ameriky Leopold Eidlitz, absolvent pražské reálky a vídeňské techniky, který se výrazně zapsal do dějin americké architektury.²³⁷ Úzce spolupracoval například s německým architektem Karlem (Charlesem) Otto Bleschem a Frederickem Law Olmstedem, patrně nejvěhlasnějším americkým architektem druhé poloviny 19. století a průkopníkem městské zahradní architektury. Do dnešních dnů bohužel přetrval jen zlomek z Eidlitzových nejvýznamnějších staveb. Některé, jako velkolepý Iranistan, postavený roku 1848 pro showmana Phinease Taylora Barnuma, zničily nešťastné požáry. Jiné, především v New Yorku, podlehly

²³⁴ „*I never could brook that idea that I am not quite as good politically as any body else. The United States of America, where the fatherhood of God, the brotherhood of man, and the entire equality of political rights prevail, was my land of choice. There to live, work and die became the height of my ambition.*“ POLLAK, Simon: *The Autobiography and Reminiscences of S. Pollak, M.D., St. Louis, MO.* St. Louis 1904, s. 6-7.

²³⁵ Viz KISCH: *In Search of Freedom*, s. 45-57.

²³⁶ K dějinám Židů v českých zemích obecně PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě.* Praha 2001 [2. vydání].

²³⁷ K Eidlitzovi (hlavně s ohledem na jeho architektonickou tvorbu) viz HOLLIDAY, Kathryn E.: *Leopold Eidlitz. Architecture and Idealism in the Gilded Age.* New York 2008.

pozdějšímu stavebnímu ruchu. Rekonstruovat Eidlitzův vztah k rodné zemi je obtížné, protože se nedochovala ani jeho písemná pozůstalost.

Mezi osobnostmi, které výrazně poznamenaly dějiny americké opery, najdeme generačně blízkou trojici moravských rodáků Jacoba Graua, Maxe Maretzka a Maurice (Moritze) Strakosche.²³⁸ S výjimkou prvně jmenovaného se tito hudebníci do Spojených států dostali během revolučního roku 1848. Technicky vzato tedy nešlo o přistěhovalce předbřeznové éry, ale jejich příchod ještě pořád předcházela začátek českého masového vystěhovalectví. Všichni tito muzikanti a hudební manažeři pocházeli z Brna nebo z jeho nejbližšího okolí. Nejstarší z nich byl Jacob Grau, jenž přišel do USA roku 1847 jako jednatřicetiletý. Původní profesí byl lékař, ale přitahoval jej svět divadla a v šedesátých letech se stal operním agentem.

Max Maretzek, narozený roku 1821, a jeho bratranec Maurice Strakosch (ročník 1825) měli kromě talentu mnoho společného i ve svém životě. Oba studovali ve Vídni a před emigrací do Spojených států strávili nějaký čas v různých koutech Evropy. Maretzek uváděl na amerických jevištích jako impresáριο italskou operu a byl několikrát ředitelem Astor Opera House.²³⁹ V americkém operním světě se stal jednou z nejvýznamnějších postav a vysloužil si řadu charakteristických přezdívek, mezi nimiž byly například „indomitable Max“ (nezkrotný Max), „indefatigable Max“ (nezdolný Max) či jedna, kterou osobně neměl v oblibě – „Napoleon opery“. Sám se totiž považoval spíše za „Dona Quijota opery“. O svém uměleckém působení později publikoval dvoje memoáry.²⁴⁰

Maretzek žil ve světě uměleckých turné po USA, zavítal též do Mexika a na Kubu, sháněl zpěváky, stýkal se se skladateli formátu Hectora Berlioze a bojoval o diváky s konkurencí. Na to, aby se hlouběji zabýval svou domovinou, mu nejspíše nezbývalo mnoho času. Hlavně však pro takové myšlenky postrádal dostatek sentimentu. Na konci osmdesátých let 19. století se bývalého impresária dotazoval na jeho národní cítění Tomáš Čapek. V ústraní

²³⁸ Shrnutí jejich působení viz HENDERSON, Ruth: *A Confluence of Moravian Impresarios: Max Maretzek, the Strakosches, and the Graus*. In: Graziano, John: *European Music and Musicians in New York City*. Rochester 2006, s. 235-252.

²³⁹ K Maretzkovi podrobně SCHONBERG, Harold C.: *The Don Quixote of Opera*. Max Maretzek, Impresario Extraordinary. *American Heritage* 27, 1976/2, [http://www.americanheritage.com], adresa platná k 25. 5. 2012. K jeho působení v Astor Opera viz PRESTON, Katherine K.: *Opera on the Road*. Traveling Opera Troupes in the United States, 1825–60. Urbana 1993.

²⁴⁰ MARETZEK, Max: *Crotchets and Quavers*. Or, Revelations of an Opera Manager in America. New York 1855; MARETZEK, Max: *Sharps and Flats*. A Sequel to Crotchets and Quavers. New York 1890. Najdeme zde mimo jiné také přešpanou korespondenci s o generaci starším rakouským skladatelem a profesorem hudby moravského původu, Josephem Fischhofem. Třetí část Maretzkových pamětí byla zeditována a publikována teprve nedávno: HENDERSON, Ruth (ed.): *Futher Revelations of an Opera Manager in 19th Century America*. The Third Book of Memoirs by Max Maretzek. Sterling Heights 2006.

žijící Maretzek mu odepsal, že sice zhruba do pěti let neuměl pořádně jiný jazyk než češtinu, ale že během 45 roků v cizině rodný jazyk úplně zapomněl.²⁴¹

Podnikání v operě té doby vyžadovalo značnou dávku hazardérství, a v tomto ohledu Maretzka ještě překonal jeho bratranec Maurice Strakosch.²⁴² Navzdory svému příbuzenství se stali přímými a velmi ostrými konkurenty.²⁴³ Strakosch, původně operní zpěvák, přicestoval do Ameriky na turné s ansámblem italského pěvce Salvatora Pattiho, jehož dceru si vzal později za manželku. Od padesátých let mu začal s podnikáním ve světě hudby vypomáhat mladší bratr Max. Maurice Strakosch působil jako agent nejen v USA, ale také po značné části Evropy. Podobně jako Maretzek napsal o svých zážitcích ze světa opery memoáry, jež vyšly krátce po jeho smrti v Paříži roku 1887.²⁴⁴ Na rozdíl od Maretzka za sebou nechal rozsáhlé skladatelské dílo zahrnující klavírní skladby, valčíky, polky, mazurky a další skladby, často s ryze americkými náměty, jako například California Gold Fever Galop (Kvapík o kalifornské zlaté horečce).

Z hlediska samotného židovství zastínil všechny výše uvedené osobnosti Isaac Mayer Wise, rodným příjmením Weiss, muž, o němž se někdy hovoří coby o architektovi reformního judaismu.²⁴⁵ Potom, co působil tři roky jako rabín v Radnici u Plzně, přijel Wise v červenci 1846 do New Yorku. Hned v přístavu si vyslechl antisemitské nadávky jakéhosi krajana (snad Rakušana), když dal přednost levnějšímu irskému kočímu. „*Ve své velkodušnosti jsem hrubým kočím ani neodsekl. Otočil jsem se k nim zády, ale ve mém srdci jsem hýčkal právo na to mít zlost, protože jsem cítil, že už nejsem více císařsko-královským českým Schutzjude, ale že dýchám svobodný vzduch, a nikdo mi nemohl zabránit být rozzlobený tak, jak sem chtěl,*“ uvedl ve svých původně německy sepsaných pamětech.²⁴⁶

Wise byl vybaven několika doporučujícími dopisy. Ten, který byl určen Maxi Lilenthalovi, rodákovi z Mnichova a starému známému jednoho z Wisových učitelů, se ukázal pro jeho budoucnost klíčový. Wise se úspěšně zapojil do židovského života ve

²⁴¹ „*I am born in Brünn, and to my 5th year could hardly speak German – only bohemian – but during an absence of 45 years have forgotten my native language.*“ Library of Congress, Thomas Capek Papers, 12/4, Max Maretzek Tomáši Čapkovi, 7. 2. 1889.

²⁴² Je zajímavé, že byl dobrým přítelem lékaře Simona Pollaka. Srov. POLLAK: *The Autobiography and Reminiscences of S. Pollak, M.D., St. Louis, MO.*, s. 69-70. K Pollakovi podrobněji níže.

²⁴³ Srov. např. rozhovor s Mauricovým bratrem Maxem Strakoschem o Maretzkových výpadech v *The New York Times*, 10. 2. 1874.

²⁴⁴ STRAKOSCH, Maurice: *Souvenirs d'un impresario*. Paris 1887.

²⁴⁵ K jeho životu viz především obsáhlá publikace HELLER, James G.: *Isaac M. Wise, His Life, Work and Thought*. New York 1965.

²⁴⁶ „*True, in my magnanimity I gave no retort to the gruff drivers. I turned my back on them, but I indulged the right of being angry to my heart's content, for I felt that from now on I was no longer an imperial-royal Bohemian Schutzjude, but that I was breathing a free atmosphere, and no one could prevent me from being as angry as I pleased.*“ WISE, Isaac Mayer: *Reminiscences*. Cincinnati 1901, s. 17.

Spojených státech jako jeden z jeho nejaktivnějších představitelů. Po prvních letech v New Yorku a v Albany přesídlil do Cincinnati, které se mu stalo domovem až do smrti v roce 1900. Napsal množství náboženských spisů, zabýval se žurnalistikou, roku 1854 založil noviny *The Israelite*, vyučoval, přednášel a polemizoval. Politicky zpočátku inklinoval k whigům, později k demokratům. Od republikánů, spojujících v době svého založení množství rozdílných elementů, jej odradila participace německých antiklerikálů. Zkušenost života v Rakouském císařství udělala z Wise velkého zastánce oddělení církve a státu²⁴⁷ a stoupence práv jednotlivých států americké federace. Tato práva v jeho očích limitovala pouze nemožnost vystoupit z Unie. Secesi amerického Jihu na přelomu let 1860 a 1861 považoval za strašlivou ránu. Udržení Unie pro něj bylo prvořadé a byl mu ochoten obětovat i otázku otrokářství. K abolicionistickým radikálům se blízko necítil. V posledních letech občanské války nicméně zasáhl do diskuzí o biblickém postoji k otrokářství v tom smyslu, že Mojžíš byl zastáncem jeho zrušení.²⁴⁸ Roku 1875 dosáhl Wise založení Hebrew Union College v Cincinnati. Mnoho energie věnoval snahám o vytvoření ústřední rabínské organizace v USA, čehož se skutečně dočkal, byť až roku 1889. Jeho osobní korespondence naznačuje, že se s českým živlem nijak nestýkal.²⁴⁹ Na své souvěrce apeloval, aby se učili anglicky a rychle se amerikanizovali, tedy aby přijali americké hodnoty a získali předpoklady k účasti na fungování demokratického státu. „*Jsmo za první Američané, a až potom Izraelité,*“ napsal v úvodníku do svých novin v roce 1873.²⁵⁰

Většina přistěhovalých Židů Wisovy generace žila ve velmi odlišných podmínkách než on nebo jeho další společensky úspěšní souvěrci. A to přesto, že hromadná migrace chudých aškenaziů z východní Evropy začala teprve na počátku osmdesátých let 19. století. Jistý Stein, Wisův starý známý, si pro Židy v Americe dokonce vytvořil jakousi typologii: 1) pouliční obchodník s nůši, prostoduchý a bez domova, 2) nosič zavazadel, který pochytil trochu angličtiny a doufá v obrát k lepším časům, 3) nosič těžkých balíků, jenž sní o tom, že se jednou stane obchodníkem. Doplňovaly je ještě tři třídy židovských „aristokratů“: 1) „wagon baron“, potulný obchodník s povozem taženým jedním či dvěma koňmi,

²⁴⁷ Blíže MARCUS, Jacob Rader: *The Americanization of Isaac Mayer Wise*. Cincinnati 1969 [druhé upravené vydání].

²⁴⁸ Srov. TEMKIN, Sefton D.: *Isaac Mayer Wise and the Civil War*. American Jewish Archives 15, 1963, s. 635-658, zvl. s. 640.

²⁴⁹ Wisova pozůstalost je uložena v American Jewish Archives, Isaac Mayer Wise. Díky péči této instituce je zpřístupněna i v digitální podobě [<http://americanjewisharchives.org>].

²⁵⁰ MARCUS: *The Americanization of Isaac Mayer Wise*, s. 20.

2) „jewelry count“, vybavený kuffíkem se zásobou hodinek a šperků, a konečně 3) „store-prince“, provozující vlastní stálý obchod.²⁵¹

Tato sociální rozrůzněnost byla vcelku přirozená. Mnohem nejednoznačnější problém představuje národní cítění židovských přistěhovalců, respektive otázka, zda v něm hrál nějakou roli jejich český původ. Jednotliví česky hovořící Židé se zřejmě rychle rozplynuli mezi německy a anglicky mluvícími souvěrci. Přinejmenším některé skupiny Židů z Čech a Moravy si ovšem v amerických městech uchovávaly specifickou identitu. I u německy hovořících Židů se ostatně někdy setkáváme s projevy českého zemského cítění, kterým se odlišovali od Židů z jiných částí monarchie a z Německa.²⁵² V New Yorku si čeští Židé v roce 1846 (snad dokonce dříve) založili podpůrný spolek nazvaný Bohmische Neuder.²⁵³

Pozoruhodný příběh o ztracení a znovunalézání rodného jazyka nám zanechal již citovaný Simon Pollak. Jako lékař se usadil v St. Louis a stal se významným oftalmologem a propagátorem Braillova písma. Za časů cholerové epidemie roku 1849 se v St. Louis začali objevovat první čeští imigranti. Vzhledem k Pollakovu českému původu ho místní soudce požádal o pomoc s tlumočením. „Českou nebo slovanskou řeč, kterou jsem nikdy nepsal, ale již jsem dobře hovořil ve svém dětství, jsem však úplně zapomněl. Od svých sedmi let jsem ji nikdy neslyšel. Nedokázal jsem porozumět jedinému slovu, které mi moji zoufalí krajané říkali. [...] Denně jsem byl ve své kanceláři naléhavě žádán muži, ženami a dětmi, abych jim pomohl u soudu. Mluvili, plakali, zpívali; skotačení dětí na mě působilo obzvláště hluboce. [...] Den za dnem a mnohdy v noci byli okolo mě. Mučil jsem svoji paměť na nejvyšší míru, abych vyvolal záblesky mých chlapeckých slov – snil jsem o nich v noci, ale zůstávaly uzavřenou minulostí. Pak, po mnoha měsících, jsem se jedné noci vzbudil a zjistil, že jsem ztracenou řeč nabyl – mluvil jsem jí dobře a nyní jí mluvím bez chyb.“²⁵⁴

Zajímavou reflexi o přítomnosti českých Židů v Pollakově St. Louis nám zanechal Vilém Pflanzler, syn zámožného horažďovického měšťana a spolužák Vojty Náprstka. Později

²⁵¹ Viz WISE: *Reminiscences*, s. 38.

²⁵² Srov. případ emigranta Rosenbauma, jehož deník vyšel jako: KISCH, Guido (ed.): *A Voyage to America Ninety Years Ago. The Diary of a Bohemian Jew on his Voyage from Hamburg to New York in 1847*. New York 1939.

²⁵³ Podle oznámení v novinách z roku 1849 byli do čela spolku zvoleni Simon Kabler, předseda, Charles S. Kuh, místopředseda, Dr. Bruckmann, pokladník a M. Opper, tajemník. Viz RECHCIGL, Miloslav Jr.: *Češi v New Yorku*. [http://www.krajane.net/attachments/cesi_v_ny.pdf], adresa platná k 8. 6. 2012.

²⁵⁴ „But I had entirely forgotten the Bohemian or Slavonic language, which I never read, but spoke well in my childhood. I never heard it spoken after my seventh year. I could not understand a word that my distressed countrymen spoke to me. [...] I was dailly importuned in my office by men, women and children, invoking my aid in court. They spoke, they wept, they sang; the gambols and plays of the children affected me deeply. [...] I tortured my memory to the utmost to evoke any glimpses of my boyhood words – I dreamed about them nights, but all remained a sealed past. Then after many months I awoke one night and found myself possessed of the language – I spoke it well, and I speak it now without a flaw.“ POLLAK: *The Autobiography and Reminiscences of S. Pollak, M.D., St. Louis, MO.*, s. 95-96.

odnárodněný Pflanzler byl v té době českým vlastencem. K nemalé závistí svého kamaráda Vojtěcha cestoval po Spojených státech od léta roku 1847 do jara 1848. Když se v St. Louis chystal na přepravu do Peorie v Illinois, ke svému překvapení zjistil, že ve městě žije několik desítek českých rodáků: „*Na loď náhodou přijde krajan, kterého v Orleansu jsem seznal, hned jiného krajana přived, který sklad oděvů má, musel jsem do jeho skladu, kde ještě 1 krajan byl, pak přišel náhodou ještě jeden, takže nás 5 Čechů najednou pohromadě bylo. Byli jsme veselí, jeden mě dal psaní do Čech; má být Čechů v St. Louis 30, mezi nimi 3 křesťani. Ti, s kterými jsem byl, byli židi, ale česky mluvili.*“²⁵⁵ Nebyla náhoda, že k setkání došlo právě St. Louis, protože tento přístav na Mississippi byl jedním z hlavních cílů evropských imigrantů.²⁵⁶ Židé byli rovněž nejstaršími osadníky z českých zemí v Milwaukee, které se stalo v padesátých letech důležitou enklávou českého živlu.²⁵⁷ Už v roce 1845 tam přišli z Prahy Nathan Pereles a Izák Neustatel. Pereles pocházel z Uher, vzal si rodilou Pražáčku a uměl výborně česky. V USA si roku 1857 založil právní praxi, které vzhledem k jeho jazykové vybavě hojně využívali čeští přistěhovalci.²⁵⁸ Neustatel byl hloubal, ze kterého se stal nevěrec. Spřátelil se s Vojtou Náprstkem a pod přezdívkou „*Der Leinweher aus Boehmen*“ posílal příspěvky do jeho antiklerikálního časopisu *Milwaukie Blugblätter*.²⁵⁹

Kromě Židů odcházela do Spojených států amerických před rokem 1848 ještě jedna zvláštní náboženská skupina, byť v mnohem menším měřítku. Byli to kněží zapojení do misijního působení Leopoldinenstiftung für das Kaiserreich Österreich zur Unterstützung der amerikanischen Missionen, neboli, jak se česky říkalo, Leopoldinského založení či nadání.²⁶⁰ Tato organizace byla založena roku 1829 ve Vídni a v jejím čele stál vídeňský arcibiskup. Název byl zvolen na památku zesnulé arcivévodkyně Marie Leopoldiny, manželky brazilského císaře Pedra I., ale zdůrazňován byl také rakouský patron sv. Leopold. Hlavní náplní Leopoldinenstiftung bylo vysílání misionářů a podpora katolické církve v Severní

²⁵⁵ ŠOLLE, Zdeněk (ed.): *Deník Viléma Pflanzera (Ke vzniku plánu Vojty Náprstka na cestu do Ameriky)*. Studie o rukopisech 20, 1981, s. 151.

²⁵⁶ O jeho významu viz KISCH: *In Search of Freedom*, s. 23.

²⁵⁷ K Milwaukee a evropským přistěhovalcům viz CONZEN, Kathleen Neils: *Immigrant Milwaukee, 1836–1860. Accommodation and Community in a Frontier City*. Cambridge 1976.

²⁵⁸ Viz ČAPEK: *Naše Amerika*, s. 239-240.

²⁵⁹ Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 13/7, KUBIŠ, J. Václav: *Dějiny založení prvních českých spolků v Milwaukee a paměti českých emigrantů a jejich potomků z doby Náprstkovy, od roku 1848 do r. 1890, kteří vynikli v americkém veřejném životě, politice, obchodě a průmyslu* [nepublikovaný strojopis]. Milwaukee 1936, kapitola Vojta Náprstek [neustránkováno].

²⁶⁰ Z literatury k dějinám Leopoldinenstiftung viz BLIED, Benjamin J.: *Austrian Aid to American Catholics, 1830–1860*. Milwaukee 1944; KUMMER, Gertrude: *Die Leopoldinen-Stiftung (1829–1914)*. Der älteste österreichische Missionsverein. Wien 1966; THAUREN, Johannes: *Ein Gnadenstrom zur Neuen Welt und seine Quellen*. Die Leopoldinen-Stiftung zur Unterstützung der amerikanischen Missionen. Wien 1940.

Americe prostřednictvím příspěvků na stavby kostelů, udržování klášterních komunit apod. Prostředky pro tyto účely byly shromažďovány sbírkami věřících z jednotlivých diecézí monarchie a z darů významných donátorů.²⁶¹

Leopoldinenstiftung nebyla jedinou organizací svého druhu. Už o sedm let dříve byla ve Francii založena Oeuvre de la Propagation de la Foi (Společnost pro propagaci víry) a roku 1838 vznikl v Bavorsku Ludwigs-Missionsverein.²⁶² V kontextu dějin české Ameriky měla pochopitelně největší význam právě rakouská Leopoldinenstiftung. Ta o své činnosti vydávala pod titulem *Berichte der Leopoldinen-Stiftung im Kaiserthume Österreich* každoročně obsáhlé zprávy. S ohledem na potřeby propagace se záhy přistoupilo k překladům do dalších jazyků monarchie, včetně češtiny.²⁶³ Tyto publikace zdůrazňovaly záslužnost finančního přispívání na činnost nadace a líčily jej jako druh pokání či kajícínosti. Zveřejňovaly zprávy jednotlivých misionářů, přičemž kladly důraz hlavně na exotické působení mezi divošskými pohany. Obraz, který předkládaly, byl pochopitelně značně zjednodušený: „*Nevýmluvně jsou ti divočí k náboženství katolickému náchylni, a hrozně po duchovním pastýři toužejí, tak že misionáři protestantští, ačkoliv velké sumy peněz jim jejich založení z Evropy odsílá, předce jen málo, neb docela žádného Indiana k jejich víře na vždycky připojiti mohou. Tak k. p. ujišťovala jedna nejznamenitější osoba indianská našeho nejdůstojnějšího Pána biskupa při příležitosti vizitací: že když jim černokabátника²⁶⁴ dá, hned těch falešných knězů zapovrhnu.*“²⁶⁵ Oproti původním záměrům působit mezi indiánskými pohany se však katolická misijní činnost v Americe nakonec soustředila hlavně na bělošskou, respektive přistěhovaleckou populaci.

Rodáky z českých zemí můžeme najít hned mezi prvními kněžími, kteří do USA prostřednictvím Leopoldinenstiftung přišli. V rámci skupiny redemptoristů vyslané roku 1831 byl Wenzel Witopil, pocházející z moravských Ctidružic (Schidrowitz).²⁶⁶ Vzhledem k tomu, že působení duchovních mezi českými krajany bude přiblíženo v jiné kapitole, zastavím se na tomto místě pouze u nejznámějšího z předběznových leopoldinských misionářů narozených na české půdě, svatořečeného Johana Nepomuka Neumanna.²⁶⁷ Tento Němec z Prachatic

²⁶¹ Přehled výše donací po jednotlivých diecézích v Rakousku viz KUMMER: *Die Leopoldinen-Stiftung (1829–1914)*, s. 18–37.

²⁶² K působení všech tří organizací v USA viz ROEMER, Theodore: *Ten Decades of Alms*. St. Louis 1942.

²⁶³ Viz *Zpráva o cýrkwi krestanské katolické w pulnocnj Ameryce y o gednote Leopoldynské w cjsarstw rakauském k rozssjrenj králowstw Božjho w oných kraginách w Krystu spogené*. Praha 1833; *Zpráva Založenj Leopoldinského, w Cjsarstw Rakauském, k napomahánj katolickým Wyslancum (Missionárum) w Americe*. Praha–Hradec Králové 1834 (český překlad zprávy vydané původně roku 1833 ve Vídni).

²⁶⁴ Poznámka v originále uvádí: „*Tak nazývají Indiani divočí kněze.*“

²⁶⁵ *Zpráva o cýrkwi krestanské katolické w pulnocnj Ameryce*, s. 19.

²⁶⁶ Witopilův medailon viz KUMMER: *Die Leopoldinen-Stiftung (1829–1914)*, s. 246.

²⁶⁷ Přísně kritického životopisu se dosud Neumann nedočkal. Viz především CURLEY, Michael J.: *Venerable John Neumann, C.S.S.R., fourth bishop of Philadelphia*. Washington 1952.

působil v USA od roku 1836 až do své smrti v roce 1860. Spadal do konzervativního katolického proudu a po čtyřech letech v Americe vstoupil v Baltimore do kongregace redemptoristů. Vykonával duchovní službu hlavně mezi Němci a Iry, ve velkoměstech i na odlehlejších venkově. Na čas sloužil například ve Williamsville nedaleko Niagarských vodopádů. V roce 1852 byl Neumann vysvěcen na biskupa filadelfské diecéze. Přes příštího roku vykonal svou první a poslední návštěvu rodného kontinentu. V Římě byl přítomen vyhlášení dogmatu o Neposkvrněném početí Panny Marie a poté navštívil rodné Prachaticy, kde se mu dostalo velkolepého přivítání. Svoji biskupskou funkci zastával jen necelých osm let. Pár dnů po Novém roce 1860 ho na filadelfské ulici stihla mozková mrtvice, které ve věku nedožitých 49 let podlehl. Neumann sice prokazatelně hovořil česky, jeho vnímání češství však bylo zemské. S moderním českým (stejně jako jakýmkoliv jiným) nacionalismem neměl nic společného a o převratné politické události v jeho druhé vlasti jakoby nejevnil zájem. Prvořadá pro něj byla církev, které věnoval veškerou energii. Projevoval oddanost principům restauračního katolicismu a právě jejich pracovitým hájením si vysloužil aspiraci na svatořečení a zařazení do hagiografického stereotypu „svatého biskupa-budovatele“.²⁶⁸

Neopomenutelným typem předbřeznových emigrantů byli také ryzí dobrodruzi. Mužem, který význam tohoto slova naplňoval v nejvyšší možné míře, byl Čeněk Paclt. Tento světooběžník strávil čtyřicet let cestováním po pěti kontinentech, dokud v roce 1887 nezemřel při hledání diamantů v jihoafrické Keiskammě. Ve Spojených státech pobýval s přestávkami jedenáct roků. Při dramatické lodní nehodě ho zachránili dobrovolníci mířící do mexicko-americké války. Přidal se k nim, vstoupil do armády a bojoval v Mexiku. Po skončení války sloužil na Floridě, kde Američané potlačovali urputný odpor Seminolů, a později se pokoušel farmařit. Neklidná povaha však Paclta vyhnala roku 1857 dále, tentokrát do Austrálie.²⁶⁹ Vojenského řemesla se v boji proti Mexičanům chopil i Frederick Lemský, jehož česká etnicita ovšem není dodnes s jistotou prokázána. Na jaře roku 1836 vstoupil do texaského vojska a jako flétnista byl účastníkem bitvy u San Jacinta, ve které si Texané vydobyli nezávislost na Mexiku.²⁷⁰

Zajímavou skupinu tvořilo několik desítek zběhů z rakouské armády, kteří do Ameriky uprchli v letech 1847–1849. Nejznámějším z nich byl jistý Tůma, přezdívaný český

²⁶⁸ K Neumannovu svatořečení a interpretacím jeho života viz PUTNA, Martin C.: *Jan Nepomuk Neumann v zrcadle české biografické produkce*. Římskokatolická religiozita 19. století a vývoj její reflexe. *Studia theologica* 12, 2010/4, s. 64-82.

²⁶⁹ Hlavním pramenem o Pacltovi jsou jeho paměti: PACLT, Čeněk: *Čenka Paclta cesty po světě*. Příhody a zkušenosti jeho na cestách po Americe, Austrálii, Novém Zélandě a Jižní Africe. Mladá Boleslav 1888.

²⁷⁰ Viz MACHANN – MENDEL: *Krásná Amerika*, s. 24.

Kolumbus, který údajně provozoval kasino v New Yorku.²⁷¹ V době, kdy tito dezertéři utíkali do Nového světa, se už ovšem schylovalo k mnohem rozsáhlejší české migraci, tentokrát tvořené civilisty.

²⁷¹ Viz ČAPEK: *Naše Amerika*, s. 153-154.

5. Proud mířící za oceán

*K rozloučení tu hodina,
již v dáli kyne pouť,
nám bude pustá cizina
novým domovem slout;
k otcovské zemi naposled
se vrací uslzený hled;
s Bohem buď vlast a lide náš,
ať věky zdráv tu potrváš!*

sbor vystěhovalců v Tylově hře *Lesní panna*²⁷²

Nedlouho po revoluci roku 1848 se česká přítomnost v USA radikálně proměnila. Přestala být záležitostí jedinců a stala se masovou. Navzdory tomu, že rok 1848 bývá často uváděn jako počáteční bod masové emigrace do Ameriky, nestalo se tak okamžitě po vypuknutí „jara národů“, ale až začátkem padesátých let. Ještě delšího odstupu pak bylo zapotřebí, aby tento proces vyvolal odpovídající reflexi. Například zřízení rakouského konzulátu v New Yorku v roce 1852 bylo vnímáno výhradně jako záležitost týkající se mezinárodního obchodu – rakouské centrální úřady zkrátka neměly představu o tom, jak dramaticky počet vystěhovalců roste a že konzulát bude brzy muset řešit nejen ekonomické problémy.²⁷³ Jak daleko se dospělo o patnáct let později, ukazuje povzdechnutí, jež podle *Humoristických listů* zaznívalo z celých Čech: „*Chléb náš vezdejší dej nám dnes – anebo půjdem do Ameriky!*“²⁷⁴ Očividně v tom byl značný kus nadsázky, ale přeci jen šlo o výrok, vycházející z existence nezpochybnitelného fenoménu, který se stával rok od roku mohutnějším.

²⁷² TYL, Josef Kajetán: *Lesní panna*. Praha 1869, s. 34.

²⁷³ Srov. *Pražské noviny*, 20. 11. 1852.

²⁷⁴ *Humoristické listy*, 8. 6. 1867.

Diaspora ve Spojených státech měla později v českých dějinách sehrát značnou kulturní i politickou roli.²⁷⁵ Její relativní význam nesnižuje ani to, že její kvantitativní podíl byl v celkovém přílivu imigrantů do USA velmi malý. Než pokročím k tomu, proč a odkud se přesně vystěhovalecký proud z Čech a Moravy odebíral, bude jej třeba zasadit do širších souvislostí. Předně je nutné poukázat na dynamičnost proměn jak hustě se zalidňující Evropy, tak Spojených států, deroucích se v 19. století s každou novou dekádou vstříc k osídlení obrovských území v nitru severoamerického kontinentu. Roku 1790 neměly USA ani 4 000 000 obyvatel, o sto let později se jejich populace blížila k 63 000 000. Nebylo tomu jen kvůli přirozenému přírůstku, nýbrž i 15 000 000 přistěhovalců a ještě většímu množství jejich potomků.²⁷⁶ Migranti, kteří překonávali Atlantik třeba v roce 1852, prodělali velmi odlišnou zkušenost, než jakou zažili jejich následovníci o pouhá dvě desetiletí později. Do úvahy je třeba brát prudké změny informovanosti vystěhovalců, odlišné technické podmínky přepravy (posun od plachetnic k parolodím), ale i proměnu zázemí, představovaného rostoucími etnickými komunitami. V migračních studiích jsou všeobecně zažitým pojmem takzvané „push and pull“ faktory. Můžeme k nim přiřadit hlavně evropskou populační explozi související s poklesem mortality, absenci volné půdy a naopak její přebytek na druhé straně oceánu či ekonomické změny související s industriální revolucí.²⁷⁷ V neposlední řadě je nutné vzít v potaz dopravní revoluci na moři i na souši, bez které by „velká migrace“ nebyla v takovém měřítku vůbec možná.

Ačkoliv můžeme vystěhovalecký proud 19. století označit za jednu velkou vlnu, nebyl nijak rovnoměrný a procházel četnými výkyvy. Prokazuje se přitom korelace s hospodářskými cykly. Ve druhé polovině 19. století se na poklesech transatlantické migrace projeví hospodářské krize v Evropě v padesátých, sedmdesátých a devadesátých letech. Propady, jež tyto krize vyvolávaly na vystěhovalectví, přitom nebyly dlouhodobého rázu. Záhy po ekonomickém oživení totiž počty vystěhovalců znovu rostly, mnohdy dokonce s ještě větší silou, která vycházela z akumulace potenciálních emigrantů.²⁷⁸ Vedle ekonomických okolností ovlivňovaly kvantitativní vývoj transatlantické migrace také politické okolnosti. Ve druhé polovině 19. století šlo v první řadě o americkou občanskou válku z let 1861–1865. Statistiky ukazují, že Evropané zůstávali tímto válečným konfliktem odrazeni jenom do roku

²⁷⁵ V první řadě jde o její zapojení do prvního odboje. Viz HÁJKOVÁ, Dagmar: *Naše česká věc. Češi v Americe za první světové války*. Praha 2011.

²⁷⁶ Uvedené údaje dle ARCHDEACON, Thomas J.: *Becoming American. An Ethnic History*. New York 1983, s. 27.

²⁷⁷ K demografickému vývoji Evropy viz LIVI BACCI, Massimo: *Populace v evropské historii*. Praha 2003.

²⁷⁸ Srov. BADE, Klaus J.: *Evropa v pohybu. Evropské migrace dvou staletí*. Praha 2005, s. 133-134.

1863. Již následujícího roku začala do USA směřovat nová vystěhovalecká vlna, přestože výsledek konfliktu zůstal dosud nejasný.²⁷⁹

Zatímco mezi Evropany je zámořské vystěhovalectví vnímáno víceméně jako zajímavá, nicméně marginální záležitost, v obecném povědomí Američanů hraje mnohem větší úlohu. V americké společnosti o něm ovšem zůstávají platné různé mýty. Za prvé je nutno zdůraznit, že do Spojených států nesměřovala zdaleka celá evropská zámořská migrace. Byla tu ještě Kanada a různé státy Střední a Jižní Ameriky, které pohltily přibližně jednu třetinu tohoto proudu.²⁸⁰ Vedlejší, avšak neopomenutelnou destinací byla Austrálie. Jednoznačně nejlákavějším cílem vystěhovalců se USA staly teprve během třicátých let 19. století.²⁸¹ Další mýtus souvisí s americkou kulturou a tradicemi v širším slova smyslu. Jedná se o představu takřka výhradně anglosaského původu osadníků v koloniální a revoluční éře. Od toho se odvíjí domněnka, že přistěhovalectví jiných evropských etnik bylo mladší záležitostí a znamenalo jaksi „cizí“ faktor. Teprve když byla zbudována velká americká republika, stala se útočištěm všem „*unaveným, bédným, stísněným masám, toužícím po volném vydechnutí*“, jak to ve slavné básni zdobící od roku 1883 podstavec Sochy svobody vyjádřila Emma Lazarus.²⁸² Spojené státy v době Otců zakladatelů ve skutečnosti nebyly žádným etnicky homogenním celkem, což dokazuje první americký census provedený sedm let po skončení války za nezávislost. Podle tohoto sčítání lidu sice byly osoby anglického původu skutečně nejpočetnější skupinou, ale se 49,2 % netvořily většinu. Kromě příchozích z jiných částí britských ostrovů (7,8 % z Irska, 6,6 % ze Skotska) zde s nimi žilo 19,3 % černochů, 7 % Němců, 2,6 % Nizozemců, 1,4 % Francouzů, 0,5 % Švédů a 5,6 % bělochů neurčeného původu.²⁸³

Rozmanitost přistěhovaleckých skupin se v průběhu první poloviny 19. století ještě zvyšovala. Češi, kteří do Spojených států přicházeli v počátečních dekádách masového vystěhovalectví, se tak setkávali s pestrou směsicí rozličných etnických skupin, z nichž byly s ohledem na význam vzájemných styků důležité především tyto tři: Irové,²⁸⁴ Němci²⁸⁵

²⁷⁹ Základní přehled o celkovém vývoji amerického přistěhovalectví, jeho výkyvech, sociálním složení, původu a distribuci viz THERNSTROM, Stephan (ed.): *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*. London 1980, s. 476-483.

²⁸⁰ Srov. JONES: *American Immigration*, s. 1.

²⁸¹ Pro bližší komparaci srov. NUGENT, Walter: *Four New-World Migrations Targets. Some Comparisons*. *AmSt* 42, 1997/3, s. 391-406.

²⁸² Překlad dle TINDALL, George Brown – SHI, David E.: *Dějiny Spojených států amerických*. Praha 2000 [4. doplněné vydání], s. 413.

²⁸³ Srov. souhrnné údaje k roku 1790 uvedené v ARCHDEACON: *Becoming American*, s. 25.

²⁸⁴ Z početné literatury o amerických Irech viz následující syntetické práce: KENNY, Kevin: *The American Irish. A History*. Harlow 2000; MILLER, Kerby A.: *Emigrants and Exiles. Ireland and the Irish exodus to North America*. New York 1985; PAULSON, Timothy J.: *Irish Immigrants*. New York 2005.

a Poláci.²⁸⁶ Irové z toho důvodu, že tvořili vůbec nejpočetnější složku přistěhovalců (jejich už tak silnou migraci umocnil katastrofální hladomor v letech 1845–1852). Němci proto, že byli druhým nejpočetnějším evropským etnikem v USA a že k nim měli Češi způsobem života, kulturou a někdy i jazykově blízko. Poláci pak kvůli tomu, že byli jediným dalším slovanským národem, jehož přítomnost na americké půdě v tomto období dosáhla významnějších cifer.²⁸⁷ Polským specifíkem byla početná politická emigrace, která časově předstihla ekonomicky motivované masové vystěhovalectví.²⁸⁸ Oficiálně podchycené zastoupení jmenovaných etnik (v případě Poláků ovšem pravděpodobně až řádově podhodnocené) zachycuje následující tabulka:

Tabulka č. 1: Celkový počet obyvatel USA a irských, německých a polských přistěhovalců a jejich potomků v letech 1850–1880 podle amerického censu²⁸⁹

Rok	Celkem obyvatel	Irové	Němci	Poláci
1850	23 191 876	961 719	583 774	-
1860	31 443 321	1 611 304	1 276 075	7 298
1870	39 818 449	1 855 827	1 690 533	14 436
1880	50 155 783	1 854 571 ²⁹⁰	1 966 742	48 557

Jak početní byli ve srovnání s těmito údaji imigranti z českých zemí? Odpověď na tuto otázku je bohužel problematická a úplně přesně ji patrně nebude možné nikdy zodpovědět.

²⁸⁵ O Němcích v USA v daném období viz především HELBIG, Wolfgang – KAMHOEFNER, Walter D. (ed.): *German-American Immigration and Ethnicity in Comparative Perspective*. Madison 2004; LUEBKE, Frederick C.: *Germans in the New World. Essays in the History of Immigration*. Urbana 1990. K imigraci padesátých let LEVINE, Bruce: *The Spirit of 1848. German Immigrants, Labor Conflict, and the Coming of the Civil War*. Urbana 1992. Nepřesnostmi trpí přehledová práce TOLZMANN, Don Heinrich: *The German-American Experience*. Amherst 2000.

²⁸⁶ Z novějších prací k americkým Polákům viz především BUKOWCZYK, John J. (ed.): *Polish Americans and Their History. Community, Culture, and Politics*. Pittsburgh 1996; GROMADA – KUBIAK – KUSIELEWICZ (ed.): *Polonia Amerykanska*; RENKIEWICZ, Frank (ed.): *The Polish Presence in Canada and America*. Toronto 1982.

²⁸⁷ V případě Slováků lze o tomtož hovořit teprve od samého konce sedmdesátých let 19. století. Viz HANZLÍK, Ján: *Začiatky vystaňovalectva zo Slovenska do USA a jeho priebeh až do roku 1918, jeho príčiny a následky*. In: Polišíenský, Josef (ed.): *Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA*. Bratislava 1970, s. 49-96.

²⁸⁸ Viz G , Bogdan: *Poles in the United States of America, 1776–1865*. Warsaw 1976; LERSKI, Jerzy J.: *Polish Chapter in Jacksonian America. The United States and the Polish Exiles of 1831*. Madison 1958.

²⁸⁹ Číselné údaje o Němcích a Irech (jedná se o součty první a druhé přistěhovalcké generace) podle THERNSTROM (ed.): *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*, s. 406, 528; počet Poláků dle ČAPEK, Thomas: *Slavs in the United States Census 1850–1940*. Chicago 1943, s. 8. Celkový počet obyvatel dle TINDALL–SHI: *Dějiny Spojených států amerických*, s. 837.

²⁹⁰ Nezahrnuje potomky druhé generace.

Nedokonalost dobové statistiky je v případě migračních procesů obzvláště vysoká.²⁹¹ Pro české vystěhovalce do USA přicházejí v potaz tři hlavní druhy statistik: 1) rakouská, založená na takzvaných Emigrationstabellen, jež zachycovaly odchody s vystěhovalčím pasem, 2) statistiky vedené v jednotlivých přístavech (v tomto případě jsou jednoznačně nejvýznamnější Brémy, Hamburk a New York), 3) statistiky americké, v první řadě vždy po deseti letech prováděný federální census. Ze zjevných příčin jsou nejdůležitější první a poslední jmenovaný okruh statistik.

V Čechách měly úřady od roku 1851 teoreticky vést registr všech vystěhovalců, skutečnost ale zůstávala za intencemi tohoto pokynu daleko. Fakt, že pražské místodržitelství ani celoříšské orgány neusilovaly o nápravu, svědčí o nevelké míře zájmu o emigrační problematiku.²⁹² Rakouské úřední statistiky navíc opomíjely početné emigranty, kteří zvolili odchod bez vystěhovalčeho pasu. Musíme je proto považovat pouze za indikátor naznačující jednotlivé vlny a výkyvy, nikoliv za exaktní přehled. František Kutnar například poukázal, že v roce 1852 vykazovala oficiální rakouská statistika 427 vystěhovalců, zatímco hodnověrné policejní a úřední zprávy jejich počet odhadovaly na 4 000.²⁹³ Pozdější statistici se pokoušeli přijít alespoň se sofistikovanými odhady, jež však zůstávají problematické. Demograf Antonín Boháč došel například v případě českých historických zemí pro období let 1840–1910 k výsledku 1 280 586 osob.²⁹⁴ Oprávněnost takových odhadů je obtížné posoudit. V každém případě je pozoruhodný fakt, že až do začátku sedmdesátých let 19. století tvořilo vystěhovalce z Čech velkou většinu celkové emigrace z habsburské říše. V období 1850–1863 tvořili podle úředních dat obyvatelé Čech 70,76 % a Moravy 5,67 % z celkového počtu osob opouštějících natrvalo monarchii.²⁹⁵

Americký census představuje mimořádně přínosný typ pramene, který je zpřístupněn dvojitým způsobem. Tím prvním jsou obsáhlé tištěné zprávy vydávané federální administrativou. S ohledem na naše potřeby je nepříjemnou komplikací, že tyto statistiky nereflektovaly všechny etnické skupiny. Čechy řadily do roku 1860 jednoduše do kolonky Rakousko, a to i v tom případě, že oni sami při vyplňování údajů označili jako svoje rodiště Čechy či Moravu a tyto údaje byly do sčítacích formulářů skutečně zaznamenány. Tím se

²⁹¹ Podrobně k této problematice MASTNÝ, Vojtěch: *Statistika vystěhovalců českého proletariátu do Spojených států*. Demografie – revue pro výzkum populačního vývoje, 1962/3, s. 204-211.

²⁹² Srov. DUBOVICKÝ: *Právo a vystěhovalectví*, s. 72.

²⁹³ Srov. KUTNAR (ed.): *Dopisy českých vystěhovalců z padesátých let 19. století ze zámoří do vlasti*, s. 213.

²⁹⁴ Viz BRANDEJS, Stanislav: *Příspěvek k dějinám československého vystěhovalčeského problému*. Sociální revue 17, 1936, s. 225.

²⁹⁵ Srov. MIGERKA, Franz: *Die Auswanderung*. Brünn 1864, s. 6. Od osmdesátých let český relativní podíl na vystěhovalce z Rakousko-Uherska navzdory faktickému vzrůstu rychle klesal. Pro přehled po jednotlivých letech viz MASTNÝ: *Statistika vystěhovalců českého proletariátu do Spojených států*, s. 208-209.

dostáváme ke druhému typu využití amerického censu, který se stal v posledních letech snadno dostupným díky digitálním technologiím. Touto druhou pomůckou jsou ručně vyplňované sčítací záznamy, na jejichž základě vznikaly souhrnné statistiky.²⁹⁶ Umožňují sledovat hmotné poměry konkrétních hlav domácností a jejich rodinných příslušníků, zemi jejich narození a původ rodičů, věk, povolání, úroveň vzdělání, závažná zdravotní postižení, nemoci apod.²⁹⁷ Do značné míry tak lze na jejich základě rekonstruovat geografickou i sociální mobilitu konkrétních jedinců. Také v případě práce s konkrétními sčítacími listy se ukazuje, že rodiště českých přistěhovalců mohlo být ukryto v jiných kolonkách než je „Bohemia“ a řidčeji „Moravia“, především pod „Austria“, ale občas také pod „Germany“ nebo jednoduše „Europe“.²⁹⁸ Jak jsme viděli na příkladu texaského pionýra Antonína Dignowitého, zápis se navíc mohl u stejné osoby během jednotlivých sčítání lišit. Především v cenzech z let 1850 a 1860 můžeme zapsaný údaj považovat za výsledek kombinace národní uvědomělosti toho kterého jedince a vůle pověřeného úředníka.

Následující tabulka, sestavená na základě srovnání provedeného Davidem Z. Chroustem, sice nezachycuje úplné počty amerických krajanů, dokumentuje ale míru korelace mezi americkými a rakouskými statistikami:

Tabulka č. 2: Počet českých imigrantů v USA v letech 1850–1880 podle amerického censu v komparaci s množstvím českých vystěhovalců podle rakouské statistiky²⁹⁹

Rok	Českých přistěhovalců podle amerického censu	Vzrůst v censu oproti předchozí dekádě	V předchozí dekádě odešlo podle rakouské statistiky
1850	946 ³⁰⁰	-	-
1860	25 061 ³⁰¹	24 115	23 009
1870	40 289 ³⁰²	15 228	33 123
1880	85 361 ³⁰³	45 072	52 079

²⁹⁶ Spolu s řadou dalších materiálů cenných pro genealogické výzkumy jsou komerčně zpřístupněny v elektronické databázi Ancestry [http://www.ancestry.com].

²⁹⁷ Každý census obsahoval poněkud odlišné kategorie; výše majetku byla určována odhadem. Census z roku 1890 bohužel shořel při požáru v roce 1921 a dochovaly se z něj jen dílčí fragmenty.

²⁹⁸ Ojedinělé případy udávají jako rodiště Atlantský oceán. Šlo o osoby narozené během plavby do USA, což vzhledem k délce tehdejší přepravy nebyl zřídka jev.

²⁹⁹ Sestaveno dle údajů v CHROUST: *Bohemian Voice. Contention, Brotherhood and Journalism among Czech People in America, 1860–1910* [dissertation], s. 52; údaj k roku 1850 dle MASTNÝ: *Statistika vystěhovalectví českého proletariátu do Spojených států*, s. 205.

³⁰⁰ S rodištěm v „Austria“.

³⁰¹ S rodištěm tamtéž.

³⁰² S rodištěm v „Bohemia“.

Ze vzájemně relativně odpovídajících hodnot se na první pohled vymykají údaje k roku 1870, kdy je přírůstek v americkém censu méně než poloviční oproti množství úředně zaznamenaných případů emigrace z Čech. Snad zde jistou roli sehrál již zmíněný přechod k povolení Čech a Moravy jako udávaného rodiště v americkém censu, přičemž část Čechů mohlo „odčerpát“ Rakousko. Absolutní korelace by byla ještě překvapivější, a to nejen kvůli úrovni dobové statistiky, ale rovněž kvůli tomu, že vystěhovalci z českých zemí nesměřovali pouze do Spojených států. V padesátých letech 19. století se například setkáváme s nikoliv nevýznamnou emigrací do Srbska. Tuto možnost patrně volili chudší vystěhovalci, kteří neměli dostatek prostředků na plavbu do Ameriky. Snad ji ovlivnila také vlastenecká agitace.³⁰⁴ V následujícím desetiletí začala sílit migrace do carského Ruska, opět povzbuzovaná nižšími cestovními náklady a slovanskou propagandou. Ale ani ruská území neodčerpávala tolik lidí jako Severní Amerika.³⁰⁵

Pro úplnost je ještě třeba upozornit na vnitřní migrace v rámci rakouské říše, k nimž patřily i statisticky nepodchycené, avšak významné sezónní migrace. Mimořádně silné bylo stěhování Čechů do Rakous, především do Vídně.³⁰⁶ To zasahovalo obzvlášť jižní část zemí Koruny české a moravské a slezské okresy pod Jeseníky. V roce 1880 už byla jedna třetina vídeňského obyvatelstva „příslušná“ do českých zemí.³⁰⁷ Dílčí migrace směřovaly hlavně v padesátých letech i do Uher a Sedmíhradska.

Podle řady pozorovatelů v Rakousku nebylo vystěhovalství do Ameriky nutně důsledkem neuspokojivých společenských a hospodářských poměrů, ale, jak to charakterizoval národohodopodář Josef Fořt, „vyvoláno jest způsobem umělým – schytralou a nepoctivou agitací“.³⁰⁸ Je samozřejmě pravda, že bez zprostředkovatelské funkce agentů přepravních společností by byly odchody do zámoří mnohem složitější – už vzhledem k omezené jazykové výbavě vystěhovalců. V pozdní fázi 19. století se aktivity verbovacích agentur v Evropě rozmohly ve velkém, přičemž se nechvalně proslavily zejména v Itálii. Tam

³⁰³ S rodištěm tamtéž.

³⁰⁴ Viz KUTNAR: *Počátky hromadného vystěhovalství z Čech v době Bachova absolutismu*, s. 13, 15.

³⁰⁵ Pro celkový přehled emigrace do Ruska v tomto období viz především ROBEK, Antonín: *K problematice vystěhovalství do Ruska v druhé polovině 19. století (první část)*. Češi v cizině 2, 1987, s. 64-97; ROBEK, Antonín: *K problematice vystěhovalství do Ruska v druhé polovině 19. století (dokončení)*. Češi v cizině 3, 1988, s. 4-20; NĚNAŠEVA, Zoja Sergejevna: *The Beginnings of the Czechs' Emigration to Russia in the Mid of the 19th Century*. SHS 29, 2003, s. 7-38. Oblastí Volyně se nejpodrobněji zabýval VACULÍK, Jaroslav: *Dějiny volyňských Čechů*. I. Léta 1868–1914. Praha 1997.

³⁰⁶ Viz SOUKUP, František Alois: *Česká menšina v Rakousku*. Praha 1928; MAYER, Vera: *Češi ve Vídni: migrační a emancipační procesy české menšiny ve Vídni*. In: Brouček, Stanislav – Hrubý, Karel (ed.): *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století*. Praha 2000, s. 89-100; SEKERA, Martin: *Jací byli Češi ve Vídni do roku 1918?* In: Valeš, Vlasta (ed.): *Doma v cizině. Češi ve Vídni ve 20. století*. Praha 2002, s. 13-21.

³⁰⁷ Údaj dle KÁRNÍKOVÁ, Ludmila: *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*. Praha 1965, s. 135.

³⁰⁸ FOŘT, Josef: *O stěhování se lidu našeho do ciziny*. Praha 1876, s. 38.

byly spojeny se zprostředkovanou pracovní migrací dozorovanou takzvanými *padrone*, jež někdy získávala rysy obchodu s lidmi. K takovýmto praktikám ovšem měly agentury působící v českých zemích ve sledovaném období daleko.³⁰⁹

Kdy vlastně zámořské agentury začaly působit v domácím prostředí? Německé lodní agentury inzerovaly v českých novinách od konce čtyřicátých let 19. století, skutečný rozmach je čekal až po příchodu další dekády. Z počátku padesátých let existují doklady o působení agentur z Liverpoolu, které však byly rychle vytlačeny německými. Lokální jednatelé se nejtypičtěji rekrutovali z řad hospodských a obchodníků, ale třeba i tovaryšů a studentů. Motivací pro ně byly provize za sjednané lístky. Samotná agitace měla velmi rozličné projevy: od zanechávání letáků a brožur pohozených v hostinci až po přímé nabádání k vystěhování.

Mimořádně významnou postavou byl mezi agenty od první půlky padesátých let 19. století Alois Kareš, původním povoláním obchodník z Vamberka.³¹⁰ Působil u hamburské firmy Rübke a Woellmer a následně u Boedeckerovy společnosti v Brémách, kde také v polovině padesátých let pracoval jako písař vamberský barvířský tovaryš Josef Zábrodský. Pod Boedeckerovou patronací založil Kareš v tomtéž městě vlastní podnik. Jeho výhodou ve srovnání s německými kolegy byla znalost českého jazyka. Dolnoněmecký dialekt, se kterým se emigranti setkávali v severoněmeckých přístavech, byl těžko srozumitelný i pro bilingvní Čechy. S Karešovým českým původem se samozřejmě pojily osobní kontakty ve vlasti. Původně se zaměřoval na vystěhovalce z rodného Vamberska, ale postupem času se jeho síť rozšířila po celých Čechách a na Moravu. Kromě přepravy osob Karešova firma vyřizovala zasílání korespondence, balíků, peněz apod.³¹¹

Do sítě Karešových agentů v Čechách patřil mladý student Josef Vilímek, pozdější redaktor *Humoristických listů*. Přímo v brémské kanceláři se u Kareše vystřídalo množství dalších spolupracovníků. Přinejmenším v roce 1862 to byl jistý Bušek,³¹² kolem roku 1867 zase Josef Zrcadlovský (Spiegelhauer), přispěvatel do pražských novin *Politik*, stoupenec Josefa Václava Friče a pozdější českoamerický žurnalista. Právě od něj pochází komentář o vzednutí migrační vlny krátce po prusko-rakouské válce: „*Vystěhovaectví jest letos*

³⁰⁹ K vystěhovaleckým agenturám a jejich působení v českých zemích obecně viz OPATRŇY, Josef: *Za moře s námi*. Přepavní společnosti v době masové migrace do Ameriky. DaS 29, 2007/3, s. 30-33; POLIŠENSKÝ: *Úvod do dějin vystěhovaectví do Ameriky I*. Obecné problémy dějin českého vystěhovaectví do Ameriky, s. 13-17.

³¹⁰ Nejbohatší souhrn informací o Karešově činnosti viz KUTNAR: *Počátky hromadného vystěhovaectví z Čech v době Bachova absolutismu*, s. 23, 47-54. O jeho soukromých poměrech informují *Květy americké*, 14. 10. 1885, s. 16. Podle tohoto pramene se Kareš zúčastnil uherské revoluce, údajně v hodnosti poručíka. Dvě Karešovy dcery a syn postupně odešli do Ameriky.

³¹¹ Jak dokládají velmi početné zprávy v krajanském tisku.

³¹² Působení Buška zmiňuje *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1933]*. Chicago 1932, s. 189.

strašné, jen skrz Kareše šlo tento rok [byl teprve březen] již 1 600 Čechů a dle psaní zde ležících by 3tí díl Čech se stěhoval, kdyby byli kupci na statky a domy. Všecko to nařiká na to zlodějské Rakousko a prosí, aby je p. Kareš vypravil na sečkanou, jen aby se dostali pryč, sice že zahynou. Také se stěhují Němci z hor a pak z Moravy a okolo Vídně k Uhrám.“³¹³

Zdáleka nejvýznamnějším a nejdlohodobějším Karešovým společníkem byl ovšem Petr Stocký.³¹⁴ Společně vytvořili sehraný tandem, což dokumentuje fakt, že velká část Karešovy korespondence byla podepisována oběma muži. Od roku 1870 provozovali Kareš a Stocký v Brémách samostatnou přepravní společnost s adresou na Oberstrasse 13. Kareš představoval pozoruhodnou figuru už proto, že mnoho nemajetných vystěhovalců vypravil přes moře velmi vstřícně na dluh.³¹⁵ Především byl ve styku s řadou čelních postav české společnosti. Finančně podporoval aktivity Josefa Václava Friče a krajanského žurnalisty Karla Jonáše. Podílel se také na kolonizačních a přesídlovacích plánech souvisejících s americkými krajany, o kterých se podrobněji zmíním v pozdějších kapitolách.

Navzdory Karešovu nezpochybnitelnému významu nešlo o jediného českého vystěhovaleckého agenta v evropských přístavech. Hlavním konkurentem jeho brémského podnikání se stal na začátku sedmdesátých let Josef Pastor. Tento o generaci mladší muž vystudoval v roce 1863 gymnázium v Žatci, nějaký čas žil v ruském záboru Polska a roku 1866 odešel do Ameriky. Živil se jako stenograf u *New Yorker Staats-Zeitung* a později jako redaktor antiklerikálního *Pokroku* v Chicagu a *Národních novin* v St. Louis.³¹⁶ Od roku 1871 působil v Hamburku ve službách Hamburg-Amerikanische Packetfahrt Actien-Gesellschaft. Pastor byl nejen Karešovým soupeřem v podnikání, ale možno říci přímo osobním nepřitelem.³¹⁷ Soupeření mezi jejich kanceláři s sebou přinášelo vzájemné osočování z nepravostí a ze špatné péče o cestující, upozorňování potencionálních zákazníků na soudní žaloby, jimž musí druhá strana čelit, nebo na podvody, kterých se má údajně dopouštět.³¹⁸

Rakouský státní aparát na vzrůstající činnost vystěhovaleckých agentů na začátku padesátých let nehleděl s žádným nadšením. Emigrace totiž v důsledku znamenala odliv

³¹³ LA PNP, Josef Václav Frič, Josef Zrcadloviský Josefu Václavu Fričovi, 20. 3. 1867.

³¹⁴ Kdy přesně k připojení Stockého ke Karešovi došlo, se mi nepodařilo zjistit. Jako Karešův zástupce je ale Stocký uveden už např. ve *Slávie*, 24. 9. 1862, tedy mnohem dříve, než v roce 1870, kdy o něm mluví KUTNAR: *Počátky hromadného vystěhovalectví z Čech v době Bachova absolutismu*, s. 54.

³¹⁵ Viz např. poznámky o přepravě početné rodiny jistého Müllera z Hrdlořez u Třeboně do St. Louis Karešem a jejím dluhu ve výši 800 dolarů: Wisconsin Historical Society, Charles Jonas Papers, deník Karla Jonáše z roku 1871, nedatovaný zápis.

³¹⁶ K Pastorovu mládí viz NPM, Krajanství, 1/2, scrapbook Čechové mimo vlast 2 (1877–1878), s. 62, vlastní životopis Josefa Pastora z 9. 11. 1877.

³¹⁷ Srov. Library of Congress, Thomas Capek Papers, 13/3, Josef Pastor Tomáši Čapkovi, 17. 10. 1889.

³¹⁸ Výstižným příkladem je dopis Kareše a Stockého proti Pastorovi, uvádějící, že cestující přes Hamburk bývají vystaveni přímo „hrůze a strachu“. Minnesota Historical Society, Jan J. Jeřábek Papers, Kareš a Stocký Janu Jeřábkovi, 1. 12. 1873.

obyvatel a kapitálu ze země. Úřady proto proti agentům často vystupovaly, a to přímo, ale i prostřednictvím skryté propagandy na stránkách novin a jiných tiskovin. Tuto taktiku výslovně doporučoval policejní ministr Kempen. Kromě toho se mělo proti tomuto jevu působit na půdě škol a z kazatelen.³¹⁹ Na úřední objednávku vznikl například český překlad německého protivystěhovalckého spisku, vydaný pod titulem *Máme-liž stěhovati se do Ameriky?*³²⁰ Z podnětu třeboňského okresního hejtmana jej provedl suchdolský kaplan Karel Müller. Policejní síly se zpočátku snažily agenty potírat, jak to jen šlo. V listopadu 1852 byl vydán výnos o stíhání agentů, dopouštějících se „trestního svádění“ vystěhovalců, o měsíc později bylo zřizování vystěhovalckých agentur dokonce zakázáno výnosem ministerstva vnitra. Policejní úřad navíc nařídil konfiskaci veškerých souvisejících brožur a letáků.³²¹ Příklad represivního přístupu nabízí výše zmiňovaný Vilímek, který musel kvůli spolupráci s Aloisem Karešem čelit policejnímu obvinění z navádění k vystěhovalctví a byl postrkem vyhoštěn z Prahy.³²² Po odeznění „divoké“ éry padesátých let se postavení oficiálních vystěhovalckých agentů stabilizovalo, ale v případě podezření z ilegálního konání proti nim úřady bez váhání zasahovaly.³²³ Agenti mnohdy vítali, pokud jejich jména zůstávala v tajnosti³²⁴ a ve svých propagačních brožurách se pojišťovali pečlivě koncipovanými prohlášeními o tom, že vystěhovalctví v žádném případě nepodporují.³²⁵

Jednatelé paroplavebních společností v celém migračním procesu jistě sehrávali důležitou úlohu. Bylo však jejich působení natolik klíčové, jak se měly tendenci domnívat rakouské úřední orgány? Představa, že vystěhovalctví umělým způsobem vzbuzují právě agenti, byla samozřejmě zavádějící. Reálné motivace odkrývá případ města Polná. Zápis v pamětní knize města k roku 1853 uvádí: „*Toho roku mnoho obyvatelů z naší milé vlasti české odstěhovalo se do Ameriky, kde dle pověsti ouplná svoboda a velmi laciné pole – arci pusté lesy – ku koupení jsou, z čehož se snad ani žádné daně neplatí. Zpráva ta i do našeho*

³¹⁹ Viz KUTNAR: *Počátky hromadného vystěhovalctví z Čech v době Bachova absolutismu*, s. 29-30.

³²⁰ MÜLLER, Karel: *Máme-liž stěhovati se do Ameriky?* Dle vypravování jednoho zkušeného muže jenž cestu tam konal. Jindřichův Hradec 1856.

³²¹ K represii agentů viz ŠINDELÁŘ, Bedřich: *Kořeny a povaha českého vystěhovalctví za kapitalismu*. In: Polišínský, Josef (ed.): *Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA*. Bratislava 1970, s. 32-34; POLIŠENSKÝ: *Úvod do dějin vystěhovalctví do Ameriky I*. Obecné problémy dějin českého vystěhovalctví do Ameriky, s. 13-14.

³²² Vilímekovo líčení viz VILÍMEK, Josef Richard: *Ze zašlých dob*. Praha 1908, s. 14-18. K jeho problémům s policií v souvislosti s Karešovými kolonizačními plány viz KUTNAR: *Počátky hromadného vystěhovalctví z Čech v době Bachova absolutismu*, s. 50.

³²³ V listopadu 1876 byl kupříkladu pro neoprávněné provozování agencie vypovězen z jilemnického hejtmánství tamní rodák a americký občan F. Svatý. Protože se proslechlo, že hodlá působit na Tábořsku, tamní okresní hejtmánství upozornilo purkmistry, představené obcí a četnictvo, aby byl případně zadržen a vydán soudu. NPM, Krajanství, 1/2, Čechové mimo vlast 2 (1877–1878), výstřižek z *Posel z Prahy*, 6. 2. 1877.

³²⁴ Viz např. Minnesota Historical Society, Jan J. Jeřábek Papers, Kareš a Stocký Janu Jeřábekovi, 21. 1. 1874.

³²⁵ Srov. PASTOR, Josef: *Americký vystěhovalce*. Spolehlivé zprávy a rady pro české vystěhovalce na cestu do Ameriky. Praha 1873, především s. 7.

*města přišla, mnoho hluku nadělala, takže mnoho obyvatelstva k vystěhování do Ameriky se chystalo. Již toho roku a sice dne 3. srpna odstěhoval se měšťan řádný a vážený Teodor Ráček s manželkou a třemi dětmi, s nimiž šel Maxmilián Sobotka, svobodný, řemesla perníkářského. Přes 200 měšťanů, přátel a známých vyprovázelo je u velkém loučení od Štoků.*³²⁶

Polenské vystěhovalectví upoutalo pozornost administrativních orgánů, na jejichž pokyn došlo k vyšetřování předpokládané činnosti místních vystěhovaleckých agentů. V únoru roku 1854 podal pardubický krajský prezident pražskému místodržitelství zprávu, ve které podezření z aktivit agentů na Polensku jednoznačně vyvracel. Za příčinu místního emigračního vzednutí rozumně označil zcela odlišný faktor – špatné ekonomické poměry. Polná byla tradičním centrem soukenictví, produkovala pro armádní zakázky a jako taková kolem přelomu 18. a 19. století prosperovala. Tehdy měl místní soukenický cech přes 220 členů a na soukenictví byla závislá několikanásobně větší část obyvatel. S rozmachem průmyslové výroby ovšem po produkci polenských soukeníků klesala poptávka, takže se museli místo velkých zakázek spokojovat například s drobným prodejem na brněnském jarmarku. Za upadající obor se nepodařilo najít vhodnou náhradu po celý zbytek 19. století. Jediný vážný pokus, totiž záměr zbudovat akciovou provaznu, zkrachoval. V roce 1863 Polnou postihl katastrofální požár a začátkem následujících sedmdesátých let ji minula nově budovaná železnice, jež naopak přispěla k rozvoji Německého (Havlíčkov) Brodu.³²⁷ Sečteno a podtrženo, místní obyvatelstvo nemělo valnou perspektivu a hledalo vhodnější příležitosti jinde. Mezi lety 1850 a 1869 počet místních obyvatel klesl z 5 902 na 5 195, na čemž se podílelo i zámořské vystěhovalectví. Do roku 1880 odtud odešlo do Ameriky 61 osob.³²⁸

Se zmiňovaným polenským vyšetřováním korespondují i další hlášení, která čas od času vyžadovaly od okresních úřadů vyšší správní instance. V roce 1867 se v hlášení z Nového Jičina pravilo, že příčina „*spočívá především v již léta trvající nezdravé hospodářské situaci, pod jejímž tlakem pocit nespokojenosti s materiální situací stále více vzrůstá, a [že] s patrnou chudobou velké části venkovského obyvatelstva musela se projevit touha po zajištěné existenci v nové vlasti*“.³²⁹ Detailnější představu o motivaci emigrantů

³²⁶ HOFFMANOVÁ, Jaroslava: *Vystěhovalectví z Polné do Severní Ameriky ve druhé polovině 19. století*. Havlíčkův Brod 1969, s. 11.

³²⁷ K ekonomické situaci v Polné viz HOFFMANOVÁ: *Vystěhovalectví z Polné do Severní Ameriky ve druhé polovině 19. století*, s. 12-17.

³²⁸ *Ibid.*, s. 60-62.

³²⁹ STRNADEL, Drahomír: *Němečtí vystěhovalci z Novojičínska v Texasu v 19. století*. VSONJ 46, 1990, s. 53.

poskytují osobní žádosti o vystěhování, předkládané státním úřadům.³³⁰ Pro Konstantina Chovance z Trojanovic byla důvodem k odchodu z vlasti nouze na pokraji utrpení hladem: „*Ačkoliv se jako tkadlec bavlny pilně snažím dnem i nocí sobě a své rodině zajistit výživu, jsem sotva s to při této práci opatřit pro svou domácnost denně sůl k solení jídla [...]. Po více než čtyři roky se na mém poli špatně urodilo, že jsem si musel půjčit peníze na vysoký úrok k umoření základní pozemkové daně a ostatních dávek a přitom mohl uživit svoji rodinu a přečkal bídu a nouzi, neboť čím větší nouze a bída, tím větší a rozšířenější je lichva.*“³³¹

Podobných příkladů lze uvést řadu. Na tomto místě bude ovšem užitečnější podívat se na ekonomické důvody zámořského vystěhovalectví z širší perspektivy. Z tohoto hlediska vyplývalo ze sociálních procesů spojených s industrializací a adaptací na měnící se hospodářské podmínky. V českých zemích druhé poloviny 19. století neustále sílila mobilita obyvatelstva. Jednalo se především o pohyb chudší venkovské populace z neúrodných a neprůmyslových oblastí a z regionů s tradiční textilní výrobou. V prvním případě (jihozápadní Čechy, severozápadní Pošumaví, Pootaví, Budějovicko, Třeboňsko, jihovýchod Šumavy, Povltaví, Posázaví, střední a jižní část Českomoravské vrchoviny, Znojensko, karpatská oblast) byla příčinou špatná dostupnost půdy, ve druhém (především Jeseníky, Podorličí, sever Českomoravské vrchoviny, část Podkrkonoší) krize zastaralého způsobu produkce, založeného na domácí a manufakturní výrobě.³³² Analogickou situaci lze sledovat nejen v tradičních textilních regionech u nás, ale i v zahraničí.³³³

V zemědělství v českých zemích druhé poloviny 19. století je možné hovořit přímo o chronických problémech. Koncem šedesátých let se stala půda směnitelným zbožím a statky se dále zmenšovaly dělením mezi syny. Paralelně vedle sebe rostl počet malých pozemků do 2 hektarů a naopak velkostatků nad 50 hektarů.³³⁴ Kolem přelomu 19. a 20. století mělo 48,3 % hospodářství výměru do 2 hektarů, přičemž asi 60 % z nich si muselo půdu připachtovávat. Necelé dvě třetiny rolnických podniků neprodukovaly žádný přebytek a fungovaly pouze jako přílepkování k hlavnímu způsobu obživy.³³⁵ Do zemědělské produkce navíc negativně vstupoval globální vývoj. Do Evropy začaly proudit levné zemědělské

³³⁰ I v tomto případě je samozřejmě nutné brát v potaz fakt, že jde o účelově a vědomě stylizované texty.

³³¹ STRNADEL, Drahomír (ed.): *Hlad na Frenštátsku v polovině 19. století příčinou vystěhovalectví*. VVM 42, 1990/1, s. 72.

³³² Tato kategorizace vychází z typologie ekonomického vývoje českých zemí předložené Ludmilou Kárníkovou. Ta proti těmto dvěma stagnujícím typům řadí ještě oblasti průmyslové výroby nového typu a intenzivně využívané úrodné zemědělské oblasti. Viz KÁRNÍKOVÁ: *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*, s. 348–351.

³³³ Ohledně regionů v Německu srov. KAMPHOEFNER: *The Westfalians*, s. 16–21.

³³⁴ Viz EFMERTOVÁ, Marcela: *České země v letech 1848–1918*. Praha 1998, s. 272–273.

³³⁵ Číselné údaje dle KOL. AUTORŮ: *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*. Praha 2006, s. 108.

produkty ze zámoří, především ze Severní Ameriky. Jen během dvacetiletí 1860–1880 stoupl vývoz pšenice z USA z 5 600 000 na 52 000 000 hektolitřů.³³⁶ Zemědělství v českých zemích tak bylo od sedmdesátých let 19. století postiženo vleklou krizí, která trvala s přestávkou v podobě dočasné konjunktury na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let až do začátku nového století.

Jak jsme viděli na příkladu Polné, oblasti, které se měnícím podmínkám nedokázaly přizpůsobit, mířily v dlouhodobé perspektivě ke stagnaci a případně až k vylidňování.³³⁷ Cílem migrantů se stávala především průmyslově se rozvíjející města a těžební oblasti. Mezi regiony s nejvyšším růstem patřila v českých zemích tato průmyslová centra: pražsko-kladenské, brněnské, ostravské, ústecko-teplicko-mostecké a též falknovsko-karlovarské.³³⁸ Je logické, že právě z těchto území se zámořští vystěhovalci rekrutovali jen v menší míře.

Pohnutky k vystěhovalectví ale nelze redukovat výhradně na ekonomickou stránku. Někteří, jako v prologu této práce přiblížení Herrmannovi, prostě hledali „lepší“ život. Jako velice častý důvod se (pochopitelně nikoliv v žádostech o vystěhování) objevoval únik před vojenskou službou.³³⁹ Mnohdy se rodiče snažili, aby se odvodu k armádě vyhnuli jejich dospívající synové. Snaha zabezpečit kvalitnější budoucnost dětem byla zřejmě důležitým motivem. Nedávná studie o migračních pohybech obyvatel mezi venkovem a městem na Plzeňsku argumentuje důležitostí dynastické funkce užitečnosti, podle níž musí být brána v úvahu struktura celé rodiny, tedy i těch, kteří zůstali na původním místě.³⁴⁰ Zámořská emigrace na zasazení do takovéto perspektivy dosud čeká.

Profesní složení českého vystěhovalectví vykazovalo značné regionální rozdíly. Dokládají to výjimečně podrobná hlášení o vystěhovalcích z Čech z první poloviny padesátých let. Roku 1852 tvořili z 281 rodin emigrantů z chudého Březnicka 61 rodin řemeslníci a 69 rodin řemeslničtí tovaryši. Sedláci a rolníci činili pouhých 18 rodin. Velmi odlišně vypadal podíl řemeslníků a rolníků na Rokycansku, kde bylo 36 vystěhovaleckých rodin řemeslnických (většinou cvočkaři) a 30 rolnických. V celých západních Čechách bylo

³³⁶ KOL. AUTORŮ: *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*, s. 112.

³³⁷ Důkladný statistický materiál pro oblast Čech viz DOBERSKÝ, Josef: *Vylidňování venkova v Čechách v období 1850–1930*. Praha 1932.

³³⁸ K obecným trendům hospodářského vývoje českých zemí viz KOL. AUTORŮ: *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*. Praha 2006; KOL. AUTORŮ: *Hospodářský vývoj českých zemí v období 1848–1992*. Praha 2008.

³³⁹ Tento motiv se často objevuje v životopisných medailonech uveřejňovaných v českoamerických almanaších. Kupříkladu Jakuba Kandlíka z Ponědražic u Třeboně přiměla k těmto úvahám nechuť následovat tři starší bratry, odvedené k armádě. *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1933]*. Chicago 1932, s. 189.

³⁴⁰ Viz KLEIN, Alexander: *All in the Family. A Dynasty Approach to Household Migration Evidence from the 19th Century Austro-Hungarian Empire*. Praha 2005.

onoho roku z 599 odchozích 278 řemeslníků (182 řemeslnických mistrů a 96 tovaryšů), 238 nádeníků a služek, 63 rolníků, 13 obchodníků a 10 horníků. Mezi řemeslníky byli zastoupeni hlavně krejčí a ševci, po nich zedníci a truhláři. Z kovozpracujících řemesel šlo především o kováře a zámečníky. Textilní obory se vyskytovaly méně, přičemž nejpočetnější z nich byli tkalci. Navzdory svému celkově nevýraznému počtu byli poměrně hojní i koželuzi a kožešníci. Převahu řemeslníků a nádeníků prokazovaly i východní Čechy, tehdejší druhá nejsilnější vystěhovalcká oblast.³⁴¹ Značná rozkolísanost platila rovněž o množství kapitálu, který si s sebou emigranti odnášeli. V prosinci 1853 opustilo Budějovicko 21 rodin o 100 členech s celkem 13 519 zlatými. Na jednu osobu tedy připadalo jen 135 zlatých. Teprve v Brémách většina této skupiny zjistila, že ušetřené peníze jí na přepravu do Ameriky nebudou stačit.³⁴² Nejzámožnější byli naopak vystěhovalci z Chebska, kteří vykazovali 345 zlatých na hlavu.³⁴³ Obecně platilo, že nejzámožnější byli rolníci, kteří před odchodem prodali svá hospodářství.

Vystěhovalectví z českých zemí bylo samozřejmě právně regulováno.³⁴⁴ Z tohoto hlediska se dělo dvěma cestami, zákonnou a nezákonnou, přičemž ta druhá se hrávala významnou úlohu. Nejstarší příklady vystěhovalcké legislativy můžeme identifikovat už za vlády Marie Terezie. Šlo o patenty restriktivní povahy, které v merkantilistickém duchu omezovaly vystěhovalectví určitých profesí. Opačné povahy byly v praxi neuskutečněné patenty o vypovězení Židů,³⁴⁵ stejně jako pozdější opatření proti příslušníkům tolerančních sekt, kteří byli nuceně přesídlováni do okrajových oblastí ve východní části monarchie.³⁴⁶ K radikálním změnám týkajícím se svobody pohybu obyvatel došlo za vlády „revolucionáře na trůnu“ Josefa II. Prvním krokem bylo zrušení nevolnictví roku 1781. Druhý nastal o dva roky později, kdy císař v rámci svých centralizačních snah vydal patent č. 466. Jednalo se o patent o vystěhovalectví platný pro celou rakouskou monarchii. Vystěhovalce, tedy osoba,

³⁴¹ Viz KUTNAR: *Počátky hromadného vystěhovalectví z Čech v době Bachova absolutismu*, s. 14-15.

³⁴² Viz *ibid.*, s. 17.

³⁴³ Viz *ibid.*, s. 19-20.

³⁴⁴ K legislativní regulaci vystěhovalectví v 19. století obecně viz BRABENCOVÁ, Jana: *Příspěvek k základní činnosti státní politiky v oblasti migrace obyvatelstva v Čechách v letech 1850–1938*. In: *Politický systém a státní politika v prvních letech existence Československé republiky (1918–1923)*. Praha 1990, s. 296-345; DUBOVICKÝ, Ivan: *Právo a vystěhovalectví*. *Češi v cizině* 7, 1993, s. 67-92; RYCHLÍK, Jan: *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu*. Pasová, vízová a vystěhovalcká politika 1848–1989. Praha 2007; RYCHLÍK, Jan: *Pasové předpisy v habsburské monarchii a v Československu*. In: Kaleta, Petr – Novosad, Lukáš (ed.): *Cestování Čechů a Poláků v 19. a 20. století*. Praha 2008, s. 8-22.

³⁴⁵ K vypovězení Židů ve čtyřicátých letech 18. století viz např. BĚLINA, Pavel – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P.: *Velké dějiny země Koruny české*, sv. X., 1740–1792. Praha–Litomyšl 2001, s. 35-41.

³⁴⁶ K problematice tolerančních sektářů a jejich nucených migrací viz NEŠPOR, Zdeněk: *Víra bez církve? Východočeské toleranční sektářství v 18. a 19. století*. Ústí nad Labem 2004; HORNOFOVÁ, Martina – JAKOUBEK, Marek – NEŠPOR, Zdeněk R.: *Čeští nekatolíci v rumunském Banátu a v Bulharsku*. Část první – *Počátky Svaté Heleny*. Lidé města 1999/2, s. 66-88.

kteřá opustila korunní země s úmyslem nevrátit se, musel k odchodu získat úřední povolení. Příznačné bylo, že patent vybízel úřady k obezřetnosti v případě lukrativních povolání. Stanovoval rovněž trest propadnutí občanských práv a majetku v případě ilegálního odchodu a naopak finanční odměnu pro ty, kdo takové provinilce pomohou odhalit či dostihnout.

Z hlediska státního aparátu byla slabinou josefinského patentu příliš volná formulace vystěhovalectví, která opomíjela dočasné odchody do ciziny. Odstranit ji měla novela z 24. března 1832, jež zaváděla nový termín „nepovolená nepřítomnost“ a umožňovala provinilce postihovat pokutou a krátkým vězením. Tresty byly dosti mírné, což změnil dekret č. 104 z 19. září 1839. Na jeho základě mohlo být ilegálnímu vystěhovalci odebráno občanství a stavovské výsady, majetek, důchody, právo dědit a odkazovat majetek, čímž byli vlastně postihováni také jeho příbuzní. Vzhledem k nepatrným počtům emigrantů v předbřeznové éře nacházela tato opatření naplnění jen v minimální míře. Oficiální odchod vypadal v praxi tohoto období tak, že si poddaný vyžádal přidělení pasu u své vrchnosti, měšťan u příslušného magistrátu. Takzvané vrchnostenské pasy opravňovaly k volnému pohybu po území konkrétní země, do jiných částí říše byla nutná doložka krajského úřadu. K cestě za hranice bylo třeba získat pas guberniální. K tomu musel být zpravidla doložen účel cesty a prověřena bezúhonnost žadatele. Ten žádost podával na vrchnostenském úřadě nebo magistrátu, odkud putovala na krajské hejtmanství a zemské gubernium. Jestliže podavatel podléhal branné povinnosti, žádost byla zamítnuta, případně podmíněna vysokou finanční kaucí.

Nový průlom v omezeních týkajících se cestování do zahraničí a vystěhovalectví znamenal revoluční období let 1848–1849. To přineslo v první řadě konec poddanství a roboty. Reálné odebrání pravomocí vrchnostenské správě bylo pozvolné. V Čechách bylo vydávání pasů vyňato z kontroly vrchnostenských úřadů na základě pokynu českého místodržícího Karla hraběte Mescéryho. Stalo se tak v lednu 1850. Přípravná agenda připadla na podkrajské a krajské úřady, takže místodržitelství poté jenom udělovalo povolení. Administrativní proces se tím značně urychlil. Kroměřížská ústava stanovovala volný pohyb obyvatelstva a v případě stěhování do zahraničí hovořila o omezení pouze s ohledem na vojenskou službu. Totéž činila v § 25 oktrojovaná říšská ústava z března 1849. Vzhledem k tomu, že nikdy nevstoupila v platnost, se ovšem vystěhovalectví a udílení pasů vázalo na dřívější praxi. Další liberalizaci přineslo až císařské nařízení z 9. února 1857. Pro pohyb po území samotné habsburské říše už nebylo třeba zvláštního dokladu. O pasy do ciziny se žádalo u zeměpanského úřadu první stolice, obvykle u okresního hejtmanství či policejního ředitelství.

Potom, co Rakousko roku 1859 přistoupilo k drážďanské konvenci o volném pohybu občanů mezi německými státy, postačoval k cestě do Německa namísto klasického pasu pouhý pasový list (Passkarte) s ověřením totožnosti. Tato skutečnost jistě usnadnila odchod velkému množství emigrantů do Ameriky, protože místem, odkud se zpravidla vydávali přes Atlantik, byly severoněmecké přístavy. V roce 1865 byly navíc zrušeny pasové kontroly na říšských hranicích. K finální kodifikaci všech opatření došlo v meziministerské vyhlášce č. 80/1867 ř. z. o policejně-pasových předpisech z 10. května 1867.³⁴⁷ K vycestování za hranice musel být rakouský občan vybaven cestovním pasem, samozřejmě s výjimkou cest na území signatářů drážďanské konvence. Namísto cestovního pasu bylo možné případně uznat i jiný doklad totožnosti. Prosincová ústava nastoupenou praxi definitivně potvrdila, když v článku 4 o obecných právech občanů uváděla, že svobodu vystěhování stát omezuje jen brannou povinností.

Rakouská legislativa týkající se vystěhovalectví působí na první pohled jasně a dosti liberálně. Při seznámení s jejím fungováním v praxi se už tak jednoduše nejeví, protože ji doplňovala dílčí nařízení. Ze zprávy jindřichohradeckého hejtmana z dubna 1854 kupříkladu víme, že po zájemcích o vystěhovalcké povolení bylo vyžadováno prokázání vlastnictví 200 zlatých na dospělého a 150 zlatých na nedospělého člena rodiny.³⁴⁸ Toto opatření ovšem nebylo bezpředmětné. V počátečním období masového vystěhovalectví byla informovanost migrantů dosti nízká. Jak jsme viděli na příkladu vystěhovalcké skupiny z Březnicka, někteří v německých přístavech zjišťovali, že nemají dostatek prostředků na zaplacení lodních lístků. Úřední podmínka na prokázání potřebného množství finančních prostředků měla sloužit stabilitě státu i ochraně samotných emigrantů. V pozadí stála snaha zajistit, aby neúspěšné pokusy o vystěhování nepauperizovaly již tak chudé vrstvy obyvatelstva a nevedly k jejich případné radikalizaci.

Zkušenosti takových nešťastníků obratně využívala protivystěhovalcká propaganda. Ta třeba vyličila osud rodiny z Boru na Třeboňsku, „*kteřá doma všecko prodala a na cestu se vydala, nemajíc dosti peněz na přeplavení se, vrátiti se musela z Brému, utrativše na cestě celou svou mohovitost a zápas[e]je nyní s největší bídou*“. Ještě horší byl osud jiné jihočeské rodiny, neboť „*nemajíc důstatek peněz na přepravení přes moře, roztrhnouti se musela. Muž přeplavil se do Ameriky, dcera zůstavši v Brému tam zemřela a matka v největším hoři vrátila*

³⁴⁷ Úplný text vyhlášky viz RYCHLÍK: *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu*, s. 138-145.

³⁴⁸ Viz KUTNAR: *Počátky hromadného vystěhovalectví z Čech v době Bachova absolutismu*, s. 31.

*se zpět do své domoviny, kdežto opuštěná celé dni pláče.*³⁴⁹ Příběhu jistého Jana Řepky zase využilo pražské místodržitelství a nechalo jej pro odstrašení otisknout v *Pražských novinách*. Řepka pracoval jako nádeník v buquoyské vápence na Pankráci. V roce 1852 se nechal zlákat hovory s jinými dělníky a pozitivními zprávami od příbuzných, v dražbě prodal nářadí a šatstvo a s utrženými penězi, manželkou a čtyřmi dětmi, se vydal pěšky přes Teplice, Drážďany, Lipsko a Braunschweig do Brém. Ačkoliv ušetřil za železnici, jeho 100 zlatých se do té doby cvrklo na pouhých 20. Teprve v Brémách zjistil, že s takovou částkou nemá nejmenší šanci plavbu zaplatit. Protože se doslechl, že v Hamburku jsou ceny příznivější, pokračoval s rodinou dál. V Hamburku ovšem jeho naděje pohasly definitivně. Do Ameriky by se mohl přeplavit pouze v tom případě, že by se nechal najmout jako lodník, zatímco manželka s dětmi by zůstala v Evropě. Místo toho se Řepka vydal pěšky zpět do Čech. V kapse mu zbyl jediný zlatý a mohl patrně hovořit o štěstí, že získal zpátky zaměstnání v buquoyské vápence.³⁵⁰

Správní orgány se někdy zájemce o vystěhování pokoušely otevřeně odradit. Jaká byla praxe, naznačuje záznam z úředního jednání s žadateli o vystěhování Vojtěchem a Marií Novotnými, jejich dvěma syny a nemanželským vnukem, jež proběhlo v roce 1855 u soběslavské expozitury okresního komisařství ve Veselí nad Lužnicí. Podle protokolu byli upozorněni na vysoké ceny lodních lístků a varováni před důsledky ztráty rakouského občanství, ale také před tím, že „*se uvrhne každý vystěhovalec do netrpčejšího stavu*“. Byly jim vylíčeny hrůzy námořní cesty, v jejímž důsledku „*podléhá vystěhovalec z našich zemí rozličným nemocem [...] a jest skoro co hovádko považován, kterého se žádný nepovšíme, když trpí a nemocnu [sic] sklíčen jest*“. Na pevnině mělo být podle úředního tvrzení ještě hůř. Pobřežní území byla údajně zcela přelidněná, takže imigranti museli stovky mil do vnitrozemí, kde bylo obtížné najít nějakou práci a „*kdež vláda a zákon o jistotu jmění a osobnosti tak málo se stará, a kde klam a podvod bez trestu konán býti může*“.³⁵¹

Zajímavé je, že rakouská administrativa využívala některá opatření ke ztěžování odchodu i v době, kdy již ztratila platnost. Svědčí o tom její přístup k Janu Jeřábkovi z Jimramova, neoficiálnímu vůdci menší skupiny vystěhovalců z půlky sedmdesátých let. Při vyřizování vystěhovaleckého povolení se proti němu úředníci pokusili použít podmínku prokázání minimální výše peněz na přepravu. Agenti Kareš a Stocký, s nimiž Jeřábek svoji

³⁴⁹ MÜLLER: *Máme-liž stěhovati se do Ameriky?*, s. 5.

³⁵⁰ K Řepově případu podrobněji KUTNAR: *Počátky hromadného vystěhovalectví z Čech v době Bachova absolutismu*, s. 24, 29-30.

³⁵¹ BARBOROVÁ, Eva: *Vystěhovalectví do Ameriky v Táborském kraji v letech 1855–1862*. JSH 35, 1966/1–2, s. 30-31. Novotní se těmito výhrůžkami nenechali odradit s tím, že Novotný je bednář a nedostatku práce se nebojí. Stejně tak se prý nikdo nebál ani plavby, protože se všichni těšili dobrému zdraví.

cestu konzultoval, ho informovali, že úřady již nemají právo něco podobného vyžadovat. V případě pokračování podobného nezákonného jednání mu doporučili „*energicky zakročit*“ a podat na místní úřad a hejtmánství stížnost na ministerstvu.³⁵² Častou praxí byla snaha odradit od odchodu do ciziny protahováním udělení povolení. Takovou zkušenost měl Martin Lukeš z Borovan, jemuž zabralo jeden rok, než vyprodal hmotný majetek. „*Trvalo mě však [ještě] půl roku, než jsem dostal pas a při tom ještě kněží i úřady hodně nás přemlouvali a zráželi z cesty.*“³⁵³ K takovýmto situacím docházelo i přesto, že se od roku 1867 příslušným úřadům jasně ukládalo, „*aby žádost takovou co nejrychleji vyřídily*“.³⁵⁴ Zdlouhavost nemusela být nutně úmyslná. Hlavně v padesátých letech si úředníci někdy nebyli jistí jak rozhodnout a žádosti proto přeposílali dalším správním instancím.³⁵⁵

Za jakých okolností je možné pas neudělit či zabavit nebylo často jasné ani později. Napomáhala tomu vágní formulace meziministerské vyhlášky č. 80/1867 ř. z. Zásadní překážkou byla každopádně vojenská povinnost; výjimku pro vystěhování z Rakouska mohlo mužům podléhajícím odvodu udělit jen ministerstvo války.³⁵⁶ Vzhledem k nastíněným komplikacím je snadné pochopit, proč se v tak velké míře rozvíjelo nezákonné vystěhovalectví. V prvních osmi měsících roku 1852, které jsou díky zvláštním krajským hlášením podrobně zmapovány, odešlo z Čech do Ameriky na vystěhovalecké povolení 87 rodin, zatímco na několikaletý cestovní pas učinilo totéž 803 rodin.³⁵⁷ Jednou z příčin, proč velká část vystěhovalců odcházela pouze s cestovním pasem, byla ztráta občanství a domovského práva, které se vázaly na trvalé vystěhování.³⁵⁸ Domovské právo určovalo vzájemný právní vztah mezi obcí a jejími obyvateli. Zvláštní funkci plnilo pro sociálně nejslabší vrstvy, protože bylo nositelem sociální péče. Případné znovunabytí domovského práva bylo obtížné, což ještě utvrdily právní úpravy z šedesátých let 19. století.³⁵⁹ Domovské právo sice zanikalo i v případě nelegální emigrace, ta však musela být nejprve prokázána.³⁶⁰

³⁵² Minnesota Historical Society, Jan J. Jeřábek Papers, Kareš a Stocký Janu Jeřábkovi, 26. 3. 1874.

³⁵³ *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1905]*. Chicago 1904, s. 284.

³⁵⁴ RYCHLÍK: *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu*, s. 142.

³⁵⁵ Srov. POLIŠENSKÝ: *Úvod do dějin vystěhovalectví do Ameriky I*. Obecné problémy dějin českého vystěhovalectví do Ameriky, s. 17.

³⁵⁶ Viz FOŘT, Josef: *O stěhování se lidu našeho do ciziny*. Praha 1876, s. 10-11.

³⁵⁷ Viz KUTNAR: *Počátky hromadného vystěhovalectví z Čech v době Bachova absolutismu*, s. 13.

³⁵⁸ Některé osoby volily dokonce odchod bez jakéhokoliv pasu. Srov. Minnesota Historical Society, Jan J. Jeřábek Papers, Vypsání cesty do Ameriky (rukopis vepsaný do Jeřábkova Wanderbuchu), s. 20.

³⁵⁹ Viz JANÁK, Jan: *Domovské právo ve starém Rakousku a v ČSR*. In: Janák, Jan: Morava v národním a politickém ruchu 19. století. Brno 2007, s. 431–450; BRABENCOVÁ: *Příspěvek k základní činnosti státní politiky v oblasti migrace obyvatelstva v Čechách v letech 1850–1938*, s. 304-310.

³⁶⁰ K nezákonnému vystěhování a jeho postihu viz FOŘT: *O stěhování se lidu našeho do ciziny*, s. 11-12.

Nezákonné odchody později vyvolávaly řadu kontroverzí, typicky při návštěvách krajanů v jejich staré vlasti, kdy mohli být muži nuceni k nástupu na vojenskou službu apod.³⁶¹

Do zámoří nemusely nutně odcházet celé rodiny. Hlavně v případě chudších rodinných jednotek docházelo k jejich rozdělení. Přednostně odjížděli muži v produktivním věku, kteří byli schopni vydělat v Americe peníze na přepravu ostatních. Lze se setkat třeba i s případem rodiny, která nechala novorozenou dcerušku v rodině bezdětné sestry jednoho z manželů.³⁶² Emigranti obvykle neopouštěli domov jako jednotlivci, ale odcházeli v menších či větších skupinách. To mělo svoji výhodu, protože si mohli na cestě poskytovat pomoc. Jazykově hůře vybavení také mohli využívat zprostředkování těch, kteří uměli německy. V raném období nebylo výjimkou, že emigranti odcházeli do přístavů naslepo. To často znamenalo, že museli dlouho čekat na volnou loď a v přístavu utratili značné částky peněz. V horším případě mohli zjistit, že na přepravu nemají dost prostředků. Obvykle byl ale v každé skupině neoficiální vůdce, který dopředu vyjednával s vystěhovaleckou agenturou a podobné situaci předešel. Zprostředkoval objednání lístků, za což mu byla odměnou provize nebo sleva.³⁶³

Někdy se do zámoří odebíraly početné skupiny čítající desítky lidí. Odchod výpravy z moravských Zádveřic do Texasu v roce 1855 popsal její účastník Tomáš Kraiča: „*Byla to první větší výprava z té krajiny a proto není divu, že vyvolala v dalekém okolí velikou sensaci. Lidé z daleka se přišli podívat na ty Amerikány, jak nás již tehdy nazývali, a při tom nám udíleli rad a výstrah bez konce. Smrt a zkázu nám předpovídali, kterak prý nás to moře pohltí a těla naše budou sloužiti mořským potvorám za potravu. Když pak nadešel den rozchodu, tu teprve bylo pláče a nářku bez konce, takže jediné oko, jak mezi námi z vlasti se ubírajícími, tak mezi těmi, již tam zůstali, nezůstalo suché.*“³⁶⁴ Odchod do Ameriky měl v sobě nepochybně nádech něčeho bolestného a definitivního. V Polné byl údajně na místě, kudy první vystěhovalci odcházeli, zasazen pamětní strom.

Cestu do severoněmeckých a v menší míře dalších přístavů usnadnil rozvoj železnice.³⁶⁵ Hlavní osu vlakové dopravy v českých zemích tvořila od konce čtyřicátých let 19. století trasa Praha–Pardubice–Česká Třebová, odkud se železnice rozbíhala na tratě Brno–

³⁶¹ S tímto problémem se musel vypořádat například pozdější první americký konzul v Praze Karel Jonáš. Obecně viz PHELPS, Nicole: *State Sovereignty in a Transnational World*. US Consular Expansion and the Problem of Naturalized Migrants in the Habsburg Empire, 1880–1914. Bulletin of the German Historical Institute, Supplement 5: Beyond the Nation: United States History in Transnational Perspective, 2008, s. 41–59.

³⁶² Viz Immigration History Research Center, Minneapolis, Frank Kubicek Papers, 1, strojopis nadepsaný History of the Early Days of My Life.

³⁶³ Srov. Minnesota Historical Society, Jan J. Jeřábek Papers, Kareš a Stocký Janu Jeřábkovi, 21. 1. 1874.

³⁶⁴ *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1912]*. Chicago 1931, s. 256.

³⁶⁵ K praxi cestování v první půlce 19. století viz HLAVAČKA, Milan: *Ta pravá mobilita: cestování*. In: Mezi časy. Kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800. Praha 1999, s. 329–339; dále HLAVAČKA, Milan: *Cestování v éře dostavníku*. Praha 1996.

Břeclav–Viedeň a Přerov–Ostrava. Do roku 1867 přibyla především trasa z Prahy do Plzně a do Bavorska a tratě pokrývající oblast severních Čech, napojené na Prahu a Pardubice. Do německých přístavů se jezdilo přes Prahu po Severní státní dráze, tedy po trati směřující z Prahy do Drážďan.³⁶⁶ Například královéhradečtí vystěhovalci Herrmannovi vyjeli v březnu 1851 poštovním dostavníkem do Liberce, odtud na vlak do Žitavy a po železnici přes Drážďany, Lipsko a Magdeburg do Brém a Bremerhavenu.³⁶⁷ Z Německa se plulo buď se zastávkou na britských ostrovech, nebo přímo do Ameriky. Hlavní branou imigrantů byl New York. Ti, kdo mířili na jih, přistávali zpravidla v New Orleans či v texaském Galvestonu. Existovaly i méně typické trasy. Jedna skupina pionýrů mířících do Minnesoty plula v roce 1856 z Hamburku do Québecu, odtud do Montrealu, Toronta, Mackinaw a přes Michiganské jezero do Milwaukee. Zde konečně opustili lodní dopravu a po železnici se dostali do Chicaga, pak do Freeportu na západní hranici státu Iowa a konečně vozy do Owatony v Minnesotě, svého cíle.³⁶⁸

Zámořská cesta byla pro všechny vystěhovalce hlubokým zážitkem, který podle některých historiků představoval zkušenost přímo formativního charakteru.³⁶⁹ Konkrétní zážitky se odvíjely už od toho, na jakém plavidle probíhala, ale rovněž od kategorie palubních lístků.³⁷⁰ Kromě toho do věci vstupovaly nepředvídatelné okolnosti, jako byl přístup kapitána a jeho posádky a samozřejmě počasí. Cesta ze severoevropských přístavů do Spojených států trvala na plachetnici obvykle kolem dvou měsíců, ale v případě bouřlivého počasí či nedostatku větru se mohla značně prodloužit. Během plavby se pasažéři museli potýkat s nedostatkem zábavy a jednotvárností stravy. Ti, kteří se svědomitě předzásobili, udělali dobře. Úroveň komfortu a rychlost přepravy se v transatlantické plavbě výrazně zvýšily s přechodem k parníkům.³⁷¹

Zaoceánská doprava v podmínkách třetí čtvrtiny 19. století nebyla bez rizik, ať už šlo o nebezpečí epidemie nebo přímo ztroskotání. Tyto pohromy potkaly kromě jiných dvě

³⁶⁶ K výstavbě železnice v českých zemích viz HLAVAČKA, Milan: *Dějiny dopravy v českých zemích v období průmyslové revoluce*. Praha 1990; grafický přehled tras zbudovaných do roku 1867 a 1876 viz s. 172, 174.

³⁶⁷ Viz HERRMANN: *Blednoucí obrázky*, s. 90.

³⁶⁸ Srov. dopis neznámého vystěhovalce (patrně J. J. Kaplana z Nabočan) z roku 1856, KUTNAR (ed.): *Dopisy českých vystěhovalců z padesátých let 19. století ze zámoří do vlasti*, s. 298-300.

³⁶⁹ Srov. HOERDER, Dirk: „*The Transplanted*.“ *International Dimensions*. SSH 12, 1988/3, s. 255-263.

³⁷⁰ Hamburská Hirschmannova firma nabízela v roce 1852 přepravu v první třídě za dospělého 210 zlatých, ve druhé třídě 90 zlatých a v mezupalubí 54 zlatých. Za děti ve věku 1 až 12 let byla sazba 180, 75 a 45 zlatých. Za cestu plachetnicí byly ceny asi poloviční. EFMERTOŤOVÁ: *České země v letech 1848–1918*, s. 249.

³⁷¹ Pokud je mi známo, zdaleka nejobsáhlejší popisy plavby do Ameriky napsané emigranty z českých zemí jsou následující dva. První pochází z roku 1847 a jedná se o deník S. E. Rosenbauma, českého Žida původem od Golčova Jeníkova: KISCH (ed.): *A Voyage to America Ninety Years Ago*. The Diary of a Bohemian Jew on his Voyage from Hamburg to New York in 1847. Druhým je výše uvedený popis Jana Jeřábka: Minnesota Historical Society, Jan J. Jeřábek Papers, Vypsání cesty do Ameriky (rukopis vepsaný do Jeřábkova Wanderbuchu).

výpravy směřující v letech 1853 a 1873 do Texasu. První z nich tvořila skupina sedmnácti rodin z východních Čech. Až do anglického Liverpoolu probíhala cesta v pořádku, ale hlavní úsek do Galvestonu se zkomplikoval. Trval necelých deset týdnů a cestující při něm trpěli velkým nedostatkem. Jak napsal Vincenc Šilar, jeden z pasažérů, fasované jídlo bylo mizerné. Dostávali hlavně „*rýže půl libry stuchlé až zelené, sucharů sice postačitelně, ale takových, že jsme je jíst nemohli pro stuchlost, masa soleného as 2 unce, ale byly to samé kosti jen psům hodné*“. Málo bylo i vody, takže „*děti plakaly žízni a my jen po lžici jsme jim mohli udílet pro svlažení úst*“.³⁷² Během cesty začaly pasažéry kosit nemoci. Zpočátku si smrt vybírala daň mezi Iry, kterých během plavby zemřelo sedmnáct. Češi přišli na řadu v závěru cesty a po přistání. Jen sám Šilar ztratil matku, malého synka, bratra a jeho dvě děti. Šokující byla také zkušenost osmi rodin ze severní Moravy, které se do Texasu vydaly v roce 1873. Kapitán jejich lodi Missouri byl zcela nekompetentní. Když plachetnice proplouvala kolem Bahamských ostrovů, najela na útes a ztroskotala. V nastalé panice se kapitán opil, spílal cestujícím a křičel na ně, že jim přeje, aby utonuli. S pomocí ostatních členů posádky se naštěstí povedlo všechny pasažéry přemístit na záchranné čluny dřív, než Missouri klesla pod hladinu. Řada lidí však při nehodě ztratila veškerý majetek.³⁷³

Méně obvyklou, ale neopomenutelnou variantou českého vystěhovalectví do Ameriky byla druhotná migrace. Byla typická hlavně pro politické emigranty a osoby dobrodružné povahy. K těm, kdo se do USA dostali nepřímou cestou, patřil jistý Jan Benda. V roce 1867 si z posledních peněz zakoupil flašinet, svázal své jmění do peřin a s trakařem vyrazil v doprovodu svého synka pěšky z Čech do Hamburku a odtud do Liverpoolu. V Anglii se mu už s flašinetem příliš nedařilo, ale náhodou zde potkal rakouského námořního důstojníka, kterému kdysi dělal sluhu. Ten mu poskytl dostatek peněz na cestu do Ameriky. Loď ovšem neplula do Spojených států, nýbrž do Kanady, kde Benda a jeho syn prožili týdny potloukání a bloudění lesy. Nocleh nacházeli ve starých mlýnech, v chlévech i pod širým nebem, až si nakonec vydělali pár dolarů a dostali se do Chicaga. Žebravý flašinetář se postupně domohl jistého majetku a stal se respektovaným osadníkem v okrese Knox v Nebrasce.³⁷⁴ Ukázkou sekundární migrace byl též osmačtyřicátník Jan Heřman, jenž odjel do USA v roce 1853 kvůli nespokojenosti s životem v Uhrách,³⁷⁵ nebo Karel Jonáš, který přišel do Ameriky poté, co

³⁷² ŠILAR, František: *Emigrants to Texas from Eastern Cechy*. Houston 1989, s. 3-4. K této výpravě viz též KROULÍK, John T.: *The First Group Migrations of Czechs in to Texas*. In: Machann, Clinton (ed.): *Papers from the Czechs in Texas: a symposium*. Temple, Texas, October 27-29, 1978. College Station 1979, s. 53-62.

³⁷³ Viz KONECNY – MACHANN: *Perilous Voyages. Czech and English Immigrants to Texas in the 1870s*, s. 103-144.

³⁷⁴ Viz *Amerikán Národní kalendář [na rok 1881]*. Chicago 1880, s. 164.

³⁷⁵ Viz *Květy americké*, 30. 3. 1887.

prožil tři roky v londýnském exilu. Zvláštním případem byli čeští vojáci najatí v šedesátých letech do služeb mexického císařství. Některé z nich osud po Maxmiliánově pádu dovedl právě do USA.³⁷⁶ Mezi tyto veterány patřil dobříšský rodák Josef Lebeda. Vojenská služba plná strádání a nedostatku pro něj skončila zajetím. Jako zajatec musel v Monterrey zametat ulice a balit náboje pro republikánskou armádu, později pracoval na cukrové plantáži. Po osmi měsících byl propuštěn na svobodu, aniž by dostal jakékoliv prostředky na zpáteční cestu do Evropy. Vydělal si proto něco málo jako kočí a vyrazil na sever do Texasu, kam už odešli někteří z jeho spolubojovníků.³⁷⁷

Velká většina vystěhovalců přicházela do Ameriky jako přímá součást řetězové migrace, spojující příslušníky konkrétních rodin, přátele a známé, vesnice i širší geografické oblasti.³⁷⁸ Soudobá sociologie tento mechanismus vyjádřila postulátem, že nemigrují jedinci, ale sociální sítě.³⁷⁹ Jak tento systém fungoval v praxi? Jako jeden příklad za všechny můžeme uvést Frantu Kříže, přítele Vojty Náprstka. Do Ameriky odešel v padesátých letech, postupně jej následovali bratři s matkou a po skončení občanské války také sestra a švagr.³⁸⁰ Jestliže jsem o něco výše psal o přehnaných představách rakouské policie o vlivu vystěhovaleckých agentů, není od věci upozornit, že cesta k nim mnohdy vedla právě prostřednictvím osobních vazeb.³⁸¹ Řetězová migrace přitom nepřinášela „pouze“ počáteční impulz k vystěhování. Neméně důležitá byla síť kontaktů, které nabízela po příjezdu do nové domoviny. Její úloha byla pro migranty klíčová obzvláště v prvních letech amerického pobytu, kdy ještě vůbec neovládali angličtinu. Příbuzní a známí jim mohli poskytnout ubytování a pomáhal jim sehnat práci. Jak takováto síť fungovala v praxi, dokládá příběh Františka Aloise Kubíčka, který přišel do Ameriky s rodiči v roce 1872 jako osmileté dítě. Prodej rodinného hospodářství v Dolní Dobrouči pokryl po vyplacení podílu příbuzným pouze přepravu do Ameriky, takže se Kubíčkovci museli probíjet doslova od nuly. Příbuzní a známí, kteří již v USA žili, jim tyto těžké časy pomohli překlenout. V Chicagu našli příbytek u starého přítele, ševce Aloise Jiráska, po přestěhování do Owattony v Minnesotě zase u otce

³⁷⁶ K českým vojákům v Maxmiliánově armádě viz především SINKULA, Petr: *Čeští dobrovolníci v mexické válce 1864–1867*. Maxmilián Mexický, dobrovolnický sbor a jejich obraz v českém tisku. SNM-A 25, 1971/3, s. 65-112.

³⁷⁷ Viz *Amerikán Národní kalendář [na rok 1881]*. Chicago 1880, s. 157-158.

³⁷⁸ Koncept řetězové migrace je v migračních studiích všeobecně přijímán. Pokus o přezkoumání, který jej nicméně nevyvrací, viz KREBBER, Jochen: *Kettenwanderung als migrationshistorisches Paradigma*. Überprüfbares Konzept oder metaphorischer Bezugspunkt? ÖZG 19, 2008/1, s. 43-59.

³⁷⁹ Cit. Charlese Tillyho dle NEŠPOR: *Jak dál bádát o mezinárodních migracích?* Vývoj a perspektivy současných západních studií, s. 677.

³⁸⁰ Viz NPM, Vojta Náprstek, 52/219, Franta Kříž Vojtovi Náprstkovi, 25. 10. 1865.

³⁸¹ Srov. např. *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1910]*. Chicago 1909, s. 306.

mladšího bratra. Když se Kubičkovi dostatečně zabydleli ve svém, poskytli zase oni dočasné přístřeší jedné z rodin, které přicházely z okolí Dolní Dobrouče v další vlně.³⁸²

Zřetelným způsobem se řetězový princip masového vystěhovalectví ukazuje také v žádostech o vystěhovalectví. V jednotlivých regionech totiž figurovala jako cíl zámořské cesty stejná města nebo konkrétní státy americké Unie. Roku 1852 se na Klatovsku a Plzeňsku v žádostech často objevovalo St. Louis a Pittsburgh, v Příbrami zase stát Illinois. Z Lanškrounska, v té době jediného německého okresu výrazněji zasaženého vystěhovalectvím, se směřovalo do Texasu, případně do Wisconsinu.³⁸³ Počáteční cíl řetězové migrace byl do jisté míry dílem náhody, respektive volby prvních pionýrů. Neznamená to ale, že by šlo o slepý a neměnný proces. Pokud se naděje vystěhovalců nesplnily, nebo se naskytly potenciálně příhodnější možnosti, řetězová migrace mohla rychle změnit svoje směřování. Dobrý příklad poskytují Lužičtí Srbové, kteří začali ve čtyřicátých letech 19. století odcházet do Austrálie, ale záhy se přeorientovali na Severní Ameriku.³⁸⁴ V českém kontextu lze za přeměrování toku řetězové migrace považovat dočasné odvrácení od horkého Texasu ve prospěch států na Středozápadě, k němuž došlo v průběhu padesátých let.

Jevem, který dosud není příliš zmapován a mnohdy se na něj zcela zapomíná, byla reemigrace amerických vystěhovalců.³⁸⁵ Její úroveň se zřejmě značně lišila s ohledem na původ migrantů. Kolem poloviny 19. století byla už kvůli vysokým cenám přepravy méně obvyklá, než na přelomu 19. a 20. století. Tehdy se v některých oblastech včetně Itálie, Řecka či Slovenska, stala dočasná pracovní migrace za oceán běžnou záležitostí. Přesto známe případy českých navrátilců už z raného období – královéhradečtí Herrmannovi, polenský mydlář Poimon, bratrance Mráčkovi a Jan Lacina, který se stal v roce 1879 s úředním povolením vystěhovaleckým agentem v Polně.³⁸⁶ Alespoň jako indicii k českým poměrům lze využít německé výzkumy, které se však potýkají s torzovitostí pramenů a vzájemně nekorespondujícími statistikami. Například v brémském přístavu se v roce 1854 podle jedné statistiky počet reemigrantů rovnal 3 % a následujícího roku 9 % množství vystěhovalců, podle jiných údajů 4,8 % a 11,3 %. Dobové statistiky pro jednotlivé německé státy přitom

³⁸² Immigration History Research Center, Minneapolis, Frank Kubicek Papers, 1, strojopis nadepsaný History of the Early Days of My Life.

³⁸³ Viz KUTNAR: *Počátky hromadného vystěhovalectví z Čech v době Bachova absolutismu*, s. 14-15.

³⁸⁴ Blíže NIELSEN, George R.: *In Search of Home*. Nineteenth-Century Wendish Immigration. College Station 1989; NIELSEN, George R.: *Johann Kilian, Pastor*. A Wendish Lutheran in Germany and Texas. Serbin 2003.

³⁸⁵ Oblast reemigrace je málo probádaná i v zahraniční historiografii. Z existujících prací srov. detailní analýzu jedné konkrétní švédské oblasti: PERSSON, Magnus: *Coming Full Circle*. Return Migration and the Dynamics of Social Mobility on the Bjäre Peninsula 1860–1930. Lund 2007; pro brémský přístav SCHNIEDEWIND, Karen: *Begrenzter Aufenthalt im Land der unbegrenzten Möglichkeiten*. Bremer Rückwanderer aus Amerika 1850–1914. Stuttgart 1994.

³⁸⁶ Viz HOFFMANOVÁ: *Vystěhovalectví z Polně do Severní Ameriky ve druhé polovině 19. století*, s. 34.

ukazují výrazně nižší čísla. V každém případě platí, že průměrná výše hotovosti přivážené reemigranty několikanásobně převyšovala průměrný kapitál vystěhovalců v témže období.³⁸⁷ U českého etnika lze předpokládat, že míra reemigrace byla vzhledem ke složitější dopravě a obtížnějším možnostem ekonomického vzestupu v Americe nižší. Jedná se ovšem o hypotézu, kterou bude muset potvrdit či vyvrátit další výzkum.

³⁸⁷ Viz KAMPHOEFNER, Walter D.: *Umfang und Zusammensetzung der deutsch-amerikanischen Rückwanderung*. AmSt 33, 1988, s. 291-307.

6. Vysněná Amerika

*Evropo, neblahá máti,
hled' tolik proč dětí tvých,
nechce se již k tobě znáti,
hledá si vlastní svobodných.
Ven již z mysli, ven vše hoře,
jen dál, jen dál!
za to spasitelské moře,
kde člověk vstal –
tam mu pomáhejme budovat ráj.*

sloka písně, kterou si údajně v roce 1853 zpívali vystěhovalci do Texasu³⁸⁸

O okolnostech samotného migračního procesu z českých zemí do Spojených států jsme vcelku dobře informováni. Složitější už je zodpovědět, jaká byla vlastně představa vystěhovalců o zemi, se kterou hodlali natrvalo spojit svoje životy.³⁸⁹ V první řadě jde o to, do jaké míry šlo vlastně o rozvážné racionální rozhodnutí, nebo naopak podlehnutí uměle šířeným mýtům. Stopovat lidovou imaginaci o Novém světě je vzhledem k nedostatku relevantních pramenů dosti obtížné. Pokusím se nastínit alespoň její určité odrazy a také obraz, který o Americe vytvářely ve svém soukromí i na veřejnosti intelektuálně-společenské elity.³⁹⁰

Publicistika, a do jisté míry i odborná literatura, uvádějí jako jeden z motivů nejstarších emigrantů kalifornskou zlatou horečku, která vypukla v roce 1848.³⁹¹ Americký

³⁸⁸ *Slovan americký*, 5. 11. 1869. Autorem básně byl František Matouš Klácel, který byl kvůli ní dokonce vyšetřován. Viz PFAFF: *Česká přináležitost k Západu v letech 1815–1878*. K historii českého evropanství mezi vídeňským a berlínským kongresem, s. 218.

³⁸⁹ K téže otázce v německém kontextu srov. KAMPHOEFNER, Walter D.: *Immigrant Epistolary and Epistemology*. On the Motivators and Mentality of Nineteenth-Century German Immigrants. *JAEH* 28, 2009/3, s. 34-54.

³⁹⁰ Mnoho paralel s českým obrazem vykazuje pohled na Ameriku jinde v Evropě. Srov. BILLINGTON, Ray: *Land of Savagery, Land of Promise*. The European Image of the American Frontier. New York 1981; BOERNER, Peter: *Amerikabilder der europäischen Literatur*. Wunschprojektion und Kritik. *AmSt* 23, 1978/1, s. 40-50; BIRR, Kendall – CURTI, Merle: *The Immigrant and the American Image in Europe, 1860–1914*. *MVHR* 37, 1950/2, s. 203-230; WITKE, Carl: *The America Theme in Continental European Literatures*. *MVHR* 28, 1941/1, s. 3-26.

³⁹¹ Srov. např. SALABA-VOJAN, Jaroslav Egon: *Česko-americké epistoly*. Chicago 1911, s. 33.

census nicméně v Kalifornii v roce 1850 zachytil pouze 87 obyvatel pocházejících z Rakouska.³⁹² Patrně jediným známým Čechem, kterého zlatá horečka zachvátila, byl Josef Francel, rodák ze Svojšic na Chrudimsku. Do Kalifornie nepřišel z Čech, ale z Wisconsinu, kde žil od roku 1851. Navíc se do „Zlaté země“ vydal teprve v roce 1854, kdy vrcholná fáze horečky odezněla.³⁹³ Zdá se, že tradiční tvrzení o lákadlu zlaté horečky je spíše mýtem a že očekávání o Novém světě tvořilo něco víc, než jen představy o snadném zbohatnutí. To neznámá, že takové smyšlenky o Americe mezi širokými vrstvami obyvatel neexistovaly – argumentace proti nim je dobře známá z Tylovy báchorky *Lesní panna aneb cesta do Ameriky*. Mezi faktory, které je pomáhaly šířit a udržovat v oběhu, patřil žánr kramářské písně. Právě ten nabízí ukázkou mytizace Ameriky par excellence. V některých jarmarečních písních o Novém světě lze totiž identifikovat mnohem starší motivy, známé z písní o Masopustovi. *Nová veselá píseň o holčičkách v Americe*, vytištěná roku 1858 v Uherské Skalici, kombinuje masopustní prvky s představami blažené země a zdůrazňováním zbožnosti a důvěry v boha, pro tento literární žánr tak typickým:

*1. Ty překrásná země Ameriko,
kdybys ty nebyla tak daleko,
vinšoval bych sobě tam přijít,
bylo by tam lepší živobytí;
tam jest vína dosti, pokrmů hojnosti,
nejsou lidé v žádné bídě,
žijou tam v svornosti, v lásce, upřímnosti,
Bůh je žehná v každé době.*

*2. Mnohému se i zdá, že nemůž[e] být,
do tak dalekého světa přijít,
opustí Evropu a cestuje,
Bůh všeho dobrého podporuje,
svůj lid v cestě sílí,
od zlého chrání i na moři, v velké bouři,
chrání od nemoce, pekelné zimnice,
ten kdož Bohu vzdává chválu.*

³⁹² BALCH: *Our Slavic Fellow Citizens*, s. 70.

³⁹³ K Franclovi viz BŘEZÁČEK, Josef: *Čeští pionýři v Americe*. Praha 1930, s. 95-113.

Jako důvod k odchodu do zámoří se zde objevuje trápení nad nešťastným manželstvím, před kterým varuje zkušený bratr mladšího sourozence. Ten si jeho rady bere k srdci:

*7. Těm zdejšíím děvčátkám kvinde dávám,
rač do Ameriky se podívám,
najdu si panenku v Americe,
ta bude milovat převelice,
tam se oženiti a s ní dobře žíti,
víno píti, maso jísti,
tam budu dělati s mou ženou, s dětmi
a až do smrti věk trávití.
Konec.³⁹⁴*

Mnoho společných prvků najdeme v *Kratochvilné písni o blahu v Americe*, ve které se ovšem zároveň setkáváme se zásadním významovým posunem. Nejedná se již o prosté přenášení masopustních propriet a idealizaci, ale o výsměch příkrášleným lidovým představám, pichlavost a ironii:

*1. Lidinky poslyšte směšné zpívání,
jak se mají páni Amerikáni,
v samé rekreaci žijou čtveráci,
neb jim z nebe padá co hrdlo ráčí.*

*2. Mnozí jsou vrtkaví, netrpěliví,
že tady tak mají špatně být živi,
mají sto chutí do Ameriky,
tam prý že na stromech rostou knedlíky.*

³⁹⁴ Text písně je uveden v ZÍBRT, Čeněk: *Jak si lid československý představoval život v Americe*. Písničky z polovice 19. století. ČL 29, 1929, s. 22-23. Zíbrtův přepis nerespektuje dělení na verše, které je zde uvedeno v pravděpodobné podobě.

3. *Pod těmi stromy jsou z másla rybníky,
může si v nich každý máčet knedlíky,
váznou[-]li v krku na sta štaflíků,
mají tam zřízených tuším z perníku.*

4. *Prasata tam rostou zrovna pečený,
lítají do huby ptáci pečený,
buchty koláče, samo se peče,
káfé jim po žlábkách do huby teče.*

Těm, kteří by snad nadsázku písni ihned nerozpoznali, byly určeny explicitní závěrečné sloky, z nichž poslední zní následovně:

12. *Může si nakoupit kolik chce akrů,
možná že vypustí pár pytlů sakrů,
v té Americe při své motyce,
kdež by ho bolelo záda i ruce.³⁹⁵*

Jak bylo pro kramářské písni typické, i tato vyšla ve větším množství vydání v různých tiskařských domech.³⁹⁶ Zdá se, že svou popularitou předčila jiné písni s americkou tematikou. Z těch se dochovala *Vystěhovalci za moře, nechte sobě chuť zajít*, vydaná roku 1862 v Chrudimi. Její vyznění bylo podobně varovné:

1. *Přátelé ach to je švanda,
jak lid nemá rozumu, žene se jich celá banda,
rovnou cestou za vodu;
za mořem v té Americe
kraji tak cizáckém,
tam prý život býti musí
jako v ráji hanáckém.*

³⁹⁵ *Kratochvilná píseň o blahu v Americe*. Praha 1856 [nestránkováno].

³⁹⁶ Olomoucké vydání téže kramářské písni, publikované pod titulem *Nová píseň o Americe* a lišící se několika drobnými odchylkami, viz SMETANA, Robert – VÁCLAVEK, Bedřich (edd.): *České písni kramářské*. Praha 1949, s. 192-193.

[...]

3. *V Americe zrovna z kraje
z tykví teče medu dost,
toho do sebe hned vsaje
každý cizozemský host;
prasátka již upečená
po ulicích běhají,
ptáčata pak usmažená
nad hlavami lítají.*

[...]

5. *Práce se tam sama děje,
všecko roste samo jen,
obilí se samo seje,
sama odbývá se žeň.
Vystěhovalec jen leží
někde doma za kamny,
a přec vejdělek mu běží
neslýchaný, náramný.*

6. *Lidé, lidé, rozum mějte,
mozek vemte do ruky,
lákadel se vystříhejte,
svůdcům srazte paruky.
Nic tam nikdy nazbyt není,
chudý tam má bídu jen,
s prací jest tam těžké dření,
blaženost tam jest jen – sen.³⁹⁷*

³⁹⁷ BENEŠ, Bohuslav (ed.): *Poslyšte písničku hezkou*. Kramářské písně minulých dob. Praha 1983, s. 62.

Kramářské písně se tak hned v průběhu padesátých let zapojily do širšího proudu protivystěhovalecké literatury. Antiamerické motivy později často doslovně kopírovaly kramářské písně polemizující s emigrací do Ruska.³⁹⁸ Jako komerční žánr ovšem kramářská píseň reagovala na vystěhovalectví i vstřícným způsobem. Tak se již v roce 1852 objevila *Nowá pjsen' o strassné bouři na moři, která vystěhowance do Ameriky ploucj překvapila, a gak skrze důvěrné wolánj k Marii Panně ochráněni byli*, později vydaná přinejmenším ještě jednou pod upraveným titulem.³⁹⁹

Pro budování obrazu Ameriky v širším povědomí sehrály svoji roli nepochybně i lidové povídky a literatura pro mládež. Její význam byl v tomto ohledu zřejmě vyšší než v případě periodického tisku, obzvláště v nejranějším období masové emigrace. Tato tvorba nebyla umělecky nijak zvlášť hodnotná, ale právě díky své jazykové nenáročnosti a snadno pochopitelnému ději dokázala účinně přitahovat prostého čtenáře. Nejčastějším typem povídek zasazených do amerického prostředí byly fiktivní příběhy evropských přistěhovalců, potýkajících se s nejrůznějšími nástrahami a nebezpečími, mezi nimiž zpravidla nechyběli krvelační indiáni. Až do padesátých let šlo o upravené překlady z němčiny, později se setkáváme také s původní tvorbou. Nejstarším dílkem tohoto druhu byli *Wystěhowancy do Brazýlie aneb chaloupka u Gygytonhonhy* od Václava Radomila Kraméria z roku 1830. V tomto textu odcházeli emigranti z domoviny nikoliv pro „*chtivost po vystěhování, ani zpupnost mysli*“, ale aby našli to, čeho se jim nedostávalo – „*totiž potravu a důstatečnou [sic] obživu*“.⁴⁰⁰ Jejich trápení bylo uzavřeno idylickým happyendem. V druhé nejstarší povídce tohoto druhu, *Wystěhovancích do Ameriky* od Gustava Nieritze v překladu Josefa Pečírky z roku 1844, se setkáváme se synopsí, která byla pro tento druh literatury v následujících desetiletích mnohem typičtější.⁴⁰¹ Amerika je zde vykreslena ve značně černých barvách; vystěhovalec procházejí bolestným vystřízlivěním a nakonec se rozhodují k návratu do vlasti. V tomto smyslu popisovali Nový svět rovněž Josef Zimmermann, Jan Formánek Činoveský a Josef Souhrada.⁴⁰²

³⁹⁸ Srov. např. *Wystěhowanci na Krim, nechte sobě chuť zagit*. Bydžov [nedatováno].

³⁹⁹ *Nowá pjsen' o strassné bouři na moři, která vystěhowance do Ameriky ploucj překvapila, a gak skrze důvěrné wolánj k Marii Panně ochráněni byli*. Znogmo 1852; *Pravdivá píseň o nešťastné bouři na moři, která vystěhowalce do Ameriky stihla a kterak skrze důvěrné volání k Marii Panně zázračně zachráněni byli*. Příbram [nedatováno].

⁴⁰⁰ KRAMÉRIUS, Wáclaw Radomil: *Wystěhowancy do Brazýlie aneb chaloupka u Gygytonhonhy*. Jindřichův Hradec 1830, s. 3.

⁴⁰¹ NIERITZ, Gustav: *Wystěhowanci do Ameriky*. Znogmo 1844.

⁴⁰² ZIMMERMANN, Josef: *Wystěhowalci anebo: Nechoďte do Ameriky, ale zůstaňte doma a poctivě se žijte*. Praha 1859; ČINOESKÝ, Jan Formánek: *Vystěhowalci v Americe*. Obrazy ze života amerických osadníků. Tábor 1868; SOUHRADA, Josef: *Čeští vystěhowalci*. Obraz ze života. Praha 1874.

Nový svět se ovšem v beletrii ukazoval i v pozitivnějším duchu. Za všechny může být příkladem povídka *Jak je v Americe aneb Oklamáný dědic* od Franze Serapha Kifingera v překladu Ladislava Jana Pospíšila. Nepatří k popisům fiktivních osudů vystěhovalců, ale do výchovné literatury. Líčí vzestup jednoho vesničana, který se po letech vrací domů jako příslovečný zámožný strýček z Ameriky. Díky převleku za žebráka pozná skutečnou povahu svých synovců, jež pak po zásluze odmění, nebo naopak vydědí.⁴⁰³ Naopak s nadsázkou je představa zbohatnuvšího „Amerikána“ zachycena v divadelní frašce *Million aneb Dukátový strýček z Ameriky* od Josefa Jiřího Stankovského. Titulní postava se zde po patnácti letech v Kalifornii k všeobecnému překvapení nevrací jako milionář.⁴⁰⁴

V literární tvorbě té doby nacházíme ohledně Ameriky mnoho nepřesností, včetně zmatečnosti v oblasti geografie. Vcelku pochopitelné je to v případě těch lidových povídek, v nichž Amerika vystupovala jenom jako vedlejší prvek, například jako dramatická exotická kulisa postranní zápletky.⁴⁰⁵ S kardinálními nesrovnalostmi se ale setkáváme prakticky všude. Spisovatelé popisovali konkrétní oblasti velmi zavádějícím způsobem, do určitých částí Spojených států vkládali zcela nepatřičnou exotickou flóru a faunu, zaměňovali toponyma apod.⁴⁰⁶ V sedmdesátých letech 19. století obecná informovanost o Spojených státech výrazně pokročila, takže v tvorbě z tohoto období omyly podobného druhu ustupují. Symbolicky tento posun zachytil na konci dekády Karel Koblížek, gymnaziální ředitel ve Slaném. Ten napsal nezvyklou povídku, jejíž hlavní hrdina sice hodlá odjet do Ameriky, souhrou okolností však uvízne v Evropě. Když se má po letech vrátit domů, svoji rodinu hodlá přesvědčit, že žil celou dobu skutečně v USA. „*Proto aby nevzbudil ani dosti malého domnění nepravdivosti své řeči, dal si vypravovati v listech svým známým Amerikánem českým zevrubně o jeho cestě do Ameriky a všech poměrech soukromého života tamnějšího [sic], a obsahu jeho listů jako evangelií se učil. Kromě toho sháněl kde kterou knihu země- a dějepisnou, ze kterých by vážil vědomosti o zeměpisných polohách toho kterého kraje, o obyčejích a mravech tuzemského i přistěhovalého obyvatelstva, o obchodu a průmyslu, vůbec o všem tom, čeho neznámost [sic] by mohla v posluchačích působiti nedůvěru.*“⁴⁰⁷

⁴⁰³ POSPÍŠIL, Ladislav Jan: *Jak je v Americe aneb Oklamáný dědic*. Povídka pro rodiče a pro mládež. Trutnov 1853.

⁴⁰⁴ STANKOVSKÝ, Josef, Jiří: *Million aneb Dukátový strýček z Ameriky*. Fraška ve třech jednáních podle E. Pohla. Praha [nedatováno].

⁴⁰⁵ Srov. osud druhá loupežníka Babinského Slavíka, který měl uprchnout do Ameriky podle *Babinský, powěstný vůdce loupežnický, jeho mládí, věk mužný, dwacetiletý přestálý trest vězenj a konečně jeho smrt roku 1879*. [místo vydání neuvedeno] 1880.

⁴⁰⁶ Konkrétní příklady viz VLHA: „*Zůstaňte doma a poctivě se živte.*“ Počátky masového vystěhovalectví z českých zemí do Ameriky v zrcadle soudobé beletrie, s. 93.

⁴⁰⁷ KOBLÍŽEK, Karel: *Český vystěhovalec*. Obrázek ze života skutečného. Praha [1879], s. 75.

Koblížkem zmiňované listy „Amerikána českého“ nás dovádějí k typu pramenů, který byl pro prosté obyvatelstvo zdaleka nejvýznamnějším zdrojem informací, a při rozhodování, zda odejít za oceán, také nejdůvěryhodnější autoritou. Jednalo se o dopisy zasílané z Ameriky příbuznými a známými. Historik Theodore C. Blegen jejich význam charakterizoval takto: „19. století bylo svědkem nového objevení Ameriky. Nedošlo k němu díky odvaze nového Kolumba, ale v důsledku dopisů, psaných přistěhovalci lidem do Starého světa.“⁴⁰⁸ Nebezpečí představované těmito listy pochopilo i rakouské ministerstvo vnitra. V roce 1854 vydalo patent, aby byly zachycovány. O jejich významu nás informuje bezpočet zmínek v krajanských pamětech. Jistý Josef Straka se po propuštění z rakouské armády ocitl v chudém domově a bez prostředků. „Byl jsem návštěvou ve Vopatově a dostal se mně do ruky dopis od Josefa Moravy z Wisconsinu z Ameriky. Od těch dob mne myšlenka na Ameriku neopustila.“⁴⁰⁹ Listy ze zámoří byly klíčové i ohledně udílení rad do začátku. Učitel z Lašovic August Geringer napsal roku 1869 svému známému, hudebníkovi Janu Synkovi z Chicaga, a vyptal se ho na místní poměry a výdělky. „Odpověď přišla a byla nadšená. Zvláště důraz kladen na moje knihařství a předpovídáno, že budu v Americe dělati peníze. Zámořský přítel vybízel mne, abych přivezl s sebou hodně knih a vzal s sebou též knihařské potřeby, listy atd.“⁴¹⁰ Synkova předpověď došla skutečně naplnění. Geringer se stal v Chicagu knižním a novinovým vydavatelem a tvůrcem tiskařského impéria, které fungovalo až do 20. století.

Největšímu vlivu se tedy u emigrantů netěšili úředníci nebo autoři protivystěhovaleckých povídek, ale lidé pocházejících ze stejného prostředí. V počátečních letech dokázal vzbudit americkou mánii ojedinělý dopis, někdy docházelo k jejich veřejnému předčítání, opisování a dalšímu šíření. Víme i o případu, kdy se prachatický krupař vypravil kvůli americkému dopisu až na Třeboňsko. V roce 1854 žadatelé o vystěhovalecké povolení na Prachaticku přímo udávali, že je podnítily dopisy o úspěších předchozích emigrantů.⁴¹¹ Tohoto vnímání si byli dobře vědomí vystěhovalečtí agenti. Jestliže neměl zájemce o vystěhování v Americe osobní kontakt, mohli mu jej poskytnout právě oni. Janu Jeřábkovi, zmiňovanému v předchozí kapitole, nabízel Alois Kareš nejen zasílání vystěhovaleckých brožur, ale dával mu navíc tip na oslovení Františka Korbela ze San Francisca a Antonína Borovce z Portlandu v Oregonu, kteří mu mohli poskytnout zasvěcenější a věrohodnější

⁴⁰⁸ „The nineteenth century witnessed a new discovery of America. It came about, not through the daring of a new Columbus, but as a consequence of letters written by immigrants to the people of the Old World.“ BLEGEN: Theodore C.: *Land of Their Choice. The Immigrants Write Home*. Minneapolis 1955, s. 3.

⁴⁰⁹ *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1905]*. Chicago 1904, s. 266.

⁴¹⁰ *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1923]*. Chicago 1922, str. 262.

⁴¹¹ Viz KUTNAR: *Počátky hromadného vystěhovalectví z Čech v době Bachova absolutismu*, s. 25-26.

informace.⁴¹² Zámořské dopisy přitom Ameriku nevykreslovaly jako marokánskou idylu, s níž jsme se setkali v kramářských písních, ale spíše jako zemi lepších příležitostí.

Vedle materiálních motivů se často objevuje zdůvodňování emigrace touhou po větší svobodě. Krajan Antonín Klobása vzpomínal na odchod své rodiny takto: „*V touze po svobodě přál si mnohý v mém rodišti Chocni vystěhovati se do svobodné Ameriky. Otec si objednal německý překlad vyhlášení nezávislosti a americké ústavy, které předčítal známým.*“⁴¹³ Že nejde o naprostý výmysl, dokládají hlášení okresních hejtmanů z padesátých let, která uváděla, že mnohé rodiny touží po svobodnějším a neomezenějším životě.⁴¹⁴ Co bylo touto nekonkretizovanou svobodou přesně myšleno, je ale těžké rekonstruovat. Byla to touha po politické svobodě? Po zproštění daní? Republikanismus? Snad i ten. Když se kdosi zeptal německého vystěhovalce v Le Havre, co za Atlantikem očekává, dostalo se mu lakonické odpovědi: „*Kein König dort.*“⁴¹⁵ Představa země, kde není panovník, útlak ani vysoké poplatky, zkrátka k všeobecné prezentaci Spojených států patřila.

Právě obraz americké svobody patřil k hlavním terčům výpadů protivystěhovalecké literatury. Představy fiktivních emigrantů o americké svobodě se na jejích stránkách obvykle rozplývaly hned po vyloštění. Čtenář měl být přesvědčen, že ve skutečnosti nejde o nic jiného, než ponechání jedince jeho vlastnímu osudu. V Nieritzově povídce jsme svědky tragického výbuchu kotle na říčním parníku. „*Toho si však málo kdo všimne, proto že tu o lidi není zle, neb každodenně skoro přicházejí noví osadníci z Evropy. Ostatně se do toho vláda nemíchá, proto že je celý stát svobodný, a každý může dělat co a kdy co chce [...].*“⁴¹⁶ Vyšehradský kanovník Josef Ehrenberger zase tvrdil: „*Taková jest vychválená Americká svoboda. Člověk jest svoboděn jako zajíc v poli, po němž, když ho pytlák zastřelí aneb káně rozsápe, nikdo více se neptá.*“⁴¹⁷ Jinde se setkáváme s tvrzením, že u amerických soudů vyhrává spor ten, kdo „*dá více dolarů*“.⁴¹⁸ Ochranu neposkytnou dokonce ani strážníci, kteří jsou přímými svědky zločinu, protože ti „*v takovýchto případnostech obyčejně utekou, dílem aby svůj vlastní život zachovali, dílem že se mezi nimi i mnozí nalézají, kteří sami k takovým taškářským společností přináležejí*“.⁴¹⁹ Právo a obranu života tak musí literární přistěhovalci brát do vlastních rukou. Je přitom docela pravděpodobné, že citování autoři takové představy nešířily

⁴¹² Minnesota Historical Society, Jan J. Jeřábek Papers, Kareš a Stocký Janu Jeřábkovi, 2. 5. 1873.

⁴¹³ Viz *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1934]*. Chicago 1933, s. 200.

⁴¹⁴ Viz KUTNAR: *Počátky hromadného vystěhovalectví z Čech v době Bachova absolutismu*, s. 22.

⁴¹⁵ HANSEN: *The Atlantic Migration 1607–1860*, s. 147.

⁴¹⁶ NIERITZ: *Wystęhowanci do Ameriky*, s. 37.

⁴¹⁷ EHRENBURGER, Josef: *Listy z Ameriky a o Rusi*. Praha 1870, s. 45.

⁴¹⁸ ČINOVEŠKÝ: *Vystěhovalci v Americe*, s. 107.

⁴¹⁹ MÜLLER: *Máme-liž stěhovati se do Ameriky?*, s. 53.

pouze se záměrem uměle očerňovat USA, ale že šlo o projev jejich vnitřního přesvědčení a mentality.

Padesátá, šedesátá a sedmdesátá léta 19. století byla s ohledem na česko-americký kontext přelomovým obdobím nejen kvůli vzrůstajícímu vystěhovalectví, ale též co se týče pozornosti, jež byla v českém prostředí věnována samotným Spojeným státům. Především od poloviny 19. století se rozšiřovaly informační toky, stoupala praktická gramotnost obyvatelstva, rostlo množství tiskovin, stejně jako úroveň a spolehlivost informací, které přinášely. Dosavadní studie o obrazu Ameriky v českém tisku se shodují, že Spojené státy byly s výjimkou komentářů o otrokářství hodnoceny zpravidla pozitivně, a to dokonce i v případě, kdy tisk konstatoval jejich přešlapy, jako například válku proti Mexiku na konci čtyřicátých let 19. století, jež byla chápána jako nespravedlivá agrese. Negativní komentáře se občas objevovaly zjevně účelově ze strany úředního tisku.⁴²⁰ V předbřeznovém období už ovšem vedle zpravodajských článků vycházely také zasvěcenější a rozsáhlejší studie. Například Jan Slavomír Tomíček publikoval v roce 1835 v *České wčele* na pokračování hodnotný článek *Počátek a vznik sewero-amerikánského saustátj*.⁴²¹ Začátkem čtyřicátých let vycházely v *Časopise českého museum* výňatky z Tocquevillovy *Demokracie v Americe*, pouhých pět roků po původním francouzském vydání.⁴²²

Amerika vystupuje také v dobové naučné literatuře. Podle pedagogické příručky zeměpisu z dvacátých let 19. století se fiktivní děti bavily o Americe takto: „*Bernard: Tam půjdu rád, neb se obohatím, proto že tam množství zlata a klenot [sic] jest. Dámon: Já též tam dychtím, nebo množství novotin v bylinách, živočíchách, kovech a jiných přirozených věcech získám. Amálie: Já pak mnohé okrasy pro svůj nynější i budoucí stav sobě zaopatřím, neboť tam diamantů, perel a jiných skvostností hojnost jest.*“ Jejich slova utvrzoval vychovatel „*Expert*“: „*V pravdě! Všeho toho, o čem mluvíte, a nač své laskominy vyjadřujete, jest tam hojnost.*“⁴²³ Ve *Všeobecném zeměpise* Karla Wladislawa Zapa, který se stal o čtvrt století

⁴²⁰ K obrazu USA v tisku předbřeznové éry a poloviny 19. století viz STÍSKAL, Jiří: *Severoamerický expanzionismus na stránkách českého tisku doby předbřeznové*. Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity/Historie 7, 1999, s. 207-219; STÍSKAL, Jiří: *El cambio de la imagen del inmigrante checo a América en la mitad del siglo XIX*. Emigración centroeuropea a América Latina IV, Emigración en testimonios y novelas. Praha 2006, s. 55-64; STÍSKAL, Jiří: *La imagen de América en las páginas de la prensa checa durante la primera mitad del siglo XIX*. Emigración centroeuropea a América Latina III, 2005, s. 137-153; STÍSKAL, Jiří: *Průkopníci emigrace z českých zemí do mexicko-amerického pohraničí v polovině 19. století*. Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity 8, 2000, s. 141-160 (vyšlo též španělsky jako STÍSKAL, Jiří: *Precursores de la emigración checa a la zona fronteriza entre los EE.UU. y México en la mitad del siglo XIX*. Emigración centroeuropea a América Latina II, 2003, s. 87-102).

⁴²¹ První část vyšla v *Česká wčela*, 30. 6. 1835.

⁴²² Viz PFAFF: *Česká přínáležitost k Západu v letech 1815–1878*. K historii českého evropanství mezi vídeňským a berlínským kongresem, s. 217.

⁴²³ KADAŇ, Michal: *Krátký zeměpis w rozmlauwánj s djtkami*. Praha 1823, s. 129.

později základní českou zeměpisnou příručkou, už žádná naivní prohlášení nenajdeme. O to zajímavější je Zapova následující charakteristika: „*Nejpamátnější úkaz u vyvinování občanského života národův poskytují tyto svobodné Spojené Obce Severo-Americké (Severo-Americká Unie), jichž veliká budoucnost česká, a které v nedalekém již věku nemalý vliv na celý svět míti mohou.*“⁴²⁴

Značné zásluhy o popularizaci Spojených států měl spisovatel Jakub Malý, člen Náprstkova okruhu, scházejícího se v domě U Halánků.⁴²⁵ Malého literární tvorba, vesměs založená na překladech a kompilacích zahraniční literatury, měla význam zejména pro šíření povědomí o obecných amerických dějinách.⁴²⁶ Společně s Justinem V. Práškem připravil začátkem osmdesátých let k vydání volný překlad několikadílného zeměpisného díla od rakouského geografa a kulturního historika Friedricha von Hellwald. Svazek o Americe již byl tehdy Malý schopen doplnit podrobným portrétem amerických Čechů a jejich osídlení.⁴²⁷ V dobových podmínkách vyžadoval přenos informací delší dobu, takže na některých místech uváděl údaje o krajanech třeba k roku 1870. Stejným problémem trpěl i Merklasův *Malý zeměpisný atlas* z roku 1853, první kapesní atlas české provenience. Jeho autor sice uváděl, že jej připravil podle nejnovějších zpráv a pomůcek, Severní Ameriku ale atlas zachycoval ve výrazně odlišné podobě, aktuální před americko-mexickou válkou, která skončila o pět let dříve.⁴²⁸

Se soukromým a politickým zájmem o USA se hojně setkáváme u představitelů české liberální politiky. U Františka Palackého jej můžeme pozorovat už v době jeho mládí. Tehdy o Americe četl, seznámil se například s díly Thomase Paina, později i Tocquevilla a Henryho Davida Thoreaua. Zároveň o Spojených státech sám přemítal a jejich revoluční myšlenky se pokoušel aplikovat na české prostředí. Ve svém Každodeničku vyjádřil obdiv k Franklinovi, Washingtonovi, Lafayettovi a Kościuszkovi. O USA zde psal jako o „*mocné republice dobra*“, která se „*stále upevňuje a rozšiřuje, stejně jako se šíří světlo pravdy*“.⁴²⁹ Není pochyb o tom, že země, již nikdy osobně nepoznal, zanechala trvalý vliv na jeho politickém

⁴²⁴ ZAP, Karel Wladislaw: *Wšeobecný zeměpis*, 2. sv. 2. dílu. Praha 1850, s. 506.

⁴²⁵ Blíže k Malému VYKOUPIĽ, Libor: *Jakub Malý jako historik Spojených států amerických*. SPFFBU(C) 39, 1992, s. 67-80.

⁴²⁶ Jeho nejvýznamnějším počinem je sextalogie podle Washingtona Irvinga MALÝ, Jakub: *Amerika od času svého odkrytí až po nejnovější dobu*, I.–VI. Praha 1854–1857.

⁴²⁷ Srov. MALÝ, Jakub [dle Friedricha Hellwalda]: *Amerika*. Ilustrovaná zeměpisná, dějepisná a národopisná kniha domácí. Praha [datum vydání neuvedeno], s. 108-129.

⁴²⁸ Viz MERKLAS, Václav: *Malý zeměpisný atlas*. Praha 1853.

⁴²⁹ PFAFF: *Americké ohlasy v české společnosti 19. století*, s. 48. Tato studie je nejlepším přehledem amerických ohlasů v českém obrozeneckém prostředí.

myšlení. V dopise Janu Kollárovi z roku 1820 uvedl, že mu tane na mysli „*přenésti Ameriku do Čech a udomácniti tuto v oněch*“.⁴³⁰

Z politického hlediska byl ctitelem Spojených států i František Cyril Kampelík, který připravil ve druhé polovině třicátých let výbor z díla Benjamina Franklina nazvaný *Pokladnice Franklinova*, s ohledem na cenzuru vydaný v Banské Bystrici.⁴³¹ Neměl přitom tušení, že o několik desetiletí dříve udržoval s Franklinem písemný kontakt pražský profesor pomocných věd historických Franz Steinsky.⁴³² V té době viděl Kampelík budoucnost habsburské monarchie ve federaci po americkém vzoru, s ústavou a vládou ve Vídni.⁴³³ Zajímavým způsobem vnímal Spojené státy hrabě Friedrich Deym. Spatřoval v nich následováníhodný příklad spolupráce mnoha kmenů a ras, což byl podle jeho mínění recept pro české země, obývané „*jedním národem mluvícím dvoji řečí*“.⁴³⁴ Tedy alespoň předtím, než Deym přešel k velkoněmectví. USA přirozeně přitahovaly také politické radikály, jako byl Emanuel Arnold. Ten ve svém anonymně vydaném spisku o zemědělství z padesátých let zmiňoval českým rolníkům příklad „*amerikánského hospodáře*“ žijícího ve „*volných obcích*“.⁴³⁵

Je příznačné, že mezi pamflety, komentujícími politický vývoj během revoluce, nacházíme původně německou anonymní brožuru *Rakousko roku 1848*, koncipovanou jako fiktivní list Američana jeho přátelům do vlasti. Její autor argumentoval z pozice „volnorozeného republikána“, což mu mělo dodávat dostatečnou autoritu. Střízlivá inspirace americkou demokracií, o které hovořil, byla v jeho podání ve skutečnosti ryze konzervativní. Vyjadřoval například nesouhlas s odporem proti šlechtě, s rušením monarchie i s tvrzením, že všechna moc pochází z lidu.⁴³⁶ S největší pravděpodobností šlo o sofistický agitační počín státních úřadů.

Na opačné straně se v porevolučním období ocitl nakonec osamoceně bojující Karel Havlíček. S komentáři o Spojených státech se setkáváme v jeho *Národních novinách* i ve

⁴³⁰ Ibid., s. 49.

⁴³¹ KAMPÉLÍK, František Cyril: *Pokladnice Franklinova, aneb, kterak rozumnuu příčinliwostj každý člowěk zbohatnauti může, prospjwage we cnosti a pobožnosti, nabýwage milosti u Boha pak i lidj lásky, wážnosti a slowútnosti*. Baňská Bystřice 1838.

⁴³² Viz POLIŠENSKÝ, Josef: *America and the Beginnings of Modern Czech Political Thought*. In: Brock, Peter – Skilling, H. Gordon (edd.): *The Czech Renaissance of the Nineteenth Century*. Toronto 1970, s. 216-217. Zde též odkaz na další literaturu.

⁴³³ Srov. NOVOTNÝ, Jan: *František Cyril Kampelík*. Praha 1975, s. 76.

⁴³⁴ Viz MACURA, Vladimír: *Český sen*. Praha 1998, s. 57.

⁴³⁵ Viz KOČÍ, Josef: *Emanuel Arnold*. Praha 1964, s. 96

⁴³⁶ Srov. *Rakousko roku 1848*. List občana Sjednocených obci čilí [sic] států seweroamerikánských jeho přátelům do Ameriky. Praha 1849, s. 23, 26-27.

Slovanu, ve kterém jejich obrovský rozmach vysvětloval všeobecnou svobodou.⁴³⁷ V roce 1844 sice v souhrnu svých divokých mladických snů zmínil vedle kariéry tureckého loupežníka a cesty do Kytaje mimo jiné odchod do Ameriky, zároveň ovšem dodával, že si je vědom nereálnosti těchto nápadů, jakkoliv ho někdy popadaly na celé dny.⁴³⁸ Na začátku padesátých let patřil Havlíček ke kritikům vystěhovalectví, zároveň ale poukazoval na účelovost kritiky Spojených států vznášené ve vládních tiskovinách.⁴³⁹ Obdiv k politickému uspořádání USA a tamní svobodě tisku u něj výrazně posílil nástup neoabsolutismu. Přesto mu bylo vlastní (pro české prostředí charakteristické) přesvědčení, že Američané jsou odměřeným a materialistickým národem. Jak napsal Vojtovi Náprstkovi před jeho odjezdem do zámoří: „*Je to chladná peněžitá zem. Horší než Angličany!*“⁴⁴⁰ V době brixenského exilu se úředníci Havlíčka dotazovali, zda se k emigraci z Rakouska nechce odhodlat on sám. „*Poněvadž jsou Čechy též v Rakousku, odpověděl jsem na tuto podivnou otázku, že nechci. Vyrozuměl jsem ale z toho, že by pánům ve Vídni snad mílo bylo, zavézt mě někam do Ameriky, ačkoli jinak velmi proti vystěhování horliti dávají ve svých novinách. Doufám však, že mne snad proti mé vůli k vystěhování nutiti nebudou: alespoň jsem řekl zrovna, že kdybych nucen byl vystěhovati se, nepůjdu do Ameriky, nýbrž do Londýna.*“⁴⁴¹ Bližší než Nový svět bylo Havlíčkovi také Srbsko, ovšem od záměru „*učiniti [Srbsko] svou Amerikou*“ byl odrazován Vilémem Gablerem.⁴⁴²

Všichni příslušníci tehdejší české vlastenecké společnosti vůči vystěhovalectví do USA tak rezervovaní nebyli. S výrazným zájmem o zaoceánskou republiku se setkáváme mezi členy moravského vlasteneckého okruhu, soustředěného kolem Františka Matouše Klácela, Aloise Vojtěcha Šembery, Jana Helceleta, Matěje Mikšíčka, Jana Ohérala a dalších. Posledně jmenovaný žurnalista podle Mikšíčka „*blůzníval mnoho o ‚svobodné Americe‘, ač sám neodhodlal se na cestu, aniž pohnul koho z mladších, aby tam odešli*“.⁴⁴³ Nakonec se do zámoří vydal na začátku šedesátých let jeho syn Mojmir, který se chtěl seznámit s tamními poměry. V roce 1860 krátce pomáhal v obchodě texaského kupce Reimershoffera a v redakci saintlouiských *Národních novin*.⁴⁴⁴ Mojmir Ohéral se v Americe oženil, ale jeho pobyt zůstal

⁴³⁷ Viz STURM, Rudolf: *Czech Opinon of America in the Mid-Ninetenth Century*. In: Recheigl, Miloslav Jr. (ed.): *The Czechoslovak Contribution to World Culture*. Hague 1964, s. 51-53.

⁴³⁸ Viz QUIS, Ladislav (ed.): *Korrespondence Karla Havlíčka*. Praha 1903, s. 176.

⁴³⁹ Srov. TŮMA, Karel (ed.): *Vybrané spisy Karla Havlíčka Borovského*, díl 3. Kutná Hora 1887, s. 190-191.

⁴⁴⁰ ŠOLLE, Zdeněk: *Karel Havlíček a Vojta Náprstek*. Studie o rukopisech 19, 1980, s. 119.

⁴⁴¹ Karel Havlíček Františku Palackému, 17. 8. 1853 v QUIS (ed.): *Korrespondence Karla Havlíčka*, s. 684-685.

⁴⁴² Viz *ibid.*, s. 709-712.

⁴⁴³ FIŠER, Zdeněk (ed.): *Bublínka ze života moravského (paměti Matěje Mikšíčka)*. Brno 2007, s. 459.

⁴⁴⁴ Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/2, Jan Borecký Tomáši Čapkovi, 14. 12. 1905.

skutečně jen dočasný.⁴⁴⁵ O odchodu přemítal i novinář a pedagog Helcelet, jak dokládají jeho slova z prosince 1851: „*Kdybych chtěl a mohl se přes moře vystěhovati, nyní právě je pro mne čas, kdežto všemu tomu jaksi odvykám, s čím se lidé těžko loučívají. Již by to ale ani za to nestálo.*“⁴⁴⁶

Intenzita, s kterou vzdálená země vstoupila do imaginace českých vlastenců, je pozoruhodná. Mimořádně změnila život především Františku Matouši Klácelovi, který se nakonec rozhodl uskutečnit to, o čem jeho přátelé pouze uvažovali – byť snad příliš pozdě, jako stárnoucí a ne zcela zdravý člověk.⁴⁴⁷ V červnu 1869 utekl z augustiniánského kláštera na Starém Brně a vydal se za Atlantik. Věřil, že za svým znovuzrozením. Kořeny tohoto rozhodnutí ležely v dlouhodobém konfliktu mezi katolickou doktrínou a klášterním životem na jedné straně a Klácelovým osobním svědomím a neochotou podřizovat se autoritám na straně druhé. Klácel byl nanejvýš nekonformním mnichem, který se pro svoje filozofické a vlastenecké názory opakovaně dostával do problémů s církevní hierarchií. Jen málokterý řeholník v českých zemích se tak jako on těšil na prázdniny, které umožňují vést „*aspoň několik neděl pořádný, republikánský život*“.⁴⁴⁸ Přátelé se potajmu posmívali jeho pletkám s brněnskými měšťkami, ke kterým docházel jako domácí učitel. Na rozdíl od jiné kontroverzní postavy své doby, Augustina Smetany, se nedokázal snadno vzdát životního zabezpečení a možnosti intelektuálního působení, jež mu církev jako člověku z chudých poměrů poskytovala.

S narážkami na odchod do USA, konkrétně do Texasu, se v Klácelově korespondenci setkáváme od počátku padesátých let. Byl to ostatně právě on, kdo uveřejněním dopisů pastora Josefa Arnošta Bergmanna v *Moravských novinách* zahájil masovou migraci do tohoto státu.⁴⁴⁹ Na podzim 1851 dokončil Klácel *Průvodníček [tém], jenž stěhují se do Ameriky*, pro který nakonec nesehnal vydavatele. Motiv k napsání této příručky sdělil příteli Šemberovi: „*Uznávám to za potřebné, aby ten lid náš nehrnul se, nevěda kam. Tam je mnoho šibalů, a již v Hamburce počínají šidit.*“⁴⁵⁰ Rukopis se bohužel do dnešních dnů nedochoval,

⁴⁴⁵ Viz FIŠER (ed.): *Bublínka ze života moravského (paměti Matěje Mikšíčka)*, s. 459.

⁴⁴⁶ KABELÍK, Jan (ed.): *Korespondence a zápisky Jana Helceleta*. Brno 1910, s. 190.

⁴⁴⁷ Ke Klácelovi viz především DVOŘÁKOVÁ: *František Matouš Klácel*; TRAPL, Miloš: *František Matouš Klácel. Život a dílo*. Olomouc 1999; KABELÍK, Jan: *František Matouš Klácel*. Praha 1908; *František Matouš Klácel, Filosof, spisovatel a novinář*. Sborník ze symposia konaného ve dnech 24.-26. září 2008 v České Třebové. Česká Třebová 2008; HEŘMÁNEK PEASLEE, Margaret – OREL, Vítězslav: *František Matouš (Ladimír) Klácel*. (Focusing on the years in America, 1869-1882). In: *ibid.*, s. 104-117; TRAPL, Miloš: *František Matouš (Ladimír) Klácel v Americe*. In: *ibid.*, s. 98-103; *Ladimír Klácel*. Stručný nástin jeho života a filosofie. Chicago 1908.

⁴⁴⁸ LA PNP, František Matouš Klácel, Jan Bohuslav Müller Františku Matouši Klácelovi, 11. 6. 1846.

⁴⁴⁹ Viz *Moravské noviny*, 21. 11., 22. 11., 3. 12., 5. 12., 7. 12., 9. 12., 10. 12. 1851.

⁴⁵⁰ František Matouš Klácel Aloisi Vojtěchu Šemberovi, konec listopadu 1851, ve FIŠER, Zdeněk (ed.): *Korespondence Aloise Vojtěcha Šembery*, sv. 3, Listy Klácelovi. Vysoké Mýto 2003, s. 267. Ohledně vhodného

jeho vyznění ale naznačují Klácelova slova, podle kterých byl psán „*více pro rozmysl než pro vybízení*“.⁴⁵¹ V roce 1853 se svěřoval Tomáši Bratránkovi, dalšímu členovi augustiniánského konventu na Starém Brně, že zvažuje, zda se během biskupské vizitace nezeptá na možnost vyslání na misii do Texasu: „*Je to potřebná věc, aby ten náš lid, jak se tam tak valně stěhuje, měl kněze; neb oni tam přestupují, jak jsem z listů odtamtud se dověděl, k moravským bratrům; vidíte, to katolíkům nemůže být lhostejné, já bych troufal přivésti je na pravou cestu zase.*“⁴⁵²

Nakonec Klácel odjel do Ameriky jako církevní odpadlík. A nemířil do Texasu, nýbrž do Iowy. Právě tam žil Jan Bárta Letovský, pionýr krajanské žurnalistiky a vydavatel nově zakládaných novin *Slovan amerikánský*, které měl Klácel redigovat. Nechal za sebou všechny přátele, dokonce i svoje klášterní jméno, jež na znamení přerodu vyměnil za nové: Ladimír Klácel. Jediný, kdo ho do Ameriky provázal, byl mladík Karel Pauer, ve skutečnosti Klácelův utajovaný syn, který ovšem nedlouho po příjezdu zemřel.⁴⁵³ Ve výše citovaném dopise Bratránkovi zmiňoval Klácel svůj zájem o jezuitské misie v Paraguayi, které by v Texasu rád napodobil. Nešlo zdaleka o jediný příklad jeho hledání lepšího společenského řádu a bratrství. Alespoň v malém okruhu přátel se jej pokusil uskutečnit na přelomu čtyřicátých a padesátých let v podobě Českomoravského bratrstva, jehož členkou se stala i Klácelova platonická láska Božena Němcová. V rámci bratrstva se zřejmě o Americe diskutovalo jako o místě, kde by bylo možné vytvořit utopickou komunitu.⁴⁵⁴

Úvahy samotné Boženy Němcové o Novém světě byly v pozdějším období méně fantastické a spíše se nesly v rovině pragmatického zvažování. Vedla ji k tomu politická atmosféra v porevolučním Rakousku a především zhoršující se osobní materiální podmínky. Reálná příležitost k odchodu se jí nabídla začátkem padesátých let v souvislosti s Josefem Lidumilem Lešikarem. Tento Klácelův známý, s nímž byla Němcová v písemném styku, byl ctitelem Karla Havlíčka a Bedřicha Viléma Košuta a roku 1848 byl zvolen za poslance českého zemského sněmu.⁴⁵⁵ Právě on přeposlal Klácelovi Bergmannovy dopisy z Texasu,

vydavatele oslovil Klácel i Ignáce Jana Hanuše. Srov. KABELÍK (ed.): *Korespondence a zápisky Jana Helcelety*, s. 190.

⁴⁵¹ František Matouš Klácel Aloisi Vojtěchu Šemberovi, 21. 10. 1852, ve FIŠER (ed.): *Korespondence Aloise Vojtěcha Šembery*, sv. 3, Listy Klácelovi, s. 274. Jako materiál k *Průvodníčku* je mylně označeno 18 lístků s poznámkami o cestě do Ameriky v NPM, František Matouš Klácel, 2/27.

⁴⁵² DVOŘÁKOVÁ: *František Matouš Klácel*, s. 121.

⁴⁵³ Ve většině literatury je Pauer jednoduše považován za Klácelova spolucestujícího. Otcovství dokládá TRAPL: *František Matouš Klácel*.

⁴⁵⁴ Srov. dopis Němcové Janu Helceletovi z roku 1851 v NĚMCOVÁ, Božena: *Korespondence I. 1844–1852*. Praha 2003, s. 173.

⁴⁵⁵ K Lešikarovi viz *Josef Lidumil Lešikar*. Jeho život a doba. Horní Černá 1993; jeho autobiografie viz *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1881]*. Chicago 1880, s. 177-181.

kteří pak vyšly v *Moravských novinách*, a na podzim 1851 organizoval první velkou vystěhovaleckou skupinu z Východních Čech do Texasu. Sám se k ní nepřipojil kvůli naléhání manželky, ale nakonec do Texasu odjel o dva roky později. S Lešikarem zůstala Němcová v kontaktu i po jeho odjezdu. V srpnu 1856 ho informovala o Havlíčkově pohřbu a neblahé situaci své rodiny a blahopřála mu k úniku ze stávajících poměrů. „*Byl to šťastný tah a já budu do smrti litovati, že jsem se již tehdy nerozhodla, když jste odjížděl a i můj manžel byl svolný odjeti do Ameriky. Byla bych si již do této chvíle ušetřila mnohou hořkou chvíli a zbavila se těchto bídných poměrů. Dnes již nedbám, jak to s námi dopadne, jsem odhodlána na všechno, ani té nebezpečné cesty přes moře bych se neobávala, jen když bych mohla děti přivést do země jistější budoucnosti, sama se spokojím třeba s okoralým chlebem.*“⁴⁵⁶

V únoru 1858 se spisovatelka svěřila příteli Šemberovi, že se jí zdá, „*že nám nezbyde konečně nic jiného, než abych přijmula návrh jíti do Ameriky za učitelku do české kolonie ve Wisconsinu, jakkoli se nemohu s myšlénkou tou sprátně*“.⁴⁵⁷ Neúplně dochovaná korespondence dovoluje rekonstruovat americké plány Němcových bohužel jen v náznacích. Přes zmiňovanou nabídku z Wisconsinu zřejmě zůstával ve hře i nadále Texas. Roku 1860 totiž vyzýval Boženu syn Jaroslav: „*Piš mně Tvoje o Amer. myšlenky a úsudky, drahá Mamičko, pak zprávy o p. Leš. [Lešikarovi], o kterém jsi mně v předešlém psaní již psala.*“⁴⁵⁸

Početně marginální, ale svým celkovým významem neopomenutelnou součást vystěhovalectví do USA tvořila emigrace politická. Navzdory zažitě tradici nebyla ani tak spojená s lety 1848–1849, ale spíše s následující dekadou. Hans Kudlich, rodák z Úvalna na Bruntálsku a někdejší poslanec ústavodárného říšského sněmu, který se proslavil podáním návrhu na zrušení poddanství, odešel nejprve do Švýcarska a teprve v roce 1853 do New Jersey, kde žil až do konce života.⁴⁵⁹ Podobně nepřímá cesta do Ameriky byla typická i pro řadu radikálů z různých německých států. Politickým emigrantem byl svým způsobem také Lešikar, jenž trpěl policejními kontrolami, nebo Jan Heřman, původně statkář v Nebuželích, který během revoluce vystrojil na vlastní náklady četnu dobrovolníků.⁴⁶⁰ V českém prostředí platí za symbol porevoluční politické emigrace mladý Vojta Náprstek, ale není tomu zcela správně. Rakousko totiž opouštěl ve chvíli, kdy mu již přestalo hrozit bezprostřední nebezpečí

⁴⁵⁶ NĚMCOVÁ, Božena: *Korespondence II. 1853–1856*. Praha 2003, s. 265.

⁴⁵⁷ NĚMCOVÁ, Božena: *Korespondence III. 1857–1858*. Praha 2006, s. 299.

⁴⁵⁸ NĚMCOVÁ, Božena: *Korespondence IV. 1859–1862*. Praha 2007, s. 198–199.

⁴⁵⁹ PRINZ, Friedrich: *Hans Kudlich 1823–1917*. Versuch einer historisch-politischen Biographie. München 1962.

⁴⁶⁰ Podrobnosti k Heřmanovu životu udává dopis jeho syna: Library of Congress, Thomas Capek Papers, 3/1, John Herman Tomáši Čapkovi, 5. 12. 1936; viz též *ibid.*, 2/2, Jan Borecký Janu Vratislavu Čapkovi, 12. 9. 1907; *ibid.* 3/1, novinový výstřižek Úmrtí vynikajícího občana z *Amerikán*, 13. 11. 1939. Heřman měl být podle rodinné tradice údajně vzdáleným příbuzným pobělohorského exulanta Augustina Heřmana.

stíhání. V době největších obav po potlačení svatodušních bouří byla k odjezdu za oceán svolná i jeho matka Anna Fingerhutová, která kvůli tomu byla ochotná prodat rodinný dům v Praze. Vojta však rozhodnutí odjet do Ameriky neopustil ani poté, co se situace v červenci 1848 uklidnila. Nejen, že měl o poznání Spojených států dlouhodobý a hluboký zájem, ale navíc měl v úmyslu uniknout se svou temperamentní milenkou Katinkou Krákorovou z dosahu přísné matky.⁴⁶¹

Náprstek byl specifický už tím, že cestu za Atlantik považoval od počátku za dočasnou (podobně jako o dvacet roků později Josef Václav Sládek). Svoje motivy podrobně popsal v několika dopisech z Hamburku, odkud pak 21. října vyplul na moře. Matce vysvětloval, že v Americe „*teprve dostuduju, dokončím náležitě, co jsem v Evropě započal*“.⁴⁶² Členům Česko-moravsko-slezské jednoty ve Vídni, jejímž byl aktivním členem, zase vzkázal: „*Neznám jinou ctižádost, jen tu, státi se užitečným národu svému, ať jest to v jakémkoli ohledu. Již před lety zatoužil jsem seznati v skutečnosti proslavenou republiku, tento ideál všeho vyvinutí lidského! Ze seznání toho slibuji si mnohý prospěch.*“⁴⁶³ Jeho ideálem bylo zprostředkovat výdobytky amerického světa svému národu. Z Hamburku napsala zároveň listy na rozloučenou Katinka. Nanejvýš naivní snilkovství prosvítá z jejího dopisu Vilému Dušanovi Lamblovi: „*Ano, můj drahý Vilémku, Ty smíš zase k nám přijít, já ti zas nějakou hubičku dám, ale Ty musíš přijít do severní Ameriky, tam někde k řece Ohio, neb na řeku Mississippi, nejspíše do Illinois, neb do Wisconsinu. Tam nalezněš farmu obklíčenou lipami a v ní dva šťastné lidi veselé tváře, v kroji slovanském, uslyšíš zdaleka české písně, tam do té farmy jdi, budou tě tam srdečně přivítati přátelé Tvoji (Tinka a Těch). Až toto psaní obdržíš, budu již s Vojtěchem na širém moři Atlantickém blížiti se zemi té, kde budeme sprostěný všech předsudků.*“⁴⁶⁴

K brzkým uprchlíkům do Ameriky patřil i František Korbel. Jako člen studentské legie prošel boji u Klementina během červnových bouří. Po ovládnutí Prahy Windischgrätzovými oddíly unikl na venkov a připojil se k Josefu Václavu Fričovi, jenž sbíral oddíl na pomoc Slovákům do Uher. S Fričem také prošel fiaskem u Staré Turé, kde je rozprášily maďarské oddíly. Po návratu do Čech ho štěstí dočasně opustilo a byl zatčen. Společně s dalšími českými a německými studenty skončil ve vazbě na Hradčanech, kde strávil měsíc. Podařil se

⁴⁶¹ K její osobnosti viz LENDEROVÁ, Milena et al.: *Rok 1848 očima „české communistky a rebelantiky“ Katinky Krákorové*. Východočeské listy historické 25, 2008, s. 136-151; SOCHOROVÁ, Ludmila: *Americká přítelkyně Boženy Němcové*. K typologii české vlastenky z roku 1848. LA 34, 2002, s. 225-236.

⁴⁶² ŠOLLE, Zdeněk: *Příspěvek k poznání Náprstkových příprav na cestu do Ameriky*. Studie o rukopisech XXI/1982, s. 206.

⁴⁶³ Ibid., s. 212.

⁴⁶⁴ Ibid., s. 203-204.

mu však husarský kousek. Využil toho, že mu profous zapomněl zavřít dveře na chodbu, a s kloboukem a kouřícím cigárem prošel naprosto drze mezi strážemi na svobodu. Peníze, které se mu podařilo získat, stačily sotva na cestu do Brém a ubytování. Naštěstí měl od pražského knihkupce Bronkeho tip na místní knihkupectví, kde sídlil spolek podporující politické utečence z Evropy. Díky němu dostal lístek na plavbu do New Yorku a deset dolarů do začátku.⁴⁶⁵ O deset let později oslovil již jako úspěšný podnikatel starého druha Friče: „[...] já, jmenovaný Kušlan, jediný to byl, co z hradu Malostránského uprchnul a od té doby jako Věčný Žid po Americe bloudím“.⁴⁶⁶ Ironií osudu se stal Korbel v pozdním věku rakouským konzulem v San Franciscu.

Po odeznění „jara národů“, kdy do USA odcházela řada radikálů ze všech koutů Evropy, se stal americký exil v očích státních aparátů vítanou možností, jak se zbavovat nežádoucích živlů.⁴⁶⁷ Vystěhovávaní politicky nepohodlných osob začalo doporučovat i české policejní ředitelství.⁴⁶⁸ Jak k tomu docházelo, jsme viděli již na příkladu Havlíčka. S úvahami nad americkým exilem se setkáváme i u vězňených účastníků májového spiknutí. Jedním z nich byl Jan Nedvídek, člen revolučního výboru, založeného v dubnu 1849. Už v prvních měsících vyšetřovací vazby na Hradčanech psal na motáku Fričovi: „*Já již vím svůj osud, ale vždyť není svět jen v Praze! Kdyby mně chtěli odvést, budu raději žádat do Ameriky, budou-li mi to chtít udělat.*“⁴⁶⁹ Tuto možnost viděl na příkladu jiných spoluvězňů: „*Do Ameriky jsem chtěl s těmi Poláky, kteří byli z Krakova do Josefova vezeni. První díl již odplul, a mne nebohého nechají v chládku. Co bych tam počal je otázka, ale když se tam neztratí, já také ne.*“⁴⁷⁰ „*Kam půjdeš, až budeš svoboden?*“ ptal se při jiné příležitosti. „*Já snad do Ameriky, mě to zde mrzí, takže jsem žádal převežen být s onyma Polákama do Ameriky, odpověď mi ale Lieutenant nepřinesl.*“⁴⁷¹ Svobodu Nedvídkovi přinesla amnestie při příležitosti sňatku Františka Josefa I. v dubnu 1854. Čtyři měsíce po propuštění oznámil Fričovi, že se rozhodl skutečně vystěhovat do USA, kde již pobývali jeho sourozenci. Důvody byly následující: „*[...] an mi za jedno v mých okolnostech nelze zde naživu být, jsa na jeden okres obmezen, za druhé jsem kapitální materialista, víc jak dříve, a držím se ted' zásady: ubi bene, ubi patria;*

⁴⁶⁵ Líčení Korbelových revolučních dobrodružství a útěku viz Korbelova autobiografie v *Amerikán Národní kalendář [na rok 1926]*. Chicago 1925, s. 253-260.

⁴⁶⁶ LA PNP, Josef Václav Frič, František Korbel Josefu Václavu Fričovi, 21. 11. 1868.

⁴⁶⁷ Také konzervativce Jakub Malý došel k závěru, že vystěhovalectví je škodlivé jen v případě, že odcházejí „šikovní a pracovití dělníci neb lidé mohovití,“ zatímco odchodem „živlů podvratných“ se stát zbavuje potenciálního nebezpečí. Viz RIEGER, František Ladislav (ed.): *Slovník naučný*, 9. díl. Praha 1872, s. 1334. Obdobný názor ještě začátkem 20. století viz PIMPER, Antonín: *Vystěhovalecká otázka*. Praha 1914.

⁴⁶⁸ Viz DUBOVICKÝ, Ivan: *Právo a vystěhovalectví*, s. 72.

⁴⁶⁹ LA PNP, Josef Václav Frič, přepis motáku č. III. Jana Nedvídky Josefu Václavu Fričovi, červenec 1849 [?].

⁴⁷⁰ LA PNP, Josef Václav Frič, přepis motáku č. VI. Jana Nedvídky Josefu Václavu Fričovi, [nedatováno].

⁴⁷¹ LA PNP, Josef Václav Frič, přepis motáku č. XI. Jana Nedvídky Josefu Václavu Fričovi, [nedatováno].

ponevadž ale bratrům v Americe je bene, tedy tam i moje patria. O pas mám žádáno a z jara poplavu bezpochyby s Kavalem ve společnosti tam, kde život živý panuje, a kde se dublony vydělávají.“⁴⁷² Z vězněných osmačtyřicátníků zvolil emigraci také František Mráček, který seděl pět let na Kufsteinu. Podobně jako Nedvídek se hned po propuštění v roce 1854 vypravil do New Yorku.⁴⁷³

Frič podobným odhodláním nehořel. Trvalou emigraci vůbec neschvaloval, pouze dočasný odchod do exilu.⁴⁷⁴ Image Spojených států jako útočiště politických uprchlíků v době své internace v Sedmihradsku přímo účelově využíval, aby rakouskou policii zmátl ohledně svých budoucích záměrů. „Věda, že moje listy kamkoliv zasílané pilně zkoumají, mluvil jsem i v těchto stále o Americe, objednav si též mapy Spojených států a přemilaje stále angličtinu. Se státním návladním, svým jako by důvěrníkem, bavit jsem se o amerických zákonech [...]. Doma v Praze, ovšem že soudili, že jsem se alespoň zbláznil, blouzně najednou o Americe, kdež dle otcova soudu i výstrahy může se dařit pouze cituprázdným vředkářům!“⁴⁷⁵ Jeho důvody jsou nasnadě. Pro svoje předsevzetí zapojit český národ do předpokládané celoevropské revoluce by mohl jen těžko pracovat za Atlantikem. Postupem času Amerika začala hrát ve Fričových myšlenkách větší roli, než původně předpokládal. Už díky tomu, že se tam ocitli jeho staří známí a že se zde objevila (byť nevelká) poptávka po jeho exilových časopisech. Vzhledem k tenčícím se finančním prostředkům se pokoušel přivydělávat si i dopisováním do českoamerického tisku. V srpnu 1860 si postěžoval otcí: „[...] korespondence do Ameriky pokazila se mi, protože se tam redaktor, který mě dobře zaangažoval, sepral se svým nakladatelem.“⁴⁷⁶ Zjevně přitom netušil, že tehdejší českoamerické noviny doslova přežívaly na hranici existence.

Fričův nedostatek prostředků se stal ještě citelnějším, když byla zakázána distribuce jeho *Blanika* do Čech. Nezdolně sice začal pro změnu vydávat *Correspondence Tchèque*, jejímž prostřednictvím chtěl ovlivňovat evropské veřejné mínění v národní prospěch. Tento podnik svému provozovateli nejen nevynášel, ale bylo na něj třeba doplácet. Z tohoto důvodu vyslal Frič v roce 1869 do Ameriky svého blízkého spolupracovníka Václava Šnajdra.⁴⁷⁷ Tento literárně a žurnalisticky talentovaný mladík přišel za Fričem do Berlína v roce 1868. Vlast opustil kvůli stíhání pro účast na protivládních demonstracích – jako řečník stál na

⁴⁷² LA PNP, Josef Václav Frič, Jan Nedvídek Josefu Václavu Fričovi, 21. 8. 1854.

⁴⁷³ K Mráčkovi viz především Library of Congress, Thomas Capek Papers, 6/4, nenadepsaný životopis Františka Mráčka od jeho manželky.

⁴⁷⁴ Srov. FRIČ, Josef Václav: *Paměti 2*. Praha 1960, s. 426.

⁴⁷⁵ FRIČ, Josef Václav: *Paměti Josefa Václ. Friče*, 4. díl. Praha 1887, s. 503-504.

⁴⁷⁶ CVEJN, Karel (ed.): *J. V. Frič v dopisech a denících*. Praha 1955, s. 104.

⁴⁷⁷ Nepublikované statě o Šnajdrově životě jsou uloženy ve Western Reserve Historical Society, Václav Šnajdr Papers, 1/8, rukopis nadepsaný Šnajdr Václav, Czech Journalist; strojopis nadepsaný Šnajdr, Vaclav.

počátku pražských protestů proti Eduardu Herbstovi a v červenci 1868 se během pobytu Františka Josefa I. v Praze zúčastnil studentských demonstrací na Žofíně.⁴⁷⁸ U Friče se rychle zaučil v práci související s publikováním novin a navíc dopisoval jako stálý korespondent do Skrejšovského *Národního pokroku* a později do *Koruny*. Nyní se měl osvědčený Šnajdr odebrat do Ameriky, aby přesvědčil Karla Jonáše, redaktora tamního nejvýznamnějšího listu *Slávie*, k organizování sbírek na Fričovu činnost mezi krajany.⁴⁷⁹ Na konci července 1869 přijel prostřednictvím Kareše do New Yorku, odkud se odebral za Jonášem do Racine.⁴⁸⁰ Zde se také setkal se svým spolužákem Josefem Václavem Sládkem, jehož před pouhým rokem vyprovázela na pražském nádraží na jeho vlastní cestu do Ameriky. To, co bylo zamýšleno jako Šnajdrova krátká mise, se nakonec protáhlo na celý život. Přes Fričova doporučení příliš se v Americe nezdržovat (plánoval jej vyslat jako svého emisara do Budapešti)⁴⁸¹ a dlouholeté odhodlání vrátit se někdy do vlasti, už Šnajdr v USA zůstal až do smrti. Do krajanských dějin se zapsal jako významný českoamerický žurnalista, podle řady názorů dokonce vůbec nejschopnější z nich.

Vraťme se ještě k samotnému Fričovi. Během pobytu v exilu několikrát přemýšlel nad tím, že by do Nového světa sám odjel. Někdy v roce 1869 přišel s nápadem na zámořské přednáškové turné. Šnajdr mu k tomu po svém příjezdu napsal, že šanci na úspěch v podobném podniku měl jedině Charles Dickens (anglický spisovatel podnikl krátce předtím po USA velmi úspěšné pětiměsíční turné). „*Němci by se přednáškami ani nedařilo – což by si počal nebožák Čech.*“⁴⁸² Dlouhý a neuspokojivý pobyt v různých koutech evropské ciziny a nejisté životní zabezpečení Friče ve druhé polovině sedmdesátých let přiměly k tomu, aby nad Amerikou začal uvažovat jako nad místem trvalejší obživy. Nakonec k tomu nedošlo. Zřejmě k tomu napomohlo, že ho od takového záměru odrazovali zkušení přátelé Šnajdr⁴⁸³ a Jonáš. Druhý jmenovaný mu napsal: „*Vaše myšlenka na Ameriku, abych zkrátka řekl, je nešťastná. Přijdete-li sem, čeká vás to nejtrpčí zklamání, možná jediným toliko způsobem byste se zde vůbec uživil, totiž převzetím redakce některého listu a pak stálým zapřažením se u práce, ponejvíc zcela nádenické, ze dne na den. Ale dříve byste musil místo takové míti, t. j. musilo by vám nabídnuto býti; dva lidé při redakci žádného listu týdního neobstojí, poněvač*

⁴⁷⁸ K jeho účasti na demonstracích podrobně Western Reserve Historical Society, Václav Šnajdr Papers, Václav Šnajdr Janu Vratislavu Čapkovi, 10. 7. 1907 (přepis téhož dopisu viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/1).

⁴⁷⁹ K této záležitosti podrobněji ve 14. kapitole.

⁴⁸⁰ K Šnajdrově cestě viz LA PNP, Josef Václav Frič, Václav Šnajdr Josefu Václavu Fričovi, 13. 8. 1869.

⁴⁸¹ Viz Western Reserve Historical Society, Václav Šnajdr Papers, Václav Šnajdr Janu Vratislavu Čapkovi, 10. 7. 1907.

⁴⁸² LA PNP, Josef Václav Frič, Václav Šnajdr Josefu Václavu Fričovi, 18. 9. 1869.

⁴⁸³ Viz LA PNP, Josef Václav Frič, Václav Šnajdr Josefu Václavu Fričovi, 6. 11. 1877.

to nevynáší. Krom toho však je vše jen klam, sen, nemožnost. Nesmíte na ‚českou Ameriku‘ klásti měřítko ‚americké‘.⁴⁸⁴

Šedesátá léta 19. století přinesla do vnímání Spojených států v českém prostředí nové a silné impulzy. Počínaje vydáním říjnového diplomu se stala nejvyšší metou české politiky úprava státoprávního postavení českých zemí, respektive federalizace Rakouska. Právě USA, první demokratická republika, představovaly zároveň příklad nejmohutnějšího federalizovaného státu na světě, a v očích českých liberálů tudíž vzor pro Habsburskou říši.⁴⁸⁵ Krátce po oživení politického života v monarchii se však velký americký vzor ocitl ve čtyřleté občanské válce. Jejím průběhu byla v české společnosti věnována značná pozornost.⁴⁸⁶ Pro nestora české politiky Palackého, jeho zetě Františka Ladislava Riegra, i pro radikály jako byl Josef Barák a Jan Neruda, byl tento válečný konflikt zápasem, který měl prokázat životaschopnost federalismu. Obhájení jednoty Spojených států znamenalo přeneseně schůdnost tohoto politického uspořádání v jejich vlastní prostředí. Boj, odehrávající se takřka na opačné straně zeměkoule, se stal argumentem proti německým centralistům. Proměna války, původně vedené výhradně za zachování Unie, v boj za osvobození otroků po Lincolnově vyhlášení emancipace, byla zase využívána k vytváření analogií mezi postavením černochů na americkém Jihu a Slovanů v Habsburské říši.

O poprávce po hlubším obeznámení s americkým politickým systémem svědčí série textů, které byly v Čechách publikovány na začátku sedmdesátých let, čili v období neúspěšného pokusu o česko-rakouské vyrovnání v podobě fundamentálních článků. *Národní listy* tehdy uvedly o knize Karla Tůmy *O boji národa amerického za samostatnost*, prvního svazku *Osvěty lidu*, že jej vítají s nelíčenou radostí, protože jedná o předmětu, „*ku kterému směřují veškeré naše touhy i práce, boji za svobodu*“.⁴⁸⁷ Hlavní zájem ovšem směřoval k poznání ústavy USA a decentralizace jejich správy. Veřejnosti k němu napomohla jednak nepřilíš nápaditá a konzervativní práce Jakuba Malého, ale také dvou osob, jež Spojené státy

⁴⁸⁴ LA PNP, Josef Václav Frič, Karel Jonáš Josefu Václavu Fričovi, 2. 1. 1877.

⁴⁸⁵ Dlouhodobě se otázkou americké inspirace v českém politickém myšlení 19. století zabýval především Ivan Pfaff. Viz PFAFF: *Amerikanische politische Impulse in der tschechischen Gesellschaft in den sechziger Jahren des 19. Jahrhunderts*; PFAFF: *Česká přináležitost k Západu v letech 1815–1878*, s. 208–243; PFAFF: *Americký „sen“ J. V. Sládka (1868–1876)*. Příspěvek k českému obrazu Ameriky v 19. století; PFAFF: *The American Declaration of Independence in the Political Thought of Czech Society 1780–1876*. V tomto ohledu Pfaff překonal starší článek POLIŠENSKÝ, Josef: *America and the Beginnings of Modern Czech Political Thought*. In: Brock, Peter – Skilling, H. Gordon (edd.): *The Czech Renaissance of the Nineteenth Century*. Toronto 1970, s. 74–94.

⁴⁸⁶ Ohledně odezvy války v českém tisku viz KONOPISKÝ, Petr: *Válka Severu proti Jihu a její ohlas v české společnosti* [diplomová práce]. Praha 1984; POKORNÁ, Ivana: *Ohlas americké války Severu proti Jihu v našem, zejména brněnském tisku* [diplomová práce]. Brno 1983; DOLÍNEK, Vladimír: *Účast Čechů v americké občanské válce* [kandidátská disertační práce]. Praha 1971.

⁴⁸⁷ *Národní listy*, 18. 5. 1871.

poznaly na vlastní oči: krajanského žurnalisty Karla Jonáše a básníka Josefa Václava Sládka, který měl za sebou dvouletý pobyt v Novém světě.⁴⁸⁸ Ve veřejném prostoru se americká inspirace nejvýrazněji projevila při oslavách stého výročí americké nezávislosti v roce 1876, kdy bylo na 4. července svoláno pod Riegrovým předsednictvím shromáždění asi 850 osob. Policejní zpráva informovala, že šlo o „*organizovaný projev fanatického češství a okázalých demokratických rejdu [...] inscenovaných pod maskou sympatií k americkému národu a agitačního vychvalování tzv. americké ‚demokracie‘, hodné následování v c.k. monarchii*“.⁴⁸⁹

Celkově je možné konstatovat, že Spojené státy americké měly v české společnosti pozitivní obraz jako domovina politické a duševní svobody. Sloužily jako inspirace a nezdárka také jako argument při líčení bolestí a křivd, které český národ pociťoval.⁴⁹⁰ Právě ve sledovaném období se spolu střetávaly (a zároveň na sebe navazovaly) dvě tendence: jistá naivita doby předbřeznové a praktická informovanost moderní éry. Během padesátých až sedmdesátých let 19. století došlo k něčemu, co bychom mohli označit jako „odkouzlení“ Ameriky v českém prostředí. Symbolicky tento proces ve vlasti dovršila publikační činnost Čechů, kteří USA osobně poznali, jako byl Sládek,⁴⁹¹ Jonáš nebo cestovatel Josef Štolba.⁴⁹² Odkouzlení Ameriky ovšem neproběhlo jen na kulturní úrovni, ale i v praktickém životě. Mimořádně důležitý byl tento posun pro vystěhovalce, kteří oproti prvním pionýrům disponovali nesrovnatelně širší zásobou informací, kontaktů a jistot – do značné míry právě díky svým předchůdcům.

V roce 1852 dostal Vojta Náprstek do Milwaukee dopis od jihlavského vlastence Antonína Musila, který mu popsal svoje představy o životě v Americe: „*Musí to být přec tak krásné vznešené, když všechno tak přirozeně bez všeho přetváření a nucení žije, každý dle*

⁴⁸⁸ MALÝ, Jakub: *Soustátí severoamerické a jeho ústava*. Praha 1872; JONÁŠ, Karel: *Federace učiní Rakousko silným a stejně uspokojí národ německý i Slovany*. Úvaha politická. Praha 1871; JONÁŠ, Karel: *Americká federace a samospráva*. Praha 1873; Sládkův text *Ústava Spojených obcí severoamerických* vyšel v *Osvěta*. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice. Praha 1871, s. 401-415, 486-498, 561-572.

⁴⁸⁹ PFAFF: *Americký „sen“ J. V. Sládka (1868–1876)*, s. 46.

⁴⁹⁰ Srov. následující komentář k zahájení existence prvních českoamerických novin: „*Konečně! Ichuchu! Čechové tedy přece nezůstanou bez samostatného politického časopisu! Kdož předplatiti hodláš, račiž laskavě jen do Ameriky uchyliti, neboť tamo od nového roku skutečně již počne český politický denník. Nejsme-liž my fešný lid?!*“ *Humoristické listy*, 10. 12. 1859.

⁴⁹¹ Sládkovi byla v tomto ohledu věnována zdaleka největší pozornost. Kromě již uvedeného článku Ivana Pfaffa viz POLÁK, Josef: *Americká cesta Josefa Václava Sládka*. Olomouc 1966; OPATRŇNÝ, Josef: *Obráz Spojených států v textech Josefa Václava Sládka*. In: *Cestou dějin. K počtě prof. PhDr. Svatavy Rakové, CSc.*, sv. 1. Praha 2007, s. 167-186; CHROUST, David Z.: *Josef Václav Sládek (1845–1912) as an Interpreter and Example of the Czech-American Experience*. Kosmas: Czechoslovak and Central European Journal 15, 2002/2, s. 27-34; DREWS, Peter: *J. V. Sládek als Vermittler anglo-amerikanischer Literatur und Kultur*. In: Hartmann, Eva – Winters, Stanley B. (edd.): *Grossbritannien, die USA und die böhmischen Länder 1848–1938*. München 1991, s. 239-252.

⁴⁹² Viz ŠTOLBA, Josef: *Za oceánem*. Cestopisné obrázky, 3. díl: V severní Americe. Praha 1876.

*svého vlastního přesvědčení na žádného ohled nebere, jen božské zákony přírody v její nezkažené kráse vzývá, žádnému se neklaní, tím více však vážnost k pravému Bohu cítí [...].*⁴⁹³ O čtvrt století později už by taková slova zřejmě nenapsal.

⁴⁹³ NPM, Vojta Náprstek, 8, Antonín Musil Vojtovi Náprstkovi, 10. 7. 1852.

7. Realita Nového světa

*Já jsem z Kutné Hory
pantatínka syn!
Já mám v Yorku sto šapů⁴⁹⁴
a v nich dvě stě otrapů.*

*Já jsem z Kutné Hory
pantatínka syn!
Já mám bosse formany
kýž je čerti pobrali!*

*Já jsem z Kutné Hory
pantatínka syn!
Já mám v Yorku svobodu
chleba jíst a pít vodu.*

z písně Kutnohorská, 1878⁴⁹⁵

Bylo by spíše podivné, kdyby po příchodu do země opředené tolika sny, ideály, mýty a očekáváními, nenásledovalo rozčarování. To se neslo ve dvojí rovině. Jednak se mělo nezdání ukázat, že hmotné podmínky, které na imigranty čekaly, tak úplně neodpovídaly líčení v dopisech příbuzných a přátel a informacím šířeným paroplavebními společnostmi a vystěhovaleckými agenty. Druhá častá deziluze byla pozvolnější, ale o to hlubší, než zklamání z divokosti volných pozemků, jež bylo nejprve nutné vykloučít a vydobýt z lůna přírody, nebo z reálné výše údajně bohatýrských amerických mezd. Týkala se těch, kteří ve Spojených státech hodlali najít zaslíbenou zemi, ve které se uskutečnily republikánské

⁴⁹⁴ T.j. obchodů (od anglického shop).

⁴⁹⁵ Uveřejněno v krajanském zábavném časopise *Výletní New-Yorské listy*, 4. 7. 1878. Tento časopis v dosavadních přehledech českoamerických novin a časopisů absentuje. Dvě čísla jsou uložena v Library of Congress, Thomas Čapek Papers, 8/3.

myšlenky a v níž panovala *svoboda* – ať už do tohoto slova vkládali jakýkoliv konkrétní obsah.⁴⁹⁶

V několika dobových dopisech z Nového světa se namísto slova Amerika setkáváme s pozoruhodným výrazem *Malerika*.⁴⁹⁷ Není pochyb, že pro nejednoho emigranta se jí Nový svět opravdu stal. Pro mnohé nastalo zklamání hned po příjezdu do amerických přístavů, kde nebyla nouze o nejrůznější podvodníky, obelhávající nezkušené „zelenáče“. Nejednalo se pouze o přístavní povaleče, ale někdy i o dobře zavedené živnostníky. Našli bychom mezi nimi také Čechy. Josef Fišer, který v Chicagu provozoval hostinec s česko-německým názvem *U českého lva a Zum Koelnischen Hof*, byl kvůli podvodům na zákaznicích dokonce soudně vyšetřován.⁴⁹⁸ Kromě kapsářství a krádeží zavazadel bylo častým trikem nalákat nezkušené imigranty do předraženého podniku, ošidit je při výměně peněz za americké dolary, v nejhorším případě mohlo dojít i na fyzické násilí. Těchto nešvarů se vehementně chápala protivystěhovalecká literatura, podle které džungle amerických velkoměst jen přetékala zloději, kriminálníky, bezvěrci, opilci a podvodníky všeho druhu.⁴⁹⁹ Podobným rizikům bylo možné předejít buď díky tipům zkušenějších známých, nebo proto, že vystěhovalečtí agenti emigranty často směřovali na první záchytné body po příplutí. Kareš jim třeba doporučoval chicagský hostinec, který v půlce šedesátých let vedl jeho známý Jan Borecký.⁵⁰⁰ Navíc se v hlavních amerických přístavech a přistěhovaleckých centrech začaly pozvolna objevovat útulky na pomoc přistěhovalcům. Provoz těchto azylových domů byl poměrně nákladný, takže jich existovalo jen malé množství.⁵⁰¹ Kromě toho vznikaly iniciativy na podporu přistěhovalců v rámci jednotlivých etnických minorit, zpravidla však nedosahovaly valného úspěchu. Češi v Chicagu založili podobný spolek už v šedesátých letech 19. století.⁵⁰²

⁴⁹⁶ Srov. analogický proces z německé perspektivy: BRETTING, Agnes: *Die Konfrontation der deutschen Einwanderer mit der amerikanischen Wirklichkeit in New York City im 19. und 20. Jahrhundert*. AmSt 27, 1982/3, s. 247-257; HELBICH, Wolfgang: *Die „Englischen“*. German Immigrant Describe Nineteenth-Century American Society. AmSt 36, 1991/4, s. 515-530.

⁴⁹⁷ Srov. NPM, Vojta Náprstek, 51/130, Alois Kareš Vojtovi Náprstkovi, 3. 12. 1862; *ibid.*, 47/22, Karel Alis Vojtovi Náprstkovi, 26. 11. 1862.

⁴⁹⁸ Viz *Pokrok*, 16. 12. 1867.

⁴⁹⁹ Srov. VLHA: „*Zůstaňte doma a poctivě se žijte.*“ Počátky masového vystěhovalectví z českých zemí do Ameriky v zrcadle soudobé beletrie, s. 93.

⁵⁰⁰ Boreckému se nicméně nelíbilo, že mu Kareš posílá přespříliš lidí, na něž jeho prostory nestačily. Mnozí z nich byli navíc špinaví a měli vši. Po vznesení stížnosti mu už Kareš posílal pouze lidi „*slušné, čisté a žádné žebráky*“. Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/2, Jan Borecký Janu Vratislavu Čapkovi, 6. 6. 1907.

⁵⁰¹ V pozdějším období je podporovaly i jednotlivé evropské vlády. Příkladem může být Baltimore Austrian Immigrant Home, jehož zákazníci byli ze dvou třetin Češi; k jeho provozu viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 13/4, J. F. Smetánka Tomáši Čapkovi, 20. 5. 1908.

⁵⁰² Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 5/7, novinový výstřižek *Ze starých vzpomínek VIII*. Založení tělocvičného spolku Sokol (pro D. Č. píše Václav Lenoč), s. 708.

Po zkušenostech v přístavu představovalo mnohdy nemilé překvapení setkání s novým bydlištěm. Rodina Šimolových, jež roku 1854 vyrazila z Mělnicka do okresu Manitowoc ve Wisconsinu, si prý Ameriku představovala jako biblický ráj. Nuzná farma umístěná na lesní půdě je rychle vyvedla z omylu. Otec sice ostatní neustále utěšoval, sám ale v ústraní potajmu slzel.⁵⁰³ Hořké byly rovněž počátky Klobásových z Chrudimi. Namísto pohodlného městského domu obývali v Americe se svými příbuznými maličký srub o jedné místnosti a kuchyňce. Všude okolo nebylo vidět nic jiného než stromy a pařezy. „*To jest tedy ta tvoje zaslíbená Amerika!*“ hořekovala matka, která nepřestávala bědovat a obviňovat svého manžela, což činilo rodinné poměry krajně nešťastnými.⁵⁰⁴ Obdobný příběh pochází z roku 1855 z Texasu: „*V Catspringu [Cat Spring] byl český obchodník Raimershofer [Reimershoffer], k němuž nás cesta vedla, neb on to byl, jenž svými lákavými dopisy, do staré vlasti zasílanými, všechny tehdejší našince k vystěhování se do Ameriky pohnul. Když jsme konečně po tak dlouhých útrapách cestovních dostali se na místo určení, nastaly nám teprve útrapy nové. Jak se samo sebou rozumí, nevypadalo to v Catspringu tak, jak jsme si to dle dopisů Raimershofrových ve své fantasii vymalovali. Zklamání bylo všeobecné a tu se rozlehal pláč a nářek, zvláště mezi ženami přistěhovalců.*“⁵⁰⁵ Není divu, že se v takových případech snašel na hlavy lidí, kteří za sebou do Ameriky lákali další krajany, hněv. S rozhořčením se setkal i pastor Bergmann. „*[...] všickni nařikají na něj trpce, že je oklamal a věci docela jinak líčil, než jak se vskutku nacházejí,*“ poznamenal o něm František Herrmann.⁵⁰⁶ Literárním odrazem tohoto jevu je postava Taussiga z *Lesní panny* Josefa Kajetána Tyla. Tato „amerikánská volavka“, jež nalákala důvěřivé lidi do Nového světa, si vysloužila jejich spravedlivou zlobu.

Vyprávění pamětníků o počátečních letech v Americe bývají často drsná. Ty, kteří utratili většinu prostředků za přepravu rodin z Evropy, čekala léta dřiny, než se domohli ucházejícího postavení. Rodina Josefa Koníčka, jež dorazila do Chicaga právě po podpisu příměří mezi Severem a Jihem, žila zpočátku v jednom bytě se šestičlennou rodinou krajana Slabihorky. Na pronajatém „lotu“ si oba otcové vlastníma rukama postavili společný barák o dvou místnostech, kde Koníček začal s ševcovinou. Dcera Anna vypomáhala za 6 dolarů týdně v krejčovství, syn Josef za 2,5 dolaru v barvířské dílně, zatímco jejich bratři Frank

⁵⁰³ NPM, Krajanství, USA, 18/1, Ze života paní a dívek českých v Americe 1852–1895, kapitola Jan a Marie Šimolovi.

⁵⁰⁴ Viz *Amerikán Národní kalendář [na rok 1915]*. Chicago 1914, s. 273.

⁵⁰⁵ *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1912]*. Chicago 1911, s. 256.

⁵⁰⁶ Dopis Františka Herrmanna z 10. srpna 1851 dle KUTNAR (ed.): *Dopisy českých vystěhovalců z padesátých let 19. století ze zámoří do vlasti*, s. 235.

a Will chodili s matkou sbírat hadry. Kromě toho si rodina ve chlívku pěstovala slepice, králíky a holuby a Koniček začal obcházet s flašinetem.⁵⁰⁷

Nemenší těžkosti čekaly vystěhovalce na venkově. Rodina Kubátových se v roce 1857 přestěhovala z Illinois do řídky osídlené Minnesoty. První zimu před osetím doslova trpěla hladem. Když indiáni, kteří chodili k bělochům prosit o chleba, viděli, jak špatně na tom Kubátovi jsou, přinesli jim občas ulovenou zvěřinu. Aby v domácnosti ubyl jeden hladový krk, odvedl otec nejstarší dceru do nedalekého městečka Owatonna, kde začala za stravu posluhovat. Příbuzným schovávala zbytky jídla a občas dostala od zaměstnavatele nějaké potraviny navíc.⁵⁰⁸

Zevrubný popis těžkých počátků na farmě v Owattoně ve státu Minnesota po roce 1873 nám zanechal František Alois Kubíček. Většinu tamní půdy vlastnila v době příchodu Kubíčkových železniční společnost. Pozemky již byly vykáceny kvůli stavebnímu materiálu a na osadníky čekalo pracné čištění půdy od pařezů a křovin. Protože Kubíčkovým zůstalo pouhých 30 dolarů, neměli zpočátku na zakoupení vlastní farmy. Rodina se nastěhovala do domu Františkova strýce Vincenta, který se živil jako kolář. Během první zimy Františkův otec obcházel okolní farmáře a vydělával si opravováním saní a vozů. Na jaře se rodina přestěhovala k jiné a začala jí pomáhat s čištěním půdy, zatímco František zůstával doma a dohlížel za jejich až týdenní nepřítomnosti na malého bratříčka. Na podzim 1874 Kubíčkovci zakoupili 80 akrů půdy a začali se stavbou prvního vlastního domu v USA. Během léta dokázali vyčistit 30 akrů půdy. Na první zorání si museli za 3 dolary najmout souseda. Krůček po krůčku vykloučená plocha rostla a Kubíčkovci si postupně zakoupili pár kusů dobytka a dva koně. První úroda, která byla plodem této těžké dřiny, však byla vinnou velkého sucha ubohá, a to bylo ještě štěstí, že nálet kobylek, který Owattonu postihl, přišel až těsně po sklizni. Teprve v roce 1877 se úroda skutečně vydařila. Hned napřesrok však přišly dlouhé deště a akr pole jim vynesl jen 8 bušlů pšenice oproti loňským 30 až 40.⁵⁰⁹

O materiálních poměrech první generace farmářů svědčí popisy jejich příbytků. Legendárními se staly drňáky, ještě méně útulnosti ale poskytovaly zahluobené dughousy (od dig – kopat). Jan Plaček popsal takovéto obydlí, postavené na konci šedesátých let 19. století v Nebrasce, následovně: *„To jest ve stráni vyhrabaný sklep. K tomu se u předu přistaví z naloupaného drnu přední stěna, na to se dají suché větve nalámané ze stromů u potoka, a na ty zase se klade drn. Podlaha ovšem není žádná a jediné okénko ve dveřích z prken stlučených*

⁵⁰⁷ Viz *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1923]*. Chicago 1922, str. 307.

⁵⁰⁸ *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1933]*. Chicago 1932, str. 192-193.

⁵⁰⁹ Immigration History Research Center, Minneapolis, Frank Kubicek Papers, strojopis nadepsaný *History of the Early Days of My Life*. Jeden americký bušel (bushel) = 35, 2391 litru.

se obyčejně zalepilo namaštěným papírem.⁵¹⁰ Stáje pro domácí zvířata tvořily primitivní konstrukce o dvou sloupech přilehlé ke svahu, se střechou krytou drnem, préríjní travou či slaměným hnojem.⁵¹¹ V zalesněnějších oblastech se stavěly pro změnu logsáky (log – kláda, kulatina). Jejich podlahu tvořila udusaná hlína, krytinu střechy například posekaná tráva. Jediný nábytek byl ten, který si přistěhovalci dovezli přes oceán. Základ postele tvořily kůly zatlučené do země, pár prken a mech. V zimě prokazovaly neocenitelnou službu z vlasti přivezené peřiny.⁵¹² Ať už byla ta která farma vybudována jakýmkoliv způsobem, typickou pro ni zůstávala odlehlost. František Smrček, který sloužil během občanské války v unionistické armádě, popsal svému bývalému učiteli v Čechách farmářský život následovně: „[...] jak vám snad bude známo, nežijeme zde pohromadě ve vesnicích jak u Vás, podle zdejšího rozviržení [sic] každý si postaví na svém, a tak obyčejně je na ¼ až na míli jedno stavení od druhého.“⁵¹³ Takovéto roztroušení mělo samozřejmě dalekosáhlý dopad na sociální život farmářů, který se dalece lišil od každodennosti českého a moravského venkova.

Niterný pohled do těžkých poměrů některých imigrantů poskytují dopisy Karla Alise Vojtovi Náprstkovi, psané jeho charakteristickou kostrbatou češtinou. Nějakou dobu po svém příjezdu se Alis oženil s dcerou profesora Karla Hrubého, jinak se ovšem probíjel s velkými obtížemi. Několikrát se stěhoval po různých státech USA a pokoušel se prorazit s vařením piva. Přestože místní pili podřadné pivo („*třeba husté a hnědé*“), neuspěl.⁵¹⁴ Tehán mu radil, aby se s manželkou vrátil do Čech, kde by se snad mohl při nějakém pivovaru uchytit, a nabízel mu na cestu vlastní úspory. Alis ovšem neměl chuť jet domů jako žebrák, ani si opět vyzkoušet, jaké je to „*nosit zámek na hubě*“.⁵¹⁵ O rok později už byl v takové bídě, že musel prodávat vlastní věci. Jeho hořkost rostla: „*Zde v republice I[ni] v světě jest člověk /:dělník:/ takový otrok jako venku, proto že zde panujou peníze ještě víc*“.⁵¹⁶ Náprstka, jenž tehdy v Milwaukee díky finanční podpoře z domova provozoval vlastní knihkupectví a obchod, prosil, zda by mu nemohl sehnat zaměstnání mezi svými známými z řad Němců a Američanů. Opadl dokonce i jeho odpor vůči habsburské monarchii: „*Rači budu hlídačem na císařský*

⁵¹⁰ *Amerikán Národní kalendář [na rok 1915]*. Chicago 1914, s. 273.

⁵¹¹ Dle BŘEZÁČEK, Josef: *Čeští pionýři v Americe*. Praha 1930, s. 160.

⁵¹² Viz SKŘIVÁNEK, John M.: *The Czechs in Texas*. In: Rechcigl, Miloslav Jr. (ed.): *The Czechoslovak Contribution to World Culture*. Hague 1964, s. 511. Popis poskytl autorovi na základě rodinného vyprávění jeho otec.

⁵¹³ NCSML, Frank Smrček, nedokončený dopis Františka Smrčka neznámému adresátovi, [1871].

⁵¹⁴ NPM, Vojta Náprstek, 34, Karel Alis Kadish Vojtovi Náprstkovi, 2. 8. 1852.

⁵¹⁵ NPM, Vojta Náprstek, 34, Karel Alis Kadish Vojtovi Náprstkovi, 15. 6. 1852.

⁵¹⁶ NPM, Vojta Náprstek, 34, Karel Alis Kadish Vojtovi Náprstkovi, 29. 5. 1853.

železnici, než tak bídně živ v tý svobodný Américe. Pro chudáka dělníka je zde tak málo svobody jako v Rakousku.“⁵¹⁷

O dva roky později Alis, notně zklamaný též úpadkem národního života v New Yorku, kapituloval úplně: „Nikdy za těch 6 let našeho vzdálení od vlasti mně to tak [ne]táhlo domů jako teď, a bude li jen trochu nádeje na živobytí v Čechách, tak bych chvíli nemeškal, moji manželku a dítky přivést do Čech. Ze smíchu pro chudé navrácení z Ameriky si nebudu nic dělat, raděj být v Monarchiji živ jako člověk, než jako obětované zvíře neb otrok kapitalistů v republice slavni [sic] americké.“⁵¹⁸ Následujícího dne měl vyrazit na plavbu do Evropy, jeho návrat do vlasti byl ovšem jen dočasný. V roce 1862 si stěžoval na časy občanské války: „Ó, přeškodu naši vlast, že jsme ji tak nepředloženě opustili, Vater a Muter ti plačou, jak sobě na nich spomínají, ale což jes[t] již platno, že jsme v tom pod pekelním žaláři, ne mají jak tam u nás Ameriku malujou; Amerika jest pro nás zajisté jeden černey [sic] očistec, z kterého doufám se předce jedenkrát dostati, co se týče zdejší Svobody, ta jest většinou dílem nejvíce platná špatným lidem, ale pro původní lid jest vždy to nejvetsy [sic] utiskování [...].“⁵¹⁹ Přes všechny nářky a neúspěchy už Alis Spojené státy neopustil. V roce 1863 se v St. Louis vrhnul na novinářinu a začal vydávat radikálně republikánské noviny *Pozor* (později přejmenované na *Pozor Americký*), začátkem sedmdesátých let publikoval ve stejném duchu *Občanské listy*. Byl konduktérem na dráze, pošťákem a konečně listonošem, díky čemuž po své smrti zanechal manželku v obstojných poměrech.⁵²⁰

Jak je na těchto životních příbězích patrné, náročnost amerických poměrů vedla ke značné profesní mobilitě. Setkáváme se s ní také u Fričova druha Jana Nedvídky. Do Ameriky odjížděl společně s dalším osmačtyřicátníkem, Ferdinandem Horákem, a s vidinou cinkajících dublonů. Jeho iluze ovšem neměly dlouhého trvání. Svě počátky za oceánem popsal bývalému spoluvězni Fričovi takto: „Přijel jsem s Ferd. Horákem v decembru 1854 do [New] Yorku, a protože sem jemu pomohl s penězi, zůstalo mi právě 12 dollarů, bych se dostal s emigrant-trainem do Milwaukee, kde sem bratry nalezl, maje v kapse 5 centů [...]. Můžeš si myslet, že jsem neměl na cestě med, neb v Chicagu sem hned musel vydělávat board s řezáním dříví na polínka v hospodě, nemaje čím platit. Pak sem se oddal řemeslu tvého patrona sv. Josefa a s bratrem tak pomalu karpentrujem čili tesaříme, a nyní sedíme 20 mil od Mississip[p]i na farmě, přitom ale pořád pro lidi stavíme. Je to výnosné řemeslo a bez něj nevím, jak bychme [sic] byli přišli ku předu. Mimo toho také dělám někdy v zimě v pivováře

⁵¹⁷ NPM, Vojta Náprstek, 34, Karel Alis Kadish Vojtovi Náprstkovi, 4. 6. 1853.

⁵¹⁸ NPM, Vojta Náprstek, 34, Karel Alis Kadish Vojtovi Náprstkovi, 1. 4. 1855.

⁵¹⁹ NPM, Vojta Náprstek, 47/22, Karel Alis Vojtovi Náprstkovi, 26. 11. 1862.

⁵²⁰ NPM, Vojta Náprstek, 47/28, nedatovaný životopis Karla Alise.

*a právě nyní od nového roku půjdu do Chicaga do sladovny, kde budu mít 30 dolarů na měsíc. Tak vidíš příteli, kterak člověk v novém světě se musí ohánět a smál by ses, kdybys viděl bývalého študiosa dříví štípat, pytle nosit, orat, s volma jezdit, zkrátka všechno dělat, co jen do ruky přijde.*⁵²¹

Mezi ranými vystěhovalci z Polné z let 1853–1854 byla profesní mobilita spíše pravidlem. Jeden soukeník se stal úspěšným hostinským; soukeník a hostinský v jedné osobě, obuvník a prýmkař se stali farmáři; cukrář zase začal během války Severu proti Jihu soukeničit. U svého řemesla zůstali pouze klempíř a truhlář, který si k němu přibral tesařinu a sekerničení.⁵²² Že tato pružnost a neustálé přizpůsobování nemusely být vnímány nijak negativně, dokazuje psaní jednoho z nich do Čech: „[...] zde práce žádná člověka nezlehčuje a jeden každý ho má rád, když každou do ruky vzít umí, dnes se vidí člověk v nádenický práci, zejtra v krámu obchodnickém a třetí den třeba jako písař v kanceláři, když jen k tomu schopen je, a každéj provozuje to, na čem nejvíce získat může [...].“⁵²³ Jaké bylo celkové profesní rozvrstvení v prvních desetiletích hromadného vystěhovalectví není prozatím známo. Ojedinelá demografická studie o Češích v Nebrasce, založená na záznamech v americkém censu, ukázala, že v roce 1870 byli v jejich případě zdaleka nejpočetnější farmáři s 65,1 %. Bílé límečky tvořilo 6,7 % mužů, kvalifikovaných dělníků bylo 7 %, nekvalifikovaných 17,4 %, zemědělských dělníků 3,7 %. Ženy pracovaly z 92,9 % v domácnosti. Srovnání se situací po deseti letech prokazuje, že co se týče zachování bydliště ve stejném okrsku, byli nejstabilnější farmáři. Na opačné straně žebříčku stály opět bílé límečky.⁵²⁴ Není třeba zdůrazňovat, že v New Yorku nebo Chicagu by byl obrázek profesí a mobility českých přistěhovalců kardinálně odlišný.

S ubíhajícími léty můžeme sledovat ekonomický vzestup imigrantů. Když přijel v červnu 1850 Vojta Náprstek do Milwaukee, které se mu stalo domovem na dalších sedm let, poznamenal si do svého deníku stručnou poznámku „rodiny české ve velké bídě“.⁵²⁵ O patnáct roků později ho kamarád Franta Kříž informoval, že si Češi v Milwaukee „stojí vprůměrně o něco lépe jak první leta, zde větší část jsou řemeslníci, dost a dobré výdělky mají, ostatní nejvíce hokynáři“.⁵²⁶ Samotnému Křížovi, který začínal v pronajatém krámku

⁵²¹ LA PNP, Josef Václav Frič, Jan Nedvídek Josefu Václavu Fričovi, 24. 12. 1862.

⁵²² Viz HOFFMANOVÁ: *Vystěhovalectví z Polné do Severní Ameriky ve druhé polovině 19. století*, s. 29-30.

⁵²³ Dopis klempíře Jana Promberga z 30. 12. 1855 v HOFFMANOVÁ: *Vystěhovalectví z Polné do Severní Ameriky ve druhé polovině 19. století*, s. 28.

⁵²⁴ Viz CHROUST, David Z.: *Slavic Frontier: Bohemians in Nebraska, 1870–1880*. A Longitudinal Manuscript Census Study [nepublikovaný rukopis]. College Station 2003, s. 7, 10.

⁵²⁵ NPM, Vojta Náprstek, 24, Kostra deníku Vojty Náprstka, s. 148, zápis ze 17. června 1850.

⁵²⁶ NPM, Vojta Náprstek, 52/219, Franta Kříž Vojtovi Náprstkovi, 25. 10. 1865.

s prodejem vlastnoručně balených doutníků, se nedařilo špatně, stejně jako jeho bratrům.⁵²⁷ Každý nashromáždil majetek okolo 5 000 dolarů. Snad poněkud idealizovaný sociální vzestup zachycují vzpomínky farmáře Jakuba Chesáka, vysloužilého artileristy rakouské armády: „Často jsem vzpomínal na bratrova slova, že v Americe chudý člověk snáze ku svému štěstí si pomůže nežli v Čechách. Vesele jsme pracovali na své hroudě; manželka měla z toho radost, že máme svůj vlastní pozemek, na jaký bychom se v Čechách až do smrti nezmohli, a zde v pěti letech jsme si jej zakoupili.“⁵²⁸ Zdárnému uchycení v Americe samozřejmě mohl napomoci počáteční kapitál přivezený z Čech, ale i zvláštní profesní specializace. To byl případ Josefa Husy, který se v Praze zaučil v pivovarnictví a tímto řemeslem se živil v USA od začátku padesátých let.⁵²⁹ V roce 1860 začal vést pivovar v Bangoru ve Wisconsinu, který pak provozovali až do uzákonění prohibice jeho synové. Hussovo pivo bylo v okolí známé pro svoji vysokou kvalitu.⁵³⁰

Již raná krajanská Amerika zažila vzestup několika úctyhodných selfmademanů, kteří začínali takřka od nuly. V roce 1866 se do Ameriky vydal společně se svým bratrem jednadvacetiletý František Záleský. Z Brém dorazil do Québecu, půl roku pracoval v Kanadě a pak odešel do Chicaga. Dělal na stavbě železnice a v listopadu 1867 se odstěhoval do Belle Plaine v Iowě, kde si otevřel řeznický krám. U této práce zůstal po dalších takřka třicet let, a to s takovým úspěchem, že mohl na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let na vlastní náklady vydržovat starého Ladimíra Klácela.⁵³¹ Nanejvýš úspěšným podnikatelem se stal někdejší revolucionář František Korbel.⁵³² V prvních letech v Americe dřel bídu s nouzí a bylo mu zatěžko se jen najíst a ošatit.⁵³³ Pracoval na dráze, jako pomocník v tiskárně i jako doutníkář, což byl v New Yorku pro nemajetné imigranty běžný způsob obživy. Doutníkáři pracovali vždy po párech, přičemž jeden dělal „pupy“ a druhý doutníky balil.⁵³⁴ Společně se šesti dalšími Čechy bydlel Korbel v jednom pokoji na Mott Street, kde jim sloužily jako

⁵²⁷ Ke Křížově doutníkářské živnosti viz NPM, Vojta Náprstek, 52/211b, Franta Kříž Vojtovi Náprstkovi [nedatováno].

⁵²⁸ Library of Congress, Thomas Capek Papers, 13/7, KUBIŠ: *Dějiny založení prvních českých spolků v Milwaukee a paměti českých emigrantů a jejich potomků z doby Náprstkovy, od roku 1848 do r. 1890, kteří vynikli v americkém veřejném životě, politice, obchodě a průmyslu*, kapitola Jakub Chesák [nestránkováno].

⁵²⁹ Srov. NPM, Vojta Náprstek, 34, J. Husa Vojtovi Náprstkovi, 16. 9. 1852.

⁵³⁰ Přehled o Josefu Husovi a jeho podnikání viz Wisconsin Historical Society, Husa Family, novinový výstřížek z 12. 10. 1933; novinový výstřížek s Husovým nekrologem.

⁵³¹ Viz NCSML, Frank Záleský, novinový výstřížek s titulkem Frank Zelesky died Thursday.

⁵³² Řadu detailů ke Korbelovu životu v USA uvádí obsáhlé dopisy jeho neteře: Library of Congress, Thomas Capek Papers, 1/1, Marie Zárubová Tomáši Čapkovi, 5. 9. 1936, 8. 10. 1936. Viz též *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1921]*. Chicago 1922, s. 264-269.

⁵³³ Viz LA PNP, Josef Václav Frič, František Korbel Josefu Václavu Fričovi, 28. 3. 1869.

⁵³⁴ Velká poptávka byla přímo po českých doutníkářích a některé firmy jim dokonce platily přepravu do Ameriky. Newyorské doutníkářství popisuje Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/3, Josef Buřata Tomáši Čapkovi, 31. 5. 1920.

nábytek dřevěné bedny od zboží.⁵³⁵ Když se naučil anglicky, vrhnul se na obchod a poté si v Kalifornii založil továrnu na dřevěné bedýnky na doutníky. Časem se domohl značného majetku a se svými mladšími bratry vybudoval prosperující podnik. Ten nezahrnoval pouze zmíněnou fabriku na bedýnky, ale také pilu a obchod se dřevem. Na základě zkušeností s tiskem litografií na bedny se Korbel rozhodl založit vlastní anglojazyčný obrázkový časopis *The Wasp*, v němž se zabýval politickým děním v Kalifornii. Vlastnil ho v letech 1876–1881.

V srpnu 1876 stihla rodinný podnik Korbelových katastrofa, když továrna s přilehlými budovami lehla popelem. Namísto shořelých litografií přinesla *The Wasp* v novém čísle scénu z hašení požáru a pohled na ruiny továrny.⁵³⁶ Vzhledem k tomu, že ve fabrice Korbelovi zaměstnávali mnohými nenáviděné Čiňany, vzniklo podezření, zda požár nebyl založen úmyslně. Nikdy se ale nepotvrdilo. K dovršení všeho se Korbelovým potopila loď s nepojištěným nákladem cedrového dřeva. Díky své důvěryhodnosti a kontaktům získal Korbel pomoc od spřátelených podnikatelů a začal nanovo. Náprstkovi do Prahy napsal, že požár zničil 26 let jeho práce, ale s buldočí vytrvalostí ihned dodal: „*Nepovolím, zas jde vše v starém [sic] koleji – dost stuha a volně – ale jde to.*“⁵³⁷ Na vykácené půdě navíc Korbelovi začali chovat dobytek a vyrábět sýr. Počinem, který po nich zanechal dodnes žijící dědictví, bylo založení rozlehlých vinic a vinařské značky Korbel.⁵³⁸ Tento hmotný vzestup Františka Korbela a jeho sourozenců byl obdivuhodný, nezůstal ovšem bez závidi.⁵³⁹

Odrzem materiálního vzestupu krajanské Ameriky jsou pokusy založit po domácím vzoru krajanské záložny. V roce 1868 se k takovému plánu odhodlala skupinka chicagských osadníků, která cítila, že je třeba poskytovat nějakým způsobem startovní kapitál českým podnikavcům. Protože byli v tomto ohledu naprosto nezkušení, objednali si z Prahy od Eduarda Grégra pár knih (jeden z účastníků s odstupem let poznamenal, že se diví, jak byly nemotorné, nešikovné a nepraktické). Začínali s 25 členy a celkovým vkladem ve výši 625 dolarů. Přes úsměšky mnoha krajanů vystoupal kapitál záložny během dvou let na 20 000 dolarů. Podnik byl nicméně veden natolik amatérsky, že záložna neměla žádné oficiální povolení a nebyla nijak registrovaná.⁵⁴⁰ Obdobně nadšeneckým způsobem prosil

⁵³⁵ O raných poměrech v New Yorku viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 1/4, Josef Vodvárka Tomáši Čapkovi, 6. 1. 1907.

⁵³⁶ Viz *The Wasp*, 2. 9. 1876.

⁵³⁷ NPM, Vojta Náprstek, 51/363, František Korbel Vojtovi Náprstkovi, 6. 6. 1877.

⁵³⁸ Bratři z podniku na začátku 20. století vystoupili, ale dodnes po nich zůstalo jméno známé značky šampaňského Korbel. K vinařskému podnikání bratří Korbelů viz HEINTZ, William F.: *The Korbel Winery of Sonoma County, California*. An Examination of Historic Records Relating to the Establishment of the First Winery and the First Production of Wine and Brandy on the Site. [b.m.] 1980.

⁵³⁹ Srov. LA PNP, Josef Václav Frič, Jan Nedvídek Josefu Václavu Fričovi, 25. 1. 1889.

⁵⁴⁰ K podniku týkajícího se záložny viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 1/1, William Kaspar Tomáši Čapkovi, 16. 5. 1908.

zhruba o pět let později Vojtu Náprstka o zaslání stanov pro českou záložnu Jan Bárta Letovský. Na jejich základě měly být v Iowě ustaveny záložny pro zemědělce.⁵⁴¹

Ještě pomalejší než materiální růst byl v českoamerických osadách rozvoj kulturního života. Když se osmačtyřicátník Borecký přestěhoval v roce 1861 ze St. Louis do Milwaukee, vypadalo jeho osvětově-vzdělávací působení tak, že inicioval založení pěveckého spolku Hlahol a že za zimních večerů předčítával v místnosti německé školy k poslechu Herlošovy romány. České děti učil o nedělích číst a psát a ty odrostlejší deklamovat.⁵⁴² Jak sám poznamenal, „*pro náš lid bídne ze škol vychovaný jest třeba něco dobrých a zábavných povídek, nežli budou moci těžších románů čísti*“.⁵⁴³ K neopomenutelným společenským událostem patřilo divadlo. Ochotnická představení byla amatérská se vším, co k tomu náleží, a nevynikala pochopitelně nijak zvláštní kvalitou.⁵⁴⁴ Přesto šlo v prvních desetiletích české Ameriky zpravidla o událost, o které se mluvilo ještě několik neděl.⁵⁴⁵ V Milwaukee se hrálo představení poprvé v roce 1861. Šlo o kus nazvaný *Vystěhovalci*, který do češtiny přeložil František Mráček.⁵⁴⁶ Aby mohly představení shlédnout, některé rodiny ze vzdálenějších usedlostí se na něj vydaly už v brzkých hodinách a vracely se z něj domů až k ránu.⁵⁴⁷ Vedle klasického ochotničení zpestřovalo život loutkové divadlo, které provozoval s vlastnoručně vyrobenými pimprlaty třeba krejčí František Andrlé.⁵⁴⁸

V šedesátých letech jsme svědky zakládání prvních českoamerických divadelních síní. V Caledonii si hostinský Eliáš kvůli divadlu zřídil v sále podium a za značnou sumu 300 dolarů u jakéhosi českého malíře z Milwaukee objednal vymalovanou oponu s obrazy Husa a Žižky. Peníze si musel s úrokem půjčit, protože musel zaplatit na dobírku. Teprve po rozbalení zásilky zjistil, že zakoupil prachšpatnou mazanici. Bohužel se už nedalo nic dělat. Divadlo se u Eliášů hrálo, hlavně kusy typu *Jiríkova vidění*, ale Eliáš samotný na divadelním

⁵⁴¹ NPM, Vojta Náprstek, 47/130, Jan Bárta Letovský Vojtovi Náprstkovi, 8. 7. 1873.

⁵⁴² Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/2, Jan Borecký Janu Vratislavu Čapkovi, 6. 6. 1907.

⁵⁴³ NPM, Vojta Náprstek, 47/339, Jan Borecký Vojtovi Náprstkovi, 1. 12. 1861.

⁵⁴⁴ Z dob pobytu rodiny pozdějšího omažského novináře Jana Rosického v Chicagu pochází historka o krajanu Dvořákovi, který hrál hlavní mužskou úlohu v *Oldřichovi a Boženě*. Ze zvyku často říkával „*Yes, sir!*“, přičemž si odplivoval. Když se ho během představení jiný herec na základě scénáře zeptal, zda je Oldřich, kníže české, nedokázal se k notnému pobavení ostatních tomuto zvyku ubránit. Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/5, článek Z rodinných vzpomínek (Růžena Rosická), vyňato z *Hospodář*, 5. 1. 1935.

⁵⁴⁵ Srov. Czechoslovak Heritage Museum, Library and Archives, CSA – Fraternal Life, kopie novinového článku Ze starých vzpomínek, podkapitola IV. Touha po vlastním stánku, s. 629.

⁵⁴⁶ Šlo o překlad německé hry od Bernsteina. Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/2, Jan Borecký Janu Vratislavu Čapkovi, 14. 4. 1908.

⁵⁴⁷ Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 1/4, článek Z dějin Caledonie, staré české osady ve státu Wisconsin (Z paměti J. L. Peřury, zesnulého dne 13. března r. 1930.), s. 208.

⁵⁴⁸ Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/2, Jan Borecký Janu Vratislavu Čapkovi, 6. 6. 1907.

podniku prodělal.⁵⁴⁹ Lépe dopadla opona v divadle Slovanské lípy v Chicagu, vymalovaná firmou Brookfield a Lauerstein. Skvěla se na ní matička Praha, ovšem vzhledem k tomu, že spolek na malbu obětoval jen 120 dolarů, scénérií na oponě nebylo mnoho.⁵⁵⁰

První české knihkupectví (a zároveň obchod s papírem a hudebninami) provozoval ve Spojených státech Vojta Náprstek. Sortiment byl sice česko-německo-anglický, vzhledem k Náprstkovu zázemí v Milwaukee lze ovšem předpokládat, že dominantní bylo zboží německé. Náprstkovo podnikání bylo značně ztrátové a bez peněz zasílaných jeho matkou z Prahy by vůbec nepřicházelo v úvahu. V Chicagu otevřel nejstarší české knihkupectví Franta Bém, a to v roce 1865 na Canal Street.⁵⁵¹

Za zdaleka nejvýznamnější kulturní výtisky byly považovány krajanské noviny.⁵⁵² Úsilí o jejich zřízení sahalo hluboko do padesátých let 19. století. Spoustu energie do tohoto podniku vložil Náprstek, který v letech 1852–1854 publikoval německy psané *Milwaukie Flugblätter*.⁵⁵³ Ty se z původních letáků vyvinuly do podoby pravidelného týdeníku a postupně dosáhly pěti a půl tisícového nákladu.⁵⁵⁴ Nebyly běžnými novinami ani zábavným časopisem. Jejich obsah tvořily téměř bezvýhradně ironické a nesmírně ostré výpady proti kněžím a církvi. Česky se v nich objevovaly pouze drobné informace či vzkazy. Jejich vydávání Náprstek ukončil navzdory komerčnímu úspěchu, protože byl z domova varován, že mu mohou přitížit při snaze získat povolení k návratu do Čech. Ještě před cestou do vlasti na konci roku 1857 se ale rozhodl povzbudit americké Čechy k založení českojazyčných novin. O jejich potřebě hovořil na shromážděních v New Yorku, St. Louis, Milwaukee a v Kossuthu, přičemž za jejich vzor označoval *Národní noviny* Karla Havlíčka.

Zůstává zapomenuto, že v tutéž dobu usilovali o založení českých novin na vlastní pěst také Češi v Racine. Tisk se snažili zařídit u jistého německého časopisu a oslovili i nějaké „spisovatele“, kteří jim ovšem neodpověděli. Domnívali se, že buď pro neznalost češtiny, nebo proto, že jim psaní nedošlo. Když se k Racinským donesly zprávy o Náprstkově agitaci, dotázali se ho na obsah plánovaného listu. Sami doporučovali zaměření na evropskou

⁵⁴⁹ Library of Congress, Thomas Capek Papers, 1/4, článek Z dějin Caledonie, staré české osady ve státu Wisconsin (Z paměti J. L. Peřury, zesnulého dne 13. března r. 1930.), s. 213.

⁵⁵⁰ Viz Czechoslovak Heritage Museum, Library and Archives, CSA – Fraternal Life, kopie novinového článku Ze starých vzpomínek, s. 660.

⁵⁵¹ Srov. inzerce ve *Slávie*, 14. 7. 1865.

⁵⁵² O historii raného krajanského tisku zůstávají dodnes nepřekonané práce Čapkovy. ČAPEK: *Padesát let českého tisku v Americe*; ČAPEK: *Naše Amerika*, s. 251-361.

⁵⁵³ Podtitulem bylo „Ein Wochenblatt für Ernst und Scherz“. Podrobně k vedení a fungování tohoto časopisu ŠOLLE: *Americký pobyt Vojty Náprstka*, s. 126-132.

⁵⁵⁴ Údaje o počtu výtisků udával Náprstek na titulní straně.

politiku, americké zákony a zlomky ze slovanských dějin. Náboženským tématům se radili vyhýbat a jako vhodné pojmenování doporučovali kollárovske *Slávy dcera*.⁵⁵⁵

Podle Náprstkova projektu měly být finance pro založení novin shromážděny prostřednictvím prodeje akcií. V St. Louis, kde sídlil pověřený výbor, byly pro tento účel vydány dvoudolarové akcie, později byla vytištěna ještě jiná série v New Yorku.⁵⁵⁶ Náprstkem iniciovaný záměr byl realizován teprve na začátku roku 1860, tedy po třech letech. O prvenství ovšem saintlouiské *Národní noviny* těsně připravilo jiné českoamerické periodikum, švabachem tištěný *Slowan Amerikánský*, jehož začal od 1. ledna 1860 vydávat v Racine František Kořízek. Pro novinařinu tohoto moravského rodáka (a budoucího tchána Karla Jonáše a Václava Šnajdra) nadchla četba životopisu Benjaminu Franklina. Řemeslu, kterému se přiučil v Racine u německých novin *Demokrat*, obětoval skutečně vše. První čísla svého týdeníku sám redigoval, sázel, tiskl i rozesílal. Teprve od pětadvacátého čísla přijal do podniku jako redaktora Bártu Letovského, se kterým sdílel domácnost, v níž se tísnilo celkem 16 osob.⁵⁵⁷

Skutečnost, že se takřka zároveň objevily hned dvoje krajanské noviny, vyvolala tvrdý konkurenční boj, protože potenciálních čtenářů nebylo v Americe začátku šedesátých let 19. století mnoho. První redaktoři si museli ke své vyčerpávající práci přivydělávat, někdy dokonce na provoz novin dopláceli. Prostředky byly různé. Muzikální Kořízek si přilepšoval vyučováním zpěvu, hraním na housle a hlavně na basu, která byla v USA poměrně vzácná. Hrával hlavně pro Němce, ale také pro Dány.⁵⁵⁸ Nijak velkorysé nebylo ani zaopatření redaktorů pozdějších časopisů, počínaje *Slávií*, jež vznikla spojením obou neudržitelných průkopnických listů, přes *Pozor*, *Pokrok*, *Katolické noviny*, nového *Slovana amerikánského* a druhé *Národní noviny*, *Občanské listy* atd. Situaci ještě zhoršovalo, pokud měly noviny nesvědomitě redaktory, jak se to stalo opakovaně s prvními saintlouiskými *Národními novinami*.⁵⁵⁹

⁵⁵⁵ NPM, Vojta Náprstek, 34, Josef Střítecký Vojtovi Náprstkovi, 3. 11. 1857; spolupodepsáni též Franta Nechuta a Fr. Smrček.

⁵⁵⁶ Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/2, Jan Borecký Tomáši Čapkovi, 10. 3. 1911.

⁵⁵⁷ Ke Kořízkovi blíže *Květy americké*, 12. 5. 1886, s. 377.

⁵⁵⁸ Srov. Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/1, Václav Šnajdr Tomáši Čapkovi, 1. 8. 1908; *ibid.*, 1/4, článek Z dějin Caledonie, staré české osady ve státu Wisconsin (Z paměti J. L. Peřury, zesnulého dne 13. března r. 1930.), s. 209, 211.

⁵⁵⁹ Redaktor Hynek Sládek si údajně podržel peníze z inzerce, zatímco noviny krachovaly. Pomohlo je zachránit 230 dolarů za akcie vybrané v New Yorku. Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/2, Jan Borecký Janu Vratislavu Čapkovi, 12. 9. 1907. Borecký také velmi ostrým způsobem očerňoval předchozího redaktora Jana Bolemila Erbeny. Boreckého názory však byly ovlivněny vzájemným nepřátelstvím s oběma muži a proto je k nim nutno přistupovat ostražitě.

S kvantitativním růstem krajanské komunity rostly zároveň možnosti udržení většího množství časopisů. *Slávie* dokázala dosáhnout velkého růstu v prvních letech působení talentovaného Jonáše: v červnu 1863 měla 750 odběratelů, v listopadu přespříštího roku 1 250.⁵⁶⁰ I na jejích stránkách se ale až příliš často objevovaly výzvy k doplacení dlužného předplatného. Právě neplatiči byli vedle prostého nezájmu⁵⁶¹ pro českoamerické žurnalisty podle jejich vlastních slov největším prokletím. Josef Pastor, který v roce 1868 položil redigování *Pokroku* „věru chudší, než [když] jsem k němu přistoupil,“ nebyl výjimkou.⁵⁶² Karlu Alisovi, jenž musel roku 1873 položit po dvou letech existence *Občanské listy*, zůstalo vše, co za předchozí léta vydělal, u nesvědomitého čtenářstva.⁵⁶³ Jan Vratislav Čapek nemohl kvůli platební morálce čtenářů vydat ani zamýšlené poslední číslo *Národních novin*, publikovaných v letech 1873–1874 v Clevelandu; dlužili mu přes 800 dolarů a sám už neměl ani na papír. Loučil se trpce: „*Motyka jest v Americe těžká pro Čecha, péro však ještě těžší. Zahazují to péro, kterým jsem zde zmařil tři nejkrásnější roky života.*“⁵⁶⁴ V lepším případě mohlo být předplatné zapraveno alespoň prostřednictvím naturálií.⁵⁶⁵ Valnou platební morálku neměli ani mnozí inzerenti, z nichž se musely peníze „dobývat horším než trojanským obležením“.⁵⁶⁶

Bídne poměry a zákulisí chicagských *Národních novin* vylíčil mistrným způsobem Josef Václav Sládek ve fejetonu *Můj pan šéf*.⁵⁶⁷ Po básníkově návratu do vlasti v roce 1869 jej v redaktorství vystřídal Lev J. Palda, pozdější významný socialistický aktivista. Ani za jeho působení se poměry v *Národních novinách* příliš nezměnily. Vydavatel Bělohradský mu měl platit týdenní služné 12 dolarů, ale místo toho dostával pouhý čtvrtáček. Na jídlo se chodilo na dluh do Stejskalova hostince, spalo se na zemi přímo v tiskárně. O něco lepší časy přišly až s přechodem k akciím, protože akcionáři na provoz novin dopláceli ze svého.⁵⁶⁸

Upřímnou zповěď o práci českoamerického redaktora na konci šedesátých let zanechal Václav Šnajdr: „*Přijal mne [Karel Jonáš] s otevřenou náručí, dal \$ 35, ale za to*

⁵⁶⁰ ČAPEK: *Padesát let českého tisku v Americe*, s. 94.

⁵⁶¹ Zajímavý je názor osmačtyřicátníka Nedvídky, podle kterého přišly nevzdělaným Čechům 2 dolary ročně za české noviny příliš, zatímco vzdělanější si mohli za stejné peníze předplatit jiné, mnohem kvalitnější listy. Sám české noviny objednával pouze kvůli své staré matce, jinak by je ani nepodporoval, protože se mu zdálo, „že ze zdejších Čechů vlastenců nevypěstí“. LA PNP, Josef Václav Frič, Jan Nedvídek Josefu Václavu Fričovi, 24. 12. 1862.

⁵⁶² Library of Congress, Thomas Copek Papers, 2/10, Josef Pastor Jaroslavu Vostrovskému, 8. 5. 1868.

⁵⁶³ NPM, Vojta Náprstek, 34, Karel Alis Vojtovi Náprstkovi, 5. 12. 1875.

⁵⁶⁴ ČAPEK: *Padesát let českého tisku v Americe*, s. 113.

⁵⁶⁵ Srov. Library of Congress, Thomas Copek Papers, 2/5, článek Z redakčních vzpomínek (napsala Růžena Rosická), vyňato z *Hospodář*, 6. 1. 1936, s. 10.

⁵⁶⁶ Wisconsin Historical Society, Charles Jonas Papers, Correspondence 1864–1869, Josef Zrcadlovský Karlu Jonášovi, 28. 4. 1868.

⁵⁶⁷ Vyšlo např. ve SLÁDEK, Josef Václav: *Má Amerika*. Fejetony a příhody 1871–1892. Praha 1998, s. 177–193.

⁵⁶⁸ Viz Library of Congress, Thomas Copek Papers, 2/3, Lev J. Palda neznámému adresátovi, 7. 12. 1889.

*mám celý list na krku. Uzme mne veškerý čas – a když jdu z redakce, nejsem ani jiné práce schopen. Mimo to, abych ještě čas od času napsal něco pro ‚Pokrok‘ – několik dopisů, korektury, čtení tolika časopisů ‚amerických‘ – a ještě častější návštěva lidí, aby ‚Slávii‘ zůstali příznivými, mezkovské rozhovory s lidmi jako dobytek [...]. A k tomu ještě si mnozí myslí, že bůh ví jak lehko si tady a panský vydělám živobytí [...]. Když redaktor přijde do hospody a nalezne tam několik krajanů-otrapů, aby jim napojil chřtány. S každým zpustlým otrhancem aby se bratříčkoval a každého aby se chránil – ze strachu, že by mohl agitovat proti novinám.“ Redaktor byl holkou pro všechno. „Dělají Čechové někde 2–300 mil slavnost, píšou si pro redaktory /jako slavnosti v Chicagu/, aby jim tam šel dělat štafáži a náký ‚speech‘ – potřebují nákou žalobu, protože si vynadali v hospodě, musí jim redaktor pomoci z bryndy a.t.p. [...]. Ti čeští Irčané, nic jiného to není, si myslí, že jest redaktor jejich podomek.“ Jaký to byl podle Šnajdra rozdíl s postavením amerických žurnalistů, „čelních bohů“, v čele s Horacem Greeleym, redaktorem *New York Tribune*, jehož moc z něj prakticky dělala prezidenta.⁵⁶⁹*

Důvod, proč byli právě redaktoři mezi svými krajanů tolik žádaní, je nasnadě. Byli to ojedinelí a veřejně známí intelektuálové a vlastenci – respektive se to alespoň automaticky předpokládalo. Duševní obzory první vystěhovalecké generace ve Spojených státech nebyly velké. „*Caledonie a Racine byly jejich Amerika, dále jejich vědomosti nesahaly,*“ shrnul rozhled svých krajanů ve Wisconsinu v polovině padesátých let Antonín Klobása.⁵⁷⁰ Orientaci v novém prostředí ještě zhoršovaly omezené komunikační možnosti doby. Když se jednalo o Náprstkově výzvě k založení českých novin, vyskytly se obavy, že se o tomto záměru nedozví ani čtvrtina Čechů v Americe.⁵⁷¹ V roce 1857 se vydala skupina Moravanů obývajících Racine k volbám wisconsinského guvernéra. Zpáteční cestou vyvstala na obědě u jednoho krajana rozmluva o českém časopise. Shodli se, že by tento počín mohli podpořit, ale zároveň si nebyli jistí, jaké je mínění v jiných městech. Za tímto účelem se dva racinští krajané vydali do Milwaukee, kde se zase dozvěděli o tom, že v New Yorku existuje český spolek.⁵⁷²

Sžívání se s americkým prostředím bylo komplikované už proto, že se mnozí přistěhovalci první generace nikdy nenaučili anglicky. Na farmách leželo vzdělávání dětí nezřídka výhradně na jejich rodičích. Do školy nechodily přinejmenším po tu část roku, kdy

⁵⁶⁹ LA PNP, Josef Václav Frič, Václav Šnajdr Josefu Václavu Fričovi, 18. 9. 1869.

⁵⁷⁰ *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1934]*. Chicago 1933, str. 201.

⁵⁷¹ NPM, Vojta Náprstek, 34, A. Sládek Vojtovi Náprstkovi, 29. 12. 1856.

⁵⁷² NPM, Vojta Náprstek, 34, Josef Střítecký Vojtovi Náprstkovi, 3. 11. 1857; spolupodepsáni též Franta Nechuta a Fr. Smrček.

mohly pomáhat na pozemku, což byla v případě prvních pionýrů existenční nutnost. Že se děti za takových okolností nemohly anglicky mnoho naučit, je zřejmé. Mladý syn Josefa Lidumila Lešikara Vincenc se po příchodu do Texasu dostal do služby k Američanovi, aniž by uměl jediné slovo anglicky.⁵⁷³ Pokud rodiče ovládali cizí jazyk, pak němčinu, a někdy ji také na americké půdě svoje potomky skutečně učili.⁵⁷⁴ Její znalost mohla být vzhledem k síle německého živlu v USA užitečná. Takto se na podzim roku 1866 pokoušel sehnat práci v chicagských docích Václav Bernášek: „*Uchýlil se ku samospasitelné němčině, jako dělávají skoro všichni čeští vystěhovalci v neznalosti angličtiny, když jest jim mluvit s Ajryšem, ačkoli, kdyby na něj mluvili česky, bylo by to také tak. Náhodou vyskytl se mezi Aráby na pieru [molu] syn matky Germanie a ten zavedl našeho aplikanta k básovi [bosovi].*“⁵⁷⁵ Neznalost anglického jazyka ztěžovala počáteční poměry nejen dělníkům, ale ještě výrazněji vzdělaným jedincům. Josef Sosek, pionýr mezi českými právníky, do USA emigroval na konci čtyřicátých let 19. století poté, co v Rakousku nabyl právníckého vzdělání. Protože původně neuměl vůbec anglicky, v Americe se zpočátku probíjel třeba i u dráhy.⁵⁷⁶

K jevům, které lze v krajanské komunitě sledovat prakticky po celou dobu její existence, patřila nespokojenost a zklamání nad úrovní českého národního života v Novém světě. Podobné nářky by bylo možné odbýt mávnutím ruky jako všeobecný, snad až antropologicky podmíněný atribut. Přesto je jejich výskyt svědectvím o pocitech příslušníků českoamerické komunity. Kritika krajanských poměrů neprobíhala pouze v zákulisí soukromých hovorů a korespondence, ale byla opakovaně veřejně přednášena a předkládána k zamyšlení. Karel Procházka ze St. Louis uveřejnil v půlce šedesátých let ve *Slávii* obsáhlý text, v němž kritizoval slabost snah o vzdělání, malou vůli k vlastenectví a podpoře českých škol, stejně jako jepičí život různých pokusů o vytvoření nějaké jednotné národní organizace. Zdůrazňoval přitom, že za všechny tyto neúspěchy si nikým neomezovaní krajané mohou jen a pouze sami.⁵⁷⁷ Janem A. Oliveriem vedené *Občanské noviny* na začátku sedmdesátých let ponuře uvedly: „*Upři nám kdo pravdivost našeho výroku a spravedlnost našeho úsudku, díme-li – že my Češové v Americe co do praktické stránky života a politiky nestojíme ani fatku [sic]!*“ A dále Oliverius pokračoval: „*Pohlížejme jen kolem sebe – kde vyvedli jsme co stojícího za řeč. Nenalézáme ničehož kromě malicherného se pitvoření co skutečný*

⁵⁷³ Viz *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1912]*. Chicago 1911, str. 281.

⁵⁷⁴ Viz např. *Amerikán Národní kalendář [na rok 1915]*. Chicago 1914, s. 286.

⁵⁷⁵ *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1917]*. Chicago 1916, str. 290.

⁵⁷⁶ Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/4, Bedřich Jonáš Tomáši Čapkovi, 14. 12. 1901.

⁵⁷⁷ Viz *Slávie*, 21. 7. 1865.

*samostatný národek, který se (prý) domáhá na této půdě jakés výlučné existence.*⁵⁷⁸
V zákulisí se často objevovala myšlenka, že hlavní příčina tkví v tom, že většinu vystěhovalců tvoří společenská spodina. Podle Vojty Maška byli američtí krajané „*pro nás vyjmouc asi 10ti docela ztracený, ač ztráta ta není pro nás tak bolestná, neboť snad ta nejnižší lůza z větší části sem přivandrovala*“.⁵⁷⁹

Silná kritika se opakovaně objevovala v souvislosti s krajanským životem v New Yorku. Pár měsíců po svém příjezdu v roce 1864 jej popsal Šimon Herzig. Soustředil se prý do značné míry kolem tří českých hospod, protože newyorští Češi byli podle Herziga „*velmi sprostý lid*“, který neměl zájem ani o četbu novin. Tamnímu životu a „*nezdvořilému a divokému*“ lidu nedokázal přivyknout. Po necelém čtvrt roce pobytu na americké půdě měl chuť k návratu do Evropy a vyzvídal u Friče, jestli by pro něj neměl nějaké uplatnění.⁵⁸⁰ O pět let později psal o místním dění neméně skepticky Fričův emisar Šnajdr, který neváhal použít sousloví „*strašná peleš New-yorská*“. V New Yorku prý tehdy žilo kolem tří až čtyř tisíc Čechů, kteří se „*s řídkou výminkou vzdělanějších nebo aspoň národně uvědomělejších*“ živilo jako doutníkáři. Mezi osoby lepšího charakteru a vlastenecky cítící radil Šnajdr především vystěhovalce po roce 1848, většina pozdějších příchozích prý byla „*sama směř, věru dosti dobrá k pohnojení půdy americké a zvláště New-Yorského [sic]*“. Několik lokálních českých spolků se mezi sebou hašteřilo a často i pralo, čehož byl Šnajdr očitým svědkem při jednom pikniku. Přistěhovalci si podle jeho pozorování vedli ekonomicky vcelku obstojně, ale o vlastenecké snahy nejevili zájem, a vtlouci jim do hlav něco lidské morálky byla podle něj herkulovská práce. „*Domnívali jsme se, bůh ví v jak živém účastenství nalézají se Čechové američtí s českou politikou, ale zde si jí všímají, a to ještě dosti zběžně, jen ti vybraní, a to hlavně novináři. Druzí lidé nevědí o politice pranic [...]. Vůbec vlastenectví v našem českém smyslu bys tady marně hledal. Ti lidé vědí, že se do vlasti více nenavrátí, a proto jim to jest věci dosti vedlejší, co se u nás doma děje.*“⁵⁸¹

Šnajdrovy pocity nebyly o mnoho lepší ani o dva měsíce později v Racine: „*Duševně cítím se hrozně samotou, postrádám naprosto společnosti. Lidí inteligentních a mladých zde vůbec není; jsem kdy odkázán výhradně na sebe, a to jest hrozně trapné.*“⁵⁸² Útěchou mu byl předpoklad, že americký pobyt pro něj bude pouze dočasnou záležitostí a že se po dostatečném osvojení angličtiny vrátí do Evropy. K tomu sice nakonec nikdy nedošlo,

⁵⁷⁸ Viz *Občanské listy*, 30. 12. 1871.

⁵⁷⁹ LA PNP, Josef Václav Frič, Vojtěch Mašek Josefu Václavu Fričovi, nedatováno [asi 1862].

⁵⁸⁰ LA PNP, Josef Václav Frič, Šimon Herzig Josefu Václavu Fričovi, 12. 11. 1864.

⁵⁸¹ LA PNP, Josef Václav Frič, Václav Šnajdr Josefu Václavu Fričovi, 13. 8. 1869.

⁵⁸² LA PNP, Josef Václav Frič, Václav Šnajdr Josefu Václavu Fričovi, 9. 10. 1869.

nicméně v jistém ohledu zůstal Šnajdr pevný jako skála i po letech: v mimořádně negativním hodnocení krajanského života v New Yorku. „*V Novém Yorku ovšem musí býti mnoho Čechů, avšak co jest platné množství sebe větší, je-li mrtvé aneb nehybné?*“ ptal se řečnický. Tamní Češi, snad pro hmotné poměry, odebírali české časopisy jen minimálně, a pokud bylo Šnajdrovi známo, „*celý národní život jejich jevil se v hašteření spolku se spolkem, pořádání tanců, výletů a dost. Jinde není to ovšem o mnoho lepší, ale předce o něco.*“⁵⁸³

Nelichotivá jsou také slova Františka Boleslava Zdrůbka, který přišel roku 1872 jako evangelický pastor do texaského Veselí.⁵⁸⁴ Místními moravskými emigranty byl přijat s radostí, ta ale přinejmenším z jeho strany neměla dlouhého trvání.⁵⁸⁵ V době svého působení v roli nekonformního bratrského pastora a učitele si stěžoval na nedostatek a hlad – jak zdůraznil, na hlad v pravém smyslu slova. Naříkal si zároveň na zaostalost místních krajanů: „*Asi ze 150 rodin moravských pět osob čte noviny, ostatní to mají za zbytečné aneb docela bezbožné.*“ K jeho vlastnímu překvapení se mu však podařilo kázáním zapůsobit natolik, že bylo vybráno 200 dolarů na postižené katastrofální květnovou povodní v Čechách. Založil také čtenářský spolek, pro který shromáždil asi přes sto svazků knih a získal pětadvacet členů.⁵⁸⁶ O mnoho lepší nebyla ve Zdrůbkových očích ani situace v Omaze, kam odešel jako redaktor novin *Pokrok Západu*, založených českým rodákem Edwardem Rosewaterem. Národní život v největším městě státu Nebraska nebyl téměř žádný. Žilo zde asi sto rodin „*té nejchudší a nejtupější třídy, z nichž jen 25 asi čte, a ostatní ani do přednášek ani do divadla nechtějí, bavíce se pouze při sprostých ‚muzikách‘, jaké tu nejméně jednou každý týden pro ně se odbyvají*“.⁵⁸⁷ V době, kdy psal tyto řádky, se už těšil na rozvinutější krajanský život v Chicagu. K odchodu jej nepopoháněla pouze zakrňlost omažského společenského dění, ale také to, že mu Rosewater rádně neplatil.

V poznámkách o kulturní zaostalosti amerických Čechů jakoby rezonovaly známé stesky obrozenců z první poloviny 19. století. Můžeme se setkat s politováním, že „*národ zdejší slovanský se mnoho o vyučování a pěstování literatury nestará,*“⁵⁸⁸ nebo s přesvědčením, že pro první chicagský denník *Svornost* není možné sehnat více předplatitelů, protože „*náš lid neumí ještě čísti každý den, že jest to na každého nezvyklého mnoho, že to dá mnohým celý den říkání, nežli tu malou ‚Svornost‘ přeříkají, a ještě že jim zbude román na*

⁵⁸³ Western Reserve Historical Society, Václav Šnajdr Papers, 1/1, Václav Šnajdr Janu Vratislavu Čapkovi, 19. 11. 1874.

⁵⁸⁴ Vzhledem k Zdrůbkovu významu pro svobodomyslné hnutí se jím podrobněji zabývám v 11. kapitole.

⁵⁸⁵ Viz NPM, Vojta Náprstek, 61/385, František Boleslav Zdrůbek Vojtovi Náprstkovi, 26. 4. 1872.

⁵⁸⁶ NPM, Vojta Náprstek, 34, František Boleslav Zdrůbek Vojtovi Náprstkovi, 11. 12. 1872.

⁵⁸⁷ NPM, Vojta Náprstek, 34, František Boleslav Zdrůbek Vojtovi Náprstkovi, 24. 7. 1875.

⁵⁸⁸ NPM, Vojta Náprstek, 34, Karel Alis Vojtovi Náprstkovi, 13. 11. [1863].

neděli“.⁵⁸⁹ Celková kulturní úroveň krajanské Ameriky byla nevysoká. Nejstarší krajanské noviny, jež lze považovat za její vůbec největší výdobytek, vzbuzovaly u vzdělanějších čtenářů úsměv množstvím pravopisných hrubek, chyb a nepřesností. Nevzdělanost měla někdy svérázné důsledky, jako když si nechal český dělnický spolek v Chicagu na svůj prapor napsat hned dvě jazykové chyby, jednu českou a druhou anglickou. U data založení na něm bylo možno číst v české verzi „*prosynce*“, zatímco anglickou variantu vyšperkovalo „*23th*“ namísto gramaticky správného „*23rd*“. Kromě toho bylo na praporu podivné to, že český lev dostal do tlap sekeru, což byl zřejmě prvek nevědomky převzatý od řeznických spolků.⁵⁹⁰

Přirozeným místem setkávání, porad, národních slavností a dalších sociálních aktivit byly v přistěhovaleckém prostředí hostince.⁵⁹¹ Pokud bychom měli jmenovat alespoň některé z těch nejstarších českých, pak to byly v St. Louis salóny Jakuba Mottla⁵⁹² a Karla Rotha, v New Yorku Hubáčkův, v Chicagu Slavíkův,⁵⁹³ Novotného⁵⁹⁴ a Boreckého, v Caledonii Eliášův,⁵⁹⁵ v Racine Josefa Novotného.⁵⁹⁶ V sedmdesátých letech byl jedním z center chicagských socialistů hostinec Čecha Vaška, mohutného muže, silného prý stejně tak, jako jeho ležák.⁵⁹⁷ Pro Němce i pro Čechy byla každá beseda a taneční zábava nemyslitelná bez pití piva, obdobně jako pro Iry bez whisky. Soukromá svědeckví hovoří o nadměrné konzumaci alkoholu, jevu, který v oficiálních líčeních národních slavností v tisku pochopitelně zůstával opomenut. Farář reformované církve Heřman z Tardy, jenž v USA pobýval společně s pastorem Ludvíkem B. Kašparem v roce 1869, byl znechucen průběhem českých slavností, které vždycky končily – ať už v New Yorku nebo v Chicagu – pitím ležáku ve velkém.⁵⁹⁸ V Americe vařené pivo přitom bylo ještě výrazně silnější než v Čechách.⁵⁹⁹ Václav Šnajdr tvrdil, že „*Chlast vůbec jest jedinou zábavou mimo dílny či šapy, o jiné se nestarají.*“ Podle jeho postřehu bylo módou „*častovati až do omrzení pivem, a kdyby*

⁵⁸⁹ Tato slova měl říci vydavateli Augustu Geringerovi jednatel Kozák. Konečný úspěch deníku později Geringer připisoval především uveřejňování „poutavých románů“, z nichž prvním byl *Císař Josef II. a krásná zpěvačka*. Viz *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1923]*. Chicago 1922, s. 268.

⁵⁹⁰ Viz *Pokrok*, 19. 6. 1868.

⁵⁹¹ V německém kontextu srov. ENSSLEN, Klaus: *Die deutsch-amerikanische Arbeiterkneipe in Chicago*. Ihre soziale Funktion im Spannungsfeld ethnischer und klassenspezifischer Kultur. *AmSt* 29, 1984/2, s. 183-198.

⁵⁹² Právě zde došlo v roce 1854 k založení Československé podpůrné společnosti. Viz níže.

⁵⁹³ Viz STERNSTEIN, Malynne: *Czechs of Chicagoland*. Charleston 2008, s. 11.

⁵⁹⁴ Srov. např. inzerce v *Pokrok*, 30. 9. 1864.

⁵⁹⁵ Význam Eliášova hostince opakovaně zdůrazňuje Library of Congress, Thomas Capek Papers, 1/4, článek Z dějin Caledonie, staré české osady ve státu Wisconsin (Z paměti J. L. Peřury, zesnulého dne 13. března r. 1930.), s. 209.

⁵⁹⁶ Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/2, Jan Borecký Janu Vratislavu Čapkovi, 6. 6. 1907.

⁵⁹⁷ *Chicago Daily Tribune*, 4. 9. 1876.

⁵⁹⁸ Viz Pokorný, Jan (soukromé vlastnictví), Listiny a zprávy rodu Jiřího Tardy, s. 8, 13, 51.

⁵⁹⁹ *Ibid.*, s. 49.

*člověk s těmi lidmi nechlastal – urazí je na smrt.*⁶⁰⁰ Otec Karla Alise dokonce soudil, že se 70 % amerických krajanů nachází v předstupni delirium tremens. Náprstka, jemuž se s tímto neduhem české Ameriky svěřoval, zároveň prosil, aby ho neprozradil, kdyby přišla řeč na obraz čechoslovanského živilu v Americe. „*To stojí pevně, že nectnosti staré vlasti podržel a zdejších hanebných uzpůsobů [sic] se chápe s velkou ochotností.*“⁶⁰¹

19. století se stalo stoletím spolků a v českoamerickém prostředí tomu nebylo jinak. Spolky tvořily páteř lokálního společenského, kulturního a zábavného života, představovaly materiální oporu a v případě náboženských společností, na něž se zaměřím na jiném místě, také poznamenávaly duchovní život svých členů. Specifikem, které krajanské prostředí odlišovalo od situace ve vlasti, byl boom podpůrných spolků, jež představovaly alternativu za absentující systém sociální péče. V jejich zakládání se krajané inspirovali především od Američanů a německých imigrantů. K rozkvětu podpůrných společností ještě napomohla vlna krachů soukromých pojišťoven v letech 1868–1877. V tomto světle se totiž podporující spolky ukázaly jako relativně nejspolehlivější druh životního a nemocenského pojištění.

Nejstarší krajanskou organizací vůbec byl Českoslovanský spolek v New Yorku, založený v roce 1849. Jeho primárním účelem byla hmotná pomoc imigrantům, ale už vzhledem k tomu, že Vojta Náprstek v něm zastával funkci knihovníka, nebyl to účel jediný. Skutečnost zřejmě za těmito plány zaostávala. Na reálnou náplň činnosti spolku vzpomínal jeden z jeho členů následovně: „*To bylo asi tak, každou neděli večer kdo moh, tak sme se sešli na ňakou tu sklenici piva a vypravovali sme si o Čechách a zlejh času [sic] v Americe, a pak sme si zazpívali Hej Slované a Kde domov můj, a to byl ten celej záměr naši[c]h shuzih [sic].*“⁶⁰² Přes pokus spolupracovat s Poláky zřejmě počet členů nikdy nedosáhl ani tří desítek. Když se Náprstek přestěhoval do Wisconsinu, informoval ho František Červený, že se organizaci daří dobře a má 24 členů.⁶⁰³ O dva roky později tento počet stagnoval na stejné výši⁶⁰⁴ a nejpozději v roce 1855 už vzala společnost za své.⁶⁰⁵ Vztahy mezi nepočtenými členy spolku byly zřejmě delší dobu problematické a největší rozeštvávači si pak prý zapalovali spolkovými stanovami doutníky.⁶⁰⁶

V St. Louis, největší české enklávě padesátých let, vznikla v roce 1854 Českoslovanská podporující společnost (ČSPS), která se stala základem nejmohutnější

⁶⁰⁰ LA PNP, Josef Václav Frič, Václav Šnajdr Josefu Václavu Fričovi, 13. 8. 1869.

⁶⁰¹ NPM, Vojta Náprstek, 51/11 Karel Alexandr Kadish Vojtovi Náprstkovi, 4. 5. 1868.

⁶⁰² Library of Congress, Thomas Čapek Papers, 1/1, Joseph Dont Tomáši Čapkovi [nedatováno].

⁶⁰³ NPM, Vojta Náprstek, 34, Franta Červený Vojtovi Náprstkovi, 28. 8. 1850.

⁶⁰⁴ NPM, Vojta Náprstek, 34, F. Pabel Vojtovi Náprstkovi, 1852.

⁶⁰⁵ NPM, Vojta Náprstek, 34, Karel Alis Kadish Vojtovi Náprstkovi, 1. 4. 1855.

⁶⁰⁶ Viz Library of Congress, Thomas Čapek Papers, 1/1, Joseph Dont Tomáši Čapkovi [nedatováno].

spolkové síť celého 19. století.⁶⁰⁷ V Náprstkově pozůstalosti se dochovala brožurka s titulem *Constituce mimozakony a prawidla poradku Cechoslowanske spolecnosti w St. Louis, staat [sic] Missouri*, která obsahuje první stanovy tohoto spolku.⁶⁰⁸ Jedná se o vůbec nejstarší český tisk v USA. Byl vytištěn v St. Louis, a jak je patrné z názvu, bez jakýchkoliv českých znaků. Stanovy udávaly, že účelem spolku je podporovat jeden druhého, milovat se jako bratři a vypomáhat si v případě neštěstí. Veškerá jednání se měla konat v české řeči.⁶⁰⁹ O síle ČSPS svědčí, že již v roce 1871 byl v St. Louis uspořádán její první celostátní sjezd. Svoji dominanci si uchovala až do rozštěpení v devadesátých letech 19. století.

Příhodnější doba pro zakládání spolků přišla se začátkem šedesátých let, kdy vznikly na několika místech vedle dalších organizací takzvané Slovanské lípy. Přes společný název šlo o samostatné spolky bez jakékoliv centrální organizace. První z nich založil roku 1859 společně s několika dalšími krajany v St. Louis Jan Borecký.⁶¹⁰ Na rozdíl od podpůrných spolků byla hlavním cílem Slovanských lip kulturní činnost, spočívající hlavně v organizaci knihoven, pořádání ochotnického divadla apod.⁶¹¹ Knihy a časopisy se objednávaly z Čech, buď přímo přes nakladatelské domy, nebo prostřednictvím ochotných dobrodinců, v první řadě Vojty Náprstka. Typickou spolkovou činností bylo také pořádání besed. Co všechno bylo jejich součástí, napovídají přípravy, které vykonávala pro uspořádání besedy v květnu 1866 Slovanská lípa v Milwaukee. Jednotliví členové dostali za úkol postarat se o hudbu, sál, pivo, víno a limonádu, uzenky, křen a chleba, vypůjčení sklenic, zakoupení doutníků a objednání policejní stráže.⁶¹²

Ve druhé polovině šedesátých let začaly Slovanské lípy ustupovat do pozadí v konkurenci nově zakládaných organizací. V první řadě k nim patřil Sokol.⁶¹³ Nejstarší sokolský sbor vznikl roku 1865 v St. Louis, o rok později pak druhý v Chicagu. Se sokolskou myšlenkou se američtí krajané v polovině šedesátých let neseznamovali jen prostřednictvím

⁶⁰⁷ Viz MARTÍNEK: *Století jednoty C.S.A.*

⁶⁰⁸ V krajanském prostředí běžně používané slovo „mimozákony“ je odvozeno od anglického „by-laws“.

⁶⁰⁹ Citace stanov viz LIFKA, Bohumír: *První český tisk v Americe*. Praha 1936, s. 4.

⁶¹⁰ *Amerikán Národní kalendář [na rok 1881]*. Chicago 1880, s. 158-161.

⁶¹¹ Udržování chodu pionýrských spolků bylo náročné. V Chicagu například neměli v zimním období mnozí členové Slovanské lípy kvůli vysoké ceně topiva dost prostředků na to, aby řádně platili svoje příspěvky. Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 5/7, novinový výstřížek *Ze starých vzpomínek VIII*. Založení tělocvičného spolku Sokol (pro D. Č. píše Václav Lenocho), s. 708.

⁶¹² NPM, Krajanství 2 – USA, 60, 9/65, Protokol spolku Slovanská lípa v Milwaukee, 1860–1870, zápis ze 7. 5. 1866.

⁶¹³ Viz JOŽÁK, Jiří: *K historii českého Sokola v USA (1865–1914)*. *Paginae historiae* 6, 1998, s. 151-188; NOLTE, Claire E.: *Our Brothers Across the Ocean*. The Czech Sokol in America to 1914. *Czechoslovak and Central European Journal* 11, 1993/2, s. 15-37.

českých novin a zpráv z domova, ale někteří z nich si ji s sebou přinášeli už přímo z vlasti.⁶¹⁴ Kromě toho v Americe působil vzor německo-amerických turnerů, na jejichž příklad odkazoval krajanskou veřejnost i Karel Jonáš.⁶¹⁵ Vazby na Němce prokazuje rovněž to, že si některé české tělocvičné spolky zpočátku půjčovaly nářadí od německých turnvereinů.⁶¹⁶ Výjimečné nebylo ani cvičení jednotlivých (třebas vlastenecky uvědomělých) Čechů s turnery. Šlo vlastně o obdobu angažování v amerických spolcích, což byla spíše typická než neobvyklá záležitost. Do jinonárodních organizací přitom nevstupovali pouze jedinci. V jejich rámci vznikaly také etnicky české řády či lóže. Ty se někdy honosily zjevně vlasteneckými českými názvy, jako třeba lóže Palacký bratrského podpůrného spolku Odd Fellows, založená devatenácti Čechy v Chicagu v roce 1877.⁶¹⁷

Specifickým druhem spolků, odrážejícím sociální realitu prudce se rozvíjejících severních států USA, byly dělnické organizace.⁶¹⁸ Mezi pionýry českoamerického socialistického hnutí najdeme opět Náprstka, jenž se v padesátých letech zapojil v Milwaukee do Nordwestliche Assoziation der Arbeiter.⁶¹⁹ Mladý Vojta byl jednoznačným stoupencem socialistických (respektive komunistických) myšlenek. Během roku 1848 se setkal s dosud ideově nevyzrálým Bakuninem, na něhož vzpomínal i po odchodu do Ameriky. Ve své čítárně a knihkupectví v Milwaukee nabízel socialisty včetně Proudhona, Blanca či Weitlinga, a dokonce též Marxův a Engelsův *Manifest komunistické strany*. Na pultech nabízel i Robbespierra a v kruhu německých osmačtyřicátníků pronášel slavnostní přípitek na evropskou revoluci a osvobození lidových mas od jejich politických a náboženských

⁶¹⁴ Srov. vyprávění kutnohorského a později newyorského Sokola Štěpánka: Library of Congress, Thomas Capek Papers, 1/3, Josef Štěpánek Tomáši Čapkovi, 25. 2. 1921.

⁶¹⁵ Srov. *Slávie*, 7. 4. 1865.

⁶¹⁶ Viz např. Library of Congress, Thomas Capek Papers, 13/7, KUBIŠ: *Dějiny založení prvních českých spolků v Milwaukee a paměti českých emigrantů a jejich potomků z doby Náprstkovy*, kapitola Dějiny Sokola (1868–1879) [nestránkováno].

⁶¹⁷ Viz *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1922]*. Chicago 1921, s. 282–283.

⁶¹⁸ Toto téma patří k nejzpracovanějším, zároveň ovšem k nejvíce ideologicky poznamenaným. Viz CHADA, Josef: *A Survey of Radicalism in the Bohemian-American Community*. [nepublikovaný rukopis] 1954; DOSTALÍK, Milan: *Česká dělnická emigrace v Americe v letech 1873–1878*. SÍPř 43, 1957/2, s. 37–40; DOSTALÍK, Milan: *České dělnické hnutí ve Spojených státech za hospodářské krize let 1873–1878*. In: Polišíenský, Josef (ed.): *Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA*. Bratislava 1970, s. 125–162; POLIŠENSKÝ, Josef: *Český podíl na prehistorii Prvního máje (Čeští dělníci a masakr v Chicagu 1886)*. In: Polišíenský, Josef (ed.): *Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA*. Bratislava 1970, s. 163–185; POLIŠENSKÝ, Josef: *K počátkům českého přistěhovaleckého internacionalismu*. Česká sekce I. internacionály v Novém Yorku 1870–1872. Slezský sborník 50, 1952, s. 186–196; POLIŠENSKÝ, Josef – STANĚK, Jan: *Počátky české dělnické emigrace a české sekce I. internacionály ve Spojených státech amerických*. In: Polišíenský, Josef (ed.): *Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA*. Bratislava 1970, s. 97–124; ŠINDELÁŘ, Bedřich: *Několik kapitol k otázce českých dělnických spolků v zahraničí v letech 1876–1878*. ČMM 71, 1952, s. 248–300; ŠOLLE, Zdeněk: *Die tschechische Sektion der I. Internationale in den Vereinigten Staaten von Amerika*. Historica 8, 1964, s. 101–134. Nezatížený pohled nabízí SCHNEIROV, Richard: *Freethought and Socialism in the Czech Community in Chicago, 1875–1887*. In: Hoerder, Dirk (ed.): *Struggle a Hard Battle. Essays on Working-Class Immigrants*. Chicago 1986, s. 121–142.

⁶¹⁹ Viz CHADA: *A Survey of Radicalism in the Bohemian-American Community*, s. 4.

utlačovatelů.⁶²⁰ V tomto radikalismu se zásadně rozcházel s předními osobnostmi české liberální politiky, jež osobně znal, včetně svého přítele a v mnoha ohledech vzoru Havlíčka. Toto Náprstkovo přesvědčení však na rozdíl od jeho dalších aktivit nezanechalo v krajanské Americe hlubší stopy. Ke zrodu českoamerického dělnického hnutí došlo nezávisle na něm.

Jednou z hlavních líní socialismu v USA se stalo Chicago, procházející po občanské válce prudkým rozvojem a mnohdy dramatickým hledáním konsensu mezi kapitálem a z valné části přistěhovaleckou dělnickou silou.⁶²¹ Těsně před Vánocemi 1866 zde vznikl Česko-dělnický sbor, který se ovšem namísto původních plánů na uplatňování zásad svépomoci a družstevní výroby musel v podstatě spokojit s finančním podporováním potřebných členů. Dalším socialistickým ohniskem se stal vedle Chicaga doutníkářský New York, ale rané českoamerické dělnické hnutí žilo také v St. Louis, Clevelandu, St. Paul a jinde. Z marginálního postavení českého etnika ve Spojených státech vyplýval přirozeným způsobem internacionalismus a spolupráce s jinými přistěhovaleckými menšinami. Ta se projevovala i členstvím v jinonárodních organizacích, obzvláště německých. Československá marxistická historiografie vyzdvihovala především Česko-slovanský dělnický spolek, respektive českou sekci První internacionály v New Yorku, založenou v roce 1870. Její členové volali po nahrazení stávajícího společenského řádu radikálním převrácením a zbudováním soustavy „jiné, nové a bytelnější, v níž práce, z otroctví kapitálu vybavená, zaujme místo povznesenější, a jediným bude měřítkem našich zásluh, stejné povinnosti a stejná práva!“⁶²² Založením české sekce následovali revolučně naladěni krajané místní Němce a Francouze. Chicagští Češi se výrazně projeví i v krvavých bouřích probíhajících v době velké železniční stávkou v roce 1877. Městský 6. obvod, v němž Češi podle cenzu z roku 1880 tvořili 57 % hlav domácností, tehdy přispěl k počtu obětí nepokojů 42 %, z nichž více než polovina pocházela z jediného policejního okrsku v české Plzni.⁶²³

Dělnické hnutí nacházelo jistou oporu v krajanských časopisech. Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let ji získalo ve *Slovanu americkém* Bárty Letovského, redigovaném Klácelem, a v Bělohradského *Národních novinách*. Druhý jmenovaný list byl od

⁶²⁰ Viz ŠOLLE: *Americký pobyt Vojty Náprstka*, s. 110.

⁶²¹ K situaci v Chicagu padesátých až sedmdesátých let 19. století viz JENTZ, John B. – SCHNEIROV, Richard: *Chicago in the Age of Capital. Class, Politics, and Democracy during the Civil War and Reconstruction*. Urbana 2012; viz též HIRSCH, Eric L.: *Urban Revolt. Ethnic Politics in the Nineteenth-Century Chicago Labor Movement*. Berkeley 1990.

⁶²² POLIŠENSKÝ–STANĚK: *Počátky české dělnické emigrace a české sekce I. internacionály ve Spojených státech amerických*, s. 107.

⁶²³ Údaje odkazují k 88 oficiálně hlášeným obětem. Viz SCHNEIROV, Richard: *Freethought and Socialism in the Czech Community in Chicago, 1875–1887*. In: Hoerder, Dirk (ed.): *Struggle a Hard Battle. Essays on Working-Class Immigrants*. Chicago 1986, s. 121-142.

roku 1870 věnován přímo dělnické otázce. Redakčně jej vedl Lev J. Palda, matador mezi českoamerickými socialistickými žurnalisty. Od půlky sedmdesátých let vydával Palda se společníkem Škardou v Clevelandu *Dělnické listy*. Během prvního roku počet jeho odběratelů nepřekročil 700, i když postupně stoupal. Palda tyto noviny podle svých vlastních slov nezakládal kvůli zisku (stále jej živil malý doutníkářský obchod) a nechtěl od nich nic víc, než aby si dokázaly vydělat na vlastní provoz. Zpočátku se zdálo, že se list dlouho neudrží, ale asi po roce se situace zlepšila, takže se Palda a sazeči mohli dohodnout na mzdě 6 dolarů týdně pro každého. Tehdy už zanikl Paldův obchod, a na vyživování rodiny mu to rozhodně nestačilo.⁶²⁴ Roku 1876 se socialistickým krajanům dostalo možnosti přímé politické participace díky vzniku Workingmen's Party of the United States, později transformované do Socialist Labor Party of America.

Pozoruhodné je, že do Paldových *Dělnických listů* přispívali i socialisté ze staré vlasti. Krajanští aktivisté pro změnu sehrávali významnou zprostředkující roli pro domácí dělnické hnutí. Dopisy členů První internacionály v New Yorku, včetně prohlášení její české a německé sekce k II. adrese generální rady Internacionály, byly v roce 1871 otiskovány na stránkách pražského *Dělníka*. Přestože bylo zveřejňování zpráv od newyorských krajanů přerušeno, jejich spojení s některými dělnickými aktivisty, jako byl Josef Boleslav Pecka-Strahovský, pokračovalo i nadále.⁶²⁵ V lednu 1880 byl na pražské celnici zadržen devítikilogramový balík s brožurami zaslanými na adresu redakce pražské *Budoucnosti*, který obsahoval Kláčelem přeložené protináboženské brožury (*Jádro ze závěti či poslední vůle Jana Mesliera*, *Sepher Toldoth Jescha*, *Svatou legendu aneb životopisy svatých*, Ingersollovu přednášku *Bohové*), Jonášem připravené *Zákony americké*, Paldův překlad Douaiovy brožury *Základové vědomosti pro poučení lidí vědochtivých* a svazku s povídkami *Otrokyně* a *Chudý nesmí plakati*. Pecka a Josef Praus, kteří si chtěli zásilku vyzvednout, si vysloužili peněžní pokutu a krátký pobyt ve vězení pro porušení tiskového zákona.⁶²⁶ Samotného Pecku nakonec politická perzekuce dohnala k tomu, aby v půlce osmdesátých let sám odešel do USA.

Bylo by kardinálním omylem domnívat se, že socialistické názory byly mezi americkými Čechy v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století nějak široce rozšířené. Vůdčí osobnosti mezi krajanými žurnalisty, jimž byl vlastní spíše klasický liberalismus, si vůči němu zachovávaly odstup. Někdy jej umocňoval také jejich český nacionalismus,

⁶²⁴ Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/3, Lev J. Palda neznámému adresátovi, 7. 12. 1889. *Dělnické listy* Palda opustil roku 1879 po jejich neuváženém přesídlení z Clevelandu do New Yorku. Vycházely ještě čtyři roky.

⁶²⁵ Viz ŠOLLE, Zdeněk: *Josef Boleslav Pecka*. Praha 1987, s. 27-29.

⁶²⁶ *Ibid.*, s. 135-136.

respektive internacionalismus socialistů. O krajanských oslavách výročí pařížské komuny v roce 1877 napsal českoamerický novinář Matějka tyto odměřené řádky: „*Vůbec zdejší socialisté se svým mesiášem (L. Paldou) v čele ani již žádnou národnost neuznávají. On (Palda) a několik jeho stoupců s ním tak chtějí a lid český pořádá hned slavnost, aniž zná její význam. Nešťastná to nesvornost Slovanstva!*“⁶²⁷

Hlasy o nesvornosti krajanského života v Americe bylo možno slyšet takřka neustále. Jonáš, který měl za sebou zpravodajskou zkušenost z prusko-francouzské války, v roce 1874 prohlásil, že Češi zanechávají národní práce a rvou se mezi sebou „*jako Francouzi za komuny*“.⁶²⁸ „*Čech Čecha nenávidí a jeden druhého kdyby mohel [sic], utopil [by ho] na lžíci vody,*“ tvrdil Alis o Slovanské lípě v St. Louis.⁶²⁹ Jindy si povzdechl, že ani není schopen popsat, jaká rozervanost mezi americkými Čechy panuje. „*Žádný národ se tak mezi sebou nenávidí tak jako Čechové.*“ Saintlouiskou Slovanskou lípu označil za „*dubovej pahejl*“, což byla nejen narážka na usychající slovanský kmen, ale také na německý národní strom. Jejimi členy bylo pouhých 18 krajanů, ačkoliv by jich podle Alisova soudu mohly být bez problému tři až čtyři stovky. „*[...] což platno, kdo miluje pravdu, ten mezi nima neobstojí, oni tak šlechetně jednají, že ani naše české noviny nepodporují a jenom z nich sobě posměšky dělají, zajisté by se mohli před jinejma [Slovanskýma] lípama zastydět, ale zase studu oni žádného nemají, tak jes[t] to zde a ještě hůře nežli roku 1848 v Praze, zde nejsou 68 [sic], ale zde je jich mnoh[em] více,*“ psal s nepřesnou narážkou na děkovnou deputaci sedmašedesáti pražských měšťanů ke generálu Windischgrätzovi po potlačení svatodušních bouří.⁶³⁰

Tvrzení o chronické nejednotnosti a rozhádanosti krajanů se v dobových výročí i vzpomínkách neustále opakuje. Intenzitu tohoto pocitu zvyšovalo všudypřítomné obklopení americkou populací a početnějšími etnickými skupinami. Bylo ranou pro přesvědčení, že malý český národ dokáže ve Spojených státech fungovat jako celek. K oslabování činnosti českých spolků ale přispívaly ještě další, prozaičtější faktory, k nimž můžeme započíst geografickou roztržštěnost a časté stěhování jejich členů. Fáze horlivé aktivity se ve spolcích střídaly s obdobími úpadku. O Slovanské lípě v Milwaukee se v půlce šedesátých let dovídáme, že „*stojí a nic nedělá, as před půl rokem odstoupili jsme a několik jiných, než zas lepší pořádek a svornost bude*“.⁶³¹ Když dojel Vojta Mašek roku 1861 do New Yorku, byla jeho první shánka po Čechích. Vyhledal hostinec, kde se měli scházet, ale dva večery tam na

⁶²⁷ NPM, Vojta Náprstek, 53/217, J. V. Matějka Vojtovi Náprstkovi 20. 3. 1877.

⁶²⁸ NPM, Vojta Náprstek, 39/239, Karel Jonáš Vojtovi Náprstkovi, 9. 5. 1874.

⁶²⁹ NPM, Vojta Náprstek, 47/20, Karel Alis Vojtovi Náprstkovi, 9. 7. 1862.

⁶³⁰ LA PNP, Josef Václav Frič, Karel Alis Josefu Václavu Fričovi, 8. 5. 1862.

⁶³¹ NPM, Vojta Náprstek, 52/219, Franta Kříž Vojtovi Náprstkovi, 25. 10. 1865.

krajany čekal zcela zbytečně. Později se dozvěděl, že žádné spolkové schůze neprobíhají, protože se mladí dali na vojnu a ti, kdo zůstali, jsou rozkmotřeni a tvoří asi pět zneprátelených stran.⁶³² Takováto štěpení měla někdy generační základ. Čtyři roky po Maškově pobytu působil v New Yorku vedle Slovanské lípy Česko-slovanský podporující spolek, vzdělávací spolek mladších mužů Včela, jehož náplň byla naprosto stejná jako v případě Slovanské lípy, a pěvecký Hlahol. Hned tři z místních organizací se tedy zaměřovaly kulturním směrem. Vzájemně si konkurovaly i pěstováním divadla, kterého se sice hrálo pořád víc, ale zato s čím dál menší návštěvností, což ochromovalo jeden z důležitých zdrojů na jejich činnost.⁶³³ K podobné situaci došlo v sedmdesátých letech v Kewaunee, které bylo příliš malé na to, aby zde koexistovala starší Slovanská lípa a Českoamerický Sokol. „*Obecenstvo si nový spolek zalíbilo a následkem toho sílil a mohutněl, kdežto Slov. lípa začala chřadnout, hotovost v pokladně se menšila, kdežto Sokolu dobře se dařilo.*“ Po několika letech kewaunská Slovanská lípa zanikla a její majetek byl předán Sokolu.⁶³⁴

Tyto tenze se pochopitelně nerozlučně spojovaly s nejrůznějšími osobními konflikty, pomluvami a osočováním, v jejichž spleti bývá obtížné odkrýt skutečnost.⁶³⁵ Malíř a světoběžník Bohuslav Kroupa po svém příchodu do San Franciska hlásil Náprstkovi o bratrech Korbelových toto: „[...] našel jsem pravý opak toho, co jsem očekával. Do dálky se vytrubuje vlastenectví, však doma – jest to trapná, nicméně pravda. Humbug s vlastenectvím jest více, než já snesu. Zaslané vámi plzeňské pivo chutná prý tuze velice na židovsko-německých hostinách p. K. Do české besedy p. Korbelové nechodí[m]; měl jsem velké obtíže, než jsem spolek v život uvedl, a bohdá, že navzdor nepřizní oněch pánů setrvá.“⁶³⁶ Snad to byl opět Kroupa, kdo psal o sanfranciském společenském životě do *Slávie*, že se omezuje jen na pití velkého množství zlatého moku a že místní vlastenecká podnikavost nespočívá v ničem jiném, než v importování českého piva do Kalifornie.⁶³⁷

Řevnivost nebyla samozřejmě jedinou charakteristikou světa českých spolků. Často mezi nimi naopak docházelo k nejrůznějším druhům spolupráce. Spolkové protokoly zachycují přijímání pozvánek na akce pořádané jinými organizacemi, společná jednání, prosby o výpomoc, účast na pohřbech členů jiných spolků apod. Napjatější zpravidla bývaly

⁶³² NPM, Vojta Náprstek, 53/198, Vojta Mašek Vojtovi Náprstkovi, 22. 10. 1861 [?].

⁶³³ Ze Včely se vyvinul newyorský Sokol, založený roku 1867. Viz *Památník vydáný k oslavě dvacetipětiletého trvání tělocvičné jednoty Sokol v New Yorku 1867–1892*. New York 1892, s. 7-8.

⁶³⁴ Viz Immigration History Research Center, Minneapolis, Charles Vyskocil Papers, 1, rukopisné vzpomínky, s. 10.

⁶³⁵ Viz např. velice kritická slova Josefa Drahokoupila o spolku Vlastimil: NPM, Vojta Náprstek, 34, Josef Drahokoupil Vojtovi Náprstkovi, 15. 6. 1876.

⁶³⁶ NPM, Vojta Náprstek, 52/85, Bohuslav Kroupa Vojtovi Náprstkovi, 11. 5. 1876.

⁶³⁷ NPM, Krajanství, 1/2, scrapbook Čechové mimo vlast 2 (1877–1878), výstřížek ze *Slávie*, 25. 9. 1876.

vztahy mezi redakcemi českoamerických novin, tedy alespoň do té doby, než se krajanská Amerika rozrostla natolik, aby jich dokázala uživit větší množství. Jestliže si vybavíme materiální poměry v domácnosti Kořizka a Bárty Letovského v časech vydávání racinského *Slowana amerického*, nebude se nám na tom zdát nic překvapivého. Se saintlouiskými *Národními novinami* se oba moravští rodáci takřka bez přestání vzájemně napadali a pomlouvali, přičemž si obě strany činily výsměch z hrubek a jazykových nedostatků svého protějšku. Někdy šlo o vcelku nevinné, byť škodolibé záležitosti. Příkladem může být anekdota zaslaná do racinské redakce z Chicaga, podle které jeden řezník zabalil Američanovi maso do *Národních novin*, načež ten po pozření obojího zcepeněl.⁶³⁸ V jiných případech už mnoho prostoru pro úsměv nezbývalo, jako když *Slowan americký* tvrdil, že si na jeho saintlouiského jednatele Alise konkurence najala skupinu pobudů, jež ho tupila a vyhrožovala mu vraždou.⁶³⁹

Sám Alis figuroval i v dalším novinářském konkurenčním boji, který se pro změnu týkal *Slávie*, jejímž byl původně jednatelem v St. Louis, a jeho nově založeného *Pozoru*. S racinskými novinami se podle svých slov rozkmotřil proto, že v něj jejich vydavatel začal ztrácet důvěru a jeho dopisy do *Slávie* přestaly být uveřejňovány. Dodával sice, že „*jeden druhému škodit nebudem, dva časopisy můžou zde dobře obstát*“, snad tomu ale sám dost dobře nevěřil.⁶⁴⁰ Podle tehdejšího redaktora *Slávie* Jonáše stála v pozadí skutečnost, že Alis, „*byv naším jednatelem, dožral se, že jsme chtěli, aby nám pořádněji platil*“. Jonáš se obával, že i kdyby se *Pozor* dlouho neudržel, pro *Slávii*, která už měla beztak „*málo odběratelů a ještě méně platitelů*“, to bude znamenat těžkou ránu.⁶⁴¹ Pikantní je, že Alisovy i Jonášovy stížnosti směřovaly k témuž adresátovi – Josefu Václavu Fričovi. Vzájemné vztahy mezi redakcemi *Slávie* a *Pozoru* byly v budoucnu značně vyhrocené.⁶⁴²

Na předchozích stranách byla přiblížena vnitřní skepse českoamerické komunity o sobě samé, neméně často se ale projevovala kritika a projevy zklamání z vnějších, amerických poměrů. Jonáš byl i po více než desetiletí stráveném ve Spojených státech nešťastný z kvality místního piva ve srovnání s plzeňským, stěžoval si, že mimo to nemá žádnou společnost, protože Američané „*pěstují společenský život v kostele a v nesmyslných lóžích, to jest podporujících spolcích s přívěskem dětinského tatrmanství*“. Člověku jeho zálib se nenabízela „*žádná zábava, žádné krásy přírodní, žádná snaha za jejich cílem, který by mysl*

⁶³⁸ Viz *Slowan Americký*, 23. 6. 1860.

⁶³⁹ Viz *Slowan Americký*, 9. 6. 1860.

⁶⁴⁰ LA PNP, Josef Václav Frič, Karel Alis Josefu Václavu Fričovi, 6. 10. 1863.

⁶⁴¹ LA PNP, Josef Václav Frič, Karel Jonáš Josefu Václavu Fričovi, 26. 10. 1863.

⁶⁴² Viz např. článek *Pozor má vypovězenou válku od Slávie!!* v *Pozor*, 27. 2. 1864.

a srdce zajímal“. Od svého návratu z pobytu v Čechách na začátku sedmdesátých let třikrát zjišťoval možnosti přesídlení z Racine do Chicaga, ale vždycky ho odradil „*ten způsob života téměř nesnesitelný*“.⁶⁴³

Většinou však lze slyšet nespokojenost plynoucí především z politicko-sociálního směřování Spojených států. Její základ vycházel z domácí představy USA jako ideální republiky, v níž se uskutečňuje myšlenka svobody. Rozčarování z reálných mezí americké demokracie se zrcadlí třeba v tomto úvodníku saintlouiských *Národních novin*: „*Tímto politickým způsobem vylže strana v čas volby svého čekance přednešeného přívržence až na stupeň božství, byť ten nejsurovější sprosták neb potměšilý lump byl, a muže z protivní strany zhanobí a nestoudně za taškáře provolá, nechť si on nejpoctivější měšťan jest. Lže, pomluvy, štvání jsou zbraně, jichžto užívání za poctivé uzná. [...]. Při takové politice jedná se o dosažení jistého sobeckého účelu, bez ohledu na vlastnost užívaných prostředků a na to, zdali se mravní, ekonomický a duševní stav národa zlepší, neb zhorší.*“ A dodaly naléhavě, nicméně obtížně proveditelné zvolání: „*Pryč tedy s ‚amerikánskou‘ politikou a stůjme pevně při ‚lidské‘ politice.*“⁶⁴⁴

Přímo fundamentální hodnotou byla pro americkou společnost už od dob války za nezávislost svoboda (freedom, liberty). Nic na tom nemění ani fakt, že její podstata se neustále proměňovala a že proti sobě často stály zcela protichůdné výklady jejího obsahu.⁶⁴⁵ Jak víme, vidina svobody představovala také jeden z motivů českého přistěhovalectví do USA. Hodnocení toho, zda se Čechům v Americe podařilo svobody skutečně dosáhnout, nebyla jednoznačná. Vojta Mašek neviděl jiný vliv svobody na svoje krajany „*mimo větší rozpustilosti [a] většího pohrdání Němci*“. Podle jeho soudu jim v jejím poznání bránilo nedostatečné vzdělání a především jazyková bariéra.⁶⁴⁶ Z filozofického hlediska se ke svobodě zajímavým způsobem vyjádřil Klácel. Učinil tak na základě svých v mnoha ohledech nedobrych amerických zkušeností a upozorňoval, že politická svoboda je jen jedním aspektem věci: „*[...] jsou přemnozí, kteří jen tuto svobodu na mysli mají, když o svobodě mluví; a tak myslí, že ten, kdo jest svobodný, může dělati co se mu zamane, žádný nemá mu co poroučet, od žádného nezávisí, žádný mu nesmí v ničem bránit, i když by se přihodilo, pěští proklestí průchod vůli své. Kdo na takové svobodě přestává, nad divoké zvíře se ještě daleko nepovznesl, nepoznal co člověk jest, nepoznal sebe.*“⁶⁴⁷ Podle Klácela stála vedle svobody

⁶⁴³ NPM, Vojta Náprstek, 39/239, Karel Jonáš Vojtovi Náprstkovi, 9. 5. 1874.

⁶⁴⁴ Citace úvodníku z *Národních novin* v *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1878]*. Chicago 1877, s. 72.

⁶⁴⁵ Viz FONER, Eric: *The Story of American Freedom*. New York 1998.

⁶⁴⁶ LA PNP, Josef Václav Frič, Vojtěch Mašek Josefu Václavu Fričovi, 18. 12. 1861.

⁶⁴⁷ Přepis Klácelova textu v DVOŘÁKOVÁ, Zora: *František Matouš Klácel*. Praha 1976, s. 265.

politické svébytně svoboda vnitřní, kterou nerozlučně spojoval s oproštěním se od předsudků, strachu, zatemňování mysli a sebeklamu, ale hlavně s láskou. „*Politická svoboda americká jest naše dobytá možnost, aby duch hledal pravé svobody své.*“⁶⁴⁸

Klácel v tomto směru kladl na jedince vysoké charakterové a morální nároky. Pro jeho současníky zůstával ze zjevných důvodů atraktivní spíše první rozměr svobody. O tom, že politická svoboda byla vysoce oceňována, máme řadu dokladů. Často se pojila s materiálním úspěchem v emigraci, jako například v dopise jednoho vystěhovalce z Březnicka jeho příbuzným: „*Ale díky Bohu všemohoucímu za jeho dobrodiní, dobře se nám vede a dobře se máme, že nám nejní třeba víc černý chléb, jako je mezi vámi, jist, také ho tady nejní vidět, jen z té samé mouky, jak jsem vejš psal, protože milý bratří, jestli Vaše vůle, pojdte za mnou, já Vám za to stojím, že než se rok s rokem shledá, v lepším stavu budete než v Čechách, v té otrocké zemi, jestli budete dělat, budete sami na sebe a v Čechách děláte, nevíte na koho, zde je všecko svobodno, [každý] může provozovat co chce, žádný se ho neptá, po žádném platu z toho, může jít, kam chce, nepotřebuje žádný pas, každý je dobře odměněný za jeho práci [...].*“⁶⁴⁹ Krajana Mašinda z Wilberu v Nebrasce to shrnul v následující zkratce: „*Zkrátka a dobře jsme svobodni. Píšem co chcem, mluvíme co chcem, vyhubujem v novinách i prezidentovi, když chcem, a daně si ustavujem sami.*“⁶⁵⁰

S podobným hodnocením se můžeme navzdory dílčím projevům nespokojenosti setkat také u představitelů krajanské intelektuální elity. Mladý Josef Václav Sládek byl americkou zkušeností přes všechny další výhrady nadšen: „*Ta volnost zdejší jest volností opravdovou a vidí-li člověk kolem sebe samých lidí [s] hlavou povznešenou, naučí se ji nosit také tak, a při sám Bůh, žádná ruka mu ji více neskloní.*“⁶⁵¹ Domníval se, že svobodný duch Spojených států mezi krajany opravdu pronikl a že se ho už nechtějí vzdát.⁶⁵² V dopise, zaslaném v říjnu 1869 rodičům, se ukazuje jeho rostoucí revolučnost: „*Jak jinak vidím nyní hodnotu člověka – jak jinak volnost a svobodu a jak jinak tyranství. A teď teprve a tady až naučil jsem se tu drahou vlast opravdově milovat teď teprve naučil jsem se trýznitele člověčenstva opravdově nenávidět [...].*“⁶⁵³ Ve stejném smyslu se vyjadřoval Sládkův spolužák Šnajdr. I jemu se Amerika přes

⁶⁴⁸ Ibid., s. 270.

⁶⁴⁹ Dopis Josefa Zemana z 28. 11. 1852 dle KUTNAR (ed.): *Dopisy českých vystěhovalců z padesátých let 19. století ze zámoří do vlasti*, s. 241.

⁶⁵⁰ NPM, Vojta Náprstek, 53/151, A. Mašinda Vojtovi Náprstkovi, 13. 12. 1884.

⁶⁵¹ LA PNP, Josef Václav Frič, Josef Václav Sládek Josefu Václavu Fričovi, 29. 11. 1869.

⁶⁵² K tomu uvedl: „*Kdyby bylo u nás více volnosti, vrátilo by se jistě 2/3 vystěhovalců zdejších zpět.*“ Ibid.

⁶⁵³ PFAFF: *Americký „sen“ J. V. Sládka (1868–1876)*, s. 26.

všechny nesnáze, politická zklamání a nepříjemnosti začala zamlouvat: „*Jsem svoboden, a co jíst mám také.*“⁶⁵⁴

Vědomí větší politické svobody ve srovnání s rakouskými poměry vycházelo z osobní zkušenosti před odchodem z vlasti, ze zpráv z domova a z potýkání se s rakouskou cenzurou, která zakazovala distribuci četných českoamerických periodik. Tato skutečnost byla v krajanském prostředí dobře známá, protože na ni veřejně upozorňovaly samotné redakce. Kromě toho, že ji považovaly za projev rakouského nesvobody, ji navíc označovaly za absurdní. Šnajdr charakterizoval obavy rakouského státního aparátu z jeho *Dennice novověku*, vydávané 3 000 mil daleko, za „*hanbu pro říši 36 millionovou*“.⁶⁵⁵ Jeden člen Československého spolku v New Yorku si stěžoval na obtížné spojení s vlastí, protože by jako člen této organizace mohl kompromitovat tamější přátele.⁶⁵⁶ Rakouské úřady pociťovaly neklid i ze samotných navrátilců, ať už šlo o regulérní reemigranty, nebo pouhé návštěvníky Spojených států. Nejsilněji to pochopitelně platilo v padesátých letech 19. století, kdy se o nich pražský policejní ředitel Leopold Sacher-Masoch vyjádřil v tom smyslu, že „*očkují zhoubné a bludné učení o špatně pochopené a uplatňované svobodě*“.⁶⁵⁷ Americký pobyt z krajanů nedělal automaticky revolucionáře, ale jejich vnímání mezí osobní a politické svobody nepochybně posouval na jinou úroveň. Výstižně to dokumentuje epizoda, kterou zažil pedagog a cestovatel Josef Štolba na poštovní stanici Tábor v Caledonii. Když se jednoho místního usedlíka zeptal, jestli by se vrátil do Čech, odpověděl mu takto: „*Rád bych se tam podíval, ale mohlo by to špatně skončit. Tady jsem se nenaučil dát na hubu zámeček – já přijít do Čech, sedím za hodinu v díře.*“ „*Nechut má pravdu,*“ souhlasili ostatní. „*Nám by se vedlo všem tak. Tady můžeme říci, co myslíme – tam ne.*“⁶⁵⁸

Sjednotit paletu různorodých životních zkušeností a pohledů na český život ve Spojených státech v jeden tón je těžko proveditelný úkol. Na jedné straně oslava svobody a volných možností k hmotnému vzestupu, na straně druhé znechucení a bída. Snad by se dalo říci, že na jádro věci narazil Karel Jonáš, když na stránkách *Slávie* kritizoval jednostrannost protivystěhovalecké povídky *Vystěhovanci v Americe* Jana Formánka Činoveského.⁶⁵⁹ „*Kamkoliv osadníci hlavu vstrčili, všude [se] na ně šklebilo hrozné nebezpečí; ať cokoli podnikali, všude kruté překážky kladly se jim v cestu. Divocí lidé, divoká zvěř, divoká příroda,*

⁶⁵⁴ LA PNP, Josef Václav Frič, Václav Šnajdr Josefu Václavu Fričovi, 18. 9. 1869.

⁶⁵⁵ LA PNP, Josef Václav Sládek, Václav Šnajdr Josefu Václavu Sládkovi, 20. 2. 1880.

⁶⁵⁶ Viz NPM, Vojta Náprstek, 34, F. Pábel Vojtovi Náprstkovi, 1852.

⁶⁵⁷ KUTNAR: *Počátky hromadného vystěhovalectví z Čech v době Bachova absolutismu*, s. 10-11.

⁶⁵⁸ ŠTOLBA: *Za oceánem*. Cestopisné obrázky, 3. díl: V severní Americe, s. 123. Oním Nechutem byl patrně František Trávníček-Nechuta.

⁶⁵⁹ ČINOVEŠKÝ: *Vystěhovanci v Americe*. Obrazy ze života amerických osadníků.

rozkacení živlové utvořily proti ubohým vystěhovalcům alianci, k níž družily se také faleš, zlomyslnost, lotrovství, aby dovršily jejich mizerii a učinily jim život v Americe téměř nesnesitelným.⁶⁶⁰ Jonáš oponoval také Činoveského pohledu na zámořský způsob života a údajnou bezohlednost a tvrdost Američanů: „Přistěhovalci nepřichází sem, že by zde podpory od Američanů našli neb očekávali; oni spolehají na svou práci, na svou sílu, na svůj důmysl, kterýmžto otvírá se zde svobodné pole a vděčná příležitost, čehož v Evropě není.“⁶⁶¹

Poněkud patetickým způsobem rozvíjel obdobnou myšlenku František Boleslav Zdrůbek, když se obracel na čtenáře almanachu *Amerikán Národní kalendář*: „Musí trpěti a musí se tužiti při stálé snaze a práci, aby dodělali se lepšího postavení a zaopatření sebe i svých dětí. Kdo nedovede se povznést k tomuto předsevzetí, ten zhyne. Kdo však má pevnou vůli a síly vytrvalé, zvítězí každý. Ano, zvítězí každý! Zvítěziti musí, tak jako tisícové před námi zvítězili a jsou teď předními občany americkými i co do svého postavení, jmění a vlivu; tak podaří se všem, kteří mají pevnou vůli a vytrvalost.“⁶⁶² To byla představa vlastní klasickému liberalismu a děň amerického snu, podle něhož se za píli a odhodlání sklízela zasloužená odměna. Zdrůbek patrně neměl tušení, že o několik let dříve podrobil tuto myšlenku štiplavé kritice Mark Twain v povídce *The Story of the Good Little Boy Who Did Not Prosper* (Příběh malého hodného chlapce, jemuž se nedařilo).⁶⁶³

⁶⁶⁰ *Slávie*, 25. 11. 1868.

⁶⁶¹ *Slávie*, 2. 12. 1868.

⁶⁶² *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1878]*. Chicago 1877, s. 54.

⁶⁶³ Vyšlo v NAST, Thomas: *Nast's Illustrated Almanac 1873*. New York 1872, s. 22-28.

8. Nová vlast a její koncepty

*Adie Česká zem,
s Bohem ti dávám,
na cestu přes moře
já se vydávám!
Vítej mě Ameriko,
vlast má budoucí.*

z písně složené krajanem Janem Boreckým⁶⁶⁴

Dramatik Josef Jiří Kolár vylíčil ve své povídce *Libuše v Americe* dramatický příběh severoamerické kolonie Nová Čechie, jejímž centrem byl Nový Vyšehrad. Založil ji starý Klen, původem Pražan a americký generál, který býval hostem samotného Washingtona. „*On se nosil v hlavě, v srdci, v krvi, ano i v každé žilce svého zdravotného těla s tou neobyčejnou myšlénkou, že jest k tomu povolán, zbytky svého druhdy proslaveného národu, totiž Čechů, jako storamený zemorodec Briareus vyrvati ze staré, zpukřelé, vysílené vlasti, kterouž většina domácího i přespolního lidu naučila se nazývati ‚Böheimb‘ a nikoli Čechií – a přenéstí je přes moře a zasaditi ve sviží, kyprou, št’avnatou půdu nového světa, a tam je opět zúrodniti a zvelebiti k staroslovanské slávě a důstojnosti.*“⁶⁶⁵ Fantaskní povídka končí tragicky, ale její děj teď pro nás není důležitý. Prizmatem tohoto dílka předbřeznového romantizmu mohla být Amerika novou, čerstvější a svým kořenům věrnější Čechií. Jak ji však vnímali reální emigranti?

Pro desetitisíce vystěhovalců z českých zemí se stávala novou vlastí neznámá země, v níž se mluvilo nesrozumitelným jazykem a jejíž kulturní odlišnosti od domoviny byly markantní. Slovo vlast, jehož poněkud volný význam se ustálil v polovině 19. století,⁶⁶⁶ neznamená pouze označení země či státu, který člověk fyzicky obývá, ale váže na sebe hlubší

⁶⁶⁴ Library of Congress, Thomas Capek Papers, 1/3, článek Fr. Beneše Čechové v okresu Manitowoc, Wis. od roku 1847 do 1932, s. 84.

⁶⁶⁵ KOLÁR, Josef Jiří: *Sebrané romány Josefa Jiřího Kolára*, díl 1. Praha 1854, s. 10-11.

⁶⁶⁶ Viz MACURA, Vladimír: *Znamení zrodu*. České národní obrození jako kulturní typ. Jinočany 1995, s. 139.

významové konotace. Jeho etymologický význam byl sice původně moc, vláda či panství,⁶⁶⁷ ale pro moderního člověka sugeruje spíše souvislost se slovem „vlastní“. Může být geografické území vlastní bez toho, že by ji daný jedinec „přijal za vlastní“? V krajanském prostředí se od počátku objevovaly rozmanité představy o jejich nové domovině, Spojených státech amerických, stejně jako plány na to, jak budovat novou českou vlast v jejich rámci.

Základním bodem, od něhož se veškeré podobné záměry odvíjely, byla geografická roztržitost českého osídlení. O české přítomnosti v USA se doma v Čechách často hovořilo jako o konkrétní, zdánlivě ucelené entitě.⁶⁶⁸ Vzhledem k rozptýlu českého osídlení, které už v průběhu šedesátých let 19. století sahalo od Texasu po Velká jezera a od New Yorku po Nebrasku, však mohly podobné výrazy působit matoucím dojmem. Spíše než například o kolonii bychom mohli mluvit o jednotlivých enklávách, které spoluvytvářely krajanskou komunitu prostřednictvím nejrůznějších komunikačních kanálů, sociálních styků, druhotných migrací apod. Nejrozsáhlejší etnicky relativně homogenní geografické celky představovaly farmářské osady a přistěhovalecké čtvrti ve velkých aglomeracích. Americká migrační studia používají výstižné sousloví „immigrant neighborhoods“ (přistěhovalecká sousedství).⁶⁶⁹ Výstižné je proto, že bělošští imigranti nevytvářeli žádná uzavřená ghetta. Jejich čtvrti mohly být například ze dvou třetin německé nebo irské, ale stále je doplňovala směs dalších Evropanů. Totéž samozřejmě platilo pro méně početné „české“ čtvrti.

Jak již víme, na směřování vystěhovalectví měli obzvláště v jeho počátcích značný vliv jednotliví pionýři, kteří ovlivňovali svoje příbuzné a sousedy dopisy, v nichž líčili konkrétní podmínky v dané části USA. Tak ovlivnil Arnošt Begmann emigraci do Texasu, evangelický učitel Václav Šimonek zase vystěhovalectví svých souvěrců z Roudnicka do Wisconsinu atd.⁶⁷⁰ Vedle toho ale působila také vnitřní migrace, pro niž bylo typické sledování posunu amerického pomezí směrem na západ. Konkrétní motivaci k přesídlování nastiňuje zpráva Václava Šnajdra o českých poměrech v Caledonii ve Wisconsinu z poloviny sedmdesátých let, podle níž „někteří našinci z Caledonie stěhují se do Minnesoty, tam do naší bývalé osady, a jiní zase do Nebrasky. Čechů a Moravanů čerstvých značně sem přibylo; tito kupují za drahé peníze špatné pozemky zde, a Caledonští, který jim [je] prodají, stěhují se na místě pryč. Každý skoro týden jedou 2–3 rodiny odtud.“⁶⁷¹ Nedá se tedy říci, že by bylo

⁶⁶⁷ Viz REJZEK, Jiří: *Český etymologický slovník*. Voznice 2001, s. 716.

⁶⁶⁸ Šlo například o výraz „americká kolonie“, který používal i Tomáš Garrigue Masaryk. Srov. *Naše doba* 10, 1903, s. 1.

⁶⁶⁹ Teoretický pohled na tento koncept v kontextu německo-amerických studií viz CONZEN, Kathleen Neils: *Immigrant Neighborhoods, and Ethnic Identity: Historical Issues*. JAH 66, 1979/3, s. 603-615.

⁶⁷⁰ Viz KUTNAR: *Počátky hromadného vystěhovalectví z Čech v době Bachova absolutismu*, s. 25.

⁶⁷¹ Western Reserve Historical Society, Václav Šnajdr Papers, 1/1, Václav Šnajdr Cílince Šnajdrové, 1. 9. 1874.

osídlení stabilní, ani že by v nově zakládaných osadách žili pouze čerstvě přichozí imigranti, či, jak se jim říkalo, „zelenáči“.

Jaká byla distribuce českého etnika v rozmezí let 1860 až 1880 ve Spojených státech přehledně shrnuje tabulka č. 3. Jak bylo uvedeno výše, v censu z roku 1860 se jako místo narození oficiálně vykazovalo pouze Rakousko, jehož údaje jsou zde použity. Platí však, že emigrace z rakouské monarchie byla v té době z velké většiny záležitostí Čech (tato presumpce zřejmě není příliš platná pro většinu jižanských států, kde se v následujících censech setkáváme s jednoznačným poklesem). V roce 1860 byly kvantitativně nejvýznamnějšími státy farmářský Wisconsin, Missouri (především díky St. Louis), zemědělská Iowa, New York a Illinois. O deset let později se pořadí poněkud obměnilo. Nepochybně tomu napomohl zákon o domovinách (Homestead Act) z roku 1862, který poskytl i méně majetným zájemcům až 160 akrů neosídlené půdy. Wisconsin své prvenství udržel, výrazně ale vzrostlo české osídlení v Illinois. Po něm následovala Iowa, Missouri začalo silně zaostávat a New York předstihla farmářská Minnesota. V roce 1880 již Illinois díky masivnímu osídlení v Chicagu téměř dostihlo Wisconsin. Za nimi následovala Iowa a rychle postupující Nebraska, která se stala s postupem na západ nejlákavějším cílem českých rolníků. Silně vzrostlo i osídlení v New Yorku, Minnesotě a hlavně díky Clevelandu v Ohio. Česká přítomnost v jižních státech zůstávala nadále marginální, s výjimkou „Státu osamělé hvězdy“, kde bylo krajanské osídlení z převážné většiny moravskou záležitostí.

Tabulka č. 3: Počet českých osadníků nad jedno sto v jednotlivých státech USA podle amerického censu z let 1860, 1870 a 1880⁶⁷²

Stát	1860 ⁶⁷³	1870	1880
Alabama	124	29	39
Kalifornie	727	90	239
Connecticut	-	95	124
Illinois	2 106	7 350	13 408
Indiana	351	141	306
Iowa	2 709	6 765	10 554
Kansas	87	105	2 468
Kentucky	116	40	43
Louisiana	399	23	24

⁶⁷² Sestaveno dle ČAPEK, Thomas: *The Czech (Bohemian) Community of New York*. New York 1921, s. 14-15.

⁶⁷³ Počet přistěhovalců z celého Rakouska.

Maryland	122	789	1 169
Massachusetts	123	110	279
Michigan	660	1 179	1 789
Minnesota	860	2 166	7 759
Missouri	3 132	3 517	3 342
Nebraska	11	1 770	8 858
New Jersey	506	271	429
New York	2 438	2 071	8 748
Ohio	1 317	1 429	6 232
Oregon	17	36	109
Pensylvánie	783	580	1 058
Jižní Dakota ⁶⁷⁴	-	153	1 337
Texas	730	780	2 669
Wisconsin	7 081	10 570	13 848

Důležitým ukazatelem jsou také statistiky konkrétních měst. Ani tyto údaje nejsou přesné. Krajské časopisy a další prameny běžně udávaly čísla výrazně vyšší. *The Pittsfield Sun* například v roce 1857 s odvoláním na saintlouiský *Anzeiger des Westens* udával, že v metropoli státu Missouri žije 5 000 Čechů, *Slávie* zase v listopadu 1863 otiskla dopis, v němž se počítalo se 7 000 saintlouiských krajanů.⁶⁷⁵ Následující tabulka opět není dokonalým přehledem, nýbrž především indikátorem celkového rozložení emigrantů:

Tabulka č. 4: Vybraná města podle počtu přistěhovalců z Rakouska v roce 1860⁶⁷⁶

Město	Počet mužů	Počet žen	Celkem
St. Louis	1 367	1 173	2 540
New York	942	749	1 691
Chicago	486	441	927
Philadelphia	208	123	331
Cincinnati	196	146	342
New Orleans	167	32	199
Baltimore	68	44	112
Boston	27	16	43

⁶⁷⁴ Od roku 1861 bylo území Jižní Dakoty součástí teritoria Dakota, jako stát existuje od roku 1889.

⁶⁷⁵ *The Pittsfield Sun*, 5. 2. 1857; údaj ze *Slávie* dle BUBENÍČEK, Rudolf: *Dějiny Čechů v Chicagu.*, s. 16.

⁶⁷⁶ Sestaveno dle údajů v ČAPEK, Thomas: *The Czech (Bohemian) Community of New York*. New York 1921, s. 16.

Důvod, proč bylo hlavním centrem tehdejších rakouských vystěhovalců St. Louis, je evidentní: šlo o německou metropoli ležící na velice výhodné poloze na Mississippi.⁶⁷⁷ Vysoká koncentrace imigrantů je logická i v případě New Yorku, hlavní brány zámořského přistěhovalectví, kde zůstávali zvláště nemajetní migranti.⁶⁷⁸ Chicago, kde se nacházelo s velikou rezervou třetí největší z českých osídlení, se stalo branou na americký Středozápad a procházelo dramatickým růstem.⁶⁷⁹ Pozoruhodný je případ New Orleans v Louisianě, kde můžeme vidět značnou disproporci mezi počtem mužů a žen (více než 76 % mužů). To se zdá nasvědčovat, že tento jižanský přístav lákal spíše podnikavé muže než celé rodiny.

Jak se situace proměnila o desetiletí později, ukazuje tabulka č. 5. V americkém censu z roku 1870 se poprvé objevila „Bohemia“ jako země původu.

Tabulka č. 5: Vybraná města podle počtu přistěhovalců z českých zemí v roce 1870⁶⁸⁰

Město	Počet přistěhovalců
Chicago	6 277
St. Louis	2 652
New York	1 487
Milwaukee	1 435
Cleveland	786
Baltimore	766
Detroit	537
Allegheny	324
Newark	184
Cincinnati	123
Philadelphia	101

Kromě všeobecného růstu je největší změnou rapidní vzestup osídlení v Chicagu, jež pevně vykročilo k pozici metropole české Ameriky.⁶⁸¹ Stalo se tak hlavně na úkor stagnujícího St. Louis. To se během občanské války, která americké soustátí rozdělila na dlouhé čtyři roky, ocitlo na pohraničí Unie a Konfederace, a jeho obchodní pozice na

⁶⁷⁷ K dějinám města viz PRIMM, James Neal: *Lion of the Valley*. St. Louis, Missouri, 1764–1980. St. Louis 1998.

⁶⁷⁸ Viz BURROWS, Edwin G. – WALLACE, Mike: *Gotham: A History of New York City to 1898*. New York 1999.

⁶⁷⁹ Z řady prací o obecných dějinách Chicaga je množstvím informací impozantní především PIERCE, Bessie Louise: *A History of Chicago*, 3 sv. Chicago 2007 [2. vydání]; z moderních prací MILLER, Donald L.: *City of the Century. The Epic of Chicago and the Making of America*. New York 1996.

⁶⁸⁰ Dle ČAPEK: *The Czech (Bohemian) Community of New York*, s. 16.

⁶⁸¹ K vývoji Chicaga v tomto období viz JENTZ, John B. – SCHNEIROV, Richard: *Chicago in the Age of Capital. Class, Politics, and Democracy during the Civil War and Reconstruction*. Urbana 2012.

Mississippi byla značně poškozena. Jak vidíme níže, tento proces pokračoval i v sedmdesátých letech:

Tabulka č. 6: Vybraná města podle počtu přistěhovalců z českých zemí v roce 1880⁶⁸²

Město	Počet přistěhovalců
Chicago	11 887
New York	8 093
Cleveland	5 433
St. Louis	2 456
Milwaukee	1 537
Baltimore	1 129
St. Paul	701

Americký census z roku 1880 naznačil, jaké bude hlavní rozložení českého městského osídlení až do začátku 20. století, byť v něm doposud chybí například Omaha. Proměnami procházela i lokální distribuce českých osadníků v rámci jednotlivých měst. V Clevelandu byl místem rané české koncentrace Brooklyn, ležící těsně za západní hranicí města, dále německé sousedství na ulicích Hill, Cross a Commercial, a konečně takzvané Flats u řeky Cuyahoga. Od druhé poloviny šedesátých let se Češi soustředili na pozemcích Na vršku (On the Hill) na východě Clevelandu.⁶⁸³ Zajímavě se proměnilo osídlení Chicaga, ležícího při Michiganském jezeře. V padesátých a šedesátých letech zde krajané bydleli především v Praze, jejíž hlavní tepnou byla ulice DeKoven. Katastrofální požár města roku 1871 české sousedství ušetřil, včetně jeho farnosti a spolkových síní. Přesto se po něm začal český živel stále více koncentrovat na jihozápadě aglomerace, kde vznikla Plzeň (Pilsen).⁶⁸⁴ Jako velmi stálé se v porovnání s předchozími příklady jeví osídlení v St. Louis, kde byly nejsilnější českou enklávou ulice v okolí Soulard Street. Tomuto místu se začalo říkat Bohemian Hill (Český kopec).⁶⁸⁵ Značně roztržštění byli naopak krajané v New Yorku. Na konci sedmdesátých let žili hlavně okolo Avenue B, přezdívané Czech Boulevard, při Houston Street na jihu, 8. ulici

⁶⁸² Dle ČAPEK: *The Czech (Bohemian) Community of New York*, s. 17.

⁶⁸³ Viz KUKRAL: *Czech Settlements in 19th Century Cleveland, Ohio*.

⁶⁸⁴ Viz především BUBENÍČEK, Rudolf: *Dějiny Čechů v Chicagu*.

⁶⁸⁵ Viz CORZINE, Jay – DABROWSKI, Irene: *The Ethnic Factor and the Neighborhood Stability. The Czechs in Soulard and South St. Louis*. Bulletin Missouri Historical Society 33, 1977/January, 87–93; HARRIS, NiNi: *Bohemian Hill. An American Story*. St. Louis 2004.

na severu, Avenue A na západě, v Morrisanii v Bronxu a různě jinde po menších skupinách.⁶⁸⁶ Vytvořili i osídlení v Bohemii na Long Island.⁶⁸⁷

Tato suchá data však nevyprávějí nic o tom, jak byl žitý prostor českých sousedství a osad vnímán. Podstatnou roli v něm jistě hrály symboly – roli o to větší, že byly ve veřejném prostoru vzácností. Typicky mohlo jít o české jméno na vývěsním štítě nebo název hostince, ačkoliv mnoho českých hospod, jako třeba saintlouiský hostinec Berlin, nemělo zrovna česky znějící pojmenování. Jako zjevení působil na Jana Boreckého vývěsní štít Náprstkova obchodu v Milwaukee, od něhož se odvinulo jejich první setkání: „*Procházaje se druhý den po svém příchodu do Milwaukee městem, jež v tu dobu (1854) čítalo kolem 20 000 obyvatel, mezi nimiž mnoho Němců, shlédnul jsem na hlavní ulici [...] štít v barvách českých: červená tabule s bílým nápisem Vojta Náprstek. Zvědavě spěchám po schodech do prvního poschodí, kde opět na dveřích čtu nápis: ‚Vojta Náprstek‘.*“⁶⁸⁸

Z toho, že české etnikum obklopovaly ze všech stran početnější národnosti, vyplývalo hledání osobitých forem pojmu „vlast“. Nacionální cítění bylo jako ideový konstrukt přirozeně otevřený vůči nejrůznějším myšlenkovým adaptacím. Vždyť i čeští obrozenci, žijící na reálném území české země, vkládali do svého vztahu k vlasti prvky přeludovosti či iluzívnosti, jak to charakterizoval Vladimír Macura.⁶⁸⁹ Mnozí, jako největší idol obrozeneckého básnictví Jan Kollár, začali spatřovat vlast nikoliv v úzce vymezeném území, ale v představě národních vlastností.⁶⁹⁰ Tak bylo možné „vlast si tvořit“, jak to nacházíme u Purkyněho.⁶⁹¹ Pakliže byla česká vlast obrozenecké společnosti ve své podstatě znaková, je logické, že se s podobným vnímáním setkáváme také mezi americkými Čechy, kteří hledali cestu, jak překlenout svoje fyzické odtržení od rodné půdy. V domovině nakonec převládlo geografické pojetí vlasti, mezi krajany naopak pojetí kulturní.⁶⁹² František Korbel to začátkem padesátých let viděl jasně: „*Kráčíme pevně k cíli našemu: v Americe si naši novou vlast uskutečnit, vlast Slavjanskou a svobodnou!*“⁶⁹³ Prostředkem měla být svornost a vzájemné podporování. Noviny *Slowan Amerikánský* v této koncepci dokázaly najít také argument pro

⁶⁸⁶ Viz především ČAPEK: *The Czech (Bohemian) Community of New York*, s. 20-21.

⁶⁸⁷ *A History of Bohemia, Long Island*. Bohemia 1985.

⁶⁸⁸ Library of Congress, Thomas Capek Papers, 13/7, KUBIŠ: *Dějiny založení prvních českých spolků v Milwaukee a paměti českých emigrantů a jejich potomků z doby Náprstkovy, od roku 1848 do r. 1890, kteří vynikli v americkém veřejném životě, politice, obchodě a průmyslu*, kapitola Jan Borecký [nestránkováno].

⁶⁸⁹ Viz MACURA: *Český sen*, s. 48-53.

⁶⁹⁰ Srov. KUTNAR, František: *Obrozenecké vlastenectví a nacionalismus*. Příspěvek k národnímu a společenskému obsahu češství doby obrozenecké. Praha 2003, s. 281.

⁶⁹¹ MACURA: *Znamení zrodu*. České národní obrození jako kulturní typ, s. 164.

⁶⁹² Ohledně situace v českých zemích srov. ŘEPA, Milan: *Moravané nebo Češi? Vývoj českého národního vědomí na Moravě v 19. století*. Brno 2001, s. 123-125.

⁶⁹³ NPM, Vojta Náprstek, 51/361, František Korbel Vojtovi Náprstkovi, [začátkem padesátých let].

svoji vlastní existenci: Čechoslované byli v Americe natolik rozptýleni, že nebyli schopni vytvořit „jeden čechoslovanský stát“, a právě z tohoto důvodu bylo třeba podporovat krajanský tisk, který je spojoval odlišným způsobem.⁶⁹⁴ V dopise racinského krajana Stříteckého Vojtovi Náprstkovi do Milwaukee nacházíme výňatky z Kollárovy *Slávy dcery*, které si v tomto kontextu zasluhují úvahu:⁶⁹⁵

*Pracuj každý s chutí usilovnou
na národu roli dědičné,
cesty mohou býti rozličné,
jenom vůli všickni mějme rovnou.*

Povšimněme si oné rozličnosti cest – není možné pracovat na prospěchu českého národa i za mořem?

*Nepřipisuj svaté jméno vlasti
krají tomu, v kterém bydlíme.
Pravou vlast jen v srdci nosíme.
Tuto nelze bít ani krásti.*

Skutečná vlast není podle tohoto výkladu vázaná místně; je to ideový koncept, který je niterně prožíván a tímto způsobem kolektivně vytvářen.

*Dnes neb zítra vraha zemi masti
A lid v jařmě jeho vidíme;
Přece, když se duchem spojíme,
Vlast je celá v každém svazku části.*

V této sloce se jedná o další rozvinutí myšlenky o virtuální povaze vlasti. Jaký význam mohli vkládat onomu jařmu tížícímu lid osmačtyřicátníci Náprstkova typu, se zdá být vcelku zřejmé.

⁶⁹⁴ *Slowan Amerikánský*, 28. 1. 1860

⁶⁹⁵ Stříteckého přepis obsahuje řadu pravopisných archaismů a chyb, které zde byly opraveny. NPM, Vojta Náprstek, 34, Josef Střítecký Vojtovi Náprstkovi, 9. 11. 1857.

*Krásněji se nikdo nehonosí,
smělým čelem, jako vlastenec,
jenž v svém srdci celý národ nosí [...]*

Nejvyšší hodnocení podle posledních veršů náleží tomu, kdo zvnitřňuje a opravdově prožívá národní cit.

Toto oproštění od teritoriální podmíněnosti vlasti a existence národa se zrcadlí také ve výzvě milwauckého osadníka, který vzkazuje svým krajanům: „*Všichni jiní národové jsou při sobě, bud' me bratři i my takovými!*“⁶⁹⁶ Stát duševně při sobě, znamená tvořit národ. Explicitně je táž myšlenka vyjádřena zde: „*Bratři Slované! [...] tímto přestěhováním se nepřestali jsme býti Slovany, nýbrž my jen přenesli národnost slovanskou za širé moře a s ní i libozvučný přebohatý poklad jazyka.*“⁶⁹⁷ Tentýž pohled se objevuje v korespondenci Boženy Němcové, když v listu texaskému usedlíkovi Lešikarovi píše: „*Žijte šťastně v té nové vlasti a nikdy nelitujte toho, že opustil jste rodnou zem, že žijete v cizině – vlast je všude tam, kde jsou lidé jednoho jazyka a jedněch mravů a snah.*“⁶⁹⁸ Přijetí této myšlenky nebylo v žádném případě absolutní. V krajanských písemnostech se neustále setkáváme s projevy touhy po staré vlasti a s nostalgickými větami či verši o krásách tohoto „*pozemského ráje*“.⁶⁹⁹ Nadteritoriální, primárně jazyková koncepce vlasti, nabízela možnost, jak se s tímto traumatem vyrovnat:

*Drahá vlasti vzdálená
Snad již pro nás ztracená,
Sladká ale mluva tvoje
Nás na tebe pamatuje.
Sláva ti – sláva Vám,
Všem Slovanským rodinám.*⁷⁰⁰

S jazykem souvisel jeden z dalších významných prvků ukotvování na americké půdě, a to počešťování amerických toponym, případně vymyšlení zcela nových českých jmen pro osady, města, ulice či prvky v krajině. Počešťování do značné míry vyplývalo už z omezené znalosti anglického jazyka. Místo v Kossuthu se říkalo „v Košutě“, Milwaukee se přezdívalo

⁶⁹⁶ *Slowan Amerikánský*, 12. 2. 1860.

⁶⁹⁷ *Slowan Amerikánský*, 30. 6. 1860.

⁶⁹⁸ Dopis Němcové Josefu Lidumilu Lešikarovi z 12. 8. 1856 dle NĚMCOVÁ: *Korespondence II.* 1853–1856, s. 265.

⁶⁹⁹ Srov. např. báseň *Touha Čecha v Americe* otištěná ve *Slávie*, 30. 6. 1864.

⁷⁰⁰ *Slowan Amerikánský*, 21. 4. 1860.

Milvánky.⁷⁰¹ Chicagská Canal Street, jedno z těžišť raného českého života ve městě, se nazývala familiérně Kanálka.⁷⁰² Menší skupina newyorských Čechů žila od dob občanské války až do začátku 20. století v Marazínu – Morrisanii v Bronxu.⁷⁰³ Jména českých osad byla někdy odvozena od původního sídla jejich obyvatel v českých zemích. Češi pocházející od Mělníka pojmenovali po tomto městě osadu v okrsku Manitowoc ve Wisconsinu, která je součástí obce Gibson.⁷⁰⁴ Česká oikonyma nicméně nemusela vždycky nutně souviset s původem osadníků. V případě několika amerických Prah a Táborů mohlo jít jednoduše o volbu výrazně vlasteneckého názvu, odkazujícího k centru Českého království, respektive k symbolu husitství.

Skutečným mistrem ve vymýšlení českých toponym byl Klácel. Jednonohý tanečník Antonín Nedvěd, vystupující pod uměleckým přízviskem Donato, navštívil Kewaunee přibližně v době Klácelova pobytu v této wisconsinské osadě. „*Cizinec za letního období v Kewaunee se nalézající cítil se být někde ve staré vlasti. Ty krásné zelené vrchy, lesy a háje s vysokými sosnamí, bublajícími potůčky a krásný zpěv ptactva bylo mi pravým rájem za letního pobytu mého v Kewaunee. Asi dvě míle od městečka na dosti velké říčce nalézal se mlýn, majetek pana Stránského, který na přírodní krásu výborné pověsti se těšil. Staříčkový profesor Klácel, když u p. Stránského meškal, pojmenoval každý vrch, každý potůček nějakým známým historickým jménem ze staré vlasti.*“⁷⁰⁵ Kromě názvů historických však Klácel holdoval v ještě větší míře novotvarům, obvykle souvisejícím s ústředními pojmy jeho filozofického myšlení. Svoje sídlo u Stránského nazval Ladoměr – podle základu „lada“, ze kterého vycházelo také jeho nové křestní jméno Ladimír. Údolí, v němž leželo, pojmenoval Stránov. Někdy onomu místu přezdíval Budilov.⁷⁰⁶

Sebevědomí malého českého národa obklopeného německým živlem posilovaly panslavistické myšlenky.⁷⁰⁷ I v českoamerickém prostředí se jim dostávalo velké pozornosti. Stačí se podívat na mnohokrát zmiňované názvy nejstarších spolků, jako byly Slovanské lípy, nebo na první noviny, mezi nimiž najdeme *Slowana Amerikánského* a *Slávii*. Pojmenování se slovanskou tematikou ostatně nebyla krajanskou specialitou v USA, ale setkáváme se s ním

⁷⁰¹ Srov. NPM, Vojta Náprstek, 51/9, Karel Aleš Kadish Vojtovi Náprstkovi, 13. 6. 1855

⁷⁰² Srov. např. *Dějiny 10letého trvání spolku starých českých osadníků v Chicagu, Ill.* Chicago [1908], s. 53.

⁷⁰³ Viz ČAPEK, Thomas: *The Czech (Bohemian) Community of New York*. New York 1921, s. 20.

⁷⁰⁴ Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/2, Jan Borecký Janu Vratislavu Čapkovi, 6. 3. 1909.

⁷⁰⁵ DONATO, A. Z.: *Kolem světa o jedné noze*. Cesty a příběhy z dráhy umělecké. Chicago [nedatováno], s. 164.

⁷⁰⁶ Immigration History Research Center, Charles Vyskocil Papers, 1, nenadepsaný rukopis o dějinách Čechů v Kewaunee, s. 12.

⁷⁰⁷ Pro uvedení do problematiky slovanství v českém kontextu viz VLČEK, Radomír: *Místo a úloha slovanství v procesu formování moderního českého národa (mýty, symboly, tradice)*. In: Řepa, Milan (ed.): *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvávaly*. Praha 2008, s. 152-167; *Slovanství v národním životě Čechů a Slováků*. Praha 1968.

v emigranstkých spolcích ve všech koutech zahraničí.⁷⁰⁸ Vyvozovat velké závěry z několika názvů však může být zavádějící. Českoamerické Slovanské lípy svým názvem odkazovaly na stejnojmenný spolek z revolučního roku 1848, takže se zdá vhodnější vnímat je hlavně jako pojítka k nedávné národní minulosti a projev protirakouského cítění.⁷⁰⁹ Stejně tak nebyl nutně dílem panslavistické ideologie ani název *Slowan Amerikánský*. Vzhledem k tomu, že za ním stáli moravští rodáci Kořízek a Bárta Letovský (který se prý nikdy nenaučil mluvit jinak než „moravsky“), bylo přirozené, že se v titulu vyhnuli slovům Čech/český a použili termín *Slowan*. Ten byl v téže době na Moravě spolu s termíny českoslovanský a Čechoslovan obecně používán jako označení česky mluvícího obyvatelstva.⁷¹⁰

Ani název *Slávie* nevznikl programově panslovansky, spíše jako náhodné východisko z nouze. Když došlo k jednání o sloučení saintlouiských *Národních novin* a racinského *Slowana Amerikánského*, vypukl spor o to, jaké jméno nový časopis ponese. Vleké dohadování nakonec ukončil František Trávníček-Nechuta: „*Víte co, hošata? Dejte tomu časopisu jméno Slávie.*“⁷¹¹ Následně se sice vynořila obava, že list s takovýmto titulem si budou Američané spojovat s otrokářstvím (slave – otrok), ale nakonec u něj zůstalo. Na druhou stranu existují i jednoznačné doklady slovanského cítění. Velmi silně tuto myšlenku akcentoval saintlouiský *Pozor*, vydávaný od roku 1863 polonofilem Karlem Alisem. Při příležitosti prvního výročí časopisu jeho redakce uvedla ve svém programu: „*Heslo naše budíž za Volnost a Osvětu zvořně [sic] kráčet ku předu, a neše [sic] práce budíš utvoření Slovanské Konfederace v Americe,*“ čemuž se mělo stát „*na základě solidarnosti a volnosti*“.⁷¹² Na původního *Slowana Amerikánského* navázal na konci šedesátých let Klácel redigovaný *Slowan amerikánský*, jehož majitelem byl Bárta Letovský. Je nanejvýš pravděpodobné, že právě on určil heslo časopisu, znějící „*Týdeník pro politiku, vědu, umění, zábavu a vzájemnost Slovanův amerických*“.⁷¹³

⁷⁰⁸ Viz KOŘALKA, Jiří: *Slovanská myšlenka v názvech a činnosti českých zahraničních spolků*. In: Hojda, Zdeněk – Ottlová, Marta – Prah, Roman (edd.): *Slavme slavně slávu Slávov slavných*. Slovanství a česká kultura 19. století. Praha 2006, s. 9-20.

⁷⁰⁹ Ke vzniku amerických Slovanských lip viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/2, Jan Borecký Tomáši Čapkovi, 22. 12. 1903. K revoluční Slovanské lípě viz NOVOTNÝ, Jan: *Slovanská lípa 1848–1849*. K dějinám prvního českého politického spolku. 2 sv. Praha 1975.

⁷¹⁰ Viz ŘEPA: *Moravané nebo Češi?* Vývoj českého národního vědomí na Moravě v 19. století, s. 72, 85, 92, 123 a především 149-150.

⁷¹¹ Library of Congress, Thomas Capek Papers, 1/4, článek Z dějin Caledonie, staré české osady ve státu Wisconsin (Z paměti J. L. Peřury, zesnulého dne 13. března r. 1930.), s. 209.

⁷¹² *Pozor*, 30. 9. 1864.

⁷¹³ Klácel k němu přidal ještě svoje „*Vesměrnost jest cíl vědy, umění a lásky!*“

Obracet se ke slovanství znamenalo pro Čechy nejčastěji obracet se k Rusku, a krajanské prostředí v tomto ohledu netvořilo výjimku.⁷¹⁴ Rusofilním panslavistou byl třeba newyorský krajan Machýtko. Během schůze spolku Českoslovanská konference v roce 1869 hovořil o caru Alexandrovi II. jako o podporovateli slovanské vzájemnosti a vlídném a moudrém panovníkovi a navrhol, aby spolek využil připravované návštěvy careviče Alexeje v USA. S ohledem na vzestup Německa podle něj „*jediné spásy u Ruska nám lze hledati,*“ a tudíž „*by bylo dobré uvítati ruského prince zde v Spojených státech, abychom ukázali, že i vzdáleni z vlasti hlásíme se k té velké rodině slovanské, jejížto zástupcem a hlavou on býti má*“.⁷¹⁵ Těžko soudit, zda šlo o Machýtkův dlouhodobý postoj nebo spíše odraz rusofilní vlny vzedmuté zklamáním z rakousko-uherského vyrovnání. V každém případě na jeho slova reagoval rázným způsobem jistý Šrétr, jenž prohlásil, že ruský car je despota a že klanět se samovládcí by nebylo hodné občanů republiky. Dokazoval, že Alexandr II. činí pouze to, co dávno před ním despotové jiných zemí, že „*vzájemnost slovanská neznamena spojení všech Slovanů pod jedno žezlo vladařské, nýbrž znamena to duševní se spojení bez ohledu na vlády*“ a že s Čechy necítí soustrast ruská vláda, ale ruský národ.⁷¹⁶ Po následné dlouhé debatě byl nakonec Machýtkův návrh přijat a bylo rozhodnuto sestavit delegaci k careviči ze zástupců všech českých spolků v New Yorku.

Na přespříští schůzi se záležitost s Alexejem ukázala ještě v jiném světle. Přivítání zde bylo prezentováno jako příležitost, jak „*co občané Američtí vzdát dík za přátelství od Ruska prokázané r. 1863,*“ tedy jak vyjádřit vděk za demonstrativní ruskou podporu Severu během občanské války.⁷¹⁷ Táž kombinace příslušnosti ke Slovanstvu a ke Spojeným státům rezonuje v adrese, jejíž text následně Českoslovanská konference schválila. První bod obsahoval uvítání Alexeje jako představitele ruského národa, druhý vyzdvihoval liberální reformy jeho otce, ve třetím se děkovalo za morální podporu, již Rusko „*vždy podává bojujícím k obraně slovjanským národnostem*“. V nejdelsším čtvrtém bodě se hovořilo o vděku za „*spravedlivé a velkodušné vedení Rusie v čas hrozných dnů našeho zápasu za zničení otroctví*“ a prosbu, aby Alexej Alexandrovič ráčil v budoucnu upotřebit svůj vliv na udržení přátelských vztahů

⁷¹⁴ K vymezení rusofilství v domácím kontextu viz VLČEK, Radomír: *Panslavismus či rusofilství?* Pět tezí k otázce reflexe slovanství a panslavismu českou společností 19. století. In: Hojda, Zdeněk – Ottlová, Marta – Prah, Roman (edd.): *Slavme slavně slávu Slávův slavných. Slovanství a česká kultura 19. století.* Praha 2006, s. 9-20. Z další obsáhlé literatury viz JIRÁSEK, Josef: *Rusko a my.* Dějiny vztahů československo-ruských od nejstarších dob do roku 1914, 4 sv. Praha 1946; BIDLAS, Miroslav: *Dějiny československo-sovětských vztahů nové a nejnovejší doby.* Díl 1., Dějiny česko-ruských vztahů 1770–1917. Praha 1967.

⁷¹⁵ Ve skutečnosti Alexej jako mladší syn k nástupnictví na ruský trůn určen nebyl. Cit. dle Library of Congress, Thomas Capek Papers, 5/9, torzo protokolů [Českoslovanská konference] nadepsané „Konference“, zápis z 2. 9. 1869, s. 4-5. V době mého archivního výzkumu chybně zařazeno v Thomas Capek Papers, 6/4.

⁷¹⁶ Ibid.

⁷¹⁷ Ibid., zápis z 18. 9. 1869, s. 7.

mezi Ruskem a USA.⁷¹⁸ Není třeba zdůrazňovat, že setkání s ruským vyslancem a hlavně samotné předání adresy vyvolalo ve spolku vlnu nadšení.

Krajanský svět následoval ve slovanském zanícení české země i během protitureckých bojů na Balkáně v sedmdesátých letech 19. století, kdy také probíhaly finanční sbírky na „*junáky jihoslovanské*“.⁷¹⁹ Aktivní rusofilství nicméně v českoamerickém prostředí čelilo významným limitům. Rusů žilo v tehdejších Spojených státech jen velmi malé množství. Aktivně spolupracovat s jinými americkými Slovany znamenalo pro Čechy především kooperaci s Poláky. Z této skutečnosti přirozeně vyplývaly třecí plochy, podmíněné napjatými rusko-polskými vztahy, zejména lednovým povstáním z let 1863–1864. Schisma, které nastalo v souvislosti s polskou revolucí ve staré domovině, zasáhlo také za oceán. Českoamerické sympatie přitom jednoznačně stály na straně povstalců. Mimořádně aktivní byli v tomto ohledu redaktor *Pozoru* Karel Alis a jeho spolupracovník a Fričův známý Pešek. Alis byl dokonce zvolen jako český zástupce do saintlouiského polského výboru a pověřen agitací v dalších městech. Stěžoval si přitom, že ho v těchto aktivitách nijak nepodporuje Jonášova *Slávie*, snad kvůli mylné domněnce, že je za propolskou propagandu placen.⁷²⁰ Nebylo to ovšem tak docela oprávněně, protože i *Slávie* vyjadřovala Polákům podporu. V září 1863 uvedla Provolání ústředního výboru polského k bratrským národům a vyzvala k shromažďování finanční podpory povstalcům.⁷²¹ Ostře se stavěla také proti rusko-americkému *entente*, jež v USA vzbudilo vlnu proruských sympatií a bylo podle jejího názoru překážkou slovanské svobody, jakož i hlavním důvodem rostoucí ruské sebejistoty v Evropě.⁷²² Nutno dodat, že nešlo o jednostrannou záležitost. Polský předák Jaworowski vyzval při česko-polské slavnosti v New Yorku v roce 1864 k vytvoření „*konfederace slovanské*“.⁷²³ Propolské cítění zůstávalo ještě nějakou dobu silné. Na druhé výročí lednové revoluce došlo dokonce v Chicagu k založení Slovanské (Národní) jednoty, která byla zamýšlena zároveň jako česko-polský projekt.⁷²⁴

Vznik tohoto spolku byl jedním z projevů úsilí o sice nikoliv geografické, ale alespoň organizační sjednocení českoamerického živlu. Nešlo rozhodně o snahu ojedinelou. Oč bylo

⁷¹⁸ Ibid., zápis z 30. 9. 1869, s. 9. Stránky o samotném předání adresy bohužel v protokolu chybí.

⁷¹⁹ Jejich aktivním organizátorem byl Bárta Letovský. Šest zásilek ve výši od 200 do 450 dolarů poslal na Vojtu Náprstka. Viz NPM, Vojta Náprstek, 52/431, Jan Bárta Letovský Vojtovi Náprstkoví, 29. 5. 1875; *ibid.*, 52/432, 6. 1. 1876; *ibid.*, 52/433, 20. 1. 1876; *ibid.*, 52/434, 3. 3. 1876; *ibid.*, 52/435, 10. 6. 1876; *ibid.*, 52/436, 21. 7. 1876.

⁷²⁰ Viz LA PNP, Josef Václav Frič, Alis a Pešek Josefu Václavu Fričovi, 6. 10. 1863.

⁷²¹ Viz *Slávie*, 3. 9. 1863.

⁷²² Viz *Slávie*, 20. 8. 1863.

⁷²³ Viz *Pozor*, 30. 9. 1864.

⁷²⁴ Viz *Slávie*, 26. 1., 1. 2. 1865. K Národní jednotě podrobně níže.

české osídlení v USA rozdrobenější, o to silněji v něm volání po užším propojení rezonovalo. Chicagské noviny *Svornost* si tuto myšlenku vetkly do názvu i do svého hesla: „*Bud'to ve svornosti pokračujme, aneb svárem sebe usmrcujme!*“ Úvodník prvního čísla *Slowana Amerikánského* poněkud kostrbatě uvedl: „*Základ přání našeho jest, aby se s tímto novým rokem blaho Čechoslovanům, jenž [sic] zde tak po různu obýváme, duševní celek tvořiti sobě dny našeho zde přebývání oslazovali [...]*.“⁷²⁵ Podobné apely, často podporované argumentem o notorické nesvornosti Slovanstva, se opakovaly neustále. Idea to byla líbivá, její praktické naplnění však nemělo mnoho šancí na úspěch. V čem by ona jednota vlastně měla spočívat? Slovanská lípa v Milwaukee se kupříkladu v roce 1862 usnesla, že podá výzvu do novin, „*by se totiž všechny slov. Lípy v Americe, co do formy a vzájemnosti a k většímu upevnění našich slovanských sil v jedno spojily*“.⁷²⁶ Nebylo to naposledy, znovu se o spojení českých spolků jednalo také v roce 1865.⁷²⁷ Znamenalo by ovšem vyhlášení jejich spojení něco v praxi?

Sjednocovací projekty selhaly všechny bez výjimky, přesto stojí za to uvést alespoň některé z nich. V roce 1861 avizoval Bárta Letovský založení Jednoty bratrské, organizace, která patrně vůbec nedošla uskutečnění.⁷²⁸ Nejvíce pozornosti se dostalo Slovanské neboli Národní jednotě, k jejímuž založení došlo do značné míry díky nasazení Karla Jonáše.⁷²⁹ Její vznik byl stvrzen na kongresu českých spolků v Chicagu na přelomu let 1865 a 1866. Kongres měl sice zastupovat celou krajanskou Ameriku, ale sešlo se na něm jen 22 zástupců z jedenácti míst, přičemž jej naprosto bojkotovaly církevní spolky. Účelem Národní jednoty bylo především budovat vzájemnost, šířit osvětu a usilovat o zřízení české kolonie. Kdykoliv se mělo jednat o společný český podnik nebo národní dílo, měla se jej chápat právě Jednota, ať už vůči americké vládě nebo jednotlivým státům, korporacím atd.⁷³⁰

K Jednotě se přihlásilo jen nemnoho organizací a ještě slabší to bylo s ochotou na ni finančně přispívat, byť šlo pouze o pět centů za každého člena čtvrtletně. Ke druhému kongresu v Chicagu došlo na začátku ledna 1868. Malá účast jasně ukázala, že původní nadšení (vlastní hlavně organizátorům) vyprchává. Na adresu organizace se mezi krajany množily posměšky. Jednota sice vydala provolání, aby se k ní české spolky hlásily, nešlo ovšem už o nic jiného, než o mlácení prázdné slámy.⁷³¹ Jejím oficiálním tiskovým orgánem

⁷²⁵ ČAPEK: *Padesát let českého tisku v Americe*, s. 83-84.

⁷²⁶ NPM, *Krajanství 2 – USA*, 60, 9/65, Protokol spolku Slovanská lípa v Milwaukee, 1860–1870, zápis ze 4. 3. 1862.

⁷²⁷ *Viz Slávie*, 13. 9., 8. 11. 1865.

⁷²⁸ *Viz Slowan Amerikánský*, 31. 1. 1861.

⁷²⁹ *Viz Amerikán Národní Kalendář [na rok 1885]*. Chicago 1884, s. 163-175; CHRISLOCK: *Charles Jonas 1840–1896*, s. 45-46.

⁷³⁰ Oznámení o záměrech kongresu a náplni práce Národní jednoty viz *Slávie*, 21. 7. 1865.

⁷³¹ *Viz Slávie*, 15. 1. 1868.

byla do konce roku 1867 *Slávie*, od ledna 1868 *Pokrok*. Bylo usneseno, že právě jemu a chicagské Slovanské lípě bude zapůjčena většina shromážděných finančních prostředků.⁷³² Aniž by to bylo oficiálně vyřčeno, šlo o faktické předznamenání krachu Národní jednoty. Její činnost se postupně scvrkla na občasně podání finanční zprávy v tisku, což mělo zamezit spekulacím o zpronevěře, a v roce 1872 zanikla i fakticky.⁷³³

Nepraktická myšlenka zřízení Národní jednoty tím ale úplně nevyhasla. Jedno z dalších kol v tomto úsilí sehrál omažský *Pokrok Západu*, který vyzval k jejímu oživení v únoru 1874. Navrhoval vytvoření ústředního výboru, vybírání nízkých poplatků (pět centů na půlrok), přijímání dobrovolných darů a veřejnou kontrolu účtů jednoty. Náplní činnosti mělo být hlavně vydávání cenově dostupných osvětových publikací. Za vhodné místo k volbě ústředního výboru označila redakce Cleveland.⁷³⁴ Návrhy *Pokroku Západu* již byly mnohem umírněnější a praktičtější. Představu, že by měla nějaká organizace usilovat o politické sjednocení všech amerických Čechů, označil za stejný nesmysl, „*jako bychom chtěli ze všech Čechů zdejších udělati mormony aneb pravoslavné*“.⁷³⁵ V červnu téhož roku padl návrh uspořádat sjezd českoamerických novinářů, ale spory se rozhořely už kolem místa konání.⁷³⁶ Akce, snad ještě méně opodstatněná než původní Národní jednota, nakonec skončila odložením „*na soudný den*“.⁷³⁷

Vraťme se ještě k jednomu z bodů, které si první Národní jednota vytkla za cíl – zřízení české kolonie. Že šlo o vážně míněný záměr, dokládá už to, že pro kolonizační projekt jednota udržovala oddělenou pokladnu. Shromážděné finance měly sloužit pro potřeby delegace, jejímž posláním bylo vyjednat existenci české osady s Washingtonem.⁷³⁸ Založit novou Čechii by z nacionálního hlediska znamenalo realizovat novou vlast nejen z kulturně-jazykového, ale i z teritoriálního hlediska. Jakkoliv se tento nápad může jevit bláhový, faktem zůstává, že se objevoval v rozličných variantách opakovaně. Se sněním o tom, jaký prospěch by mohla vlasti přinést česká kolonie v Americe, se setkáváme už na stránkách deníku studenta Vojty Náprstka. Mnohé naznačuje zkratkový zápis, který Náprstek učinil po dni stráveném se spolužákem Pflanzerm, jenž mu oznámil, že za několik týdnů pojede do USA: „*Čechové v Am[erice], osada; obchod Spojených států s Čechy; tiskárna česká v Am[erice];*

⁷³² Viz *Pokrok*, 27. 1. 1868. Nakonec k převodu došlo až v roce 1872. Viz *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1885]*, s. 175.

⁷³³ Viz BUBENÍČEK: *Dějiny Čechů v Chicagu*, s. 77-78.

⁷³⁴ Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 9/6, strojopis výpisků z *Pokroku Západu*, 17. 2. 1874.

⁷³⁵ *Ibid.*, strojopis výpisků z *Pokroku Západu*, 24. 3. 1874.

⁷³⁶ *Ibid.*, strojopis výpisků z *Pokroku Západu*, 23. 5. 1874.

⁷³⁷ *Ibid.*, strojopis výpisků z *Pokroku Západu*, 25. 8. 1874.

⁷³⁸ Po druhém kongresu jednoty byla tato pokladna sloučena s ústřední pokladnou. Iniciativa ohledně založení slovanské osady byla přenechána Pittsburskému výboru pro osadu. Viz *Pokrok*, 27. 1. 1868.

velké jmění, podporování Matice a školy [...].⁷³⁹ Když dostal Vojta o půl roku později od Pflanzera z Ameriky dopis, zmocnilo se jej opět vzrušení: „*Nával myšlenek, touha, ohromnost plánů! Matka – bratr ??? ouzkost nevyřslovná; hrdost! Vítězství!*“⁷⁴⁰ Jinak nanejvýš střízlivý Karel Havlíček Borovský vzkázal Vojtovi v dopise na rozloučenou před odjezdem do Ameriky (jistě s nadsázkou) toto: „*S Bohem! Libám Vás! A jestli to tady u nás špatně vypadne, zamluvte nám tam asi 2 000 □ mil země pro Nové Čechy.*“⁷⁴¹ Podle svědectví těch, kteří se s Náprstkem během jeho takřka desetiletého amerického pobytu seznámili, se plány na založení české kolonie nepřestával zabývat. Největší naděje ohledně slovanské budoucnosti ovšem vkládal do Asie. Jak ještě uvidíme, Náprstkův americký a asijský kolonizační sen se později měly podivuhodně proplést.

Jednou z klíčových postav pohybujících se kolem kolonizačních plánů v padesátých a šedesátých letech byl vystěhovalecký agent Alois Kareš. Jeho kalkulace přitom nebyly jen podnikatelské, jak by se mohlo na první pohled zdát, ale zároveň vlastenecké. O upřímnosti jeho snah byla přesvědčena řada významných osobností české společnosti, počínaje Náprstkem a Klácelem.⁷⁴² Fričův exilový spolupracovník Josef Zrcadlovský se domníval, že „*není takový, jako jsou ostatní agenti, že jest dobrým vlastencem a mnoho dobrého učinil pro náš chudý a ubohý lid, který své útočiště bere v Americe*“.⁷⁴³ Koresponduje s ním i Jan Borecký, který tvrdil, že šlo o muže dobrého chování a poctivého obchodníka (jak v intencích dobového ekonomického antisemitismu napsal, „*nezdál se mi být židovským*“). Oceňoval, že řadě chudých emigrantů umožnil odjet do Ameriky na své vlastní úhrady, aniž by pak za to mnohdy dostal dlužné peníze zpět.⁷⁴⁴ Podle Jonáše byl Kareš jeden z nejlepších lidí, jaké kdy poznal, „*muž dokonalý a národovec srdečný*“.⁷⁴⁵ Těšilo jej také, že Frič po osobním setkání s Karešem opustil předsudky, které vůči němu původně choval.⁷⁴⁶

Obdobně jako Náprstek, i Kareš vnímal založení české zámořské kolonie jako pro národ prospěšný počin. Emigranti by v kompaktní kolonii nebyli pro národní budoucnost ztraceni a vytvářeli by poptávku po produkci českého průmyslu. Tento princip v Čechách veřejně předestřel František Cyril Kampelík v agitační publikaci se sáhodlouhým názvem

⁷³⁹ NPM, Vojta Náprstek, 24, Kostra deníku Vojty Náprstka, zápis ze 4. 7. 1847.

⁷⁴⁰ Ibid., zápis z 9. 2. 1848.

⁷⁴¹ Dopis Karla Havlíčka Borovského Vojtovi Náprstkovi z 5. 11. 1848 přetištěný v ŠOLLE, Zdeněk: *Karel Havlíček a Vojta Náprstek*. Studie o rukopisech 19, 1980, s. 119.

⁷⁴² Srov. TRAPL: *František Matouš Klácel*, s. 90.

⁷⁴³ LA PNP, Josef Václav Frič, Josef Zrcadlovský Josefu Václavu Fričovi, 22. 6. 1866.

⁷⁴⁴ Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/2, Jan Borecký Janu Vratislavu Čapkovi, 6. 6. 1907.

⁷⁴⁵ LA PNP, Josef Václav Frič, Karel Jonáš Josefu Václavu Fričovi, 29. 8. 1868.

⁷⁴⁶ Viz též Wisconsin Historical Society, Charles Jonas Papers, Correspondence 1864–1869, Karel Jonáš Josefu Zrcadlovskému, 1. 1. 1869.

*Průmyslné návrhy, jakby zámožní a chudí občané z Čech, Moravy, Slezka i Slovenska, jsouce dokonali řemeslníci a rozumní rolníci – místo útratného nebezpečného stěhování-se do daleké Ameriky – ráděj vzorná, průmyslná, pěkná, orbou pověstná, města, nebo nové osady, na řídko zalidněných úrodných končinách rakouské říše pod ochranou c. k. vlády zakládati měli, aby před hrozivým schudnutím a svíselem ještě v čas ubíhajícím, jakož i potomkům jejich dobře se vedlo.*⁷⁴⁷ Jak vyplývá z titulu spisu, Kampelík nehodlal podporovat přesídlování do „klamné Ameriky“, ale do Uher, zvláště do Karpatska, což souviselo s jeho urputně zastávanými snahami sblížovat češtinu se slovenštinou. Takováto orientace migračního proudu by navíc byla v souladu s rakouskými státními zájmy. Dílčí experimenty s přesměrováním vystěhovalectví do východní části Habsburské říše se objevily již ve čtyřicátých letech. Mimořádně kreativní byl v tomto ohledu od roku 1852 český místodržitel hrabě Mecséry, který v rámci protivystěhovalcké strategie často oponoval metodám navrhovaným ministrem Kampenem a dokonce požadoval prosazení zvláštního vystěhovalckého zákona. V přesídlovacích aktivitách mohl navazovat na uherské plány libereckého továrníka Karla Herziga z roku 1846. Reálné výsledky ovšem nebyly valné. Asi největším úspěchem bylo přesídlení 134 osob do sedmihradské župy Broos, jejímž krajským hejtmanem byl bývalý teplický okresní hejtman Thiemann.⁷⁴⁸

O Karešových kolonizačních záměrech z let 1855 až 1856 jsme zpraveni zejména díky zadržené korespondenci a policejním výslechům několika jeho spolupracovníků v Čechách, mezi nimi Vilímka, domácího učitele Františka Zelenky a Jana Ohérala. Na přípravách je patrná značná naivita. Jedním z původních předpokladů byl výběr území na 42. či 43. stupni zemské šířky, to proto, aby v něm panovaly podobné teploty jako v Čechách. Kareš nezvažoval pouze Spojené státy (především území v Texasu), ale na základě jednání s konzulem Rosalesem také Chile. Na americké straně byl do příprav zapojen Bárta Letovský, v té době žijící v Iowa City, jenž dal Karešovi doporučení pro jednání s úřady Spojených států. Jako vhodnou lokaci příznačně doporučoval Iowu, přičemž mělo jít nejméně o prostor jednoho okrsku (county). Doporučoval se obrátit na prezidentské kandidáty a mylně přitom argumentoval tím, že podobného cíle nedávno dosáhli Maďaři, kterým byl přidělen okrsek Kossuth v Iowě (ve skutečnosti šlo pouze o pojmenování na počest Lajose Kossutha, který

⁷⁴⁷ KAMPÉLÍK, František Cyríl: *Průmyslné návrhy, jakby zámožní a chudí občané z Čech, Moravy, Slezka i Slovenska, jsouce dokonali řemeslníci a rozumní rolníci – místo útratného nebezpečného stěhování-se do daleké Ameriky – ráděj vzorná, průmyslná, pěkná, orbou pověstná, města, nebo nové osady, na řídko zalidněných úrodných končinách rakouské říše pod ochranou c. k. vlády zakládati měli, aby před hrozivým schudnutím a svíselem ještě v čas ubíhajícím, jakož i potomkům jejich dobře se vedlo.* Hradec Králové 1859.

⁷⁴⁸ K uherským kolonizačním projektům viz KUTNAR: *Počátky hromadného vystěhovalectví z Čech v době Bachova absolutismu*, s. 29-40.

tehdy Spojené státy s velkou slávou navštívil). Z jakých důvodů Karešův plán zkrachoval, není jisté, snad kvůli policejní perzekuci některých zasvěcenců, snad pro ryzí nepraktičnost.⁷⁴⁹ Je ovšem pravda, že v míře snilkovství tyto záměry ještě překonal cestovatel Emil Holub, který se pro změnu pokoušel „naléztí půdu, na které by zchudlé a pracovité rodiny mých krajanů k svému prospěchu a k užítku domorodců v afrických končinách se mohly usaditi“.⁷⁵⁰

S hrubými nárysy jakýchsi českých kolonizačních záměrů se setkáváme také na stránkách amerického tisku. V roce 1849 se s odvoláním na *Jewish Chronicle* objevily v několika listech informace o zakládání kolonie českých Židů ve Wisconsinu.⁷⁵¹ O tři roky později zase proběhly novinami zvěsti o vzniku vystěhovaleckého spolku v obci Blowitz (patrně Blovice na Plzeňsku), jehož účelem bylo zřízení české kolonie v Severní Americe.⁷⁵² Podobné střípky je třeba vnímat spíše jako – někdy zveličené – zprávy o běžných vystěhovaleckých pohybech.

O to častěji se projekty Nové Čechie rodily mezi samotnými emigranty. Voják 8. iowského jízdního pluku Karel Risenfeld, který poslal během občanské války řadu dopisů do *Slávie*,⁷⁵³ viděl podstatu věci takto: „*Jednota uvedla ve vážný stav Spojené státy, a jednota by oblažila nás, kdybychom svorně žítí chtěli zde v Americe. Stranictví rozdrobuje síly a nestrannost síly shromažďuje. Tam, kde se plýtvá silami, hyne národ! A protož smutné by to bylo, abychom drobili sil svých slabých ještě zde v Americe, kde nejsme sevřený v okovech jako v Rakousku. Kde nám žádný nebrání se vzdělávati, je jen potřeba přikročiti k práci a dobrý výsledek by nás neminul. Z počátních ale věci našich silme sami sebe, a což by se snadno učiniti dalo se založením české kolonie. Tu, kdež by jsme všechny pohromadě žili, pěstoval by se lepší náš národní jazyk, rolnictví, obchod i řemesla, lid by se tužil a naše česká krajina čas od času byla by bohatší.*“⁷⁵⁴ Českoamerický tisk z šedesátých let je plný podobných návrhů, zpráv o zakládání kolonizačních spolků, ale i protiargumentů pochybovačů. Proti Risenfeldovi například vystoupil člen Slovanské lípy v Iowa City Václav Vorel, který nesouhlasil s jeho zjednodušujícími nacionalistickými myšlenkami a představu vybudování české kolonie střízlivě označil za „*holý nesmysl*“.⁷⁵⁵ Risenfeld se přitom na nové

⁷⁴⁹ K těmto Karešovým aktivitám blíže *ibid.*, s. 47-54. Ivan Pfaff interpretoval tuto činnost jako doklad přímých styků Kareše s prezidentskými kandidáty Frémontem a Buchananem. Srov. PFAFF: *Česká přínáležitost k Západu v letech 1815–1878*, s. 221.

⁷⁵⁰ KOSATÍK, Pavel: *České snění*. Praha 2010, s. 193.

⁷⁵¹ Srov. *New Hampshire Patriot and State Gazette*, 29. 11. 1849; *The Liberator*, 30. 11. 1849.

⁷⁵² Viz *The Daily Picayune*, 15. 4. 1852; *The Friend. A Religious and Literary Journal*, 3. 7. 1852.

⁷⁵³ Literární historik Josef Polák označil Risenfelda za pseudonym Aloise Kareše. Jedná se ovšem o omyl. Srov. POLÁK, Josef: *Americká cesta Josefa Václava Sládka*. Olomouc 1966, s. 36.

⁷⁵⁴ VLHA (ed.): *Dopisy z války Severu proti Jihu*, s. 60-61.

⁷⁵⁵ Viz *Slávie*, 25. 8. 1864.

argumenty příliš nezmáhal: „Již kolikrát psal jsem, že by Čechové potřebovali žítí v pospolitosti k důkladnému vývinu národní bodrosti, ale všecka má řeč a namáhání zůstávají bez výsledku. Na mnohým z našinců jest viděti pokrok, avšak [na] věci nejdůležitější nedá si záležeti.“⁷⁵⁶

V listopadu 1865 informoval o diskuzích o spojení spolků ve federativní formě a založení slovanské osady Jan Borecký Náprstka v tom smyslu, že „poslední sotva nalezne podpory, aby se provésti dalo, [neboť] posud malá menšina k návrhu tomu se hlásí“.⁷⁵⁷ Určitých konkrétních výsledků dosáhl na konci desetiletí spolek Česká osada v Chicagu, jenž měl pobočky v Clevelandu, Detroitu, Milwaukee a dalších městech.⁷⁵⁸ V březnu 1869 měla chicagská Česká osada 243 členů, kteří jevíli zájem o přesídlení z největšího města státu Illinois na farmářský západ. Budovat novou českou enklávu nakonec odešla jen malá část z nich. Dlouho přitom nebylo jasné, kde osadu zřídít. Zvažovalo se, zda vyrazit do Minnesoty či Dakoty.⁷⁵⁹ Tato nejednotnost spolku vydržela i ve fázi realizace, kdy na podzim téhož roku odešla jedna skupinka kolonistů do okrsku Knox v Nebrasce a druhá do Jižní Dakoty. Řady těchto pionýrů později rozšířilo několik dalších skupin, ale výsledkem nebylo nic, co by se jakkoliv lišilo od zemědělských oblastí osídlených Čechy přirozeným způsobem.⁷⁶⁰ Česká osada v Chicagu byla nicméně v činnosti přinejmenším ještě ve druhé polovině sedmdesátých let.⁷⁶¹

Dalším relativním úspěchem bylo osidlování okrsku Dodge a jeho okolí v Nebrasce, za kterým stál především Václav L. Vodička. K úvahám o české osadě dospěl Vodička v Cincinnati, kde měl bez znalosti angličtiny a dolnoněmčiny problém sehnat práci. „Když tak chodil od dílny k dílně, tanulo Vodičkovi stále v myslí, proč Čech jest nejen v Čechách, ale i v Německu i v Americe pátým kolem u vozu. [...]. I přišel na myšlénku, že pro Čechy bylo by nejlépe, kdyby osazovali se na domovinách, kde přece není nutná znalost angličtiny, a stali se tak samostatnými občany v této zemi.“⁷⁶² Jako vhodné místo se mu zdála být Nebraska, o níž četl v jakémisi omažském listu. V roce 1870 prošel pěšky vytypovanou oblast a založil na severozápadě okrsku Dodge stavení, které se mělo stát základem „velké české osady“. Po

⁷⁵⁶ VLHA (ed.): *Dopisy z války Severu proti Jihu*, s. 65.

⁷⁵⁷ NPM, Vojta Náprstek, 47/377a, Jan Borecký Vojtovi Náprstkovi, 15. 11. 1865.

⁷⁵⁸ Ke spolku obecně BUBENÍČEK: *Dějiny Čechů v Chicagu*, s. 101-103.

⁷⁵⁹ Viz *Slávie*, 17. 3. 1869. V literatuře bývá počet členů spolku uváděn ve výši 500, což je cifra udaná ve vzpomínkách uveřejněných v *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1881]*. Chicago 1880, s. 162.

⁷⁶⁰ Podrobné líčení počátků nebraských osadníků z České osady, včetně násilností páchaných indiány, viz *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1881]*. Chicago 1880, s. 161-164; *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1917]*. Chicago 1916, s. 286-290; *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1922]*. Chicago 1921, s. 233-248.

⁷⁶¹ Viz *Svornost*, 21. 7. 1876.

⁷⁶² *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1905]*. Chicago 1904, s. 264.

deset roků na vlastní útraty procházel okolní oblasti, rozesílal do Čech i po Americe dlouhé propagační listy, příchozím pomáhal s vyřizováním převodu vládních pozemků, a pokud neměli dost peněz, sháněl jim do začátku zaměstnání. V roce 1874 vyslechl výzvu Františka Boleslava Zdrůbka, tehdy redaktora *Pokroku Západu*, aby vznikla na vládních pozemcích jako příklad chicagským váhavcům nová osada a zapojil se do projektu, jehož výsledkem bylo založení Slavonie v okrsku Howard. Sám Vodička na tomto podniku kromě množství času a energie ztratil i nemálo peněz, jež mu nebyly nikdy proplaceny. Následujícího roku přijela do Nebrasky skupina Poláků, kterou pomohl usadit v blízkosti Čechů.⁷⁶³ Navzdory svému názvu ale osada neměla výhradně slovanský charakter. Vznikla v sousedství usedlíků z Holandska a Dánska a v roce 1876 už do oblasti směřovalo také několik desítek německých rodin.⁷⁶⁴

Podobnou úlohu jako Vodička sehrával v mnoha ohledech ve stejné době ve středním Kansasu František Švehla, veterán americké armády z indiánských válek. I do Kansasu přicházela směsice zelenáčů, starousedlíků z východu a členů kolonizačních spolků. Největší skupinu mezi posledně uvedenými tvořilo 12 rodin a jeden muž z Chicaga.⁷⁶⁵ Migrační proud na západ podporovaly také omažské noviny *Pokrok Západu*, založené v roce 1871 Edwardem Rosewaterem jako propagační časopis železničních společností Union Pacific Railroad a Burlington & Missouri River Railroad. Od roku 1877 *Pokrok Západu* vlastnil a redigoval Jan Rosický, který z něj udělal nejúspěšnější český list amerického západu. Nešlo v něm už o snilkovské projekty, ale o ryze praktické rady farmářům, zprostředkování nabídek prodeje pozemků apod.⁷⁶⁶

Etnické kolonizační projekty nebyly v USA 19. století nijak vzácné a z prostředí jiných etnických skupin je jich známa celá řada. Není nutno zdůrazňovat, že drtivá většina z nich byla odsouzena k neúspěchu. Obzvláště tragický byl případ skupiny bonapartistů, která v roce 1818 založila pod vedením bývalého generála Charlese Lallemanda při texaském pobřeží osadu Champ d'Asile. Když se do Washingtonu dostaly zvěsti o kolonii plné ostřílených veteránů, jejichž údajným cílem je povstání proti Španělům a ustanovení mexického impéria pod vládou Josefa Bonaparta, administrativa prezidenta Monroea vyslala do oblasti zvláštního agenta. Jeho zjištění mělo do kolujících fám daleko. Oněch asi

⁷⁶³ K Vodičkovi viz *ibid.*, s. 263-266.

⁷⁶⁴ Viz *Svornost*, 1. 3. 1876.

⁷⁶⁵ Viz SWEHLA, Francis J.: *The Bohemians in Central Kansas*. Kansas State Historical Society Collections 13, 1913–1914, s. 469-512.

⁷⁶⁶ Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/5, článek Jan Rosický, pionýr západu, vyňato z *Hospodář*, 20. 3. 1935; ŠTĚDRONŠKÝ, František: *Zahraniční krajanské noviny, časopisy a kalendáře do roku 1938*. Praha 1958, s. 102-103.

115 vyčerpaných a hladovějících osadníků žádné reálné nebezpečí nepředstavovalo. Na základě svědectví jednoho z účastníků expedice zahynula asi polovina jeho druhů na nemoci, hlad a v důsledku násilností, dva z nich unesli indiáni a podle jeho přesvědčení je snědli. Když přišla zpráva o tom, že proti Champ d'Asile míří španělská vojenská expedice, po pouhých pěti měsících existence byla kolonie opuštěna. To ovšem nebránilo tomu, aby tato kolonizační epizoda nebyla příkrášlována a aby ještě o desetiletí později nevznikaly naivní ilustrace, zachycující idylický život udatných Francouzů v panenské divočině.⁷⁶⁷

Mezi prvními snilkou o založení nového Německa najdeme Hanse Christopa Ernsta von Gagern, významného diplomata a literáta napoleonské a předbřeznové éry, jehož zájem ovšem směřoval do Brazílie.⁷⁶⁸ Ve třicátých letech povzbudilo zájem o Ameriku příkrášlené líčení pobytu na farmě v Missouri z pera Gottfrieda Dudena.⁷⁶⁹ V atmosféře politického neklidu po roce 1830 vyvolalo Dudenovo líčení tamních krás a harmonického života založení vystěhovaleckých spolků v Berlíně, Solingenu a Giessenu. Posledně jmenovanou společnost vedl nám již známý Friedrich Münch, díky kterému se do Ameriky dostal Karel Hrubý. Dudenovými následovníky v Missouri a v Texasu byli často nábožensky a politicky radikálně naladěni intelektuálové, pro něž se s ohledem na klasické vzdělání mnoha z nich zažilo označení „Latin farmers“ (latinští farmáři). Nacházely se mezi nimi nanejvýš pozoruhodné osobnosti, ale význam jejich kolonizace byl v rámci celkového vystěhovalectví zanedbatelný.⁷⁷⁰

Od poloviny století už byly plány tohoto druhu poněkud méně fantaskní, což vycházelo z nárůstu informací i z toho, že se do nich zapojovaly osoby, žijící nějakou dobu na americkém území. Výše přibližným českým projektům se podobal třeba záměr Fredericka Beinhorna, který v roce 1852 založil s vizí utopické německé komunity na americkém západě kolonizační spolek Chicago Land Verein. V roce 1853 zahájil v tisku reklamní kampaň a následujícího léta vyslal průzkumníky na indiánská území v dnešní Minnesotě. O dva roky později zakoupil na nejbližším pozemkovém úřadě 2 500 akrů půdy a záhy zde začalo vyrůstat město, nazvané vzhledem k převážně württemberskému původu osadníků New Ulm. Byla postavena parní pila, plánoval se hotel a skladiště, vše ve společném vlastnictví osadníků. Pro tyto účely se podařilo shromáždit kapitál překračující výši 100 000 dolarů. Brzy

⁷⁶⁷ Viz NAVIN, David: *The Texans*. New York 1975, s. 20.

⁷⁶⁸ Viz FRIESEN, Gerhard: *H. C. E. von Gagern and German Emigration to America*. Some Preliminaries. *AmSt* 26, 1981/1, s. 4-10.

⁷⁶⁹ DUDEN, Gottfried: *Bericht über eine Reise nach den westlichen Staaten Nordamerika's*. Elberfeld 1829.

⁷⁷⁰ Zhodnocení významu těchto spolků viz KAMPHOEFNER: *The Westfalians*, s. 94-95.

se ale projevily chybné kroky vedení a do toho přišla roku 1857 hospodářská krize. Majetek musel být rozprodán a utopie skončila, zůstalo však etnicky téměř úplně německé město.⁷⁷¹

Pozemský ráj přijeli do Nového světa budovat také Poláci. V půlce šedesátých let upoutaly pozornost českých krajanů zvěsti převzaté z amerického tisku, podle kterých se objevil záměr založit v USA kolonii pro 15 až 20 tisíc polských revolucionářů.⁷⁷² O desetiletí později se jednomu takovému snu oddala skupinka polských intelektuálů, jejímž členem byl Henryk Sienkiewicz. Pod vedením manžela shakespearovské herečky Heleny Modrzejewské (Modjeské) se v roce 1876 pokusili založit osadu v Kalifornii. Inspirovali se přitom massachusettským utopistickým projektem Brook Farm ze čtyřicátých let. Akce nezkušených vzdělanců vzala za své už následujícího roku.⁷⁷³

Svoji utopii se ale v Americe snažila vytvořit i skupina českých přistěhovalců. Jednalo se o stoupence Ladimíra Klácela, který za oceánem dotvořil svoje filozofické názory o povznesení člověka na vyšší úroveň prostřednictvím bratrské lásky a pravdy, hledané za pomoci vědy a svébytného úsudku oproštěného od pověr a tradičního náboženství. Ideálem se pro něj stalo založení „Svojanova“, komunity obývané „osvojenci“, „nemýlenci“ a „vesměrníky“, jak svoje následovníky označoval. Klácelovi šlo o vnitřní proměnu lidstva, úzce ji však propojoval s ideálem lepšího společenského řádu, do něhož vkládal socialisticko-komunistické myšlenky. Svě učení propagoval v několika živořících časopisech, především v *Hlasu Jednoty Svobodomyšlných*, který se mu podařilo za velkých obětí udržet od roku 1872 až do roku 1881.

Klácelovi stoupenci vytvářeli ve svých osadách „obce“, což byly de facto spolkové buňky zpravidla čítající několik rodin či ojedinelých členů. Z několika z nich mu přišly návrhy realizovat Svojanov prostřednictvím založení nové osady. V únoru 1875 obdržel jeden takový z Yanktonu v Jižní Dakotě. Jeho autorem byl Jan F. Lenger, kterého vybudilo objevení zlata v Černých horách: *„Rádi bysme již uviděli stavivo svežené na skutečný Svojanov a rádi bychom, pokud síla stačí, musíme hledět zbohatnout – pak bysme všichni svobodomyšní sešli se na Svojanově. Zdali pak bysme neměli si nakopati zlata k tomu v našich ‚Černých Horách‘? [...]. Přibyli zde zlato-kopové z těch Černých Hor Dakotských a sestavují zde společnost, proto i my: br. Jos. Jedlička, Jan F. Lenger, Jos. Výborný, Jan Lenger, radíme se, jak by možná bylo spořádat spolek neb obec, bysme se mohli pustit do těch Černých Kopců.*

⁷⁷¹ Viz PAULSON, Robert – RIPLEY, LaVern J.: *German Bohemians, the Quiet Immigrants*. Northfield 1995, s. 144-146.

⁷⁷² Viz *Slávie*, 16. 6. 1865.

⁷⁷³ Viz MODJESKA, Helena: *Memories and Impressions of Helena Modjeska. An Autobiography*. New York 1910, s. 249-339.

*Kdyby nás bylo jen 15 – ale praví osvojenci – mohli [bychom] stavět Svojanov. Což by v jiných Sv. Obcích nebyli též pro to?*⁷⁷⁴ Myšlenka zakládání ideální osady v horské divočině byla o to dobrodružnější, že Černé hory dosud tvořily součást indiánských území. Zvěsti o zlatě se rozšířily přičiněním novinářů, kteří předchozího roku doprovázeli do Černých hor průzkumnou expedici vedenou Georgem Armstrongem Custerem. Federální vláda však prozatím hodlala dodržet smlouvu s domorodými kmeny a přicházejícím zlatokopům se snažila v pronikání do rezervace bránit. Vojenské oddíly také zadržely Lenger a jeho společníky, kteří se museli vrátit s nepořízenou.

O dva roky později přišel Lenger s návrhem založit Svojanov v Oregonu nebo ve státě Washington, ale stárnoucí a fyzicky sešlý Klácel už nevěřil, že by do něj někdy mohl osobně zavítat.⁷⁷⁵ V říjnu 1881 ztratily ztenčující se řady „nemýlenců“ časopis, který je takřka po deset let spojoval, a v březnu 1882 odešel na věčnost i jejich „Prostředník“ Klácel. Hledání Svojanova tím definitivně skončilo.

⁷⁷⁴ *Hlas Jednoty Svobodomyslných*, 15. 2. 1875.

⁷⁷⁵ Viz DVOŘÁKOVÁ: *František Matouš Klácel*, s. 198-199.

9. Přesídlovací projekty

*1. Přišly sem děti
kšeftovné, kšeftovné,
z nás chtěj' vybírat
domovné, domovné.*

*2. Bude to pro ně
dobrý kvas, dobrý kvas,
když nás odvezou
na Kavkaz, na Kavkaz.*

*3. Kdo jim nebude
po vůli, po vůli,
tomu podivně
zasolí, zasolí.*

z básně proti přesídlení amerických Čechů na Kavkaz⁷⁷⁶

Snad všechny etnické kolonizační podniky uvedené v předchozí kapitole svým velikášstvím (a snad až absurditou) zastínily dva výjimečné plány osnované v souvislosti s českým osídlením v USA v šedesátých letech 19. století. Také jejich plody byly bídné. S jedním z mála hmatatelných důsledků se mohli setkávat ještě na začátku 20. století členové řádu Wisconsin-Čechoslovan, a to v podobě starých knížek ze spolkového majetku, jež byly z podivného důvodu označeny nápisem „*Slovanská lípa v Amuru*“.⁷⁷⁷ Důvodem byly neuskutečněné plány na přesídlení amerických Čechů do Ruska. K pokusům o jejich realizaci došlo ve dvou vlnách: zhruba v letech 1861–1863 a 1867–1869.⁷⁷⁸ Tyto transmigrační akce se

⁷⁷⁶ *Národní noviny*, 12. 6. 1868.

⁷⁷⁷ Jejich uchování zmiňuje Library of Congress, Thomas Capek Papers, 13/7, KUBIŠ: *Dějiny založení prvních českých spolků v Milwaukee a paměti českých emigrantů a jejich potomků z doby Náprstkovy*, kapitola Jan Borecký [nestránkováno].

⁷⁷⁸ Tyto projekty jsou známy již od padesátých let 20. století. Dosavadní výzkum podchytil především jejich administrativní stránku a ruskou stranu pohledu. Viz ŠUFFNER, Roman: *O stěhování amerických Čechů na Amur*.

jeví na první pohled jako naprosto bizarní nápad. Jejich ideová podstata je ale určitým způsobem logická tím, že se v nich spojily všechny důležité aspekty související s „novou vlastí“: dosažení kompaktnosti (oné vysněné jednoty) českého osídlení, jazyková i geografická koncepce přenesené vlasti a panslavismus, respektive rusofilství. Stejně tak ji lze vnímat jako lakmusový papírek znázorňující sílu pojmů amerických Čechů k jejich čerstvě adoptované americké domovině.

Mezi nejdůležitějšími aktéry prvního transmigračního projektu najdeme opět Jana Bárta Letovského. Původním povoláním hodinář z moravských Letovic odešel do Ameriky v roce 1853 a spolu se svým přítelem Kořízskem se usadil v Racine ve Wisconsinu, kde také později vznikl častokrát zmiňovaný *Slowan Amerikánský*. Mnohem víc než svoje původní řemeslo měl Bárta rád četbu a hovory. Kořízek mu říkával „Sedal“, protože kdykoliv se jej zeptal: „*A tak Jene, co jsi dělal?*“ dostávalo se mu odpovědi: „*Seděl jsem, Františku, co bych dělal!*“⁷⁷⁹ Bárta byl velkým rusofilem a rusky také rád četl. Druhým klíčovým krajanem, zapáleným pro ruský plán, byl František Rostislav Mráček, Hanák z Nenakonic u Olomouce, který si v Rakousku v padesátých letech odseděl z politických důvodů pět let žaláře. Podle současníků to byl tak trochu idealista, člověk příjemné povahy, pevného charakteru a žijící v hluboké lásce se svou manželkou Marií.⁷⁸⁰

Třetí hlavní postavou byl ruský emisar Antonín Nikolajevič Malinovskij či Malinovský, jak si mezi americkými Čechy říkal. Na rozdíl od nadšenců Bárty a Mráčka bylo jeho angažování takřikajíc profesionální. Měl totiž naplnit intence ruských státních úřadů hledajících cestu k zalidnění Amurského a Přímořského kraje, oblastí nabytých teprve roku 1858. Na jaře 1861 padlo rozhodnutí osadit tato území slovanským obyvatelstvem, pokud možno takovým, jež by výrazně přispělo k jejich rychlému hospodářskému rozvoji. A právě Češi v USA se jeví k danému záměru příhodní. V květnu získal gubernátor Východní Sibíře Muravjev-Amurskij povolení vyslat za tímto účelem do Spojených států právě Malinovského. Jeho cesta do Ameriky probíhala přes Rakousko. Ve Vídni se setkal s Františkem Ladislavem Riegrem, který mu napsal doporučující dopis pro Náprstka. Jak Rieger správně předpokládal,

SIPř 44, 1958/5, s. 165-166; ROBEK, Antonín: *K problematice vystěhovalectví do Ruska v druhé polovině 19. století (první část)*. Češi v cizině 2, 1987, s. 64-97; VALÁŠKOVÁ, Naďa: *Z Čech do Ameriky, z Ameriky do Ruska*. Nerealizovaný projekt druhotné migrace. In: Brouček, Stanislav – Hrubý, Karel (ed.): *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století*. Praha 2000, s. 67-73 (autorka vychází hlavně z nepublikované práce K. A. Puškareviče *Čechi v Rossii*); NENASHEVA, Zoja Sergejevna: *American Czechs and Russia: Unrealized Projects*. Kosmas: Czechoslovak and Central European Journal 17, 2004/2, s. 20-32. Na rozdíl od těchto autorů se pokouším sledovat daný problém primárně z českoamerické perspektivy.

⁷⁷⁹ Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/1, Václav Šnajdr Tomáši Čapkovi, 1. 8. 1908.

⁷⁸⁰ K jeho povaze a osobnímu životu Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/2, Jan Borecký Janu Vratislavu Čapkovi, 6. 3. 1904.

myšlenka Vojtu nadchla. V Praze také Malinovský díky doporučení místních Rusů získal jako osobního průvodce, překladatele a učitele češtiny Vojtu Maška. S revolučně naladěným studentem pražské polytechniky a spolužákem Karla Jonáše se jen o málo starší Malinovský upřímně spřátelil.⁷⁸¹

Spolu s Maškem se pak carský pověřenec vypravil do západní Evropy. Ve Francii a Anglii se setkali s několika politickými exulanty: Fričem, profesorem Strakou a Jonášem. Už to naznačuje, že Malinovský nebyl prototypem konzervativního byrokrata. Po příjezdu do USA v červnu 1861 zapůsobil vzdělaný a jazykově dobře vybavený muž na krajany pozitivním dojmem. Býval popisován jako milý společník ušlechtilého chování a oceňovalo se, že ač aristokrat, vystupoval neokázale a bez povýšenosti.⁷⁸² Zdržoval se hlavně ve Wisconsinu, kde žil největší počet Čechů, a kde vycházely krajanské noviny. Půdu již měl do jisté míry připravenou, protože Bárta Letovský nelenil a myšlenku na přesídlení propagoval na stránkách *Slowana Amerikánského*.⁷⁸³ Uveřejnil také agitační dopis zaslaný od ruského velvyslance ve Washingtonu.⁷⁸⁴ Po sloučení *Slowana* s *Národními novinami* a založení *Slávie* pokračoval v agitaci tento nový list.⁷⁸⁵ Kromě toho se Malinovský snažil působit všemi možnými prostředky. V Racine třeba na svoje náklady uspořádal velkou besedu, na kterou přijeli krajané z Caledonie, ale také z pár desítek mil vzdáleného Rochesteru či z Milwaukee.⁷⁸⁶ Na jeho objednávku bylo vytištěno 500 kusů mapy amurského a přímořského kraje, jež byla zdarma distribuována předplatitelům *Slávie*.⁷⁸⁷ Zadní strana mapy zachycovala Ameriku a část Asie. Prostřednictvím čar vedených z New Yorku na ní byla naznačena zamýšlená trasa dopravy. Autorem mapy byl Mašek, který tak dostal příležitost osvědčit svoje technické vzdělání.

V té době se k hlavním organizátorům připojil František Mráček, který přijel do Wisconsinu ze St. Louis původně proto, aby se stal redaktorem *Slávie*. Amurský plán ale změnil jeho záměry a vlastně celý život. Právě on a Bárta byli vybráni, aby se jako zástupci amerických krajanů vypravili do Ruska a vybrali pro kolonii co nejvhodnější umístění.

⁷⁸¹ Získání Malinovského kontaktu na Maška bývá v literatuře přikládáno Náprstkovi, takto však věc popsal Mašek sám. K jeho osobnosti viz *Květy americké*, 5. 1. 1887; *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1901]*. Chicago 1900, s. 227-233.

⁷⁸² Malinovského charakteristika dle LA PNP, Josef Václav Frič, Vojtěch Mašek Josefu Václavu Fričovi, 26. 2. 1878; Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/2, Jan Borecký Janu Vratislavu Čapkovi, 6. 6. 1907.

⁷⁸³ Podle Maška tak ovšem činil velmi nejnepřímým a hloupým způsobem. LA PNP, Josef Václav Frič, Vojtěch Mašek Josefu Václavu Fričovi, 24. 3. 1862.

⁷⁸⁴ Měl vyjít v čísle z 23. 5. 1861. Není mi známo, že by toto číslo bylo dochováno.

⁷⁸⁵ Ve třetím čísle *Slávie* vyšel článek nadepsaný Kolonisace země Amurské a Usurské, kterým se na předchozí agitaci navázalo. Viz *Slávie*, 13. 11. 1861.

⁷⁸⁶ Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/2, Jan Borecký Janu Vratislavu Čapkovi, 14. 4. 1908.

⁷⁸⁷ Viz *Slávie*, 20. 11. 1861.

Mráček se tedy začal společně s Malinovským a Bártou důkladně věnovat organizační stránce podniku. Kolonizace měla proběhnout postupně, přičemž v první vlně měl být přepraven přesně daný počet rolníků, kteří měli vytvořit zázemí pro další skupiny osadníků.⁷⁸⁸ Malinovský předpokládal, že v nejbližších letech bude pokusně přepraveno 100 rodin. Propočítal pro ně odhadované náklady na cestu (50 000 rublů), vybavení stravou a základními potřebami do začátku (40 000 rublů), na plodiny na první zasetí (celkem 2 748 rublů), potřebný dobytek a drůbež (21 500 rublů).⁷⁸⁹

Ekonomické aspekty však byly pouze zlomkem celkových plánů. Detailní přehled o představách Mráčka a Bárty Letovského poskytuje jedenáctistránkový koncept jejich adresy caru Alexandrovi II.⁷⁹⁰ Operuje se v něm s přesídlením jednoho tisíce rodin. Na jejich přepravu měla „carská milost“ půjčit sumu 600 000 rublů ve stříbře, kterou by pak splácely jednotlivé rodiny (po 600 rublech na šestičlennou rodinu). Navrhoval také levnější variantu přepravy za pomoci carského loďstva. Dále stanovoval řadu podrobností týkajících se přidělované stravy, způsobu vyměřování pozemků a podmínek jejich nájmu a výkupu, osvobození od všech daní a povinností na 20 let a maximální výšku následných daňových poplatků. Předpokládal založení zvláštních oddílů Národní obrany a osvobození od řádné vojenské služby na 50 roků (přepsáno z původních 80 let). Po uplynutí této lhůty se mělo do stálého vojska odvádět na 3 roky, dobrovolníci mohli sloužit i déle. Dále adresa obsahovala právo na používání češtiny ve školách a na úřadech, svobodu shromažďování a slova. Tisk se měl těšit naprosté volnosti, „*když takové ničeho urážlivého neb zničujícího výslovně protiv pravoslavné církvy [sic] a vysokého domu panující dynastie v sobě neobsahují*“.⁷⁹¹ V dalších bodech nalezneme rovnost obyvatel všech stavů a tříd před zákonem, obecní a soudní samosprávu atd. Sečteno a podrženo, šlo o podmínky dosti jednostranné a pro ruské úřady stěží lákavé. Jasně ukazovaly nejen český nacionalismus, tedy jednoznačný záměr nerusifikovat se a uchovat své češství, ale také to, nakolik si krajané osvojili výdobytky americké demokracie. V definitivní podobě adresy, podepsané 11. března (27. února) 1863

⁷⁸⁸ Library of Congress, Thomas Capek Papers, 6/4, nedatovaný a nenadepsaný text podepsaný Františkem Mráčkem a Bártou Letovským (na poslední straně tužkou dopsáno „Dopis guvernérovi“).

⁷⁸⁹ Poněkud matoucí jsou konečné sumy u prepisované tabulky s propočtem nákladů na nářadí a jeho transport. Library of Congress, Thomas Capek Papers, 6/4, Návrh o přestěhování se 100 rodin Čechoslovanů z Ameriky v Usurský kraj na rok 1863 a 1864 v ohledu skoušky [sic] (Spis A. Malinovského doslovně přeloženo na č. jazyk).

⁷⁹⁰ Library of Congress, Thomas Capek Papers, 6/4, rukopis nadepsaný Milostivému gosударu Alesandrovi Nikolajeviču.

⁷⁹¹ Podtrženo v originále.

v Petrohradu, došlo jen k menším změnám, jako například ke snížení lhůty týkající se vyjmutí z vojenské služby na 20 let.⁷⁹²

V prosinci 1861 Mráček oznámil, že spolu s Bártou Letovským vykoná cestu do Ruska, neboť „*velká část našich spoluobčanů pevného úmyslu jest v ony slovanské krajiny se vydati, a jak doslýchám, bude ruská vláda nám nakloněna přiměřené požadavky udělati*“.⁷⁹³ Cestovní náklady obou pověřenců měla hradit carská vláda. Stejně jako předtím Malinovský do Ameriky, ani oni nejeli na Rus přímo, ale přes Čechy. Po plavbě přes rozbouřený Atlantik, během které Mráček trpěl mořskou nemocí, se oba krajané dostali po několika letech opět do vlasti. Při pobytu v Praze se jejich život soustředil v Náprstkově domě U Halánků. Dennodenně se probírala vystěhovalecká otázka a ukázalo se, že se od přesídlovacího podniku hodně očekává, mimo jiné i ze strany Palackého a Riegra.⁷⁹⁴ Mráček zanechal svoji manželku s dítětem na rodné Moravě a s Bártou se vydal do Petrohradu. Ruské orgány se stavěly vstřícně nejen k samotnému přesídlení, ale údajně i k požadavkům na přepravu ruským loďstvem, dočasné osvobození od daní apod. Podle pozdějšího tvrzení Mráčkovy ženy se stala kamenem úrazu otázka školství.⁷⁹⁵ V každém případě Mráček s Bártou během následujících měsíců cestovali a pokoušeli se pro kolonii najít co nejvhodnější území. K usazení Čechů na Amursku se stavěla pozitivně také ruská společnost, probíhaly dokonce sbírky na jeho podporu. Po návratu do ruské metropole na začátku roku 1863 však Mráček s Bártou zjistili, že se postoje ruské vlády výrazně změnily. Hlavním důvodem bylo nepochybně lednové povstání, v jehož průběhu se většina české společnosti přiklonila na polskou stranu. Ruští panslavisté, jako Alexandr Fedorovič Gilferding, kteří předtím transmigrační projekt vehementně podporovali, od něj nyní dávali ruce pryč v obavě, že by se česká kolonie mohla proměnit v nové Polsko.⁷⁹⁶

Mráček se ale naděje na zdárné dovršení projektu nechtěl vzdát, a tak se v Petrohradě zdržel ještě půlrok. Jediným výsledkem bylo, že se dostal takřka na mizinu a rozkmotřil se s Malinovským, jemuž vytýkal liknavost ruských úřadů. Hrabě mu naopak zase řekl, že za svou dvacetiměsíční námahu nemůže od ruské vlády očekávat finanční náhradu, neboť žádná dohoda nakonec nebyla uzavřena, a že je jeho chyba, jestliže se nedohodl na odměně ze strany

⁷⁹² Text této adresy uvádí ROBEK: *K problematice vystěhovalectví do Ruska v druhé polovině 19. století (první část)*, s. 69-76.

⁷⁹³ ČAPEK: *Padesát let českého tisku v Americe*, s. 93.

⁷⁹⁴ František Palacký o českém usazování na Amuru hovořil už v roce 1861 s Michailem Rajevským, duchovním při ruském velvyslanectví ve Vídni. Srov. KOŘALKA, Jiří: *František Palacký (1798–1876)*. Životopis. Praha 1998, s. 484.

⁷⁹⁵ Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/2, Jan Borecký Janu Vratislavu Čapkovi, 11. 6. 1904.

⁷⁹⁶ Viz ROBEK: *K problematice vystěhovalectví do Ruska v druhé polovině 19. století (první část)*, s. 92.

amerických krajanů.⁷⁹⁷ Bárta Letovský odešel z jara zpět do USA, kdežto zchudlý Mráček byl okolnostmi donucen zůstat v Rusku. Zkušenost s přestěhovaleckým plánem pro něj byla mimořádně trpká. Marie Mráčková popsala jeho útrapy takto: „*Co to námahy, co nebezpečí na cestách tehdejších – nepravdělný život, nachlazení silné, pak průtrž povstala, že stále cestujíc koňmo z koně na koně přisedával, zkrátka, celý jeho organismus utrpěl tou cestou. Toť bolesti tělesné – ale co trpěla jeho ubohá duše, jakých zklamání musela snášet [...]*“.⁷⁹⁸ Mráčka začala přepadat melancholie a myšlenky na vraždu sebe i své rodiny, které překonal teprve po třech letech léčení. Usadil se v Oděse, kde se dopracoval k pozici městského architekta, zatímco jeho manželka vedla krejčovský podnik.⁷⁹⁹

Tak se nakonec stali Mráčkovi, vděčně vzpomínající hlavně na krátké období jejich života ve Wisconsinu, jedinými přesídlenci celé akce.⁸⁰⁰ Do Spojených států naopak přivedla Vojtu Maška, který zastoupil Mráčka na pozici redaktora *Slávie*, a sám poté předal žezlo kamarádu Jonášovi, který přijel v roce 1863 z Londýna. Bárta Letovský se mezitím v tichosti vrátil a ve *Slávii* nechal otisknout list, podle něhož americké Čechy srdečně pozdravovali ruští, maloruští a polští vlastenci i vlastenky, žijící v Rusku, na Sibiři a v Amursku, a přáli přesídlovacímu podniku všechen zdar. Hlavně ovšem uvedl, že mu bylo ze strany ministerstva námořnictví ústně sděleno, „*že žádosti naše následkem zaneprázdnění revolucí polskou předsevzítí hned nemohou, ale že nám v měsíci říjnu neb v listopádu odpověď na ně do Washingtonu na ruského vyslance jistě zaslaná bude*“.⁸⁰¹ V polovině roku 1865 bylo odložení plánu definitivně potvrzeno.

Zásadní otázka zní, zda by v případě zachování ruského zájmu opravdu došlo k nějaké masové přesídlovací akci. Hlavní zainteresovaní jejímu zdaru pochopitelně věřili. Sám Malinovský kupříkladu informoval Náprstka o zvěstech, že se jen ze St. Louis chystalo k odchodu 5 000 tamních Čechů.⁸⁰² Na druhou stranu, do všeho zasvěcený Mašek měl ohledně dosažení koncesí u cara a úspěchu celého podniku vážné pochybnosti.⁸⁰³ Nakonec se on sám od stěhování do „Usurie“ zcela odvrátil. Podle něj měla tato myšlenka největší podporu mezi katolickými krajaný, s nimiž se jako náboženský svobodomyšlník nezdřídka dostával do konfliktu. Předvídal sice, že z celého podniku mnoho nevzdeje, přesto se s ironií

⁷⁹⁷ Library of Congress, Thomas Capek Papers, 6/4, Marie Mráčková Tomáši Čapkovi, 16./29. 2. 1908.

⁷⁹⁸ Citace dopisu Mráčkovy manželky v Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/2, Jan Borecký Janu Vratislavu Čapkovi, 28. 4. 1907.

⁷⁹⁹ Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/2, Jan Borecký Janu Vratislavu Čapkovi, 11. 6. 1904.

⁸⁰⁰ Řada zde uvedených detailů pochází z obsáhlého líčení Marie Mráčkové: Library of Congress, Thomas Capek Papers, 6/4, nenadepsaný životopis Františka Mráčka od Marie Mráčkové.

⁸⁰¹ *Slávie*, 17. 9. 1863.

⁸⁰² NPM, Vojta Náprstek, 53/50, Antonín Malinowskij [sic] Vojtovi Náprstkovi, 8. 7. (26. 6.) 1861.

⁸⁰³ Viz LA PNP, Josef Václav Frič, Vojtěch Mašek Josefu Václavu Fričovi, 18. 12. 1861.

vyjádřil, že by ruské vládě gratuloval, kdyby je tam už měla a „*my jich byli zproštěni*“. Národ by podle něj jejich odchodem příliš neutrpěl: „*Moudrý svobodomyslný nepůjde a hloupého vem čert, má shnit tady, nebo tam.*“⁸⁰⁴ Jiné reflexe, jako třeba ta, kterou nám zanechal Jan Borecký, jdou ještě dál: „*Mezi námi Čechy, co se týče toho přesídlování na Amur, se doopravdy nikdo nezajímal, mluvilo se o tom, více jen kvůli p. Malinovskému, nikdo víry tomu nepřikládal, že se to stane, dělalo nám to více jen legraci, když jsme o tom bez Malinovského mluvili.*“⁸⁰⁵ Nepomohlo ani to, že se do Ameriky v zájmu amurského plánu vydal osobně agitovat také Alois Kareš.⁸⁰⁶

Pokud panovala skepse v letech 1861–1862, polské povstání ji dovršilo, protože američtí krajané nesympatizovali s Poláky o nic méně, než Češi doma.⁸⁰⁷ Na začátku roku 1863 vybízel František Veverka z Chicaga k využití nedávno schváleného zákona o domovinách k tomu, aby si Češi zabrali území pro vlastní osadu, jak to měli podle *Illinois Staats-Zeitung* plánovat Němci. Redakce *Slávie* poukázala, že dosud nebyl dokončen první kolonizační projekt na Amur a že je třeba vyčkat na zprávy od Mráčka a Bárty.⁸⁰⁸ O půl roku později už bylo v této věci jasno a krajané aplaudovali slovům pražských *Národních listů*, vyjadřujících pochyby, že by se Slované ze svobodné Ameriky hodlali stěhovat do Ruska, jež by jim mohlo v budoucnu připravit podobný osud, jako nyní uděluje Polákům.⁸⁰⁹ Táž myšlenka, kterou na ruské straně vyjádřil Gilferding, tak došla svého zrcadlového protějšku. Sympatie k carské říši jistě nepovzbudil ani seriál článků o utrpení Poláků vykázaných na Sibiř, který ve *Slávii* vycházel na začátku roku 1865. Podle Karla Procházky ze St. Louis by mohl jednoho dne ve Washingtonu zasedat prezident slovanského původu, čehož by se Češi na Amuru sotva dočkali. „*Veškeré tyto živé a skutečné možnosti nám může poskytnout jen svobodná Amerika, proč bychom vyměňovali ocelové okovy ruského despoty za železné rakouského?*“ ptal se.⁸¹⁰ Snad nejlépe vystihl tehdejší cítění jeden dobový titulek: „*Kdo chce být otrokem, ať jde na ruský Amur.*“⁸¹¹

Velké zklamání znamenal krach akce pro Jonáše, který v ní kromě dalších pozitiv spatřoval ten přínos, že by byla „*na škodu Němcům*“.⁸¹² Z Jonášova neutuchajícího nasazení

⁸⁰⁴ LA PNP, Josef Václav Frič, Vojtěch Mašek Josefu Václavu Fričovi, 24. 3. 1862.

⁸⁰⁵ Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/2, Jan Borecký Janu Vratislavu Čapkovi, 6. 6. 1907.

⁸⁰⁶ Viz *Slávie*, 20. 3. 1863.

⁸⁰⁷ Srov. článek „Polská revoluce“ ve *Slávii*, 20. 3. 1863.

⁸⁰⁸ *Slávie*, 30. 1. 1863.

⁸⁰⁹ Viz *Slávie*, 20. 8. 1863.

⁸¹⁰ *Slávie*, 21. 7. 1865.

⁸¹¹ *Slávie*, 11. 8. 1865.

⁸¹² Srov. Wisconsin Historical Society, Charles Jonas Papers, deník Karla Jonáše z let 1862–1863, nedatovaný zápis mezi 17. 3. a 15. 4. 1863.

si jeho političtí odpůrci dělali úsměšky. Jeden čtenář mu v roce 1863 odhlásil předplatné *Slávie*. S narážkou na lobbing za stěhování na Rus a jeho údajné diktátorství dodal: „*Pište o podobný úřad do Ruska, a když jej obdržíte, tak hrkotem poběžíme za váma [...]*.“⁸¹³ Rýpnutí do amurského projektu najdeme i v listu jeho kolegy: „*Sem hotový jako kajičný hříšník vejít do očiště sibiřského pod knutový zákon a být tam tak dlouho, až bych se tak polepšil, bych hoden byl, aby Slávie vešla zase pod střechu mou.*“⁸¹⁴

Když se v roce 1865 vyptával jeden krajan na osud již polozapomenutého amurského plánu, odpověděla mu redakce *Slávie*, že nad otázkou přesídlení zřejmě nezbývá nic jiného, než udělat velký kříž. Mráček a Bárta zjistili, že carská vláda po něm nemá mnoho chuti; navíc se podle nedávno uveřejněných zpráv vraceli čeští osadníci z jižního Ruska zpět do vlasti v zuboženém stavu.⁸¹⁵ Dokud Rusko zůstává, jaké je, bude podle *Slávie* Eldoradem Čechů Amerika. „*Založení nových Čech někde na této širé zeměkouli naplnilo by nás ohromnou radostí – kdyby bylo možné. Ale v tomto okamžiku zrovna není možné a nezbývá nám, nežli zahnat si laskominy.*“⁸¹⁶

Nemělo trvat ani tři roky, aby otázka přesídlení na Rus neožila podruhé a s neztenčenou intenzitou. Samotná carská říše, tolik kritizovaná pro svůj despotismus, se přitom příliš změnit nemusela. Stačila k tomu rusofilní horečka, která zachvátila českou společnost v souvislosti se státoprávními změnami v habsburské monarchii po prusko-rakouské válce, jejímž vrcholem byla demonstrativní pouť do Moskvy na jaře 1867.⁸¹⁷ S takto naladěnými Čechy se dalo v ruských kolonizačních záměrech opět kalkulovat. Ruská strana měla tentokrát zájem na kolonizaci Kavkazu. Při Moskevském zemědělsko-hospodářském spolku byla v květnu 1867 ustavena zvláštní komise pro povzbuzení české emigrace na Rus. Její členové se vydali do Prahy, kde svoje záměry konzultovali s představiteli českého politického života. Záhy začaly do Moskvy směřovat dopisy od nejrůznějších skupin, které chtěly za tímto účelem pracovat, mimo jiné od Kampilíkova královéhradeckého okruhu.

Záhy do hry vstoupil také Alois Křeš. V polovině roku 1867 podnikl pod záminkou moskevské výstavy cestu do Ruska, o čemž telegrafoval do Moskvy Riegrovi a Palackému.

⁸¹³ Wisconsin Historical Society, Charles Jonas Papers, Folder 1, Fr. Friedrich Karlu Jonášovi, 23. 6. 1863.

⁸¹⁴ Wisconsin Historical Society, Charles Jonas Papers, Not Dated, Franta Smrček Karlu Jonášovi, 20. 7. 1863. Na základě srovnání s rukopisem deníku Františka Smrčka, vojína 26. wisconsinského pluku, lze potvrdit, že šlo o jeho jmenovce, nikoliv o tohoto vojáka. Vojín Smrček byl tehdy navíc již rok ve službě mimo stát Wisconsin. Srov. NCSML, Frank Smrček, válečný deník Františka Smrčka.

⁸¹⁵ O negativní zkušenosti nepřilíš početných emigrantů na Krymu se začaly šířit zprávy v českém tisku. Viz např. varování před „*do nebe volajícími křivdami*“ krymských statkářů na českých vystěhovalcích v pražských novinách *Hlas*, 9. 8. 1862.

⁸¹⁶ Viz *Slávie*, 3. 2. 1865.

⁸¹⁷ KAZBUNDA, Karel: *Pout Čechů do Moskvy 1867 a rakouská diplomacie*. Praha 1924.

Vykonával ji ve skutečnosti s tím záměrem, aby vyjednal podporu pro přesídlení amerických Čechů.⁸¹⁸ Podle Kareše, ale třeba i Františka Braunera, bylo pro zdar kavkazské kolonie důležité získat nejdříve americké Čechy, které by pak přirozeně (už kvůli vysoké ceně přepravy do Ameriky) následovali zájemci o emigraci z Čech. Do plánů byl opět zasvěcen Vojta Náprstek, který Kareše čekal na pražském nádraží. Do domu U Halánků jej ale odvést nemohl. Bezprostředně po příjezdu do Prahy totiž bývalý rakouský občan Kareš putoval k výslechu, při kterém mu byly zabaveny písemnosti s podrobnostmi k amurskému plánu. Vzhledem k tomu, že Kareš hodlal orientovat vystěhovalce na Kavkaz, nešlo zřejmě o aktuální materiály. Podle Karešova vlastního popisu byla následná jednání v Rusku zdařilá. Navštívil osobně Kavkaz a vybral vhodné území, v Petrohradu měl možnost oslovit velkovévodu Michala. Ten s jeho podmínkami, do značné míry vycházejícími z plánu z počátku desetiletí, souhlasil.⁸¹⁹

Oživení kolonizační otázky povzbudilo k aktivitě i Mráčka. Bývalý emisar na Amur oslovil písemně Riegra s tím, že žije v Rusku od roku 1863 a že ho zdejší hospodáři už několikrát žádali, aby jim objednal z Čech „nějaké robotníky“. Vložil mu také svoje náhledy týkající se vhodného místa pro českou kolonii. Na Volze již byla značná území zabrána, v Chersonské gubernii se nacházela pro našince nevábná step, u Černého a Azovského moře a na zalidněném Krymu by bylo nutno přivyknout místnímu podnebí a potýkat se s močály, hnilobou a dalšími překážkami. Podle Mráčka vynikal nad jiné oblasti jednoznačně Kavkaz – navzdory přiznání, že jej dosud nikdy nenavštívil. Kavkazská varianta se mu jevila příhodná i z hlediska přepravy amerických krajanů. Doufal, že by se Češi domohli podobných privilegií, jakých požívali němečtí kolonisté, tedy dočasného osvobození od daní a od vojenské služby. Aby se mohl plán uskutečnit, bylo podle Mráčka třeba jednak propagovat věc v Čechách prostřednictvím výboru složeného z předních vlastenců, a dále zamezit činnosti české vystěhovalcké agentuře v Brémách – jinými slovy Kareše. Náplastí mělo být Karešově prý až přespříliš prosperující firmě přesídlení do Oděsy, kde by se jeho „humbuku“ tolik nedařilo. Nad „Čechoamericko-Amurskou otázkou“ samozřejmě visela řada otazníků a jak sám Mráček naznačil, také z ruské strany. Doufal, že „*Čechoamericko-Amurské otázky, byť i pod jinou formou, bohdá, obnoviti se dá; neb tuším, že rodáci naši v Americe už lepšího ponaučení o Rusku nabyli a naši byvší protivníci v Petrohradě – kteří se druhé Polše na Amuře obávali – taktěž, může být, navždy umlknou.*“⁸²⁰

⁸¹⁸ Viz LA PNP, Josef Václav Frič, Josef Zrcadlovský Josefu Václavu Fričovi, 25. 5. 1867.

⁸¹⁹ K průběhu Karešovy cesty a jeho plánům blíže *Slávie*, 8. 4., 15. 4., 29. 4. 1868.

⁸²⁰ ANM, František Ladislav Rieger, 41/2, František Mráček Františku Ladislavu Riegrovi, 2. 7. 1867.

Amurský plán ležel na bedrech samotných krajanů. Tentokrát se jejich předáci obraceli k vedoucím osobnostem českého politického života a žádali je o jejich názor a zprostředkování. Jednoznačnou podporu přeměrování masové emigrace na Rus vyjadřoval Rieger, který k tomu prohlásil: „*Stěhujte se do Ruska. Budete žít uprostřed slovanského národa a vaše děti se národu neodcizí, jako by se stalo v Americe, když ne Čechy, tedy zůstanou aspoň [!] Slovaný.*“⁸²¹ Julius Grégr napsal Jonášovi: „[...] *s velikým napnutím očekáváme výsledek agitace vaší a pokládali bychom zde všichni za skutek veliký, kdyby poštěstilo se Vám krajany naše vyvésti ze záhlady americké na půdu slovanskou.*“⁸²² Grégr byl toho názoru, že vystěhovalectví nelze ničím zastavit a že by bylo jistě lépe, kdyby se český lid stěhoval místo do Ameriky právě na Kavkaz. Na rozdíl od Riegra došel k závěru, že propagovat tuto věc veřejně není rozumné, protože každé odporučení na Kavkaz by rozmnožilo chuť k emigraci a bylo by tudíž na škodu.⁸²³

Jako ojedinělý solitér se ozýval z berlínského exilu Josef Václav Frič, kritizující usazování v Rusku na stránkách svého listu *Blaník*.⁸²⁴ Karel Jonáš, který se stal v té době jednou z nejvlivnějších postav krajanské Ameriky, byl ovšem opačného názoru. Zatímco Frič se od svého mladického útěku z domova stýkal s polskými exulanty, on se během londýnského pobytu sblížil s Gercenem a Bakuninem. Fričovy a Jonášovy odlišné postoje ke kavkazskému podniku tedy pramenily už z jejich zažitého polonofilství a rusofilství.⁸²⁵ Jonáš sice zdůrazňoval, že pokládá „*za hodno nejbedlivějšího uvážení*“ vše, co Frič napíše, ale snažil se jej přesvědčit, že přesídlení amerických Čechů a obrácení vystěhovalectví na Rus by sloužilo k velikému prospěchu české národnosti.⁸²⁶ Bez jakéhokoliv ohledu na Friče popřával kavkazskému plánu prostor ve *Slávii* a později proti argumentům *Blaníku* otevřeně vystupoval. *Slávie* například uvedla argumenty přejaté z listu zasláného z Petrohradu do pražských *Národních listů*, podle nichž by se připojením k Rusku zmenšila daňová břemena, národnost by získala větší volnost k přirozenému rozvoji a spojené slovanské národy by se dočkaly větší svobody, než jim poskytují konstituce německých „dobrodinců“ v Prusku a Rakousku.⁸²⁷ V krajanském tisku povstala s novou intenzitou další vlna diskuzí. Řešila se

⁸²¹ KLÍMA, Stanislav: *Čechové a Slováci za hranicemi*. Praha 1925, s. 71.

⁸²² Wisconsin Historical Society, Charles Jonas Papers, Correspondence 1864–1869, Dr. Grégr Karlu Jonášovi, 30. 4. 1869.

⁸²³ Jen krátce předtím se v *Národních listech* objevila poměrně obsáhlá informace o ruské komisi na podporu stěhování Čechů do Ruska. Viz *Národní listy*, 7. 4. 1868.

⁸²⁴ Srov. *Blaník*, 11. 12. 1868.

⁸²⁵ Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/1, Václav Šnajdr Janu Vratislavu Čapkovi, 10. 7. 1907.

⁸²⁶ LA PNP, Josef Václav Frič, Karel Jonáš Josefu Václavu Fričovi, 29. 8. 1868.

⁸²⁷ *Slávie*, 25. 9. 1867.

také otázka, zda na Rus vyslat zvláštní deputaci, případně se s ohledem na finanční náročnost takového záměru spokojit s adresou.⁸²⁸

Přímo v USA se k této věci vyjadřoval i Bárta Letovský. Osobní zkušenost s Ruskem ho rozhodně nepřipravila o panslavistické iluze ani o víru, že jedině Rusko může být spasitelem českého národa.⁸²⁹ Nekritických komentářů se v tisku objevovalo více. „*Má li Amerika bohaté prameny pro yankovské pány, má Ruskaja zemlja ještě bohatější pro slavjanské občany,*“ tvrdil jistý A. Špinar z Ridgville.⁸³⁰ Naopak nejtvrdějším oponentem kavkazského plánu se stal mezi americkými Čechy Josef Pastor, budoucí vedoucí hamburské přepravní agentury. Tohoto mladého muže postavil Jonáš v září 1867 do pozice redaktora nového antiklerikálního časopisu *Pokrok*, vycházejícího v Chicagu. Posilou měl být Pastorovi jednatel Josef Zrcadloveský (Spiegelhauer), Fričův spolupracovník, který působil nějakou dobu u Karešovy brémské firmy. Mezi Pastorem a Zrcadloveským došlo záhy k tvrdému sporu. Těžko říct, nakolik v něm sehrály roli osobní antipatie, v každém případě v něm figurovala právě kavkazská otázka a výsledkem byl Pastorův odchod od *Pokroku*.⁸³¹ Ztratil tím sice načas veřejnou tribunu, rozesílal ale na všechny strany dopisy, podle kterých Kareš se Zrcadloveským zaprodali *Pokrok* ve prospěch kavkazské propagandy, aby si naplnili kapsy ruskými rubly.⁸³² Jeho podezření mohlo podpořit, že Kareš na čas skrytě koupil poloviční podíl ve *Slávii* a *Pokroku*. Šlo ale pouze o převodní operaci pro jejich převzetí Jonášem a jeho bratrem Bedřichem, nutnou kvůli Jonášově dočasné finanční tísní.⁸³³

⁸²⁸ Srov. např. *Slávie*, 18. 9. 1867.

⁸²⁹ Srov. *Slávie*, 28. 8. 1867.

⁸³⁰ *Slávie*, 25. 9. 1867. Špinar byl jako „*zkušený osadník, zeměměřič a zemědělec*“ angažován již v amurském plánu. Viz NPM, Vojta Náprstek, 52/425, Jan Bárta Letovský Vojtovi Náprstkovi, 24. 1. 1862.

⁸³¹ Pastorova verze je následující. V první polovině roku 1867 vystoupil proti výzvě uveřejněné ve *Slávii*, aby byly mezi krajany vybrány příspěvky na národovce Kareše, jemuž prý působí vstřícná podpora chudých emigrantů prodělky. Tím vzbudil Karešovu nelibost a vznikl „*ledově chladný poměr mezi oběma pány*“. V srpnu 1867 povolal Jonáš Pastora do redakce *Pokroku*, z něhož ovšem Kareš hodlal udělat hlásnou troubu stěhování na Kavkaz. Od Kareše přijel vykonávat administrativu *Pokroku* Zrcadloveský, který na Pastora navzdory původnímu dorozumění o nezávislosti redaktora tlačil, aby transmigrační podnik propagoval pod svým jménem. To bylo pro Pastora nepřipustné, takže po několika týdnech od *Pokroku* odešel. Roku 1871 se vydal do Čech, ale „uváznu“ v Hamburku, kde, jak již víme, začal vést vlastní vystěhovaleckou agenturu. Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 13/3, Josef Pastor Tomáši Čapkovi, 17. 10. 1889.

⁸³² Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/10, Josef Pastor Jaroslavu Vostrovskému, 6. 5. 1868.

⁸³³ Zákulisí odkrývá především Wisconsin Historical Society, Charles Jonas Papers, Correspondence 1864–1869, Karel Jonáš Josefu Zrcadloveskému, 28. 4. 1868, 24. 1. 1869, 21. 8. 1869. I v tomto přechodném stádiu, kdy Jonáš zůstával jen navenek spolujednatel, jej Kareš pověřil, aby s časopisy jednal tak, jako by byl jejich majitelem sám. Viz *ibid.*, Karel Jonáš Josefu Zrcadloveskému, 1. 1. 1869. Celá záležitost měla hořkou dohru. Zrcadloveský totiž tvrdil, že *Pokrok* měl přijít do jeho vlastního majetku, že mu Kareš dlužil peníze za čas a práci a že jej podvedl. Jonáš, na něhož nevybíravým způsobem tlačil, aby se jej zastal, se od věci distancoval jako nezasvěcený člověk. Viz především Wisconsin Historical Society, Charles Jonas Papers, Charles Jonas Papers 1870–1871, Karel Jonáš Josefu Zrcadloveskému, 28. 8. 1870. Při Karešově návštěvě v Praze roku 1870 se jej Zrcadloveský, který se mezitím vrátil do Čech, pokusil nechat zatknout policií. Tehdy už se pro něj Kareš změnil v „*padoucha největšího*“. *Ibid.*, Josef Zrcadloveský Karlu Jonášovi, 29. 8. 1870.

Zrcadloviský Pastorovým obviněním, především nařčení, že je ruským agentem, oponoval v řadě soukromých dopisů. Nakonec na stránkách *Pokroku* zveřejnil proti tomuto „mrzkému pomlouvači a zlomyslnému lháři“ ohrazení.⁸³⁴ Zdůraznil, že do Ameriky přijel za zcela jiným účelem, než nahánět krajany do Ruska. S představou, se kterou se mu v Praze svěřili Rieger a František Brauner a v korespondenci Julius Grégr, prý v soukromí souhlasil, ale nepovažoval ji za věc, která by měla být propagována v *Pokroku* programově určenému zcela odlišným účelům.⁸³⁵ V osobní korespondenci kladl Zrcadloviský vinu na veřejném přetřásání přestěhovalecké akce Grégrovi. V úmyslu zbavit se v jeho očích poskvrny za práci u Karešovy vystěhovalecké agentury mu v Praze řekl, že tentokrát jede do Ameriky sám. Grégr mu prý odpověděl, aby koukal přivést zpátky 10 000 Čechů a pak tuto záležitost bez Zrcadloviského vědomí zveřejnil.⁸³⁶ V zákulisí se Zrcadloviský o možnosti přesídlení vyjadřoval spíše umírněně a vzhledem k momentálnímu zaneprázdnění Ruska válkou v Asii neočekával, že by se ještě v roce 1868 mohlo něčeho konkrétního dosáhnout. Hodlal raději vyčkat na případné instrukce od Grégra a Braunera.⁸³⁷

Spory o transmigraci do Ruska se zatím přetřásaly v českoamerickém tisku, přičemž *Slávii* a *Pokroku* tvrdě oponovaly saintlouiské *Národní noviny*, v nichž se ujal redakce Pastor.⁸³⁸ Některým krajanům přitom nebylo příliš jasné, nakolik je tato vášnivá a tenze vyvolávající diskuze vůbec opodstatněná. Z tohoto důvodu požádal Lev J. Palda na konci června 1868 Julia Grégra, aby mu situaci vyjasnil. Osobně akci podporoval a informoval jej, že v Clevelandu i na jiných místech došla značného ohlasu. Karešovy podmínky pro ruskou vládu, které otiskla *Slávie*, se mu líbily, netušil ovšem, zda je Karešovo podání pravdivé. Kdyby šlo o planou myšlenku, probíhající hádky by byly zbytečné.⁸³⁹

Na Grégra se o něco později obrátil také Jonáš. Ten plánoval v případě vyjednání dohody o ochraně adoptovaných amerických občanů v Rakousko-Uhersku cestu do vlasti, kde se chtěl zapojit obzvláště do práce na obrácení vystěhovalectví na Kavkaz. Grégra žádal, aby účinkoval na ruskou vládu ohledně přidělení území na Kavkaze, zajištění přepravy amerických Čechů a jistých práv a svobod. Pokud by Grégr nebyl schopen v této věci jednat sám, iniciativy by se chopili přímo krajané v USA. O věc by se staraly k tomuto cíli založené

⁸³⁴ *Pokrok*, 19. 6. 1868.

⁸³⁵ Tomuto tvrzení neobstál, o stěhování na Kavkaz se v pozdějších číslech *Pokroku* psalo, a to v pozitivním smyslu.

⁸³⁶ Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/10, Josef Zrcadloviský Jaroslavu Vostrovskému, 29. 5. 1868. V tomtéž dopise se Zrcadloviský vyjadřoval ostře proti ruskému despotismu a zmiňoval svoji účast v polském lednovém povstání.

⁸³⁷ Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/10, Josef Zrcadloviský Jaroslavu Vostrovskému, 12. 6. 1868.

⁸³⁸ Srov. např. *Národní noviny*, 5. 6. 1869.

⁸³⁹ ANM, Julius Grégr, 5/3, Lev J. Palda Juliu Grégrovi, 30. 6. 1868.

spolky a propagoval by ji zvláště založený časopis *Kavkaz*. Podle Jonáše „z těch 200 000 Čechoslovanů nyní zde přebývajících tisíce rodin těch nejlepších přesídlí se, pakliže výminky budou uspokojivé“.⁸⁴⁰ Varoval, že pokud nedojde k přeorientování emigračního proudu, statisíce lidí, kteří ještě z Čech přijdou, se v Americe ztratí, kdežto „emigrace tato [do Ruska] byla by výborným materiálem k založení nového národa českého, kterýž možno měl by budoucnost skvělejší než starý peň, prožraný německými červy“.⁸⁴¹ Iniciativa nakonec skutečně zůstala na amerických Čechách. O dva měsíce později, 20. října 1868, předal Jonáš jako vedoucí delegace Národní jednoty na ruském velvyslanectví ve Washingtonu adresu určenou Alexandrovi II., jež do značné míry vycházela z adresy amurské.⁸⁴² K založení zvláštního agitačního časopisu, ani k odchodu tisíců českoamerických rodin však nedošlo.

Zatímco v roce 1863 utnula přesídlovací plány polská revoluce, nyní se ukázalo, že příčiny selhání byly hlubší. Jonáš sice tvrdil, že navzdory Pastorově opozici dostával ze všech amerických států osídlených Čechy nesčíslné dopisy vyjadřující přání tuto myšlenku uskutečnit, šlo ale jen o jednu stranu mince.⁸⁴³ Protichůdná stanoviska byla typicky opřena o zdůraznění kontrastu mezi americkou svobodou a ruskou despocií. „*Sem Slovan, přeji sobě Slávii celou spojenou a Rusko v ní – ale svobodnou a bez Cara*,“ tvrdil František Korbel, který se kvůli přesídlení dostal do sporu se svým starým druhem Mráčkem.⁸⁴⁴ *Národní noviny* obdobně uvedly: „*Kdo v Rusku nějaký čas přebýval, jako pisatel těchto řádků, nemůže nikdy raditi ku přestěhování se ze svobodné zemi [sic] do ‚svaté‘ Rosije. Čech, uvyknuv na Ameriku a poznav zřízení její, cítí se při návratu svém do rodné vlasti tak nevolným, že za nedlouho opět se vrací do milé Ameriky, kde občan ví, že je vskutku občanem mezi občany. Jak by asi bylo, kdyby odebral se americký Čech do pustých krajín despotické vlády ruské? [...]. Jak by mu asi bylo, když ‚cárskoje‘ kozák přijel by do dvora a jal by se poroučet?*“⁸⁴⁵ Velmi podobně prý smýšleli Češi v La Crosse ve Wisconsinu, kde „o Kavkazu žádný nechce ani slyšet, [proto]že jest každý rád, že se jednou těch korunovaných ptáků zbavil a z toho otroctva jednou vyváznu“.⁸⁴⁶ Snahu o uchování nabyté americké svobody ale můžeme najít i mezi obhájci transmigrace. Palda například věřil, že se do ní zapojí nemalá část amerických Čechů,

⁸⁴⁰ ANM, Julius Grégr, 4/2, Karel Jonáš Juliu Grégrovi, 19. 8. 1868.

⁸⁴¹ Ibid. Zvýrazněno v originále.

⁸⁴² Další podrobnosti včetně textu adresy uvádí NENASHEVA, Zoja Sergejevna: *American Czechs and Russia: Unrealized Projects*.

⁸⁴³ ANM, Julius Grégr, 4/2, Karel Jonáš Juliu Grégrovi 19. 8. 1868.

⁸⁴⁴ LA PNP, Josef Václav Frič, František Korbel Josefu Václavu Fričovi, 28. 3. 1869.

⁸⁴⁵ *Národní noviny*, 29. 5. 1868.

⁸⁴⁶ Wisconsin Historical Society, Charles Jonas Papers, W. F. Kocanda Karlu Jonášovi, 11. 1. 1869.

„jen když vláda ruská v podniku tom bude nápomocná a pojistí nám svobody [sic], na kterou jsme si zde navykli a zároveň naučili se ceniti jí“.⁸⁴⁷

Faktorem, který jistě nebyl rozhodující, ale dodával municí odpůrcům přesídlení, byla osobnost agenta carské vlády. Jednalo se o Vasila Ivanoviče Gubina, dopisovatele listu *Moskovskija vjedomosti*. Zatímco jeho předchůdce Malinovský dokázal mezi krajany získat přízeň a respekt, o Gubinovi nepanovalo nijak vysoké mínění. Friče, jenž Gubina zpočátku považoval za velké nebezpečí pro jeho protiruské plány, uklidnil Václav Šnajdr: „*Ten ubožák zatím utřžil vesměs, kam jen páchnul, strašně posměchu, takže se jméno jeho mezi těmi americkými Čechy stalo posměškem. Slyšel jsem na př. na psa p. Zdrůbka, redakt. Pokroku, volati Gubine, v Racině jsem slyšel, že ho chtěl Jonášů[v] bratr bezpoctukráte vyhodit, totéž se mělo státi v New Yorku u Hubáčka – vůbec hrál tady úlohu směšnější Don Quijota.*“⁸⁴⁸ Josef Václav Sládek, který tehdy atmosféru v české Americe sledoval na vlastní kůži, Gubina označil doslova za pitomce, který svou arogancí a hlupstvím zanechal velmi nepříjemný a směšný dojem, což mezi místními nábožensky volnými Čechy ještě utvrzoval ostentativním pravoslavím.⁸⁴⁹ Podle Sládka se stěhováním na Kavkaz někteří krajané skutečně zabývali, přičemž tak činili „z vlastenectví“, s tím, že v Americe zahynou, a proto raději posílí slovanský živel. Osobně viděl celou věc méně růžovými brýlemi: „*V gruntu srdce řečeno jsme my mezi těmi bratry Slovany přece jen ta nejpoctivější kůže, vineme se ku všem jako děti s upřímnou duší – a nepomníme, že ten druhý bratr Slovan nečiní nic kvůli nám, ale vše jen kvůli sobě.*“⁸⁵⁰

Stejně jako o šest let dříve, i v tomto případě byl výsledek transmigračního projektu nulový. Navzdory tvrzením některých nadšenců bylo nepravděpodobné, že by se do takto nákladného a nejistého projektu krajané vrhli na vlastní pěst bez vnější finanční pomoci. Ani rusofilní vzepětí na konci šedesátých let navíc nedokázalo překrýt obecně negativní obraz ruského státu, jehož systém a hodnoty byly vnímány jako naprostý protiklad ideálů americké republiky. O tom, jak bláhový podnik to byl, snad nejlépe svědčí, že už koncem sedmdesátých let 19. století začala druhotná migrace německých kolonistů opačným směrem, tedy z Ruska do Spojených států.⁸⁵¹ Vojta Mašek s odstupem tří dekád poznamenal: „*Že se kolonisace Amuru nepodařila je ruská vláda vinna. Pochybuji, že by bývala prospívat mohla. Závisela by*

⁸⁴⁷ ANM, Julius Grégr, 5/3, Lev J. Palda Juliu Grégrovi, 30. 6. 1868.

⁸⁴⁸ LA PNP, Josef Václav Frič, Václav Šnajdr Josefu Václavu Fričovi, 13. 8. 1869.

⁸⁴⁹ LA PNP, Josef Václav Frič, Josef Václav Sládek Josefu Václavu Fričovi, 29. 11. 1869. V tomtéž listu se Sládek vyjádřil, že neví jistě, jestli Jonáš podporuje přesazení amerických Čechů skutečně z idealismu, nebo kvůli materiálnímu prospěchu.

⁸⁵⁰ LA PNP, Josef Václav Frič, Josef Václav Sládek Josefu Václavu Fričovi, 29. 11. 1869.

⁸⁵¹ Viz THERNSTROM, Stephan (ed.): *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*. Cambridge 1980, s. 426-427.

*byla od libovůle ruského guvernéra a pak ústřední petrohradské vlády, a ta je velmi měnivá. Jen tam, kde kolonie udrží úplnou samosprávu a svobodně se mohou vyvíjet, tam prospívají, jinak vždy hynou. Dosud té svobodné kolonisaci jen Angličané rozumějí.*⁸⁵² Proruská agitace ovšem zaznamenala nemalý úspěch v samotných českých zemích, kde nastartovala především vystěhovalectví na Volyň. V roce 1870 už tam žilo více než deset tisíc Čechů.⁸⁵³ V některých lokalitách došlo skutečně k přesměrování emigrace. Záznam ze Slánska z téhož roku uvádí: *„Jako v loni do Ameriky, tak se stěhují letos na Rus. Celé osady opouštějí domov a jdou na dalekou cestu – do Rus.*⁸⁵⁴

Další iluze o přesazení americké větve českého národa do slovanského prostředí se objevila v druhé polovině sedmdesátých let 19. století. Tehdy byla česká společnost pro změnu fascinována bojem svých jihoslovanských „bratrů“ s Osmanskou říší. Krajan Max Kirchman se původně zabýval plánem na založení české kolonie v USA, k čemuž chtěl získat pomoc zámožných Američanů. Pak ale dostal jiný nápad: *„Jako blesk to prolítlo mozkem mým, nebylo-li by lépe, by Čechové místo do Ameriky, kde k národnímu zahynutí odsouzení jsou, na ten sveřepým turčukem zprzněný Jih se vystěhovali, a možno-li, i v Americe již usedlí vlastenci zpět se odebrali.*⁸⁵⁵ Na rozdíl od amurského a kavkazského plánu však šlo o ojedinělý výkřik, který postrádal jakoukoliv širší oporu.

⁸⁵² NPM, Vojta Náprstek, 53/183, Vojta Mašek Vojtovi Náprstkovi, 1. 5. 1898.

⁸⁵³ Viz VACULÍK, Jaroslav: *Dějiny volyňských Čechů*. I. Léta 1868–1914, s. 22.

⁸⁵⁴ ROBEK, Antonín: *K problematice vystěhovalectví do Ruska v druhé polovině 19. století (první část)*. Češi v cizině 2, 1987, s. 93.

⁸⁵⁵ NPM, Vojta Náprstek, 51/248, Max Kirchman Vojtovi Náprstkovi, 8. 5. 1878.

10. Ve víru občanské války

*Vítězství! zazněl světem hlas
a celý svět se chvěje;
nebt' [sic] volný otrok dal se v jas
a slzami se směje.
Otroctví padlo na věky,
již dozněly mu hrany –
den soudu není daleký
a řada na tyrany!*

úryvek z básně Z nového věku⁸⁵⁶

Jen asi deset let od vypuknutí masové emigrace z Čech a Moravy zachvátil Spojené státy nejpřevratnější válečný konflikt v jejich historii. V letech 1861–1865 se mělo rozhodnout, zda bude zachována jednota americké Unie, nebo se její území rozdělí mezi dvě zneprátelená soustátí.⁸⁵⁷ S odstupem let především v zahraničí byl tento konflikt prezentován dosti černobíle. Občanská válka měla ve skutečnosti řadu příčin, o jejichž vzájemném poměru se dodnes vedou spory. Některé z nich byly hospodářské (severní a jižní státy měly odlišné preference ohledně cel), jiné státoprávní (dlouhodobým problémem byl nevyjasněný poměr mezi pravomocemi ústřední vlády a jednotlivými státy federace). Nejvýbušnější a nejemocionálnější byla otázka otrokářství, která vyvolávala obtížně řešitelné politické krize již dlouhá desetiletí před osudným roztržením Unie v roce 1860. Docházelo k nim hlavně v souvislosti s připojováním území a s vyhlásováním existence nových států federace, čili vždy, když hrozilo, že se vychýlí poměr sil mezi svobodnými a otrokářskými státy. V průběhu padesátých let 19. století přerostl problém otrokářství do násilných rozměrů. V teritoriu Kansas, kde mělo dojít k hlasování o tom, zda půjde o stát svobodný, nebo otrokářský, se v roce 1854 rozhořela miniaturní, ale vleklá a špinavá válka. O dva roky později došlo ke

⁸⁵⁶ *Humoristické listy*, 29. 4. 1865.

⁸⁵⁷ K dějinám občanské války obecně viz MCPHERSON: *Battle Cry of Freedom. The Civil War Era*; nejpodrobnější českou prací je HUTEČKA, Jiří: *Země krví zbrocená. Americká občanská válka 1861–1865*. Praha 2008.

krveprolití přímo na půdě amerického Kongresu, když stoupenec otrokářství napadl brutálním způsobem zastupitele, který urazil jeho strýce.

Padesátá léta 19. století byla také obdobím zrodu nového amerického politického systému. Strana whigů se kvůli otázce otrokářství po roce 1852 rozpadla a proti demokratům se nakonec jako hlavní síla zformovala nová, republikánská strana. Ta v sobě spojila různorodý konglomerát bývalých whigů, protitrokářské Strany svobodné půdy (Free Soil Party), abolicionistů, nábožensky motivovaných reformistů, stoupců abstinčního hnutí atd. Po krachu nativistických know-nothingů (stoupců tužší regulace zámořské imigrace) v polovině padesátých let pojala i je. Hlavní požadavek republikánů, který mimochodem zastával Abraham Lincoln, byl vlastně variací na jeffersoniánský ideál svébytného farmáře. Bylo jím volání po „svobodné půdě“, tedy zamezení šíření otrokářství do nových teritorií na západě. Ta se měla stát základnou nikoliv pro velkostatky otrokářů, ale pro svobodnou práci svobodných mužů, jimž měla být půda rozdělena ve formě parcel.⁸⁵⁸ Demokratická strana se naopak stávala z většiny jižanskou a tedy i prootrokářskou. Byla zároveň stranou katolických přistěhovalců, zejména Irů, kteří v jejím zájmu hlasovali jako ucelený blok. V roce 1856 postavili republikáni do prezidentského klání svého historicky prvního kandidáta, průkopníka západu Johna Charlese Frémonta. Ani popularita tohoto lidového hrdiny ovšem nestačila, aby porazil kandidáta demokratů Jamese Buchanana. Předznamenáním pro budoucnost ovšem bylo, že podpora demokratů a republikánů byla jasně geograficky rozdělena mezi jižní a severní část USA.

Již v roce 1856 bylo slyšet hlasy o tom, že jižní státy v případě vítězství republikánů vystoupí ze svazku Spojených států. Atmosféra prezidentské volby roku 1860 byla ještě vyostřenější. Nemálo k tomu přispěl fanatický abolicionista John Brown, který se v říjnu 1859 pokusil vyvolat povstání otroků ve Virginii, čímž rozdmýchal vzpomínky na brutální rebelii otroka Nata Turnera před 28 lety. Brownův zpackaný pokus zveličil v očích jižanské společnosti sílu severanského abolicionismu. Hnutí, které bylo nepočetnou, byť dobře viditelnou skupinou, pro ni začalo se Severem splývat. Skuteční abolicionisté přitom zůstávali marginální sektou, jejíž členové bývali během veřejných proslovů na Severu zesměšňováni a občas i fyzicky napadáni, a jejichž některé akce, jako třeba demonstrativní spálení americké ústavy Williamem Lloydem Garrisonem, byly považovány za skandální.⁸⁵⁹ Severanská veřejnost ale vesměs nesouhlasila s dalším šířením otrokářství, často projevovala pobouření

⁸⁵⁸ Blíže FONER, Eric: *Free Soil, Free Labor, Free Men*. The Ideology of the Republican Party before the Civil War. New York 1970.

⁸⁵⁹ Viz MAYER, Henry. *All on Fire*. William Lloyd Garrison and the Abolition of Slavery. New York 1998.

nad jeho excesy nebo nad nuceným navrácením uprchlých otroků ze svobodných států původním majitelům, k čemuž zavazoval federální zákon z roku 1850. Osvobodovat veškerou černošskou populaci, natož ji stavět na roveň bělochům, ovšem nehodlala, a to nejen pro všeobecně zažitý rasismus, ale rovněž kvůli obavám z konkurence černošské pracovní síly.

V roce 1860 se o přízeň voličů ucházeli celkem čtyři prezidentští kandidáti. Paradoxně všichni považovali za svoje hlavní předsevzetí zachování Unie. Vedle Lincolna, vnímaného na jihu nepřesně jako protiotrokářského radikála, to byli John C. Breckinridge za jižanské a Stephen A. Douglas za severanské křídlo rozštěpených demokratů, a konečně John Bell za narychlo sestavenou kompromisní konstituční unionistickou stranu. Lincoln získal hlasy zvláště v nejseverněji a Breckinridge v nejj jižněji položených státech, zatímco v centrálním pásmu byli úspěšnější Douglas a Bell. Lincoln získal jen 39 % hlasů řadových voličů, ale zároveň s nimi spolehlivou většinu ve volitelském kolegiu, díky čemuž se stal 16. prezidentem USA. Jižanští politici, kteří před volbami halasně vyhrožovali vystoupením z Unie, snad ani neměli jinou možnost. Dne 20. prosince 1860 vystoupila Jižní Karolína ze svazku Spojených států a v ulicích jejího hlavního města Charlestonu zavládlo nadšení. „*Jsme rozvedeni, Sever a Jih, kvůli neslučitelnosti našich povah. Jsme rozvedeni, protože jsme se tolik nenáviděli,*“ zapsala si do deníku manželka místního senátora.⁸⁶⁰ A brzy následovaly další jižanské státy. Nastala „*katarze potlačovaných obav a nepřátelství*“.⁸⁶¹ Nic na tom neměnil ani fakt, že zdaleka ne všichni obyvatelé odtržených států byli příznivci secese. Zpočátku s ní nesouhlasil ani senátor Jefferson Davis, budoucí prezident Konfederace. Guvernér Sam Houston, který prozíravě odhadl následující vývoj, se zase pokoušel zamezit odtržení Texasu. Když později odmítl přísahat na konfедераční ústavu, byl z funkce odvolán.⁸⁶²

Když Lincoln čekal na inauguraci, stávající prezident Buchanan váhal a Jih jednal. V únoru 1861 byla v Montgomery v Alabamě schválena prozatímní ústava Konfederovaných států amerických. Až na několik detailů byla kopií původní americké ústavy. Prodlužovala funkční období prezidenta na šest let, zdůrazňovala státní práva, omezovala federální pravomoci v hospodářských otázkách a výslovně se zmiňovala o existenci otrokářství. Dne 12. dubna 1861 došlo na poslední slova popraveného Johna Browna, podle kterých mohly být

⁸⁶⁰ „*We separated North from South because of incompatibility of temper. We are divorced because we have hated each other so.*“ BOYKIN CHESNUT, Mary: *A Diary from Dixie, as Written by Mary Boykin Chesnut, Wife of James Chesnut, Jr., United States Senator from South Carolina, 1859–1861, and Afterward an Aide to Jefferson Davis and a Brigadier-General in the Confederate Army.* New York 1905, s. 20.

⁸⁶¹ „*It was a catharsis for pent-up fears and hostilities.*“ MCPHERSON: *Battle Cry of Freedom*, s. 238.

⁸⁶² Viz BUENGER, Walter L.: *Secession and the Union in Texas.* Austin 1984.

zločiny hříšné země smyty jedině krví.⁸⁶³ V charlesterské zátocce se rozezněla děla namířená na federální pevnost Fort Sumter a vypukla otevřená válka. Mladá americká republika stanula na počátku své nejhlubší krize. V následujících čtyřech letech bylo do pole vypraveno několik milionů amerických vojáků, z nichž více než 620 000 mělo podlehnout chorobám a zraněním, nebo padnout přímo na bojišti. Válka postavila před občany USA nejen otázku jejich loajality a vojenské služby, ale i řadu dalších palčivých problémů. Jak se v této komplikované situaci zachovali američtí Češi, kterým orientaci v prostředí, jež většinou znali jen pár let, ještě ztěžovala jazyková bariéra?

Klíčovým problémem, od kterého se odvíjela řada dalších jevů, byl postoj českých přistěhovalců k otrokářství, a to přesto, že v dobové rétorice byl jeho význam pro vypuknutí války často upozadňován. Na Jihu bylo zdůrazňováno, že hlavním důvodem odtržení je boj za státní práva a svobodu, jež byla především svobodou od hypotetického diktátu Severu: zaručovala práva jednotlivce a chránila jeho majetek (eufemismus pro vlastnictví otroků). Konfедераční prezident Davis ve své inaugurační řeči příznačně hovořil o státních právech, kdežto o otrocích s ohledem na světové veřejné mínění takticky pomlčel. Dalekosáhlejší odezvu měla takzvaná řeč o základním kameni (Cornerstone Speech), pronesená v březnu 1861 v Savannah jižanským viceprezidentem Alexandrem H. Stephensem. Ten prohlásil, že důvodem secese byla právě otázka otroctví a že nová vláda spočívá na základním kameni velké pravdy, podle které černoch není roven bělochovi.⁸⁶⁴ Informace o proslovu obletěly celý svět. V *Národních listech* byly hbitě využity k vytváření analogií mezi černými otroky a českým národem, Rakouskem a Konfederací, Stephensem a státním ministrem Schmerlingem.⁸⁶⁵

Na opačné válečné straně se rukovalo do boje za Unii a svobodu, jež byla opět vnímána poněkud odlišně – v první řadě už proto, že její uhájení bylo nerozlučně spojováno se zachováním jednoty Spojených států.⁸⁶⁶ Pro drtivou většinu vojáků a veřejnosti na Severu přitom nešlo o dobývání svobody pro otroky. Emancipace otroků byla vyhlášena až na Nový rok 1863, byla přijata kontroverzně a osvobozovala pouze otroky držené na území států

⁸⁶³ „I John Brown am now quite certain that the crimes of this guilty land will never be purged away but by blood.“ DAVIS, William C.: *Brother Against Brother*. The War Begins. Alexandria 1983, s. 89.

⁸⁶⁴ „Our new government is founded upon exactly the opposite idea; its foundations are laid, its corner-stone rests, upon the great truth that the negro is not equal to the white man; that slavery—subordination to the superior race—is his natural and normal condition. This, our new government, is the first, in the history of the world, based upon this great physical, philosophical, and moral truth.“ BRUUN, Erik – CROSBY, Jay (edd.): *Living History America*. The History of the United States in Documents, Essays, Letters, Songs and Poems. New York 1999, s. 403.

⁸⁶⁵ Viz *Národní listy*, 11. 7. 1861.

⁸⁶⁶ Srov. FONER: *The Story of American Freedom*, s. 95-97.

nacházejících se v daný okamžik ve stavu rebelie, tedy nikoliv v otrokářských státech věrných Unii.

Kořeny postojů českých krajanů k otrokářství je nutné hledat v jejich domácím prostředí. V tom bylo na tento problém nahlíženo stejně jednoduše, jako to činil Stephens, ovšem z opačného pólu. Seznamování s problematikou amerického otrokářství probíhalo v českých zemích především prostřednictvím periodického tisku a literatury. Hlavní pozornosti se přitom dostávalo spíše situaci v Jižní Americe a Karibiku než v USA. S určitými rasistickými postoji se v literární tvorbě můžeme výjimečně setkat jen v encyklopedických a jiných odborných dílech, jejichž autoři vycházeli ze zahraničních zdrojů.⁸⁶⁷ Jinak se již hluboko v předbřeznovém období objevovaly články vykreslující zacházení otrokářů s černochoy jako hanebnost.⁸⁶⁸ Existence otrokářství byla považována za nejodpudivější nešvar Nového světa a v případě USA přímo za ostudu této „svobodné země“. Je zajímavé, že syn Františka Palackého Jan dospěl už v roce 1859 k závěru, že v příštím roce dosáhne ve Spojených státech volebního vítězství protitrokářská strana a otroctví bude zrušeno.⁸⁶⁹ Černoši bývali v českém prostředí zobrazováni pozitivně, mnohdy v poněkud paternalistickém duchu, například jako „dobrosrdeční, příchylní, vespolek velice snášenliví a k osobám sešlého věku nadmíru uctiví a služební“.⁸⁷⁰ Hodně prostoru se otrokářství dostávalo v lidových románech a v povídkách pro mládež. V rámci literárního zobrazování amerických reálií se právě toto téma ukazuje jako mimořádně homogenní.⁸⁷¹ Hrdinové původně německé Nieritzovy povídky *Wystěhowanci do Ameriky* jsou například v New Yorku svědky útoku „ohněm a vraždou“ na uprchlé otroky, což jim dokáže, že „je svoboda toliko pro bílé lidi na světě“.⁸⁷²

Otrokářství se v české beletrii neobjevovalo jen jako vedlejší dějový prvek, ale někdy se stávalo hlavní osou příběhu.⁸⁷³ Vyskytoval se zde třeba stereotyp napraveného otrokáře.

⁸⁶⁷ Srov. tvrzení o nejnižší vyvinutosti černochoy mezi lidskými rasami v ZAP, Karel Wladislaw: *Wšeobecný zeměpis*, 1. sv. 1. dílu. Praha 1847, s. 72. Táž publikace o nich ale v rámci oddílu o Spojených státech píše jako o nešťastnících, kterým jsou upřeny výhody republiky. Srov. *ibid.*, 2. sv. 2. dílu, s. 514.

⁸⁶⁸ Zvláštním úkazem je ikonografické ztvárnění otroctví. Viz KAŠPAR, Oldřich: *Střelecký terč s karibským motivem v Litomyšli*. Jedna z podob exotiky v českém prostředí 19. století. ČL 91, 2004/4, s. 387-393.

⁸⁶⁹ Viz PFAFF: *Česká přináležitost k Západu v letech 1815–1878*. K historii českého evropanství mezi vídeňským a berlínským kongresem., s. 227.

⁸⁷⁰ Citace článku *Otroci v Jižní Americe z Květů českých z roku 1834* v KAŠPAR: *Nový svět v české a evropské literatuře 16. a 19. století*, s. 95.

⁸⁷¹ Tato homogenita nebyla úplná. Černochoy Pitok z výše zmíněné Kolárovy *Libuše v Americe* byl lstivý manipulátor, zodpovědný za smrt obyvatel Nového Vyšehradu. Do určité míry jej ale omlouval jeho motiv: českou kolonii chtěl totiž přetvořit ve svobodné útočiště amerických otroků.

⁸⁷² NIERITZ, Gustav: *Wystěhowanci do Ameriky*. Znojmo 1844, s. 151.

⁸⁷³ Viz *Mouřeninka v Guayaně*. Povídka ze severu jižní Ameriky. Praha [nedatováno]; KAMPELÍK, František Cyril: *Obchod v otrocích*. Zábavná i poučlivá povídka pro mladý i dospělý věk. Hradec Králové 1857; HRADECKÝ, Karel: *Americký osadník*. Pěkná povídka pro mladý i dospělý věk. Trutnov 1851; BAUBERGER,

V souladu s nábožensko-výchovným posláním dobové povídkové četby byl rasismus zpochybnován i z křesťanského hlediska. Postava ušlechtilého mladíka Bohumila, který přispěje k napravení svého strýce, původně krutého otrokáře, říká: „*O tom ses dnes přesvědčil, i přesvědčíš se záhy ještě lépe, že je hodných a příkladných lidí právě tak dobře mezi křesťany tváře černé, jako mezi křesťany evropskými. Toliko víra v pravého Boha a následování přikázání jeho činí z nás hodné, příkladné lidi, ne pak kůže opálená, červená neb bílá.*“⁸⁷⁴ Rasa byla v českém prostředí obtížně srozumitelným konceptem, a proto byla jako hodnotící činitel popírána. Tomu odpovídala i faktická neschopnost porozumět existenci amerického rasismu. V některých povídkách se kupříkladu objevovalo přesvědčení, že se otrokem mohl stát kdokoliv, včetně evropských imigrantů, a toto téma proniklo i do kramářských písní.⁸⁷⁵

Celosvětově nejvýznamnějším literárním dílem kritizujícím otrokářství v USA byl román abolicionistky Harriet Beecher Stowe *Uncle Tom's Cabin; or, Life Among the Lowly*, vydaný knižně poprvé v roce 1852. Kniha se setkala s omračujícím úspěchem a záhy se začala objevovat její vydání v řadě světových jazyků. Když se v roce 1862 setkal s Harriet Beecher Stowe Abraham Lincoln, se sobě vlastním talentem pro bonmoty ji přivítal jako „*malou ženu, která způsobila tuto velkou válku*“. V českém prostředí informovaly o úspěchu románu „*Chýše strýce Toma čili život mouřenínů v Americe*“ a jeho autorce už v listopadu 1852 *Pražské noviny*.⁸⁷⁶ Ty také později otiskly na pokračování delší ukázkou z románu v překladu Josefa Vojáčka, kterou doprovodily nanejvýš pochvalným komentářem. Podle *Pražských novin* šlo o knihu plnou „*pravd, až do hloubi srdce pronikajících,*“ od které bylo možno očekávat, že se nemine účelem.⁸⁷⁷ Paralelně ovšem na volném překladu románu pracoval v ústraní starobrněnského augustiniánského kláštera František Matouš Klácel.⁸⁷⁸ Jeho překlad odpovídal mnohem přesněji duchu originálu, než později opakovaně vydávaná verze od Vojáčka. Ten se rozhodl knihu oprostít od řady vážných momentů a fakticky z ní udělal

Wilhelm [přeložil Šulc, Pavel J.]: *Mouřenínka*. Povídka z jižní Ameriky pro veškeré ušlechtilější čtenářstvo, zvláště pro dospělejší mládež. Praha 1865.

⁸⁷⁴ HRADECKÝ: *Americký osadník*. Pěkná povídka pro mladý i dospělý věk, s. 215.

⁸⁷⁵ Viz *Píseň kterak do daleké země Americké prodán byl za otroka jediný syn chudobné matky, a jak po mnoha letech zase na přímluvu Panny Marie šťastně do domova se navrátil*. Litomyšl [nedatováno].

⁸⁷⁶ *Pražské noviny*, 24. 11. 1852.

⁸⁷⁷ *Pražské noviny*, 24. 12. 1852.

⁸⁷⁸ Vyšlo jako STOWE, Harriet Beecher: *Strýc Tomáš aneb Obrazy ze života černých otroků v Americe*. Brno 1854.

dobrodružný příběh pro mládež. Kvůli Vojáčkovi také v českém prostředí zdomácněl sice roztomile znějící, ale zavádějící titul *Chaloupka strýčka Toma*.⁸⁷⁹

Když válka vypukla, otiskly pražské *Národní listy* obsáhlý úvodník, v němž můžeme rozpoznat jednak opatrnou skepsi nad motivy obou válčících stran, ale rovněž opakování tradičního vnímání otrokářství v českém prostředí: „*Tot' tedy první výjev z občanské války v severní Americe, kteráž co největších rozměrů nabude a jménu svobodné Ameriky sotva ke cti bude. Sympathie celého světa budou ovšem doprovázeti spravedlivý boj proti ohavným neřestem otroctví, ale jak ze všech zpráv vysvítá, nejsou pohnůtky severních států tak čisté, a k boji je žene spíše soběcká péče o monopol jejich obchodu, než soustrast s nešťastným osudem otroků. Svatá věc svobody a člověčenstva touto občanskou válkou sotva mnoho získá.*“⁸⁸⁰

Pocity českých krajanů za Atlantikem byly mnohem různorodější. Původně černobílý obraz otrokářství se pod vlivem americké zkušenosti proměňoval a nabýval i šedých odstínů. Zásadními faktory pro tyto posuny byl především konkrétní stát a místo, kde se vystěhovalci usídlili (v první řadě to, zda šlo o stát svobodný, či otrokářský), a dále míra akulturace do americké společnosti. Ta samozřejmě souvisela s délkou pobytu v USA, nezávisela ovšem pouze na ní. Pastor Bergmann, který přijel do Texasu na konci roku 1849, zaujal k otrokářství mnohem shovívavější přístup už po jednom roce: „*Abyste si otroctví toto, samozřejmě nehodné křesťana, i co do tělesného živobytí nevykládali nějak hrozně, musím Vám povědět, že tito černoši žijí v mnohém ohledu lépe, než chudí lidé u nás. Dostávají dvakrát denně kávu, třikrát maso a chléb, k tomu dobré mléko kolik jen chtějí, protože každý takový sadař (blanzer) má obvykle víc než 12 000 kusů hovězího dobytka. Obdělávají pole, pasou, čistí a ošetřují pánům dobytek; viděl jsem tyto otroky, jak si hráli s dolary do důlku, tak jako u nás chlapi s knoflíky.*“⁸⁸¹

Příkladem neúprosného odpůrce otrokářství byl naopak Vojta Náprstek, který si do deníku s odporem zaznamenal rasistické výroky Němců, s nimiž se setkal během amerických cest. O jednom, který černochoy označil za orangutany, se vyjádřil v tom smyslu, že mnohý černocho má za nehtem víc než on, a dodal: „*Ted' teprve mám znova příčinu většinu něm. národu nenávidět, tak jsou skoro všichni na jihu. Pfui!*“⁸⁸² Neméně jej pohoršilo tvrzení jiného německého imigranta, který by prý viděl odpůrce otrokářství nejraději viset, i kdyby

⁸⁷⁹ Viz KALIVODOVÁ, Eva: *Český liberalismus nebo české zápecnictví?* Jak se Chaloupka strýčka Toma stala v Čechách dětskou literaturou. In: Řepa, Milan (ed.): *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvávaly.* Praha 2008, s. 422-433.

⁸⁸⁰ *Národní listy*, 30. 4. 1861.

⁸⁸¹ *Moravské noviny*, 3. 12. 1851.

⁸⁸² NPM, Vojta Náprstek, 24, Kostra deníku Vojty Náprstka, str. 155, zápis z 26.7. 1857.

šlo o jeho vlastního bratra.⁸⁸³ Je však třeba dodat, že během pobytu v Milwaukee se Náprstek úzce stýkal s německými osmačtyřicátníky, kteří zastávali podobné názory jako on sám. V roce 1856 agitoval Náprstek v zájmu republikánů a vstoupil do písemného kontaktu s Frederickem Douglassem, bývalým otrokem a proslulým abolicionistou. Douglass souhlasně odpověděl na Vojtovu podporu republikánskému kandidátovi Frémontovi v nadcházejících prezidentských volbách a přislíbil mu poslat svůj životopis *My Bondage and My Freedom*.⁸⁸⁴

Se znechucením nad otrokářstvím se setkáváme i v řadě dopisů adresovaných Náprstkovi jinými českými krajany. Karla Alise prý vyhnalo ze státu Missouri „*horké a nezdravé klima, nedostatek práce a otroctví*“.⁸⁸⁵ Jan Borecký zase Vojtu informoval o stíhání milwauckého občana zapojeného do osvobození uprchlého otroka.⁸⁸⁶ Každodenně se mohli krajané setkávat s otrokářstvím hlavně v Texasu, kde se dokonce někteří z nich zapojili do velmi rizikové pomoci prchajícím černochům.⁸⁸⁷ Jako výjimečný případ se jeví texaský obchodník Reimershoffer, který si někdy začátkem šedesátých let, prý kvůli uklidnění podezřívavých amerických sousedů, koupil jako otroka devítileté děvčátko. Zaplatil za něj 900 dolarů.⁸⁸⁸ Jiný texaský krajan, Josef Šilar, se stal zase dozorcem nad otroky. Také v jeho případě šlo o záležitost vycházející z hlubší akulturace do majoritní společnosti. Po příjezdu do Texasu totiž jako chlapec osiřel. Už předtím žil mimo domov a sloužil u Němců a Američanů. „*Vyhledávaje pak živobytlí svého ve světě, přišel jsem do bližšího styku s Američany a poznával jsem teprve výhodnost jejich politických zařízení. I oni našli ve mě zálibu, a tak se stalo, že jsem se dostal za poručníka nad otroky, kteréžto místo vynášelo \$ 300 ročně.*“⁸⁸⁹ Pokud lze odvozovat od podrobných výzkumů týkajících se německého etnika, pak Čechy od pořizování otroků odrazovala jednak vysoká cena, kvůli níž si jejich zakoupení mohl dovolit jen málokdo, ale zvláště kulturní odpor k otrokářství jako takovému. Detailní výzkum situace ve dvou okrscích v Missouri, obývaných rovnoměrně Němci a Američany, ukázal v držbě otroků značnou diskrepanci. V roce 1850 zde bylo majiteli otroků 45 %

⁸⁸³ „*Wenn hier ein Kerl gegen die Sklaverai spräche, möchte ich mich freuen ihn hängen zu sehn, selbst wenn es mein Bruder wäre.*“ Ibid.

⁸⁸⁴ NPM Praha. Archiv Vojty Náprstka, 48/43, Frederick Douglass Vojtovi Náprstkovi, 24. 9. 1856. Přislíbenou knihu Douglas Náprstkovi skutečně poslal. Je uchována ve sbírkách Knihovny Náprstkova muzea.

⁸⁸⁵ NPM, Vojta Náprstek, 34, Karel Alis Kadish Vojtovi Náprstkovi, 14. 7. 1852.

⁸⁸⁶ „*Ten redaktor v Milwaukee co byl nápomocen osvobodit v r. 1853 toho otroka, napřed mu byla tiskárna konfiskována, když nemohl peněžitý trest zaplatit, nyní jest vsazen do tuhého vězení.*“ NPM, Vojta Náprstek, 47/377b, Jan Borecký Vojtovi Náprstkovi, [nedatováno].

⁸⁸⁷ Viz BŘEZÁČEK: *Čeští pionýři v Americe*, s. 20.

⁸⁸⁸ Viz DOUBRAVA, Ferdinand F.: *Experiences of a Bohemian Family*. WMH 8, 1925/4, s. 394.

⁸⁸⁹ *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1882]*. Chicago 1881, s. 143.

Američanů, Němců pouze 2,6 %. Mužští imigranti se přitom mohli stát majiteli otroků třeba i uzavřením sňatku s majitelkou otroka apod.⁸⁹⁰

V rámci české Ameriky probíhaly diskuze o otrokářství samozřejmě také v krajanském tisku, vycházejícím od začátku roku 1860. Pro stanovisko *Slowana Amerikánského* bylo příznačné, že vycházel v Racine ve Wisconsinu, tedy ve svobodném státě, geograficky dosti vzdáleném realitě otrokářství. V článku nadepsaném „*Máš zásluhu aneb vinu toho čím jsi?*“ se redakce stavěla proti „*lidovládcům evropským*“, otrokářství a demokratické straně. O černoších pak pravila: „*Je to snad jejich vinou, že jsou narozeni v Africe? Čili mohou za svou černou barvu? Je-li to pak tvá zásluha, že jsi se narodil bílý? Neb že jsi Evropan neb Američan, Čech neb Němec, katolík neb evanjelík, žid neb pohan, hezký nebo ohyzdná a.t.d.*“ Zdůrazňovala, že republikánská strana obhajuje pro každého člověka před zákonem stejná práva na svobodu a vedení živnosti, a že taková rovnoprávnost se vylučuje s tělesným i duševním otroctvím.⁸⁹¹ Hned v jednom z prvních čísel se objevil také tento text: „*My pevně věříme, že Tvůrce člověčenstva a jeho národův každému člověku rozum, citelné srdce a práva vrozená stejně udělil, aby svého vyššího povolání dosáhnouti věděl a mohl; a tato vrozená práva, jež každý člověk sebou již na svět přináší, jsou nepředajná, a každý si jich až do poslední krůpěje krve hájiti povinen jest: neboť živobytí v porobě a v otroctví jest mnohem horší, nežli smrt okamžitá [...]. Ten, kdo v okovy jímá otroky, sám jest otrok!*“⁸⁹² Až potud lze tuto polemiku považovat za pandán k vyjádřením známým z domácího prostředí. Následující pasáž už je projevem hlubšího sžití se s novým prostředím: „*Ačkoliv my otroctví z celé duše nenávidíme, neb jest ono ta nejohavnější skvrna slavnou svobodu S. Obcí ohrožující a cit čistolidskosti hluboce urážející, i důstojnost člověčenskou až k hovadu snižující; nicméně však nikdy nepřipustíme, že by radno bylo, otroky bez přiměřeného svobodě vzdělání je na svobodu propustiti.*“⁸⁹³

Od svých nejstarších čísel se stavěla proti otroctví a na stranu republikánů také redakce saintlouiských *Národních novin*.⁸⁹⁴ Její stanovisko bylo podmíněno lokálními podmínkami. St. Louis, v té době nejvýznamnější české, ale i německé centrum v USA, bylo pozoruhodnou enklávou protitrokářsky naladěných Evropanů v otrokářském státě Missouri, ležícím na hranici mezi Jihem a Severem. Místní Američané se dostávali do opozice proti imigrantům, a jejich vzájemné vymezování vyvolávalo mnohem konfliktnější situaci, než

⁸⁹⁰ Srov. KAMPHOEFFNER, Walter D.: *Missouri Germans and the Cause of Union and Freedom*. MHR 106, 2012/3, zvl. s. 116-118. Celkově byla na Jihu majiteli otroků jen asi čtvrtina domácností.

⁸⁹¹ *Slowan Amerikánský*, 10. 3. 1860.

⁸⁹² *Slowan Amerikánský*, 10. 1. 1860.

⁸⁹³ *Ibid.*

⁸⁹⁴ Srov. např. *Národní noviny*, 4. 2. 1860.

v poklidném Racine, kde sídlil *Slowan Amerikánský*.⁸⁹⁵ To také povzbuzovalo větší radikálnost místních Čechů a jejich novin. Ačkoliv byly výchozí pozice obou listů velmi podobné, v průběhu roku 1860 se wisconsinský časopis odvrátil od republikánů a začal umírněnou formou propagovat Stephana Douglase, kandidáta kompromisních severních demokratů. Vzhledem k tomu, že oboje českoamerické noviny zápasily v zájmu svého přežití o české čtenáře, jejich stránky začaly plnit tvrdé a často neférové polemiky.⁸⁹⁶

S blížícím se termínem volebního klání se zhoršovalo postavení krajanů v Texasu, kteří se stávali v očích svého okolí stoupenci nenáviděných „černých republikánů“. V srpnu 1860 byla v Texasu zakázána distribuce *Národních novin*, jež byly označeny za abolicionistický list, protože propagovaly Lincolnovu kandidátku.⁸⁹⁷ Jejich jednatelé se pak dostali do krajně nepříjemného postavení. Patřil k nim Josef Lidumil Lešikar, který měl už dříve různé konflikty s otrokáři a byl nechtěným svědkem honů na uprchlé otroky. Ve vzpomínkách na válečná léta uvedl, že si nebyl ani na okamžik jistý zachováním života.⁸⁹⁸ Samotným *Národním novinám* posloužily informace o perzekuci jejich jednatelů na Jihu k získání finanční podpory od několika zámožných republikánských Američanů. Těsně před volbami burcovaly k účasti za specificky české argumentace: „*Čechové! Staleté poddanství našeho národa pod krutou vládou Rakouska nás zajisté poučilo, co otroctví, co zpátečnictví a nadprávní jest; a protož jest jisté, že se všickni naši rodáci v úterý pod prápor svobody postaví a proti každému otroctví a zpátečnictví statečně bojovati budou.*“⁸⁹⁹ Nicméně hned po volbách finanční pomoc z republikánských kapes ustala a *Národní noviny* neodvratně směřovaly k finančnímu krachu, do kterého se pomalu propadal i konkurenční *Slowan Amerikánský*.

Válka, která vypukla o pět měsíců později, zasáhla nečekaně silně také válečné zázemí. O jejích dopadech na hospodářství se hojně setkáváme v soukromých korespondencích. Franta Mráček, jenž působil jako jednatel pro Fričova Čecha, sděloval smutně revolucionáři, že by pro něj mohl mezi americkými krajany sehnat více odběratelů, kdyby nebylo války, protože „*u našeho lidu panuje v obchodě veliká bída*“.⁹⁰⁰ František Kříž, který si stěžoval už před válkou, že poslední dva roky jsou pro jeho živnost špatné, informoval Náprstka o začátku konfliktu takto: „*Opchod [sic] jde pořád slabějc, a jak to*

⁸⁹⁵ K místním Němcům během občanské války viz KAMPHOEFNER, Walter: *Missouri Germans and the Cause of Union and Freedom*.

⁸⁹⁶ Blíže ŘEZÁČ, Michal: *Český krajanský tisk v době krize a rozpadu Severoamerické unie 1860–1861*. ČČH 98, 2000/2, s. 292-319.

⁸⁹⁷ Viz *Bellville Countryman*, 4. 8. 1860.

⁸⁹⁸ Viz *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1881]*. Chicago 1880, s. 180.

⁸⁹⁹ *Národní noviny*, 3. 11. 1860.

⁹⁰⁰ LA PNP, Josef Václav Frič, František Mráček Josefu Václavu Fričovi, 23. 10. 1861.

s naší slavnou Unií dopadne, jsem nedočkavý. Národ se více baví a cvičí se zbraní a do boje se uchystává.“⁹⁰¹ Kraján Dobrovský, sládek v New Yorku, volil ostřejší slova a psal, že se zde „dočkali hrůzných časů, ukrutné revoluce a strašné války“.⁹⁰² Podle Maška, který připlul do Ameriky právě na začátku konfliktu, doléhaly politické poměry na každého, obzvlášť si prý naříkala obyčejná pracovní třída, čímž se vzdalovalo jeho předsevzetí naspořit si prostředky na návrat do Čech.⁹⁰³ Není divu, že Bárta Letovský za těchto okolností radil, aby zájemci o vystěhování do Ameriky raději počkali až na výsledek války.⁹⁰⁴

Zpočátku nikdo neodhadoval, že by se konflikt mohl protáhnout na více než několik málo měsíců. S neočekávaným prodlužováním války se na Severu šířilo zklamání z vojenských porážek, přicházely hrozivé informace o počtech mrtvých vojáků a množily se korupční skandály, hlavně v souvislosti s ministerstvem války a zásobováním armády. Velké pobouření vyvolalo povinné rukování prostřednictvím losování (tzv. draft), schválené v srpnu 1862. Nejkontroverznější částí zákona bylo opatření, podle něhož byli odvodu zproštěni všichni muži, kteří za sebe postavili náhradníka nebo byli ochotní zaplatit poplatek 300 dolarů. Znechucení je patrné i v případě Jana Boreckého. V červenci 1863 vypukly v New Yorku krvavé bouře, při kterých dávali Irové najevo svůj odpor k draftu a vylévali si hněv na místních černoších. Borecký se domníval, že hlavní vinu na tomto krveprolití nesla vláda, respektive její rozhodnutí o losování branců a placených výjimkách; tvrdil dokonce, že ozbrojené povstání je přirozeným právem lidu.⁹⁰⁵ Podobně jako v americké společnosti vzbudilo značnou nelibost i pozastavování platnosti *habeas corpus*, k němuž se Lincoln odhodlal v prokonfедераčních a neklidných oblastech. *Slávie* se také ostře ozývala proti vyhlášení stavu obležení v pohraničním státě Kentucky, jež ovlivnilo místní volby. Spatřovala v tom čin, který by si prý nedovolila ani Vídeň.⁹⁰⁶

Bojové nadšení, které zachvátilo Spojené státy v jarních měsících roku 1861, začalo upadat. Zdá se, že Češi vesměs pořád stáli za zachováním Unie, nikoliv už ale bez výhrad. Podle Maška se „kolísavou taktikou *Lincolnovou*“ válka prodlužovala a obchod i entuziasmus národa se tím dusil. Blížící se losování k vojsku podle něj věštilo, že krajané ztratí lepší bydlo a svobodu, které si vydobyli.⁹⁰⁷ Někdejší revolucionář Šimon Herzig považoval válku v podstatě za spekulaci a zlodějinu. „*Drahota velká, zlato, stříbro žádné, jenom papír*

⁹⁰¹ NPM, Vojta Náprstek, 52/217, Franta Kříž Vojtovi Náprstkovi, 10. 6. 1861.

⁹⁰² NPM, Vojta Náprstek, 34/, J. Dobrovský Vojtovi Náprstkovi, 25. 4. 1861.

⁹⁰³ NPM, Vojta Náprstek, 53/154, Vojta Mašek Vojtovi Náprstkovi, 1. 9. 1861.

⁹⁰⁴ NPM, Vojta Náprstek, 52/425, Jan Bárta Letovský Vojtovi Náprstkovi, 24. 1. 1862.

⁹⁰⁵ *Slávie*, 24. 7. 1863.

⁹⁰⁶ *Viz Slávie*, 14. 8. 1863.

⁹⁰⁷ NPM, Vojta Náprstek, 53/200, Vojta Mašek Vojtovi Náprstkovi, 16. 8. 1862.

a k tomu ještě hodně falešného.“ Konstatoval, že pro „*továrníky zde není zle, ale pracující třída cítí, že válka jest*“.⁹⁰⁸

V první polovině konfliktu byla jediným českoamerickým periodikem *Slávie*, která se rozhodla nejít rizikovou cestou vyhraněné stranickosti jako její zaniklí předchůdci, ale sloužit jako národní tribuna pro rozdílné názory. V svolání z podzimu 1862 její redakce uvedla, že s ohledem na politické strany hledí být „*co možná nestrannou; majíc hlavně na zřeteli „svobodu všestrannou*““.⁹⁰⁹ Na začátku roku 1863 vyzval na stránkách *Slávie* krajan Josef Havlík k veřejné diskuzi, pro niž předložil čtyři hlavní body: co je hlavní příčinou války, jaké by byly vyhlídky USA v případě uzavření kompromisu mezi oběma válčícími stranami, zda může otroctví a svoboda v nejširším smyslu koexistovat nebo ne, a konečně, zda americké soustátí znovu utvořit „*s konstitucí jak byla*“.⁹¹⁰ Na Havlíkovu výzvu zareagoval z hlediska demokratické strany Jan B. Seykora z Iowa City. V prvním bodě kladl vinu „*půlnočním demagogickým abolitionistům*“, v druhém bodě nadějně poukazoval na předchozích 87 let americké historie. Ve třetím bodě označil otroctví za „*jedinou škrvnu na práporu americkém*“, ale tvrdil, že otrokářství a svoboda spolu mohou pokojně žít. Stejně tak věřil v možnost obnovení Unie se starou ústavou. V následném rozboru politických stran strhal republikány a demokraty označil za stranu, která byla vůči přistěhovalcům vždycky příznivější.⁹¹¹ Havlík Seykorovi oponoval s typickou republikánskou argumentací, přičemž americkou situaci přirovnával k poměrům v Evropě, jež byly mnohým krajanům ještě stále více povědomé. Garibaldiho tak srovnával s Johnem Brownem, Karla Havlíčka s abolicionistickým žurnalistou Horacem Greeleym a jednoho rakouského otrokáře (rozuměj císaře) s 400 000 otrokáři jižanskými.⁹¹² Přestřelka mezi oběma diskutéry skončila předvídatelným způsobem: ani jeden z nich o své pravdě druhého nepřesvědčil.

Shoda v krajaňské komunitě nepanovala ani ohledně zásadních reformních kroků Lincolnovy administrativy, které se týkaly postavení černošského obyvatelstva. Na začátku roku 1863 začalo naplno formování černošských regimentů (černoši předtím až na výjimky do vojenské služby vstoupit nemohli). *Slávie* se v tomto ohledu stavěla pro – už kvůli tomu, aby za jejich věc nebojovali pouze běloši. Zároveň pokládala řečnickou otázku: „*Proč by to měla být urážka, když běloch s nigram na jednom a tom samém bojišti zároveň umírá?*“⁹¹³ Toto opatření mohlo skutečně umlčet řadu bělošských nespokojenců, kteří měli pocit, že bojují za

⁹⁰⁸ LA PNP, Josef Václav Frič, Šimon Herzig Josefu Václavu Fričovi, 12. 11. 1864.

⁹⁰⁹ Library of Congress, Thomas Capek Papers, 5/7, Svolání na Čechy, Moravany a Slovence v Americe.

⁹¹⁰ *Slávie*, 16. 1. 1863.

⁹¹¹ *Slávie*, 30. 1. 1863.

⁹¹² *Slávie*, 27. 3. 1863.

⁹¹³ *Slávie*, 12. 2. 1863.

cizí zájmy. K takovým názorům dospěl též Karel Alis, který byl přítom v roce 1860 jako přesvědčený odpůrce otrokářství a republikán delegátem do národní konvence v Clevelandu.⁹¹⁴ Koncem roku 1862 už byl vůči černochům mnohem rezervovanější: „[...] když to vezmu podle mého rozumu, tak jest nyní černoch zde v tom lepší nežli běloch, každý kdo zde jest měšťanem americkým musí býti vojákem, což i mne také neminulo, musím pořáde execírovat a černochové se tomu jen posmívají, neb oni nejsou tomu podrobeni, naše vláda černochoy šetří, ale bílý lid, ten nechá vymordovat.“⁹¹⁵ Zdaleka největší společenský dopad (a tomu odpovídající odezvu) mělo vyhlášení emancipace otroků. Účastník výše zmíněné republikánsko-demokratické polemiky Seykora se vůči němu jako demokrat příznačně vyjadřoval kriticky. Zrušení otroctví podle něj bylo ke škodě svobody, zpochybňoval, zda se jím vůbec osud otroků zlepší, a opatření Lincolnovy administrativy srovnával s centralizací v Rakousku.⁹¹⁶

Líhni opačného politického cítění bylo naopak St. Louis. Zde také začal 17. října 1863 vycházet nový český týdeník *Pozor* (později přejmenovaný na *Pozor americký*), vydávaný krajany Alisem a Peškem, kteří v něm vystupovali opozičně proti *Slávii* a v zájmu radikálního republikánského křídla. Jako takoví nenapadali Lincolna kvůli tomu, že by šla jeho rozhodnutí příliš daleko, ale proto, že byla v jejich očích naopak příliš umírněná. Hlavní výhrady radikálů směřovaly k umírněné politice znovuzacheňování povstaleckých států do Unie a k šetrnému zacházení s rebely proti vládě. Mezi typické požadavky radikálů patřilo vyvlastnění majetku povstalců apod. Svého vůdce našla radikální frakce v Johnu Frémontovi. Ten se sice na začátku války jako generál nijak nevyznamenal, upozornil však na sebe s nikým nekonzultovaným vyhlášením osvobození otroků ve státě Missouri. *Pozor* také propagoval akce pořádané saintlouiským Česko-polským Frémont klubem.⁹¹⁷ Představu o stylu jeho kritiky poskytuje parodické „*Desatero Abrahama*“, zveřejněné v srpnu 1864. Jeho první příkázání znělo „*Nebudeš míti jiného prezidenta mimo mně.*“ Čtvrté bylo „*Cti otce Abrahama a jeho paní, aby se ti v Jihu dobře vedlo*“, sedmé „*Nepokradeš jmění rebelské, raději unionitské.*“⁹¹⁸ Celková atmosféra v St. Louis možná nahrávala radikálům, všichni místní Češi se k nim ale rozhodně nehlásili. Hostinský Karel Roth a redaktor zaniklých *Národních novin* Jan Bolemil Erben například napsali do *Slávie* velice ostrý dopis, v němž si

⁹¹⁴ Viz NPM, Vojta Náprstek, 47/28, nedatovaný životopis Karla Alise.

⁹¹⁵ NPM, Vojta Náprstek, 47/22, Karel Alis Vojtovi Náprstkovi, 26. 11. 1862.

⁹¹⁶ *Slávie*, 6. 3. 1863.

⁹¹⁷ Srov. např. *Pozor*, 23. 7. 1864.

⁹¹⁸ *Pozor*, 10. 8. 1864.

z Alise a jeho mnohdy špatnou češtinou psaného listu tropili posměch.⁹¹⁹ Potvrzuje se tak, že na lokální úrovni byly politické inklinace podmíněny nejen objektivními faktory, ale i staršími rivalitami a osobními žabomyšími válkami.

Mezi zvláštní případy politického směřování patřil Karel Jonáš. V březnu 1863 přijel do Racine, aby se ujal redigování *Slávie*. Jako vášnivý obhájce federalismu a decentralizace, což bylo přesvědčení, jež si přinášel z Rakouska, se přirozeně cítil být bližší k Jihu než k Severu. Předchozí tři roky strávil v Londýně a lze předpokládat, že v postoji k občanské válce byl ovlivněn britskými prokonfедераčními sympatiemi. Ve *Slávii* se po Jonášově příchodu objevila řada článků, které jsou dokladem jeho federalistického cítění. V srpnu 1863 *Slávie* uvedla ohledně zrovnoprávnění černochů: „*Kdokoli, jsa občanem státu Missouri neb Virginie, přeje si právního zrušení otroctví ve státu svém a jakožto občan, kterýž má hlas v záležitostech svého státu, všemi právními [sic] prostředky k tomu pracuje, aby zrušení otroctví bylo docíleno, přejeme mu srdečně mnoho zdaru a těšíme se z jeho počínání. Ale když lidé v Maine řvou a bouří proti otroctví na Floridě, když takoví lidé chtějí vésti dlouholeté války, hubiti města, pleniti krajiny, mordovati celý národ [...], když chtějí krev dvou bělochů, aby osvobodili jediného černocha, když obětovati chtějí svobodu bílých milionů, aby svobodu okamžitou dali negrům, kterýmž musí ji nevyhnutelně přinést čas, [...] pak zajisté v očích každého svobodomyšlného člověka a pravého lidumila nejsou ničím jiným než bandou nebezpečných ztřeštěnců a krvolačných tyranů.*“⁹²⁰

Počáteční pobyt ve válkou zmítané republice znamenal pro Jonáše střetnutí ideálu s realitou. Měsíc po příjezdu si zapsal do deníku, že je plně na straně Jihu, respektive zastává právo na nezávislost národa, na změnu vlády i opuštění politické unie, která je považována za nepotřebnou, ba škodlivou. „*Sever bojuje za impérium, Jih za nezávislost. – to je podstata věci, a já si nemohu pomoci nesympatizovat s druhým.*“⁹²¹ Očividně zde aplikoval principy, které nabyl v kontextu českého státoprávního boje. Svoje vystřízlivění při vedení listu popsal Fričovi: „*Chtěl jsem z počátku udělati ze ‚Slávie‘ list opravdu politický a svobodomyšlný – leč nadělal jsem si trochu nepřátel, ante nemohl jsem vyhověti všem různým stranám náruživosti rozkvašeným a politickou slepotou ponejvíce trefeným – tak jsem ustal a činím si věc pohodlnou jak mohu, na nějaké povznesení zdejšího lidu není ani pomyšlení.*“ Pro svoje názory se Jonáš několikrát ocitnul v překérním postavení. Podle Boreckého byl jednou málem

⁹¹⁹ Wisconsin Historical Society, Charles Jonas Papers, Folder 1, Jan Bolemil Erben Karlu Jonášovi, 16. 9. [1863].

⁹²⁰ *Slávie*, 27. 8. 1863.

⁹²¹ „*The North are [sic] for Empire, the South for independence. – that[s'] the principle at issue, and I cannot help sympathising the last.*“ Wisconsin Historical Society, Charles Jonas Papers, deník Karla Jonáše z let 1862–1863, zápis z 15. 4. 1863.

fyzicky napaden v síni Slovanské lípy v Milwaukee⁹²² a kvůli politickým názorům mu jednu dobu hrozilo vypovězení nebo zavření na rozkaz provost marshalla. „*Nevím, jestli jsem se kdy cítil v osobní svobodě tak obmezen v Čechách, jako se cítím zde, zvláště když obcuju s Amerikány,*“ povzdechl si.⁹²³

Ukázkou toho, čím si Jonáš v prvních měsících procházel, jsou výpady republikánů z Caledonie. Tam se kolem roku 1863 utvořily kvůli rozdílným politickým názorům „česká“ a „moravská“ strana, z nichž druhá byla vedená známým krajanem Nechutou-Trávníčkem. Vzájemný antagonismus mezi jejich tábory byl velmi silný.⁹²⁴ František Friedrich, jeden z příslušníků „moravské strany“, dal Jonášovi svoje názory najevo značně ironickým způsobem. Rozhodl se ukončit předplatné *Slávie*, protože by prý nerad „*zneuctíval celé Slávie a neb na ni přived nějaké neštěstí mím [sic] dalším odebíráním, neb mnohé údy Moravské lípy (jak jste nás ráčil překřtít), jen zneuctívaj naši národnost a do neštěstí přivádí zdejší Republiku, a ja[k]pak ne, vždyť nechtěj stát k straně jižní a neb lépe řečeno na straně rytířů zlatého kruhu,*⁹²⁵ *jaká to tvrdohlavost, nechtít poslechnouti Vás, kdež jste přeci v stavu prohlédnout věc okem vše vidoucím [...].*“⁹²⁶ S největší pravděpodobností šlo o smlouvenou akci, protože ve velmi podobném duchu Jonášovi napsal i další caledonský „Moravák“: „*Poněvác sem jeden hříšný, Vaší kletbou v čísle 84 stížený úd moravské lípy kaledonské, tedy za svou povinnost to vyznávám slavnou redakci o tom uvědomit, by další zasílání Slávie pro mě zastaveno bylo, abych snad, jsa člověk nepořádný a nevzdělaný, jenž mezi dokonalé a vzdělané lidi se nehodí, s odebíráním posvátné Slávie ještě do větší nehodnosti a nepořádnosti stržen nebyl.*“⁹²⁷ Faktem nicméně je, že Jonášovy tvrdošíjné projížanské názory časem vyprchaly a ještě v průběhu války se z něj stal přesvědčený republikán.

Prubiřským kamenem politického citění obyvatel států věrných Unii se měly stát prezidentské volby v roce 1864. Vojta Mašek informoval o úrovni popularity stávajícího prezidenta s tím, že „*panuje všude rozhořčenost a to zvláště na nynější cabinet s Lincolnovým*

⁹²² Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/2, rukopis Jana Boreckého nadepsaný O Jonáši, s. 4; *ibid.*, 2/2, Jan Borecký Tomáši Čapkovi, 10. 3. 1911.

⁹²³ LA PNP, Josef Václav Frič, Karel Jonáš Josefu Václavu Fričovi, 26. 10. 1863.

⁹²⁴ Viz Wisconsin Historical Society, Charles Jonas Papers, deník Karla Jonáše z let 1862–1863, zápis z 28. 5. 1863.

⁹²⁵ Narážka na Knights of the Golden Circle, což byla tajná jižanská společnost, usilující o připojení různých oblastí Střední Ameriky a Karibiku k USA jako otrokářských států. Během občanské války takto někteří republikáni nazývali projížanské sympatizanty.

⁹²⁶ Wisconsin Historical Society, Charles Jonas Papers, Folder 1, Fr. Friedrich Karlu Jonášovi, 23. 6. 1863. Setkáváme se zde zároveň s odporem k amurskému projektu, jak bylo uvedeno v předchozí kapitole.

⁹²⁷ Wisconsin Historical Society, Charles Jonas Papers, Not Dated, Franta Smrček Karlu Jonášovi, 20. 7. 1863. Na základě srovnání s rukopisem deníku Františka Smrčka, vojína 26. wisconsinského pluku, lze potvrdit, že šlo o jeho jmenovce, nikoliv o tohoto vojáka. Vojín Smrček byl tehdy navíc již rok ve službě mimo stát Wisconsin. Srov. NCSML, Frank Smrček, válečný deník Františka Smrčka.

předsednictvím, ano i republikáni, jediná jeho podpora v národu, začínají žehrat nad prostředky, jichž se president chápe“.⁹²⁸ Nutno říci, že Lincolnova obliba se během onoho roku opravdu nepohybovala v příznivých číslech. On sám dokonce s předstihem připravil pro členy svého kabinetu dopis s návodem, jak postupovat v překlenovacím období v případě volební porážky. Nijak slavně se na Lincolna, který se stal přirozeným hromosvodem nespokojenosti a válečných nezdarů, nedívaly ani české listy. *Slávie* se už na jaře 1864 vyjadřovala o tom, že Spojené státy disponují řadou mužů stejných kvalit, ba dokonce kvality vyšší. V případě dosažení vojenských úspěchů ovšem Lincolnovi dávala největší šance, zvláště proto, že radikální republikán Frémont měl oporu hlavně mezi německými imigranty a nedokázal si naklonit rodilé Američany.⁹²⁹ Kromě radikálního Frémonta stál proti Lincolnovi demokratický kandidát George B. McClellan, někdejší vrchní velitel armády Unie, schopný organizátor, ale přehnaně bázlivý polní velitel. Zajímavé přitom bylo, že Frémont nesouhlasil s nejkrajnějšími požadavky své platformy, zatímco McClellan nehodlal v zájmu uzavření příměří darovat Konfederaci vše, jak byli ochotní někteří členové demokratické strany.

Dopisy, které otiskovala *Slávie*, svědčí o různorodých postojích jednotlivých krajanů. Na jedné straně se tak bylo možno dočíst o „*smutných časech Abrahama*“ (za nichž byl údajně zničen *habeas corpus*, svoboda tisku a řeči, veřejný dluh vystoupal na 4 biliony a půl milionu lidí bylo povražděno), ale také o tom, že „*Lincoln je tělem i duší oddán Unii, kteráž byl by také konec, kdyby na místo jeho vlády dostala se druhá strana*“.⁹³⁰ Nešlo o žádné sofistikované politologické názory, ale jejich pluralitu i samotnou snahu vyslovovat se k politickým otázkám lze považovat za doklad snahy o politickou participaci a vzrůstající integraci krajanů. Sám Jonáš v duchu svého základního politického přesvědčení zdůrazňoval, že ani tak nezáleží na tom, zda zvítězí Lincoln, Frémont či McClellan, ale že je hlavní, aby vítěz dodržoval zásadu podřízenosti prezidenta Kongresu.⁹³¹ Rozhodování před volebními komisemi nakonec Čechům ulehčil Frémont, který se rozhodl svoji kandidaturu k veliké lítosti radikálů stáhnout. „*Tento miláček národa ustupuje před hltouněm a řka říci před cárem Abrahamem Iním,*“ uvedl *Pozor* a zdůraznil, že ze zbývajících dvou kandidátů nemůže doporučit ani jednoho.⁹³²

⁹²⁸ NPM, Vojta Náprstek, 53/198, Vojta Mašek Vojtovi Náprstkovi, 22. 10. 1861 [?].

⁹²⁹ Viz *Slávie*, 31. 3. 1864.

⁹³⁰ *Slávie*, 10. 11. 1864.

⁹³¹ Viz *Slávie*, 15. 9. 1864.

⁹³² *Pozor*, 23. 9. 1864.

V listopadu 1864 se vyplnil zmíněný předpoklad *Slávie*, a Lincoln díky několika vojenským triumfům unionistické armády dosáhl vítězství. Stejně jako pro rok 1860, ani v tomto případě nelze určit, jaké bylo rozložení hlasů českých voličů.⁹³³ V žádném okrsku totiž netvořili majoritu jako například Němci, takže jejich volba zůstává skryta mezi celkovými výsledky z jednotlivých volebních okresů. Na základě diskuzí v tisku lze ale odhadnout, že přes všechny výhrady jim byli bližší republikáni, než kompromisní demokraté. Nic jiného, než podpořit Lincolna, asi po odstoupení Frémonta nezbylo ani zkrachovalým radikálům – tedy pokud se dostavili k volbám.

Češi do války zasáhli také jako vojáci. Zamořští imigranti tvořili zejména značnou část severanské armády, což vyplývalo z jejich distribuce v jednotlivých státech.⁹³⁴ Přistěhovalci zaplnili unionistické šiky přibližně z 25 %. Zastoupení byli hlavně vojáci pocházející z Německa, kterých během války sloužilo přes 200 000, a z Irska, jichž bylo přibližně 145 000.⁹³⁵ Zastoupení Irů neodpovídalo jejich celkovému množství, protože podporovali demokratickou stranu. Válečné cíle Unie, tím spíše po vyhlášení emancipace otroků, jim byly cizí.⁹³⁶ Přistěhovalci sloužili roztroušeně po různých jednotkách, ale vznikaly rovněž ryze etnické regimenty, takže se objevily oddíly, v nichž se jako velící jazyk nepoužívala angličtina. Toto vysoké zastoupení přistěhovalců pochopitelně budilo rozhořčení na populačně mnohem menším Jihu, byť i zde existovaly například irské pluky. Mezi konfederovanými bylo typické přesvědčení, že Severané za sebe nechávají bojovat cizácké žoldáky, o kterých měli velmi nízké mínění.⁹³⁷ Jedna zábavná brožura určená konfедераčním vojákům si kupříkladu tropila posměch z Němců a z Irů.⁹³⁸ Je ovšem pravda, že etničtí vojáci byli někdy předmětem kritiky také na Severu.⁹³⁹ Po porážce v bitvě u Chancellorsville, v níž

⁹³³ Rozbor k volbám z roku 1860 viz LUEBKE, Frederick C.: *Ethnic Voters and the Election of Lincoln*. Lincoln 1971.

⁹³⁴ Obecně viz BURTON, William: *Melting Pot Soldiers*. The Union's Ethnic Regiments. New York 1998 [2. doplněné vydání]; LONN, Ella: *Foreigners in the Confederacy*. Chapel Hill 1940; LONN, Ella: *Foreigners in the Union Army and Navy*. Baton Rouge 1952; novější přehled nabízí ŐFELE, Martin W.: *True Sons of the Republic*. European Immigrants in the Union Army. Westport 2008. První uvedená práce zastává již překonanou tezi o zrychlené amerikanizaci přistěhovalců během války.

⁹³⁵ Viz ŐFELE: *True Sons of the Republic*, s. XII.

⁹³⁶ Srov. KENNY: *The American Irish*. A History, s. 122-126.

⁹³⁷ Viz např. „typický“ Němec, který kvůli odměně vstoupil do severanské armády a ihned se nechal zajmout: HUGHES, Thomas: *A Boy's Experience in the Civil War, 1860–1865*. Washington 1904, s. 36.

⁹³⁸ Srov. *The Camp Jester or Amusement for the Mess*. Augusta 1864, s. 61. 67.

⁹³⁹ Viz KELLER, Christian B.: *Flying Dutchmen and Drunken Irishmen*. The Myths and Realities of Ethnic Civil War Soldiers. *The Journal of Military History* 73, 2009/1, s. 117-145.

se jižanům podařilo zaskočit v poklidu tábořící severanskou armádu, vypukla žurnalistická kampaň, jež napadala vojáky převážně německého XI. sboru a obviňovala je ze zbabělosti.⁹⁴⁰

Mezi statisíci vojáků evropského původu figurovaly přinejmenším stovky Čechů.⁹⁴¹ Jeden z nich, vojín „německého“ 26. wisconsinského pěšího pluku František Smrček, popsal svůj odchod do pole takto: „*Konečně přišla doba našeho rozloučení se s Milwaukee a bylo nám táhnouti do pole proti nepříteli, k čemuž byl ustanoven 6tý den v říjnu. Toho dne časné zrána již bylo živo v ležení, davy obyvatelů Milwauckých se hrnulo [sic] do našeho ležení, dílem, aby se zoučastnili při našem odchodu, dílem by se ještě rozloučili se svými mil[ovanými], mnohé oko bylo zaslzeno, a jak by né? Vždyť bylo loučiti otci se synem, bratrovi s bratrem, muži se ženou, přáteli s přítelem, a tu se za slzu v oku nemusí stydět. Tato scéna byla přetržena vířením bubnu, bylo to znamení k odchodu, naše řady se hnuly při hlučné muzice doprovázeny jsouce množstvím diváků ku Chicagskému nádraží [...]*“.⁹⁴² Smrček byl jedním z 20 wisconsinských krajanů, kteří svůj odchod do armády oslavili taneční zábavou, na kterou nechali otisknout inzerát ve *Slávii*. Narukování v něm prezentovali patrioticky: „*aby na náš národ nepadlo podezření [ze] zbabělství a nelásky k svobodě*“.⁹⁴³ Někteří čeští veteráni s odstupem času tvrdili, že šlo ryze o vlasteneckou povinnost, jiní, že k odchodům k armádě vedla především hmotná nouze.⁹⁴⁴ V Milwaukee třeba povzbuzoval české mladíky ke vstupu do armády hostinský František Landa, který prý dostával za každého sjednaného odvedence odměnu deset dolarů.⁹⁴⁵ Otázka motivace vojáků je dosud diskutována i v kontextu americké účasti. Nejdůležitějším důvodem, proč byli vojáci schopní vydržet ve válce, byla zřejmě osobní pouta mezi konkrétními spolubojovníky. Korespondence prostých účastníků konfliktu ukazují, že svoji roli hrálo i vědomí boje za vyšší ideály, ačkoliv o nich měli často jen mlhavou představu.⁹⁴⁶ Jan Zajíček z 8. newyorského pluku uváděl, že jeho regiment vytáhl „*ku zkáze nepřátelů a hájení svatého práva*“.⁹⁴⁷ Jak toto „svaté právo“ chápal, nevíme. Vojín 22. iowského pluku Jan Pospíšil, v civilu farmář, ve svých válečných

⁹⁴⁰ Nedávno byla tomuto tématu věnována samostatná práce, jejíž závěry jsou ovšem poněkud zavádějící. KELLER, Christian B.: *Chancellorsville and the Germans*. Nativism, Ethnicity, and Civil War Memory. New York 2007.

⁹⁴¹ Soubor medailonů 386 krajanů v řadách armády Unie a 56 v řadách Konfederace viz DOLÍNEK, Vladimír: *Účast Čechů v americké občanské válce* [kandidátská disertační práce]. Praha 1971. Seznam samozřejmě není úplný. K několika dalším vojákům viz VLHA (ed.): *Dopisy z války Severu proti Jihu*, s. 27.

⁹⁴² NCSML, Frank Smrček, Deník Františka Smrčka, zápis k říjnu 1862, s. 2-3.

⁹⁴³ *Slávie*, 28. 8. 1862.

⁹⁴⁴ Viz úvodní studie ve VLHA (ed.): *Dopisy z války Severu proti Jihu*, s. 20.

⁹⁴⁵ Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 13/7, KUBIŠ: *Dějiny založení prvních českých spolků v Milwaukee a paměti českých emigrantů a jejich potomků z doby Náprstkovy*, kapitola Emilie Šimonová [nestránkováno].

⁹⁴⁶ Srov. MCPHERSON, James M.: *What They Fought For, 1861–1865*. Baton Rouge 1994.

⁹⁴⁷ VLHA (ed.): *Dopisy z války Severu proti Jihu*, s. 43.

dopisech používal formulace o svobodě: „*my, jakožto hájitelé Svobody pro Spojené státy,*“ nebo „*Aspoň si lidé budou Svobody lepší vážit, když skusejí, jak draze vydobená jest*“.⁹⁴⁸

Největší české kontingenty měly 26. wisconsinský a 22. iowský pěší pluk. Prokazatelně v nich sloužilo 36, respektive 31 Čechů.⁹⁴⁹ Navzdory relativně vysokému počtu krajanů v některých lokalitách Češi nikde nevytvořili samostatnou vojenskou jednotku, třeba jen na úrovni roty. V Chicagu se rozhodli založit vojenskou kumpanii už v říjnu 1860. Zakládací schůze proběhla 22. ledna následujícího roku v německém domě u hostinského Jana Slavíka. Celkem do jednotky vstoupilo 44 mužů, kteří si ze svého středu zvolili za kapitána Gézu Mihalotzyho. Šlo o veterána z rakouské armády, podle některých pramenů Maďara, podle jiných snad slovenského původu. Dobrovolníci se cvičili v síni Antonína Macha a spořili si peníze na uniformy.⁹⁵⁰ V únoru požádal Mihalotzy Abrahama Lincolna písemně o svolení, aby kumpanie, složená z mužů uherského, českého a slovanského původu, mohla používat jméno Lincoln Riflemen of Slavonic Origin, tedy Lincolnovi střelci slovanského původu. Prezident s dotazem souhlasil a připojil k němu svůj podpis.⁹⁵¹ Když ovšem byly miliční oddíly povolány do polní služby, z původních 44 členů v kumpanii zůstalo pouze 12 mužů. Pod zkráceným názvem Lincoln Rifles se po doplnění o další dobrovolníky stali součástí 24. illinoiského pluku.

Místem, kde by se zdálo být založení české jednotky nejpravděpodobnější, bylo vnitřním konfliktem zmítané St. Louis. Tamní přistěhovalecké obyvatelstvo mělo hlavní zásluhu na tom, že se podařilo udržet stát Missouri ve svazku Unie. Mezi místními Čechy přispěl k válečnému úsilí výjimečným způsobem lékař Simon Pollak. Nevstoupil sice do armády jako voják, ale zapojil se do činnosti United States Sanitary Commission a Western Sanitary Commission, občanských organizací, které během války přispěly k výraznému pokroku na poli vojenského zdravotnictví a hygieny. United States Sanitary Commission Pollaka ustanovila do pozice generálního inspektora nemocnic a za svou činnost si vysloužil veřejné poděkování generála Shermana, jednoho z největších hrdinů války.⁹⁵² Mezi oddíly

⁹⁴⁸ Ibid., s. 89, 101.

⁹⁴⁹ K dějinám těchto jednotek blíže PULA, James S.: *The Sigel Regiment. A History Of The 26th Wisconsin Volunteer Infantry, 1862–1865*. Campbell 1998; PRYCE, Samuel D.: *Vanishing Footprints. The Twenty-Second Iowa Volunteer Infantry in the Civil War*. Iowa City 2008; k české účasti v nich viz ŘEZNIČEK, Karel: *Dvacátý šestý pěší pluk dobrovolníků ze státu Wisconsin (1862–65)*. CACWA Times 1999/2 [monotematické číslo]; VLHA Marek: *Czech Soldiers in the American Civil War. Previous Research and New Perspectives*.

⁹⁵⁰ Viz Czechoslovak Heritage Museum, Library and Archives, CSA – Fraternal Life, kopie novinového článku Ze starých vzpomínek, s. 100-101.

⁹⁵¹ Faksimile Michalotzyho žádosti je přetištěna v KRÍŽEK, Leonid (a kol.): *Americká občanská válka*. Praha 1994, s. 131.

⁹⁵² K Pollakově činnosti během války viz POLLAK: *The Autobiography and Reminiscences of S. Pollak, M.D., St. Louis, MO.*, s. 257-299.

prounionistických saintlouiských Němců se nacházela i skupina Čechů, která se pod vedením vysloužilce Františka Hovorky cvičila (zpočátku tajně) v hostinci krajana Karla Rotha. Mezi jejími členy se nacházeli Jan Borecký a František Mráček. Když došlo na otevřené zřizování oddílů domobrany, ukázalo se, že Čechů není na samostatnou kumpanii dost. Byli sloučeni s Němci a zařazeni do 1. missourijského rezervního pluku. Stejně jako další dobrovolnické oddíly na začátku války, i tato jednotka byla povolána do služby Spojeným státům pouze na tři měsíce. Někteří jednotliví čeští vojáci pak sloužili roztroušeně v různých regimentech. Proč se místní dali k vojsku, vysvětloval Borecký s odstupem let takto: „*Z vás nikdo se nedovede vpravit a pochopit, leda snad že je to vyličeeno v některém románu, ta doba po zvolení Ab. Lincolna za presidenta U.S. Jaké napnutí panovalo v lidu mezi Severem a jižními odštěpenci. Víte, že Mráček byl rebelant z r. 1848 a já taky, byli bychom se považovaly [sic] za skety, aby jsme nebyli uchopili zbraně na obhajobu Unie a pohanění otrokářů jižních odštěpenců.*“⁹⁵³

V protikladu k podobným vyjádřením stojí ojedinělé případy českých dezertérů, ale hlavně těch, kdo se pokoušeli vyhnout draftu.⁹⁵⁴ Že skutečnou životní zkušenost nelze redukovat na černobílé kategorie, dokazuje korespondence vojína Jana Pospíšila. V dopisech rodičům a bratrovi na farmu opakovaně zdůrazňoval svoji hrdost na vojenskou službu, která jej v jeho očích stavěla na vyšší úroveň, než věčně nespokojené, ale v poklidném zázemí žijící krajané. Zároveň však Pospíšil neváhal svému bratrovi udílet rady, jak se vyhnout odvedení k vojsku.⁹⁵⁵

Snaha uniknout vojenské službě byla nesrovnatelně častější na Jihu, respektive v Texasu, protože výrazné české osídlení v žádném jiném jižním státě neexistovalo. Místní krajané s odtržením od Unie nesouhlasili, jelikož jim byly zájmy otrokářství naprosto cizí. V mnoha ohledech se jejich situace podobala texaským Němcům, kteří však byli vzhledem ke svému počtu a vyšší úrovni akulturace diverzifikovanější.⁹⁵⁶ Kromě snahy uniknout nucené službě v konfedační armádě se u texaských Čechů často setkáváme s případy přeběhnutí k severanům, jako to učinilo několik příslušníků Waul's Texas Legion, obklíčené během dlouhého obléhání Vicksburgu v roce 1863. Někteří texaští krajané zaplatili za odpor ke Konfederaci léty skrývání, útekem do Mexika, přinejhorším i životem. Synové Josefa

⁹⁵³ Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/2, Jan Borecký Tomáši Čapkovi, 22. 12. 1903.

⁹⁵⁴ Na severanské straně víme jmenovitě o jednom dezertérovi, vojínovi 26. wisconsinského pluku Vincencu Smrčkoví. Případů těch, kteří se chtěli vyhnout odvedení, bylo mnohem víc. Například v Chicagu byli v lednu 1865 evidováni čtyři vylosování Češi, kteří se nedostavili ke svým jednotkám. Viz *Chicago Tribune*, 20. 1. 1865.

⁹⁵⁵ Srov. VLHA (ed.): *Dopisy z války Severu proti Jihu*, s. 106.

⁹⁵⁶ Srov. KAMPHOEFNER, Walter: *New Perspectives on Texas Germans and the Confederacy*. SHQ 52, 1999/4, s. 440-455.

Lidumila Lešikara se kvůli vojenské službě pokusili o útěk. Doprovázeli je tři bratři Votýpkovi, z nichž byli ovšem dva chyceni. Tomáš Votýpka byl postřelen a zemřel ve vězení, zatímco na popravu čekajícímu Janovi se podařilo uprchnout. Několik texaských Čechů vstoupilo do armády naopak z vlastní vůle. Jako dobrovolník prošel krátkou službou i mladý Augustin Hajdušek, význačná postava českých dějin v Texasu, později všeobecně známá jako „soudce Hajdušek“.⁹⁵⁷

V severanské armádě dosáhli někteří krajané důstojnických hodností. Na rozdíl od Němců, ale třeba i Poláků, kteří měli brigádního generála Włodzimierza Krzyżanowského, mezi nimi nenajdeme nikoho, kdo by získal titul generála. Vzhledem k namnoze politickému pozadí rozdělování generálských postů během války by k tomu američtí Češi museli tvořit početnější etnickou minoritu, nebo alespoň disponovat mimořádným, společensky úspěšným jedincem. Něco z těchto motivů ukazuje případ Josefa Vodvárky, který byl poručíkem 1. missourijského rezervního pluku.⁹⁵⁸ Jistě k tomu napomohlo to, že ač „*horlivý a uvědomělý Čech*“, uměl velmi dobře anglicky a že „*velmi čistě se nesl a dle zevnějšku připomínal spíše na Ameríkána nežli na Čecha*“.⁹⁵⁹ Pozice krajanůvých důstojníků mezi jejich kolegy nebyla vždycky zcela jednoduchá, jak se o tom přesvědčil Bedřich Werther. Původem slovenský kapitán 8. newyorského pluku se musel potýkat s intrikami některých důstojníků a především svého plukovníka.⁹⁶⁰ Naopak mimořádně oblíbený byl mezi svými americkými kolegy kapitán 56. massachusettského pluku Leodegar Maria Kinsky. Tento veterán rakouské armády, netající se svým češtvím, byl mezi nimi považován za excelentní příklad vojáka. Po jeho smrti roku 1892 mu bývalí spolubojovníci vzdali hold vydáním pamětního spisu.⁹⁶¹ Nejvyšších hodností dosáhl mezi důstojníky českého původu patrně jindřichohradecký rodák Antonín Pokorný, který udělal kariéru v několika newyorských jednotkách a skončil jako podplukovník, a John Pilsen, velitel dělostřelectva sboru generála Frémonta a jeho Aide-de-Camp, jenž dosáhl stejné hodnosti.⁹⁶²

Řada českých vojáků účast ve válce zaplatila životem nebo zraněním s trvalými následky, ale trpěli i mnozí další. Novinář Franta Mráček se ve vojenském ležení nakazil tyfem a po propuštění žil se svou mladou rodinou v hrozném bídě, ve které mu alespoň pomáhal

⁹⁵⁷ Viz *Květy americké*, 27. 4. 1887. Narukoval do kumpanie F 13. texaského pěšího pluku.

⁹⁵⁸ Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 1/4, Josef Vodvárka Tomáši Čapkovi, 6. 1. 1907.

⁹⁵⁹ Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/2, rukopis Jana Boreckého nadepsaný O Jonáši, s. 1.

⁹⁶⁰ Srov. dopis Jana Zajíčka z 9. 3. 1862 ve VLHA (ed.): *Dopisy z války Severu proti Jihu*, s. 44-45.

⁹⁶¹ *In Memoriam: Leodegar Maria Kinsky*. Sans peur et sans reproche. New York 1892.

⁹⁶² Viz VLHA (ed.): *Dopisy z války Severu proti Jihu*, s. 49.

kamarád Borecký.⁹⁶³ Zvláštní byl případ Františka Míky. Provozoval hostinec v Manitowocu a pracoval jako úřední písař v Green Bay. Za vypětí při úředničtině na začátku války zaplatil očním zánětem, v jehož důsledku zcela oslepl. Ve *Slávii* se pak objevovaly výzvy ke sbírkám a chicagská Slovanská lípa uspořádala v jeho prospěch divadelní představení.⁹⁶⁴ Míkův život nicméně skončil smutně, i díky nevlídnému chování jeho ženy.⁹⁶⁵

Zdaleka největší odezvu ovšem vyvolala násilná smrt triumfujícího prezidenta Abrahama Lincolna, následující krátce po schválení 13. dodatku ústavy, kterým bylo zrušeno otroctví na celém území USA, a kapitulaci generála Lee u Appomattoxu. Za zesnulým státníkem stanuli i ti, kteří jeho administrativě nemohli před rokem či dvěma přijít na jméno. Místo nařikání na těžké časy se nyní mluvilo o velikých obětech, které byly položeny v zájmu odstranění poskvrny Spojených států.⁹⁶⁶ *Pozor* uvedl, že „[...] každému horlivému a věrnému občanu Sp. Obcí musí srdce krváceti nad ztrátou hlavy této velké republiky“.⁹⁶⁷ V kostelech po celé zemi zněla kázání o tom, že Lincoln padl jako mučedník za svatou věc svobody. Podobná slova použil farář František Kún v kázání pro česko-moravské bratry v Ely v Iowě.⁹⁶⁸ V New Yorku se asi padesátka místních Čechů zúčastnila smutečního pochodu,⁹⁶⁹ v Chicagu vzdali Češi a Poláci prezidentovi úctu společnou proklamací.⁹⁷⁰ Silnou odezvu vzbudila Lincolnova smrt i ve staré vlasti. Vojta Náprstek připravil v Praze kondolenci⁹⁷¹ a objevilo se množství nekrologů, z nichž patrně nejpohnutější napsal Jan Neruda.⁹⁷²

Do poválečného období vstupovali čeští krajané především jako stoupenci republikánské strany. Postupně se odkrývající projižanská rekonstrukční politika Lincolnova nástupce Johnsona, která začala postupem času pobuřovat značnou část americké veřejnosti a Kongres, byla kriticky vnímána i v českoamerickém tisku. V St. Louis zůstával až do sedmdesátých let patrný příklon k radikálním republikánům. Na jejich stranu se programově stavěly všechny tamní krajanské noviny – od *Pozoru* a *Pozoru amerického* přes *Národní*

⁹⁶³ Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/2, Jan Borecký Janu Vratislavu Čapkovi, 6. 3. 1904; *ibid.*, Jan Borecký Janu Vratislavu Čapkovi, 12. 9. 1904.

⁹⁶⁴ Viz *Slávie*, 24. 3. 1865; Library of Congress, Thomas Capek Papers, 5/7, novinový výstřižek Ze starých vzpomínek VIII. Založení tělocvičného spolku Sokol (pro D. Č. píše Václav Lenocho), s. 708.

⁹⁶⁵ Už jako slepec Míka napsal divadelní hru *Slepý sirotek*, která se údajně hrála i v Praze. Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/2, Jan Borecký Janu Vratislavu Čapkovi, 14. 12. 1905.

⁹⁶⁶ Srov. pasáže z proslavů pronesených na půdě chicagské Slovanské lípy: *Slávie*, 31. 4. 1865.

⁹⁶⁷ *Pozor*, 19. 4. 1865.

⁹⁶⁸ VAVRA, Edwin J.: *Our First 50 Years Serving Our Lord*. First Presbyterian Church near Ely, Iowa. Ely 2008, s. 25.

⁹⁶⁹ Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 1/3, Josef Štěpánek Tomáši Čapkovi, 25. 2. 1921.

⁹⁷⁰ *Chicago Tribune*, 19. 4. 1865.

⁹⁷¹ NPM, Vojta Náprstek, 3/3/11, anglicky psaný koncept kondolence z 1. 5. 1865.

⁹⁷² *Hlas*, 30. 4. 1862.

noviny až po *Občanské noviny*.⁹⁷³ Ty napadaly nejen demokraty, ale též liberální republikány.⁹⁷⁴ K demokratické straně naopak jasně inklinovaly chicagské *Katolické noviny*, vycházející v letech 1867–1868.⁹⁷⁵ Jejich orientace vycházela z všeobecné linie katolické církve v USA. Demokratická strana byla v té době již tradiční stranou katolických přistěhovalců, především konzervativních Irů, kteří dominovali církevní hierarchii a ocitali se v přirozené opozici k reformně-protestantskému a nativistickému elementu republikánské strany.

S korupčními skandály administrativy někdejšího válečného reka Ulyssese S. Granta (prezidentem 1869–1877) a s novými problémy, které vyvstávaly v jednotlivých státech a v Unii samotné, nastal v průběhu sedmdesátých let postupný příklon Čechů k demokratům. Kromě politických hledisek sehrála v tomto ohledu svoji roli vazba mezi republikány a abstinenčním hnutím. Zákazy otvírání salónů v neděli nebo pokuty za opilost, to byla pro Čechy, stejně jako pro Němce, naprosto nepřijatelná záležitost.⁹⁷⁶ Během voleb roku 1876 se například chicagští Češi zcela rozštěpili, takže někteří jejich předáci doporučovali volit republikány, zatímco jiní demokraty.⁹⁷⁷ Karel Jonáš se v roce 1872 připojil k liberálním republikánům, kteří se pokusili postavit proti Grantovu centralisticko-radikálnímu křídlu. O čtyři roky později svůj rozchod s republikány dovršil úplně a svoji energii zapojil do služeb demokratické strany, respektive konzervativních „bourbonských demokratů“.

V letech následujících po skončení války Severu proti Jihu se nekomplikoval pouze postoj Čechů k politickým stranám, ale i k bývalým otrokům. Občanská válka a následná rekonstrukce Jihu postavení černošského obyvatelstva v žádném případě pozitivně nevyřešila, pouze posunula do nové fáze. Hluboké sociální problémy, jež vyplývaly z papírového zrovnoprávnění několika milionů nevzdělaných, nekonkurenceschopných a v objetí rasismu sevřených lidí, nebylo možné vyřešit v časovém horizontu několika let.⁹⁷⁸ O deziluzi na straně amerických Čechů svědčí slova Štěpána Slováčka z texaského Fayetteville, určená Jonášovi: „*Tých černých městanův tu také máme do syta až k vrhnutí (zvracení), a kdyby bylo víc času k psaní, tak bychme [sic] vám toho napsali až [až] – a také by snad slušelo něco dát*

⁹⁷³ Srov. programový úvodník v *Občanské listy*, 30. 3. 1871.

⁹⁷⁴ Viz *Občanské listy*, 20. 3. 1871.

⁹⁷⁵ Přes veškeré úsilí se mi nepodařilo sehnat žádný exemplář *Katolických novin*. Představu o nich si lze udělat alespoň nepřímo. Srov. např. kritiku jejich demokratických hledisek včetně zastávání se prezidenta Johnsona v *Národní noviny*, 3. 4. 1868. Vyhraněně prodemokratické stanovisko vyjádřil i saintlouiský kněz Josef Hessoun: SOA Litoměřice, pobočka Žitenice, Mělnicko-hořínští Lobkovicové, Politická a osobní pozůstalost Jiřího Kristiána Lobkovic, Josef Hessoun Jiřímu Kristiánovi Lobkovicovi, 19. 8. 1868 (v současnosti se již lobkovicové fondy na tomto místě nenacházejí, protože jsou v osobní správě Martina Lobkowicze).

⁹⁷⁶ Viz CHRISLOCK: *Charles Jonas 1840–1896*. Czech National Liberal, Wisconsin Bourbon Democrat, s. 81–82.

⁹⁷⁷ Viz *Chicago Daily Tribune*, 26. 8. 1876.

⁹⁷⁸ Blíže např. FONER, Eric: *Forever Free*. The Story of Emancipation and Reconstruction. New York 2005.

k vědomosti tým našim rodákům, kteří černé měšťany neviděli, aby se aspoň v novinách něco o nich dozvěděli od nás, kteří sme je litovali, dokud byli v otroctví, a teď – teď bysme je rad'o [sic] ani neviděli."⁹⁷⁹ Skepsí o černoších nešetřil ani Josef Václav Sládek, což je u tohoto velkého obhájce indiánů poněkud překvapivé. V roce 1869 se vydal na vlastní pěst z Wisconsinu do Texasu, kde se s černochoy setkával mnohem intenzivněji než na Severu. Vzhledem k jejich nevzdělanosti se domníval, že po vybavení hlasovacím právem budou „hrozným materiálem“.⁹⁸⁰ Pro jednoduchou optiku, kterou nabízela publicistika a patetické lidové povídky otiskované ve staré vlasti, nebyl v komplikované realitě Spojených států prostor. S postupující akulturací měl rasismus mezi českými krajany dále vzrůstat.

⁹⁷⁹ Wisconsin Historical Society, Charles Jonas Papers, Correspondence 1864–1869, Štěpán Slováček Karlu Jonášovi, 17. 5. 1869.

⁹⁸⁰ PFAFF: *Americký „sen“ J. V. Sládka (1868–1876)*, s. 37.

11. Tradiční církve a náboženský konflikt

*Ach já nešťastné stvoření,
co já tu pokusím,
co snášeti musím,
všelijakého soužení,
že to ani není k vyslovení:
Já ubohý velebníček,
žiju tu jak mučedníček!*

Píseň českého faráře v Americe⁹⁸¹

Poslední výstřely občanské války doznávaly během května 1865. Čeští přistěhovalci se ale museli potýkat ještě s jedním konfliktem. Šlo o boj mnohem trvalejší povahy, bez možnosti uzavřít mír, a o to trpčejší, že vzešel z jejich vlastní komunity. Mělo se v něm potvrdit, že v polarizovaných společnostech 19. a 20. století nabízelo jednu z nejsilnějších sociálních identit náboženské sektářství.⁹⁸²

Jak bylo uvedeno výše, masovou emigraci z českých zemí předstihli katoličtí kněží, kteří ve Spojených státech působili prostřednictvím vídeňské Leopoldinenstiftung für das Kaiserreich Österreich zur Unterstützung der amerikanischen Missionen.⁹⁸³ Relativní význam českých zemí pro činnost této organizace dokumentuje zastoupení českých rodáků mezi jejími misionáři. Roku 1869 pocházelo 19 z celkového počtu 98 rakouských misionářů v USA z českých a moravských diecézí – po čtyřech z brněnské, budějovické a pražské, po jednom z královehradecké a litoměřické a konečně pět z olomoucké.⁹⁸⁴ Jejich počty byly samozřejmě vzhledem k množství vystěhovalců a jejich roztroušení napříč řadou amerických států

⁹⁸¹ *Diblík*, 1. 6. 1873.

⁹⁸² Formulace dle MCLEOD, Hugh: *Náboženství a lidé západní Evropy 1789–1989*. Brno 2007, s. 55. Srov. též kontroverzně přijatou tezi 19. století jako století druhé konfesionalizace: BLASCHKE, Olaf: *Das 19. Jahrhundert. Ein Zweites Konfessionelles Zeitalter?* GG 26, 2000/1, s. 38-75.

⁹⁸³ Ke katolické církvi a přistěhovalcům v USA obecně viz LIPTAK, Dolores: *Immigrants and Their Church*. New York 1989.

⁹⁸⁴ Dle KUMMER: *Die Leopoldinen-Stiftung (1829–1914)*. Der älteste österreichische Missionsverein, s. 160. Zdaleka nejvyšší počty rakouských misionářů pocházely z Brixenu. K roku 1869 jich bylo 30. Jak zdůrazňuje autorka, uvedené cifry nemusí být vyčerpávající. Navíc je třeba vzít v úvahu duchovní českého původu, kteří do Ameriky odešli z diecézí v jiné části monarchie.

naprosto nedostatečné. Dalším negativním faktorem byla finanční stránka budování a vydržování kostelů a farností, což byly záležitosti ležící téměř výhradně na samotných věřících.

Pro církevní život byla typická řada provizorií a improvizací, jako služba jinonárodních kněží (upřednostňováni byli vzhledem k jazykové blízkosti Poláci), sdílení kostelů různými etniky apod. Před příchodem prvního českého kněze Chromčíka v roce 1873 měli česky mluvící osadníci v texaském Fayetteville vážné problémy s německým i polským duchovním. Kvůli neznalosti jazyka si první z nich napsal na tabulku dvojjazyčný seznam hříchů. Ve chvíli, kdy během zpovědi došel v četbě tabulky k odpovídajícímu hříchu, mu zpovídáný na znamení stisknul ruku.⁹⁸⁵ Duchovní museli trávit značnou část svého času na cestách, aby zaopatřili roztroušené fary. Jak vypadala služba na americkém venkově, popsal Bedřich Chmelíček, farář v Damiansville v Illinois: „*Život amerického kněze jest činný, neboť zde je ještě všecko v počátcích. Vzdálenost farních stanovisk od sebe, rozptýlenost osadníků (farmérův) činí život knězovi osamělý; chceš[-]li souseda faráře navštívit, musíš mnoho hodin přes řeky a lesy cestovati; protož každý kněz jest zde v jistém slova smyslu poustevníkem.*“⁹⁸⁶

Představu o těžkém budování prvních kostelů a farností si můžeme udělat na příkladu Tisch Mills ve státě Wisconsin, kam přišli první Češi v roce 1853. Všichni místní osadníci byli katolíci a každou neděli se scházeli k modlitbě a zpěvu nábožných písní v domě Václava Sinkuly. Před Vánocemi 1855 se doslechli o misionáři Josefu Malém, který pobýval v Milwaukee. Při Malého vizitě v nedalekém Kossuthu se za ním jeden krajan pěšky vypravil, aby ho pozval do Tisch Mills. První řádné mše se místní dočkali 27. září 1856. Za oltář při ní posloužil stůl v Sinkulovic stavení. Malý pak osadu navštěvoval zhruba dvakrát do roka, přičemž v létě sloužil obřady venku pod stromy. Tato praxe platila až do roku 1863, kdy zdejší krajané zbudovali vlastními silami kostelík Narození Panny Marie – deset let poté, co se zde začali usazovat.⁹⁸⁷ V New Yorku se českým katolíkům dostalo prvního shromaždiště dokonce až v roce 1874, a to v přízemí německého kostela sv. Mikuláše. Vlastní kostelík sv. Cyrila a Metoděje získali teprve koncem následujícího roku.⁹⁸⁸

Vazby na duchovní za Atlantikem, stejně jako publikování zpráv Leopoldinenstiftung, znamenaly, že čeští kněží měli ve vlasti o situaci v zámoří poměrně bohaté informace.

⁹⁸⁵ Dle ústního podání Louise Polanského CHROUST, David Z.: *Fayetteville Area Heritage Museum* [nepublikovaný rukopis], s. 1.

⁹⁸⁶ *Blahověst*, 5. 8. 1865.

⁹⁸⁷ Viz Immigration History Research Center, Minneapolis, Charles Vyskocil Papers, 1, nestránkovaný rukopis nadepsaný Kostel Narození Panny Marie v Tis[c]h Mills, Wis.

⁹⁸⁸ Viz ČAPEK: *The Czech (Bohemian) Community of New York*, s. 50.

V české literatuře s vystěhovaleckou tematikou se tak začala již v padesátých letech objevovat upozornění na odpadání od víry. Vyšehradský kanovník Ehrenberger v *Listech z Ameriky a o Rusi* varoval, že v amerických městech „mužové za zlým příkladem jiných velmi snadně obžerství a hejřivosti přivyknou, a dívky navštěvující tamnější tak zvané svobodné školy [se] svaté víře a mateřskému jazyku odcizují“.⁹⁸⁹ Postava Češky, žijící již léta v New Yorku, říká v téže povídce o městě St. Louis, že „půda jest tam lacinější a po celém okolí tolik Čechů, že v dotčeném městě svou vlastní obec, kostel, ba i kněze Čecha mají“.⁹⁹⁰ Jednalo se o narážku na vůbec nejstarší českou katolickou farnost ve Spojených státech. Není pochyb, že tuto zmínku Ehrenberger do své knihy zařadil účelově, ve snaze předejít odcírkevňení českých emigrantů. Saintlouiská osada sv. Jana Nepomuckého byla založena v roce 1854. Později se stala kulturní základnou katolických krajanů, místem vydávání jejich časopisů a jiných tiskovin. Byla zároveň dějištěm prvního otevřeného náboženského konfliktu v krajanské komunitě.⁹⁹¹ Představitelé katolické církve, stejně jako prostí věřící, se zde střetli s fenoménem tzv. svobodomyslnosti, který se stal postupně pro krajanskou Ameriku charakteristickým a ke konci 19. století v ní dokonce převládl.⁹⁹²

V saintlouiském bohosloveckém semináři vystudoval už na začátku padesátých let 19. století mladý kněz Jindřich Lipovský z Lipovic.⁹⁹³ Dobrodružný rodák z jižních Čech toho měl za sebou hodně: noviciát u jezuitů ve Štýrském Hradci, krátké studium bohosloví v Salzburgu, kariéru rakouského kadeta a účast v protirevolučních bojích v Itálii. V roce 1850 pověsil poručík Lipovský vojenské řemeslo na hřebík a vrátil se k dřívějšímu předsevzetí odejít na misii do zámoří. Vydal se do St. Louis, kde studoval na semináři a působil jako pomocník v redakci katolických novin *Herold des Glaubens*. Po vysvěcení na kněze se stal roku 1853 farářem v německém kostele Panny Marie Vítězné, kde ho navštěvovali také čeští přistěhovalci. Jejich počet byl tak velký, že bylo rozhodnuto založit pro ně samostatnou farnost. V březnu 1854 Lipovský poprvé sloužil Čechům mši a vzápětí započal na křížovatce

⁹⁸⁹ EHRENBARGER: *Listy z Ameriky a o Rusi*, s. 7.

⁹⁹⁰ *Ibid.*, s. 28.

⁹⁹¹ Pojem náboženský konflikt používám v intencích historika Hugh McLeoda. Viz úvod ke sborníku MCLEOD, Hugh (ed.): *European Religion in the Age of the Great Cities, 1830–1930*. London 1995, s. 1–42.

⁹⁹² Komentáře a odhady početního zastoupení svobodomyslných mezi krajany viz např. úvod k ŽIŽKA, Arnošt Jan: *Kulturní přínosy amerických Čechů*. Praha 1932; HOUŠT: *Krátké dějiny a seznam česko-katolických osad ve Spoj. státech amerických*, s. III; ČAPEK: *The Čechs (Bohemians) in America*, s. 119.

⁹⁹³ K Lipovskému podrobněji RIEGER, František Ladislav (ed.): *Slovník naučný*, díl 4, Praha 1865, s. 1303–1304; KUMMER: *Die Leopoldinen-Stiftung (1829–1914)*. Der älteste österreichische Missionsverein, s. 213. Bližší informace, byť někdy nepřesné, obsahují také krajanské prameny: HABENICHT: *Dějiny Čechův amerických*, s. 22–24; ČAPEK: *Památky českých emigrantů v Americe* [2. doplněné vydání], s. 64; HOUŠT: *Krátké dějiny a seznam česko-katolických osad ve Spoj. státech amerických*, s. 3. Podle Houště měl za sebou Lipovský i vojenskou účast v Mexiku, tedy patrně v americko-mexické válce, což se však z časových důvodů jeví jako nemožné.

11. ulice a Lafayette Avenue se stavbou skromného dřevěného kostela.⁹⁹⁴ Farnost sv. Jana Nepomuckého, při které fungovala i česká škola, byla otevřena 20. dubna 1855. Po roce existence se k ní hlásilo přibližně 250 rodin a bylo v ní vykonáno 1 250 křtů.⁹⁹⁵ Na kopci v okolí kostela se postupně konsolidovala rostoucí česká osada, která získala přívlastko Bohemian Hill. V červenci roku 1856 se Lipovský odebral na návštěvu do Čech, kde mimo jiné v *Lumíru* varoval před stěhováním do Ameriky.⁹⁹⁶ Brzy se zase do Ameriky vrátil, ale jeho následující kariéra již s farností sv. Jana Nepomuckého spjata nebyla. Působil u biskupa Neumanna ve Filadelfii, v roce 1860 odešel do Říma a následně na misie do Anglie a do Číny.

Lipovského nástupcem v St. Louis se stal moravský rodák František Trojan, který zde setrval osm let.⁹⁹⁷ Podobně, jako před ním Lipovský, byl zároveň pomocníkem generálního vikáře Saintlouiské arcidiecéze Josefa Melchera, rodilého Vídeňáka. Mezi Trojanem a jeho farníky však došlo k vážným rozmlíškám. Krajanská katolická literatura o nich hovoří jen velmi stručně a neurčitě.⁹⁹⁸ Důsledkem každopádně bylo, že na kostele rostl dluh a česká farní škola zanikla. Roku 1864 byl Trojan přesazen do Chesteru v Illinois a kostel sv. Jana Nepomuckého byl uzavřen.⁹⁹⁹ Nedlouho předtím, na začátku roku 1864, obdržel Vojta Náprstek v Praze dopis od Antonína Elznera, který se pokusil o obnovení chodu saintlouiské farní školy. Všeobecně známého přítele amerických krajanů žádal o zprostředkování objednávky českých katechismů, modlitebních knih a učebnic. Svěřil se mu také s plánem vydávat vlastní noviny, v nichž by vycházely články v „*katolickém smyslu*“.¹⁰⁰⁰ Učinil tak zjevně z nevědomosti o Náprstkových antiklerikálních postojích. Byly to právě Náprstkovy *Milwaukie Flugblätter*, které vedly v padesátých letech nekompromisní pokrokařskou kritiku katolické církve, a jež si tropily drsné šprýmy mimo jiné i z dění v St. Louis. Záměry učitele Elznera Náprstek pravděpodobně oslyšel. Nezdařil se ani pokus získat do St. Louis oblíbeného kněze Antonína Krásného z Clevelandské diecéze, někdejšího účastníka

⁹⁹⁴ Podle oficiálních záznamů sloužil Lipovský u sv. Jana Nepomuckého už od 13. ledna 1854. Snad jde o datum schválení založení farnosti. Archives and Records Office of the Archdiocese of St. Louis, RG III, Lipowsky, Henry.

⁹⁹⁵ Archives and Records Office of the Archdiocese of St. Louis, RG IV B 59, St. John Nepomuk, statistika farnosti za rok 1855 vyplněná Jindřichem Lipovským.

⁹⁹⁶ *Lumír*, 11. 9. 1856. Tohoto Lipovského varování využil i František Cyril Kampelík. Viz KAMPÉLÍK: *Průmyslné návrhy*, s. 75-76. Starší literatura zpravidla mylně udává jako dobu Lipovského odchodu do Čech začátek roku 1857.

⁹⁹⁷ Podle osobní složky v arcidiecézním archivu v St. Louis vystřídal Trojan Lipovského zřejmě v srpnu 1856. Archives and Records Office of the Archdiocese of St. Louis, RG III, Trojan, Franciscus.

⁹⁹⁸ Srov. HOUŠT: *Krátké dějiny a seznam česko-katolických osad ve Spoj. státech amerických*, s. 5; *125th Jubilee of St. John Nepomuk Church 1854-1979*. St. Louis 1979, s. 36; HABENICHT: *Dějiny Čechův amerických*, s. 24. Kompletně pak tuto citlivou záležitost vynechává HARRIS, NiNi: *Bohemian Hill. An American Story*. St. Louis 2004.

⁹⁹⁹ Viz Archives and Records Office of the Archdiocese of St. Louis, RG III Trojan, Franciscus; KUMMER: *Die Leopoldinen-Stiftung (1829-1914)*. Der älteste österreichische Missionsverein, s. 241.

¹⁰⁰⁰ NPM, Vojta Náprstek, 34, Antonín Elzner Vojtovi Náprstkovi, 13. 1. 1864.

revolučního hnutí v letech 1848–1849, který byl před odchodem do Ameriky v roce 1857 politicky perzekuován a dokonce vězněn.¹⁰⁰¹

Když se českým osadníkům nepodařilo uspět u vlastního biskupa, obrátili se s žádostí o kněze do vlasti. Vzhledem k tomu, že značná část z nich pocházela z jižních Čech, oslovili biskupa Jana Valeriána Jirsíka. Na jaře roku 1865 dorazily do budějovické diecéze postupně tři dopisy. První adresoval generální vikář Saintlouiské arcidiecéze Melcher, který upozorňoval, že ve městě žije bez duchovního pastýře okolo 5 000 Čechů, a že „jsou zde přemnozí, kteří ve své staré vlasti též víru svou zanechali, leč jest přece větší díl těch, kteří při víře otců svých setrvají, kteří ale, nepřijde-li brzká pomoc, i s dětmi svými nevěře za obět padnou“.¹⁰⁰² Případnému zájemci nabízel rovněž zaplacení cesty. Druhý dopis odeslal z města na Mississippi český lékař Neumann a třetí skupina českých osadníků. Ti se obraceli o pomoc s naléhavou výzvou: „Jsme nyní rok bez duchovního, majíce kostel zavřený, a co bídu naši zveličuje, že mládež naše v zkázu běží. Ó, kdyby to Budějovické kněžstvo vidělo!“¹⁰⁰³ Jirsík nechal žádost uveřejnit v oběžníku a na stránkách *Blahověstu*. Ten na konci června uvedl, že do Saintlouiské arcidiecéze byl na svou žádost propuštěn vodňanský kaplan Václav Řepiš. Jeho americká misie ale byla nakonec spojena s Clevelandem.¹⁰⁰⁴ Na post správce české farnosti v St. Louis měl nastoupit jistý Josef Hessoun.

Kněz, který si měl v následujících desetiletích za svoji činnost vysloužit přízvisko „saintlouiský tatíček“, se narodil roku 1830 ve Vrcovicích nedaleko Písku.¹⁰⁰⁵ Po studiu v budějovickém semináři byl Hessoun roku 1853 vysvěcen na kněze. K odchodu do USA ze svého působiště v Jiníně se odhodlal po smrti matky, na kterou byl úzce vázán. Podle knihy napsané jeho synovcem, taktéž knězem, Josefem Souhradou, podal Hessoun o svém rozhodnutí následující vysvětlení: „Bylo by to na nejvyšší smutné a věčná hanba musela by stíhat nás kněze, kdyby nikdo se nevynašel, jenž by nechtěl slyšeti úpěnlivé volání rodáků za mořem, jenž by nechtěl podporou býti klesajícím, anjelem strážným pobloudilým a útěchou hynoucím. Lid náš, část národa Českého za mořem umírá, my víme o bídě jich a my bychom mohli zůstat zde nečinnými?! Na příchodu kněze záleží snad zachránění tisíců životů otců,

¹⁰⁰¹ K pokusu získat Krásného (ukrytého pod šifrou K) viz PROCHÁZKA, Karel: *Pravda, čili volné posouzení událostí a pokroku XIX. století pomocí historie a jiných pramenů*. 1. díl. St. Louis 1865, s. 56. Jinak ke Krásnému blíže HOUŠŤ: *Krátké dějiny a seznam česko-katolických osad ve Spoj. státech amerických*, s. 376-380.

¹⁰⁰² Přepis žádosti z věstníku cituje SOUHRADA, Josef: *Odchod českého kněze do Ameriky*. Obrázek ze života. Praha 1870, s. 9-10.

¹⁰⁰³ *Blahověst*, 5. 5. 1865.

¹⁰⁰⁴ Viz *Blahověst*, 25. 6. 1865.

¹⁰⁰⁵ K Hessounově životu a počátečnímu působení v Americe viz především SOUHRADA: *Odchod českého kněze do Ameriky*; jeho text z velké části přetiskuje a pro pozdější období rozvádí HOUŠŤ: *Krátké dějiny a seznam česko-katolických osad ve Spoj. státech amerických*, s. 5-57.

*matek a dítek pro život věčný, na příchodu jeho záleží zachování cti jména Českého v cizině, záchranění přátel našich od záhuby!*¹⁰⁰⁶

Zatímco byla mezi Budějovicemi a St. Louis vyřizována korespondence ohledně Hessounovy přepravy, mladý duchovní se dílem náhody setkal s reemigrantem, který v jeho budoucím působišti nějakou dobu žil. To, co od něj kněz slyšel, ho od cesty za oceán málem odradilo: „*Ten mi ale učinil takový popis o tamnějších [sic] sociálních, náboženských a klimatických poměrech a o stavu St. Louis-ské osady, že krátil se mi duch úzkostí, a krátký obsah celé řeči pak byl, že na nějaké účinkování mezi lidem tím není ani pomyšlení a že se tam marně obětuju.*“¹⁰⁰⁷ Poděšený Hessoun se vydal za biskupem Jirsíkem, který jej přesvědčil, aby věc posuzoval s klidnější hlavou. V polovině července došlo Souhradovi od strýce toto oznámení: „*Kostky dopadly – Bůh rozhodl! Dne 3. září t. r. odeberu se do St. Louisu.*“¹⁰⁰⁸ Aniž by Hessoun ohlašoval ranní návštěvu kostela, 3. září 1865 se tam s ním přišlo rozloučit množství farníků. Neméně dojatý synovec Souhrada ho doprovodil do Strakonic, kde se rozloučili. První zprávu od strýce dostal až následujícího měsíce. Na třiadvacet dní trvající cestě přes Atlantik Hessounovi nepřálo počasí a během několikadenní silné bouře si nebyl jistý zachováním života. Dne 26. září přistál v New Yorku a o čtyři dny později dorazil do cíle své cesty.

Během nebezpečné bouře na Atlantiku se Hessoun usilovně modlil k Panně Marii. Záhy se měl na vlastní kůži přesvědčit, že značná část krajanů by se mu pro takové konání nejspíše vysmála. Jedna námořní momentka z plavby do Ameriky nám zanechala svědectví o jistém Karlu Vyskočilovi, který se jal spolucestujícím na palubě „*líčiti, jak v Čechách je ještě lid bláznivý a nevědomý, a vinu sváděl na vládu a hlavně na kněžstvo*“.¹⁰⁰⁹ Takových, jako byl vystěhovalec Vyskočil, bylo mezi krajany mnoho. Přestože byl Hessoun varován, vystupňování náboženského konfliktu a početní zastoupení svobodomyšlných mezi saintlouiskými krajany měly jeho obavy ještě překonat. Už od časů faráře Lipovského, a především Trojana, byla tamní komunita hluboce rozdělená.

St. Louis bylo jako největší česká enkláva padesátých let 19. století nejen rodištěm nejstarší české farnosti, ale také prvních českoamerických novin a spolků. Zhruba v téže době, kdy vznikala farnost sv. Jana Nepomuckého, byl v hostinci Berlin krajana Jakuba Mottla

¹⁰⁰⁶ SOUHRAVA: *Odchod českého kněze do Ameriky*, s. 12-13.

¹⁰⁰⁷ *Ibid.*, s. 15-16.

¹⁰⁰⁸ *Ibid.*, s. 16.

¹⁰⁰⁹ *Amerikán Národní kalendář* [na rok 1900]. Chicago 1899, s. 232. Uvedená scéna se odehrála roku 1853 a přítomen jí byl i první českoamerický žurnalista František Kořízek.

založen podporující spolek, na jehož základech postupně vyrostla ČSPS.¹⁰¹⁰ Původní přízvisko organizace bylo odvozeno od názvu Mottlova hostince a znělo prostě Berlínský spolek. Všichni členové museli původně skládat následující přísahu: „*Přísahám Bohu, že každého z naší české společnosti jako bratra milovati budu; též přísahám, že naše stanovy jako nejsvětější příkázání zachovávati budu; přísahám, že se ani slovem o jednání našeho bratrstva neprořeknu; též přísahám, že jsem tu přísahu bez nucení a při dobrém rozumu vykonal a svolávám na sebe největší tresty od Boha, kdybych někdy svévolně tuto přísahu zrušil! Amen!*“¹⁰¹¹ Jak je z textu patrné, spolek zpočátku nechoval protináboženské sentimenty. Jeho předseda František Nikerle a pokladník Anton Neustadt byli oba pevní katolíci a v pozadí stál farář Lipovský. Přesto zde existoval základ rozštěpení, k němuž se nachýlilo během několika málo měsíců, a které nakonec vyústilo ve vnitřní zápas o moc mezi věrnými farníky a antiklerikálními svobodomyšlníky. Snad k tomu přispěla zjitřená atmosféra po vyhlášení dogmatu o neposkvrněném početí Panny Marie na konci roku 1854.

V čele svobodomyšlné frakce českého spolku stál Václav Pohl, politický uprchlík z roku 1849, bývalý člen Slovanské lípy a Svornosti, který s Vojtou Náprstkem na začátku padesátých let spoluzakládal Československou jednotu v New Yorku. O rozhodujícím okamžiku pro budoucí směřování Berlínského spolku víme ze vzpomínek svobodomyšlníka Václava Bandhauera. K rozuzlení došlo na valné schůzi, při níž pokladník Neustadt oznámil, že ponese jméno Římsko-katolický spolek. Nato mezi přítomnými nastala vřava. Hostinský Mottl popadl tajemníkovy knihy a vyhnal je i s některými stoupenci po schodech z budovy. „*Předseda i přívrženci druzí israelity Neustadta, jenž chtěl mít spolek katolický, následovali. Po tomto rámusu a rozechvění libovali si svobodomyšlní, že tak zrovna chtěli mít.*“ Pohl byl zvolen předsedou a „*k radosti nás všech přítomných oznámil slovy nadšenými: Od dnešního dne tento spolek nazývá se Česko slovanská podporující společnost.*“¹⁰¹² Katolíci a svobodomyšlní si tak nakonec založili dvě různé organizace, což vzhledem k nízkému počtu členů rozhodně nebylo přínosné.

O tom, z jakých ideových pozic saintlouisští svobodomyšlníci vystupovali, svědčí spis Karla Procházky *Pravda, čili volné posouzení událostí a pokroku XIX. století pomocí historie a jiných pramenů*. Jedná se o nejstarší původní knihu vytištěnou v USA v češtině. Byla publikována na přelomu jara a léta 1865, tedy nedlouho před Hessounovým příchodem.¹⁰¹³

¹⁰¹⁰ K historii spolku viz MARTÍNEK: *Století jednoty C.S.A., 1854-1954*.

¹⁰¹¹ HABENICHT: *Dějiny Čechův amerických*, s. 36-37.

¹⁰¹² Dle vzpomínky Václava Bandhauera v *Amerikán Národní kalendář [na rok 1896]*. Chicago 1895, s. 194-196.

¹⁰¹³ Oznámení o brzkém vydání knihy viz *Slávie*, 2. 5. 1865. Zamýšlený druhý díl již publikován nebyl.

Její autor o sobě v úvodu uvedl: „[...] nepřítel hloupostí fanatismus [sic] hanebných šmejdů nestydatých roznášeců království božho jsem, a vždycky připraven takové řemeslo, jenž oni církví nazývají, a víru kterou na protivných úsudcích zdravého rozumu založili a zpotvořili, zatratiti [...].“¹⁰¹⁴ K sepsání spisu vedlo Procházku přesvědčení, „že mezi našinci zde v Americe rozšiřuje se mnohem horší fanatismus a mystika nežli to jest k spatření nyní v nekatoličtějších místech naší staré vlasti.“¹⁰¹⁵ Kromě přehledu církevního zpotvoření „čistě ideálně sestaveného programu Ježíšova učení“, odvolávání se na Karla Havlíčka či popírání božství „nejprvnějšího liberálisty“ Ježíše, obsahuje spisek kritiku propojení církve a státu, zpovědi, odpustků, inkvizice, jezuitských misionářů, zámožnosti církve a encykliky Quanta cura. Procházka také hlásal nevyhnutelný „všeobecný pokrok a blahobyť člověčenstva“ a tvrdil, že „člověk může v každém náboženství, pakli je zachová, spasení dojíti“.¹⁰¹⁶ Ve srovnání s Evropou spatřoval katolickou církev v Americe jako méně pompézní, avšak o to záludnější a vysávající prosté věřící ještě účinněji.

Na konci svého pamfletu se Procházka přenesl od obecných poměrů přímo k situaci v St. Louis, čímž (byť krajně tendenčním způsobem) vrhnul světlo na nejasné okolnosti krize ve farnosti sv. Jana Nepomuckého. Ukazuje se, že její příčinou byla jednak problematická osobnost duchovního pastýře, ale hlavně majetkové spory. Ve Spojených státech poloviny 19. století se stále kvalitněji organizovaná katolická církev střetávala s fenoménem farních rad, které mnohdy neváhaly vystupovat proti svým kněžím. Tento protiklad vycházel ze styku svébytné americké praxe, inspirované protestantskými církvemi, s nově přicházející hierarchií evropského původu.¹⁰¹⁷ Kromě americké tradice lze hledat příčinu konfliktu taktéž v podmínkách, za jakých vznikaly přistěhovalecké farnosti. Vyrůstaly díky financím poskytnutým samotnými věřícími, často ještě před příchodem stálého duchovního. Udržovat si vliv na farní majetek hodlaly spolky věřících i poté, co se jim podařilo kněze sehnat. Faráři, nebo přinejmenším vyšší představitelé jednotlivých diecézí, naopak cítili potřebu zajistit si nad budovami kostelů, far a škol pevnější kontrolu. Postupně se církvi skutečně dařilo tento majetek konsolidovat do svých rukou, ale neobešlo se to bez občasných kontroverzí.

Podle Procházkových slov došlo v St. Louis k tomu, že si katolíci na vlastní útraty postavili kostel, který pak biskup považoval za svoje vlastnictví. „Za to nechává sedět svých ovčiček bez pastýře, jelikož to jsou čeští nespokojenci, majíce zde horlivého pastýře

¹⁰¹⁴ PROCHÁZKA: *Pravda*. 1. díl, s. 3-4.

¹⁰¹⁵ *Ibid.*, s. 3.

¹⁰¹⁶ *Ibid.*, s. 38.

¹⁰¹⁷ Blíže DOLAN, Jay P.: *The Immigrant Church*. New York's Irish and German Catholics, 1815–1865. Baltimore 1975.

(a postřihače), vykousali ho odtud, a kterého by si oni přáli [Krásného z Clevelandské diecéze] – to pan biskup nechce, nebo prý ví, že jest mnoho kacířů mezi tím národem.“¹⁰¹⁸ „Vykousaným pastýřem“ měl Procházka na mysli Trojana, který horlivě vybíral příspěvky na nedopladenou stavbu kostela, „však ale divnou náhodou sebrané příspěvky nebyly položeny na uplátku stavebního dluhu“. Zpronevěrou byl údajně vinen také sám arcibiskup Peter Richard Kenrick. Trojan se měl dopouštět i dalších nechvalných skutků: za zpověď měl vybírat 5 dolarů, z kazatelny spílat volů a hovad. Proti vůli farníků pronajímal v kostele lavice, neváhal vrazit s policií do domu, kde ležela těhotná žena, a jistý otec kvůli němu musel nechat křtít dítě v německém kostele. Další skandál nastal v souvislosti se slavností na památku Jana Husa, uspořádanou Slovanskou lípou. Téhož dne zazněla v kostele sv. Jana Nepomuckého hned tři kázání, ve kterých byl Hus prohlašován za kacíře. Trojanova osobnost se stala natolik kontroverzní, že byl nakonec skutečně odvolán, byť se tomu původně část farníků postavila. Na závěr svého líčení Procházka konstatoval: „Tedy až dosavad kostel v St. Louisu stojí, ale žádný obřad se tam nevykonává; škola pod kostelem také, dívky tam nechodí (někdy prý pan Najman tam dojde) dluhy se uplácují ale přece neubývají, kostel pomaloučku hnije a neopravuje se (co potom?), a taková zůstala památka po duchovních správcích v St. Louis mezi Čechy, pouze zakořeněná nenávisť a mystika.“¹⁰¹⁹

Kolik Procházkových nařčení bylo pravdivých a kolik přehnaných nelze posoudit. O jistém reálném základě kromě taktického mlčení krajanských katolických publikací svědčí i zmínka v jednom Hessounově dopise, podle níž místní krajané „ztratili takřka všecku důvěru před světem a sami k sobě, ačkoliv pouze jim za vinu klást se to nemůže“.¹⁰²⁰ Situace, se kterou se musel nově příchozí kněz vypořádat, byla krajně obtížná. Čeští katolíci nicméně zůstali jistým způsobem organizovaní i po Trojanově odchodu. Ve městě pořád existovala řada anglo- a německojazyčných farností a svoji činnost plynule udržoval Český římskokatolický podporující spolek.¹⁰²¹ O vnitřním dění v Hessounově americké farnosti nás podrobně informují dopisy, které adresoval do Čech svému příznivci a podporovateli Jiřímu Kristiánu knížeti Lobkovicovi. Věřící jej po předchozích zkušenostech přijali s opatrnou nadějí a on začal vyvíjet horečnou aktivitu. Překvapilo jej, jak daleko sahají jeho pravomoci: „Kněz má zde kostelní jmění úplně ve svých rukou, nejsa zodpověden [než] jedině biskupovi,

¹⁰¹⁸ PROCHÁZKA: *Pravda*. 1. díl, s. 51.

¹⁰¹⁹ *Ibid.*, s. 57.

¹⁰²⁰ SOUHRADA: *Odchod českého kněze do Ameriky*, s. 29.

¹⁰²¹ Viz Saint John Nepomuk Parish, St. Louis, knihy spolkových protokolů z let 1857–1860, 1860–1872.

na některých místech jsou kostelní výborové, zde však nejsou.“¹⁰²² Z toho ovšem také vyplývalo, že starosti o kostel a školu ležely právě na jeho bedrech. Výuku hodlal obnovit co nejdříve, protože děti nebyly ve veřejných ústavech vzdělávány v katolické věrouce a rychle se odnárodňovaly. Některé z nich si už podle Hessouna se svými rodiči špatně jazykově rozuměly. V květnu 1867 chodilo do farní školy u sv. Jana Nepomuckého asi 170 dětí, jež byly vyučovány česky a anglicky. V létě téhož roku byli žáci rozděleni do dvou tříd.¹⁰²³

Původní kostel byl v podstatě jednoduchou dřevěnou boudou a školní místnost nebyla podle Hessounova mínění ani hodná toho pojmenování. Pokročil proto k novým, mimořádně nákladným stavebním projektům. Jenom dokoupení sousedních pozemků vyšlo na 9 000 dolarů, z nichž si farnost musela třetinu vypůjčit na dluh. Peníze se sháněly všemi možnými prostředky. Od května do srpna 1870 vybral Hessoun od místních krajanů celkem 16 210 dolarů. Do sbírky se zapojilo 59 osob, které většinou přispěly 100 dolarů a více (nejvyšší příspěvek jednotlivce činil 1 000 dolarů); 1 500 dolarů daroval Český římskokatolický podporující spolek.¹⁰²⁴ Po poradě s generálním vikářem Melcherem sepsal Hessoun žádost o finanční podporu na Leopoldinenstiftung. V její pomoc přitom nekladal valné naděje. Mrzelo ho, že neobdržel ani 149 zlatých, které mu jejím prostřednictvím zaslal biskup Jirsík. Domníval se, že by bylo nejlépe, kdyby se vybrané příspěvky z Čech posílaly bezprostředně českým farnostem v Americe, aby nepřicházely zkrátka. Knížeti Lobkovicovi naznačoval, že by v této věci mohl napomoci především kardinál Bedřich Schwarzenberg.¹⁰²⁵ Přes svoje pochybnosti Hessoun určitou podporu od Leopoldinenstiftung získal. V roce 1868 to bylo 300 zlatých, následujícího roku 500 zlatých a v roce 1871 dokonce 800 zlatých.¹⁰²⁶

V srpnu 1869 došlo ke slavnostnímu otevření nové cihlové školní budovy, „pravé štěpnice boží“, zatímco stará škola byla proměněna na faru. V březnu byl stržen dřevěný kostelík a 15. května 1870 byl na rohu 114. a 62. ulice vysvěcen základní kámen zděného kostela, otevřeného 27. listopadu.¹⁰²⁷ V průběhu sedmdesátých let se farnost dále rozrůstala.

¹⁰²² SOA Litoměřice, pobočka Žitenice, Mělnicko-hořínští Lobkovicové, Politická a osobní pozůstalost Jiřího Kristiána Lobkovic, Josef Hessoun Jiřímu Kristiánovi Lobkovicovi, 27. 3. 1866.

¹⁰²³ Ibid., Josef Hessoun Jiřímu Kristiánovi Lobkovicovi, 11. 7. 1867.

¹⁰²⁴ Archives and Records Office of the Archdiocese of St. Louis, RG IV B 59, St. John Nepomuk, Verzeichniz derjenigen Personen welche zu der böhm. St. Johann v. Nepom. Kirche Geld geliehen haben.

¹⁰²⁵ SOA Litoměřice, pobočka Žitenice, Mělnicko-hořínští Lobkovicové, Politická a osobní pozůstalost Jiřího Kristiána Lobkovic, Josef Hessoun Jiřímu Kristiánovi Lobkovicovi, 25. 2., 19. 8. 1868.

¹⁰²⁶ Údaje dle KUMMER: *Die Leopoldinen-Stiftung (1829–1914)*. Der älteste österreichische Missionsverein, s. 65-66.

¹⁰²⁷ Časové údaje ohledně kostela dle Archives and Records Office of the Archdiocese of St. Louis, RG IV B 59, St. John Nepomuk, přehled dějin farnosti nadepsaný S. Joannis Nepomuceni St. Louis Mo.

V roce 1878 do ní náleželo asi 350 rodin.¹⁰²⁸ Hessoun během onoho roku provedl celkem 195 křtů dětí (žádný křest dospělého) a oddal 24 sňatků (žádný konfesijně smíšený). Farní školu navštěvovalo 370 žáků, jejichž výuku zajišťoval jeden světský kantor a tři sestry notrdamky.¹⁰²⁹ Dalším z významných Hessounových počinů bylo roku 1877 založení České katolické ústřední jednoty, která měla spojovat české katolíky napříč celými Spojenými státy.¹⁰³⁰ Náročnou službu mu od následujícího roku ulehčoval pomocný kněz Josef Maria Rozsévač, vysvěcený krátce předtím v Milwaukee. Hlavní důvody Hessounova úspěchu jako pastýře saintlouiských katolíků pramenily z jeho energie, cílevědomosti a z kvalit jeho charakteru, který uznávali i svobodomyšlníci. Zároveň mu ovšem napomohlo, že s nejkontroverznější událostí v historii farnosti, tedy s převzetím majetku biskupem proti vůli řady farníků, neměl nic společného. „Saintlouiský tatíček“, jmenovaný roku 1897 monsignorem, zemřel v roce 1906 po několika letech vážné nemoci.

Ve všech podnicích ovšem Hessoun úspěšný nebyl. Obzvláštní hořkost zakusil při pokusech založit českoamerické katolické noviny. Prvním projektem, který inicioval, byl týdeník *Katolické noviny*, publikovaný od října 1867 pod redakcí chicagského kněze Josefa Molitora.¹⁰³¹ Motiv k jejich založení vyložil Hessoun takto: „*Začali jsme zde vydávati ‚Katolické noviny‘, bychom náš lid poněkud odtrhli od čtení zdejších politických listů českých, které velmi jsou na újmu náboženskému citu našich dosti kleslých krajanů. Nevím však, jak dlouho to vydržíme; za jedno jsou ted’ okolnosti k takovému podniknutí nepříznivé, a za druhé jsou ti, jenž by se [sic] toho všimati měli, k tomu lhostejnými.*“¹⁰³² Ve stejné době byly v Chicagu založeny noviny *Pokrok*, které svůj profil postavily výhradně na svobodářství a antiklerikálních výpadech. Pravidelnou rubrikou bývaly v *Pokroku* smyšlené listy od jistého Pravdemila, posměšně psané v hanáckém nářečí. Pravdemil vystupoval buď jako naivní katolík, nebo jako ironický kritik. Úroveň jeho humoru naznačuje tato část fiktivního účtu za malířské práce na kostele:

¹⁰²⁸ Je samozřejmě těžké představit si pod tímto číslem počet jednotlivých věřících. V roce 1869 jich mělo být v Hessounově farnosti 2 500. Viz REITER, Ernst Ant.: *Schematismus der katholischen deutschen Geistlichkeit in den Ver. Staaten Nord-Amerika’s*. Statistik aller Deutschen Missions-Pfarreien, Stationen und Schulen, und Wegweiser für katholische deutsche Einwanderer. New York 1869, s. 132-133.

¹⁰²⁹ Archives and Records Office of the Archdiocese of St. Louis, RG III, Hessoun, Joseph, statistika farnosti za rok 1878 vyplněná Josefem Hessounem.

¹⁰³⁰ Viz HALAMÍČEK, František (ed.): *Památník ku zlatému jubileu a XXVII. generálnímu sjezdu První ústřední jednoty v St. Louis, Mo.* St. Louis 1927.

¹⁰³¹ Pokud je mi známo, těchto novin se nedochoval žádný exemplář. Základní informace o jejich publikování viz ČAPEK: *Padesát let českého tisku v Americe*, s. 106-107.

¹⁰³² SOA Litoměřice, pobočka Žitenice, Mělnicko-hořínští Lobkovicové, Politická a osobní pozůstalost Jiřího Kristiána Lobkovice, Josef Hessoun Jiřímu Kristiánovi Lobkovicovi, 25. 2. 1868.

<i>Svatymo Petrovi čerstvy kňore</i>	§0.25
<i>Očistec zcela obnovil a došečke v něm předělal</i>	2.22
<i>Boži Máti hodělal novy dřevěny dítě a hrzke [sic] já omaloval</i>	3.33
<i>Docho svatymo nové ocas a pod něm pěkné černé pontík</i>	0.44 ¹⁰³³

Mnohdy byly antiklerikální výpady mnohem drsnější – jako třeba tvrzení, že v římských kláštorech byly během roku 1849 objeveny stále používané mučírny, nebo že se v žaláři pro jeptišky nacházelo skryté pohřební místo pro novorozeňata.¹⁰³⁴ S věrohodností si antiklerikální žurnalisté často nedělali velkou hlavu. Na jaře 1868 otisknul *Pokrok* text protijezuitského letáku, zaslaného jistým krajanem Krobem. Ve skutečnosti šlo o upravený přepis pamfletu Emanuela Arnolda *Držená řeč od jenerála jezuitů v tajném sněmu v Římě* z roku 1847. Arnold v něm předestřel církevní spiknutí směřující k duševnímu zotročení českého národa a vysloužil si za to 14 dní vězení.¹⁰³⁵ Redakce *Pokroku* text doprovodila následující poznámkou: „*Neprospíváme-li uveřejněním této řeči skutečně pravdě, máme alespoň za to, že smýšlení flandáckému s národem naším a s národy vůbec nečiníme žádné přikori. Choutky flandáctva jsou zajisté daleko horší, nežli zde vylíčeny byly.*“¹⁰³⁶

Existence dvou konfesijně vyhraněných listů se proměnila v souboj, ve kterém se naplnily Hessounovy obavy. V květnu 1868 se na stránkách *Pokroku* objevil posměšný nekrolog *Katolických novin*, zaslaný z podsvětí Pravdemilem. Sv. Petr podle něho *Katolickým novinám* nařídil, aby svoje čtenáře strašily a tlačily na svědomí, dokud z nich nevytlačí všechny klamy a otroctví.¹⁰³⁷ Druhým Hessounovým pokusem byl dvoutýdeník *Hlas*, který krátce vycházel od ledna 1872 přímo v St. Louis. Po rok a půl trvajícím pozastavení byl *Hlas* 7. října 1874 obnoven. Ještě v roce 1876 se ale Hessoun svěřoval Lobkovicovi, že noviny jsou udržovány „*s mnohými těžkostmi a obětmi*“. Měly kolem 1 300 čtenářů, na pohodlné vydržování jich ovšem bylo zapotřebí kolem dvou tisíc.¹⁰³⁸ Nakonec *Hlas* zdárně přežil a stal se jedním z nejdéle fungujících krajaňských periodik.¹⁰³⁹

¹⁰³³ *Pokrok*, 23. 3. 1868.

¹⁰³⁴ *Pokrok*, 4. 6. 1868.

¹⁰³⁵ Viz KOČÍ: *Emanuel Arnold*, s. 14-16. Text pamfletu ibid., s. 117-121.

¹⁰³⁶ *Pokrok*, 27. 4. 1868.

¹⁰³⁷ Viz *Pokrok*, 16. 5. 1868.

¹⁰³⁸ SOA Litoměřice, pobočka Žitenice, Mělnicko-hořínští Lobkovicové, Politická a osobní pozůstalost Jiřího Kristiána Lobkovice, Josef Hessoun Jiřímu Kristiánovi Lobkovicovi, 12. 7. 1876.

¹⁰³⁹ Viz ČAPEK: *Padesát let českého tisku v Americe*, s. 111-112. Podobně jako v případě *Katolických novin* nevím o žádných dochovaných exemplářích *Hlasu* ze sedmdesátých let. NPM uchovává některá čísla až z pozdějších desetiletí.

Náboženské konflikty se v krajanském prostředí otevřeně objevovaly hlavně od druhé půlky šedesátých let, ale docházelo k nim už předtím. Do značné míry o nich nevíme, protože je ještě nereflektoval krajanský tisk a ukrývaly se hlouběji pod povrchem. Obavy z bojkotu věřících čtenářů vedly žurnalisty k tomu, aby se náboženské problematice účelově vyhýbali. Vojta Mašek uvedl Fričovi: „*V Slávii jsem v ohledu náboženském jako beránek, přec nepřítel, jakýž se zde onde vyskytnou, jsou jen v ohledu náboženství. Podivil by jste se, kdyby jste spatřil ty zuřivé katolíky zdejší. Větším dílem jsou nejsprostší a nejlepší exempláry k nalezení mezi farmerama. Nemáte týdnu, aby mě psaní bez podpisu neposílali a tam od začátku do konce nenadávali – oni i zastřelením, utopením hrozí – proč? To nevím, nejsem prý jak se patří katolík!*“¹⁰⁴⁰

Sondu do poměrů mimo redakční svět poskytuje dopis Václava Hladíka z Clevelandu, který se dostával v první půlce padesátých let do sporů kvůli odebrání Náprstkových *Milwaukie Flugblätter*: „*Já mám pokaždý, když přijdou, štvanici s domácima. Se začátku sem je nesměl na hlas ani číst, teď ale sem to tak daleko přivedl, že je smím na hlas číst, a že domácí se se mnou o rozličné články prou. Obyčejně se mi to povedlo je přesvědčit, že Flugblätter mají pravdu. Alespoň sem to přivedl tak daleko, že děti nejdou do katolického kostela a neb školy, nýbrž do protestantského kostela a do obecné školy, a že nejsou pověřčlivé.*“¹⁰⁴¹ V raných letech krajanské Ameriky ještě nebyl náboženský konflikt natolik rozvinutý a „institucionalizovaný“. Čechů žilo v jednotlivých lokalitách málo a v jejich nejstarších spolcích se setkávali katolíci se svobodomyšlnými a protestanty. Dokladem jsou objednávky knih, v nichž nacházíme požadavky na antiklerikální i nábožné tituly. Slovanská lípa v Monmouthu v okrsku Jackson v Iowě žádala v rámci jedné objednávky o Renanův *Život Ježíšův* a Hnojkův *Nebe a země klíč*.¹⁰⁴² Slovanská lípa v Milwaukee zase sháněla Renana, Arnoldovy *Děje husitů*, *Řádění jezuitů v Čechách a na Moravě* a *Dějepis španělské inkvizice*, ale zároveň dva kusy postily, modlitební knihu a „hodně velký“ život Krista pána.¹⁰⁴³ Také v pozdějším období se ukazuje, že v běžném životě byli příslušníci protivných náboženských táborů schopní svoje rozepře překonávat a že náboženský konflikt neměl absolutní povahu.

Na opačném pólu vzájemných vztahů stály naopak soudní procesy, kterých krajanský svět poznal celou řadu. Typicky v nich figurovali novináři obžalovaní duchovními pro pomluvu. První takový proces zažil kvůli *Milwaukie Flugblätter* Náprstek, zažalovaný

¹⁰⁴⁰ LA PNP, Josef Václav Frič, Vojtěch Mašek Josefu Václavu Fričovi, 24. 3. 1862.

¹⁰⁴¹ NPM, Vojta Náprstek, 34, Václav Hladík Vojtovi Náprstkovi, 13. 5. 1853.

¹⁰⁴² NPM, Vojta Náprstek, 47/349b, Jan Borecký Vojtovi Náprstkovi, nedatováno.

¹⁰⁴³ NPM, Vojta Náprstek, 47/349a, Jan Borecký Vojtovi Náprstkovi, 4. 5. 1864.

rakouským knězem Josefem Szalmanem. V roce 1873 například žaloval Vilém J. Řepiš *Pokrok* o 10 000 dolarů pro urážku na cti kvůli jednomu fejetonu – neúspěšně.¹⁰⁴⁴ Jan Vratislav Čapek byl o čtyři roky později zažalován knězem Vendelínem A. Vaculou za otištění dopisu, který duchovního obviňoval ze zpronevěr kostelní pokladny. Čapek kvůli tomu strávil jednu noc ve vězení, kam ho přišel po propuštění přivítat dav krajanů. Posadili ho do „buggy“, vypřáhli z ní koně a s kapelou se vydali udělat faráři pod okny kočičinu. Vaculovi se pak Čapek revanšoval žalobou za nezákonné zatčení, ale ani jedna pře nebyla soudně projednána.¹⁰⁴⁵

Prozatím jsme se zabývali náboženským zápasem mezi katolíky a svobodáři, ale nedílným, i když početně mnohem menším účastníkem tohoto konfliktu, byli rovněž protestanti.¹⁰⁴⁶ Misijní činnost amerických církví zpočátku neměla mezi přistěhovalci velkou odezvu.¹⁰⁴⁷ Krajanskou protestantskou komunitu tvořily zvláště nezávislé sbory česko-moravských bratří, jak si s odkazem na historickou tradici v Americe říkali. Opomíjet protestantský tábor by bylo chybné i proto, že v některých oblastech sehrál mnohem větší roli, než mu kvantitativně odpovídalo. To platí především o Texasu, kam byla na začátku padesátých let nasměrována migrační vlna pastorem Bergmannem. Důvody k emigraci ze Stroužného v Kladsku, kde působil 19 let, vyložil Bergmann v letopisech sboru: „[...] *při nejopatrnějším domu držení přece nic jsem pro budoucnost ušetřit nemohl, abych děti mé obstarat mohl, jen tou nadějí se těším, že přec zemské řízení konečně mé obtíže nahlídne a mně vynahradí mnohé oběti mé. To však se nestalo. [...]. Kdyby mě zde Bůh odvolal, má rodina by zde nijak ostat nemohla a musela by sobě v jiné obci, která mě neznala a pro kterou jsem neoučinkoval, živobytí své hledati. Co by zde ve Stroužném dělali? Proto jsem po všestranném opatrném rozvažování těch věcí uzavřel s mou rodinou do krajiny texaské v Americe se přestěhovati, kde již mnoho vlastenců obydlí své vzalo a dále brát bude, a kde člověku pilnému a pracovitému ještě možné jest z rukou práce své lidský život vésti, totiž nejen o potravu těla, ale i duchovní pozdvižení se starati.*“¹⁰⁴⁸ V texaském Cat Spring ovšem bilingvální Bergmann sloužil jako duchovní mezi Němci. Jeho dcery se provdaly za Němce a v domácnosti jedné z nich se v roce 1877 uzavřel jeho život.

¹⁰⁴⁴ Viz *Diblík*, 1. 4. 1873.

¹⁰⁴⁵ Viz ČAPEK: *Moje Amerika*, s. 24.

¹⁰⁴⁶ Obecně viz ojedinelá studie GARVER: *Czech-American Protestants. A Minority Within a Minority*.

¹⁰⁴⁷ Dokladem snah domácích amerických církví je fakt, že druhým nejstarším českým tiskem vzniklým v USA byl *Vybor Rozlicnich Modliteb Rannjch y Wecernich*, připravený episkopálním kazatelem slezského původu Stephenem C. Massochem. Brožura vyšla roku 1855 v St. Louis. Starší literatura mylně uvádí, že šlo o vůbec nejstarší český tisk v USA.

¹⁰⁴⁸ BERGMANN: *Letopisy památných událostí evangelicko-křesťanské obce v Stroužném*, s. 36-37.

Pozdější českoamerická protestantská literatura, vznikající v okruhu jednotlivých farností či potomků pionýrských rodin, měla tendenci příčiny vystěhování pastorů idealizovat, přikládat je vyššímu povolání a touze sloužit nezaopatřeným souvěrcům. Je ironií, že to s jistotou neplatilo o jednom z nejzasloužilejších a nejoslavovanějších krajanských duchovních, Františku Kúnovi. Z vlasti ho totiž v roce 1856 vypudily špatné vztahy s miroslavským sborem, které charakterizoval jako „*pronásledování, které sem podstoupil v Miroslavě*“. V textu na rozloučenou mladý vikář uvedl: „*Vím, že mnohý z vás kdyby byl věděl, kam to přijde, nebyl by se ke mně tak převráceně choval, dokud sem v prostředku vás přebýval!*“¹⁰⁴⁹ Ve Spojených státech se vzdělaný a jazykově nadaný Kún pastorskou službou zpočátku vůbec nezabýval. Teprve po několika letech farmaření se stal v říjnu 1860 za dosti nízký plat kazatelem bratrského sboru v Banner Valley (Ely) v Iowě, kde působil až do své smrti v roce 1894. Kúnova kazatelská a organizační činnost však zasáhla do řady dalších států na americkém Středozápadě.

Protestantský život začal záhy klíčit nejen v Iowě, ale i v jižanském Texasu. V prosinci 1854 tam dorazil luteránský duchovní Jan Zvolánek ze Vsetína. Původně se živil jako lékař a pro toto povolání měl patrně větší talent než pro kazatelství. Koncem desetiletí odešel na sever a nakonec se usadil nedaleko Muscody ve Wisconsinu.¹⁰⁵⁰ Nejprve tam sloužil Němcům, později mezi krajany vytvořil bratrský sbor. Zvolánkův rodinný život se ovšem neshodoval s jeho kázáními a vzbuzoval pohoršení, takže mu lidé přestali chodit do kostela a on se musel kazatelství vzdát.¹⁰⁵¹ Je zajímavé, že i v případě pastorů fungoval mechanismus řetězové migrace. Nepočtené kazatelské rodiny byly ve staré vlasti do značné míry vzájemně provázané, takže se na americké půdě setkáváme se strýci a synovci, bratry apod. Strýcem Františka Kúna byl Josef Opočenský. Původně působil v Zádveřicích a v Miroslavi, v roce 1864 založil česko-moravský sbor ve Veselí v Texasu.¹⁰⁵² Opočenský byl též strýcem Julie Kúnové, provdané Chlumské. Její manžel Adolf Chlumský emigroval do Texasu v roce 1889. Už v sedmdesátých letech ho předešel mladší bratr Jaroslav Ludvík Chlumský, původně farář z Německého. V období 1874–1881 kázal ve Veselí, než se mu

¹⁰⁴⁹ University of Iowa, Francis Kun Sermons, 3/8, neadresovaný text na rozloučenou. Cenzurovaná verze tohoto textu, zamlčující negativní pasáže, viz KÚN, Josef F.: *Věrný služebník. Životopis a některá kázání důst. p. Františka Kúna*. Cedar Rapids [1895], s. 7; dále ji přebírá GARVER: *Czech-American Protestants. A Minority Within a Minority*, s. 154.

¹⁰⁵⁰ Blíže ZWOLANEK Sarris, Kay E. – ZVOLANEK Semrad, Elizabeth M.: *The Zvolanek Clan of the Yesterday and Today*. [místo vydání neuvedeno] 1985.

¹⁰⁵¹ Czech Heritage Museum & Genealogy Center, Temple, neinventarizovaný soubor písemností pastorů Evangelické jednoty Česko-Moravských bratří v Severní Americe, Rev. Vavrina, kázání Naši pionýrští otcové z 6. 2. 1949, s. 11. Z jiných pramenů je známo, že se v roce 1878 rozvedl a později znovu oženil.

¹⁰⁵² K jeho působení viz *Památník českých evangelických církví v Americe*, s. 133–136.

zastesklo po vlasti a vrátil se s rodinou zpět do Evropy. Od poloviny sedmdesátých let žil ve Fayetteville Jindřich Juren.¹⁰⁵³ Právě on později s Adolfem Chluským inicioval vznik Evangelické jednoty česko-moravských bratří v Severní Americe, která sjednotila řadu nezávislých texaských sborů, ale k tomu došlo teprve začátkem 20. století.¹⁰⁵⁴

Situace protestantů byla zpravidla ještě tristnější, než u centrálně organizovaných a z Evropy podporovaných katolických krajanů. Představu o odlišném ekonomickém zázemí si lze udělat srovnáním Hessounovy sbírky na nový kostel v St. Louis s Kúnovou sbírkou na přestavbu kostelíka ve venkovském Ely. Mezi příspěvky sice najdeme i 150 dolarů, ke kterým se zavázal Josef Švácha, ale většina farmářů byla schopná obětovat pouze několik málo desítek dolarů.¹⁰⁵⁵ Nejpodstatnější komplikací pro plnohodnotný náboženský život byl nedostatek duchovních, které mohli starší sboru zastupovat pouze částečně. K zajímavé situaci došlo poté, co začal pustnout evangelický kostel v Caledonii. Jedné třesuté zimy prosadil oddaný evangelík Bárta v kostelním výboru, aby pozvali kázat nového redaktora *Slávie* Šnajdra. Na mladíkovy výhrady, že není bohoslovec, Bárta po moravsku odvětil: „*Však nám něco předca povíte, jste dost učený.*“¹⁰⁵⁶ Novináře přivezl vozem z Racina až ke kostelu, kde čekalo množství lidí, hlavně žen. Ještě zkřehlého Šnajdra Bárta dovedl k pulpitu, na němž ležela otevřená bible. Hostující kazatel se příliš neosvědčil. Nevěděl, co z bible vybrat, a tak raději začal z patra a neortodoxně. Podruhé už za ním Bárta s prosbou o kázání nepřijel. Horší byl případ ze sedmdesátých let z Kossuthu, kam přijel na základě inzerce podávané do novin v Čechách jistý J. Pešek z Prahy. Jednalo se o výřečného podvodníka, ve skutečnosti postrádajícího jakékoliv bohoslovecké vzdělání. Nejdříve všechny okouznil, ale postupem času se ukázalo, že jde o zpuštělíka a nevědomce. Peškovo působení za sebou nechalo trvalé dědictví – duchovní život sboru byl zcela rozvrácen a velká část věřících přešla ke svobodomyšlným.¹⁰⁵⁷

Logickou reakcí na tento stav byla multietnická kooperace. Českým presbyteriánům v New Yorku kázal jako první Gustav Alexy, Maďar, který se původně připravoval na misijní

¹⁰⁵³ JUREN, Daniel Arthur: *The Life and Times of Reverend Jindrich Juren 1850–1921*. Ellinger 1991.

¹⁰⁵⁴ Stručné dějiny této církve včetně jejích kořenů viz *Unity of the Brethren in Texas*. Taylor 1970; *Unity of the Brethren in Texas: Supplement 1967–1980*. Taylor 1983. Viz též WEST, Theresie M.: *The Kingdom of God Is in Texas*. Kosmas: Czechoslovak and Central European Journal, 2008/2, s. 80-89; MAREK, Daniel J. – MAREK HEJL, Patricia: *How it All Began. A History of the Unity of the Brethren*. Taylor 2004..

¹⁰⁵⁵ First Bohemian and Moravian Brethren Church, Ely, Iowa, Listina obsahující seznam přispěvatelů, příspěvků a výminek pod jakýmiž kdo na vystavení Česko-bratrského evangelického Chrámu Páně přispívati v srdci svém uložil.

¹⁰⁵⁶ Western Reserve Historical Society, Václav Šnajdr Papers, 1/1, Václav Šnajdr Tomáši Čapkovi, 14. 8. 1918 (opis listu je uložen v Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/1).

¹⁰⁵⁷ Viz *Památník českých evangelických církví v Americe*, s. 36; Library of Congress, Thomas Capek Papers, 1/3, článek Fr. Beneše Čechové v okrese Manitowoc, Wis. od roku 1847 do 1932 III, s. 8.

činnost v Latinské Americe a neuměl ani slovo česky. Poprvé sloužil Čechům bohoslužby v německém reformovaném kostele v roce 1874. Velmi obtížně přečetl česky vyznání víry apoštolské, Desatero božích přikázání a modlitbu Páně, načež kázal německy – to vše, aniž by mu posluchači rozuměli. Jeden z nich mu zapůjčil českou sbírku kázání. „*Na počátku nevěděl, co čte, a posluchači s obtížemi rozuměli jeho slovům, ale poznavše jeho dobrou vůli, obětavost, lásku i upřímnou snahu, byli spokojeni a vytrvali.*“¹⁰⁵⁸ Pozitivní komentář o dobrých vztazích mezi různými etniky zaznamenal během své americké cesty Heřman z Tardy. Němci v Milwaukee se k nim měli přívětivě a bratrsky. „*Jsouť věřící Němci zde vůbec přístupnější nežli Amerikáni. O nějaké zášti Němců proti Čechům zde ničeho se neslyší.*“¹⁰⁵⁹

V žebříčku ideových nepřátel svobodomyšlného tábora stáli protestanti až za katolíky. Přesto se lze setkat také s výpady směřujícími proti nim. V Náprstkových *Milwaukie Flugblätter* můžeme najít tvrzení, že Luther, Zwingli a Kalvín byli ještě horší fanatici než ti, proti kterým bojovali.¹⁰⁶⁰ Už z toho je zřejmé, že ani protestanti nemohli v náboženském konfliktu zůstat stranou. Jedním z čelních bojovníků proti svobodomyšlnosti se stal František Kún. Proti svobodářské agitaci, hlavně novinám *Pokrok*, polemizoval v řadě emotivních kázání¹⁰⁶¹ a v dopisech krajanským redaktorům.¹⁰⁶² Svůj zápas hodlal přenést také na veřejnost, což ho přivedlo k podobné myšlence, jako Hessouna: „*Časopisy byla nevěra rozsévána, časopisem mělo se jí čelit.*“¹⁰⁶³ Oproti katolíkům neměl na takový podnik dostatek prostředků, a proto se obracel o pomoc se založením českého náboženského měsíčníku na americké církve.¹⁰⁶⁴ S metodistickým duchovním P. H. Fairallam se neúspěšně pokusil založit list *Hlas pravdy* a později *Věštník, časopis věnovaný lidu evangelickému českého jazyka ve Spojených státech Severní Ameriky*. Neměly dlouhého trvání, druhý z nich zanikl už po pouhých pár číslech. Prvním dlouhodobějším protestantským periodikem se stala až chicagská *Pravda*, publikovaná od roku 1888.¹⁰⁶⁵

Urputnost náboženského konfliktu ještě přizivovalo to, že všechny strany kladly úzké pojítka mezi svým konfesijním přesvědčením a českým nacionalismem. V protestantském prostředí se udržoval příběh o náboženském odkazu pronásledovaných předků, jehož

¹⁰⁵⁸ *Památník českých evangelických církví v Americe*, s. 22.

¹⁰⁵⁹ Pokorný, Jan (soukromé vlastnictví), Listiny a zprávy rodu Jiřího Tardy, s. 54.

¹⁰⁶⁰ Viz *Milwaukie Flugblätter*, 14. 1. 1854.

¹⁰⁶¹ Viz např. University of Iowa, Francis Kun Sermons, 2/1, IX. Pokrok chce lidem místo křesťanství něco lepšího dát!; *ibid.*, Ohlas z pouště.

¹⁰⁶² *Ibid.*, 3/6, dopis *Slávii* začínající slovem Hallo! [1867].

¹⁰⁶³ KÚN.: *Věrný služebník*. Životopis a některá kázání důst. p. Františka Kúna, s. 10.

¹⁰⁶⁴ Viz *Christian World* 24, 1873, s. 371.

¹⁰⁶⁵ K uvedeným časopisům viz ČAPEK: *Padesát let českého tisku v Americe*, s. 114-115, 134.

dokladem byly zděděné bible, katechismy, kancionály a postily.¹⁰⁶⁶ Za vlastence se považovali také katolíci. Pro mnohé české kněží třetí čtvrtiny 19. století bylo zpochybňování jejich národního citění bolestné.¹⁰⁶⁷ Jak uvedl známý vlastenecký duchovní Václav Štulc: „[byl bych] špatným katolíkem, kdybych vlasti své a národu svému nechtěl věrně sloužiti“.¹⁰⁶⁸ Hessounův synovec Souhrada v novele *Čeští vystěhovalci* argumentoval takto: „Nezvratně jest dokázáno, že dva základní sloupové drží každý národ: láska k Bohu a láska k vlasti; a sloupové ti jsou tak vázáni na sebe, že jeden bez druhého nemůže obstáti.“¹⁰⁶⁹

Pro svobodomyšlné bylo naopak katolictví synonymem nepřátelství vůči českému národu. Kromě standardního arzenálu husitství, Bílé hory, jezuitů apod., vyrazili do boje i pod záštitou názorů absorbovaných z americké společnosti. Karel Procházka použil typicky nativistické argumenty, když napsal, že katoličtí krajané „na půdě svobodné republiky podávají rukou svých k dobrovolnému spoutání do pout a osidel římských pomahačů“. Příznačně jim zároveň vytýkal, že tak činili „nestydivše se odtrhnouti od společnosti svých bratrů a spolurodáků, jenž prohledli skrze mlhy středověkých hloupostí a pobožnůstkářství“.¹⁰⁷⁰ Zaštitování se ideou občanského náboženství se objevuje v mimořádně silné podobě i v komentáři ze *Slowana Amerikánského* ze začátku šedesátých let: „[...] pravému, sebe povědomému, ctnostnému mravnému, práva člověčenské i povinnosti občanské znajícímu republikánskému svobodnému občanu [je] nejsvatějším náboženstvím ctnost, šlechtnost a všeobecná svoboda; [...] každý nedělitelný občan svobodné republiky nenáleží žádné smyšlené církvi; jeho evangelium jest prohlášení neodvislosti a svobody člověčenstva; jeho církvi jest tato republika čili všeobecná vláda [...].“¹⁰⁷¹

Náboženský konflikt mezi Čechy nepředstavoval svojí podstatou unikátní záležitost, protože s konfesijním rozdělením se v srdci jednotlivých přistěhovaleckých etnik setkáváme často.¹⁰⁷² Zarážející byla jeho všudypřítomnost a míra vystupňování. V už tak malé českoamerické komunitě bylo následkem štěpení, které podstatně ovlivňovalo její celkové fungování. Náboženská změna byla standardním procesem, který zasáhl patrně všechny

¹⁰⁶⁶ Např. v komunitě v Ely je nejstarší dochovaná kniha z roku 1593. STADLER, Beno H.: *History of the First Presbyterian Church, Ely, Iowa* [nepublikovaný rukopis]. 1963, s. 21.

¹⁰⁶⁷ K podílu kněží na českém vlasteneckém hnutí předbřeznového období viz např. RAK, Jiří: *Dělníci na vinici Páně nebo na roli národní?* In: Hojda, Zdeněk – Prah, Roman (edd.): *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*. Praha 2003, s. 128-138.

¹⁰⁶⁸ ŠTULC, Václav: *Vlast' a církev, čili Může-li vlastencem býti katolík?* Praha 1870, s. 9.

¹⁰⁶⁹ SOUHRADA: *Čeští vystěhovalci*, s. 4.

¹⁰⁷⁰ PROCHÁZKA: *Pravda*. 1. díl, s. 4.

¹⁰⁷¹ *Slowan Amerikánský*, 4. 8. 1860.

¹⁰⁷² Srov. náboženské rozdělení v případě Němců, kde samozřejmě působil silný luteránský element: DOERRIES, Reinhard R.: *Immigrants and the Church. German-Americans in Comparative Perspective*. In: Helbig, Wolfgang – Kamhoefner, Walter D. (ed.): *German-American Immigration and Ethnicity in Comparative Perspective*. Madison 2004, s. 3-17.

etnické minority – vždyť američtí Irové se stávali řádnými katolíky, navštěvujícími pravidelně bohoslužby, chodícími na zpovědi apod., teprve ve Spojených státech.¹⁰⁷³ Mohutnost nově vznikajícího svobodomyšlného tábora v rámci české komunity byla ovšem změnou mnohem radikálnější.¹⁰⁷⁴ Majetkové spory a rozepře mezi kněžími a laiky vypukaly i mezi Poláky, neústily ale v antiklerikální hnutí, nanejvýš v nezávislost některých nepočetných farností.¹⁰⁷⁵ Přelom 19. a 20. století zaznamenal v katolické církvi v americkém prostředí výrazná pnutí, jež vyvolala vznik Národní polské katolické církve a později i její slovenské odnože.¹⁰⁷⁶ Ani v tomto případě nešlo o rozluky s církevním životem, natož kritiku tradičního náboženství, pouze o nacionální opozici vůči irsko-německé dominanci v rámci vyššího amerického duchovenstva. Vzestup české svobodomyšlnosti tuto situaci navíc časově značně předstihl. Je příznačné, že koncem sedmdesátých let 19. století měla mezi Čechy vykročeno k pozici nejmohutnější podpůrné společnosti svobodomyšlná ČSPS, zatímco mezi Poláky Zjednoczenie Polskie Rzymsko-Katolickie w Ameryce.

¹⁰⁷³ Obecný nástin viz HIRSCHMAN, Charles: *The Role of Religion in the Origins and Adaptation of Immigrant Groups in the United States*. IMR 38, 2004/3, s. 1206-1233.

¹⁰⁷⁴ Začátkem 20. století byl podíl svobodomyšlných odhadován na 50 %, podle odvážnějších odhadů dokonce až 70 % krajanů. Srov. ČAPEK: *The Čechs (Bohemians) in America*, s. 119. Jejich dominanci uznávali i katoličtí autoři.

¹⁰⁷⁵ Srov. GALUSH, William J: *Polish Americans and Religion*. In: Bukowczyk, John J. (ed.): *Polish Americans and Their History. Community, Culture, and Politics*. Pittsburgh 1996, s. 84.

¹⁰⁷⁶ Viz KUZNIEWSKI, Anthony J: *The Catholic Church in the Life of the Polish-Americans*. In: Mocha, Frank (ed.): *Poles in America. Bicentennial Essays*. Stevens Point 1978, s. 399-422; KUZNIEWSKI, Anthony J.: *Wenceslaus Kruska and the Origins of Polish Roman Catholic Separatism in the United States*. In: Renkiewicz, Frank (ed.): *The Polish Presence in Canada and America*. Toronto 1982, s. 97-116; ORZELL, Lawrence J.: *The „National Catholic“ Response: Franciszek Hodur and His Followers, 1897–1907*. In: *ibid.*, s. 117-138.

12. Svobodomyslný tábor

*Pravdu hlásat, právo množit,
na pověry kámen vložit,
chudoby a bídy zbavit,
lásku mezi lidem spravit –
to přináší nový čas,
k tomu radí moudrý hlas.*

*Jsou však také ještě vzdechy,
jež si přejou staré cechy,
ku příkladu inkvizici,
a Husa zas na hranici,
pravdě kopat temný hrob –
to je cop – ach! strašný cop!*

Píseň pro Pokrok od Jaroslava Vostrovského¹⁰⁷⁷

V jednom z listů knížeti Lobkovicovi vyložil Josef Hessoun podrobně svůj pohled na rozmach českoamerické svobodomyslnosti: „[...] *jak slabý a neuvědomělý ve víře jest náš český lid, to se zde ukazuje způsobem nejsmutnějším. Ti, kteří přicházejí sem z měst, ti jsou téměř načisto svobodomyslníci, kteří ku kostelu a škole nejen ničím nepřispějí, ale – kdyby mohli – katolickou církev ze základu by vykořenili, jsoutě to amerikánští mladočeši. Venkovský lid jest poněkud lepší, jmenovitě z jižních Čech, z kraje totiž Táborského, Budějovického a Píseckého. Avšak jak snadno se i ti zviklati nechají o náboženských zásadách svých, a jak těžko to jde, přiměti je k větším a stálým obětím pro víru!*“ Hessoun byl přesvědčen, že v porovnání s jinými národnostmi je česká loajalita k církvi chabá: *Kde čtyřicet neb padesát irských neb německých katol. rodin, zasazují se vystavěti kostel a vydržovati kněze, jestiž mezi našinci mnoho set rodin zapotřebí, než se na to pomyslí, a co tu ještě odporu a bojů, než se co provede, a když se něco vykonalo, tu je se vždy co obávat, aby*

¹⁰⁷⁷ Pokrok, 26. 10. 1867.

se vše lhostejností a ochablostí s jedné a daremnými šmejdý s druhé strany zase nerozbořilo. Hrozně zde působí ty nevěrecké listy české, jichž počet ustavičně roste.“¹⁰⁷⁸

Takový byl pohled katolického duchovního. Pro pochopení toho, v čem vlastně svobodomyslnost spočívala, je nutné zaměřit se hlavně na vyjádření jejích nositelů.¹⁰⁷⁹ Hned na úvod je třeba podotknout, že svobodomyslní (svobodáři, Freethinkers) netvořili žádné kompaktní hnutí. Termín „svobodomyslný“, který tento ideový proud zastřešil, měl v českém a i v krajanském prostředí původně politický a nikoliv náboženský význam.¹⁰⁸⁰ K příklonu k náboženskému smyslu došlo během šedesátých let 19. století. Neustálenost tohoto pojmu dokazuje též polemika minnesotského kněze Petra Malého s Karlem Jonášem. Duchovního k ní přiměla inzerce na „Život pána Krysta od Renana pravý“, otištěná ve *Slávii*. „*Od jak živa miluju svobodu a jsem vždy svobodomyslným, co i Vy za vlastní ozdobu máte. Ale mezi svobodou a svobodomyslností jest takový rozdíl, jako mezi penězi, některé jsou dobré, některé padělané a neplatné. Proto co jest svoboda, a co jest svobodomyslnost? [...]. Že ideální svoboda na světě je člověku nemožná, proto že člověk sám jest obmezený tvor, tomu připustíte. Jsou jisté meze, které člověku žádnému překročiti nelze. A hlavní tato mez je víra v Boha – né v kteréhokoli – ale toho, kterého nám poznati učil Ježíš Krystus spasitel nás, za kterého posud co pravého syna božího veliká většina národu českého jej vyznává a ctí.*“¹⁰⁸¹

Nejvýraznějším rysem českoamerické svobodomyslnosti byl nepochybně antiklerikalismus, racionalismus a pokrokářství. Výstižně to naznačuje už symbolika používaná ve svobodářských časopisech. Záhlaví *Milwaukie Flugblätter*, které vydával v padesátých letech se svými německými společníky Vojta Náprstek, dominovalo ve většině čísel zpodobnění vítězoslavné postavy šotka nad skoleným drakem Aberglaupe (čili pověrou), doplněné o vymrskávání mnicha a jezuity. Tentýž motiv se objevoval na titulních stranách *Diblíka* Jana Vratislava Čapka. Čapkovy pozdější *Národní noviny* demonstrovaly hlavní hodnoty ve vlastenecky personifikované podobě: „*samostatnost politickou*“ zastupoval v jejich záhlaví Karel Havlíček, „*vzdělání národní*“ Josef Jungmann a „*svobodomyslnost*“

¹⁰⁷⁸ SOA Litoměřice, pobočka Žitenice, Mělnicko-hořínští Lobkovicové, Politická a osobní pozůstalost Jiřího Kristiána Lobkovice, Josef Hessoun Jiřímu Kristiánovi Lobkovicovi, 12. 7. 1876.

¹⁰⁷⁹ Základní nástin svobodomyslnosti viz ČAPEK: *Naše Amerika*, s. 362-405; GARVER: *Czech-American Free Thinkers on the Great Plains, 1871–1914*. Z literárně-historického hlediska (pouze o pozdějším období) viz PAPOUŠEK, Vladimír: *Česká literatura v Chicagu*. Literární tvorba Čechoameričanů v letech 1880–1939. Olomouc 2001; PAPOUŠEK, Vladimír: *Sex jako protikatolický a protirakouský argument v díle českoamerických volnomyšlenkářů*. In: *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha 1999, s. 201-207.

¹⁰⁸⁰ Srov. např.: „*Kdo přeje otroctví, není demokratem! Kdo přeje otroctví, není republikánem demokratickým! Každý svobodomyslný v této zemi musí býti demokratickým republikánem!*“ *Slávie*, 12. 1. 1865.

¹⁰⁸¹ Wisconsin Historical Society, Charles Jonas Papers, Correspondence 1864–1869, Petrus Malý Karlu Jonášovi [1865?].

Jan Hus.¹⁰⁸² *Pokrok* se zase honosil heslem „*Pokrok vzdělanosti, pokrok národnosti, pokrok svobody!*“

Neodmyslitelnou součástí hnutí bylo hledání ideových zdrojů mimo český rámeček, u amerických, německých, francouzských a dalších autorů. Jejich knihy byly hojně překládány od sedmdesátých let, především Klácelem a Zdrůbkem. Mezi hlavními zahraničními vzory najdeme v první řadě Davida Friedricha Strausse, Ernesta Renana, Kersey Gravese a Roberta G. Ingersolla, který vešel do amerických kulturních dějin jako „Velký agnostik“.¹⁰⁸³ Během sedmdesátých let také z Francie doléhaly ozvuky Gambetty apod.¹⁰⁸⁴ Některá díla vycházela v českých překladech už předtím, a to na pokračování v tisku. V *Pokroku* to byl třeba výbor z Voltairovy *Zpovědi Jeana Mesliera* nebo Garibaldiho *Mnichovláda, čili Řím v devatenáctém století*.¹⁰⁸⁵ Mimořádné úctě se těšil už od Náprstkových dob Thomas Paine, který byl přítom majoritou americké společnosti až do 20. století pro svůj deklarovaný deismus odepsán. Obdiv k autorovi *Věku rozumu* dokládá řada krajanských novin, nebo třeba upomínka jeho narození, jak ji 29. ledna 1878 vykonala Klácelova žačka Libuše Stránská. Painův portrét ozdobila zeleným věncem a heslem „*The world is my country, and to do good, my religion.*“¹⁰⁸⁶ Před obraz pak postavila světlo, které představovalo „*nejlepší znak tohoto pravdomila*“.¹⁰⁸⁷ František Boleslav Zdrůbek po radikálním filozofovi dokonce pojmenoval svého syna Ervína Paina Zdrůbka.

Cesta od katolictví či protestantství ke svobodomyšlnosti byla samozřejmě individuální a těžko lze pro ni hledat nějaký vzorec – včetně toho, do jaké míry byl rozchod s církví přichystán už na domovské půdě. Zajímavé však je, že se občas setkáváme s případy konverzí od katolictví k protestantství a následně ke svobodomyšlnosti.¹⁰⁸⁸ Jako ukázka dobře zmapovatelného přestupu ke svobodářství se nabízí chicagský vydavatel August Geringer.¹⁰⁸⁹ Jeho případ dokládá, že šlo o komplikovaný proces, který se vymyká jednoduchým kategorizacím. Geringer přišel do USA v roce 1869. Ve vlasti za ním zůstal starší bratr Karel,

¹⁰⁸² Dle *Národní noviny*, 2. 10. 1873.

¹⁰⁸³ K americké svobodomyšlnosti viz JACOBY, Susan: *Freethinkers. A History of American Secularism*. New York 2004.

¹⁰⁸⁴ Viz podrobná zpráva o Gambettově sněmovní řeči „o rejdech ultramontánů“ v *N. Y. listy*, 26. května 1877.

¹⁰⁸⁵ Garibaldiho *Mnichovláda* byla přeložena Zdrůbkem, patrně podle amerického vydání v New Yorku (GARIBALDI, Giuseppe: *The Rule of the Monk, or, Rome in the Nineteenth Century*. New York 1870).

¹⁰⁸⁶ „*Svět je mou vlastí, dobro činit je mým náboženstvím.*“ Jedná se o mírně upravený citát z Painova *Věku rozumu*, který byl zpoučarizován americkými freethinkers.

¹⁰⁸⁷ Immigration History Research Center, Minneapolis, Charles Vyskocil Papers, 1, nenadepsaný rukopis o dějinách Čechů v Kewaunee, s. 13.

¹⁰⁸⁸ Srov. např. případ Jana Boreckého: NPM, Krajanství 2, 60/6, Jan Borecký: O poměrech náboženských v Čechách roku 1848.

¹⁰⁸⁹ Ke Geringerovi viz především CHROUST.: *Bohemian Voice. Contention, Brotherhood and Journalism among Czech People in America, 1860–1910* [dissertation], s. 242–253.

perzekuovaný vlastenecký kněz. Společně s Čeňkem Durasem založil Geringer na Canal Street knihkupectví a malou knihvazačskou dílnu a tiskárnu. Po požáru Chicaga roku 1871, který jeho podnik bez úhony přežil, se Geringerův byznys ještě rozmohl. Když se s Durasem v dobrém rozešli, pokračoval ve vedení podniku sám a postupem času z něj vytvořil nejúspěšnější tiskařské impérium krajanské Ameriky. Obrátme se nyní k otázce Geringerova náboženství.

Ve svých vzpomínkách nakladatel uvedl, že se mu v Čechách dostaly do ruky od nějakého kupce ze Sedlčan *Zápisky z církve vyobcovaného kněze Dra. Augustina Smetany*, které si pak přivezl do Ameriky.¹⁰⁹⁰ Poznamenal o nich: „*Kdo knihu tu přečte, obsah její rozevře a promyslí, nemůže zůstatí pravověřícím a církevníkem.*“¹⁰⁹¹ Navzdory tomu byl prý v době příchodu do Chicaga stále dobrým katolíkem. V některých pramenech se lze setkat s tvrzením, že byl dokonce varhaníkem v kostele sv. Jana Nepomuckého na 25. ulici. Jedná se však o záměnu s jeho bratrem Janem, učitelem a varhaníkem u sv. Václava.¹⁰⁹² Detailní záznamy v Geringerových účtech svědčí o tom, že nejdůležitějším zdrojem příjmů pro něj byly na přelomu šedesátých a sedmdesátých let modlitební knížky, za kterými stály zpěvníky, povídky, slovníky a jiné publikace.¹⁰⁹³ Ze zápisů se dovídáme, že si 12. října 1871 předplatil *Pokrok*. S tím, že by se z něj stal zároveň ryzí svobodář, nekorespondují Geringerovy vlastnoruční poznámky o narozeních a křtech jeho dětí. První z nich, Augustin Ottokar, se narodilo necelé tři měsíce po jeho příjezdu do Chicaga, v listopadu 1869, a bylo pokřtěno v kostele sv. Václava. Druhý syn, narozený v prosinci 1870, byl pokřtěn jménem Miloslav. Třetí potomek, narozený v říjnu 1872, byl pokřtěn jako Vladimír Augustin. Pokřtěná byla také dcera Vlasta, narozená v srpnu 1874. U pátého Geringerova dítěte, Zdeňky Růženky narozené 13. března 1876, došlo ke změně, neboť byla pojmenována „*bez křtů a kmotrů*“. Když o necelého půl roku později zemřela, nebyla pochována na česko-polském katolickém hřbitově sv. Vojtěcha, nýbrž na všeobecném hřbitově Graceland. Křest už nebyl udělen ani zbývajícím dvěma Geringerovým dětem, Gustavě Antonii a Jaroslavě.¹⁰⁹⁴ V období mezi posledním křtem a narozením prvního nekřtěného dítěte se Geringer sblížil se Zdrůbkem, se kterým začal publikovat *Svornost*. Právě v tomto sblížení lze zřejmě hledat rozhodující faktor jeho dlouho nevyhraněného pohybování mezi oběma náboženskými tábory.

¹⁰⁹⁰ SMETANA, Augustin: *Zápisky z církve vyobcovaného kněze Dra. Augustina Smetany, někdy řeholníka řádu křížovníckého a supl. profesora filosofie na universitě Pražské*. Praha 1863.

¹⁰⁹¹ *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1923]*. Chicago 1922, str. 265.

¹⁰⁹² Viz Czechoslovak Heritage Museum, Library and Archives, CSA – Fraternal Life, kopie novinového článku Ze starých vzpomínek, kapitola XIV., s. 54). Správnou verzi srov. BUBENÍČEK: *Dějiny Čechů v Chicagu*, s. 84.

¹⁰⁹³ Chicago Historical Society, Geringer Family Papers, 1/7, Diary – Expenses.

¹⁰⁹⁴ Chicago Historical Society, Geringer Family Papers, 1/7, rukopis začínající slovy „Náš sňatek“.

Patrně nejdůležitější otázka v souvislosti se svobodomyšlným hnutím zní, zda byli jeho příslušníci nadále věřícími v Boha, nebo ateisty. Zdá se, že ryzí materialismus se stával typickým až v pozdním 19. století, kdy se krajanský antiklerikalismus spojoval se socialistickým a anarchistickým hnutím. První časopis tohoto zaměření, Paldovy *Dělnické listy*, byly podle slov svého redaktora „časopisem v ohledu náboženství svobodomyšlným a v ohledu politickém sociálně-demokratickým“.¹⁰⁹⁵ V prvních dekádách existence českoamerické komunity se často projevovalo rozlišování mezi principy křesťanství a odporem k církvím. „Ó přijď, Kriste Ježíši a vem sebou řádný provaz, abys vypráskal ty zvrhlé služebníky své, kteří znešvařují tvou svatyni!“ volalo se v *Diblíku*.¹⁰⁹⁶ V některých případech je až obtížné určit, do kterého náboženského tábora vlastně daný jedinec patřil. Někdejší osmačtyřicátník Václav Pohl přes svůj odpor ke kněžím a následný rozchod s katolickou církví chodil navštěvovat kostel, a byl pohřben s církevním obřadem.¹⁰⁹⁷ Výjimečné nebylo ani používání náboženské symboliky, kterou si ostatně přivlastňoval i moderní nacionalismus.¹⁰⁹⁸ V tomto ohledu mimořádně vynikal Klácel, který měl za sebou v době útěku do Ameriky tři desetiletí klášterního života. V jeho vzorovém proslovu ke slavnosti svobodomyšlného podporujícího spolku byly Spojené státy charakterizovány jako „Betlehem rodícího se Člověka, zde žádný Herodes nemůže již rozeňátko zahubit, aniž dítě přeje si toho, aby králové přišli a klaněli se jemu“.¹⁰⁹⁹ Takové projevy dokazovaly, že si křesťanství v myšlení svobodomyšlníků udržovalo navzdory jejich distanci hluboké kořeny.

Obzvlášť paradoxním prvkem svobodomyšlnosti byly ve světle její kritiky „vyprázdňených“ církví nejrůznější rituály. Obřadnictví bylo neodmyslitelnou součástí svobodomyšlného spolkového života, založeného na existenci tajných bratrstev. Činnost podpůrných spolků spočívala ve vybírání členských příspěvků, podpoře členů během nemoci a jejich rodin v případě úmrtí. Kořením této vlastně velmi prozaické náplně byly řádové regule, předpisy zavazující mlčenlivostí, zvláštní oslovení a celkově tajnůstkářská atmosféra. Krajanské podpůrné organizace tak po americkém vzoru nabývaly kvazizednářského charakteru. Proniknout do vnitřního chodu podobných spolků umožňují zápisy ze schůzí české lóže Ottakar č. 78, náležející k Knights of Pythias, jednomu z vůbec nejstarších bratrských podpůrných spolků v USA. Lóže byla založena v červnu roku 1878 v Chicagu.

¹⁰⁹⁵ Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/3, Lev J. Palda neznámému adresátovi, 7. 12. 1889.

¹⁰⁹⁶ *Diblík*, 1. 6. 1873.

¹⁰⁹⁷ Viz MARTÍNEK: *Století jednoty C.S.A.*, s. 26.

¹⁰⁹⁸ Viz např. RANDÁK, Jan: *Náboženská symbolika v komunikaci české společnosti v revoluci 1848/49*. *Moderní dějiny* 14, 2006, s. 323-331.

¹⁰⁹⁹ JURKA, Antonín: *Americký besedník*. První sbírka proslovů a deklamací pro oboje pohlaví. Chicago 1875, s. 27-28.

Kromě standardních problémů, jako byly spory mezi členy, ambice na získání volených postů nebo podezření ze špatného vedení spolkových knih, nabízí její protokoly dva pozoruhodné prvky: jazykovou specifičnost lóže a možnost obeznámit se do jisté míry s obřadní praxí.

Knights of Pythias byla původem americká organizace, ale poměrně záhy se v ní začali angažovat také evropští přistěhovalci, kteří se postupně domáhali možnosti používat při jednání svých lóží rodný jazyk. Je příznačné, že první záznamy ze zasedání lóže Ottakar nebyly zapisovány v angličtině, ale v němčině. Po několika měsících bylo navrženo používat český jazyk.¹¹⁰⁰ Výsledkem byla petice k Velkolóži státu Illinois, založená na argumentu, že „členové lóže Ottakar všichni rozumí češtině, ale všichni neovládají německý nebo anglický jazyk“.¹¹⁰¹ Ještě před koncem roku Velkolóže jejich přání vyhověla, takže němčinu na stránkách knihy protokolů vystřídal čeština. Přejít k ní byl podmíněn vypracováním českého překladu spolkových rituálů. Podle něj se zasedání lóže odehrávala v „Hradní síni“ a dělila se podle stupně zasvěcení přítomných – členové („rytíři“) procházeli „uvádějícím“ stupněm a stupněm „panošů“. K hlasování se používalo bílých a černých kuliček. Ty mimo jiné poskytovaly právo veta při rozhodování o přijetí nových členů a při hlasování o zasvěcení do vyššího stupně. Mezi volenými „velkouředníky lóže řádu Rytířů Pythiových“¹¹⁰² bychom našli Velícího kancléře, Preláta, Strážce pečeti a archivu, Vnitřní stráž, Venkovní stráž a Zbrojmistra.¹¹⁰³ V protokolech se objevovalo také obecné oslovení „šlechtici“. Všechny tyto vznešené tituly tvořily ostrý kontrast vůči realitě, přinejmenším v počátcích lóže. „Hradní síni“ byl prostor pronajímaný krajanem LeGrosem na Čechy hojně obydlené Jefferson Street.¹¹⁰⁴ Samotní „šlechtici“ byli ve skutečnosti doutníkáři, hostinští apod. V prvním roce existence měla lóže Ottokar jmění v hodnotě 376,75 dolarů a 12,25 dolarů v hotovosti.¹¹⁰⁵ Byla však na tom mnohem lépe než polská lóže Kosciusko č. 83, které se Češi usnesli zapůjčovat za drobný poplatek svoje obřadní regálie.¹¹⁰⁶

V porovnání s tím se jeví obřadnictví provozované v ČSPS jako umírněnější, i když ani této organizaci se nevyhnuly takové propriety, jako zvláštní pozdravy a způsoby podání

¹¹⁰⁰ Chicago Historical Society, Knights of Pythias, Ottokar Lodge, No. 78, minute book [manuscript], 1878–1887, záznam z 24. 10. 1878, s. 23.

¹¹⁰¹ „[...] die Mitglieder der Ottokar Loge alle böhmisch verstehen, aber nicht alle der deutschen oder englischen Sprache mächtig sind.“ Ibid., záznam z 24. 11. 1878, s. 31.

¹¹⁰² Název organizace neodkazuje k věštkyni Pýthii, ale k hrdinům Damonovi a Pythiovi.

¹¹⁰³ České názvy úředních titulů: ibid., vložený list s českým překladem záznamu prvního zasedání lóže z 10. 6. 1878.

¹¹⁰⁴ Srov. úvod v *Památník Ottokar lóže č. 78 Rytířů Pythiových, Chicago, Illinois, Chicago 1895.*

¹¹⁰⁵ Ibid., s. 7.

¹¹⁰⁶ Chicago Historical Society, Knights of Pythias, Otto Kar Lodge, No. 78, minute book [manuscript], 1878–1887, záznam z 13. 6. 1879, s. 72.

ruky.¹¹⁰⁷ První chicagský řád Jednoty ČSPS Vesměrnost čís. VIII. využíval jako svoji síň prostor na Canal Street, patřící jistému panu Gallandtovi. Majitel měl patrně zálibu ve sbírání chladných zbraní, protože nejstarší protokoly uvádí, že řádu zapůjčil šavle a kordy potřebné ke jmenování úředníků.¹¹⁰⁸

Příznačným jevem bylo v souvislosti se svobodomyšlností antirakušanství, které spojovalo nechuť vůči katolické církvi s odporem proti „habsburskému útlaku“. Hezky to vyjadřuje následující úryvek z básně Nová národní, jejímž autorem byl Josef Šedivý:

*Kde domov můj?
Konkordát kde národ plaší,
peklem kde lid fland'ák straší,
Něm[č]our kde na pána hrá,
Maďar v notu krákorá,
kde slovanský národ vzdychá:
Tam v tom hm ! hm ! domov můj!¹¹⁰⁹*

Všudypřítomnost antirakouské noty v českoamerickém tisku je pochopitelná už díky obsazení krajanských redakcí. *Slowana Amerikánského* založili rebelanti z moravských Letovic Kořízek a Bárta-Letovský. *Národní noviny* vedl nejdříve Jan Boleslav Erben, populistický dobrodruh, který v nich psával o „černou zlobou obtěžkaných mračnech hrůzoplňné despotie“, „purpurem oděných zločincích napouštějících lidomorným jedem prameny svobody“, „krvežiznivém chřtánu ukrutné absolutistické hierarchie“ apod.¹¹¹⁰ Po něm se v redakci vystřídali někdejší osmačtyřicátníci Hynek Sládek a Jan Borecký, následovaní Františkem Mráčkem, odsouzencem z procesu s účastníky májového spiknutí, který si odseděl pět let žaláře v kufsteinské pevnosti.¹¹¹¹ Mráček zpočátku redigoval *Slávii*, v jejímž vedení ho vystřídal v Rakousku politicky nepohodlný student Vojta Mašek a následně Karel Jonáš, žijící předtím v londýnském exilu. Ze stejné sorty byl i Václav Šnajdr, blízký spolupracovník Friče. O něco mladší novinář Čeněk Duras byl synem politicky trestaného revolucionáře, a tak bychom mohli pokračovat.¹¹¹²

¹¹⁰⁷ Srov. Czechoslovak Heritage Museum, Library and Archives, CSA – Fraternal Life, Protokol Národního hlavního řádu ČSPS v St. Louisu, zápis z 1. 6. 1873, s. 22.

¹¹⁰⁸ Viz VOJAN, J. E. S. (ed.): *Dějiny prvního půlstoletí velkořádu Č.S.P.S. státu Illinois*. Chicago 1926, s. 11.

¹¹⁰⁹ *Pokrok*, 20. 4. 1868.

¹¹¹⁰ ČAPEK: *Padesát let českého tisku v Americe*, s. 89. Citace je převzata z *Národních novin* z října 1861.

¹¹¹¹ Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 6/4, životopis Františka Mráčka.

¹¹¹² K Durasovi viz *Květy americké*, 2. 12., 22. 12. 1886.

Bylo již řečeno, že svobodomyšlnost nebyla homogenním proudem. Sledovat nuance svobodomyšlného přesvědčení na příkladě konkrétních jedinců je samozřejmě obtížné, protože jsme limitováni dostupnými prameny. Blíží představu lze získat hlavně o vůdčích osobnostech. Mnoho společného i rozdílného se projevuje už na příkladu pionýrů Antonína Dignowitého a Vojty Náprstka.¹¹¹³ Oba vyrůstali v katolických rodinách a s tradiční vírou se rozloučili v mládí. V Dignowitého autobiografii *Bohemia under Austrian Despotism* můžeme sledovat řadu antiklerikálních postojů. Kapličky, zdobící českou krajinu, byly podle něj vyplývanými penězi, a již před odchodem z Čech se údajně nechtěl ve svém rozhodování o dobru a zlu nechat ovlivňovat kněžími ani papežem.¹¹¹⁴ Na jeho antiklerikalismu bylo zvláštní, že se zastával tradičně nenáviděných jezuitů, které vyzvedával jako nositele vzdělání a průzkumníky amerického kontinentu. Ve své knize se mnohokrát odvolával k Bohu, ale také k Matce přírodě. Jako pokrokař sdílel optimistickou vizi zákonitého vzestupu lidstva, čehož se mělo dosáhnout reformou, nikoliv krvavou revolucí. Za jedny z největších reformních postav v historii považoval Ježíše a Husa. Ideály křesťanství mu nadále zůstávaly blízké, chtěl je ovšem očistit od pozdějších nánosů špatnosti.¹¹¹⁵

Náprstek šel ve svém náboženském přesvědčení mnohem dál, protože víru zcela zavrhnul. Ve Vojtově deníku ze studentských let lze najít poznámky o jeho materialismu a pantheismu. Americké přítelkyni Lauře Bakerové v jednom listu výslovně napsal, že nevěří v posmrtný život, který je pouhou smyšlenkou kněží.¹¹¹⁶ Přitom si ale se sobě vlastním idealismem zapsal: „*Skoro lituji, že mne rozum můj zbavil myšlenky na nesmrtelnost Duše. Jaká to rozkoš při myšlence pojímá mě, že ne jen na zemi, ale i ve vesmíru bych [ku] zdokonalování sebe a jiných s vědomím pracoval.*“¹¹¹⁷ To byla citlivá stránka mladého muže, který jinak v *Milwaukie Flugblätter* nedával náboženským „pověrám“ a „tmářství“ nejmenší milost.

Celou sérií věroučných posunů prošel během svého života František Boleslav Zdrůbek.¹¹¹⁸ Muž, který si vysloužil přízvisko „prorok nevěry“, byl podle slov jedné

¹¹¹³ Podrobnější rozbor jejich světonázoru než na tomto místě viz VLHA: *Vojta Náprstek a Antonín Dignowity. Ideový svět dvou svobodomyšlných osobností v počátcích krajanské Ameriky.*

¹¹¹⁴ Srov. DIGNOWITY: *Bohemia under Austrian Despotism*, s. 66, 171-172.

¹¹¹⁵ Srov. *ibid.*, s. 160-161.

¹¹¹⁶ „*We live only one life and therefore I think it is our duty to enjoy as much as possible on this earth and not to wait for the bliss and pleasures in th[e] Kingdom of heaven, which is by the way (besides) a mere invention of the priests.*“ NPM, Vojta Náprstek, 47/121, Vojta Náprstek Lauře Bakerové, 28. 12. 1856.

¹¹¹⁷ NPM, Vojta Náprstek, 24, Kostra deníku Vojty Náprstka, záznam z 12. 1. 1852.

¹¹¹⁸ Blíží informace o Zdrůbkově životě viz především *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1878]*. Chicago 1877, s. 124-126; *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1914]*. Chicago 1912, s. 231-239. Do širšího kontextu Zdrůbkovu osobnost po boku dalších krajanských žurnalistů jeho generace zasazuje CHROUST: *Bohemian Voice. Contention, Brotherhood and Journalism among Czech People in America, 1860–1910.*

chicagské krajanky „*prostřední postavy, s plnovousem, asi tak jak je vám předváděn mistr Jan Hus na některých obrazech*“.¹¹¹⁹ V mládí byl Zdrůbek krátce novicem u milosrdných bratří ve Štýrském Hradci, jeden rok studoval katolické bohosloví v Praze a poté přestoupil ke kalvínství. Po studijním pobytu v Basileji odešel v roce 1867 jako pastor reformované církve mezi Němce do Wisconsinu. Zde se setkal s českými protestanty a začal pro ně kázat a učitelovat v Caledonii a v Chicagu, kam dojížděl. Nebyl ortodoxním duchovním. Odmítal se držet Heidelberského katechismu a podle vzpomínek tamních česko-moravských bratří vzbuzoval rozkol a neshody. Aniž by to tehdy bylo veřejně známo, byl to právě Zdrůbek, kdo pod přezdívkou Pravdemil zasílal satirické dopisy do *Pokroku*. V tomto antiklerikálním listu začal po odchodu z Wisconsinu pracovat.

V srpnu 1868 přivezl Zdrůbkovi bývalý spolužák Josef Václav Sládek z Prahy snoubenku Lindu Reišlovou, se kterou žil v Americe až do roku 1871. Tehdy jej stihla žaloba ze strany clevelandského faráře Řepiše, dotčeného pomlouvačným textem otištěným v *Pokroku*. Zdiskreditovaný Zdrůbek se s manželkou odebral do Čech, ale po pouhých čtyřech měsících vyrazili zpět, prý kvůli zklamáním nadějím z pádu Hohenwartovy vlády. Tentokrát zamířili do Texasu. Zdrůbek se pár měsíců živil jako sazeč v Houstonu, když obdržel pozvání působit jako pastor v osadě Veselý (Wesley). Tak se někdejší redaktor proticírkevního listu překvapivě vrátil k pastorační a učitelské činnosti. Náprstkovi do Prahy oznamoval, že fara je „*ohledně vyznání svobodná, neodvislá*“.¹¹²⁰ Stejně jako ve Wisconsinu se ovšem začalo ukazovat, že jeho způsoby nejsou tradičně smýšlejícím farníkům po chuti. Zklamáním procházel i on sám. „*[...] mám nové a nové opět přesvědčení, že náboženství nikdy surovce nezušlechtí, spíše z něho učiní pokrytce, neb mu jeho zhovadilost' a nemravnost' lacino odpustí, a on zůstává v blátě tom celý život,*“ napsal ke konci roku 1872.¹¹²¹ Osobní víry se ještě nevzdával – Náprstka vyzýval, aby se s ním modlil za uzdravení manželky. Vše ale šlo k rozchodu s texaskými protestanty. Jeden z nich k jeho působení uvedl: „*Jako kazatel byl F. B. Zdrůbek na počátku oblíben, později však se změnil a mnohou ironií a podobnými věcmi opepřoval svá kázání ne zrovna případně a pěkně. [...]. Rouhavě přímo proti Bohu prý tehdy nekázal, ale svým způsobem řeči zošklivoval křesťanství posluchačům tak, že ku konci jeho pobytu ve Wesley žádný věrný křesťan kázání jeho poslouchati nechodil.*“¹¹²²

Následujícího roku Zdrůbek odjel na Sever. V roce 1875 svůj život definitivně spojil se svobodomyšlnou komunitou v českém Chicagu, když se stal dlouholetým redaktorem

¹¹¹⁹ *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1922]*. Chicago 1921, s. 235.

¹¹²⁰ NPM, Vojta Náprstek, 61/385, František Boleslav Zdrůbek Vojtovi Náprstkovi, 26. 4. 1872.

¹¹²¹ NPM, Vojta Náprstek, 34/1, František Boleslav Zdrůbek Vojtovi Náprstkovi, 11. 12. 1872.

¹¹²² *Památník českých evangelických církví v Americe*, s. 137.

deníku *Svornost*. Od sedmdesátých let také vydával a překládal množství knih s náboženskou tematikou.¹¹²³ Vystupoval jako oblíbený řečník a nechyběl u žádné z náboženských kontroverzí, ke kterým v Chicagu došlo. V březnu 1876, asi půl roku po Zdrůbkově příchodu, vypukl skandál v místní farnosti sv. Václava. Dne 10. března Zdrůbek otiskl článek opatřený výraznými titulky: „*Kněžský zločin – Jest církev katolická zlodějkou? – Jsou kněží katoličtí lupiči a pacholci? – Farář Molitor jako lupič dobyl se na cizí majetek. – Chce okrásti spolek svatováclavský o jeho školu*“.¹¹²⁴ Šlo o reakci na podobnou situaci, jaké jsme byli svědky v St. Louis. Farář Josef Molitor se rozhodl proti vůli většiny věřících oficiálně zabrat budovy fary a školy. Spor o to, zda jsou stavby zbudované svatováclavským spolkem jeho vlastním majetkem, nebo majetkem církve, vyvolal nevídanou konfrontaci, která vedla k vleklému soudnímu sporu. Po dlouhých čtyřech letech dal soud z právního hlediska za pravdu Molitorovi a arcibiskupství. Většina Molitorových farníků se však mezitím odtrhla od katolické církve a „myšáci“ a „kocouři“ (jak si chicagští katolíci a svobodomyšlní říkali) se mezi sebou dokonce prali v hostincích.¹¹²⁵

Ve stejném roce potkala české Chicago další aféra, když „Modlitor“, jak se duchovnímu posměšně přezdívalo, odmítl pohřbít na česko-polském hřbitově sv. Vojtěcha Marii Šilhánkovou. Její pozůstalí tvrdili, že byla dobrá katolička, ale nestihla obdržet poslední pomazání. Farář zůstal neústupný i poté, co jeden příbuzný nabídl k pohřbení zesnulé svou vlastní hřbitovní parcelu. „*Ku konci [Molitor] pravil, že kdo nadržuje se stanov o hřbitově platících, zejména kdo nejde k zpovědi nejméně jednou v roce o velikonoci a nedá se zaopatřit před svou smrtí, že ho na katolický hřbitov pochovati nenechá.*“ Na dotaz, co mají pozůstalí udělat s mrtvolou, údajně Molitor odvětil, „*aby ji třeba hodili do ‚kanálu‘ neb do ‚léku‘*“.¹¹²⁶ Hřbitovní kontroverze vedla Zdrůbka k tomu, že v lednu 1877 inicioval na hojně navštívené přednášce založení sekularizovaného Českého národního hřbitova, který se stal jednou z nejvýznamnějších institucí nejen v rámci svobodomyšlného tábora, ale celé krajanské Ameriky.¹¹²⁷ V dubnu 1877 také vyvolal veřejnou náboženskou disputaci

¹¹²³ Do začátku osmdesátých let to byly: ZDRŮBEK, Frank B.: *Dvě veřejná náboženská hádání*. Chicago 1878 [2. vydání]; ZDRŮBEK, Fr. Bol.: *Ježíšovo mládí*. [Omaha] 1874; ZDRŮBEK, Frank B.: *Kázání o svaté víře*, 4 sv. Chicago 1879–1881; ZDRŮBEK, Frank B.: *Pohřební řeči s přidáním řeči při pojmenování dítky*. Chicago [1881]; ZDRŮBEK, Fr. Bol.: *Rodopis boha, aneb jak člověčenstvo nabylo a vyvíjelo pojem o bohu*. [Omaha] 1873; ZDRŮBEK, Fr. Bol.: *Svět a jeho povstání*. [Omaha] 1874; ZDRŮBEK, Fr. Bol.: *Vývoj práva, aneb Co jest hřích a co není?* [Omaha] 1874.

¹¹²⁴ *Svornost*, 10. 3. 1876.

¹¹²⁵ K průběhu tohoto konfliktu viz BUBENÍČEK: *Dějiny Čechů v Chicagu*, s. 295-304.

¹¹²⁶ Cit. výkladu pozůstalých dle *Svornost*, 29. 7. 1876.

¹¹²⁷ Viz především ZDRŮBEK: *Dějiny česko-národního hřbitova v Chicagu*; k pohřbívání mezi svobodomyšlnými viz podrobně KIEST, Karen S.: *Czech Cemeteries in Nebraska from 1868*. Cultural Imprints on the Praerie. In: Meyer, Richard E. (ed.): *Ethnicity and the American Cemetery*. Bowling Green 1993, s. 77-103; VLHA,

s farářem Vilémem Čokou. Rozprava se konala proto, aby mohla „každá strana veřejně vystoupiti zkrze [sic] svého zástupce před tváří lidu z obou stran stejně vybraného“ a přednést svá stanoviska, aby obě strany „takto vzájemně poznaly své stanovisko, své cesty, svou upřímnost a horlivost“.¹¹²⁸ Navzdory této proklamaci a zachování pořádku výsledek diskuze samozřejmě příliš smířlivě nevyzněl. Vzhledem k tomu, že Čoka měl během disputace vyvracet Zdrůbkovu tezi, že „svatá víra hubí mravnost' a blahobyť lidstva“, nebylo to jistě žádným překvapením. Zdrůbek publikovaný záznam disputace ještě doplnil o „důkazy“ o usmrcování nechtěných dětí jeptiškami. Přesto tato diskuze zapůsobila jako ventil, který výbušnou atmosféru v Chicagu poněkud uvolnil. Zdrůbek při ní nezapřel své teologické vzdělání ani zkušenost pastora, kterou nadále rozvíjel jako „řečník“ Svobodné obce v Chicagu. Často byl zván jako smuteční řečník na pohřby a pro svobodomyšlníky sepsal příručku s proslovy, ve které nechybělo ani „pojmenování“ dětí, nahrazující křest.¹¹²⁹ Od roku 1883 mohl dokonce oficiálně oddávat sňatky svobodomyšlníků, kteří se chtěli vyhnout církevnímu obřadu.¹¹³⁰

Svoji nejikoničtější figuru našlo svobodomyšlné hnutí v Ladimíru Klácelovi, a to navzdory několika silným paradoxům. Když přijížděl uprostřed léta roku 1869 do Ameriky, nikdo neměl tušení o jeho rozchodu s církví. Václav Šnajdr o jeho pověsti poznamenal, „že jest kněžour, a ty má obecenstvo české v žaludku“.¹¹³¹ Dalším paradoxem je, že Klácelova americká zkušenost, kterou si v Čechách představoval jako znovuzrození, byla velmi nešťastná. Od úplné tragédie ho odvrátilo pouze dobrodiní několika zámožných příznivců. Do třetice lze uvést, že Klácel během svého života nepředstavoval hlavní proud svobodomyšlného hnutí, ale svérázný zjev. Po jeho smrti v roce 1882 jej obestřela aureola zakladatele svobodomyšlnosti, což byl ovšem nesmysl.

Klácel mířil do Spojených států redigovat *Slovana amerického*, časopis, který (znovu)zakládal Bárta Letovský v Iowa City. Jeho dílo však bylo v krajanském prostředí přítomné mnohem dřív. Už v roce 1863 vycházela jeho *Dobrověda* na pokračování v *Pozoru*.¹¹³² Bárta Letovský byl Klácelovým dlouholetým ctitelem, a snad pod jeho vlivem

Marek: *Poslední služba zesnulým ve svobodomyšlné Americe a Český národní hřbitov v Chicagu*. Sonda do náboženského milieu českoamerického svobodomyšlného hnutí. In: Havelka, Miloš (ed.): *Víra, kultura a společnost: Náboženské kultury v českých zemích 19. a 20. století*. Červený Kostelec 2012 [v tisku].

¹¹²⁸ ZDRŮBEK: *Dvě veřejná náboženská hádání*, s. 6.

¹¹²⁹ ZDRŮBEK, Frank B.: *Pohřební řeči s přidáním řeči při pojmenování dětí, řeč kmotra a poděkování otce*. Chicago [1881].

¹¹³⁰ Srov. BICHA, Karel D.: *Settling Accounts with an Old Adversary*. The Decatholization of Czech Immigrants in America. *Social History/Histoire Sociale* 4, 1972/November, s. 55.

¹¹³¹ LA PNP, Josef Václav Frič, Václav Šnajdr Josefu Václavu Fričovi, 18. 9. 1869.

¹¹³² Srov. *Pozor*, 12. 12. 1863.

načrtl roku 1861 stanovy bratrského spolku, založeného na podpoře vlastenectví, lásce a bratrství.¹¹³³ O něco podobného se v Americe pokusil také k utopím celoživotně inklinující Klácel. Zdrůbek, původně jeden z těch, kteří Klácela napadali jako nechtěnou novinářskou konkurenci, se stal jeho obdivovatelem, a v říjnu 1870 zveřejnil v *Pokroku* program nové „náboženské“ organizace, Jednoty svobodomyšlných.¹¹³⁴ Když se Zdrůbek v důsledku soudu s Řepišem stáhl do pozadí, připadlo vedení Jednoty na Klácela, který jí vtiskl svou nezaměnitelnou formu (viz též 8. kapitola). Pro potřeby jejích členů vydával *Svojana* a hlavně *Hlas Jednoty svobodomyšlných*. Tyto časopisy ho stály obrovské úsilí a neřídka veškeré finanční prostředky. K jeho hnutí se nikdy nehlásilo víc než 250 až 300 osob, takže jejich publikování nebylo adekvátní. Během amerického pobytu Klácel projevoval vůbec nevšední nepraktičnost, ale i publikační píli.¹¹³⁵ Svou roli v tom patrně sehrávalo přesvědčení, že mu nezbývá mnoho času a musí proto své poslání co nejdříve předat, aby mohl pokračovat i bez něj.¹¹³⁶ Pohled na své poslání jednou výstižně vyložil ve *Svojanu*: „Přijměte mě za ‚mládka‘, ačkoliv já jsem vskutku ‚stárek‘. Já jsem starý na těle, ale dle smýšlení předbíhám času a proto jsem na kraji přítomnosti, na kraji ku budoucímu jasnějšímu, laskavějšímu, ladnějšímu obratu, a tudy čítám se mezi nejmladší.“¹¹³⁷

Po obsahové stránce spojovalo Klácelovo myšlení dohromady antiklerikalismus, víru v Boha, pantheismus, pokrokářství, socialistické a utopické prvky. Hodně se obracel k přírodě. „*Náš Pán slunce se blíží – to jsou Vánoce,*“ napsal v závěru života jednomu příznivci.¹¹³⁸ Klácelovým vrcholným cílem bylo obrodit člověka a naplnit novým obsahem pojem *katolický*. Proto se v jeho díle neustále odvíjí odkazy na jednotu, sbratření, harmonii, přesvědčení o všeprostupující „vesměrnosti“.¹¹³⁹ Sdílnost Klácelových už tak komplikovaných představ ještě stěžoval jeho obtížný a archaický literární styl. *Svojanov*, *ladověda*, *osvojenci*, *nemýlenci*, *Ladopočestnost*, *Slunečenstvo*, ale i nová *svobodomyšlná*

¹¹³³ První část stanov viz *Slowan Amerikánský*, 25. 1. 1861.

¹¹³⁴ *Pokrok*, 5. 10. 1870.

¹¹³⁵ Kromě řady ročníků časopisů šlo o knihy KLÁCEL, Ladimír: *Bible biblí, aneb Dvacet sedm zjevení božích*. Milwaukee 1880; KLÁCEL, Ladimír: *Jádro ze závěti či poslední vůle Jana Mesliera*. Milwaukee 1879; KLÁCEL, Ladimír: *Svatá legenda aneb životopisy svatých*. Milwaukee 1879; KLÁCEL, Ladimír: *Sepher Toldoth Jeschu*. Kniha o tom, jak a kdy se byl narodil Ježíš. Milwaukee 1879; KLÁCEL, Ladimír: *Šestnácte ukřižovaných spasitelů, neb křesťanství 1 200 let před Kristem*. Milwaukee 1877; KLÁCEL, Ladimír: *Životopis Satana*. Milwaukee 1877; MCDONNELL, Wm. M. [přel. KLÁCEL, Ladimír]: *Pustí na poušti*. Obrázky ze života církve katolické. Milwaukee 1878.

¹¹³⁶ Srov. University of Chicago Library, Archives of Czechs and Slovaks Abroad, 781/2, kopie novinového výstřížku nadepsaného Ze soukromé korespondence prof. Lad. Klácela podává Dr. Fr. Iška.

¹¹³⁷ *Svojan*, 3. 6. 1873.

¹¹³⁸ University of Chicago Library, Archives of Czechs and Slovaks Abroad, 781/2, kopie Klácelova dopisu neznámému adresátovi, 13. 12. 1881.

¹¹³⁹ Viz KLÁCEL, Ladimír: *Vesměrnost*. Domýšlení se Nejvyšší Jednoty Všeho, či toho, co jest pro všechny, vždycky, všude nejsvětější. Milwaukee 1882.

„křestní“ jména jako Ludotěška či Duchosil, to jsou jen některé z novotvarů, ve kterých starý obrozenec nacházel zalíbení.¹¹⁴⁰ Marie Fričková, jež byla jako mladá dívka zaměstnána v tiskárně Klácelova vydavatele Antonína Nováka v Milwaukee, se musela při sazbě často dotazovat na význam jednotlivých slov. Když byl její zaměstnavatel zrovna pryč, musela kvůli tomu se sazbou Klácelových spisů čekat třeba několik hodin.¹¹⁴¹

Neopominutelnou součástí Klácelovy americké životní etapy byly hmotné útrapy, podmíněné jeho ústupností a nesmírnou nepraktičností. Spolupráce s Bártou Letovským skončila hořkým rozchodem a oboustrannými výtkami. Klácel se pak zdržoval u Čechů v okrese Manitowoc ve Wisconsinu. Posluhoval jim v kostele sv. Václava v Cooperstownu jako duchovní pastýř, což se přičilo jeho svědomí. Filozofovo působení navíc budilo rozporuplný dojem. Některé farníky si získal, ale mnozí z nich se rozhodli založit si raději nový, ortodoxně katolický kostel v nedalekém Kellnersville, který byl vysvěcen jako kostel sv. Josefa.¹¹⁴² Když starý filozof farnost opustil, byl spatřen, jak sedí hladový na schodech na ulici a pláče.¹¹⁴³ Po nějakou dobu byl Klácel zajištěný v domácnosti Vojtěcha Stránského v Kewaunee. Snad by se už největším útrapám vyhnul, kdyby u něj vydržel. Pobyť u Stránských se mu však znechutil, patrně kvůli příliš temperamentní žačce Libuši Stránské.¹¹⁴⁴ V každém případě se pak vydal se svou jedinou oporou, hospodyní Annou Mohlovou a její dcerkou, do Milwaukee. Přežíval hlavně díky podpoře od krajanů, ale také od starých přátel z vlasti. Zapisovatelka ženského spolku Libuše, který v té době odsouhlasil věnovat Klácelovi 10 dolarů, jej v protokolu charakterizovala jako „*staříčkého hladem trpícího a nemocí trápícího [se] ctihodného profesora*“.¹¹⁴⁵ Jeho situaci ještě zhoršovalo stáří a zdravotní problémy, kvůli kterým se stal takřka imobilním. Záchranou se pro něj stal František Záleský z Belle Plaine, který mu na svém pozemku zbudoval malý domek. Zde také Klácel, oslabený srdečním záchvatem, 17. března roku 1882 zemřel.

Hned nazítří po Klácelově úmrtí vyšla ve Zdrůbkem redigované *Svornosti* výzva ke sbírce na výstavbu Klácelova pomníku a začaly přípravy k převezení jeho těla do Chicaga.¹¹⁴⁶

¹¹⁴⁰ Nová jména uváděl pro jednotlivé dny ve svém kalendáři. Tyto příklady dle *Věčný kalendář čili kniha svojanovská* 2, 1877, s. 45.

¹¹⁴¹ Viz KUBIŠ: *Dějiny založení prvních českých spolků v Milwaukee a paměti českých emigrantů a jejich potomků z doby Náprstkovy*, kapitola Rodina Fričková [nestránkováno].

¹¹⁴² Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 1/3, článek Fr. Beneše Čechové v okrese Manitowoc, Wis. od roku 1847 do 1932, s. 13.

¹¹⁴³ Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/11, novinový výstřížek s titulkem Vzpomínka na profesora Ladimíra Klácela, *Dennice Novověku*, 5. 3. 1908.

¹¹⁴⁴ Ibid.

¹¹⁴⁵ Library of Congress, Thomas Capek Papers, 5/9, torzo protokolů ženského spolku Libuše, zápis z 13. 2. 1879, s. 178.

¹¹⁴⁶ *Svornost*, 17. 3. 1882.

Nakonec bylo respektováno přání starého filozofa a byl s pompou pohřben v Belle Plaine. O výjimečnosti této události svědčí fakt, že o ní informoval i americký tisk.¹¹⁴⁷ Klácelova výpravného pohřbu se zúčastnilo množství krajanů v čele s čelními žurnalisty. Byli mezi nimi i ti, kteří ho před třinácti lety očerňovali nebo se mu vysmívali, jako Šnajdr a Zdrůbek. Nyní jeho památku uctívali patetickými proslovy. Svobodomyslné hnutí našlo v následujících desetiletích v Klácelovi svoji otcovskou figuru, svého pomyslného zakladatele.¹¹⁴⁸ Dočkal se pomníku (v krajanském prostředí něco výjimečného), jeho narozeniny byly pravidelně připomínány a jeho spisy byly v nejrůznějších formách znovu publikovány. Síla Klácelova kultu dokázala o mýtu, že právě on stál u zrodu svobodomyslnosti, přesvědčit i tak bystrého pozorovatele krajanského života, jako byl Masaryk.¹¹⁴⁹

Nabízí se otázka, nakolik byla českoamerická svobodomyslnost výjimečným jevem. Také američtí Němci měli svoje početné Freidenker, hnutí se ale v jejich případě nerozrostlo do takových rozměrů, jako v českém případě, a představovala jej hlavně generace osmačtyřicátníků.¹¹⁵⁰ Zajímavou možnost srovnání nabízí druhá největší krajanská komunita mimo hranice Habsburské říše třetí čtvrtiny 19. století, tedy Čechové na Volyni.¹¹⁵¹ V jiných podmínkách a s jinými aktéry samozřejmě nemohlo dojít k identickému procesu, ale přesto jsou určité analogie zarážející. Iniciativa k náboženské změně přišla na Volyni z vnějšku. Ruská administrativa měla na základě zkušeností s Poláky krajně negativní vztah ke katolické církvi a náhlá dominance katolických Čechů v jednom regionu jí tudíž v tomto ohledu nebyla vítaná. Po lednovém povstání bylo navíc katolíkům zákonem znemožněno kupovat půdu v Jihozápadním kraji, tedy včetně Volyňské gubernie. Pod tímto tlakem vyvstalo tvrzení, že čeští vystěhovalci nejsou vlastně skutečnými katolíky. Podle svých předáků přicházeli „*najít uprostřed bratrského ruského národa svobodu pro svou víru, která je blízkou pravoslavi a zde, na Volyni, brzo přivede všechny Čechy do lůna pravoslavné církve*“.¹¹⁵²

Ruské úřady začaly s Čechy kalkulovat jako s prostředkem k oslabení a rozkolu polského katolicismu. Výsledkem bylo založení takzvané husitské církve, pro kterou byli získáni tři mladí čeští katoličtí kněží. Hlavní zásady jejich víry měly spočívat v neuznávání

¹¹⁴⁷ Viz *Chicago Daily Tribune*, 18. 3. 1882.

¹¹⁴⁸ Srov. analogický jev u Palackého a české společnosti: ŠTAIF, Jiří: *František Palacký. Život, dílo, mýtus*. Praha 2009.

¹¹⁴⁹ Srov. *Naše doba* 10, 1903, s. 13

¹¹⁵⁰ Srov. WITTKÉ, Carl: *Refugees of Revolution. The German Forty-Eighters in America*. Oxford 1952, zvl. s. 122-146.

¹¹⁵¹ Viz především VACULÍK, Jaroslav: *K náboženským poměrům Čechů v cizině*. In: Katechetika – historie – teologie. Ostrava 2003, s. 23-29; VACULÍK, Jaroslav: *Tzv. husitská církev na Volyni v sedmdesátých a osmdesátých letech 19. století*. In: Kaiserová, Kristina – Nešpor, Zdeněk R. (edd.): *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918)*. Ústí nad Labem 2010, s. 395-401.

¹¹⁵² VACULÍK: *Dějiny volyňských Čechů*. I. Léta 1868–1914, s. 75.

autority papeže, přijímání podobojí, odmítání celibátu a konání bohoslužeb v rodném jazyce. O pět let později se ukázalo, že husitská církev nebyla schopna představy státní administrativy naplnit. Mezi českými osadníky se stala předmětem řady konfliktů, katoličtí rodiče odmítali posílat děti do škol, kde by se učily nauce husitských kněží apod. Od husitství se navíc začali odklánět dva ze tří kněží této maličké církve: jeden inklinoval ke starokatolictví, druhý k luteránství. Nezpochybnitelným faktem ovšem je, že k nové víře přešlo alespoň navenek značné množství vystěhovalců. Ve třech „husitských“ farnostech na Volyni žilo v polovině sedmdesátých let 19. století 3 258 českých rodin, z nichž se 1 943 rodin považovalo nadále za katolické, 1 231 za husitské, 149 za luteránské a 18 za pravoslavné.¹¹⁵³ V průběhu první poloviny osmdesátých let ruská vláda opustila myšlenku podporování zvláštní české církve a společně s pravoslavným synodem vsadila na politiku přímého tlaku k přijetí pravoslaví. Do roku 1896 k němu přestoupilo 66 % volyňských Čechů.¹¹⁵⁴ Je třeba zdůraznit, že věrným katolíkům přitom obecně nehrozila žádná perzekuce. V carském Rusku, stejně jako v nábožensky svobodném prostředí Spojených států, se tedy rychle prokázala nepevná pozice katolické církve v kontextu moderního českého nacionalismu.¹¹⁵⁵

¹¹⁵³ Údaje dle VACULÍK: *Tzv. husitská církev na Volyni v sedmdesátých a osmdesátých letech 19. století*, s. 399.

¹¹⁵⁴ VACULÍK: *Dějiny volyňských Čechů*. I. Léta 1868–1914, s. 113.

¹¹⁵⁵ Srov. ŘEZNÍK, Miloš: *Konfese a národní identita: České hnutí v evropském kontextu*. In: *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století*. Ústí nad Labem 2006, s. 74-91.

13. České etnikum v americké perspektivě

*Zahrajte mi mou,
repu, repu, repu, repu republikánskou,
na zdraví národu,
kteří chtějí svobodu,
mysl slovanskou,
republikánskou!*

Čechoamerikánská, 1862¹¹⁵⁶

V předchozích kapitolách byla věnována značná pozornost postojům Čechů a českých krajanů ke Spojeným státům. Na tomto místě se pokusím úhel pohledu otočit a odpovědět alespoň částečně na otázku, jaký byl obraz českého etnika v americkém prostředí, ale také na to, do jaké míry si přisvojovalo hodnoty americké společnosti. Vzhledem k početní malosti českého národa a českoamerické komunity, ale také k absenci svébytného českého státu, se ponětí o Česích vytvářelo velmi pozvolna. A není pochyb o tom, že zasáhlo jen malou část americké populace.

Jako by negativních faktorů nebylo dost, věc ještě komplikovalo zažité označení pro Čechy v anglosaském světě. Jednalo se o slovo Bohemian, jež mělo i další významy a z angličtiny bylo vytlačováno termínem Czech až během 20. století. Bohemian znamenalo především Cikán, k čemuž došlo přejmutím z francouzštiny. Texaský lékař Dignowity k tomu ve svých pamětech zanechal následující postřeh: „*Mnohokrát mě pobavilo, že když jsem byl zdánlivě dobře informovanými lidmi otázan na mou národnost, a odpověděl jsem jim, že jsem Čech [Bohemian], užasli a považovali mě za Cikána.*“¹¹⁵⁷ Na svůj původ býval Američany dotazován také krajan Max Kirchman. Dostávalo se mu podobné odpovědi jako Dignowitému, ale na rozdíl od něj mu prý z toho bylo až k pláči. „*And what that Bohemian, is that the same as German? [...]. I never heard of such a nation before, without it means*

¹¹⁵⁶ *Slávie*, 2. 7. 1862. Píseň byla uvedena jako protiklad k výsměšné Rakouské.

¹¹⁵⁷ „*I have frequently been amused on being asked about my nationality by apparently well-informed people in the United States, that in telling them I was a Bohemian, they would wonder and regard me as a gipsy [...].*“ DIGNOWITY: *Bohemia under Austrian Despotism. Being an Autobiography*, s. 84.

Gipsy.¹¹⁵⁸ *V tom okamžiku bych si přál, bych měl po ruce jakýsi očarovaný ‚trychtýř‘ a vлил mu do mozku ten pravý název a jméno ‚Bohemian‘ a děj s tím jménem spolčený,*“ povzdechl si.¹¹⁵⁹ Od konce třicátých do začátku padesátých let 19. století se v americkém tisku často objevovalo dokonce spojení „Bohemian Gipsy“.

Zaměňování s Cikány nebylo jedinou mýlkou, které se v souvislosti s českým etnikem Američané dopouštěli. V této době sice ještě neexistoval pejorativní termín Bohunk, označující přistěhovalce ze střední a východní Evropy, ale Češi se místo toho ukrývali pod jinými kategoriemi. Velmi často byli považováni za Němce. Jak poznamenal Vojta Mašek, *„teprve tady od nás učí mít, že jsme jiný národ a ne Němci, oniť všechny přistěhovalce a cizince drží za Dautschmeni, a tím jsme arci velké slávy nenabývali, neboť Němci zde stojí v špatném creditu“*.¹¹⁶⁰ Seveřanský voják Risenfeld detailně popsal svoji osvětovou činnost mezi jinonárodními členy pluku, ke které dalo záminku jedno číslo *Slávie*: *„Amerikané se divili, že list jest psán anglickou literou, a že přeci nic přečísti nemohou. Nazývali to z počátku němčinou psanou v anglické liteře. Předložili ji jednomu Němci a ten pravil, že tomu nerozumí, že jest to latinské. Ptali se tedy mne, co jest to za řeč? Já jsem odpověděl: Jest to řeč jedna z nejprvnějších v Evropě, řeč česká. Česká řeč a latinská jsou sestry jedné řeči jménem sanskritské. Česká řeč jest nejbližší a stojí jí po boku. Ze všech řečí anglická jest nejposlednější v Evropě, protože jest vzdělána asi z patero řečí. Že česká řeč má celou abecedu, mají Němci hněv, jelikož jest moc písmen, které [sic] Němec nevysloví. Nazývají ji těžkou řečí a nesnadnou k naučení. Nyní Angličané v našem pluku se nacházející nemluví již že jsem Němec, ale praví, to jest Bohemianman.“*¹¹⁶¹ Občas byli Češi vřazeni ještě pod jiná etnika. Tak například krajany v řadách 8. newyorského pluku nazývali jejich spolubojovníci Poláky.¹¹⁶² V roce 1868 otiskly *New York Times* pochvalnou informaci o českoamerických novinách *Pokrok*, označily je ovšem za skandinávské periodikum.¹¹⁶³

Výše citovaný Kirchman si stěžoval, že na mezinárodní výstavě ve Filadelfii u příležitosti stého výročí americké nezávislosti bylo Rakousko nejvíce zastoupeno českým průmyslem, hlídači však zájemcům říkali, že jde o produkci německou. Uvažoval nad tím, že by do angličtiny přeložil Palackého *Dějiny národu českého*. Osvětu bylo třeba šířit už proto,

¹¹⁵⁸ Překlad: „*A co je to ten Čech, je to totéž co Němec? [...] Nikdy jsem o takovém národě neslyšel, kromě toho, že je to Cikán.*“

¹¹⁵⁹ NPM, Vojta Náprstek, 51/247, Max Kirchman Vojtovi Náprstkovi, 25. 7. 1876.

¹¹⁶⁰ NPM, Vojta Náprstek, 53/198, Vojta Mašek Vojtovi Náprstkovi, 22. 10. 1861.

¹¹⁶¹ VLHA (ed.): *Dopisy z války Severu proti Jihu*. Korespondence českých vojáků v americké občanské válce, s. 56-57.

¹¹⁶² Srov. dopis Jana Zajíčka z 9. 3. 1862, *ibid.*, s. 45.

¹¹⁶³ Viz *Pokrok*, Chicago, 3. 2. 1868.

že „všechny sekty protestantské [v Americe] Jana Husa za Němce považují“.¹¹⁶⁴ Vzhledem k tomu, že česká nacionální ideologie 19. století byla postavena na myšlence slavné národní minulosti, ve které Češi údajně dláždili cestu pokroku a šli příkladem jiným národům, muselo takové odnárodňování Husa vyvolávat mimořádně trpké pocity. Úměrná tomu byla naopak radost, jestliže byl kostnický mučedník k Čechům správně přiřazen. Když se redakce *Slávie* v roce 1865 dozvěděla o dvousvazkové knize amerického teologa a historika Ezra Halla Gilleta *The Life and Times of John Huss* (Život a doba Jana Husa), věnovala této skutečnosti hned dva úvodníky za sebou.¹¹⁶⁵

Touha po zviditelnění vlastního národa byla veliká, radost z něj ale nemusela být vždycky opodstatněná. Uprostřed občanské války psal jakýsi dopisovatel z Racine do pražských *Národních listů*, že si Češi v St. Louis a v Racine vytvořili výhradně české setniny, vedené českými důstojníky (připomeňme, že ani jedno nebylo pravda). Krajané se prý ve válce natolik vyznamenali, že po nich byla nazvána celá unionistická brigáda.¹¹⁶⁶ „Pojmenování jedné brigády ‚brigade des Bohéme‘ jedině z Amerikánů sestávající – dosvědčuje zajisté co nejvýznamněji, jak vážiti si umí bojovný Američan ty chrabré, tvrdé, české lebky!“¹¹⁶⁷ Ona Bohemian Brigade, o které neznalý krajan psal, ve skutečnosti neměla nic společného ani s Čechy, ani s hrdinstvím v boji. Označení si vybrala jako svou přezdívku skupina válečných korespondentů, která zásobovala severanské noviny zprávami od polních armád a z bojiště.¹¹⁶⁸ Vzhledem k tomu, že tento název běžně používala ve svých člancích, rychle vešel do obecného povědomí. Mladí žurnalisté si jej nevybrali ani s myšlenkou na český národ, ani na Cikány. V případě těchto svobodných a nekonvenčních literátů šlo o význam ve smyslu bohém.¹¹⁶⁹ Navíc se slovo přenášelo i jinam. Začátkem šedesátých let ho v lokální politice v San Franciscu používala tamní Peoples' Party jako označení pro oportunistické politické dobrodruhy, napojené na republikány. Sanfranciští Bohemians byli podle komentářů Peoples' Party pijavice společnosti, líní pobudové, výtržníci a ziskuchtivci,

¹¹⁶⁴ NPM, Vojta Náprstek, 51/247, Max Kirchman Vojtovi Náprstkovi, 25. 7. 1876.

¹¹⁶⁵ Viz *Slávie*, 18. 2., 24. 2. 1865. Jednalo se o knihu GILLET, Ezra Hall: *The Life and Times of John Huss or, The Bohemian Reformation of the Fifteenth Century*. 2 sv. Boston 1863–1864.

¹¹⁶⁶ Brigáda obvykle čítala kolem čtyř či pěti pluků.

¹¹⁶⁷ *Národní listy*, 12. 11. 1862.

¹¹⁶⁸ Viz STARR, Louise M.: *Bohemian Brigade*. Civil War Newsmen In Action. New York 1954.

¹¹⁶⁹ Newyorští bohémové se v používání tohoto slova inspirovali od svých londýnských protějšků. Termín patrně zavedl William Makepeace Thackeray v románu *Vanity Fair* (Jarmark marnosti). Takto byl jeho význam vyložen v roce 1860 v dopise z New Yorku pro *Chicago Tribune*: „In short the true Bohemian seems to me one, who from love of an art and natural life, does not strive for wealth or to mingle in conventional society; whose philosophy leads him to be content and jolly in any station, so long as he maintains a formal self-respect and integrity.“ *Chicago Tribune*, 6. 4. 1860.

kteří neměli co ztratit, neplatili žádné daně a na řízení města neměli skutečný zájem.¹¹⁷⁰ Není divu, že řada Čechů byla mnohoznačným používáním termínu, který označoval jejich národnost, zmatena.¹¹⁷¹ Často k sobě vztahovali populární operu *The Bohemian Girl* od Michaela Williama Balfa, složenou na libreto Alfreda Bunna, která ve skutečnosti vypráví milostný příběh cikánské královny.

Mezi krajany se opakovaně setkáváme se snahou upozornit na český národ aktivním způsobem. Zápis z protokolu schůzky newyorských Čechů z roku 1869 udává: „*Několik vzájemně dorozuměných krajanů svolalo na den 15ho srpna rodáky své ku společné poradě do hostince obč. Bažanta v 5té ulici, kdež by se rokovati mělo o tom, jakých prostředků se uchopiti, bychom si získali vážnosti a uznání co národ český v Americe.*“¹¹⁷² V Iowa City byl v první půlce sedmdesátých let založen český spolek, nesený Riegrovým heslem „V práci a vědění je naše spasení“. Jeho účelem mělo být „*vzdělání a zušlechtění mysle i těla*“ prostřednictvím školy, knihovny, divadla, zpěvu, tělocviku, deklamace a besedy, „*slušné zábavy vůbec*“ a přednášek. Díky činnosti spolku údajně přestali obyvatelé z okolí na Čechy pohlížet jako na „*stupid foreigners*“ (hloupé cizince).¹¹⁷³ Ve stejné době se během diskuzí o obnově Národní jednoty objevil návrh směřovat její úsilí do propagace českého živlu během filadelfské výstavy. Docílit se toho mělo zpracováním publikace o dějinách české přítomnosti v USA. Jako autor díla byl navržen Ladimír Klácel.¹¹⁷⁴ Jak ukazovala zanedbatelná hmotná podpora projektu (od 50 přistoupených spolků činila celkem 6 dolarů půlletně), na realizaci byla jen malá naděje.¹¹⁷⁵

Ještě o krok dál hodlal jít v roce 1863 Karel Alis. Jak informoval Náprstka, svůj týdeník *Pozor* plánoval zasvětit „*k tomu účeli, národ amerikánský s našim českým seznamovat, neb bude česko-anglicky, proto aby nás zde již déle nedrželi za Němce*“.¹¹⁷⁶ Josefa Václava Friče dokonce požádal o doporučení na vhodného redaktora. Chtěl prý, aby noviny dělaly čest našincům i cizincům, a hodlal v nich častěji publikovat články v angličtině, aby „*ten velký národ*“ seznámil s českým, „*by i on věděl, co Čech býval*“.¹¹⁷⁷ Alis ani redaktor *Pozoru* Pešek bohužel nebyli zrovna zdatnými žurnalisty a jejich předsevzetí udělat z *Pozoru* dvojjazyčný časopis rychle zapadlo. V prvních číslech se sice objevilo několik

¹¹⁷⁰ Výstižné komentáře např. v *Daily Evening Bulletin*, 9. 8., 5. 9. 1860; 5. 1., 30. 4. 1861.

¹¹⁷¹ Srov. vyvracení těchto omylů v úvodníku *Slávie*, 8. 9. 1865.

¹¹⁷² Library of Congress, Thomas Capek Papers, 5/9, torzo protokolů nadepsané „Konference“, zápis z 15. 8. 1869.

¹¹⁷³ NPM, Vojta Náprstek, 52/427, Jan Bárta Letovský Vojtovi Náprstkovi, 6. 4. 1874.

¹¹⁷⁴ Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 9/6, výpisky z *Pokroku Západu*, 24. 3. 1874, 12. 5. 1874.

¹¹⁷⁵ Ibid., výpisky z *Pokroku Západu*, 25. 8. 1874, 6. 10. 1874.

¹¹⁷⁶ NPM, Vojta Náprstek, 34, Karel Alis Kadish Vojtovi Náprstkovi, 8. 9. 1863.

¹¹⁷⁷ LA PNP, Josef Václav Frič, Karel Alis Josefu Václavu Fričovi, 28. 8. 1863.

kratších zpravodajských článků v angličtině, o nějaké cílené osvětové kampani o českém národě ale nebylo možné hovořit ani zdaleka.

Primárním zdrojem informací o dění v českých zemích, o českém národě i jeho přítomnosti ve Spojených státech, byla pro Američany jejich vlastní média.¹¹⁷⁸ V období od roku 1820 do roku 1880, na něž jsem zaměřil svůj zájem, lze v amerických tiskovinách najít desítky tisíc výskytů slov spojených s českým etnikem (Bohemia, Bohemian, Czech, Moravia, Moravian).¹¹⁷⁹ Ačkoliv je značná část těchto textů ve skutečnosti věnována bohémům, Cikánům či odvozeným pojmenováním (Moravská církev, názvy lodí apod.), i tak se jedná o dosti rozsáhlý soubor. Zprávy o událostech v Čechách a na Moravě tvořily z valné většiny zprávy podružnějšího charakteru. Víceméně nahodilým způsobem se občas vyskytovaly hlavně zprávy o zločinech, úmrtích, přírodních katastrofách, neúrodách a epidemiích, drobné zajímavosti či pouhé zmínky (například v rámci uvádění statistik o Evropě či Rakousku). Politické a jiné komentáře byly spíše výjimečné.

Nutno dodat, že i mezi Američany najdeme úsměvné omyly, spojené s matoucím označením pro Čechy v tehdejší angličtině. Podle *Chicago Daily Tribune* byl zavražděný pražský skladatel Josef Neruda „old gypsy-composer“ (starý cikánský skladatel).¹¹⁸⁰ Jinde se bylo možné setkat s domněnkou, že Cikáni pocházejí z Čech, a že otcem této rasy byl husitský vůdce Žižka.¹¹⁸¹ Takříkajíc metaomyelem bylo označení fráze „Cela va sans dire“ za větu pocházející z „Czech language“.¹¹⁸² Jako země s poetickým názvem, ale obecně neznámou lokací, vstupovaly Čechy (respektive Bohemia) do řady novinářských kachen. Nejvytrvalejší z nich byla zpráva o českém divém muži, nalezeném v lese a obdařeném obratností orangutana, která kolovala po desetiletí řadou nejrůznějších periodik.¹¹⁸³ Na „svě“ si přišla i Morava, kde žil údajně sto sedmačtyřicetiletý venkovan, živící se výhradně mlékem a bramborami.¹¹⁸⁴ Vzácností nebylo ani matoucí geografické a státoprávní zařazování českých zemí. Zprávy z Čech se mnohdy objevovaly pod kolonkou novinek z Německa, kam bývalo

¹¹⁷⁸ Dosavadní výzkum k obrazu českého etnika v amerických médiích mnoho neřekl. Vyloženě na 20. století je zaměřena studie ROUCEK, Joseph S.: *The Image of the Slav in U.S. History and in Immigration*. AJES 28, 1969/1, s. 29-48; Těžiště dalšího článku leží spíše na přelomu 19. a 20. století; za pravděpodobně první novinovou zprávu o českých zemích v USA považuje zcela mylně článek z roku 1853. OWEN, Johnson V.: *Where is their Homeland? News about the Czechs and their Lands in the U. S. Media, 1848–1914*. In: Schmidt-Hartmann, Eva – Winters, Stanley B. (edd.): *Grossbritannien, die USA und die böhmischen Länder 1848–1938*. München 1991, s. 59-74.

¹¹⁷⁹ Rozbor amerického tisku, který jsem provedl, byl z velké většiny možný díky internetovým databázím amerických periodik s vyhledávací funkcí, které jsou k dispozici teprve v posledním desetiletí. Viz závěrečný soupis pramenů.

¹¹⁸⁰ Srov. *Chicago Daily Tribune*, 18. 6. 1876.

¹¹⁸¹ Viz *Salt Lake Daily Telegraph*, 28. 2. 1866 (s odvoláním na *Atlantic Monthly*).

¹¹⁸² *Puck*, 5. 5. 1877.

¹¹⁸³ Poprvé se mi ji podařilo zachytit k roku 1825.

¹¹⁸⁴ *Daily Evening Bulletin*, 11. 9. 1862.

ostatně zařazováno celé Rakousko.¹¹⁸⁵ Kromě toho se můžeme setkat třeba s informací, že Čechy a Morava jsou uherské provincie.¹¹⁸⁶

Přímé poznání českých zemí zprostředkovávaly cestopisy. Čechy, a ještě více Morava, byly pro Američany naprosto okrajovou oblastí, do které zavítali obvykle jen cestou z Drážďan do Vídně. Zveřejňované cestopisy se zdaleka nejčastěji soustředily na Prahu, přičemž vychvalovaly hlavně její historické památky jako Hradčany, Karlův most či Chrám sv. Víta.¹¹⁸⁷ Líčily katolické „tmářství“ a souvislosti s husitstvím, někdy ale také krásu místních žen.¹¹⁸⁸ Jednoho návštěvníka v sedmdesátých letech zarazil na Moravě pohled na kukuřičné pole, které mu připadalo jako starý, dlouho nespátržený přítel.¹¹⁸⁹ Dopisovatel *Chicago Tribune* byl při pobytu v Praze v roce 1871 silně zaujat národnostním rozdělením země. Češi podle něj náleželi ke Slovanům, stejně jako Poláci, Rusové a Maďaři (!). S Němci se prý Češi „vzájemně nenáviděli jako běloši a černoši na Jihu“, což ukazovaly i jejich protichůdné sympatie během prusko-francouzské války.¹¹⁹⁰ Tentýž autor mluvil o českých snahách o federalizaci říše, jejich odporu vůči centralismu, a o utlačovatelském charakteru Němců, který se projevoval germanizačními snahami. Vyznívalo zde jednoznačné souznění s Čechy. Některým americkým cestovatelům však české země nepřipadaly v ničem zajímavé a hodné podrobnější zmínky, obzvlášť v kontrastu s pestrým životem v rakouské metropoli. Mimořádně stručně pojal popis návštěvy Čech ve třicátých letech 19. století známý lékař, Valentine Mott. Přestože Čechy vřadil i do názvu svého spisu, ve skutečnosti o nich pouze v jedné větě poznamenal, že v Praze nic pozoruhodného z hlediska jeho profese nebylo, a tak pokračoval do Vídně.¹¹⁹¹

Novinové inzerce a občas i články dokazují, že se trvalému zájmu těšilo české sklářství – tradice jeho vývozu do Ameriky ostatně sahala do 18. století.¹¹⁹² Z kulturního hlediska, zanechal ve Spojených státech svoje stopy zájem evropského romantismu o lidovou

¹¹⁸⁵ Upozornění na tento častý omyl, stejně jako z většiny neněmecký charakter říše, viz *Chicago Tribune*, 15. 6. 1857.

¹¹⁸⁶ Srov. *New Hampshire Sentinel*, 8. 4. 1831.

¹¹⁸⁷ Viz např. *New York Evangelist*, 24. 6. 1852.

¹¹⁸⁸ Posledně uvedený prvek viz *Michigan Farmer*, 1. 12. 1852.

¹¹⁸⁹ *Atlanta Constitution*, 27. 7. 1873.

¹¹⁹⁰ „The two races keep quite distinct, and hate each other as much as the whites and the negroes in the South.“ *Chicago Tribune*, 28. 1. 1871.

¹¹⁹¹ Srov. MOTT, Valentine: *Travels in Europe and the East, Embracing Observations Made During a Tour Through Great Britain, Ireland, France, Belgium, Holland, Prussia, Saxony, Bohemia, Austria, Bavaria, Switzerland, Lombardy, Tuscany, the Papal States, the Neapolitan Dominions, Malta, the Islands of the Archipelago, Greece, Egypt, Asia Minor, Turkey, Moldavia, Wallachia, and Hungary, in the Year 1834*, '35, '36, '37, '38, '39, '40, 'and 41'. New York 1842, s. 74.

¹¹⁹² Viz POLIŠENSKÝ: *America and the Beginnings of Modern Czech Political Thought*, s. 217. V případě Latinské Ameriky lze stopu českého skla sledovat dokonce do prvních let 18. století: POLIŠENSKÝ, Josef: *Michael Sabel a počátky amerického obchodu s českým sklem*. JSH 40, 1971, s. 84-92.

kulturu a národní mytologii. *Boston Lyceum* přineslo v roce 1827 jedenáctistránkový text o kněžně Libuši,¹¹⁹³ objevily se také úryvky z překladů Čelakovského sběrů od Angličana Johna Bowringa.¹¹⁹⁴ Několik listů v téže době šířilo zprávu o založení českého divadla v Praze a neúspěchu pokusů o germanizaci země.¹¹⁹⁵ Občas probleskly informace o některých českých literárních dílech, například o tvorbě Františka Palackého. Na konci dvacátých let vyšly různé ohlasy na Sealsfieldovu *Austria As It Is*. Jeden komentátor tehdy v recenzi poznamenal, že v Evropě patrně není země, s jejímiž vnitřními poměry a každodenním životem by byli Američané seznámeni méně než s Rakouskem.¹¹⁹⁶ O tři dekády později se o Dignowitého *Bohemia under Austrian Despotism* inzerovalo, že jde o knihu „přinášející zajímavé a důležité informace, v Americe takřka neznámé“.¹¹⁹⁷ Habsburská říše se objevovala v negativním kontextu pravidelně.¹¹⁹⁸ Její pověst jedné z hlavních evropských despocií ještě vzrostla po potlačení revolucí v letech 1848–1849. *Littel's Living Age* ji v roce 1850 v komentáři o stavu Evropy označil za bankrotářskou a zkorumpovanou a uvedl, že od její dynastie nelze očekávat nic jiného, než obstrukce, prolhanost a zradu.¹¹⁹⁹ Pohled do dobových periodik tak dává za pravdu Náprstkovi, který informoval Karla Havlíčka, že „V očích Amerikánů je ‚Austria‘ nulou a nejednou jsem viděl, že při vyslovení tohoto jména vzdělaný i nevzdělaný Amerikán resp. vyplivne neb zakleje!“¹²⁰⁰

Systematičtější a zasvěcenější zájem o české země se ukazuje pouze v souvislosti s náboženstvím. Svoji roli zde přitom nehrála jenom americká Moravská církev a její historie. Už v první půlce 19. století, poznamenané druhým náboženským probuzením, se v řadě časopisů objevovaly texty o Janu Husovi, vnímaném jako předchůdce Martina Luthera, ale také o Jeronýmovi Pražském a husitství obecně. S jejich všeobecně adoračním tónem kontrastovaly pouze nepočetné katolické noviny.¹²⁰¹ *The Biblical Repository* otiskl v polovině třicátých let na pokračování obsáhlý seriál o slovanských jazycích. Čeština v něm byla označena za řeč, která může v mysli evangelického teologa vzbudit na rozdíl od ostatních slovanských jazyků vzrušení, protože byla s výjimkou Wycliffa „prvním orgánem pravdy“

¹¹⁹³ *Boston Lyceum*, 15. 7. 1827.

¹¹⁹⁴ *Albion. A Journal of News, Politics and Literature*, 19. 4. 1828. Pokud se mi podařilo zjistit, Čelakovského mystifikace se smyšlenou básnířkou Žofií Jandovou, kterou zmátl i Bowringa, do USA nedosáhla.

¹¹⁹⁵ Viz např. *Atheneum, or Spirit of the English Magazines*, 15. 11. 1827.

¹¹⁹⁶ Viz *The Museum of Foreign Literature, Science, and Art*, March 1828, s. 400.

¹¹⁹⁷ „The book brings before American public very interesting and important information – very little known in America.“ Inzerce doplněná o úryvky recenzí v *San Antonio Ledger and Texan*, 14. 1. 1860.

¹¹⁹⁸ Srov. např. ROUSSEL, Napoleon: *Catholic & Protestant Nations Compared, in Their Threefold Relations to Wealth, Knowledge, & Morality*. Boston 1855, zvl. s. 206.

¹¹⁹⁹ Viz *Littel's Living Age*, 9. 3. 1850.

¹²⁰⁰ ŠOLLE: *Karel Havlíček a Vojta Náprstek*, s. 120.

¹²⁰¹ Srov. obraz Žižky jako zločince a vraha mnichů v *The Jesuit; or, Catholic Sentinel*, 27. 11. 1830.

v temné noci katolicismu.¹²⁰² V roce 1850 byl tento cyklus článků přepracován do podoby knihy, vydané pod názvem *Historical View of the Languages and Literature of the Slavic Nations, with a Sketch of their Popular Poetry* (Historický přehled jazyků a literatury slovanských národů s návrhem jejich lidové poezie).¹²⁰³ Autor byl označen pseudonymem Talvi, pod kterým se skrývala rodilá Němka Therese Albertine Louise von Jacob Robinson. Manželka předního amerického biblisty Edwarda Robinsona se ke slavistice dostala díky pobytu v Rusku v době svého dospívání. Text udivuje svou zasvěceností v oblasti jazykovědy i historie (objevují se mimo jiné odkazy na Šafaříka, Dobrovského, Hanku a poslední práce Palackého), ale také zjevnými sympatiemi k českému emancipačnímu hnutí. Náznakem jistého odtržení od českých poměrů byla naopak obava, zda se češtinu podaří udržet navzdory nebezpečí germanizace.¹²⁰⁴ V půli 19. století již taková myšlenka samozřejmě neměla opodstatnění.

Zájem amerických náboženských časopisů o české země byl rovněž misijní. Po celou sledovanou periodu se vyskytovaly zvěsti o pomalém, leč vytrvalém postupu protestantství na české půdě. Líčeny byly hlavně počiny anglosaských a dalších biblických společností, jako British and Foreign Bible Society či Pruské biblické společnosti. Popisovalo se množství distribuovaných biblí a občasné konverze katolíků či židů. Zprávy o údajném ústupu „papeženectví“ z Čech, stejně jako z dalších katolických států, nabíraly na intenzitě například po vyhlášení dogmatu o neposkvrněném početí Panny Marie. Na přelomu čtyřicátých a padesátých let se setkáváme s odezvou působení a perzekuce pražského evangelického pastora Bedřicha Viléma Košuta, k čemuž zřejmě napomohla podobnost kazatelova jména s Lájosem Kossuthem. V jednom listu byl dokonce označen za revolucionářova bratra.¹²⁰⁵ Evropský dopisovatel do *Christian Advocate and Journal* o něm vyslovil naději, že by mohl být druhým Jeronýmem Pražským, snad ovšem s lepším koncem.¹²⁰⁶ Americké církve se tedy o české země zajímaly dlouho předtím, než se tam v roce 1872 vydali se svými rodinami bostonští misionáři Edwin A. Adams, Henry A. Schauffler, Albert W. Clark a Walter S. Alexander, a než se zde díky jejich působení zrodila Svobodná církev reformovaná.¹²⁰⁷

¹²⁰² *Biblical Repository*, July 1834.

¹²⁰³ TALVI [Therese Albertine Louise von Jacob Robinson]: *Historical View of the Languages and Literature of the Slavic Nations, with a Sketch of their Popular Poetry*. New York 1850. Pasáž o českém jazyce a literatuře se nachází na stranách 147-211.

¹²⁰⁴ Srov. *ibid.*, s. 211.

¹²⁰⁵ *The Daily Picayune*, 25. 10. 1849.

¹²⁰⁶ *Christian Advocate and Journal*, 31. 10. 1850.

¹²⁰⁷ K dějinám této církve v souvislosti se zakladatelskou osobností Aloise Adlofa viz ŠTĚPÁN, Jan (ed.): *Alois Adlof: 150 let. Život – služba – odkaz*, Praha 2012.

S politickými událostmi z Čech a z Moravy se výrazněji setkáváme od roku 1848. Do novin tehdy občas probleskly zdánlivě těžko pochopitelné negativní postoje vůči Čechům. Jejich kořeny leží ve způsobu předávání tiskových zpráv, kdy se informace z německých novin přebíraly do anglických periodik a odtud následně do amerických.¹²⁰⁸ Výstižně tento mechanismus popsal v pařížském exilu Frič: „*Slýchal i čítal jsem často v novinách. Celá Evropa k nám zraků obrací! Ach ano, jen že nás nevidí [jinak než] jen perfidními německými skly!*“¹²⁰⁹ Podobně jako v Evropě, také v USA se tak dělo především v souvislosti s pražskými svatodušními bouřemi. Mimořádně patetické bylo líčení údajného Windischgrätzova hrdinství po smrti jeho manželky v *The Daily Picayune*. Generál se měl sám vydat vstříc rebelům a gentlemansky je oslovit: „*Pánové, pokud mě hodláte urážet kvůli mému urozenému původu, jděte do mého paláce a učíňte, co uznáte za vhodné. Dám vám dokonce svoji stráž, aby vás nikdo nerušil při vaší zábavě. [...]. Vychladlé tělo mé ženy leží nahoře v poschodí, a přesto vás oslovuji laskavými slovy.*“¹²¹⁰ Češi se prý na něj okamžitě vrhli a dověkli ho k nejbližší pouliční lampě, na kterou ho chtěli pověsit. Windischgrätzovi granátníci jim však svého velitele vyrvali z rukou a následně dělostřelectvo vyčistilo ulici. Tolik alespoň verze, která doputovala přes Atlantik.

Občasné zmínky o Česích v kontextu let 1848–1849 byly nekonzistentní a prokazovaly neznalost středoevropských poměrů. Na konci srpna 1849 se v New Yorku konala velká demonstrace na podporu maďarských revolucionářů, o níž informovaly několikately americké noviny. Jako řečník zde vystoupil také „*Mr. Naprsteck, a Ceych [sic] from Bohemia*“.¹²¹¹ Vojta Náprstek ve svém proslovu „*bránil své bratry slovanské rasy proti výčitkám, které směřují k jejich nepřátelskému a zrádnému chování vůči Maďarům*“.¹²¹² Podle slov redaktora překvapil Američany tím, že slovanská mládež složila přísahu bojovat proti útlaku a za svržení despotů.¹²¹² *The Daily Picayune* v souvislosti s newyorskou demonstrací

¹²⁰⁸ V evropském kontextu tuto věc rozebírá KOŘALKA, Jiří: *Sledování příznivých a negativních zpráv o Česích v zahraničním tisku 19. století*. In: Řepa, Milan (ed.): *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*. Praha 2008, s. 567–581.

¹²⁰⁹ ANM, František Ladislav Rieger, 27/4, Josef Václav Frič Františku Ladislavu Riegrovi, 5. 1. 1862. Srov. též podobnou zkušenost Františka Palackého a Marie Riegrové: BĚLINA – BOROVIČKA – KAŠE – KUČERA: *Velké dějiny země Koruny české*, sv. XII.a, 1860–1890, s. 33.

¹²¹⁰ „*Gentlemen – If it is your desire to insult me because I am of noble birth, go to my palace and do there as you may think fit. I will even give you a guard that you may not be disturbed in your amusement. [...]. My wife now lies as a lifeless corpse above stairs, and yet I address you in words of kindness.*“ *The Daily Picayune*, 21. 7. 1848.

¹²¹¹ *Daily Missouri Republican*, 6. 9. 1849.

¹²¹² „*He defended his brethren of the Slavonic rase against the reproch [sic] which has been cast upon them on hostile and treacherous conduct towards the Magyars. He also stated a fact of which we were not previously informed, that the Slavonic youth have sworn a fearful oath to extinguish all oppression of the people, and to cast down all despots, and concluded by assuring the audience that all Cyech [sic] would soon be seen in the ranks of the Hungarians.*“ *Ibid.*

poukazoval, že sympatie veřejnosti by neměly směřovat výhradně k Maďarům, protože ti bojují proti rakouské reformní straně a za zachování feudálních privilegií uherské a české (!) šlechty.¹²¹³

V období neoabsolutismu padesátých let četnost politických zpráv o českých zemích z pochopitelných důvodů klesla. Objevila se však třeba zmínka o Havlíčkově internaci.¹²¹⁴ Rakousko na sebe opět výrazně upoutalo pozornost až během války z roku 1859. Jeho porážka byla označována za trest za útlak rakouských národů a udržování obyvatelstva v nevědomosti.¹²¹⁵ Vyhlášení ústavnosti v Habsburské říši vzbudilo údiv. *Chicago Daily Tribune* to okomentovala takto: „*Konstituce pro Rakousko je nová věc pod sluncem. Tvrdošijnost Habsburků, stejně jako hloupost Stuartovců a šílenství Bourbonů, se stala příslovečnou [...].*“¹²¹⁶ Zároveň vyjádřila pochybnost, že by ústava mohla „hničící vrak“ Rakouska zachránit – už kvůli problémovým vztahům mezi Němci, Italy, Maďary a Slovany. Valné přízni amerických médií se Habsburská říše netěšila ani za prusko-rakouské války. Pár dní po bitvě u Hradce Králové napsal pařížský dopisovatel *New York Times* se zjevnými sympatiemi k Italům, že Rakousko nemůže z porážky vinit nikoho jiného než sebe.¹²¹⁷ Je zajímavé, že *Chicago Tribune* poslala svého korespondenta přímo do Čech a na Moravu, byť až po skončení bojů.¹²¹⁸

Podobně jako v českém prostředí o Americe, také v USA se o českých zemích informovalo mnohem kvalitněji od šedesátých let. K obzvlášť významným událostem zasílali zvláštní dopisovatelé původní komentáře. V americkém tisku se tak objevily zprávy o kontroverzním přijetí ústavy roku 1867, o obracení Čechů k Rusku, politice pasivní opozice v českém sněmu a na říšské radě atd. České snahy zde vystupovaly v poměrně pozitivním světle. Ke zprávě o odporu ministra Beusta vůči českým požadavkům připojil *New York Evangelist* toto zamyšlení: „*Leč Čechy byly kdysi královstvím, a když si uvědomíme jejich historii, nemůžeme než do jisté míry sympatizovat s jejich požadavkem po ‚odpovídajícím zastoupení‘.*“¹²¹⁹ Co se však neměnilo, byl záporný obraz rakouského císařství. Tytéž noviny

¹²¹³ *The Daily Picayune*, 20. 8. 1849.

¹²¹⁴ Viz *The Independent. Devoted to the Consideration of Politics, Social and Economic Tendencies*, 15. 1. 1852.

¹²¹⁵ Srov. *The Daily True Delta*, 29. 6. 1859.

¹²¹⁶ „*A Constitution for Austria is a new thing under the sun. The obstinacy of the Habsburgs, like the stupidity of the Stuarts and the insanity of the Bourbons, has passed into a proverb [...].*“ *Chicago Tribune*, 28. 3. 1861.

¹²¹⁷ Zprávu přebral *Iowa State Daily Register*, 26. 7. 1866.

¹²¹⁸ Viz obsáhlá zpráva z Brna v *Chicago Daily Tribune*, 18. 9. 1866; zpráva z Pardubic ibid., 9. 10. 1866.

¹²¹⁹ „*Yet, Bohemia was once a kingdom, and when we recall her past history we can not but sympathize in some measure with her demand for ‚adequate representation‘.*“ *New York Evangelist*, 2. 3. 1871.

vyslovily v roce 1872 názor, že nemocný muž Evropy již neleží na Dardanelách, ale na Dunaji.¹²²⁰

V americkém tisku se nesetkáváme jen s informováním o českých zemích, nýbrž i o českých krajanech. V duchu černé kroniky byly častým předmětem těchto zpráv nehody, zločiny, tragické úrazy a úmrtí jednotlivých přistěhovalců. Jako komunita byli Češi typicky zmiňováni při konání amerických, národních a církevních slavností, v rámci komunální politiky apod. S pravidelnějším informováním o dění v jejich středu se lze setkat jen v několika málo městech, v první řadě v Chicagu. Jeho nejvýznamnějším periodikem byla od roku 1852 *Chicago Tribune*, po osmi letech existence přejmenovaná na *Chicago Daily Tribune*. Na české přistěhovalce v ní lze narazit ojediněle od roku 1857, ale od začátku šedesátých let množství zpráv dynamicky rostlo. Ve „Větrném městě“ došlo díky vysokému počtu krajanů k tomu, že se termín Bohemian spojoval primárně právě s Čechy, a nikoliv s Cikány a umělci, jako tomu bylo typicky jinde.

V sedmdesátých letech vstoupil do tohoto vývoje negativním způsobem podíl Čechů v dělnickém hnutí, které bylo americkou veřejností vnímáno jako nebezpečná komunistická hrozba.¹²²¹ Emoce byly ve sledovaném období vzedmuté hlavně během roku 1877, tedy v době celonárodní Velké železniční stávky. *Chicago Daily Tribune* tehdy otiskla dopis farmáře Williama Greshama z Freeportu v Illinois, rozhořčeného údajnými plány vyvážet nezaměstnané imigranty z Chicaga na venkov. Vášnivě naléhal, aby byli všichni „barbaři“ posláni zpět domů, stejně jako komunisté a „čeští primitivové“, kteří zamořují ulice a ohrožují morálku, pořádek a blahobyť.¹²²² Nutno dodat, že redakce si od tohoto pisatele držela odstup.

Obrovské rozhořčení vzbudil mezi krajany v roce 1876 hanlivý článek Bad Bohemia, zveřejněný v *Chicago Post and Mail*. Denník *Svornost* jej označil za dílko „škrabáka a lháře, že stydno nám podobnou slátaninou a neřádem míchatí k hanbě slušné žurnalisticky [sic] vůbec“. „Sviňák ten z redakce, *Post and Mail* ‘nechal se zavést do wardy šesté ponejvíce Čechy, Irčany, Poláky, Dány, Skandinavy a Švédy obydlené, a vystoupiv na Center avenue, cachal prý se bídou, špínou, nepravostí a zkažeností, jakou ještě nikdo na světě neviděl. Nalezl tu ‚hovada‘ a ‚harpie‘ jej smradem, šeredností a špinavostí strašící. [...]“

¹²²⁰ *New York Evangelist*, 13. 6. 1872.

¹²²¹ Srov. např. *Chicago Daily Tribune*, 25. 12. 1875.

¹²²² „You better send back your barbarians to their proper homes, as also all your Communists and Bohemian savages, who now infest the streets, and byways, where, but for them, would be safety, morality, decency, and industry, all too, by Americans, and for Americans.“ *Chicago Daily Tribune*, 26. 8. 1877.

Ta ‚Bohemia‘ (česká osada v 6. wardě)¹²²³ jest prý podbírající se boulí Chicaga. Každý zločin myslitelný jest tu zdomácnělý. Nahé ženy a dívky sedávají u přítomnosti mužů; neřestné surové žerty se provádějí. Peleš ta je zdrojem nákazy morové.“¹²²⁴ Redaktor *Svornosti* Zdrůbek proti těmto obviněním vyzvedl řádnost Čechů z této čtvrti a uvedl jejich výdobytky včetně kostela, dvou českých a jedné česko-anglické školy a deseti spolků. O tři dny později uspořádali krajané velké veřejné setkání, na němž bylo schváleno obsáhlé ohrazení, otištěné i v amerických novinách.¹²²⁵ Pověsti českých přistěhovalců se pak zastala také *Chicago Daily Tribune*, podle které, „jak každý ví, jsou Češi jako národ pořádní, mírumilovní a pracovití, tvrdě pracují a platí svoje daně a jsou vynikajícími občany“.¹²²⁶ Vyslovila také názor, že redakce *Chicago Post and Mail* vypustila utračný text účelově, aby si získala pozornost veřejnosti.

Jak naznačilo několik předchozích stran, v amerických tiskovinách lze o českém etniku najít řadu článků. S výjimkou několika málo periodik, vycházejících v místech s vysokou koncentrací českých přistěhovalců, byl ovšem tento zájem naprosto okrajový. Česká témata se v nich objevovala spíše nahodile, v drtivé většině případů šlo jen o krátké zmínky, které v celkovém rozsahu jednotlivých novin a časopisů tvořily miniaturní zlomek. Že český národ nedokázal do amerického povědomí hlouběji proniknout, se ukazovalo ještě v letech první světové války, kdy musela odbojová propaganda věnovat obrovské úsilí jeho zviditelnění. Z toho vyplývá, že mluvit o nějakém stereotypu Čecha v americkém prostředí třetí čtvrtiny 19. století není možné. K pochopení toho, jak byli čeští krajané vnímáni, je nutné seznámit se s obecným obrazem evropských imigrantů. Ani ten samozřejmě neměl konzistentní podobu a během 19. století prošel různými posuny.

Thomas Paine, jeden z hlavních ideologů války za nezávislost, se na jejím počátku o Americe vyjadřoval jako o útočišti milovníků občanské a náboženské svobody z celého světa.¹²²⁷ Podobně kosmopolitní představy můžeme sledovat i v době, kdy začínala velká transatlantická migrace. Spisovatel Washington Irving se vyjádřil, že v USA je poskytován azyl cizincům ze všech koutů světa, a že schopnost oprostít se od národnostních antipatií by měla být přímo předmětem národní hrdosti.¹²²⁸ Literát a přírodovědec Samuel Griswold Goodrich napsal v roce 1841 toto: „*Naše kopce, údolí a řeky se rozprostírají od oceánu*

¹²²³ V 6. městském okrsku.

¹²²⁴ *Svornost*, 21. 7. 1876.

¹²²⁵ Viz *Chicago Daily Tribune*, 25. 7. 1876,

¹²²⁶ „Every one knows that the Bohemians, as a people, are well behaved, peaceable [sic], and industrious; that they work hard for a living and pay their taxes; nad they are an excellent class of citizens.“ *Chicago Daily Tribune*, 26. 7. 1876.

¹²²⁷ Srov. PAINE, Thomas: *Common Sense*. Philadelphia [1776], především s. 11, 53.

¹²²⁸ Viz EBY, Cecil D.: *America as „Asylum“: A Dual Image*. AQ 14, 1962/3, s. 486.

*k oceánu, obepínajíc celý kontinent Nového světa. A nad touto bohatou a nedozírnou oblastí rozprostřela Prozřetelnost ovzduší svobody. Nechme tyto ubohé trpící přijít a svobodně dýchat. Nechť je naše vlast útočištěm pro utlačované všech zemí.*¹²²⁹

Tento optimistický pohled však nebyl jediný. Především od čtyřicátých let 19. století, kdy se Spojené státy staly cílem masového irského exodu, se začala výrazně projevovat také opačná tendence.¹²³⁰ Její podstatnou složku tvořil pocit ohrožení ze strany přicházejících katolíků, na něž se pohlíželo jako na agenty papežské despotie, podkopávající základy americké republiky.¹²³¹ Z těchto pozic vystupoval velmi vehementně i vynálezce Samuel Morse. Kromě jiného sepsal pod pseudonymem Brutus pamflet *Foreign Conspiracy Against the Liberties of the United States* (Zahraniční konspirace proti svobodám Spojených států). Varoval v něm, že katolický útok už začal, a to prostřednictvím misionářů rakouské Leopoldinenstiftung.¹²³² Takovéto sentimenty občas přerostly v násilnosti. Nejhorší z nich byly bouře ve Filadelfii v roce 1844, kdy došlo k vypálení dvou kostelů a zranění či dokonce zabití desítek lidí. Vedle konfesijní odlišnosti spatřovali nativisté nebezpečí také v politickém radikalismu přistěhovalců, hlavně kvůli osmačtyřicátníkům a socialistům, a konečně v jejich neanglosaském původu. Navíc na Američany působily obavy z konkurence na pracovním trhu.¹²³³ Hlavní oporou nativistů byly bratrské podpůrné řády, jako Order of the Star-Spangled Banner a dělnický Order of United Americans. Ten ve svých požadavcích z roku 1852 uváděl kromě jiného tyto populistické body: bude udržováno pouze miniaturní vojsko a loďstvo, budou sníženy platy veřejných úředníků, žádný stát nebude mít právo udělovat volební právo imigrantům, Kongres upraví nebo zruší všeobecnou naturalizaci přistěhovalců.¹²³⁴

Ve čtyřicátých letech 19. století se nativisté poprvé politicky zorganizovali v podobě Native American Party (původně American Republican Party), jejíž vliv ale rychle opadl. Během následující dekády se tohoto odkazu chopilo hnutí know-nothing (nic nevím; do češtiny někdy překládáno jako nevědomci). Neobvyklý název vznikl kvůli tajnému charakteru

¹²²⁹ „Our hills, and Valleys, and rivers, stretch from ocean to ocean, belting the entire continent of the New World; and over this rich and boundless domain, Providence has poured the atmosphere of liberty. Let these poor sufferers come and breathe it freely. Let our country be the asylum for the oppressed of all land.“ Ibid., s. 487.

¹²³⁰ Viz především HIGHAM: *Strangers in the Land*. Patterns of American Nativism 1860–1925; KNOEBEL, Dale T.: *America for the Americans*. The Nativist Movement in the United States. New York 1996.

¹²³¹ Viz BILLINGTON, Ray: *The Protestant Crusade, 1830–1860*. A Study of the Origins of American Nativism. New York 1938.

¹²³² Srov. [MORSE, Samuel Finley Breese]: *Foreign Conspiracy Against the Liberties of the United States*. New York 1835, s. 13.

¹²³³ Viz BRIGGS, Vernon M. Jr.: *Immigration Policy and the American Labor Force*. Baltimore 1984.

¹²³⁴ Viz KNOBEL, Dale T.: *Beyond „America for Americans“: Inside the Movement Culture of Antebellum Nativism*. In: Walch, Timothy (ed.): *Immigrant America. European Ethnicity in the United States*. New York 1994, s. 14.

nativistických spolků. Když byli jejich příslušníci dotazováni na svoje členství, měli odpovídat, že o ničem nevědí. V roce 1855 zformovali know-nothingové vlastní stranu, American Party, která se nakrátko zdála být novou protiváhou demokratů. Podobně jako u Native American Party ve čtyřicátých letech její popularita rychle odezněla a k tomu se navíc rozštěpila kvůli postoji k otrokářství. V prezidentských volbách roku 1856 podporovala prootrokářská část neúspěšného Millarda Fillmora. Druhá frakce se postupně připojila k republikánům a do roku 1860 hnutí přestalo jako reálná politická síla existovat. Protipřistěhovalecký element neměl v rámci rané republikánské strany dominantní váhu. Sám Lincoln patřil k jeho jednoznačným odpůrcům. V roce 1855 napsal v dopise příteli Joshua Speedovi: „*Jako národ jsme začali prohlášením, že ‚všichni lidé jsou stvořeni sobě rovni‘. V praxi to čteme ‚všichni lidé jsou stvořeni sobě rovni kromě černochů‘. Jestli se know-nothingové dostanou k moci, bude se to číst ‚všichni lidé jsou stvořeni sobě rovni kromě černochů, přistěhovalců a katolíků‘. Pokud by k tomu došlo, dal bych přednost emigraci do země, kde nepředstírají lásku ke svobodě – například do Ruska [...].*“¹²³⁵

Nativismus nepramenil pouze z xenofobie či rasismu, ale do značné míry také z představy správného amerického občana. Jestliže fungování republikánského zřízení vyžadovalo občany vzdělané, inteligentní a zodpovědné, potom početní imigranti, přinášející s sebou odlišné vychování a hodnoty, znamenali pro americký způsob života hrozbu. Zároveň z toho ovšem vyplývalo, že přistěhovalce bylo možné vzdělat a „povznést na vyšší úroveň“, aby se stali řádnými a prospěšnými občany. Z tohoto úhlu pohledu je poměrně pochopitelné, proč bylo jedním z požadavků know-nothingů zavedení jednadvacetileté lhůty na přidělení amerického občanství. Pokud trvalo rodilému Američanovi 21 let, než se stal plnoprávným občanem, byla to podle nich nutná lhůta také pro imigranty, kteří se museli sžít s americkými hodnotami a s republikánským systémem.

Z evropských etnik měli v tomto ohledu zdaleka nejhorší pověst Irové. Stereotypní irský Paddy byl opilecký násilník a negramotný nevzdělanec. V karikaturách po jeho boku někdy figurovala neméně odpudivá irská žena, přízvisko Paddy se ovšem používalo nezávisle na genderu. Analýza obrazu irského imigranta v období dvacátých až šedesátých let 19. století ukazuje, že se od kritiky jeho výchovy a zvyklostí dospělo k představě jeho biologické méněcennosti, podtrhované prý až opičí vizáží. Paddy se tak stal něčím, co již vlastně

¹²³⁵ „*As a nation, we began by declaring that ‚all men are created equal‘. We now practically read it ‚all men are created equal, except negroes‘. When the Know-Nothings get control, it will read ‚all men are created equal, except negroes, and foreigners, and Catholics‘. When it comes to this I should prefer emigrating to some country where they make no pretence of loving liberty – to Russia, for instance [sic].*“ BASLER, Roy P. a kol. (ed.): *Collected Works of Abraham Lincoln*. sv. 2, New Brunswick 1953, s. 323.

nemohla změnit ani jeho amerikanizace. Nesrovnatelně lepší image se těšili Němci, obecně pokládání za dovedné a pracovité, byť i u nich se objevovalo negativní spojení, tentokrát související s politickým radikalismem.¹²³⁶ Z tohoto pohledu bylo pro Čechy zřejmě pozitivem, že byli přiřazováni právě k Němcům.

Je pozoruhodné, jak rychle si protiirské postoje osvojovali sami Češi – setkáváme se s nimi také ve fejetonech Josefa Václava Sládka, otištěných po jeho návratu z Ameriky v *Národních listech*.¹²³⁷ Obzvlášť silné antipatie se vyskytovaly v Chicagu, kde žila obě etnika v těsné blízkosti.¹²³⁸ Zdá se, že nešlo o pouhé přijetí stereotypu zastávaného dominantní částí společnosti, nýbrž i o důsledek silného irského postavení na pracovním trhu a reakci na reálné situace, jež nezdávka nabývaly podoby fyzické potyčky.¹²³⁹ Pamětník Václav Lenocho o bitkách s Vajčáři (jak se Irům hanlivě přezdívalo) uvedl: „V dřevárnách a jiných továrnách zakusili naši příčinliví krajané dělníci mnoho příkoří, a když se na večer z práce znavení vraceli domů, tloukla po nich irská sebranka kamením a vůbec vším, co po ruce měla.“¹²⁴⁰ Někteří krajané, jako sokolský borec Zoulek, který chodíval do práce vyzbrojen kladivem, se jim však dokázali zdárně bránit: „Přišel-li mi nějaký ten Vajčák do cesty, tak jsem ho cák a chlap se válel v dyči.“¹²⁴¹ Ze začátku si na mě troufali, ale pak se vyhnuli Zoulkovi na blok,“ vzpomínal „Goliáš“ Zoulek.¹²⁴² Obzvláště brutální bylo napadení účastníků prvního sokolského výletu v Chicagu v červenci 1867. Někteří z útočníků byli vybaveni střelnými zbraněmi a dva Čechy lehce postřelili. Jeden Ir za to zaplatil ztrátou ucha, které mu sokol Jan Němeček useknul kordem.¹²⁴³ O česko-irských násilnostech svědčí i americký tisk.¹²⁴⁴ Konflikty se svými irskými protějšky v Chicagu běžně prožívaly také české děti navštěvující veřejné školy.¹²⁴⁵ Mezi faktory, jež k pŕůtkám přispívaly, je patrně

¹²³⁶ Obraz Ira v americké společnosti v období let 1820–1860 rozebírá KNOBEL, Dale T.: *Paddy and the Republic*. Ethnicity and Nationality in Antebellum America. Middletown 1986. Srovnání s obrazem Němců tamtéž.

¹²³⁷ Srov. např. fejeton Strýček John v Americe, který líčí napadání Čiňanů Iry: SLÁDEK: *Má Amerika*. Fejetony a příhody 1871–1892, s. 168–176.

¹²³⁸ K chicagským Irům obecně viz MCCAFFREY, Lawrence John: *The Irish in Chicago*. Urbana 1987.

¹²³⁹ Hodnocení irské pozice na pracovním trhu v Chicagu viz JENTZ – SCHNEIROV: *Chicago in the Age of Capital*. Class, Politics, and Democracy during the Civil War and Reconstruction, s. 126–127.

¹²⁴⁰ Czechoslovak Heritage Museum, Library and Archives, CSA – Fraternal Life, kopie novinového článku Ze starých vzpomínek, s. 661.

¹²⁴¹ V příkopu nebo ve strouze (od anglického ditch).

¹²⁴² Czechoslovak Heritage Museum, Library and Archives, CSA – Fraternal Life, kopie novinového článku Ze starých vzpomínek, s. 667.

¹²⁴³ Viz *ibid.*, s. 724–725. Případ byl sice soudně vyšetřován, ale nakonec byl pro nedostatek důkazů uzavřen.

¹²⁴⁴ Srov. např. případ zabití Ira, který terorizoval svůj dům na 15. ulici, v *Chicago Tribune*, 16. 5. 1878; napadení několika Čechů irským gangem v *Chicago Tribune*, 28. 7. 1879.

¹²⁴⁵ Srov. Czechoslovak Heritage Museum, Library and Archives, CSA – Fraternal Life, kopie novinového článku Ze starých vzpomínek, s. 585.

možné připočíst fenomén české svobodomyslnosti, který ostře kontrastoval s úzkou vazbou mezi Iry a katolickou církví.

Vraťme se však k americkému ideálu občana a k otázce, nakolik se mu čeští krajané byli ochotní (a schopní) přiblížit. Základním předpokladem k participaci na americkém politickém systému byla naturalizace. V polovině 19. století byly její možnosti dosti volné. V praxi to vypadalo tak, že se žadatel dostavil před místní soud, prohlásil, že projevuje záměr stát se občanem Spojených států, a že se provždy vzdává věrnosti všem zahraničním vládcům a státům, obzvláště svému domovskému (v českém případě rakouskému císaři). Na to svůj slib stvrdil přísahou.¹²⁴⁶ Po uplynutí zákonem stanovené doby získal žadatel hlasovací právo a stal se americkým občanem. Od roku 1824 čekali žadatelé na základě rozhodnutí Kongresu na přidělení občanství dva roky, přičemž se zároveň s mužem stávala americkým občanem i jeho manželka a děti pod 21 let. Podmínky získání hlasovacího práva se lišily v jednotlivých státech. Některé západní státy přistěhovalce cíleně lákaly na nižší čekací lhůty. Ve Wisconsinu bylo v roce 1846 schváleno, že k udělení práva hlasovat stačí pouze rok pobytu na jeho území od udání záměru o naturalizaci.¹²⁴⁷ V praxi byly zákonné termíny často obcházeny a někdy docházelo přímo k zneužívání. V úplné nahotě to ukázaly korupční aféry spojené s newyorskou Tammany Hall na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 19. století, kdy se demokratická strana udržovala u moci prostřednictvím nelegálních irských hlasů.

Jak velký byl zájem českých krajanů o naturalizaci, je prozatím obtížné posoudit, tato otázka by vyžadovala nejprve důkladný výzkum v jednotlivých lokalitách. Vojta Náprstek, který přirazil k americkým břehům v říjnu 1848, se stal americkým občanem po pouhých sedmi měsících, 10. května 1849. Soupis žádostí o naturalizaci Čechů v okrsku Austin v Texasu ukazuje, že byly podávány ve značně širokém rozpětí. Pastor Bergmann tak učinil už po třech měsících, František Balušek a tři muži z rodiny Šilarů, kteří přijeli v roce 1854, teprve po 17 letech. Tehdy, v srpnu a listopadu 1871, došlo přímo k vlně žádostí, které podalo v jediné kanceláři celkem asi 85 krajanů s rozmanitou délkou pobytu. Nejtypičtější rozpětí mezi datem příchodu a podáním žádosti tvořilo v okrsku Austin řádově několik málo let.¹²⁴⁸

Sžívání se s demokratickým systémem a principem svobodných voleb nebylo hladké. Většina raných emigrantů měla za celý život v původní vlasti nanejvýš zkušenost z voleb

¹²⁴⁶ Srov. např. NCSML, Anton Kubík, naturalizační dokument Antona Kubíka vystavený 24. 11. 1882.

¹²⁴⁷ Základní informace ohledně naturalizace cizinců viz THERNSTROM (ed.): *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*, s. 734-748.

¹²⁴⁸ Dle ANTHONY, Leland: *Declarations by the Czechs in Austin County*. Dallas 1983. Tato soukromě vydaná publikace je primárně určena pro potřeby genealogů. Pro vytvoření statistiky má tento soupis několik limitů: ne u všech žadatelů bylo zjištěno datum jejich příjezdu, hlavně ale nejsou všichni zahrnutí žadatelé Češi. Najdeme mezi nimi lužické Srby a někteří byli nepochybně Němci. Autor totiž do knihy zařadil i osoby s pouze potenciálně českým jménem.

v revolučním roce 1848. V novém prostředí, kde se hovořilo nesrozumitelným jazykem, nemohla být politická gramotnost vysoká. Platilo to obzvlášť v dobách před založením českoamerických novin, které navzdory nevyrovnané kvalitě přeci jen přinášely osvětu. Například Antonín Klobása se po příchodu do Wisconsinu zodpovědně rozhodl, že si vyřídí potřebnou administrativu, aby se mohl zúčastnit prezidentských voleb roku 1856. Volil v nich kandidáta demokratů Jamese Buchenana, protože se domníval, že demokratická strana znamená „lidovládní“. S politickými poměry se blíže seznámil až četbou jakéhosi německého časopisu a teprve poté seznal svůj omyl. Jako odpůrce otrokářství už v roce 1860 hlasoval pro republikány.¹²⁴⁹ Prostí přistěhovalci byli někdy popletení dokonce žurnalistickou satirou. V roce 1864 otiskla *Slávie* ironickou Modlitbu otce Abraháma, ve které prezident děkoval Bohu za to, že mu dovolil provozovat v Bílém domě hlouposti a prosil jej, aby ráčil „zaslepiti národ americký, abych mohl ještě jednou 4 leta touto zemí vládnout“.¹²⁵⁰ Příbuzní severanského vojáka Pospíšila nevěděli, co si mají o tomto textu myslet, a světáctější potomek jim musel v dopise vysvětlit, že je to „jen taková fraška od jednoho protivníka, to nebyl jeho zámysl“.¹²⁵¹

Cesty k poučení byly rozličné: prostřednictvím novin, veřejných přednášek i spolkové činnosti. *Pozor Americký* v roce 1866 opakovaně vyzýval čtenáře, aby se dali registrovat jako voliči, přičemž coby vyhraněně republikánský časopis svoje výzvy doplňoval výpady proti „rebelům“ a „copperheadům“.¹²⁵² V Milwaukee vznikl kvůli volbám městských úředníků v roce 1860 Slovansko americký spolek. Jeho členové se scházeli každých čtrnáct dnů v salónu krajana Landy kvůli „poučení Amerikánských záležitostí“.¹²⁵³ Mezi farmářským obyvatelstvem v okrsku Linn v Iowě byl roku 1865 založen Českoslovanský spolek mládenců, jehož členové se měli kromě jiného věnovat o nedělích tělocviku, učit se v češtině a angličtině, a až toho dosáhnou, předčítat si americké zákony a cvičit se v zeměpisu.¹²⁵⁴

Jak už je vlastní lidské povaze, adaptace na americké prostředí měla též negativní stránku. V létě roku 1860 přinesl *Slowan Americký* článek Poměry občanské v nynější době, ve kterém se na krajany apelovalo v zájmu používání volebního práva k obecnému dobru. Zdůrazňovalo se v něm, že zaprodání hlasovacího práva je „podlý ohavný čin“ a „spáchaná lichva na posvátném člověčenském právu. [...] Zaprodáním svého hlasu

¹²⁴⁹ Viz *Amerikán Národní kalendář [na rok 1915]*. Chicago 1914, s. 285.

¹²⁵⁰ *Slávie*, 18. 8. 1864.

¹²⁵¹ VLHA (ed.): *Dopisy z války Severu proti Jihu*. Korespondence českých vojáků v americké občanské válce, s. 108.

¹²⁵² Srov. např. *Pozor Americký*, 20. 10. 1866. Copperhead (jedovatý had ploskolebec americký) bylo hanlivé označení pro severanské odpůrce vedení války.

¹²⁵³ NPM, Vojta Náprstek, 52/215, Franta Kříž Vojtovi Náprstkovi, 28. 3. 1860.

¹²⁵⁴ Viz *Slávie*, 11. 4., 14. 4. 1865.

zaprodá se i právo a svoboda jest sprzněná, důstojnost člověka zhanobená a prodavač stane se bídným otrokem odkupitele svého.“¹²⁵⁵ Výzvy tohoto druhu nebyly vznášeny bezdůvodně. Příklad volební korupce rozsáhlého řádu popsal Josef Nykodým, rodák z Nyklovic na Brněnsku. Do Ameriky odešel v roce 1869 a v Cedar Rapids se nechal zlákat zvěstmi o nově založené české kolonii v Dakotě. Počátky byly těžké, a tak přivítal, když se na podzim roku 1870 doslechl, že „jistý boháč od Bon Homme chtěl být zvolen do kongresu a chtěl dostati všechny české hlasy, tak slíbil, že kdo pojedě s potahem a sveze ty druhé voliče, dostane \$5“. Nykodýmova kravka ještě nebyla zvyklá na opratě a kvůli její divokosti nakonec vyrazil s úplně prázdným povozem. „Tak jsem jel, ale nevezl jsem žádného, byl jsem rád, že jedu sám, a jak se mě u volby divili, to se neptejte! Ale \$5 jsem obdržel, jako ti druzí.“¹²⁵⁶ Jak je patrné, na událost vzpomínal bez jakékoliv výčitky svědomí či studu. Korupce voličů nemusela probíhat jen za peníze. Z listu Klácelovi od členky Jednoty svobodomyšlných se dovídáme dokonce o nešvaru uplácení pivem.¹²⁵⁷

K pozitivním důsledkům naopak patřil vzrůst občanského sebevědomí. Nouzí trpící doutníkář Honza se obrátil s uctivou žádostí o pomoc na zámožného krajana Sedláka, kterého oslovil jako „milostpána“. První, co mu Sedlák odvětil, prý bylo: „Co milost pána – žádný milost pane – zde jsme všichni stejní a říkáme si ‚vy‘, rozumíte.“¹²⁵⁸ Ve Vojtovi Maškovi, který dorazil v červnu 1861 do Bostonu, nezanechala dojem jenom válečná euforie, ale hlavně všeobecná demokratičnost. „Při tom všem nebylo znát, že by se byl lid tak na kasty třídil. Dělník s pánem ve fraku a s cylindrem procházeli po ulici a spolu rozprávěli. Viděl jsem, jak dlouhý Amerikán v cylindru pod krávu sedá, ji dojí a v kbelíku domů nese mléko. To vše na mne udělalo hluboký dojem, a když jsem to porovnával s pražským životem, jemuž zrovna jsem ujel, vždy jsem se cítil šťastným a volným [...].“¹²⁵⁹ Obzvláště markantně se sžití s demokratickým rovnostářstvím ukazovalo v kontaktu s českým domácím prostředím. Karel Jonáš na základě zkušenosti z návštěvy rodiny Křížků v Praze v roce 1871 apeloval: „Libání ruky a titulování milostpane považují za otrockou podlézavost [...]. Snažně na to prosím, bych alespoň já tím byl ušetřen.“¹²⁶⁰

Jan Nedvídek o Americe poznamenal, že „i kluci zde politizírujou“.¹²⁶¹ Už od raných let masového přistěhovalectví jsme mezi Čechy svědky snahy působit v americké politice

¹²⁵⁵ *Slowan Amerikánský*, 14. 7. 1860.

¹²⁵⁶ *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1905]*. Chicago 1904, s. 275.

¹²⁵⁷ Viz *Hlas Jednoty svobodomyšlných*, 14. 8. 1873.

¹²⁵⁸ *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1878]*. Chicago 1877, s. 62.

¹²⁵⁹ *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1901]*. Chicago 1900, s. 230.

¹²⁶⁰ Wisconsin Historical Society, Charles Jonas Papers, deník Karla Jonáše z roku 1871, nedatovaný zápis.

¹²⁶¹ LA PNP, Josef Václav Frič, Jan Nedvídek Josefu Václavu Fričovi, 24. 12. 1862.

v roli agitátorů, ale také volených funkcionářů. V počátcích měl na jejich zapojení do politického dění značnou zásluhu Náprstek. Jak již bylo řečeno na jiném místě, během voleb v roce 1856 podporoval Frémontovy republikány. V Kossuthu ve Wisconsinu tehdy uspořádal velké shromáždění Čechů. V jeho stopách šli další. František Korbel se prostřednictvím *The Wasp* vyjadřoval (často za pomoci karikatur) k soudobým událostem v politice, především v San Franciscu. V sedmdesátých letech vystoupala politická hvězda Karla Jonáše. Po návratu z Evropy, kde pobýval v letech 1870–1871, se nejprve dostal do školní rady Wisconsin State Industrial School for Boys, v roce 1876 byl zvolen do městské rady Racine, které později předsedal, v roce 1877 zasedl ve státní sněmovně a o pět let později ve státním senátu.¹²⁶² Jeho dlouho plánovaný záměr získat post amerického konzula v Praze se nakonec naplnil až roku 1886.¹²⁶³

Pozoruhodnou kariéru udělal v rámci socialistického hnutí vydavatel *Dělnických listů* a vynikající řečník František Škarda, který byl v roce 1877 socialisty neúspěšně nominován na post viceguvernéra státu Ohio.¹²⁶⁴ Skutečnou politickou hvězdou z řad českých rodáků se stal Edward Rosewater, původním jménem Rosenwasser, jemuž se mezi Čechy v Nebrasce říkalo „Rozvařil“.¹²⁶⁵ Tento český Žid z Bukovan se do USA dostal jako chlapec v roce 1854. Rodiče ho dali studovat a naučil se pracovat s telegrafem, díky čemuž působil během občanské války jako člen telegrafního sboru armády Unie. Ještě během války odešel do služeb železniční společnosti do Omahy. V největším městě státu Nebraska nastartoval úspěšnou obchodní a vzápětí politickou kariéru. V roce 1870 se stal ve státním sněmu poslancem za republikány a nedlouho na to založil noviny *Omaha Daily Bee*. Původně měly propagovat jeho návrhy na úpravu školské legislativy, ale nakonec se z nich stal nejprodávanější titul v celém státě.

Postupem času se Rosewater stal jedním z nejmocnějších mužů republikánské strany v Nebrasce. Tohoto vzestupu dosáhl naprosto nezávisle na zbytku českého živlu ve Spojených státech. Jeho detailní deníky z konce padesátých let a z dob občanské války se o stycích

¹²⁶² K Jonášovu politickému působení v sedmdesátých letech viz CHRISLOCK: *Charles Jonas 1840–1896*. Czech National Liberal, Wisconsin Bourbon Democrat, s. 80-104.

¹²⁶³ Při volbě v roce 1872 získal Jonáš v okrsku „nejvyšší počet hlasů z kandidátů naší strany, ale strana padla a já s ní“. Byl přesvědčen, že kdyby byl na Grantově straně, mohl mít napřesrok konzulát. NPM, Vojta Náprstek, 39/236, Karel Jonáš Vojtovi Náprstkovi, 10. 10. 1872. K jeho pozdějšímu konzulátu viz především ŠOLLE, Zdeněk: *Akce V. Náprstka a F.L. Riegra ve prospěch přijetí českoamerického konsula Karla Jonáše v Praze*. Studie o rukopisech 25, 1986, s. 117-160.

¹²⁶⁴ Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/3, Josef Buňata Tomáši Čapkovi, 14. 3. 1916; *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1901]*. Chicago 1900, s. 245-246; ČAPEK: *Naše Amerika*, s. 401.

¹²⁶⁵ Přezdívkou udává Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/5, článek Z redakčních vzpomínek (Růžena Rosická), vyňato z *Hospodář*, 5. 1. 1936.

s americkými Čechy nezmiňují.¹²⁶⁶ Do bližšího kontaktu s českým etnikem se dostával až v době hromadného stěhování Čechů do Nebrasky. Tehdy také investoval do založení *Pokroku západu*, listu, který propagoval osidlování Nebrasky, a který později přetvořil Jan Rosický v jedno z nejčtenějších periodik v dějinách české Ameriky. Rosewater si kupodivu uchoval hodně ze své původní česko-německé bilingválnosti. Jeho životopis uveřejněný v osmdesátých letech uvádí: „*Ač po asi 15 roků nebyl v nijakém styku s Čechy a po celou tu dobu skoro česky neslyšel, přece řeč mateřskou nezapomněl, nýbrž dosti plynně ještě ní hovoří.*“¹²⁶⁷ Zdá se, že jeho český původ byl pro něj samotného podružný a sloužil mu hlavně jako pragmatický prostředek k získávání krajanských volebních hlasů. V Rosewaterově autobiografii, sepsané ve starším věku, sice uvádí svůj český původ, ale o stycích s českým etnikem na americké půdě se zmiňuje jen velmi stručně.¹²⁶⁸

Koncem sedmdesátých let 19. století už mohly české noviny přinášet zprávy o větším množství krajanů, kterým se dařilo získat volené pozice v místních i státních úřadech.¹²⁶⁹ V roce 1879 *Posel z Prahy* uvedl, že „*při volbách do jednotlivých států jakož i celé Unie vynasnažují se jednotlivé strany, aby si hlasy Čechů získaly*“, a že jsou zde zákony a státní spisy vydávány také v češtině, jako například redakci zaslané *Výroční poselství guvernéra Johna S. Pillsburyho podané v zákonodárstvu státu Minnesota dne 9. ledna 1879.*¹²⁷⁰ Rozhodnutí vydávat české překlady podobných dokumentů bylo v krajanském prostředí vždy aplaudováno.¹²⁷¹ Kronikář českého osídlení v Kewaunee hrdě uváděl, že čeští krajané „*byli obdařeni vzácnými vlastnostmi*“ a budili proto „*pozornost jinonárodovců, až komisaři vystěhovalečtí ustanovení pro okres Brown, Door, Oconto, Shawano a Kewaunee přijal[i] dne 18ho srpna roku 1869 resoluci [...] pro tisk pamfletů jazykem českým*“.¹²⁷² Není pochyb, že ve skutečnosti šlo o pragmatickou záležitost související rovněž s předvolební taktikou. Když se v roce 1873 diskutovalo o otištění poselství guvernéra Illinois v němčině, norštině a dánštině, jeden odpůrce se ostatních členů státní sněmovny ironicky tázal: „*Kde se to zastaví? Měli by to dát do francouzštiny, češtiny, irštiny, koptštiny a všech řečí, které byly*

¹²⁶⁶ American Jewish Archives, Rosewater Family Papers, B/1/1-7, Diaries 1858–1859, 1860, 1860, 1861, 1863–1865.

¹²⁶⁷ *Květy americké*, 28. 9. 1887.

¹²⁶⁸ Srov. American Jewish Archives, Rosewater Family Papers, B/4/5-7, Autobiography, s. 1-5, 76.

¹²⁶⁹ Srov. *Národní listy*, 11. 12. 1879.

¹²⁷⁰ NPM, Krajanství, 1/4, scrapbook Čechové mimo vlast jejich (1878–1880), s. 126, výstřižek z *Posel z Prahy*, 13. 4. 1879. Redakce této zprávy hbitě využila ke srovnání se situací v Čechách, kde „*dostáváme den co den od úřadů a ústavů našimi penězi vydržovaných zprávy, oznámení, rozhodnutí atd. jazykem německým!*“

¹²⁷¹ V šedesátých letech se také naopak občas setkáváme s kritizováním obdobných překladů do němčiny.

¹²⁷² Immigration History Research Center, Charles Vyskocil Papers, 1, rukopisné vzpomínky, s. 4.

rozšířené na babylonské věži. Měl ve svém okrsku Čiňana, který toužil po poselství v rodném jazyce Konfucia, proč ne?“¹²⁷³

S početním růstem krajanů se z americké strany množily snahy získat si je ve volbách. Významná úloha v tomto případě připadala krajanickým předákům, například žurnalistům, kteří byli schopní Čechy oslovit a mobilizovat.¹²⁷⁴ Paralelně se objevovala naivní idea zformovat české etnikum v jednotný hlasovací celek. Saintlouiské *Národní noviny* propagovaly během městských voleb v roce 1868 založení českého radikálně republikánského klubu, o němž si představovaly, že by mohl být základem pro vytvoření celoamerického českého voličského bloku.¹²⁷⁵ Podobně skupina newyorských Čechů (včetně několika žen) vydala ve *Slávii* provolání, ve kterém zvala k setkání vlastenců usilujících o povznesení českého živlu v Americe a prosazení jeho politické váhy.¹²⁷⁶ V praxi mohly takové záměry najít uskutečnění spíše na lokální úrovni. Josef W. Sýkora si po prezidentských volbách v roce 1872 pochvaloval, že se Češi hodně přičinili, aby byli uznáváni „*co samostatný národ, a také jsme toho docílili na mnohých místech, zvláště zde v Clevelandě*“.¹²⁷⁷

Po symbolické stránce se přijímání amerických ideálů demonstrovalo hlavně na významné svátky. Mezi nimi hrál pochopitelně hlavní roli 4. červenec. Den nezávislosti byl do značné míry osvětovým svátkem, během kterého se předčítaly překlady Prohlášení nezávislosti a americké ústavy, posluchačům byl vysvětlován jejich původ apod. Kromě toho přinášel 4. červenec radovánky v podobě bálů, piva a muziky.¹²⁷⁸ Krajané z okolí Racine uspořádali oslavu dne nezávislosti poprvé v roce 1857. Jakýsi vojenský veterán velel miliční jednotce sestavené z farmářů, která obcházela po domech a střílela slavnostní salvy. V okolí byla hojnost dřeva, ze kterého bylo postaveno pódium pro řečníka, stoly, lavice a taneční parket. Po obědě následovaly slavnostní řeči – v první z nich krajan Juránek z Milwaukee vyložil, proč se vlastně 4. červenec slaví. Lidé se pak vydali tančit za zvuku česko-německé kapely a popíjet milwaucký ležák. Pro mnoho přítomných to byla nezapomenutelná událost hlavně proto, že poprvé v životě viděli ohňostroj.¹²⁷⁹ V Minnetonce ve státě Minnesota byl 4. červenec roku 1863 příležitostí pro vůbec první veřejnou akci uspořádanou tamními Čechy.

¹²⁷³ „Where would the thing stop? They should put in French, Bohemian, Irish, Coptic, and all the languages prevalent in the Tower of Babel. He had a Chinaman in his district who desired the message in the vernacular of Confucius; why not?“ *Special Despatch to The Chicago Tribune*, 3. 3. 1873.

¹²⁷⁴ Lev Palda se po volbách v roce 1874 nesmírně dopálil, když za svoji předvolební agitaci nedostal zaplacené, ačkoliv mu byla přislíbena značná částka. Viz *Western Reserve Historical Society, Václav Šnajdr Papers*, 1/1, Václav Šnajdr Janu Vratislavu Čapkovi, 19. 11. 1874.

¹²⁷⁵ Viz *Národní noviny*, 3. 4. 1868.

¹²⁷⁶ *Slávie*, 8. 8. 1871.

¹²⁷⁷ NPM, Vojta Náprstek, 34, Josef W. Sýkora Vojtovi Náprstkovi, 5. 12. 1872.

¹²⁷⁸ Srov. průběh slavnosti v Cedar Rapids: *Slávie*, 7. 8. 1863.

¹²⁷⁹ K této slavnosti viz *Amerikán Národní kalendář [na rok 1915]*. Chicago 1914, s. 286.

Jejich řečník vyzvedl Spojené státy v kontrastu k despotickému Rakousku jako druhou vlast, „*kteřá nás co syny a dcery laskavě přijala a nás až dosaváde v klíně svém co nemluvnata chovala a všeobecné svobody k pohybům našim nám popřála*“.¹²⁸⁰ Pozoruhodné je, že v roce 1869 slavili Němci a Češi v Milwaukee Den nezávislosti přesně 4. července, zatímco rodili Američané s ohledem na svěcení neděle až následujícího dne.¹²⁸¹ V první půli měsíce se jako časově blízký svátek slavila také památka Jana Husa.¹²⁸² Odrazem českého růstu v Chicagu byl fakt, že v roce 1872 se svobodářské oslavy Husa zúčastnil i starosta města.¹²⁸³

Tato loajalita k hodnotám nové vlasti v sobě skrývala zárodek úplné asimilace. Korbelem vlastněná *The Wasp* uvedla: „*Jsmo naprostými příznivci velkorysé americké doktríny vítat všechny příchozí za požadavek, že se jak možno co nejrychleji a nejúplněji vzdají své přirozené loajality a spojí své národnosti v americkém občanství*“.¹²⁸⁴ Pozor šel v anglicky psaném úvodníku svého prvního čísla ještě dál: „*Majitelé [Pozoru] si uvědomují, že úspěch demokratického impéria na tomto kontinentu vyžaduje sloučení všech národností v jednu*“.¹²⁸⁵ Vzhledem k tomu, že většina českých imigrantů neovládala jiný jazyk, bylo podle *Pozoru* nutné vzdělávat je prostřednictvím českého časopisu. Co přijde později, už redakce neuviedla. Prozatím žil prostě český nacionalismus bok po boku s loajalitou vůči Spojeným státům americkým.

¹²⁸⁰ *Slávie*, 31. 7. 1863.

¹²⁸¹ Viz Pokorný, Jan (soukromé vlastnictví), Listiny a zprávy rodu Jiřího Tardy, s. 14.

¹²⁸² Srov. popis Husovy slavnosti v St. Louis: *Slávie*, 30. 7. 1863.

¹²⁸³ Viz BUBENÍČEK: *Dějiny Čechů v Chicagu*, s. 70.

¹²⁸⁴ „*We are thorough believers in the broad American doctrine of extending a wellcome to all comers, demanding only, in return, that they shall as speedily and as completely as possible cast off their natural allegiance and merge their nationalities in American citizenship*.“ *The Wasp*, 25. 11. 1876.

¹²⁸⁵ „*The proprietors are aware that the succes of the great problem of democratic empire on this continent demands the merging of all nationalities into one*.“ *Pozor*, 17. 10. 1863.

14. Odt'atá haluz národa

*S bohem děvo, rozkoši má,
nevěrné moře mne pojímá,
a nese dále ku končinám,
kde budu věčně, ach, věčně tak sám,
žádný rozumět mi tam nebude,
a v srdci mém, ach, tak prázdno bude,
to práz[d]no to zajme jen hluboký žal,
avšak, vlny, neste jen dál mně a dál.*

z básně Na moři od Josefa Václava Friče¹²⁸⁶

V předchozí kapitole jsme byli svědky sžívání se amerických Čechů s kulturou jejich nové vlasti. Na tomto místě se pokusím naznačit, v jakých polohách se pohyboval jejich vztah k rodné zemi a národu, ale také to, jaké názory se ohledně krajanské Ameriky objevovaly v českém prostředí. Dobovou optikou zde bude vystupovat naděje, věrnost, smutek, bolest, nostalgie, a v neposlední řadě i zrada. Svůj výklad začnu optimisticky – naději.

Když se do Čech donesla zpráva o vytištění výročního poselství guvernéra Minnesoty v češtině, doprovodila to redakce *Posla z Prahy* ironickou výzvou: „*Nuže kulhejme v národní platnosti v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku za krajany svými v Americe!*“¹²⁸⁷ Redakce tohoto listu byla americkým krajanům vůbec nakloněna. Jindy s uspokojením oznamovala, že v USA existuje už 21 českých poštovních stanic.¹²⁸⁸ Ve srovnání s českou komunitou ve Vídni byli američtí Češi dokonce *Poslem z Prahy* dávání za vzor. Zdatná organizace měla chránit jejich děti před odnárodněním, kterému prý vídeňští Češi pravidelně podléhali už ve druhém koloni.¹²⁸⁹ Zatímco v metropoli habsburské monarchie vydržovalo

¹²⁸⁶ *Slávie*, 23. 4. 1862.

¹²⁸⁷ *Posel z Prahy*, 13. 4. 1879.

¹²⁸⁸ Viz NPM, Krajanství, 1/4, scrapbook Čechové mimo vlast jejich (1878–1880), s. 117, výstřížek z *Posel z Prahy*, 4. 2. 1879.

¹²⁸⁹ *Ibid.*, s. 120, výstřížek z *Posel z Prahy*, 19. 2. 1878.

150 000 Čechů „s bídou jeden týdeník“, ve Spojených státech měli krajané (podle odhadu listu ne více než 200 000 osob) k dispozici nejméně 16 časopisů.¹²⁹⁰

Podobně optimistické hlasy občas zněly i ze srdce krajanské Ameriky. Karel Jonáš hlásil roku 1871 do Prahy: „Není pochyby, že v Americe Čechové svého jazyka více užívají nežli Němci.“¹²⁹¹ Je pravda, že naděje na uchování české národnosti za Atlantským oceánem občas skutečně probleskovala. Poněkud zvláštní případ byla vídeňská Češka Katinka Krákorová, která se v USA pod vlivem Vojty Náprstka v češtině zdokonalovala.¹²⁹² Český jazyk se však jevil životaschopně rovněž v rámci celých komunit. Začátkem osmdesátých let 19. století se v Kawaunee mluvilo česky všude. Česky dovedli hovořit místní obchodníci, stejně jako starosta Charles Metzner, rozený Němec. Údajně nebylo vzácností slyšet Ira či Němce zpívat Kde domov můj. Tedy alespoň podle líčení místního kronikáře Karla Vyskočila.¹²⁹³

Zároveň ovšem probíhal proces opačný, a to mnohem intenzivněji. Do každodenní mluvy amerických krajanů začala nejprve pronikat jednotlivá anglická slova.¹²⁹⁴ Bylo to pochopitelné, zvláště v případě jevů, které v domácím prostředí neměly přesnou obdobu. Typickým rychle přijatým slovem byla korna, čili kukuřice. S anglicismy se ostatně setkáváme i v samotných českých zemích. Příkladem je táborové hnutí, odstartované roku 1868 poutí na Říp. Než se pro označení tohoto dosud neznámého jevu prosadilo sousloví „tábor lidu“, navržené Jaroslavem Gollem, používal se pro něj anglicismus meeting.¹²⁹⁵

V Americe byl pochopitelně zájem o angličtinu motivován nesrovnatelně intenzivnějším způsobem než v původní vlasti. Vojta Mašek se záhy po převzetí redakce *Slávie* v roce 1861 rozhodl požádat londýnského exulanta Adolfa Straku o poskytnutí anglické mluvnice, jejíž přetištění by bylo podle jeho soudu americkým Čechům velmi prospěšné.¹²⁹⁶ První jazykovou příručku pro tyto potřeby nakonec sestavil v roce 1865 Karel Jonáš.¹²⁹⁷ Ten později uspořádal také obsáhlý dvousvazkový česko-anglický a anglicko-český

¹²⁹⁰ Ibid., s. 105, výstřižek z *Posel z Prahy*, 19. 11. 1878.

¹²⁹¹ NPM, Vojta Náprstek, 39/232, Karel Jonáš Vojtovi Náprstkovi, 22. 12. 1871.

¹²⁹² Srov. LENDEROVÁ: *Rok 1848 očima „české communistky a rebelantiky“ Katinky Krákorové*, s. 137.

¹²⁹³ Viz Immigration History Research Center, Minneapolis, Charles Vyskocil Papers, 1, nenadepsaný rukopis o dějinách Čechů v Kawaunee, s. 16, 41.

¹²⁹⁴ Základní přehled o jazykové problematice viz KUČERA: *Český jazyk v USA*. S ohledem na tisk v 19. století především JAKLOVÁ: *Čečoamerická periodika 19. a 20. století*.

¹²⁹⁵ Srov. BĚLINA – BOROVIČKA – KAŠE – KUČERA: *Velké dějiny země Koruny české*, sv. XII.a, 1860–1890, s. 220.

¹²⁹⁶ Viz LA PNP, Josef Václav Frič, Vojtěch Mašek Josefu Václavu Fričovi, 18. 12. 1861.

¹²⁹⁷ JONÁŠ, Karel: *Česko-anglický tlumač*. Racine 1865.

slovník.¹²⁹⁸ V Jonášových stopách šel Zdrůbek, který vydal od roku 1870 do začátku 20. století celou řadu mluvnic a „tlumačů“.¹²⁹⁹ Znalost jazyků byla v Americe nezpochybnitelnou výhodou. Karel Alis si třeba ve *Slowanu Amerikánském* podal inzerát na přijetí česky, anglicky a německy mluvícího chlapce do svého obchodu.¹³⁰⁰

Pozoruhodné reflexe o vztahu k rodnému jazyku a angličtině pochází od českých účastníků války Severu proti Jihu. Monstrózní konflikt je na dlouhou dobu (typická délka služby byla tři roky) vytrhnul z krajanského prostředí a postavil je do každodenního bezprostředního kontaktu s příslušníky majoritního etnika.¹³⁰¹ Intenzita tohoto tlaku byla samozřejmě individuální. V některých plucích sloužili Češi ve skupinách, jinde jako jednotlivci, někde nebyli obklopeni Američany, ale Němci. U pluku Františka Švehly sloužilo celkem 13 Čechů, v jeho kumpanii konkrétně on a další dva. Občas se scházeli, bavili se česky o životě před válkou, ale zároveň byli hrdí na to, že mluví anglicky.¹³⁰² Od takové bilingválnosti, jež byla vnímána jako chvalitebná, byl mnohdy jen krůček k odnárodnění. Příklad nabízí Josef Kohout z Iowy, který během války sloužil v 31. iowském pluku. Kohoutovy dopisy, adresované z vojenských táborů rodičům a sestře, zaujmou na první pohled tím, že jsou psány velmi špatnou angličtinou. Jejich pisatel se za svoje chyby dokonce v jednom dopise omlouval.¹³⁰³ Na rozdíl od jiných podobných korespondencí zde nenacházíme žádný náznak styků s jinými krajany. Rodina Kohoutových, žijící v sousedství amerických osadníků, se zřejmě rychle asimilovala. Josefova sestra se později provdala za rodilého Lucemburčana.¹³⁰⁴

Nanejvýš kriticky se naopak k odrodilectví stavěl jiný bojovník na straně Severu, nám již známý Karel Risenfeld z 8. iowského jízdního pluku. Při jedné příležitosti si povzdechl: „*Bohužel i zde v Americe, sotva že se dostane Čech mezi Angličany a naučí se trochu žvatlat, již zapírá svůj rod. V našem pluku jest také jeden Čech, ale k tomu po česku se nesmí mluvit, neb on se stydí za české slovo! Pochází z Davenportu [v] Iowa; jeho matka jak známo, která v Davenportu bydlí, jest dobrá Češka; nevím bude-li se svou matkou chtít mluvit, až někdy*

¹²⁹⁸ JONÁŠ, Karel: *Slovník česko-anglický i anglicko-český s doplňky všeobecnými i odbornými k dílu česko-anglickému s úplnou výslovností a krátkou mluvnici anglickou*. Racine 1876.

¹²⁹⁹ První z nich je ZDRŮBEK, Frank B.: *Anglická mluvnice, čili nový zkušený návod k naučení se čtení, psaní a mluvení v anglickém jazyku za tři měsíce*. Cedar Rapids 1870.

¹³⁰⁰ Viz *Slowan Amerikánský*, 30. 6. 1860.

¹³⁰¹ Ve starší americké literatuře převládal názor, že válka byla důležitým podnětem k prohloubení asimilace evropských přistěhovalců. Viz především BURTON: *Melting Pot Soldiers. The Union's Ethnic Regiments*. Tento pohled je ovšem silně zjednodušující a zavádějící, jak také vyplývá z mnoha míst této práce.

¹³⁰² Viz Decarah Genealogy Library, *Skirmishes with the Indians during the Civil War* by Francis Joseph Swehla, s. 4.

¹³⁰³ University of Iowa, Joseph Kohout Papers, Josef Kohout rodičům, 21. 3. 1863.

¹³⁰⁴ K rodině Kohoutových blíže VLHA (ed.): *Dopisy z války Severu proti Jihu*. Korespondence českých vojáků v americké občanské válce, s. 28-29.

přijde domů.¹³⁰⁵ K zavržení národnosti Risenfelda nabádal jeden poddůstojník: „*Budete-li se držet vaší národnosti, nikam zde nedojdete. Tak zanechte dalšího čtení českého, nic na to nedbejte, že česká řeč jest vaše mateřská, teď jste v Americe a Amerika jest vaše máti, nikoliv Čechy, do těch vám dokonce nic není. Neodpověděl jsem nato, ale dle mých vnitřních citů musel můj obličej patrnou nelibost jeviti, i odvrátil jsem se od něho. [...]. Každému Čechu známo, že kdo staví na cizím, přichází o své, a kdo pečuje o cizé věci, vlastní věci ztrácí. A protož lépe žíti co národovec v nízkosti, nežli co pokulturovaný Angličan ve výsosti.*“¹³⁰⁶

Podle *Slowana Amerikánského* vedla nedbalost o vzdělání v národním jazyce k tomu, že mnohý Slovan pozbyl rozumu a vydával se „*za Angličana, tamto za Němce, Maďara, Vlacha a Turka*“. Odrodilcovo tělo je prý ale věrnější svému původu, takže „*pořád zachovává přirozený ráz svůj, an mu příroda nevyhladitelně vryla do obličeje znaky, které lháře a podvodníka ústavičně na odiv představují a trestají*“.¹³⁰⁷ Ve snaze odradit od národní zrady redakce zodpověděla otázku, zda se z asimilovaných Čechů stanou „Anglo-Amerikáni“: „*Nikoliv. Stanou se z nich ničemní odrodilci, slabochové a Mameluci!*“¹³⁰⁸ Pozor k tomuto tématu přinesl výstižnou báseň:

*Aj to plémě odrodilcův světu žal!
aby nad tím pomatením zaplakal!
zapřít' věrných vlasti synů
korunou jim krásných činů:
(Bože náš, Bože náš,
jakou to čeládku máš!) [...]*

*Nezná jazyk ani cizí ani svůj,
ach ty nebe spravedlivé polituj!
pěkná je to muchlanina,
paňácova strakatina:
(Bože náš, Bože náš,
jakou to čeládku máš!)¹³⁰⁹*

¹³⁰⁵ Ibid., s. 57.

¹³⁰⁶ Ibid., s. 59.

¹³⁰⁷ *Slowan Amerikánský*, 8. 12. 1860.

¹³⁰⁸ *Slowan Amerikánský*, 15. 12. 1860.

¹³⁰⁹ *Pozor*, 5. 12. 1863.

Jakkoliv se to může zdát ironické, na americké pevnině docházelo nejen k amerikanizaci, ale též ke germanizaci. Mimořádně silně se projevila v případě Lužických Srbů v Texasu a do jisté míry se s ní setkáváme i u Čechů. Tento jev pramenil ze síly německého živlu ve Spojených státech a kulturní blízkosti obou etnik. Navzdory tradičním antipatiím, pramenícím z nacionální ideologie importované z Evropy, máme bezpočet dokladů o dobrých až vřelých vzájemných vztazích. V oblastech, kde Němci Čechy předstihli, jim nezdřídka poskytovali podporu. Josef Straka z Nebrasky ocenil pomoc německých sousedů během pionýrských časů slovy: „*kdyby jich nebylo, snad bychom byli zahynuli*“.¹³¹⁰ Užší vazby na německé krajany byly nejobvyklejší v padesátých letech. Josef Zeman upozorňoval v roce 1852 v dopise z Clevelandu, že „*německy se zde dřív domluví, protože jest tady Němců víc*“.¹³¹¹ Antonín Francel si v září 1852 chválil, že ve Watertownu je již „*hodná hrstka Čechů pohromadě, a proto také veselejší časy než v zimě*“.¹³¹² V žádosti o zaslání knih nicméně prosil Vojtu Náprstka o odepsání v němčině. Chtěl, aby dopisu rozuměli i Němci, s nimiž byl ve čtenářském spolku.¹³¹³ Takřka symbolické je, že si krajan František Brauner objednával z Prahy do Milwaukee kapesní česko-německý a německo-český slovník.¹³¹⁴ Češi v Americe také odebírali německé noviny¹³¹⁵ a hrávali v kapelách na německých slavnostech.¹³¹⁶ Najdeme je s Němci ve stejných spolcích – v Kewaunee byli zakládajícími členy německého pěveckého spolku, ve kterém byl významný krajan Vojta Stránský dokonce předsedou.¹³¹⁷ Když se němečtí známí vydávali do Evropy a plánovali navštívit Čechy, krajané jim doporučovali vhodné kontakty.¹³¹⁸

V tomto světle se germanizace některých amerických Čechů ukazuje coby méně překvapivá. Jedním z nich byl profesionální muzikant a hudební kritik Hans Balatka, rodák od Moravské Třebové. Studoval ve Vídni a znal se s Náprstkem. V USA, kam přišel roku 1849, nicméně působil mezi Němci. V Chicagu se ale nijak neostýchal ani mezi Čechy, hlavně muzikanty, přičemž vůbec nezapíral svůj původ. Poněmčení vysvětloval jako důsledek

¹³¹⁰ *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1905]*. Chicago 1904, s. 268.

¹³¹¹ Dopis Josefa Zemana z 28. 11. 1852 v KUTNAR (ed.): *Dopisy českých vystěhovalců z padesátých let 19. století ze zámoří do vlasti*, s. 242.

¹³¹² NPM, Vojta Náprstek, 34, Ant. Francel Vojtovi Náprstkovi, 9. 7. 1852.

¹³¹³ NPM, Vojta Náprstek, 34, Ant. Francel Vojtovi Náprstkovi, 10. 7. 1852.

¹³¹⁴ Viz objednávka uvedená v NPM, Vojta Náprstek, 47/349a, Jan Borecký Vojtovi Náprstkovi, 4. 5. 1864.

¹³¹⁵ Srov. např. NPM, Vojta Náprstek, 52/215, Franta Kříž Vojtovi Náprstkovi, 28. 3. 1860.

¹³¹⁶ NPM, Vojta Náprstek, 52/207, Franta Kříž Vojtovi Náprstkovi, 15. 9. 1857.

¹³¹⁷ Immigration History Research Center, Minneapolis, Charles Vyskocil Papers, 1, nenadepsaný rukopis o dějinách Čechů v Kewaunee, s. 12.

¹³¹⁸ Viz doporučení na německého přítele Franty Kříže, velkofabrikanta Petera Weisela z Milwaukee, který měl zájem vidět pražské muzeum, Národní divadlo apod. NPM, Vojta Náprstek, 52/228, Franta Kříž Vojtovi Náprstkovi, 13. 10. 1884.

okolností a dlouhého pobytu mezi jinonárodovci.¹³¹⁹ V jednom listu z osmdesátých let se dozvídáme o jistém Krischovi (Křížovi) ze San Antonia: „[...] bydlí zde již 32 roků a jest dosti zámožný, vlastní hostinec, taneční sál a vinopalnu. Rodina jeho jest poněmčena.“¹³²⁰ Chicagský osadník Jan Lhotka zanechal hrdé svědectví svého vlastenectví prostřednictvím příběhu o odrodilci Brachvogelovi. Po velkém požáru v roce 1871 provozoval Lhotka podnik na výrobu říms a „*Brachvogel, spotřebovatel nejlepšího zboží, jež Lhotka znal vždy za kovaného Němce a nepřitele Čechů, přišel si pro zboží a sice prosil po česku. Bylť Moravan, ale odrodilec, a Lhotka mu neprodal pro jeho odrodilectví.*“¹³²¹ Z podivných Čecho-Němců si ostatně tropil úsměšky i německý krajanský tisk.¹³²² Zvláštním případem byl jakýsi Liegler, původem z Borovan na Budějovicku. Mezi Čechy si hrával „*na českého vlastence, mezi Němci na tajčpáma [českého Němce], mezi svobodáři na radikála a mezi katolíky na katolíka*“.¹³²³

Takováto obojakost byla nepochybně projevem nedostatku osobní integrity či snad dokonce charakteru, jistý druh národnostního rozdvojení spojený s akulturací do odlišného prostředí však byl v USA pochopitelný. Raná česká Amerika přijímala americké hodnoty, prozatím však neztrácela svůj nacionalismus. Zdálo se, že s americkým patriotismem může bez problému koexistovat. S příklady takovéto nacionálně-kulturní dvojdomosti se v prvních dekádách krajanské Ameriky setkáváme neustále. V záhlaví listů *Pozor* a *Slávie* se proti sobě objevili americký orel a český lev. Podobného druhu byly také obrazy vystavované při národních slavnostech a ve spolkových síních. Detailní popis jedné z takových výzdob zanechal Karel Alis. Na besedě, konané 22. listopadu 1862 v St. Louis, zdobily místnost čtyři transparenty: „[...] z jedné strany visel obraz K. Havlíčka, jež ode mne vydaný byl,¹³²⁴ vedle bylo pěknýma trojbarevnýma písmenama psáno *l[ni] Sláva budiž věčná mučedníku pro svobodu; druhý průsvitelný obraz: Bůh žehnej našim bratrům udatným Černohorcům; a na straně visel prapor náš slovanský, ze druhé strany visel obraz náš zdejší Washingtona, vedle něho bylo zaneseno, Budiž nám vzorem Rigra [sic] heslo Nedejme se, ať žije ‚Lumír‘ a okolo*

¹³¹⁹ Viz Czechoslovak Heritage Museum, Library and Archives, CSA – Fraternal Life, kopie novinového článku Ze starých vzpomínek, s. 612.

¹³²⁰ NPM, Vojta Náprstek, 47/644a, Josef Horymír Čapek Vojtovi Náprstkovi, 28. 4. 1887.

¹³²¹ *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1910]*. Chicago 1909, s. 293.

¹³²² „*Wir hatten einmal Gelegenheit, in New York einer Versammlung beizuwohnen, welche panslavistische Tendenzen verfolgte. Da waren einige hundert Böhmen versammelt, sie hatten sämtlich große schwarze Bärte, unaussprechliche Namen und alle anderen Kriterien eines edlen Böhmen, aber--fast kein einziger konnte böhmisch sprechen. Ein Redner ließ eine feurige Speech los (natürlich in Deutsch) [...].*“ *Louisville Katholischer Glaubensbote*, 28. 9. 1870. Za upozornění na tento článek děkuji Walteru D. Kamphoefnerovi.

¹³²³ Library of Congress, Thomas Capek Papers, 2/4, Bedřich Jonáš Tomáši Čapkovi, 6. 9. 1910.

¹³²⁴ Alis vytiskl portréty Havlíčka a několika dalších významných Čechů. Jejich prodej inzeroval v krajanském tisku.

34 hvězd, [jež] vyznamenovaly 34 států [Unie]. 4[tý] průsvitkový obraz byl anglicky, *Washington first in War, first in Peace, and first in the Hearts of his Countrymen. A pak byl prapor Spojených obcí.*¹³²⁵ Prostory chicagské Slovanské lípy zdobily v první půlce šedesátých let 19. století tyto obrazy: upálení Jana Husa, narození Jana Žižky, Žižka ve zbroji, Žižkova smrt, portrét Jana Husa, Karel IV., Václav IV., kněžna Libuše, Přemysl Otakar, Jiří z Poděbrad, Karel Havlíček, František Palacký, seznam českých panovníků, George Washington, John Ch. Frémont, dva české znaky, polský znak (zřejmě projev polonofilství souvisejícího s lednovým povstáním) a pár dalších.¹³²⁶

Sklobení českých a amerických národních symbolů se objevovalo i v širší dimenzi veřejného prostoru. V září 1864 na sebe upozornili Češi v New Yorku, když uspořádali společně s Poláky slavnost u příležitosti svěcení českého praporu. Na jeho pravé straně byl v červeném poli bílý lev se svatováclavskou korunou a heslo „*Svornost a rovnost*“, na levé pak v modrém poli americký orel s rozpjatými křídly, obklopený bílými hvězdami. Slavnostní průvod mířil k radnici, kde promluvil Polák Jaworowski. Newyorský starosta George Opdyke ve své odpovědi vyslovil naději, že se vlasti obou těchto národů brzy dočkají podobné svobody, jaká panuje ve Spojených státech. Pak se česko-polský průvod vydal za zvuku americké hymny k památníku George Washingtona. Zde byla vyzdvižena památka prvního amerického prezidenta a český řečník Křikava upomenul na uchovávání Washingtonovy památky.¹³²⁷

Přistěhovalci z padesátých a šedesátých let procházeli postupnou akulturací z jedné společnosti do druhé. Jejich děti, ať už přímo narozené nebo pouze vyrůstající na americké půdě, se ocitly ve velmi odlišné situaci, která před nacionálně uvědomělé rodiče stavěla nepříjemnou otázku. Do jaké míry mají být potomci loajální k jazyku, národnosti a vzdálené domovině svých rodičů? Tomáš Koráb odjel do Ameriky se svými rodiči v roce 1854, kdy mu bylo sedm let. Usadili se jako farmáři v okrsku Linn v Iowě. Začátkem dvacátých let 20. století uveřejnil Koráb v almanachu *Amerikán Národní Kalendář* vzpomínky na svůj život, přičemž na závěr uvedl: „*Máme 6 vnoučat a tři pravnoučata. Rodičové nás přidržovali v lásce k české národnosti a řeči, moje manželka je dobrá a horlivá čtenářka a vnoučata i pravnoučata naše mluví plyně česky. [...]. Často si myslím, že to všechno záleží na rodičích, a kdyby ti na to hleděli, že by se národnost naše tady docela dobře udržeti mohla, třebaže*

¹³²⁵ NPM, Vojta Náprstek, 47/22, Karel Alis Vojtovi Náprstkovi, 26. 11. 1862.

¹³²⁶ Czechoslovak Heritage Museum, Library and Archives, CSA – Fraternal Life, kopie novinového článku *Ze starých vzpomínek*, s. 661.

¹³²⁷ Obsáhlý popis slavnosti vyšel v *Pozor*, 30. 9. 1864. K reflexi této události v americkém tisku viz ČAPEK: *The Czech (Bohemian) Community of New York*, s. 43-48.

vlna, která nás obklopuje je prudká, neboť svoboda tu jest a nikdo ve skutečnosti nepřekáží pěstování řeči mateřské a nikdo nezazlívá (až na několik fanatiků) těm, kteří jsou při tom věrní této republice a poctivě konají svoje povinnosti k ní.“¹³²⁸ Je nutno dodat, že Korábovým se národnost jejich potomků udržovala na venkově snadněji, než v dynamických velkoměstech.

Problematičnost češství svých dětí si krajané dobře uvědomovali už v raném období padesátých a šedesátých let. Jan Nedvídek se v roce 1862 pochlubil Fričovi: „*Mám teď budoucího presidenta, ale ještě se posrává, 5/4 roku, a princeznu 1/4 letní.*“ O jejich budoucnosti měl jasnou představu: „*Já Čechem zůstanu až do smrti, a též moje děti budou česky mluvit a psát, ale víc je nemohu nutit, neb starou vlast neznají, a proto na ni také nemohou vzpomínat jako my. Každý Čech, který sem přijde, je pro vlast ztracen, a to tím více platí o dětech, pra[k]se to dokazuje. To vezmi člověka jako já a mého druhu, sprostých Čechů děti neznají jen řeč, a když přijdou z domu, jsou z nich Yankee aneb Američané.*“¹³²⁹ Neplatilo to však jen o „spřstých Čechích“. Češtině své potomky nenaučila ani řada významných a vlasteneckých krajanů. Děti profesora Hrubého ovládaly pouze angličtinu.¹³³⁰ Česky dobře neuměly ani početné ratolesti Jana Boreckého, který podal následující odůvodnění: „*Sám, když neměli jsme děti ke škole dorostlé, vyučoval jsem cizé dítky české českému učení a psaní zdarma. Když však u nás děti přibývalo a dorůstaly, pracoval jsem pilně, abych je uživil a ošatil, na kantora neměl jsem času.*“¹³³¹ Ve skutečnosti to bylo s jeho potomky po stránce odnárodnění ještě horší, než přiznával. Z patnácti dětí uměly česky zřejmě jen nejstarší dvě. Hlavní podíl na tom měla nejspíš Boreckého manželka, podle Václava Šnajdra dobrá, leč nevzdělaná žena, která se „*jakživa o nic vlasteneckého nestarala a nezajímala, a naopak Bor. nadávala bláznů a vadívala se s ním pro jeho vlastenčení*“.¹³³²

Karel Jonáš se svěřil Náprstkovi, že u své sedmileté dcery Karolíně hodlá s češtinou počkat ještě rok či dva, protože pletení jazyků by podle něj nevedlo k ničemu. Něco česky už přesto Karolína uměla a alespoň jednou týdně se prý otce ptala, kdy pojedou do Čech k babičce.¹³³³ Zámožnější krajané svoje děti občas posílali do Čech, aby si osvojily mateřštinu rodičů a získaly k českým zemím hlubší pouto. V roce 1878 přijel do Prahy syn Franka Brunckhorsta, Náprstkova starého známého z Milwaukee. Uměl jen anglicky a trochu

¹³²⁸ *Američan Národní Kalendář [na rok 1923]*. Chicago 1922, s. 299.

¹³²⁹ LA PNP, Josef Václav Frič, Jan Nedvídek Josefu Václavu Fričovi, 24. 12. 1862.

¹³³⁰ Viz dopis Karla Hrubého ze 7. 1. 1855 v KUTNAR (ed.): *Dopisy českých vystěhovalců z padesátých let 19. století ze zámoří do vlasti*, s. 286.

¹³³¹ NPM, Sběrka krajanství, USA, 60/6, Jan Borecký Janu Jelínkovi, 10. 6. 1910.

¹³³² Western Reserve Historical Society, Václav Šnajdr Papers, 1/1, Václav Šnajdr Janu Vratislavu Čapkovi, 18. 11. 1907.

¹³³³ NPM, Vojta Náprstek, 39/239, Karel Jonáš Vojtovi Náprstkovi, 9. 5. 1874.

německy. Brunckhorstova žena zemřela, když bylo chlapci asi pět roků. Zanechala za sebou celkem čtyři děti ve věku od jednoho do osmi let. Vdovec Brunckhorst je byl nucen dát na vychování do amerického ústavu, kde se vyučovalo anglicky a kde úplně zapoměly rodnou řeč. Když se Brunckhorst podruhé oženil a vzal si děti domů, zůstali už v rodině všichni mluvit anglicky.¹³³⁴ Také vystěhovalecký agent Kareš sondoval, kolik by stál půlroční pobyt v Praze pro jeho v Americe žijící děti Ottu a Annu. Ty podle slov svého otce „*ani slova česky více neznají*“.¹³³⁵

Všechny děti měly v USA alespoň teoreticky přístup do veřejných škol, ve kterých se vyučovalo v anglickém jazyce a jejichž návštěva byla vzhledem ke státní podpoře bezplatná. Ve skutečnosti, a to primárně na venkově, byla praxe odlišná, jak naznačuje vzdělání pozdějšího soudce Hajduška. Od příchodu do Texasu v roce 1856, kdy mu bylo 11 let, ho učil doma otec v češtině, do anglojazyčné školy docházel pouze asi tři měsíce, než se zase musel zapojit do práce na rodinné farmě.¹³³⁶ Pokud se v některých veřejných školách učilo v odlišných jazycích, šlo o zřídka uváděný úkaz. V první polovině sedmdesátých let tak krátce činil na Jefferson School v St. Paul krejčí Václav Jelínek. Vyučoval pouze česky, jeho nástupce Antonín Jurka zároveň česky a anglicky.¹³³⁷ Ke schválení této praxe pomohl fakt, že měli na starost děti čerstvých imigrantů, které neuměly anglicky ani slovo a z výuky s americkou učitelkou odcházely s pláčem, protože si s ní navzájem nerozuměly. Jurka věřil, že Jefferson School byla v té době jedinou veřejně financovanou školou s denní docházkou, ve které se vyučovalo česky. Tato praxe ovšem trvala jenom do roku 1876, kdy byl do čela školní rady zvolen nový předseda. České oddělení na Jefferson School okamžitě zrušil a děti byly rozděleny do normálních tříd.¹³³⁸

V katolických imigrantských komunitách plnily významnou úlohu farní školy. Přesvědčení o nutnosti udržet rodnou víru se v nich spojovalo se snahou uchovat rodný jazyk. Vzhledem k oficiální odluce církve a státu v USA ale nebyly podporovány z veřejných prostředků (přítomnost protestantství byla naopak na veřejných školách častým jevem). Občas se pro ně podařilo získat podobnou dočasnou úlitbu, jako se to povedlo Jurkovi.¹³³⁹ Značný ohlas vyvolalo schválení veřejné podpory katolických škol v New Yorku v roce 1869, které prosadila s ohledem na Iry demokratická mašinérie Tammany Hall. V americké veřejnosti

¹³³⁴ NPM, Vojta Náprstek, 47/523, Frank Brunckhorst Vojtovi Náprstkovi, 26. 10. 1878.

¹³³⁵ NPM, Vojta Náprstek, 51/129, Alois Kareš Vojtovi Náprstkovi, 11. 9. 1862.

¹³³⁶ Viz *Květy americké*, 27. 4. 1887.

¹³³⁷ K Jurkovi viz především JERABEK, Esther: *Antonin Jurka, a Pioneer Czech Schoolmaster in Minnesota*. Minnesota History 13, 1932, s. 269-276.

¹³³⁸ Viz *Amerikán Národní kalendář [na rok 1915]*. Chicago 1914, s. 214-225.

¹³³⁹ Srov. *Letters of the Right Reverend John Martin Henni and the Reverend Anthony Urbanek*, s. 87.

vzbudilo toto opatření obrovský odpor. Thomas Nast, kreslil populárního magazínu *Harper's Weekly*, na to v roce 1871 zareagoval legendární karikaturou nazvanou American River Ganges (Americká řeka Ganga). Na pozadí ruin veřejné školy zobrazil hejno biskupů, stylizovaných do podoby krokodýlů s mitrami coby rozevřenými tlamami, které se chystá pozřít americké děti.¹³⁴⁰

Spolehlivým řešením bylo pro katolíky provozování vlastních církevních škol, napojených na místní farnosti. Nevýhodou bylo, že takovéto vzdělávací ústavy musely být financovány z kapes farníků, takže závisely na jejich finančních možnostech a ochotě. Z tohoto důvodu byly často řešením alespoň nedělní školy. Na farách se vyučovalo v národním jazyce i v angličtině, přičemž vzájemný poměr byl spíše pro druhý jazyk. Josef Václav Sládek byl rozhořčen, když v roce 1869 zjistil, že se ve farní škole v St. Louis vyučovalo česky sotva tři hodiny týdně.¹³⁴¹ Podobně koncipované školy si vedle katolíků zakládali v mnohem menší míře čeští protestanti. Zdrůbek měl během svého působení ve Veselí na starost asi 60 žáků, z nichž každý platil za výuku jeden a půl dolaru měsíčně.¹³⁴² K výdělku si přilepšoval pěstováním zeleniny a tabáku (neměl při tom mnoho štěstí – úrodu mu zničily přívalové deště).¹³⁴³

Vzhledem k náboženskému konfliktu uvnitř krajanské společnosti se objevovaly rovněž samostatně financované nekonfesijní školy. Ani jejich množství nebylo vzhledem k počtu dětí dostačující. Hlavním limitem byla opět neochota obětovat na podporu školy peníze. V Kewaunee se první krajan usadil roku 1853, česká škola tam však byla otevřena až o dvacet let později – v prosinci 1873. Nezdá se, že by to bylo podmíněno nedostatkem prostředků, jako spíše nedostatkem zájmu. Zdejší pobočka spolku Slovánská lípa vznikla už roku 1863 a školu předběhla o více než tři roky výstavba její síně.¹³⁴⁴ V Caledonii se dokonce kvůli sporu o to, zda zřizovat českou školu, Slovánská lípa rozpadla na dvě tělesa.¹³⁴⁵ Mezi vážné problémy patřil též nedostatek učitelů se solidní znalostí obou jazyků. Na tomto bodě třeba ztroskotala snaha založit v roce 1864 školu v Mishicot ve Wisconsinu. Redakce *Slávie* onoho roku věděla pouze o šesti českých nedělních školách v celých Spojených státech.¹³⁴⁶

¹³⁴⁰ Viz VLHA, Marek: *Muž, který proslavil Santa Klause*. Svědectví karikatur Thomase Nasta. DaS, 31, 2009/12, s. 14-16. Zde také odkazy na další literaturu.

¹³⁴¹ Viz POLÁK: *Americká cesta Josefa Václava Sládka*, s. 93.

¹³⁴² NPM, Vojta Náprstek, 61/385, František Boleslav Zdrůbek Vojtovi Náprstkovi, 26. 4. 1872.

¹³⁴³ NPM, Vojta Náprstek, 34/1, František Boleslav Zdrůbek Vojtovi Náprstkovi, 11. 12. 1872.

¹³⁴⁴ Srov. Immigration History Research Center, Minneapolis, Charles Vyskocil Papers, 1, rukopisné vzpomínky, s. 5-8.

¹³⁴⁵ Viz Library of Congress, Thomas Capek Papers, 1/4, novinový výstřížek Dějiny české Caledonie ve Wisconsinu z *Amerikán*, 11. 8. 1932.

¹³⁴⁶ Viz *Slávie*, 10. 11. 1864.

I když se školu podařilo založit, neznamenalo to, že ji budou české děti navštěvovat. Jeden návštěvník Milwaukee v roce 1863 konstatoval, že zde sice díky nasazení několika obětavců z řad asi pěti stovek místních krajanů fungovala nedělní škola, ale chodilo do ní jen 10 až 15 dětí.¹³⁴⁷ Se stejným problémem se potýkal Sládek, když krátce učiteloval v Caledonii. Zapsalo se u něj pouhých 25 dětí, ze kterých navíc výuku navštěvovalo pouze 15.¹³⁴⁸

Notorickým problémem byl také nedostatek učebnic a knih. V roce 1864 vydala *Slávie* v Racine skromnou učebnici pod názvem *Slabikář, první čítanka, Počátky mluvnice a pravopisu, Počátky zeměpisu a přírodopisu pro českoslovanskou mládež v Americe*.¹³⁴⁹ Učební texty z Rakouska byly těžko přijatelné hlavně pro svobodomyšlné rodiče. Tiskař August Geringer vzpomínal, že když byla v Chicagu v roce 1870 založena svobodomyšlná škola, dostaly děti učebnice hemžící se „*samým císařem a pánem bohem*“.¹³⁵⁰ Školní výbor to uznal za nanejvýš nevhodné a přišel za ním, jestli by nemohl vydat nějakou „pokrokovější“ čítanku. Za těchto okolností se Geringer sblížil se svým budoucím nerozlučným partnerem Zdrůbkem. Stejně jako v případě jazykových příruček, i na pedagogickém poli se stal Zdrůbek mimořádně plodným autorem. V Geringerově tiskárně vydal například roku 1878 *Obrázkovou dějepisnou čítanku Spojených států pro školy americké a domácnost věnovanou historii „nové vlasti naší“*. České dítě v Americe v ní mělo poznávat „*všecky ty velikány, kteří vyznamenali se láskou a obětavostí pro svobodu a práva lidu,*“ ale také to, „*že není mu země tato cizinou, proto, že náleží k národnosti české. Neboť vidí nejen všecky vynikající dobré a veliké muže před sebou, ani [sic] pocházejí z rozličných národností sem se přistěhovalých, ba poznává tu i stopy Čechů a Moravanů [...]*“.¹³⁵¹

Krajanští pedagogové se s žádostmi o objednání českých knih často obraceli na Náprstka. Jan Lovenberg z Kansasu ho prosil o knihy pro mládež, „*kteřé jest zde hojnost a z věcího dílu zde rozenci, kteří málo neb dokonce nic o své předešlé vlasti slavné Čechiji nevědí*“.¹³⁵² Bárta Letovský se přímo domníval, že odnárodnění vyplývá z nedostatku českých knih.¹³⁵³ Udržování etnicity bylo proklamovanou náplní činnosti řady krajanových spolků. *Stanovy Nár. jednoty v Novém Yorku* z konce sedmdesátých let 19. století uvádějí jako účel organizace v Oddělení I. toto: „*I. Hájení naší národnosti a samostatnosti zde ve svobodné*

¹³⁴⁷ Viz *Slávie*, 3. 9. 1863.

¹³⁴⁸ Viz POLÁK: *Americká cesta Josefa Václava Sládka*, s. 64-65.

¹³⁴⁹ Titulní list slabikáře je uložen v Library of Congress, Thomas Capek Papers, 8/2.

¹³⁵⁰ *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1923]*. Chicago 1922, s. 262.

¹³⁵¹ ZDRŮBEK, Frank B.: *Obrázková dějepisná čítanka Spojených států pro školy americké a domácnost*. Chicago 1878, s. 1-2.

¹³⁵² NPM, Vojta Náprstek, 52/585, Jan Lovenberg Vojtovi Náprstkovi, 18. 12. 1874.

¹³⁵³ Viz NPM, Vojta Náprstek, 52/427, Jan Bárta Letovský Vojtovi Náprstkovi, 6. 4. 1874.

zemi Spojených Obcí Amerických. 2. Pečovati o to, aby naši spolurodáci stali se účastnými všech práv a výhod této republiky. 3. Péče o potomstvo; a starati se, by děti naše v mateřské řeči byly vychovány. 4. Starati se o to, aby v Novém Yorku česko-anglická večerní škola na obecné útraty udržována byla. 5. Udržování české literatury. 6. Všeobecná činnost, aby Národní Jednota k všestranným účelům vlasteneckých spolků národní síň zbudovala.“¹³⁵⁴

Navzdory podobným snahám se rychle rozšířilo přesvědčení o černé budoucnosti české Ameriky. Lev J. Palda napsal Juliu Grégrovi, že kráčí „*k úplnému vyhynutí vzdor všemožným prostředkům*“.¹³⁵⁵ Kraján Jan Kasal se řečnický ptal, „*proč jsme musili naši mateřskou vlast opustiti a jíti do země, kde nejenom národnost naši ztrácíme a se odnárodňujeme, ale přitom i docela jinému životu musíme přivykat*“.¹³⁵⁶ Mimořádně citově tento proces prožíval Max Kirchman, snílek o české kolonii: „*Bolí mě velice, že národu česko-slovanskému odumírám, a to nejen já, noprž [sic] všechny zdejší Čechové. Zahynout zde musíme jako všechny jiný jazykem anglickým nemluvíci. Vzpírám se myšlence té, ale marně. Nastává ‚boj o život‘, v kterém slabší s[i]lnějšímu ustupouti musí. Co se stane s zdejšími Čechy, každý zdravého rozumu popřávající člověk domýšleti se může – zahynou. [...]. Svoboda, kterou co občan této Unie požívám, a dobré vyhlídky do budoucnosti, vše to není vstavu překonati lásku k rodnému národu a zúbožené vlasti České! Často sedávám, zadumán jsa v mém pokoji, obhlíže členy rodiny, otec a matka rozmlouvají jazykem, který mně ‚učil národ znáti‘, a mladší sestry žvatlají mluvou již – cizou! Čiňte cokoliv, nemůžete zabrániti odnárodňování příštích pokolení česko-americké haluze.*“¹³⁵⁷

Sládek, který se později o této záležitosti vyjadřoval v českém tisku, dospěl k chmurným vyhlídkám už během amerického pobytu. V dopise Fričovi uvedl: „*Teskno mi to sice říci, ale vám svěřím se – český živel zdejší jest pro nás úplně ztracen. Dělají si spolky, které všude jen živoří, ač psalo se, že statně si počínají. Otcové mluví česky, – děti ale na mnoze již češtině nerozumí – nemajíť českých škol. Třetí pokolení bude úplně zanglizováno. Jest tu mezi nimi dost poctivých, absorbuje je ale ‚business‘, a jsou li přece kdy energickými, jsou to k fráčkám a jen na chvíli. Venku [na venkově] jest to lépe – tu se to ale stále pere. Neanglicizuje se tak rychle, čas ale učiní to.*“¹³⁵⁸ Marně dával kraján Charvát americkým Čechům za příklad Židy rozptýlené po světě již přes jedno a půl tisíciletí, ale zachovávající si

¹³⁵⁴ Stanovy Nár. jednoty v Novém Yorku. [New York 1878], s. 3.

¹³⁵⁵ ANM, Julius Grégr, 5/3, Lev J. Palda Juliu Grégrovi, 30. 6. 1868.

¹³⁵⁶ NPM, Vojta Náprstek, 51/199, Jan Kasal Vojtovi Náprstkovi, 16. 5. 1874.

¹³⁵⁷ NPM, Vojta Náprstek, 51/248, Max Kirchman Vojtovi Náprstkovi, 8. 5. 1878.

¹³⁵⁸ LA PNP, Josef Václav Frič, Josef Václav Sládek Josefu Václavu Fričovi, 29. 11. 1869. Zvýrazněno v originále.

svou národnost, „*to jest jazyk, mrav a náboženství*“.¹³⁵⁹ Jasně pochybnosti se zrcadlí ve slovech Bárty Letovského o jistém Luskovi z Veselí na Moravě. Ten prý osm let přemýšlel o vystěhování, podle Bárty byl „*ale horlivý vlastenec a takových mužů je do Ameriky škoda!*“¹³⁶⁰

Výjimečný komentář vyslovil v půlce sedmdesátých let „libušský jemnostpán“ Antonín Marek. Staříčský obrozenec dospěl vlivem četby krajanských novin zapůjčených Náprstkem k přesvědčení, že „*kdyby vymřeli Čechové v Evropě, aspoň se zachová pozůstatek za Atlantikem v krajině Kolumbově*“.¹³⁶¹ Jinak ale ve staré domovině panovalo o zámořské Čechii nevalné mínění. Karel Jonáš, ještě jako korespondent z Londýna, vyzdvihoval v dopise zaslaném do *Slávie* existenci tohoto listu s tím, že „*vyvrací mínění, jakoby všichni krajané naši, jenž opustili starou vlast, aby si za mořem vyhledali domov nový, jsou lidem nevědomým a netečným*“.¹³⁶² Podle něj dokazoval, „*že našinci v Americe nejsou žádná chátra, kteréž bochníkem chleba a knedlíkem uspokojí všechny své potřeby, a kteréž sklenice chlastu a fajfka tabáku jsou vrcholem vši pozemské blaženosti*“.¹³⁶² Přiznal se, že totéž stanovisko zastával původně i on sám. Mělo tomu tak být především kvůli nízké kvalitě nejstarších krajanských časopisů, ze kterých se podle Jonáše ježily hrůzou vlasy na hlavě.¹³⁶³

Na první pohled nenápadné, ale ve své podstatě velice výmluvné, bylo rozlišení hesel emigrace, kolonizace a vystěhovalectví v Riegrově *Slovníku naučném*. Kolonizace byla kladena do souvislosti s aktivním působením státu. Emigrant podle autora hesla Jakuba Malého opouštěl vlast s nadějí „*vrátiti se do vlasti za změněných okolností, až by pominuly příčiny, pro které ji opustili*“.¹³⁶⁴ Vystěhování pak bylo „*opuštění státu, jehož občanem někdo jest, v tom úmyslu, aby se usadil v jiném a tam občanství nabyt*“, přičemž vystěhovec takto konal „*ve vlastním interesu*“.¹³⁶⁴ „*Kolonista i emigrant zůstávají tedy příslušníky své vlasti, kdežto vystěhovec takovým býti přestává.*“¹³⁶⁴

V roce 1867 přinesly *Květy* bolestnými tóny zabarvený portrét českého vystěhovalce, čekajícího se svou rodinou na pražském nádraží na vlak do německého přístavu: „*[...] rodinné drama na půdě české již jest dohráno; již není obratu: majetek jest prodán, již dal více s bohem, již se opil klamivou tou vyhlídkou v daleké nové vlasti. [...]. Zvonec zazvoní, zavazadla se naloží na vagony, rodina si usedne, a než večer zahalí vše svými stíny, odnesl*

¹³⁵⁹ *Slávie*, 8. 9. 1865.

¹³⁶⁰ NPM, Vojta Náprstek, 52/425, Jan Bárta Letovský Vojtovi Náprstkovi, 24. 1. 1862.

¹³⁶¹ *Ibid.*, 53/102, Antonín Marek Vojtovi Náprstkovi, 13. 5. 1876.

¹³⁶² *Slávie*, 27. 3. 1863.

¹³⁶³ *Slávie*, 3. 4. 1863. Je pravda, že množství hrubek, jazykových krkolomností apod. bylo ve *Slowanu Amerikánském* a prvních *Národních novinách* enormní.

¹³⁶⁴ RIEGER (ed.): *Slovník naučný*, 9. díl, s. 1333.

vlak navždy několik nešťastníků s srdcem skormouceným do daleké dálky.“¹³⁶⁵ Josef Fořt uvedl roku 1875 v přednášce pro hospodářský spolek Merkur o vystěhovalcích toto: „Vyrvati se z družného kruhu rodných bratrů, odřici se libých zvuků mateřské mluvy, opustit navždy tichou vísku, v které strávili jsme jaro svého života, navždy dát s bohem milé krajince, v níž každý keř přátelským nám kyne pozdravem, a kráčetí vtříc vzdáleným, neznámým, nehostinným krajům cizím – toť věru příčin s dostatek, aby srdce, jež poněkud jen schopno citů šlechetnějších, krutým se sevřelo bolem. A přece jest počet těch, kdož na vždycky vlast svoji opouštějí, den co den větší!“¹³⁶⁶

Ať už s bolestí či nikoliv, vystěhovalectví bylo vnímáno jako národní zrada. Proti stěhování do Nového světa se působilo v proslovecích a všech možných médiích.¹³⁶⁷ Středobodem beletrie s vystěhovalčskou tematikou bylo prohlášení „Všude dobře, doma nejlíp!“¹³⁶⁸ Emigrant v ní byl líčen jako notorický nespokojenec, někdy i jako opilec a bezvěrec, který do Ameriky odcházel zakrýt svůj úpadek před sousedy. Emigrant Brázda z Tučkovy povídky *Čeští vystěhovalci v Americe* dosáhl na půdě Nového světa prozření a změnil se ve věrného katolíka. Vrátil se s rodinou zpět do Čech a děkoval při modlitbách Bohu za to, „že podivným způsobem učinil z něho člověka“.¹³⁶⁹ Piják Brojil z *Českých vystěhovalců* od Josefa Souhrady naopak skončil jako odstrašující případ. V Americe zanedbával rodinu a potuloval se po hostincích, přičemž s ním nedokázaly pohnout ani prosby manželky a slzy jeho dítek. Nakonec zemřel jako oběť krvavé rvačky v krčmě.¹³⁷⁰

V krajanském prostředí se opakovaně zdůrazňovalo, že vystěhovalectví je podmíněno politickými poměry a vysáváním země rakouskou vládou.¹³⁷¹ Určitou náplastí na odsuzování emigrace jim mohlo být to, že se podobný názor objevoval i v Čechách a na Moravě. Dělo se tak příznačně během největších krizí českého státoprávního boje. *Květy* v období rozhořčení z rakousko-uherského vyrovnání v souvislosti s vystěhovalctvím uvedly, že „země česká jest tak požehnána, že by ještě dvakrát tolik obyvatelstva uživiti mohla, aniž by někdo musel míti hlad a bídu – avšak jsou toho jiné příčiny, které v listu tomto rozebírati nesmíme, poněvadž zde mluvíti nesmíme o poměrech politických [...]“.¹³⁷²

¹³⁶⁵ *Květy*, 15. 8. 1867.

¹³⁶⁶ FOŘT, Josef: *O stěhování se lidu našeho do ciziny*. Praha 1876, s. 7.

¹³⁶⁷ Zajímavá je agitace Kampelíka, která neskončila jeho *Průmyslnými návrhy*. Srov. jeho nabádání proti stěhování do Ameriky v *Poutník od Otavy*, 1860/1.

¹³⁶⁸ ČINOVEŠKÝ: *Vystěhovalci v Americe*, s. 328.

¹³⁶⁹ TUČEK: *Čeští vystěhovalci v Americe*, s. 91-92.

¹³⁷⁰ Viz SOUHRADA: *Čeští vystěhovalci*. Obraz ze života.

¹³⁷¹ Srov. např. list A. Špinara z Ridgville, který přímo uvedl, že české země může před zkázou zachránit pouze odtržení. *Slávie*, 25. 9. 1867.

¹³⁷² *Květy*, 19. 9. 1867.

V roce 1869 byl uspořádán velký tábor lidu Na skalkách u Kyšic na Plzeňsku, kterého se mělo zúčastnit údajně 20 000 osob. V rezoluci, která z něj vzešla, se uvádělo, že podle „*na skalkách kyšických‘ shromážděných tisíců synů a dcer národa českoslovanského západu*“ je stěhování do Ameriky těžkou chorobou, „*na niž vlast česká postonává, že ničí se jím valná síla a jmění národní a seslabuje se mohutnost a blahobyt národa českoslovanského*“. Příčiny tohoto jevu prý bylo třeba hledat „*jednak v nedostatku osvěty a lásky vlastenecké, jednak v nedostatečném poučení jich o poměrech, jaké v Americe panují*“. Receptem na zastavení emigrace mělo být naplnění pěti bodů, vesměs úzce propojených s úsilím české federalistické politiky: 1) aby američtí krajané a jejich spolky podávali do vlasti o Americe nestranné informace, 2) aby českému národu „*vráceny byly veškeré prostředky, kterými by syny a dcery své k opravdové osvětě národní a lásce vlastenecké odchovávatí mohl*“, 3) „*aby ti, do jejichž rukou vložen osud soustátí habsburského, ve prospěch tohoto slyšeli dnešní náš hlas a slyšíce jej, uznali potřebu, že klesání blahobytu v Čechách jinak než usmířením země zastaviti nelze*“, 4) „*Chceme konečně i samosprávné zřízení co možná nejrozšířenější, majíce za to, že není vlast česká tak chudá či lidnatá, že by dosavadní počet svého obyvatelstva více uživiti nedovedla, a přesvědčení jsouce, že starajíce se sami o sebe, přivedli bychom vlast českou brzy na onen stupeň blahobytu národního, kterýž by pojednou zatarasil cestu bratřím naším, nyní do Ameriky v houfech se stěhujícím.*“¹³⁷³ Tento požadavek ještě rozvíjel poslední bod, vyzývající národ k zakládání podnikatelských spolků za účelem zvelebení českého průmyslu.

Kritika z Čech samozřejmě mezi krajany vyvolávala odezvu. Jonáše protivystěhovalecká propaganda v soudobé beletrii rozčilovala natolik, že uvažoval, že by o emigraci napsal sám knížku z „*rozumně vlasteneckého*“ stanoviska.¹³⁷⁴ Nikdy však toto předsevzetí nenaplnil. Patrně nejtypičtějším pocitem vůči vlasti byla nostalgie, s níž se setkáváme například v básni zasláné do *Slávie* clevelandským usedlíkem:

*Odcházím z pouště do ráje,
od poroby k volnosti.
A přec srdce mé neplesá,
Ach – bol se v něm jen hostí!*¹³⁷⁵

¹³⁷³ HEJRET, Jan: *Vystěhovalecká otázka*. Příspěvek k české a slovanské otázce. Praha 1909, s. 12-13.

¹³⁷⁴ Srov. NPM, Vojta Náprstek, 39/242, Karel Jonáš Vojtovi Náprstkovi, 18. 9. 1875.

¹³⁷⁵ *Slávie*, 12. 11. 1863.

Velmi dojemně psal o své rodné zemi František Smrček z Wisconsinu: „*A ač naše naděje a touha vyplněna, naše naděje odměněny tím, že nám zde volno žít a čítati se v národ svobodný a neodvislý, kde pojištěno majíce to, co každému člověku od přírody zákonem přiřknuto jest, totiž: Život, Svoboda a vyhledání blaha, žijeme co občani mezi občany, předc [sic] spomínky naše na starou vlast jsou časté, ani běh času není sto vymazat z paměti upomínek z doby minulé, a mnohdy mimovolně člověk v myšlenkách unešen, mžikem octne se tam za vodami velkého Atlantiku v kruhu svých přátel, soudruhů a známých, navštíví každé místečko milené a vůbec každý předmět, v člověku jakýchsi upomínek z dob přežitých budící.*“¹³⁷⁶ Jak dokládá malíř a cestovatel Bohuslav Kroupa, záchvěvy stesku vyvolávaly i zdánlivé maličkosti: „*Každý prahne po vzpomínkách z vlasti a baží, aby zvěděl – každý dle gusta – jeden o politické situaci, vyrovnání, sbratření se mladých a starých – druhý jak o martinském trhu někde v Plzni neb Postoloprtech pšenice, žito, neb olej v cenách stoupaly.*“¹³⁷⁷

Nežřídká se můžeme setkat s touhou odejít zpět do vlasti a naplnit tak intence vlastenecké agitace vyjádřené slovy Isidora z Tylovy *Lesní panny*: „*Já nechal hloupost za mořem a vracím se jako kajicný hříšník do mateřské země.*“¹³⁷⁸ S takovými úvahami se setkáváme v korespondenci řady krajanů, včetně veřejně činných osobností jako byl Jonáš, Šnajdr, Mašek či Korbel (který tuto myšlenku ve stáří opravdu uskutečnil). Jiným druhem vztahování se k vlasti, jež bylo zároveň veřejně proklamovaným důkazem vlastenectví a věrnosti národu, bylo zasílání hmotné podpory. Příspěvky krajanů směřovaly třeba na Americký sirotčinec v Praze,¹³⁷⁹ na pomoc chudému obyvatelstvu v Krkonoších a na nejrůznější další účely.¹³⁸⁰ Koncem šedesátých let 19. století se objevil záměr přetvořit tento nahodilý způsob podporování vlasti do stálejší a lépe organizované formy. Tak se zrodila myšlenka na vytvoření velkého Národního fondu.¹³⁸¹

Jako první přišel s takovým návrhem v roce 1867 chicagský krajan Franta Janoušek, který chtěl získané prostředky směřovat na pomoc novým přistěhovalcům. Jeho nepraktický záměr záhy zkritizoval Josef Pastor, čímž se rozkmotřil s Aloisem Karešem.¹³⁸² O dva roky

¹³⁷⁶ NCSML, Frank Smrček, nedokončený dopis Františka Smrčka jeho nejmenovanému bývalému učiteli, [1871].

¹³⁷⁷ NPM, Vojta Náprstek, 52/83, Bohuslav Kroupa Vojtovi Náprstkovi, 22. 12. 1874.

¹³⁷⁸ TYL: *Lesní panna*, s. 50.

¹³⁷⁹ Viz NPM, Vojta Náprstek, 52/429, Jan Bárta Letovský Vojtovi Náprstkovi, 11. 4. 1874; *ibid.*, 52/600, Marie Lusková Vojtovi Náprstkovi, 1. 8. 1876.

¹³⁸⁰ Viz NPM, Krajanství, 1/2, scrapbook Čechové mimo vlast 2 (1877–1878), novinový výstřižek z *Pokrok*, 4. 7. 1877.

¹³⁸¹ Stručný nástin historie projektu viz *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1885]*. Chicago 1884, s. 174–175.

¹³⁸² Viz CHRISLOCK: *Charles Jonas 1840–1896*. Czech National Liberal, Wisconsin Bourbon Democrat, s. 47.

později rozvinul základ téže myšlenky František Korbel. Na jaře 1869 založil s jedenácti dalšími sanfranciskými Čechy spolek, ve kterém okamžitě shromáždili 150 dolarů. V Korbelově mysli začal vyrůstat velkolepý projekt, který se měl rozrůst i mezi české vystěhovalce v Evropě. O podniku záhy informoval svého starého druha Friče.¹³⁸³ Pro revolucionáře, permanentně se nacházejícího v nedostatku peněz na ambiciózní publikační a mezinárodněpolitické podniky, znamenaly zprávy o krajanském fondu velké naděje. Korbel začal psát provolání do krajanských novin, aby se Češi skládali a vybírali dobrovolné částky, které by pak směřovaly ve prospěch národa. „*Nemysli žádný z Vás, že jsou to sny neb fantazie a pomysli, že když jen desátý díl z Vás, totiž deset tisíc věrných, k onomu fondu měsíčně jen 25 ctů. přispěje, že jest to za rok deset tisíc dollarův bez základního jmění.*“¹³⁸⁴

Národní fond se začal skutečně nadějně rozbíhat. Jeho tiskovým orgánem se stal *Pokrok* a činnost měl celkově koordinovat Ústřední výbor, v jehož čele stanul Jonáš. Podnikáním vytižený Korbel ustoupil do pozadí. Odpověď na otázku, za jakým účelem budou shromážděné peníze využity, dosud nebyla jasná. Jonáš se rozhodl poradit s předními národovci a v dubnu 1869 napsal Fričovi: „*Budeme se snažiti sehnati zde několik tisíc dollarů národního fondu k dobru naší vlasti. Jakým způsobem dalo by se nejlépe těch peněz vynakládat? Máme vypsat ceny za nejlepší díla vědecká (na př. historická) aneb básnická? Čili máme podporovat našince vládou rakouskou stíhané a odírané? Či máme obrátiti je k vydržování dobrého časopisu týdenního v č. Vídni, Pešti, neb za hranicemi? Nebo k vydání brožurek ve smyslu Vašem? Aneb máme sháněti, až by stal se v Rakousku obrat nějaký, kterýž by vyžadoval napnutí všech sil z naší strany, a pak fondu upotřebit, jakby se nejlépe dalo?*“¹³⁸⁵ Zároveň se v této věci obrátil na Julia Grégra, se kterým ho pojilo dopisování do *Národních listů* i osobní známost. Grégrova odpověď byla opatrná. Fond by byl podle něj důležitou posilou pro těžce zkoušenou národní stranu v Čechách. Domníval se, že by se mohl stát základem „*národního fondu vůbec*“, čímž myslel vytvoření podobného institutu i doma. Zároveň poukazoval na rozdvojení české politiky na staročeský a mladočeský proud a na skutečnost, že fond by musela spravovat jen jedna z obou stran. Pokud by fond nepřipadl mladočechům, žádal, aby raději nebyl do Čech posílán vůbec, případně aby byl věnován nějakému kulturnímu spolku, jako třeba Umělecké besedě.¹³⁸⁶

¹³⁸³ Viz LA PNP, Josef Václav Frič, František Korbel Josefu Václavu Fričovi, 28. 3. 1869.

¹³⁸⁴ Viz *Slávie*, 7. 4. 1869.

¹³⁸⁵ LA PNP, Josef Václav Frič, Karel Jonáš Josefu Václavu Fričovi, 9. 4. 1869.

¹³⁸⁶ Wisconsin Historical Society, Charles Jonas Papers, Correspondence 1864–1869, Julius Grégr Karlu Jonášovi, 30. 4. 1869.

Jonáš se následně rozhodl korespondenci s Grégrem zveřejnit, čímž Ústřední výbor Národního fondu vstoupil do otevřeného jednání s Prahou.¹³⁸⁷ Když se Frič dočetl o bližších podrobnostech ve *Slávii*, byla to pro něj velká rána.¹³⁸⁸ Shodou okolností se v té době nacházel v Brémách. Jednal tam ohledně Národního fondu s Karešem, kterého se mu podařilo získat na svou stranu. Riziko, že by se fond dostal do Grégrových rukou, jej přimělo poslat do Ameriky svého spolupracovníka Václava Šnajdra. Dne 15. července 1869, dva dny před Šnajdrovým odjezdem do Ameriky, napsal o svých záměrech Korbelovi a vylíčil mu nutnost podpořit jeho *Correspondence Tchèque*. „*Znáš mne a vyčetl jsi můj program, ba zřejmě psal jsi mi, že máš ve mě důvěru. [...]. V této chvíli stojím nad stranami v Čechách, nemohu s žádnou držet, mám však své důvěrníky s nimiž pracuji dle umluveného plánu, a chvála bohu jde to! Na venek pak zastávám všechny, staraje se pouze aby jednali tak, bych je mohl za hranicemi zastávat, a zvláště když něco vyjednám, aby tomu hlavní páky našeho národního hnutí neodporovaly. Tvoříme pak zvolna stranu činu, která bude korektivem ostatních, zvláště pak těch ješetných [sic] mezi námi osobností!*“¹³⁸⁹ Téhož dne napsal Frič podobně otevřený, byť mírněji formulovaný dopis ještě jednomu, bohužel s jistotou neidentifikovanému americkému krajanovi.¹³⁹⁰ Také jemu oznámil, že do Ameriky posílá Šnajdra, a upozornil ho na nevhodnost direktního spojení Ústředního výboru s Prahou. Vyzval jej, aby mu na zahraniční agitaci poskytl alespoň část fondu. Zároveň jej zapřísahal, aby si ho nepletl s „*pražskou chasou, která svou vášnivostí a bezzásadností desaterou věc již potrojila i zkompromitovala*“, a aby odvrátil Jonáše od přímé spolupráce s Prahou a hlavně s Grégrem.¹³⁹¹

Šnajdr do Ameriky odcházel s jasnými instrukcemi: „*Úloha vaše jest určitá – musíte si získat důvěru Jonášovu, a nemůžete-li s ním dojít cíle – netřeba, byste zrovna pracoval proti němu. Naučte se anglicky, nepředevzmete si sterých věcí najednou, krom angličtiny pracujte k vyzískání nám podpory alespoň na rok, a výživu naleznete skrze Kareše při redakci. Sežeňte do nového roku asi 2–3 tisíce dolarů – pište Maškovi – pište Korbelovi – přesvědčte Jonáše!*“¹³⁹² Šnajdr po svém příjezdu nastoupil jako redaktor k Jonášovi a snažil se na něj, ale

¹³⁸⁷ Viz *Slávie*, 26. 5., 23. 6. 1869.

¹³⁸⁸ S postupem Ústředního výboru nesouhlasil ani Korbel. Viz LA PNP, Josef Václav Frič, František Korbel Josefu Václavu Fričovi, 30. 7. 1869.

¹³⁸⁹ ANM, Julius Grégr, 29/2, Josef Václav Frič Františku Korbelovi, 15. 6. 1869.

¹³⁹⁰ Snad mohlo jít o Zrcadlovošského, tehdy již bývalého redaktora *Pokroku*, který odešel do ústraní v Kewaunee a oženil se s dcerou krajana Vostrovského. Naznačuje to Fričův návod, jakými argumenty se bránit proti útokům souvisejícím s ruskou agitací. Nejpozději v prosinci roku 1869 už byl Zrcadlovošský zpět v Čechách. Kdy přesně Ameriku opustil, se mi nepodařilo zjistit.

¹³⁹¹ ANM, Julius Grégr, 29/2, Josef Václav Frič nejmenovanému Čechoameričanovi, 15. 6. 1869.

¹³⁹² POLÁK: *Americká cesta Josefa Václava Sládka*, s. 37.

třeba také na tehdejšího vydavatele *Pokroku* Josefa Novotného, v určeném duchu působit. Záhy seznal, že pevnost Jonášových vazeb na bratry Grégrovy s Fričem poněkud přeceňovali a že Jonáš měl naopak zavádějící představy o Fričovi, jehož považoval za exponenta staročeků. Šnajdr rovněž zjistil, že shromažďování peněz nebude tak snadné, jak se jim v Evropě jevílo na základě pár dopisů a četby *Slávie*. Podepsaly se na tom též konkurenční saintlouiské *Národní noviny*, které poukazovaly na údajnou netransparentnost sbírek.

Za těchto okolností musel Šnajdr hledat nové možnosti. Korbelovu myšlenku na zřízení zvláštní sítě spolků uznal ve shodě s Jonášem – vzhledem k tomu, kolik spolků mezi krajany fungovalo – za nemožnou. Představy o vybírání peněz z plesů a divadel byly beznadějně. Reálně je bylo možné organizovat jen ve větších městech, kde se však už Češi vyčerpávali splácením nákladných spolkových budov. S Jonášem zavrhl i nákladnou variantu osobní agitace na cestách, stejně jako nápad umístit po spolkových místnostech pokladničky. Zjevně nereálný byl návrh kalifornského krajana Treybala, jenž spočíval v napodobení irského feniánského hnutí, které se krátce předtím pokusilo o dobytí Kanady a vyvolání války s Británií. Jediným možným prostředkem bylo podle Šnajdra apelování na stranách tisku. Českoamerickou veřejnost měla oslovit provolání, která by specifikovala účel sbírek, jež by („rozumí se samo sebou“) v první řadě směřovaly na podporu *Correspondence Tchèque. Slávie* a *Pokrok* napojené na Jonáše, stejně jako *Národní noviny* redigované v tu chvíli Sládkem, byly v tomto ohledu podchyceny. Jedinou výjimkou zůstal *Slovan americký*, kterého měl začít vydávat Jan Bárta Letovský s Klácelem jako redaktorem.¹³⁹³

O měsíc později Šnajdr Fričovi hlásil, že o Národním fondu byla hlavně spousta hluku a že je nutné rozloučit se s nadějemi na velký úspěch. Dosavadní prostředky ústředního výboru tvořilo asi jen 300 dolarů, převedených ze zkrachovalé Národní jednoty. Zklamáním byl pro Šnajdra také Korbel, který navzdory svému bohatství přispěl pouze 40 dolary.¹³⁹⁴ Pozitivní naopak bylo, že si dokázal naklonit Jonáše: „*Důvěru Jonáše bych měl, zamiloval si mne rychle a vřele – tak aspoň ujišťuje mne jeho paní, a také já to vidím.*“¹³⁹⁵ Nakonec se skutečně podařilo shromáždit nezanedbatelné prostředky, byť do oněch plánovaných dvou či tří tisíc dolarů měly daleko. Do února 1870 zaslal Jonáš Fričovi prostřednictvím Kareše celkem 633,95 dolarů ve zlatě.¹³⁹⁶ Národní fond tím dosáhl svého zenitu. Po necelém roce bublina splaskla – podobně, jako předtím Národní jednoty nebo velkolepé přesídlovací projekty na Rus.

¹³⁹³ LA PNP, Josef Václav Frič, Václav Šnajdr Josefu Václavu Fričovi, 13. 8. 1869.

¹³⁹⁴ LA PNP, Josef Václav Frič, Václav Šnajdr Josefu Václavu Fričovi, 18. 9. 1869.

¹³⁹⁵ LA PNP, Josef Václav Frič, Václav Šnajdr Josefu Václavu Fričovi, 9. 10. 1869.

¹³⁹⁶ LA PNP, Josef Václav Frič, Karel Jonáš Josefu Václavu Fričovi, 23. 3. 1870.

Rozpačitý výsledek Národního fondu ovšem neznamená, že by šlo o důkaz lhostejnosti vůči staré domovině. Svou roli jistě sehrála nedůvěra a pochybnosti nad účelností takové sbírky. O dva roky později se vzedmula spontánní vlna solidarity, kterou vyvolala katastrofální povodeň v Čechách. Podporu krajanů se mi podařilo alespoň částečně zachytit v korespondenci Vojty Náprstka. Ten byl při podobných akcích hlavním zprostředkovatelem mezi Amerikou a Čechami. Franta Kříž mu poslal jako organizátor sbírky v Milwaukee 785 dolarů a 15 grošů, z čehož největší příspěvky poskytl Sokol, podpůrný spolek Čechoslovan a Svatojanský spolek.¹³⁹⁷ O dva měsíce později následovala směnka na 193 dolarů a 25 stříbrných pruských grošů.¹³⁹⁸ Ve stejný den adresoval Náprstkovi dopis i Antonín Novák, který vedl konkurenční sbírku, z níž se vytěžilo 364,47 dolarů.¹³⁹⁹ Detroitští Češi shromáždili 660 rakouských zlatých ve stříbře,¹⁴⁰⁰ Jonáš postupně poslal směnky na 271,15 dolarů, 470 zlatých, 740 zlatých a 315,41 dolarů.¹⁴⁰¹ Z Iowa City a okolí došlo 474 zlatých ve stříbře,¹⁴⁰² od novin *Slovan amerikánský* postupně 1 417 rakouských zlatých ve stříbře.¹⁴⁰³ Odesílatelé zároveň Náprstka žádali, aby o této pomoci uveřejnil informaci v nějakém českém listu.

Souznění s národem ve vlasti se projevovalo také v morální podpoře. Značnou odezvu vzbudil za Atlantikem tiskový proces s Juliem Grégrem. Stíhání redaktora *Národních listů* vyvolalo v roce 1862 první velkou národní kampaň po obnovení ústavnosti v Rakousku. Američtí Češi Grégrovi zaslali hned několik krajanských adres.¹⁴⁰⁴ Jednou z nich byla Adresa soucitu amerikánských Čechů panu p. Dr. Grégrovi, koncipovaná tehdejším šéfem *Slávie* Vojtou Maškem. Podepsalo ji téměř 30 vlastenců zastupujících krajany a jejich spolky z různých koutů Spojených států (jeden byl z Kanady). Ve srovnání s tucty dalších adres, které přicházely z českých zemí, se vyznačovala značnou rázností. Kvůli přetištění do novin proto byla v Čechách podrobena zajímavé redakční autocenzuře. Formulaci „muži jsou za své přesvědčení stíháni“ nahradila formulace „muži doznávají příkoří za své přesvědčení“, místo „tisk opoziční utlačen“ přišlo „tisk opoziční utlačován“, tvrzení, že v Rakousku je „právo spolčovací zrušeno“, nahradilo decentnější (a pravdivější) prohlášení, že je „právo spolčovací dosud omezeno“. Grégr nebyl v upravené verzi „pronásledován“ pro své přesvědčení, ale „stíhán trpkým osudem“. Snad nejcharakterističtější ovšem bylo nahrazení „našeho ubohého

¹³⁹⁷ NPM, Vojta Náprstek, 34, Franta Kříž Vojtovi Náprstkovi, 18. 6. 1872.

¹³⁹⁸ NPM, Vojta Náprstek, 34, Franta Kříž Vojtovi Náprstkovi, 6. 8. 1872.

¹³⁹⁹ NPM, Vojta Náprstek, 34, Antonín Novák Vojtovi Náprstkovi, 6. 8. 1872.

¹⁴⁰⁰ NPM, Vojta Náprstek, 52/272, Alois Kinský Vojtovi Náprstkovi 6. 10. 1872.

¹⁴⁰¹ NPM, Vojta Náprstek, 39/234, Karel Jonáš Vojtovi Náprstkovi, 17. 8. 1872.

¹⁴⁰² NPM, Vojta Náprstek, 34, Jakub Polák Vojtovi Náprstkovi, 22. 7. 1872.

¹⁴⁰³ NPM, Vojta Náprstek, 47/131, Jan Bárta Letovský Vojtovi Náprstkovi, 29. 7. 1873.

¹⁴⁰⁴ Viz pražský *Hlas*, 9. 8. 1862.

utlačeného lidu“ „naším lidem“.¹⁴⁰⁵ Obdobně otevřenější byla krajanská kritika i ve vztahu k dalším národním „křivdám“, jako bylo například zkrachování jednání o fundamentální články v roce 1871.¹⁴⁰⁶

Pokud krajanská Amerika pociťovala dostatečnou motivaci, chovala se jinak než jako pouhá odřatá větev národa, kterou v ní viděli její kritici. O to bolestněji vnímali američtí Češi nezájem, který naopak projevovala jejich rodná země o ně. S tímto dojmem se opakovaně setkáváme v dopisech krajanských žurnalistů. Alis si na závěr jednoho listu Fričovi stěžoval, že „naši vlastenci v Praze o nás Č[ě]c]hy nic nedbají, tak že ani na velkou prosbu neodpovědí, ani Vám dost dobře nemůžu popsat tu radost, když je [sic] nějaké psaní z dálky od věrného Čecha dostanu“.¹⁴⁰⁷ Jeho pocity sdílel Mráček, který považoval za velkou nešetrnost, „že naši literáti v staré vlasti tak málo o nás dbají, a přece Čechoameričan více k Praze nežli k Washingtonu pohlíží“.¹⁴⁰⁸ Vojta Mašek volil v době svého působení ve Slávii ostřejší slova: „[...] pro Kristové rány co to tam v Praze dělají? Posud nám nerozesílají žádný noviny – pro lásku křesťanskou, pište do Prahy, aby se předce jednou smilovali a nám Náro. listy, Hlas a.t.d. poslali, více Vám tady zvolovatíme, že se k nám hlásit nebudete.“¹⁴⁰⁹

Jan Borecký poslal v roce 1867 Náprstkovi příspěvek na pražské Národní divadlo a peníze na české knihy a časopisy pro Slovanskou lípu v Chicagu a Sokola. Když nedostal odpověď ani po šesti měsících, začal být značně nervózní a Náprstkovi napsal znovu: „Žádám vás o laskavé prominutí, když se přímo vyslovuji, bylo by mě vskutku líto, aby jste vy tam vůbec na nás do Ameriky jaksi lhostejně pohlíželi a nás sobě jakožto svých bratrů nevšímali, my se namaháme a máme zde nevyhnutelné prostředků potřeby, aby sme k probuzenosti národní ku předu kráčeli, nuže a když takové od Vás žádáme, můžem se směle nadíti, že nám vlastenecky přispějete, jinak mohli bychom myslet, že námi co s vystěhovalci pohrdáte [...]“.¹⁴¹⁰ Není jisté, co Náprstka v této věci zdrželo. Snad se Boreckého první list zatoulal během přepravy do Čech. V každém případě to byl právě Náprstek, kdo měl na udržování styků s americkými Čechy lví podíl. Jeho domácnost fungovala jako neoficiální krajanský konzulát, poradna a zprostředkovatelna, a podobných žádostí v ní bylo vyřízeno obrovské množství. Oceněním Náprstkovy práce bylo později pojmenovávání krajanských spolkových

¹⁴⁰⁵ ANM, Julius Grégr, 16/6, Adresa soucitu amerických Čechů panu p. Dr. Grégrovi.

¹⁴⁰⁶ Komentáře krajanského tisku k fundamentálkám viz ŠATAVA: *Migrační procesy a české vystěhovalectví 19. století do USA*, s. 129-130. Mimořádně zajímavý byl úvodník v *Pokrok*, 22. 9. 1871, který předpokládal, že po česko-rakouském vyrovnání může nastat reemigrace z Ameriky zpět domů.

¹⁴⁰⁷ LA PNP, Josef Václav Frič, Karel Alis Josefů Václavu Fričovi, 8. 5. 1862.

¹⁴⁰⁸ LA PNP, Josef Václav Frič, František Mráček Josefů Václavu Fričovi, 23. 10. 1861.

¹⁴⁰⁹ Maškův přípis u Karešova dopisu v NPM, Vojta Náprstek, 51/135, Alois Kareš Vojtovi Náprstkovi, 6. 7. 1863.

¹⁴¹⁰ NPM, Vojta Náprstek, 47/341, Jan Borecký Vojtovi Náprstkovi, 17. 9. 1867.

řádů či chicagské svobodomyšlné školy jeho jménem.¹⁴¹¹ Výjimečnost jeho postavení vystihuje poděkování Františka Boleslava Zdrůbka: „*Což jest jediný občan v Praze, který zná důležitost vzájemnosti Čechů ve vlasti s Čechy americkými?*“¹⁴¹²

Přes všechny projevy vlastenectví a věrnosti národu docházelo u krajanů ke stále hlubšímu odtržení od situace v českých zemích. Sledovat je prostřednictvím novin či korespondence prostě nebylo totéž, jako v nich reálně žít. Symbolickým způsobem se to projevilo i na pražském Národním divadle, kde můžeme vedle základních kamenů z různých koutů českých zemí najít také mramorovou desku z Chicaga s heslem „*Co krev pojí, moře nerozdvojí.*“ Na rozdíl od ostatních kamenů nese opožděné vročení 1869. Domovina v krajanském myšlení zůstávala pevně zakořeněná, ale zpoza oceánu nabývala stále více fantazijních kontur. Pregnantně se to ukázalo v případě Františka J. Lepší z La Crosse ve Wisconsinu. Do Spojených států přišel v roce 1866 jako dvanáctiletý chlapec. Když mu zemřel otec, vedl šest let farmu, kterou poté prodal a založil si obchod. Toužil po vzdělání a četba knih a časopisů jej hluboce poznamenala: „*[...] rozehrály mou krev a srdce jejich poučným a zajímavým obsahem tak, že jsem k tomu přilnul celým životem [...]. Stal se ze mne pravý Čech – horlivý národovec*“. Lepša začal toužit po domovině natolik, že se mu ohledně návratu jednalo o „*moje blaho a štěstí, aneb záhubu života duševního*“. Snažil se získat radu od Náprstka, jak tyto tužby naplnit. „*Za jak velkou a neocenitelnou čest bych sobě pokládal to, když bych tobě [národe můj] sloužit mohl, a pracovat pro naše národní zájmy veškeré, svézákonné a somospravné.*“¹⁴¹³ Hodlal nabýt vyššího vzdělání, aby mohl dobývat vítězství a slávu národu a vlasti, a žít „*v drahé vlasti mezi svými bratřími a sestry [sic]; a zároveň sdílet s nimi veškeré osudy jejich, byť i sebe odpornější byly*“.¹⁴¹⁴

Další dimenzí stále více imaginativních vazeb k vlasti byla politická rovina, respektive představa jejího vymanění z rakouského područí. Svou podstatou nešlo o českou specialitu, protože podobné vize se analogickým způsobem objevovaly též u Poláků či Němců.¹⁴¹⁵ František Korbel se Fričovi po dvaceti letech v emigraci svěřil s touto představou: „*Vidím, jak národ náš se vyvinul, jak pevně dále kráčí k cíli svému, a když se jednou 48ci zas sejdem, bude to ve vlasti Slovanské, svobodné, a potom zapějeme vespolek ještě jednou Jen ho.*“¹⁴¹⁶

¹⁴¹¹ K vděku krajanů vůči Náprstkovi viz též ČAPEK: *Naše Amerika*, 253-254.

¹⁴¹² NPM, Vojta Náprstek, 61/389, F. B. Zdrůbek Vojtovi Náprstkovi, 3. 12. 1879.

¹⁴¹³ NPM, Vojta Náprstek, 52/415a, František J. Lepša Vojtovi Náprstkovi, říjen 1874.

¹⁴¹⁴ NPM, Vojta Náprstek, 52/415b, František J. Lepša Vojtovi Náprstkovi [nedatováno].

¹⁴¹⁵ Pro německé prostředí srov. KAMPHOEFNER, Walter D.: „*Auch Deutschland muss einmal frei werden.*“ The Immigrant Civil War Experience as a Mirror on Political Conditions in Germany. In: Barclay, David – Glaser-Schmidt, Elisabeth (edd.): *Transatlantic Images and Perceptions. Germany and America since 1776*. Cambridge 1997, s. 87-107.

¹⁴¹⁶ LA PNP, Josef Václav Frič, František Korbel Josefu Václavu Fričovi, 21. 11. 1868.

Někteří krajané se kochali také myšlenkou na svůj vlastní aktivní podíl na takové akci. Patrně nejextrémnějším příkladem je Jonášův dopis z léta 1868. V té době platil v Praze výjimečný stav a probíhala represe proti táborovému hnutí. „Nynější zprávy z Čech zarmucují nás zde velmi, vznikla zde mezi námi z hlubokosti hořkosti naší myšlenka utvořiti spolek k vyhlazení Habsburků,“ svěřoval se Fričovi. „Tomu se zasmějete, leč skutečně již mělo se po horlivých národovcích rozesílati provolání k cíli tomu směřující, jenom jednalo se o způsob, jakým při naší zdejší rozptýlenosti věc navlíknouti, aby se nepodalo zřejmých důkazů spiknutí k účeli úkladné vraždy, na jichžto základě bychom stíhání a odsouzení býti mohli i od zdejších soudů, ke kterémuž konci by zajisté c. k. konsulové zdejší pracovati hleděli. Myslím, že bude nám odložiti tu myšlenku k nemoudrým nápadům myslí příliš rozjitřené, kteréžto nikdy provedeny býti nemohou.“¹⁴¹⁷

Divokých fantazií bylo více. V půlce roku 1865 vystoupil v rámci diskuzí o transmigraci do Ruska Karel Procházka, jehož dopis otiskla *Slávie*: „Co se týče nespokojenosti, přiznám se a nezapřu, já jsem jeden nespokojenec, ale nikdy bych ani ve snu nepomyslel na Amur a Usurii, pouze Čechie, krásná vlast naše, může nás zbaviti toho nedostatku duševního.“ Procházka doufal, že se v Novém světě jednoho dne dočkají Mojžíše, který je převede přes oceán do milé vlasti, odkud pak s pomocí svých bratrů vytlučou cizí vetřelce.¹⁴¹⁸ Při slavnosti svěcení praporu českých spolků v New Yorku v roce 1864 zazněla slova, která se nám ve světle událostí 20. století mohou jevit takřka jako prorocká: „Jen společně a spojenými silami můžeme kráčet bezpečně ku předu, podporování jsouce tou nadějí, že jednou, pak-li ne my, naši potomci mohou přispět naší milé staré otčině, až doposud pod tíží hrůzovlády úpějící.“¹⁴¹⁹ Tak někteří Češi dospěli od snění o Americe, o kterém jsme psali o několik kapitol dříve, ke snění o české vlasti. Kruh se uzavřel.¹⁴²⁰

¹⁴¹⁷ LA PNP, Josef Václav Frič, Karel Jonáš Josefu Václavu Fričovi, 29. 8. 1868.

¹⁴¹⁸ *Slávie*, 21. 7. 1865.

¹⁴¹⁹ *Slávie*, 13. 10. 1864.

¹⁴²⁰ Vymezení „snění“ v obdobném smyslu viz MACURA: *Český sen*, s. 12-13.

15. Epilog: Historická paměť a krajanská identita

„Čím více budeme o předchůdcích svých a sobě věděti, tím lépe budeme moci život svůj zaříditi za kýženými dobrými účely.

Nevíme-li však o sobě my ničehož, pak arci nebude o nás chtítí a museti nikdo jiný též nic věděti. Nebudeme-li mít moci Amerikánům pověděti, že tu jsme, že jsme tu dávno, a že tu pracujeme na svobodě a blahobytu společném, kdo pak bude naši čest zastávati? Kdo bude o nás pochvalně kdysi se zmiňovati? Kdo si na nás vzpomene?“

z výzvy k sepsání dějin amerických Čechů, 1874¹⁴²¹

Akulturační procesy do americké společnosti, náboženský konflikt, národnostní asimilace a další procesy vlastní českoamerickému prostředí procházely v pozdějších desetiletích novými proměnami, jež pramenily z odlišných podmínek doby. Tuto práci nebudu uzavírat jejich nástinami, který by ostatně vydal na další, nepochybně ještě obsáhlejší text. Místo toho se zaměřím pouze na jeden element českoamerické komunity pozdního 19. a 20. století. Pokusím se přiblížit, jakým způsobem v ní bylo s odstupem let vnímáno a interpretováno její „zakladatelské“ období. Vzhledem k tomu, že základem kolektivní paměti je vědomí společné minulosti, druhý život pionýrských dekad byl pro myšlenkový svět krajanské Ameriky mimořádně důležitý.¹⁴²² Právě zde spočívaly odpovědi na základní otázky „kým jsme“ a „kam patříme“.¹⁴²³

Domnívám se, že v historické paměti lze identifikovat přinejmenším tři významné motivy, které krajanskou komunitu spojovaly s obdobím jejího zrodu. Dva z nich souvisely s jejím (sebe)definováním, všem třem pak byla vlastní (sebe)idealizace. Prvním, relativně nejméně významným prvkem vzpomínkové kultury, byla představa původně pospolitého krajanského života, s níž se hojně setkáváme v době kolem přelomu 19. a 20. století.

¹⁴²¹ Library of Congress, Thomas Capek Papers, 9/6, strojopis výpisků z *Pokroku Západu*, 12. 5. 1874.

¹⁴²² K teoretickým koncepcím kolektivní paměti viz PFEIFEROVÁ, Štěpánka – ŠUBRT, Jiří: *Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání*. *Historická sociologie* 2, 2010/1, s. 9-29.

¹⁴²³ Ohledně krajanské národní identity v delším časovém záběru viz především DUBOVICKÝ: *Češi v USA – otázka identity (1848–1938)*; viz též KORYTOVÁ-MAGSTADT: *Kde domov můj? Češi a Slováci v USA a jejich vazba k mateřské zemi 1880–1920*. Pohledy krajanské Ameriky na sebe samou se zabývala také JAKLOVÁ: *Národnostní a sociálně-ekonomická sebereflexe českých přistěhovalců v českoamerických periodikách 19. a 20. století*.

Pionýrská desetiletí figurovala na stránkách památníků a memoárů jako éra, „*kdy mezi námi panovala ta pravá krajanská svornost a nadšení pro vše, co se vztahovalo na národ náš a drahou vlast, tam za mořem*“.¹⁴²⁴ Kořeny tohoto úkazu ležely v přirozené tendenci přikrášlovat minulost, v nezpochybnitelně postupující amerikanizaci druhé a třetí přistěhovalecké generace, ale také v ostrém náboženském rozdělení, které dosahovalo vrcholu právě v desetiletích kolem přelomu století.¹⁴²⁵ Mnozí krajané považovali vyhraněné stranění svobodomyšlných a tradičních věřících za zákaznosné, a jako následováníhodný příklad vyzdvihovali údajně bezproblémové doby svého mládí. Příkladem této tendence byl dříve nesmiřitelný antiklerikál Jan Borecký, který s planými výzvami k překonání náboženského rozštěpení vystupoval v tisku. Vrcholem jeho snah byla brožura *Kapitoly k dějepisu lidu česko-moravského ve Spojených státech* z roku 1896, v níž kupříkladu tvrdil, že za starých časů žili první čeští kněží „*v dobré shodě se všemi českými občany, ať ke kostelu přináleželi, nebo ne*“.¹⁴²⁶ „*Žili jsme všichni svorně jako dítky jednoho národa, mluvíce jedním jazykem a s láskou na jedinou vzpomínající vlast. Všude všichni všecko podnikali jsme společně.*“¹⁴²⁷

Ačkoliv nebyl náboženský konflikt zpočátku natolik všudypřítomný a institucionalizovaný, jako tomu bylo později, podobné interpretace byly samozřejmě přehnané a zjednodušující.¹⁴²⁸ V podstatě se nejednalo o nic jiného, než o vprojektování dokonalého vzoru do minulosti. Snad by šlo říci, že se zde operovalo s archetypem zlatého věku, o jehož nastolení lze sice usilovat, ale který je už ze svého principu nedosažitelný.¹⁴²⁹

Druhý důležitý prvek vzpomínkové kultury byl spojen s velmi konkrétní politickou událostí. Souvisel s válkou Severu proti Jihu, konkrétně s českou účastí. Přelomový čtyřletý konflikt zaujal mimořádné postavení v kolektivní paměti celých Spojených států a je logické, že Češi nemohli zůstat pozadu. Občanská válka zůstávala ve veřejném prostoru intenzivně přítomná dlouho po svém skončení, respektive v něm působí dodnes. Záhy po doznění posledních výstřelů se začalo s budováním pomníků a pořádáním vzpomínkových slavností,

¹⁴²⁴ *Dějiny 10letého trvání spolku starých českých osadníků v Chicagu, Ill.* Chicago [1908], s. 52.

¹⁴²⁵ Srov. komentář Tomáše Garrigue Masaryka po jeho návštěvě v USA: *Naše doba* 10, 1903, s. 1-7.

¹⁴²⁶ Jmenovitě přitom uváděl Trojana, Krásu, Malého a Molitora, tedy čtyři duchovní, z nichž tři se ve skutečnosti dostali do vážného konfliktu s krajany. Viz BORECKÝ, Jan: *Kapitoly k dějepisu lidu česko-moravského ve Spojených státech*. Cedar Rapids 1896, s. 12.

¹⁴²⁷ *Ibid.*, s. 13.

¹⁴²⁸ Do určité míry tomuto mýtu podlehl DUBOVICKÝ: *Češi v USA – otázka identity (1848–1938)*, s. 233. Prameny pocházející přímo z padesátých a první půlky šedesátých let 19. století dokládají opak. Z tohoto úhlu se také šedesátá léta jeví jako méně výrazný předěl.

¹⁴²⁹ Srov. ELIADE, Mircea: *Myths, Dreams, and Mysteries*. The Encounter Between Contemporary Faiths and Archaic Realities. New York 1960.

v roce 1868 vznikl pietní svátek Decoration Day (dnes Memorial Day).¹⁴³⁰ Vojenští vysloužilci se scházeli na srazech svých jednotek a na Severu zbudovali mimořádně vlivnou organizaci Grand Army of the Republic, k jejímž členům patřili rovněž mnozí Češi. Tak, jako byl posmrtně postaven na piedestal zavražděný Lincoln, začala být glorifikována i vojenská účast ve válce. Těmito verši oslavovala české veterány 22. iowského pěšího pluku báseň od jistého B.B.L., složená v době čtyřiaadvacátého výročí jejich nástupu do unionistické armády:

*První když počal občanské války řev,
zbroje se chopil každý vlastenec;
hvězdnatá jest vztýčena korouhev,
salutovalť jí Irčan, Čech, Němec.
Žírná i Iowa spěla ku předu,
pohřbít otroctví, zrodit svobodu!*¹⁴³¹

Ohledně důvodu k narukování zůstávali vysloužilci v osobních vzpomínkách obvykle střízliví, ale ve veřejném prostoru a v médiích byl jejich motiv vysvětlován jednoznačně patrioticky a pateticky. Komentář k životopisu jednoho veterána z roku 1914 uváděl: „*Mezi obětavými hrdiny vítězné severní armády nalézalo se dosti našinců, českých vystěhovalců. Mnozí z nich se v Americe takřka ani neohřáli, ale když slyšeli smutnou zvěst, že vlastní synové Ameriky střílejí na prapor své vlasti, že tato země naděje ujařmených lidí všech národů ocitla se na pokraji záhuby a zkázy, tu zapomínali na to, proč do Ameriky přijeli, že si zde chtěli vlastně pomoci jen k majetku a spokojené budoucnosti, ale chápali se zbraně a opustivše své rodiny a vše co jim bylo na světě milým a drahým, nastavili ochotně svá těla kulím rebelských otrokářů.*“¹⁴³² Podstata podobných sdělení bylo zřejmá: česká menšina usilovně bojovala za zachování Unie a za svobodu, čímž se hrdě zařadila k ostatním etnikům obývajícím Spojené státy.¹⁴³³ Zdá se mi, jakoby se s ohledem na nepopularitu „nové imigrace“ vznášel v pozadí ještě dovětek: přišli jsme již před jejím vypuknutím, naše účast ve válce to potvrzuje.

Krajanská minorita zveličovala hodnosti českých vojáků, „přivlastnila“ si dokonce masakr proseveřanských Němců na řece Nueces v Texasu v roce 1862, když jeho oběti

¹⁴³⁰ Viz např. sborník FAHS, Alice – WAUGH, Joan (edd.): *The Memory of the Civil War in American Culture*. Chapel Hill 2004.

¹⁴³¹ *Slovan americký*, 29. 9. 1886.

¹⁴³² *Amerikán Národní Kalendář [na rok 1915]*. Chicago 1914, s. 276.

¹⁴³³ Příklad zaštit'ování českou účastí v občanské válce nabízí dopis krajana Louise Preglera v *Chicago Daily Tribune*, 31. 7. 1879.

vydávala za „Čechy, Moraváky a Němce“.¹⁴³⁴ Zdůrazňování a idealizace válečné účasti jí ukotvovaly na americké půdě a dodávaly jí sebevědomí. Tato hrdost dosáhla fyzického zhmotnění v podobě pomníku českým vojákům, odhaleného v roce 1892 během velké slavnosti na půdě Českého národního hřbitova v Chicagu. Předseda hřbitova Josef Matoušek při té příležitosti pronesl: „*Jsmo Američany a milujeme naši novou vlast nejen slovy, ale i skutky, jak pomník tento dokazuje.*“¹⁴³⁵

Třetí, a podle mého soudu nejdůležitější objekt kolektivní paměti, se dotýkal samotných základů krajauské komunity – důvodu její existence. Dokud byli krajané americkými Čechy, a nikoliv Američany českého původu, museli zákonitě hledat zdůvodnění svého odchodu z vlasti. Tím spíš, že svoji domovinu mytizovali a proklamovali jako drahou, krásnou, milovanou apod. Nalezené řešení tohoto paradoxu bylo elegantní a umožňovalo zachovat si tvář vůči staré i nové vlasti. Stala se jím myšlenka, že jednoznačným důvodem k opuštění rodné země bylo *hledání svobody*. Je samozřejmě pravda, že svoboda byla neodmyslitelnou součástí obrazu Spojených států. Zároveň ale nelze zastírat, že v pozadí českého masového vystěhovalectví stály stejně jako v jiných zemích ekonomické důvody. Zvěsti o americké svobodě nebyly ve většině případů primárním impulzem k vystěhování, ale spíše faktorem, který ovlivňoval volbu cílové destinace. V kolektivní paměti krajauské Ameriky však již od nejranějších let dominovala jiná verze. *Slowan Amerikáuský* uváděl už v roce 1860, že „*toužíce po svobodě a volnosti, opustili jsme naši milou vlast, tento utěšený ráj čechoslovanský, který naši předkové na vždy opustiti za největší trest považovali*“.¹⁴³⁶ Představa vnitřního konfliktu mezi láskou k vlasti a láskou ke svobodě, které jsou kvůli vnějším podmínkám paralelně nedosažitelné, implikovala prvek obětování, někdy až mučednictví.¹⁴³⁷

Dokladů této historické interpretace existuje velké množství. Velmi pregnantně se v tomto duchu vyjádřil Karel Jonáš v proslovu, který přednesl při příležitosti otevření české divadelní síně v Manitowocu: „*Ale jako Čechové byli první v Rak., kteří uchváćeni proudem franc. revoluce [roku 1848] jali se hájiti lidská práva, tak byli opět první, proti nimž se obrátil vztek despotismu a zuřivost reakce a těm v krátké době se podařilo udáviti nový ruch života nár., udupati mladistvé osení sv[obody]. Reakce zvítězila. Z vymoř. českých nezbylo nic, nežli osvobození českého lidu selského z poddanství, rovnoprávnost nár. a svob. občanská*

¹⁴³⁴ Viz VLHA (ed.): *Dopisy z války Severu proti Jihu*. Korespondence českých vojáků v americké občanské válce, s. 24-26.

¹⁴³⁵ ZDRŮBEK, Frank B.: *Dějiny česko-národního hřbitova v Chicagu, Illinois*. Chicago [1902], s. 131.

¹⁴³⁶ *Slowan Amerikáuský*, 30. 6. 1860.

¹⁴³⁷ Analogické prvky v jiných přistěhovaleckých komunitách viz JACOBSON, Matthew Frye: *Special Sorrows*. The Diasporic Imagination of Irish, Polish, and Jewish Immigrants in the United States. Cambridge 1995.

vyhlazeny opět do posl. stopy. Smutné doby nastaly opět vlasti české. Mnozí národovci zoufali nad budoucností a počali toužebně zraky – To byl počátek českého stěh. do Ameriky. Pohled'mě nazpět 250 let. Na Bílé hoře zašlo m. Samostatný stát český povalen jest v prach. Tisícové čes. vystěhoval. opouští nešťastnou vlast. Na hranicích padají na kolena, smáčí tu drahou zem [...] a svazují hroudu její do ranečku [...]. Jací jsou to vystěhovalci? Nikoli nuzáci, jež bída za hranice štve. Jest to květ nár. českého. Oni opouští doma blahobyť, pohrdají zems. statky, a co hledají v cizině? Svobodu, která na půdě vlasti udávena jest. Tak i první vyst. po r. 1848 přeplouli oceán, aby na těchto březích am. hledali nikoli hrnce s masem, ale nejdražší statek člověka duševně probuzeného – svobodu.“¹⁴³⁸ Tento výklad se houževnatě udržoval také ve 20. století. Například v novinovém článku o dějinách texaských Čechů z roku 1967 se můžeme dočíst, že první pionýři nepřišli s představou materiálního zisku, ale aby dosáhli práv zaručených americkou ústavou: „Celé osady byly v Texaxu založeny českými imigranty, hledajícími svobodu.“¹⁴³⁹

Stereotyp o třísetletém útisku Habsburků, před kterým milovníci svobody utíkali do zaoceánského útočiště, pronikl i do akademického světa.¹⁴⁴⁰ Vzhledem k náboženskému rozdělení české Ameriky na svobodomyšlný, katolický a protestantský tábor však tento obraz nebyl přijímán univerzálně. Každá strana si budovala poněkud odlišnou verzi dějin přistěhovalectví, která odpovídala její konfesijní identitě (a která zároveň její identitu upevňovala). Názory, vyjádřené v předchozím odstavci, byly charakteristické hlavně pro svobodomyšlníky. „Push“ faktor, vyhánějící Čechy z rakouského císařství, představovala v jejich verzi dvouhlavá saň politicko-církevního útlaku, neboli „fland'áctví a císařského karabáče“, jak to vyjádřil jistý František Fallada.¹⁴⁴¹ Antiklerikalismus zpětně vedl k četným zkreslením „velké“ historie českých zemí, ale také každodenního života v ní. Tímto způsobem popisoval v polovině 20. století jeden svobodomyšlník české školství za Rakouska: „V jejich vlastní domovině byli tito potomci husitských bojovníků, kteří byli protikatolíci, nuceni

¹⁴³⁸ Wisconsin Historical Society, Charles Jonas Papers, Speeches, nedatovaný proslov začínající slovy „*Onehdy prohlašováno v novinách*“, s. 2.

¹⁴³⁹ „*Whole communities in Texas were founded by Czech immigrants, who came seeking freedom.*“ The Daughters of the Republic of Texas Library, San Antonio, Texas, Dignowity Family Papers, Eva Malek: *Czechs Sought Freedom. Pioneers to Texas Wanted Constitutional Rights* (novinový výstřížek ze *San Antonio Express*, 12. 2. 1967).

¹⁴⁴⁰ Srov. např. SKRIVANEK, John Marion: *History and Education of the Czechs of Texas* [dissertation]. Praha 1947, s. 14; LASKA, Vera: *Czechs and Slovaks*. In: Eisenberg, Bernard – Roucek, Joseph S. (edd.): *America's Ethnic Politics*. Westport 1982, s. 133-153.

¹⁴⁴¹ *Amerikán Národní Kalendář* [na rok 1886]. Chicago 1885, s. 184

*posílat svoje děti do katolických škol pod dozorem prohnilého, nelítostného, arogantního a neústupného kléru, [a proto] je neuspokojovalo žádné náboženství.*¹⁴⁴²

Politická a náboženská „prohnilost“ a „despocie“ v habsburské monarchii byly notně zveličovány, někdy až úsměvným způsobem.¹⁴⁴³ V tomto bodě se svobodomyšlnou tradicí silně souzněli protestanti, jimž se obdobně hnusilo „*pokorně ohýbati šíji a smekati čepici, chtěj aneb nechtěj, před lecjakým úředníčkem aneb knězem, nadutě jdoucím kolem se zvonečkem*“.¹⁴⁴⁴ V jejich kolektivní paměti byla samozřejmě kruciální touha po svobodném uplatňování víry, což souviselo s vazbou mezi náboženským odkazem předků a „správným“ češtvím.¹⁴⁴⁵ Protestantská vzpomínková kultura měla rovněž tendenci zveličovat a dramatizovat utrpení českého národa pod habsburským jařmem v 19. století.¹⁴⁴⁶ Oproti svobodářům se v jejím výkladu objevovaly projekce biblických motivů, v jejichž světle se Amerika ocitala v pozici „nového Kanaánu“.¹⁴⁴⁷ V tomto ohledu šli čeští protestanti ve stopách anglických puritánů 17. století.¹⁴⁴⁸

Z konce čtyřicátých let 20. století se dochovalo pozoruhodné kázání na téma Naši pionýrství otcové, které vyslovil v Texasu pastor Václav Vavřina: „*Tak jako nesnesitelné otroctví egypt[ské] vypudilo lid izr. z Egypta, a přimělo je [sic], aby putovali do země zaslíbené otcům jejich, tak bezohledné a kruté zacházení vlády rakouské přinutilo otce naše, aby opustili své přáteli [sic] a svoji vlast, kterou milovali, a aby zde na neobydlených pustinách Velkého Texasu a na lesnatých pustinách [a] prairiích států severních vybudovali své primitivní domovy a založili své česko-slovenské osady. [...]. Přivezli si sebou Knihy jako*

¹⁴⁴² „*In their own country, being descedants of the Hussite Warriors who were anti – Roman Catholic they were forced to send their children to Catholic school under dominance of a rotten, stern, arrogant, and unyeilding [sic] clergy they did not cater to any religion.*“ Immigration History Research Center, Minneapolis, ZCJB Lodge No. 44 Records, 1, strojopis nadepsaný The Bohemian Settlement.

¹⁴⁴³ Srov. např. tvrzení, že až do roku 1870 nebylo v Čechách tolerováno žádné náboženství kromě katolictví. LEDBETTER, Eleanor E.: *The Czechs of Cleveland*. Cleveland 1919, s. 17. Zásadní nepřesnosti a omyly o českých dějinách zůstávají vlastní především neakademickému bádání o českých krajanech, typicky zaměřenému na genealogii a historii předků. Obzvlášť výmluvný příklad viz UHLIR DEVINE, Hazel: *The Changing Winds. One Family's Czech American Experience Circa 1875–1955*. Hastings 1999, zvl. s. 20-21.

¹⁴⁴⁴ *Amerikán Národní Kalendář* [na rok 1922]. Chicago 1921, s. 235.

¹⁴⁴⁵ Autor životopisu vystěhovalce kalvínského vyznání Karla Havliny kupříkladu uvedl: „*Není třeba se o tom rozepisovat, že protestantští Češi uchovali si vždy více národního citu a více samostatnosti v přemýšlení, než bylo možno u zotročeného katolického lidu. Nechci tím nikoho snižovat, prostě je to historická pravda [...].*“ *Amerikán Národní Kalendář* [na rok 1917]. Chicago 1916, s. 293.

¹⁴⁴⁶ Srov. např. výklady o české historii ve ZWOLANEK Sarris, Kay E. – ZVOLANĚK Semrad, Elizabeth M.: *The Zvolanek Clan of the Yesterday and Today*. [místo vydání neuvedeno] 1985, s. 5-11; VAVRA: *Our First 50 years Serving Our Lord*. First Presbyterian Church near Ely, Iowa, s. 6-7.

¹⁴⁴⁷ Viz DOUBRAVA, Ferdinand F.: *Experiences of a Bohemian Family*. WMH 8, 1925/4, s. 393.

¹⁴⁴⁸ Srov. PUTNA, Martin C.: *Obrazy z kulturních dějin americké religiozity*. Praha 2010, s. 25.

*poklady z vlasti nejvzácnější a ze starých Kancionálů zpívali ty písně sionské, které se ve sborech svých v Čechách a na Moravě naučili.*¹⁴⁴⁹

Posledním účastníkem pomyslného zápasu o paměť krajanské Ameriky byl katolický tábor. Podobně jako katolické „ghetto“ ve staré vlasti se i českoameričtí katolíci ocitali v defenzivě.¹⁴⁵⁰ Příčiny vystěhovalectví byly v jejich případě obvykle obestírány mlčením.¹⁴⁵¹ Na rozdíl od „utlačovaných“ svobodomyšlníků a protestantů totiž pro emigraci postrádali obdobně snadné a atraktivní vysvětlení. V čele katolického tábora stáli kněží, lidé po politické stránce obecně konzervativně založení, a až do rozpadu Rakousko-Uherska do jisté míry provázaní s vídeňskou Leopoldinenstiftung. Za takových okolností se nelze divit, že katolický tábor rakouské poměry příliš neakcentoval. Jistý posun nastal teprve v důsledku vzniku svobodného Československa. S odkazem na pionýrské předky se i v katolickém prostředí mluvilo o pojmech jako hrdinství nebo svoboda, ale bez bližší konkretizace. Podle knihy *Z boje za svobodu otčiny* z roku 1924, věnované činnosti katolického tábora během války, byly pohnutkou prvních vystěhovalců „nesnesitelné poměry“. Nemělo jít ovšem o poměry politické či náboženské, ale sociální – chudobu.¹⁴⁵² Kněz Jan Arnošt Žížka uvedl ve své sociologické práci *Kulturní přínosy amerických Čechů* jako obecný důvod očekávání lepšího živobytí.¹⁴⁵³ Absence vyhraněných příčin vystěhovalectví byla v katolickém vyprávění o vlastních dějinách kompenzována tím, že jeho priorita vlastně ležela jinde, v poutu k jazyku a k víře. Dějepisná publikace, vydaná na konci třicátých let Národním svazem českých katolíků v Texasu, se měla podle autorů číst „jako krásná pohádka, která odhaluje mravní sílu a věrnost k Bohu“.¹⁴⁵⁴

Existence tří konfesijně podmíněných verzí českých počátků v Novém světě je vlastně obdobou potýkání mezi katolicko-konzervativní a evangelicko-lidovou koncepcí české historie, které byly v domácím prostředí diskutovány v rámci sporu o smysl českých dějin.¹⁴⁵⁵ Analogický proces byl v české Americe pochopitelně nesrovnatelně méně pestrý a bohatý. Nebyl převtělen v žádné velké intelektuální dílo ani polemiku. Místo toho se skromně pohyboval na stránkách časopisů a nepříliš početných knih, v proslovech, přednáškách

¹⁴⁴⁹ Czech Heritage Museum & Genealogy Center, Temple, neinventarizovaný soubor písemností pastorů Evangelické jednoty Česko-Moravských bratří v Severní Americe, Rev. Vavrina, kázání Naši pionýrství otcové z 6. 2. 1949, s. 3-4.

¹⁴⁵⁰ Viz PUTNA, Martin C.: *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918*. Praha 1998.

¹⁴⁵¹ Srov. HOUŠŤ: *Krátké dějiny a seznam česko-katolických osad ve Spoj. státech amerických*; CADA: *Czech-American Catholics*.

¹⁴⁵² Viz ŠINDELÁŘ, František: *Z boje za svobodu otčiny*. Chicago 1924, s. 5.

¹⁴⁵³ ŽÍŽKA: *Kulturní přínosy amerických Čechů*, s. 11.

¹⁴⁵⁴ *Naše dějiny*. Granger 1939, s. 9.

¹⁴⁵⁵ Viz HAVELKA, Miloš: *Spor o smysl českých dějin 1895–1938*. Praha 1995; HAVELKA, Miloš: *Spor o smysl českých dějin 2: 1938–1989*. Posuny a akcenty české otázky. Praha 2006.

a kázáních. Mohlo by se zdát, že vztahování českoamerických mýtů k nedávné minulosti bylo ve srovnání se „standardními“ národními mytologiemi známkou inferiority, pro americké prostředí jde ale o charakteristickou tendenci.¹⁴⁵⁶ Stejně tak je bezpředmětné, že konstrukty krajanské historické paměti nedosahovaly rozvinutosti například historických mýtů souvisejících s českými národními dějinami.¹⁴⁵⁷ Podstatné bylo, že se v historické paměti pohybovaly a ovlivňovaly aktuální realitu. Síla obrazu krajanské komunity jako de facto politického exodu se pak přirozeným způsobem projevila v letech 1914–1918.

¹⁴⁵⁶ Srov. LE GOFF, Jacques: *Paměť a dějiny*. Praha 2007, s. 21-22.

¹⁴⁵⁷ K historickým mýtům v české společnosti viz RAK, Jiří: *Bývali Čechové. České historické mýty a stereotypy*. Praha 1994.

16. Závěry

Tato práce si vytkla za cíl přiblížit raná desetiletí české krajanské komunity ve Spojených státech amerických 19. století a důkladně je zasadit do dobového kontextu českých i amerických dějin. V centru její pozornosti stojí (s určitými přesahy) období od začátku padesátých do konce sedmdesátých let 19. století. Hlavním předmětem práce jsou národnostní, kulturní a náboženské aspekty této problematiky.

Migrační vlnu přicházejí začátkem padesátých let 19. století předešli starší, zpravidla jednotliví vystěhovalci. O většině emigrantů předbřeznové éry nemáme bližší informace. Vyskytovali se však mezi nimi také společensky významní jedinci, zvláště umělci. Jejich typickým rysem bylo odnárodnění. Jen málokterí z nich se později stýkali s příslušníky hlavní migrační vlny. Mezi těmito pionýry lze identifikovat tři zvláštní skupiny: české a moravské Židy, motivované nerovnoprávným postavením v Rakousku, občasně misionáře vysílané do USA vídeňskou Leopoldinenstiftung a vojenské dezertéry. Pozdější masové vystěhovalectví pramenilo především z neuspokojivého ekonomického vývoje v konkrétních oblastech českých zemí. Navíc bylo posilováno pověstí Ameriky coby země lepších příležitostí a svobody. Tento obraz pomáhá pochopit, proč největší část vystěhovalců za hranice směřovala právě tam, a nikoliv do přístupnějších destinací, jako bylo od šedesátých let Rusko. Značnému obdivu se Spojené státy těšily mezi revolucionáři, demokraty, liberály a posléze socialisty. Z těchto řad se rekrutovala nepříliš početná politická emigrace, která v krajanském prostředí sehrála významnou úlohu (mimo jiné v čele novinových redakcí). Ze státního pohledu znamenalo vystěhovalectví oslabování hospodářského potenciálu země, a proto zpočátku docházelo k pokusům bojovat s ním například perzekucí vystěhovaleckých agentů. Trvalým jevem se stala protivystěhovalecká agitace v tisku, kramářských písních, beletrii apod., již se ujala samotná česká společnost, vnímající emigraci jako oslabování národa.

Navzdory těmto tlakům vystěhovalectví dynamicky rostlo, byť s určitými výkyvy způsobenými ekonomickými recesemi a americkou občanskou válkou. Pro potenciální emigranty totiž byly zdaleka nejvěrohodnějším zdrojem informací o Americe dopisy jejich příbuzných a přátel, jejichž prostřednictvím se na sebe napojovaly jednotlivé články řetězové migrace. Ve vytyčeném období můžeme sledovat proces „odkouzlování“ Ameriky, který se odehrával díky médiím, přinášejícím stále pravidelnější, podrobnější a spolehlivější informace

o dění za Atlantikem, a osobním korespondencím. Tento vývoj kontrastoval se silnou naivitou týkající se USA v předbřeznové éře a částečně ještě v padesátých letech.

Vzhledem ke geografickému rozptýlení českého vystěhovalectví napříč řadou amerických států nedošlo k vytvoření žádné druhé „Čechie“, ačkoliv pokusy o koncentrování imigrantů a založení zvláštních českých „kolonií“ se vyskytla řada. Održení od domoviny vedlo v kombinaci s dosud silným českým nacionalismem k jazykově-kulturnímu pojmání nové vlasti, které bylo obdobou starších obrozeneckých myšlenek. V letech 1861–1863 a 1867–1869 došlo k pokusům o realizaci dvou ambiciózních transmigračních projektů, jež souvisely se slovanskými, respektive rusofilními náladami v české společnosti. Jednalo se o plány na přesídlení amerických Čechů na Amur a na Kavkaz. Okolo obou projektů se rozběhly velké diskuze a angažované osoby jim věnovaly mnoho úsilí. V prvním případě byli dokonce vysláni dva krajanští emisaři do Ruska. Přesto se zdá, že mezi většinou krajanů panovala ohledně přesídlovacích plánů skepse, podporovaná vyzdvihováním USA jako útočiště svobody v protikladu k Rusku coby symbolu despotie. Prvnímu záměru učinilo konec polské lednové povstání, druhý postupně vyčpěl.

V první půlce šedesátých let 19. století prošly Spojené státy nejkrvavějším válečným konfliktem ve svých dějinách. Navzdory pozdějším interpretacím samotných krajanů nebyli Češi bezvýhradnými podporovateli Abrahama Lincolna. Hlavně v St. Louis měli silnou pozici radikální republikáni, pro které byla prezidentova politika příliš kompromisní. Rovněž se můžeme setkat s příznivci demokratické strany. Ve válce bojovaly stovky Čechů, z drtivé většiny na straně Severu. Na rozdíl od jiných minorit ale nebyli schopni vytvořit vlastní etnickou jednotku. Přes různé politické orientace bylo stranění Jihu výjimečné, a to dokonce i v Texasu, jediném státě Konfederace osídleném větším počtem krajanů. Kardinální záležitostí související s válkou a poválečnou rekonstrukcí byla otázka otroctví a postavení černochů. Česká společnost v Evropě jej vnímala jako hanbu USA. S tímto názorem přicházeli přes Atlantik čeští přistěhovalci a vesměs si jej také zachovávali. Neplatilo to však o všech. To, že se postoj k černochům na americké půdě problematizoval a diverzifikoval, lze považovat za důkaz prohlubující se akulturace.

Kořeny dalšího konfliktu si krajané přinášeli už ze své vlasti. Jak ukazuje případ saintlouiské osady sv. Jana Nepomuckého, nejstarší české farnosti v USA, v jejich středu začaly brzy sílit náboženské kontroverze, které je rozčlenily na vzájemně soupeřící katolický, svobodomyšlný a nepočtený protestantský tábor. Nejvýraznější úlohu sehrávala svobodomyšlnost, hnutí založené na antiklerikalismu, racionalismu a pokrokářství. Vycházelo z obdobných kořenů jako mladočešství, ale americké podmínky jej činily agresivnějším

a masovějším. Příslušníci tradičních církví se naopak v americkém prostředí ocitli v oslabené pozici. Nedostávalo se jim finančních prostředků a hlavně duchovních. Obzvláště silně to platilo pro protestantské sbory, postrádající na rozdíl od katolíků zahraniční podporu a záštitu v podobě celostátní církevní organizace. Náboženský konflikt nevycházel jen z odlišných ideových hledisek, nýbrž i z majetkových sporů mezi katolickými farníky a církevní hierarchií. Je ovšem třeba zdůraznit, že navzdory občasnému ostrému vyhocení tohoto konfliktu se setkáváme s příklady jeho překonání.

Svobodomyslné hnutí nebylo ideově výjimečnou záležitostí. Sami krajané ostatně čerpali z děl jinonárodních autorů a svoje protějšky měli též mezi německými Freidenker a americkými Freethinkers. Ve srovnání s dalšími etniky je zarážející jejich početní vzestup. Po obsahové stránce šlo o rozmanitý konglomerát, do kterého spadali třeba i věřící rozhádání se svým knězem. Nejosobitější formu hnutí představoval František Matouš (Ladimír) Klácel, který do něj přinášel hlubší filozofické a utopické ideály. Přestože během svého života nenašel mnoho následovníků, po smrti se stal ikonou krajanské svobodomyslnosti. V komparaci amerických Čechů s druhou největší českou vystěhovaleckou skupinou té doby, Čechy na Volyni, se potvrzuje problematické postavení katolické církve v kontextu českého nacionalismu.

Americké povědomí o českém etniku bylo limitováno několika negativními okolnostmi. Především šlo o jeho nepočetnost a absenci samostatného českého státu. V dobovém tisku sice můžeme najít tisíce zmínek o Česích a českých zemích, v celkové produkci se však jedná o zanedbatelný zlomek. Američané v běžném životě Čechy často přiřazovali k jiným etnikům, ponejvíc k Němcům. Většina z nich si pod pojmem „Bohemian“, který tehdejší angličtina pro Čechy používala, představila spíše Cikána nebo bohéma. S českým etnikem se obecněji seznámilo pouze obyvatelstvo měst, jako bylo Chicago, St. Louis a další, kde žilo výrazné množství Čechů, případně sousedé českých usedlíků na venkově. Americký zájem o dění v českých zemích byl marginální. Určitou pozornost projevovaly protestantské církve a misijní společnosti, třebaže ani to nelze přeceňovat. Z těchto důvodů nevznikl žádný americký stereotyp českého přistěhovalce a pohled na krajany se odvíjel od celkového obrazu imigrace do USA. Od poloviny 19. století používal americký nativismus proti imigrantům biologických argumentů. Jeho hlavní výhrady ale tradičně spočívaly v nepřátelství vůči katolíkům a v přesvědčení o údajné nekompetentnosti přistěhovalců podílet se na chodu republiky. Je pravda, že mezi americkými Čechy jsme hlavně zpočátku svědky obtížného sžívání se s americkými institucemi, volbami apod.

Postupně se situace zlepšovala. Objevovaly se pokusy sjednotit Čechy do volebního bloku a začali si je předcházet také američtí politici.

Češi se hrdě ujímali amerických hodnot (svoboda, republikánství). Naopak ostře vystupovali proti habsburské monarchii, vnímané jako utlačovatel českého národa, což korespondovalo se špatnou pověstí Rakouska v USA. K samotným českým zemím cítili nostalgii a vzhledem k dosud krátkému pobytu za oceánem byli stále úzce spoutaní se snahami českého emancipačního hnutí ve vlasti. Z těchto důvodů nacházíme značnou odezvu na tiskový proces s Juliem Grégrem, vyhlášení rakousko-uherského dualismu apod. Na konci šedesátých let došlo k pokusu vytvořit na podporu vlasti rozsáhlý Národní fond. Mnohem úspěšnější než tato velikášská iniciativa byly spontánní akce, například na podporu postižených povodní v Čechách v roce 1872. Českoamerické komunitě byla v tomto období vlastní určitá dvojdomost, projevující se třeba paralelním zaštiťováním českými i americkými národními symboly. Přes opakované důkazy vlastenectví převládal ve staré vlasti pohled na vystěhovalectví jako národní zradu. S tímto postojem se setkáváme v tisku, v beletrii, v národohospodářských statích atd. Pramenil z přesvědčení, že vystěhovalci jsou pro svůj národ ztraceni, což potvrzovala rychle postupující amerikanizace dětí. Vychovat je bilingválně nedokázalo ani mnoho čelních krajanů.

V historické paměti krajanské Ameriky sehrálo její rané období podstatnou úlohu. Setkáváme se v ní především se třemi prvky: 1) s příkrášleným obrazem původně harmonické komunity, 2) s idealizací české účasti v občanské válce, která byla důkazem amerického vlastenectví, 3) s vyprávěním o motivech emigrace, které podstatně formovalo krajanskou identitu. V posledním bodě vlastně existovalo několik narativů, ovlivněných konfesijní příslušností. Protestanti kladli důraz na hledání náboženské svobody, svobodomyšlníci na únik před rakouským despotismem a spojenectvím trůnu a oltáře. Katolický tábor nedokázal najít obdobně působivé zdůvodnění a nejtypičtěji uváděl snahu vymanit se ze špatných materiálních podmínek. Vzhledem k síle svobodomyšlných převládlo jejich vidění, které navíc odpovídalo hodnotám zdůrazňovaným v americké společnosti.

Závěry této práce upřesňují výsledky předchozího bádání o amerických krajanech v 19. století. Na rozdíl od starších studií, obvykle zaměřených na mnohem delší časový úsek, zde byla daná problematika zachycena v detailnějším záběru. Díky tomu se objevují dříve opomíjené aktéři, ale i širší faktory, které v české historii, etnologii a dalších oborech většinou až příliš jednostranně zastínila otázka etnicity, zjednodušeně vnímaná jako oscilace mezi vyhraněnými póly češství a amerikanizace. V první řadě jde o oblast náboženství, ve které se čeští krajané odlišovali od jiných evropských minorit, ale také o vztahy s dalšími etnickými

minoritami. V obecném měřítku se náboženský konflikt stával nejvýraznějším specifickým rysem krajanské Ameriky 19. století. Raná českoamerická komunita tak vyvstává v širší perspektivě a ve větší plastičnosti.

17. Summery

Between the Old Country and America. Beginnings of the Czech-American Community in the 19th Century in Transatlantic Perspective

The dissertation aims at Czech immigrant community in the United States of America between 1850 and 1880 (with certain overlaps). The main topics of the study are its national, cultural and religious aspects.

The mass emigration wave was preceded by pioneers of the Vormärz period. These also included Czech and Moravian Jews, who were legally underprivileged in Austria, and missionaries from the Leopoldstiftung society. Subsequent massive emigration stemmed from dissatisfactory economic development in specific regions of Bohemia and Moravia, being reinforced by the image of America as a land of freedom and opportunity. That explains why the largest portion of Czech emigrants headed overseas.

The United States enjoyed extensive attention amongst revolutionaries, democrats, liberals and later socialists. It is from these groups that a innumerable but important political emigration was recruited. At first, the state apparatus tried to fight emigration in different ways. The anti-emigration agitation in press, imaginative literature etc., was soon taken over by Czech national society. In spite of this pressure, chain migration grew dynamically. In the period in scope, we can watch the process of “disenchantment” of America. It was brought along by personal correspondences, improved quality of press information, etc.

In a number of cases, American Czechs unsuccessfully attempted to create Czech “colonies” in the USA. Separation from the old country eventuated in cultural-lingual concept of motherland, which was an analogy of older ideas common in the era of Czech National Revival. As a result of Russophile tendencies in the Czech society, two ambitious plans of transmigration of American Czechs to Amur and Caucasus occurred in the 1860’s. Despite strong agitation, Czech immigrants were mostly skeptical to these plans making them fail very soon.

Contrary to later interpretations, the Czechs were not all supporting Abraham Lincoln during the American Civil War. There is evidence of both Radical Republicans and some Democratic Party supporters. Hundreds of Czechs took part in the war, large majority of them on the Union side. Unlike many other ethnic minorities, they were unable to form their own ethnic units even on the level of a company. Siding with Confederacy was rare even among

Texan Czechs. The Czech society in Europe perceived slavery as a disgrace of the United States. However, the attitude of Czechs living in America towards African-Americans grew delicate, which can be considered a sign of deepening acculturation.

A continuous element of Czech immigrant community was the religious conflict between Catholics, Freethinkers and small Protestant group. Czech-American Freethought was based on anticlericalism, rationalism and progressivism. It stemmed from similar roots as the anticlericalism of the Young Czech Party in homeland, but growing more aggressive and popular in American conditions. On the other side, traditional churchmen were weakened in the new environment, especially the Protestant congregations. The religious conflict resulted not only from ideological standpoints, but also from property disputes between Catholic parishioners and Church hierarchy.

American awareness of the Czech ethnic group was very limited. For most of them, the contemporary word for Czech (Bohemian) envisioned Gipsy or “Bohemian of arts”. Home affairs of Bohemia and Moravia were of little interest to Americans, perhaps with partial exception of missionary societies. For these reasons, American stereotype of a Czech immigrant hasn’t emerged and the image of Czechs depended on the general image of European immigration. Especially at the beginning, we can trace difficulties of Czechs getting accustomed to American institutions, elections etc. The situation improved gradually, bringing efforts for unification of Czechs within election and American politicians currying favor with them.

The Habsburg monarchy was perceived as an oppressor of Czech nation by American Czechs, who reminisced about their motherland with nostalgia. Due to only short period spent overseas, they were still closely tied to Czech emancipation at home. At the end of the 1860’s, there was an attempt to create a sizable National Fund to support the fellow countrymen in Bohemia and Moravia. Nevertheless, smaller and spontaneous initiatives had more success than this megalomaniac one. One of the characteristics of the Czech immigrant community was certain duality of loyalties symbolized by parallel usage of Czech and American national symbols. Despite of recurring proofs of their Czech patriotism, emigrants were mostly perceived as national traitors in their homeland. The perception rooted from the conviction that emigrants are irretrievably lost for Czech nation. The notion was supported by progressive Americanization of their children. Even some of the leading figures among emigrants were unable to raise their children bilingually.

The early stage of the history of Czech-American community played an important role in its historical memory. Particularly important were the following elements: 1) embroidered

image of initially harmonious community as a contrast to the escalated religious conflict in the late 19th and early 20th century, 2) idealization of Czech participation in the American Civil War, which served as a proof of American patriotism, and 3) narratives about push and pull factors of the pioneer migration, which had strong influence on the formation of Czech-American identity. As a matter of fact, several narratives defined by the confession existed. The most common soon became the Freethinking interpretation of emigration as a breakaway from Austrian despotism and the alliance of throne and altar.

18. Jazyková poznámka

V některých českých citacích byly provedeny pravopisné úpravy, především v případě rukopisů psaných kurentem a publikací tištěných švabachem. Nejčastější úpravy se týkaly moderního přepisu psaní w-v, ss-š, i-y, i-j, s-z, g-j, au-ou, j-í. Podle současného úzu bylo rovněž upravováno chybné psaní krátkých a dlouhých samohlásek, pokud nenaznačovalo archaickou nebo nářeční variantu. Ve větách byla místy doplněna vhodná diakritická znaménka, případně vynechány atypické znaky (nejčastěji v prepisech básní).

V názvech knih, časopisů apod. byla původní pravopisná podoba zachována. Stejně tak byly plně respektovány jazykové zvláštnosti všech textů, bez ohledu na úpravu do moderního pravopisu.

19. Seznam použitých zkratek

AHR	American Historical Review
AJES	American Journal of Economics and Sociology
AJH	American Jewish History
AJS	American Journal of Sociology
AmSt	Amerikastudien/American Studies
ANM	Archiv Národního muzea
AQ	American Quarterly
AUPO	Acta Universitatis Palackianae Olomucensis
CLR	Columbia Law Review
ČČH	Český časopis historický
ČL	Český lid
ČMM	Časopis matice moravské
DaS	Dějiny a současnost
ECE	East Central Europe
EEQ	East European Quarterly
GG	Geschichte und Gesellschaft
HaV	Historie a vojenství
HG	Historická geografie
HistO	Historický obzor
HMA-Frenštát	Hlasy Muzea a Archivu ve Frenštátě pod Radhoštěm
IAP	Ibero-Americana Pragensia
IJ	International Journal
IMR	International Migration Review
JAEH	Journal of American Ethnic History
JAH	Journal of American History
JSH	Jihočeský sborník historický
LA	Literární archiv
LA PNP	Literární archiv Památníku národního písemnictví
MaK	Malovaný kraj
MaS	Muzeum a současnost
MHR	Missouri Historical Review
MQ	Musical Quarterly
MVHR	Mississippi Valley Historical Review
NCSML	National Czech and Slovak Museum and Library
NPM	Knihovna Náprstkova muzea v Praze
NR	Národopisná revue
ÖOH	Österreichische Osthefte
ÖZG	Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften
SHQ	Southwestern Historical Quarterly
SHS	Slovanské historické studie
SIPř	Slovanský přehled
SM	Severní Morava
SNM-A	Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie
SNM-C	Sborník Národního muzea v Praze. Řada C – Literární historie
SPFFBU(C)	Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, řada historická

SSH	Social Science History
VSONJ	Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín
VVM	Vlastivědný věstník moravský
VZ-Polabí	Vlastivědný zpravodaj Polabí
WMH	Wisconsin Magazine of History

20. Seznam pramenů a literatury

20.1. Archivní prameny

American Jewish Archives (Cincinnati, Ohio)

- Isaac Mayer Wise
- Rosewater Family Papers

Archiv Národního muzea (Praha)

- František Ladislav Rieger
- Julius Grégr

Archives and Records Office of the Archdiocese of St. Louis (St. Louis, Missouri)

- John Nepomuk Parish Records
- Personal Files: Henry Lipowsky, Francis Trojan, Joseph Hessoun, Archbishop Kenrick
- Photocopies of Kenrick Correspondence, New Orleans

Bohemian National Cemetery (Chicago, Illinois)

- Protokoly 1877–1883

Czech Heritage Museum & Genealogy Center (Temple, Texas)

- neinventarizovaný soubor písemností pastorů Evangelické jednoty česko-moravských bratří v Severní Americe

Czechoslovak Heritage Museum, Library and Archives, CSA – Fraternal Life (Oak Brook, Illinois)

Decorah Genealogy Association (Decorah, Iowa)

Dolph Brisco Center for American History (Austin, Texas)

- Barton Family Papers

Daughters of the Republic of Texas Library (San Antonio, Texas)

- Dignowity Family Papers

Fayetteville Area Heritage Museum (Fayetteville, Texas)

First Bohemian and Moravian Brethren Church (Ely, Iowa)

Chicago Historical Society (Chicago, Illinois)

- Geringer Family Papers
- Knights of Pythias, Ottokar Lodge, No. 78, minute book

Knihovna Náprstkova muzea (Praha)

- František Matouš Klácel
- Krajanství 2 – USA
- Vojta Náprstek

Library of Congress (Washington, D.C.)

- Abraham Lincoln Papers
- Thomas Capek Papers

Literární archiv Památníku národního písemnictví (Praha)

- František Matouš Klácel
- Josef Václav Frič
- Josef Václav Sládek

Minnesota Historical Society (St. Paul, Minnesota)

- Jan J. Jeřábek Papers

Montana Historical Society (Helena, Montana)

- Joseph Horsky Papers

National Czech and Slovak Museum and Library (Cedar Rapids, Iowa)

- Anton Kubík
- Frank Smrček
- Frank Záleský
- František Kún Correspondence
- John Pospishil
- Lesinger Letters

Pokorný, Jan (soukromé vlastnictví, Brno)

- Listiny a zprávy rodu Jiřího Tardy de eadem antistesu církve ref. v Zantó a seniora ref. seniorátu Abaujvarského a jeho potomků, zejména Mojžíše Tardy de eadem duch. pastýře ref. v Libici a seniora ref. seniorátu Poděbradského a jeho potomků. Díl třetí. Shromáždil Heřm. Tardy de ead. D. B. a reform. vrch. círk. rada ve Vídni. 1896

Saint John Nepomuk Parish (St. Louis, Missouri)

Saint Wenceslaus Parish (St. Louis, Missouri)

SOA Litoměřice, pobočka Žitenice

- Mělnicko-hořínští Lobkovicové, Politická a osobní pozůstalost Jiřího Kristiána Lobkovic¹⁴⁵⁸

¹⁴⁵⁸ Výzkum jsem v tomto fondu provedl předtím, než byly lobkovické archivní sbírky předány do přímé držby a správy Martinu Lobkowiczovi.

State Historical Society of Iowa (Iowa City, Iowa)

- Stone, William M.

University of Chicago Library, Archives of Czechs and Slovaks Abroad (Chicago, Illinois)

University of Iowa (Iowa City, Iowa)

- Francis Kun Sermons
- Joseph Kohout Letters

University of Minnesota, Immigration History Research Center (Minneapolis, Minnesota)

- Frank Kubicek Papers
- Charles Vyskocil Papers
- Jan Pesek Papers
- Západní českobratrská jednota, Lodge No. 107
- ZCBJ Lodge No. 44 Records

Western Reserve Historical Society (Cleveland, Ohio)

- Václav Šnajdr Papers

Wisconsin Historical Society (Madison, Wisconsin)

- Doubrava Ferdinand
- Husa Family
- Charles Jonas Papers
- Joseph Chada
- Mikulesky J. W.

20.2. Vydané prameny

ANTHONY, Leland: *Declarations by the Czechs in Austin County*. Dallas 1983

APPLEBY, Joyce – BALL, Terence (edd.): *Jefferson*. Political Writings. New York 1999

BASLER, Roy P. a kol. (ed.): *Collected Works of Abraham Lincoln*. 8 sv. New Brunswick 1953

BENEŠ, Bohuslav (ed.): *Poslyšte písničku hezkou*. Kramářské písně minulých dob. Praha 1983

BERGMANN, Josef Ernst: *Letopisy památných událostí evangelicko-křesťanské obce v Stroužném*. Brno 1930

BOYKIN CHESNUT, Mary: *A Diary from Dixie, as Written by Mary Boykin Chesnut, Wife of James Chesnut, Jr., United States Senator from South Carolina, 1859–1861, and Afterward*

an Aide to Jefferson Davis and a Brigadier-General in the Confederate Army. New York 1905

BRUUN, Erik – CROSBY, Jay (edd.): *Living History America. The History of the United States in Documents, Essays, Letters, Songs and Poems.* New York 1999

CVEJN, Karel (ed.): *J. V. Frič v dopisech a denících.* Praha 1955

DOUBRAVA, František (ed.): *Dopis Čecha z Ameriky r. 1816.* ČL 22, 1913, s. 319-321

DUNCAN, Frances (ed.): *Memorabilia. J. L. Lesikar and Family.* Houston 1988

FIŠER, Zdeněk (ed.): *Bublínka ze života moravského (paměti Matěje Mikšíčka).* Brno 2007

FIŠER, Zdeněk (ed.): *Korespondence Aloise Vojtěcha Šembery*, sv. 3, Listy Klácelovi. Vysoké Mýto 2003

FRÖML, František (ed.): *Z pramenů k dějinám českého vystěhovalectví do Severní Ameriky.* ČL 77, 1990/1, s. 19-28

GRAF, Leroy P. (ed.): *The Papers of Andrew Johnson. Volume 7, 1864–1865.* Knoxville 1986

GREIS, Ladislav (ed.): *Korespondence Karla Havlíčka.* Praha 1903

HELBIG, Wolfgang – KAMPHOEFNER, Walter D. (edd.): *Deutsche im Amerikanischen Bürgerkrieg. Briefe von Front und Farm 1861–1865.* Paderborn 2002

JERABEK, Esther (ed.): *Letters to Bohemia. A Czech Settler Writes from Owatonna, 1856–58.* Minnesota History Magazine 43, 1972/4, s. 136-141

KABELÍK, Jan (ed.): *Korespondence a zápisky Jana Helceleta.* Brno 1910

KALISTA, Zdeněk (ed.): *Cesty ve znamení kříže. Dopisy a zprávy českých misionářů 17. a 18. věku ze zámořských krajů.* Praha 1947

KAŠPAR, Oldřich (ed.): *Tam za mořem je Amerika. Dopisy a vzpomínky českých vystěhovalců do Ameriky v 19. století.* Praha 1986

KISCH, Guido (ed.): *A Voyage to America Ninety Years Ago. The Diary of a Bohemian Jew on his Voyage from Hamburg to New York in 1847.* New York 1939

KUTNAR, František (ed.): *Dopisy českých vystěhovalců z padesátých let 19. století ze zámoří do vlasti.* In: Polišínský, Josef (ed.): *Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA.* Bratislava 1970, s. 211-306

Letters of the Right Reverend John Martin Henni and the Reverend Anthony Urbanek. WMH 10, 1926/1, s. 66-94

LINDSEY, David (ed.): *The House Divided.* Cleveland 1960

MACHANN, Clinton – MENDEL, James W. (edd.): *Czech Voices. Stories from Texas in the Amerikán Národní Kalendář.* College Station 1991

NĚMCOVÁ, Božena: *Korespondence, I–IV.* Praha 2003–2007

- PALMER, Beverly Wilson (ed.): *The Selected Papers of Thaddeus Stevens*, 2 sv. Pittsburgh 1997–1998
- QUIS, Ladislav (ed.): *Korrespondence Karla Havlíčka*. Praha 1903
- RUSH, Richard – STEWARD, Charles – WOODS, Robert H. (edd.): *Official Records of the Union and Confederate Navies in the War of the Rebellion*, 30 sv. Washington 1894–1922
- SCHEYBAL, Josef V.: *Senzace pěti století v kramářské písni*. Hradec Králové 1991
- SLÁDEK, Josef Václav: *Má Amerika*. Fejetony a příhody 1871–1892. Praha 1998
- SMETANA, Robert – VÁCLAVEK, Bedřich (edd.): *České písně kramářské*. Praha 1949
- STREJČEK, Ferdinand (ed.): *Americké obrázky a jiná próza*, 2 sv. Praha, 1914
- STRNADEL, Drahomír (ed.): *Hlad na Frenštátsku v polovině 19. století příčinou vystěhovalectví*. VVM 42, 1990/1, s. 72-73
- ŠOLLE, Zdeněk (ed.): *Deník Viléma Pflanzera (Ke vzniku plánu Vojty Náprstka na cestu do Ameriky)*. Studie o rukopisech 20, 1981, s. 119-159
- TŮMA, Karel (ed.): *Vybrané spisy Karla Havlíčka Borovského*, 3 díly. Kutná Hora 1886–1887
- VLHA, Marek (ed.): *Dopisy z války Severu proti Jihu*. Korespondence českých vojáků v americké občanské válce. Brno 2010
- VODŇANSKÝ, Karel (ed.): *Písně o blahobytu v Americe z r. 1856 a 1858*. ČL 19, 1910, s. 206-207
- WAGNER, Jan (ed.): *Krkonošský účastník války Severu proti Jihu v USA*. In: Miscellanea. Sborník příspěvků k osmdesátinám prof. Jaroslava Procházky. Trutnov 1969, s. 107-113

20.3. Paměti

- ČAPEK, Tomáš: *Moje Amerika*. Praha 1935
- DIGNOWITY, Anthony M.: *Bohemia under Austrian Despotism*. Being an Autobiography. San Antonio 1859
- DONATO, A. Z.: *Kolem světa o jedné noze*. Cesty a příběhy z dráhy umělecké. Chicago [nedatováno]
- DOUBRAVA, Ferdinand F.: *Experiences of a Bohemian Family*. WMH 8, 1925/4, s. 393-406
- FRIČ, Josef Václav: *Paměti*, 3 sv. Praha 1957–1963
- FRIČ, Josef Václav: *Paměti Josefa Václ. Friče*, 4 sv. Praha 1885–1887
- HABENICHT, Jan: *Zápisky starého lékaře*. Chicago 1905

HENDERSON, Ruth (ed.): *Futher Revelations of an Opera Manager in 19th Century America*. The Third Book of Memoirs by Max Maretzek. Sterling Heights 2006

HOLUB, Emil: *Sedm let v jižní Africe*. Příhody, výzkumy a lovy na cestách mých od polí diamantových až k řece Zambezi (1872–1879) I-II. Praha 1881

HUGHES, Thomas: *A Boy's Experience in the Civil War, 1860–1865*. Washington 1904

MARETZEK, Max: *Crotchets and Quavers*. Or, Revelations of an Opera Manager in America. New York 1855

MARETZEK, Max: *Sharps and Flats*. A Sequel to Crotchets and Quavers. New York 1890

MODJESKA, Helena: *Memories and Impressions of Helena Modjeska*. An Autobiography. New York 1910

PACLT, Čeněk: *Čenka Paclta cesty po světě*. Příhody a zkušenosti jeho na cestách po Americe, Austrálii, Novém Zélandě a Jižní Africe. Mladá Boleslav 1888

POLIŠENSKÝ, Josef: *Historik v měnícím se světě*. Praha 2001

POLLAK, Simon: *The Autobiography and Reminiscences of S. Pollak, M.D., St. Louis, MO*. St. Louis 1904

PRYCE, Samuel D.: *Vanishing Footprints*. The Twenty-Second Iowa Volunteer Infantry in the Civil War. Iowa City 2008

RECHCÍGL, Miloslav Jr.: *Pro vlast*. Padesát let společnosti pro vědy a umění (SVU). Praha 2012

STRAKOSCH, Maurice: *Souvenirs d'un impresario*. Paris 1887

STRUVE, Heinrich von: *Ein Lebensbild*. Erinnerungen aus dem Leben eines Zweiundachtzigjährigen in der alten und neuen Welt. Konstanz 1924 [3. vydání]

VILÍMEK, Josef Richard: *Ze zašlých dob*. Praha 1908

WISE, Isaac Mayer: *Reminiscences*. Cincinnati 1901

20.4. Dobová literatura

ADDAMS, Jane: *Immigration*. A Field Neglected by the Scholar. Commons 10, 1905/January, s. 9-19

Anthony Philip Heinrich („Vater Heinrich“). Zur Lebensgeschichte des Veteran Kompositeurs, unsers aus der neuen Welt heimgekehrten Landsmannes Prag. Prag 1857

BORECKÝ, Jan: *Kapitoly k dějepisu lidu česko-moravského ve Spojených státech*. Cedar Rapids 1896

- BROMME, Traugott: *Traugott Bromme's Hand-und Reisebuch für Auswanderer und Reisende nach Nord-, Mittel-und Süd-Amerika*. Bayreuth 1848
- CREVECOEUR, J. Hector St. John: *Letters From an American Farmer*. New York 1904
- DIGNOWITY, Anthony M.: *Memorial of Anthony M. Dignowity of San Antonio, Texas, Praying the Military Occupation of Texas with a View of Protecting Loyal Citizens*. [Washington] 1861
- DIGNOWITY, Anthony M.: *Reconstruction!!* [Washington] 1865
- DIGNOWITY, Anthony M.: *Reconstruction of Texas a Failure!* [Washington] 1868
- DOUBRAVA, František: *Český vystěhovec na Rus*. K poučení a výstraze našemu lidu. Praha 1876
- DUDEN, Gottfried: *Bericht über eine Reise nach den westlichen Staaten Nordamerika's*. Elberfeld 1829
- Edwards' Annual Director to the Inhabitants, Incorporated Companies, Munucscripturing Establishments, Business, Business Firms &c. in the City of St. Louis for 1864*. St. Louis 1864
- FAIRCHILD, Henry Pratt: *Immigration. A World Movement and Its American Significance*. New York 1913
- FAIRCHILD, Henry Pratt: *The Melting Pot Mistake*. Boston 1926
- Awful Disclosures by Maria Monk, of the Hotel Dieu Nunnery in Montreal*. New York 1836
- FOŘT, Josef: *O stěhování se lidu našeho do ciziny*. Praha 1876
- GILLET, Ezra Hall: *The Life and Times of John Huss or, The Bohemian Reformation of the Fifteenth Century*. 2 sv. Boston 1863–1864
- H-SKÝ, J. P. [PASTOR, Josef]: *Přátelské slovo pro americké vystěhovalce*. Praha 1872
- In Memoriam: Leodegar Maria Kinsky*. Sans peur et sans reproche. New York 1892
- JONÁŠ, Karel: *Americká federace a samospráva*. Praha 1873
- JONÁŠ, Karel: *Česko-anglický tlumač*. Racine 1865
- JONÁŠ, Karel: *Federace učiní Rakousko silným a stejně uspokojí národ německý i Slovany*. Úvaha politická. Praha 1871
- JONÁŠ, Karel: *Slovník česko-anglický i anglicko-český s doplňky všeobecnými i odbornými k dílu česko-anglickému s úplnou výslovností a krátkou mluvnici anglickou*. Racine 1876
- JURKA, Antonín: *Americký besedník*. První sbírka proslovů a deklamací pro oboje pohlaví. Chicago 1875
- KADAŇ, Michal: *Krátký zemepis w rozmlauwánj s djtkami*. Praha 1823
- KAMPELÍK, František Cyril: *Duch ústavy vůbec čili v čem záleží konstituce*. Praha 1848

KAMPELÍK, František Cyril: *Pokladnice Franklinowa, aneb, kterak rozumnuu příčinliwostj každý člowěk zbohatnauti může, prospjwage we cnosti a pobožnosti, nabywage milosti u Boha pak i lidj lásky, wážnosti a slowútnosti*. Baňská Bystřice 1838

KAMPELÍK, František Cyril: *Průmyslné návrhy, jakby zámožní a chudí občané z Čech, Moravy, Slezka i Slovenska, jsouce dokonalí řemeslníci a rozumní rolníci – místo útratného nebezpečného stěhování-se do daleké Ameriky – ráděj vzorná, průmyslná, pěkná, orbou pověstná, města, nebo nové osady, na řídko zalidněných úrodných končinách rakouské říše pod ochranou c. k. vlády zakládati měli, aby před hrozivým schudnutím a svíselem ještě v čas ubíhajícím, jakož i potomkům jejich dobře se vedlo*. Hradec Králové 1859

KAŠPAR, Ludvík Bohumil: *Zpráva o poselství do Ameriky vykonaném roku 1869 podaná veledůstojnému výboru evang. reform. superintendencí České*. Chrudim 1869

KLÁCEL, František Matouš: *Listy přítele k přítelkyni o původu socialismu a komunismu*. Brno 1849

MALÝ, Jakub [dle Friedricha Hellwalda]: *Amerika*. Ilustrovaná zeměpisná, dějepisná a národopisná kniha domácích. Praha [datum vydání neuvedeno]

MALÝ, Jakub: *Amerika od času svého odkrytí až po nejnovější dobu*, I.–VI. Praha 1854–1857

MALÝ, Jakub: *Soustátí severoamerické a jeho ústava*. Praha 1872

MERKLAS, Václav: *Malý zeměpisný atlas*. Praha 1853

MIGERKA, Franz: *Die Auswanderung*. Brünn 1864

[MORSE, Samuel Finley Breese]: *Foreign Conspiracy Against the Liberties of the United States*. New York 1835

MOTT, Valentine: *Travels in Europe and the East, Embracing Observations Made During a Tour Through Great Britain, Ireland, France, Belgium, Holland, Prussia, Saxony, Bohemia, Austria, Bavaria, Switzerland, Lombardy, Tuscany, the Papal States, the Neapolitan Dominions, Malta, the Islands of the Archipelago, Greece, Egypt, Asia Minor, Turkey, Moldavia, Wallachia, and Hungery, in the Year 1834, '35, '36, '37, '38, '39, '40, 'and 41'*. New York 1842

MÜLLER, Karel: *Máme-liž stěhovati se do Ameriky?* Dle vypravování jednoho zkušeného muže jenž cestu tam konal. Jindřichův Hradec 1856

MUSSIK, Franz Alois: *Skizzen aus dem Leben des sich in Amerika befindenden deutschen Tondichters Anton Philipp Heinrich*. Prag 1843

PAINE, Thomas: *Common Sense*. Philadelphia [1776]

PALACKÝ, Jan: *Amerika*. Statistické náčrtky. Střední a Jižní Amerika. Praha 1871

- PASTOR, Josef: *Americký vystěhovalec*. Spolehlivé zprávy a rady pro české vystěhovalce na cestu do Ameriky. Praha 1873
- PILSEN, John: *Reply of Lieut.-Col. Pilsen to Emil Schalk's Criticisms of the Campaign in the Mountain Department, under Maj.-Gen. J. C. Fremont*. New York 1863
- PIMPER, Antonín: *Vystěhovalecká otázka*. Praha 1914
- Rakousko roku 1848*. List občana Sjednocených obcí čilí států seweroamerikánských jeho přátelům do Ameriky. Praha 1849
- REITER, Ernst Ant.: *Schematismus der katholischen deutschen Geistlichkeit in den Ver. Staaten Nord-Amerika's*. Statistik aller Deutschen Missions-Pfarreien, Stationen und Schulen, und Wegweiser für katholische deutsche Einwanderer. New York 1869
- RIEGER, František Ladislav (ed.): *Slovník naučný*, 12 sv. Praha 1860–1887
- ROUSSEL, Napoleon: *Catholic & Protestant Nations Compared, in Their Threefold Relations to Wealth, Knowledge, & Morality*. Boston 1855
- Sadlier's Catholic Directory, Almanac and Ordo*. New York 1867
- SEALSFIELD, Charles: *Rakousko, jaké je*. Praha 1992
- SEALSFIELD, Charles: *The United States of North America as They Are – The Americans as They Are*. Hildesheim 1972
- SCHULZ, Ferdinand: *Čeští vystěhovalci*. Praha 1876
- SOUHRADA, Josef: *Odchod českého kněze do Ameriky*. Obrázek ze života. Praha 1870
- Stanovy Nár. jednoty v Novém Yorku*. [New York 1878]
- ŠTOLBA, Josef: *Za oceánem*. Cestopisné obrázky, 3. díl: V severní Americe. Praha 1876
- TALVI [Therese Albertine Louise von Jacob Robinson]: *Historical View of the Languages and Literature of the Slavic Nations, with a Sketch of their Popular Poetry*. New York 1850
- The Camp Jester or Amusement for the Mess*. Augusta 1864
- TOCQUEVILLE, Alexis de: *Demokracie v Americe*. Praha 2012
- Vystěhovalec do Ameriky*. Praha 1867
- ZAP, Karel Wladislaw: *Wšeobecný zeměpis*, 2 díly ve 4 sv. Praha 1847–1851
- ZDRŮBEK, Frank B.: *Anglická mluvnice, čili nový zkušený návod k naučení se čtení, psaní a mluvení v anglickém jazyku za tři měsíce*. Cedar Rapids 1870
- ZDRŮBEK, Frank B.: *Obrázková dějepisná čítanka Spojených států pro školy americké a domácnost*. Chicago 1878
- ZDRŮBEK, Fr. Bol.: *Ústava Spojených států amerických*. [Omaha] 1874

Zpráva o cýrkwi krestanské katolícké w pulnocnj Ameryce y o gednote Leopoldynské w cjsarstwj rakauském k rozssjrenj králowstwj Božjho w oných kraginách w Krystu spogené. Praha 1833

Zpráva Založenj Leopoldinského, w Cjsarstwj Rakauském, k napomahánj katolíckým Wyslancum (Missionárum) w Americe. Praha–Hradec Králové 1834

20.5. Dobová beletrie, divadelní hry a kramářské písně

Babinský, powěstný wúdcce loupežnický, geho mládj, wěk mužný, dwacetiletý přestálý trest wězenj a konečně geho smrt roku 1879. [místo vydání neuvedeno] 1880

BAUBERGER, Wilhelm [přeložil Šulc, Pavel J.]: *Mouřenínka*. Povídka z jižní Ameriky pro veškeré ušlechtlejší čtenářstvo, zvláště pro dospělejší mládež. Praha 1865

ČINOVESKÝ, Jan Formánek: *Vystěhovalci v Americe*. Obrazy ze života amerických osadníků. Tábor 1868

EHRENBERGER, Josef: *Listy z Ameriky a o Rusi*. Praha 1870

HERCHENBACH, Vilím: *Návštěva z Ameriky*. Povídka pro mladý i dospělý věk. Hradec Králové 1865

HERRMANN, Gustav Vratislav: *Osada u Červené řeky*. Vypravování z lesů a divočin severoamerických. Praha 1865

HERRMANN, Gustav Vratislav: *Pohorský lovec*. Obraz ze života osadníků amerických. Praha 1869

HERRMANN, Ignát: *Blednoucí obrázky*. Praha 1960

HNĚVKOVSKÝ, Karel: *Příhody jinocha na cestě do Ameriky*. Praha [1879?]

HOFFMANN, František: *Poklad Indianův*. Povídka pro mladý i dospělý věk. Hradec Králové 1865

HRADECKÝ, Karel: *Americký osadník*. Pěkná povídka pro mladý i dospělý věk. Trutnov 1851

KAMPÉLÍK, František Cyril: *Obchod v otrocích*. Zábavná i poučlivá povídka pro mladý i dospělý věk. Hradec Králové 1857

KOBLÍŽEK, Karel: *Český vystěhovalec*. Obrázek ze života skutečného. Praha [1879]

KOLÁR, Josef Jiří: *Sebrané romány Josefa Jiřího Kolára*, díl 1. Praha 1854

KÖRBER, Philipp: *Cesta do zlaté země Kalifornie*. Poučná a zábavná povídka pro odrostlejší mládež. Hradec Králové 1858

KÖRBER, Philipp: *Pomsta mouřenínova*. Praha 1863

KRAMÉRIUS, Wáclaw Radomil: *Wystěhowancy do Brazýlie aneb chaloupka u Gygytonhonhy*. Jindřichův Hradec 1830

Kratochvilná píseň o blahu v Americe. Praha 1856

Maran a Onýra. Povídka z časův objevení Ameriky. Jindřichův Hradec [nedatováno]

Mouřeninka v Guayaně. Povídka ze severu jižní Ameriky. Praha [nedatováno]

NAST, Thomas: *Nast's Illustrated Almanac 1873*. New York 1872

NIERITZ, Gustav: *Labutěnka aneb: Všady dobře, ve vlasti nejlip*. Naučná pověst z dávných věků pro milou mládež. Praha 1844

NIERITZ, Gustav: *Wystěhowanci do Ameriky*. Znogmo 1844

Nová píseň o Americe aneb Smutné vzpomínání na svou otčinu krásnou to čistou vlast. Olomouc 1856

Nová píseň o strassné bouři na moři, která vystěhowance do Ameriky ploucj překvapila, a gak skrze důvěrné wolánj k Marii Panně ochráněni byli. Znogmo 1852

Píseň kterak do daleké země Americké prodán byl za otroka jediný syn chudobné matky, a jak po mnoha letech zase na přímlovu Panny Marie šťastně do domova se navrátil. Litomyšl [nedatováno]

POSPÍŠIL, Ladislav Jan: *Jak je v Americe aneb Oklamany dědic*. Povídka pro rodiče a pro mládež. Trutnov 1853

Pravdivá píseň o nešťastné bouři na moři, která vystěhowalce do Ameriky stihla a kterak skrze důvěrné volání k Marii Panně zázračně zachráněni byli. Příbram [nedatováno]

SOUHRADA, Josef: *Čeští vystěhowalci*. Obraz ze života. Praha 1874

STANKOVSKÝ, Josef, Jiří: *Million aneb Dukátový strýček z Ameriky*. Fraška ve třech jednáních podle E. Pohla. Praha [nedatováno]

STOWE, Harriet Beecher: *Strýc Tomáš aneb Obrazy ze života černých otroků v Americe*. Brno 1854

TUČEK, Karel Vilém: *Čeští vystěhowalci v Americe*. Praha 1868

TYL, Josef Kajetán: *Lesní panna*. Praha 1869

Wystěhowanci na Krim, nechte sobě chuť zagit. Bydžov [nedatováno]

ZIMMERMANN, Josef: *Wystěhowalci anebo: Nechodte do Ameriky, ale zůstaňte doma a poctiwě se žiwte*. Praha 1859

20.6. Dobová náboženská literatura

- BORECKÝ, Jan: *O nesmrtelnosti lidské*. Racine 1876
- GARIBALDI, Guiseppe: *The Rule of the Monk, or, Rome in the Nineteenth Century*. New York 1870
- KLÁCEL, František Matouš: *Dobrowěda*. Praha 1847
- KLÁCEL, Ladimír: *Bible biblí, aneb Dvacet sedm zjevení božích*. Milwaukee 1880
- KLÁCEL, Ladimír: *Jádro ze závěti či poslední vůle Jana Mesliera*. Milwaukee 1879
- KLÁCEL, Ladimír: *Sepher Toldoth Jeschu*. Kniha o tom, jak a kdy se byl narodil Ježíš. Milwaukee 1879
- KLÁCEL, Ladimír: *Svatá legenda aneb životopisy svatých*. Milwaukee 1879
- KLÁCEL, Ladimír: *Šestnácte ukřižovaných spasitelů, neb křesťanství 1 200 let před Kristem*. Milwaukee 1877
- KLÁCEL, Ladimír: *Vesměrnost*. Domýšlení se Nejvyšší Jednoty Všeho, či toho, co jest pro všecky, vždycky, všude nejsvětější. Milwaukee 1882
- KLÁCEL, Ladimír: *Životopis Satana*. Milwaukee 1877
- MCDONNELL, Wm. M. [přel. KLÁCEL, Ladimír]: *Pustí na poušti*. Obrázky ze života církve katolické. Milwaukee 1878
- PROCHÁZKA, Karel: *Pravda, čili volné posouzení událostí a pokroku XIX. století pomocí historie a jiných pramenů*. 1. díl. St. Louis 1865
- SMETANA, Augustin: *Zápisky z církve vyobcovaného kněze Dra. Augustina Smetany, někdy řeholníka řádu křížovnického a supl. profesora filosofie na universitě Pražské*. Praha 1863
- ŠTULC, Václav: *Vlast' a církev, čili Může-li vlastencem býti katolík?* Praha 1870
- ZDRŮBEK, Fr. Bol.: *Ježíšovo mládí*. [Omaha] 1874
- ZDRŮBEK, Fr. Bol.: *Rodopis boha, aneb jak člověčenstvo nabylo a vyvíjelo pojem o bohu*. [Omaha] 1873
- ZDRŮBEK, Fr. Bol.: *Svět a jeho povstání*. [Omaha] 1874
- ZDRŮBEK, Fr. Bol.: *Vývoj práva, aneb Co jest hřích a co není?* [Omaha] 1874
- ZDRŮBEK, Frank B.: *Dvě veřejná náboženská hádání*. Chicago 1878 [2. vydání]
- ZDRŮBEK, Frank B.: *Kázání o svaté víře*, 4 sv. Chicago 1879–1881
- ZDRŮBEK, Frank B.: *Pohřební řeči s přidáním řeči při pojmenování dítek, řeč kmotra a poděkování otce*. Chicago [1881]

20.7. Dobová periodika

20.7.1. Českoamerická periodika¹⁴⁵⁹

Amerikán Národní kalendář, 1878–1956

Diblík, 1872–1873

Diblík, 1878–1879

Hlas, 1929

Hlas Jednoty Svobodomyslných, 1872–1881

Hlasatel, 1911, 1915, 1926, 1927, 1936, 1938–1940

Kalendář besed lidu, 1909

Katolík, 1916, 1924, 1925, 1927, 1928, 1935, 1939, 1945–1949

Květy Americké, 1885–1887

Milwaukie Flugblätter, 1852–1854

N. Y. listy, 1877

Národ, 1950, 1962, 1971

Národní noviny, 1860–1861

Národní noviny, 1868–1870

Národní noviny, 1873

Nová vlast, 1910, 1915

Občanské listy, 1871

Pokrok, 1867–1872

Pokrok Západu, 1871–1872

Pozor, 1863–1865

Pozor Americký, 1865–1866

Slávie, 1861–1872

Slovan americký, 1886

Slovan americký, 1869–1871, 1886

Slowan Americký, 1860–1861

Svojan, Chicago, 1873

¹⁴⁵⁹ Některé ročníky uvedených periodik jsou dochovány pouze torzovitě.

Svornost, 1875–1882

Věčný kalendář čili Kniha svojanovská, 1877–1879

Výletní New-Yorské listy, 1878

Zvony [příloha *Slávie*], 1863

20.7.2. Česká periodika

Blahověst, 1862–1871

Blaník, 1868

Budivoj, 1886

Časopis českého Museum, 1831–1854

Česká včela, 1835

Hlas, 1862, 1865¹⁴⁶⁰

Humoristické listy, 1859–1881

Květy, 1867

Lumír, 1856

Moravské noviny, 1848–1851

Národní listy, 1860–1879

Naše doba, 1903

Ohlas od Nežárky, 1871–1882

Osvěta. Praha 1871

Posel z Prahy, 1869–1877

Poutník od Otavy, 1858–1862

Pražské noviny, 1848–1865

20.7.3. Americká periodika¹⁴⁶¹

Albion. A Journal of News, Politics and Literature, 1822–1876

American Almanac and Repository of Useful Knowledge, 1830–1861

American Educational Monthly, 1870–1875

¹⁴⁶⁰ Jedná se o pražský *Hlas*.

¹⁴⁶¹ Velká většina amerických novin a časopisů byla zpracována díky specializovaným digitálním databázím. Viz oddíl 20.12. níže.

American Journal of Education, 1855–1881
American Journal of Pharmacy, 1835–1880
American Journal of Science and Arts, 1820–1879
American Law Review, 1866–1880
American Literary Gazette and Publisher s Circular, 1863–1872
American Presbyterian and Theological Review, 1863–1868
American Quarterly Register and Magazine, 1848–1849
American Review. A Whig Journal, 1845–1849
Anglo American. A Journal of Literature, News, Politics, the Drama, Fine Arts, etc., 1843–1847
Appleton’s Journal of Literature, Science and Art, 1869–1876
Atheneum, or Spirit of the English Magazines, 1820–1833
Atlanta Constitution, 1868–1880
Baptist Missionary Magazine, 1836–1849
Bellville Countryman, 1860–1866
Biblical Repository, 1831–1834
Boon’s Lick Times, 1840
Boston Commercial Gazette, 1820–1840
Boston Cultivator, 1839–1850
Boston Lyceum, 1827
Brawson s Quaterly Review, 1844–1875
Daguerreotype. A Magazine of Foreign Literature and Science, 1847–1849
Daily Evening Bulletin, 1855–1880
Episcopal Recorder, 1831–1851
Every Saturday. A Journal of Choice Reading, 1866–1874
Friend’s Review. A Religious, Literary and Miscellaneous Journal, 1847–1880
Friend’s Weekly Intelligencer, 1844–1853
Godey’s Lady’s Book, 1846–1880
Graham’s American Monthly Magazine of Literature, Art and Fashion, 1844–1858
Harbinger. Devoted to Social and Political Progress, 1845–1849
Harper’s Weekly, 1857–1880
Home Journal, 1846–1856
Chicago Daily Tribune, 1860–1880
Chicago Tribune, 1849–1860

Christian Advocate and Journal, 1833–1865
Christian Examiner and Religious Miscellany, 1844–1857
Christian Observer, 1840–1910
Christian Reflector and Christian Watchman, 1848
Christian Register, 1843–1850
Christian Secretary, 1822–1889
Christian Union, 1870–1893
Christian Watchman and Christian Reflector, 1848–1850
Christian World, 1873
Iowa State Daily Register, 1866–1869
Ladie's National Magazine, 1843–1848
Littel's Living Age, 1844–1880
Louisville Katholischer Glaubensbote, 1870
Massachusetts Quaterly Review, 1847–1850
Mercersburg Review, 1857–1878
Merchant's Magazine and Commercial Review, 1839–1870
Messenger, 1876–1878
Michigan Farmer, 1843–1864
National Era, 1847–1860
New Hampshire Patriot and State Gazette, 1820–1862
New York City Newspapers, 1820–1850
New York Daily Tribune, 1842–1866
New York Evangelist, 1830–1902
New York Observer and Chronicle, 1833–1912
Nile's National Register, 1847–1849
Old and New, 1870–1875
Puck, 1877–1880
Punch. Home Journal, 1846–1856
Robert Merry's Museum, 1841–1851
Salt Lake Daily Telegraph, 1864–1868
San Antonio Express, 1867–1869
San Antonio Leger and Texan, 1853–1869
San Francisco Bulletin, 1862
Scribner's Monthly, 1870–1881

Scientific American, 1845–1908

Spirit of the Times. A Chronicle of the Turf, Agriculture, Field Sports, Literature and the Stage, 1831–1878

St. Paul Daily Globe, 1889

The Daily Picayune, 1837–1880

The Eclectic Magazine of Foreign Literature, 1844–1880

The Friend. A Religious and Literary Journal, 1827–1906

The Galaxy. A Magazine of Entertaining Reading, 1866–1878

The Christian World. The magazine of the American and Foreign Christian Union, 1863–1873

The Independent. Devoted to the Consideration of Politics, Social and Economic Tendencies, 1848–1880

The Jesuit; or, Catholic Sentinel, 1829–1831

The Journal of Commerce, 1848–1861

The Knickerbocker, or New York Monthly Magazine, 1833–1862

The Liberator, 1831–1865

The Literary Union. A Journal of Progress, in Literature and Education, Religion and Politics, 1849–1850

The Literary World, 1847–1853

The Methodist Quarterly Review, 1841–1880

The Missionary Herald, Containing the Proceedings of the Board of Commissioners for Foreign Missions, 1828–1880

The Museum of Foreign Literature, Science, and Art, 1822–1842

The New York Times, 1851–1880

The North American Review, 1821–1880

The Pittsfield Sun, 1820–1880

The Religious Intelligencer, 1820–1837

The Religious Magazine and Monthly Review, 1870–1873

The Round Table. A Saturday Review of Politics, Finance, Literature, Society, and Art, 1863–1869

The Southern Literary Messenger, Devoted to Every Department of Literature and the Fine Arts, 1834–1864

The Theological and Literary Journal, 1848–1861

The United Brethren's Missionary Intelligencer, and Religious Miscellany, 1822–1849

The United States Catholic Magazine, 1849

The Wasp, 1876–1878

The Youth's Companion, 1827–1880

Zion's Herald and Welsleyan Journal, 1842–1867

20.8. Bibliografie

BRYE, David L.: *European Immigration and Ethnicity in the United States and Canada. A Historical Bibliography*. Santa Barbara 1983

BUENKER, John D. – BURCKEL, Nicholas C.: *Immigration and Ethnicity. A Guide to Information Sources*. Detroit 1977

ČAPEK, Tomáš – VOSTROVSKÝ ČAPEK, Anna: *Bohemian (Čech) Bibliography. A Finding List of Writings in English Relating to Bohemia and the Čechs*. Chicago – London – Edinburgh 1918

HOERDER, Dirk – HARZIG, Christiane: *The Immigrant Labor Press in North America, 1840s–1970s. An Annotated Bibliography*, sv. 1-3. New York 1987

HOGLUND, A. William: *Immigrants and Their Children in the United States. A Bibliography of Doctoral Dissertations, 1885–1982*. New York 1985

JERABEK, Esther: *Czechs and Slovaks in North America. A Bibliography*. New York 1976

KOVTUN, George J.: *Czech and Slovak History. An American Bibliography*. Washington 1996

MILLER, Wayne Charles – VOWELL, Faye Nell: *A Comprehensive Bibliography for the Study of American Minorities*, 2 sv. New York 1976

REHCIGL, Miloslav Jr.: *A Classified Guide to Bibliographies Relating to Czech, Slovak, and Ruthenian Immigrants in America*. Kosmas: Czechoslovak and Central European Journal 7, 1988, s. 189-212

REHCIGL, Miloslav Jr.: *Czech American Bibliography. A Comprehensive Listing with Focus on the US and with Appendices on Czechs in Canada and Latin America*. [místo vydání neuvědno] 2011

REHCIGL, Miloslav Jr.: *Czechoslovak America. Bibliography of Writings of Miloslav Rechcigl, Jr.* [http://www.svu2000.org/headlines/CS_America.pdf], adresa platná k 1. 3. 2012

STURM, Rudolf: *Czechoslovakia. A Bibliographic Guide*. Washington 1967

ŠTĚDRONŠKÝ, František: *Bibliografický přehled prací k dějinám Čechů a Slováků v USA od počátku devadesátých let 19. století*. In: Polišenský, Josef (ed.): *Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA*. Bratislava 1970, s. 314-332

ŠTĚDRONŠKÝ, František: *Zahraniční krajanské noviny, časopisy a kalendáře do roku 1938*. Praha 1958

20.9. Přehledy archivních a knižních sbírek

BABIČKA, Václav: *Prameny k dějinám zahraničních Čechů a Slováků ve Státním ústředním archivu v Praze*. Praha 1993

DWYER, Joseph D. – SCHWEITZER, Lynn A.: *Immigration History Research Center. Czech and Slovak American Collections. A Brief Description*. St. Paul 1980

CHROUST, David Z.: *České knihovny a sbírky v Texasu*. Čtenář 50, 1998/1, s. 12-16

KAHUDA, Jan – KŘEŠTAN, Jiří – SECKÁ, Milena (ed.): *České archivy a prameny k dějinám zahraničních Čechů*. Praha 2007

KIMBALL, Stanley B. – MOORE, Milton – WIERER, Rudolf: *Slavic-American Imprints. A Classified Catalog of the Collection at the Lovejoy Library*. Edwardsville 1972

LINKOVÁ, Marcela – ZAHRADNÍČEK, _____: *Krajanská sbírka knihovny Náprstkova muzea. Soupis českých a slovenských zahraničních tisků zahraničních a literatury o českém a slovenském vystěhovalectví, 4 díly*. Praha 1994

REHCIGL, Miloslav Jr. (ed.): *Czech and Slovak American Archival Materials and Their Preservation. Proceedings of the Working Conference, Held at the Czech and Slovak Embassies in Washington, DC*. Prague 2004

REHCIGL, Miloslav Jr.: *Czech-American Historic Sites, Monuments, and Memorials*. Olomouc–Ostrava 2004

REHCIGL, Miloslav Jr.: *Czechoslovak American Archivalia, 2 sv.* Olomouc–Ostrava 2004

SECKÁ, Milena: *Prameny k vystěhovalectví Čechů ve sbírkách knihovny Náprstkova muzea*. In: *Historie emigrace z českých zemí*. Mladá Boleslav 2001, s. 115-119

ŠISLER, Stanislav: *Přehled archivních pramenů k problematice vystěhovalectví z českých zemí v letech 1848–1938 uložených ve Státním ústředním archivu v Praze*. Češi v cizině 2, 1987, s. 281–334

ŠISLER, Stanislav: *Vystěhovalectví z českých zemí od poloviny 19. století v pramenech Státního ústředního archivu*. Češi v cizině 1, s. 200-211

VLHA, Marek: *Nové prameny z amerických archivů k počátkům české komunity v USA*. ČMM 129, 2010/1, s. 127-136

20.10. Encyklopedie a slovníky

CIMENT, James (ed.): *Encyclopedia of American Immigration*, 4 sv. Armonk, N.Y. 2001

DASSANOWSKY, Robert – LEHMAN, Jeffrey: *Gale Encyclopedia of Multicultural America*, 3 sv. Detroit 2000 [2. upravené vydání]

POWELL, John: *Encyclopedia of North American Immigration*. New York 2005

REJZEK, Jiří: *Český etymologický slovník*. Voznice 2001

THERNSTROM, Stephan (ed.): *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*. Cambridge 1980

20.11. Výběrová literatura

125th Jubilee of the St. John Nepomuk Church. St. Louis 1979

ADLER, Jeffrey S.: *Yankee Merchants and the Making of the Urban West. The Rise and Fall of Antebellum St. Louis*. 1991

A History of Bohemia, Long Island. Bohemia 1985

ALBA, Richard D. – DEWIND, Josh – RABOTEAU, Albert J. (edd.): *Immigration and Religion in America. Comparative and Historical Perspectives*. New York 2009

ALBA, Richard D. – NEE, Victor: *Remaking The American Mainstream. Assimilation and Contemporary Immigration*. Cambridge 2003

ANDERSON, Benedict: *Představy společenství*. Praha 2008

ANDERSON, Kristen L.: *German Americans, African Americans, and the Republican Party in St. Louis, 1865–1872*. JAEH 28, 2008/1, s. 34-51

ANDERSON, Timothy G.: *Czech Catholic Cemeteries in East-Central Texas. Material Culture and Ethnicity in Seven Rural Communities*. Material Culture 25, 1993/3, s. 1-18

ANCHETA, Angelo N.: *Race, Rights, and the Asian American Experience*. New Brunswick 1998

APPLEBYOVÁ, Joyce Oldham – HUNTOVÁ, Lynn – JACOBOVÁ, Margaret: *Jak říkat pravdu o dějinách*. Historie, věda, historie jako věda a Spojené státy americké. Brno 2002

ARCHDEACON, Thomas J.: *Becoming American. An Ethnic History*. New York 1983

- ARCHDEACON, Thomas J.: *Problems and Possibilities in the Study of American Immigration and Ethnic History*. IMR 19, 1985/1, s. 112-134
- AUERHAN, Jan: *Osady českých emigrantů v Prusku, Polsku a Rusku*. Praha 1920
- AUERHAN, Jan: *Pokus o demografii zahraničních Čechů a Slováků*. Praha 1936
- BACA, Leo: *Documenting Czech Immigrant Arrivals*. In: Machann, Clinton (ed.): *Czech-Americans in Transition*. Austin 1999, s. 38-43
- BADE, Klaus J.: *Evropa v pohybu*. Evropské migrace dvou staletí. Praha 2005
- BALCH, Emily Greene: *Our Slavic Fellow Citizens*. New York 1910
- BARBOROVÁ, Eva: *Vystěhovalectví do Ameriky v Táborském kraji v letech 1855–1862*. JSH 35, 1966/1–2, s. 24-32
- BARBOROVÁ, Eva: *Vystěhovalectví obyvatelstva na Vltavotýnsku v letech 1850–1914*. JSH 37, 1968, s. 98-107
- BARCLAY, David – GLASER-SCHMIDT, Elisabeth (edd.): *Transatlantic Images and Perceptions*. Germany and America since 1776. Cambridge 1997
- BARRY, Colman J.: *The Catholic Church and German Americans*. Milwaukee [1953]
- BARTEČEK, Ivo: *Charles Sealsfield. – Starý a Nový svět v první polovině 19. století (Badatelské možnosti)*. In: *Historie – Historica*, 1, Acta Facultatis Philosophicae, Universitas Ostraviensis, 1993, s. 49-55
- BARTON, Josef J.: *Peasants and Strangers*. Italians, Rumanians, and Slovaks in an American City, 1890–1950. Cambridge 1975
- BARTON, Josef J.: *Religion and Cultural Change in Czech Immigrant Communities, 1850–1920*. In: Miller, Randall M. – Marzik, Thomas D. (edd.): *Immigrants and Religion in Urban America*. Philadelphia 1977, s. 3-24
- BARVÍKOVÁ, Hana – MÍŠKOVÁ, Alena – ŠMIDÁK, Miroslav: *Československá akademie věd 1969–1972*. Restaurace komunistické moci ve vědě. Praha 1998
- BAYOR, Ronald H.: *Another Look at „Whiteness“*. The Persistence of Ethnicity in American Life. JAEH, 29, 2009/1, s. 13-30
- BAŽANT, Jan: *Nové paměti z mexického tažení 1864–1867*. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska*. Brno 2000, s. 57-71
- BĚLINA, Pavel – BOROVIČKA, Michael – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P.: *Velké dějiny země Koruny české*, sv. XII.a, 1860–1890. Praha–Litomyšl 2011
- BĚLINA, Pavel – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P.: *Velké dějiny země Koruny české*, sv. X., 1740–1792. Praha–Litomyšl 2001

- BENES, Frank: *Czechs in Manitowoc County, Wisconsin: From 1847–1932*. Manitowoc, Wis. 1979
- BENEŠ, Bohuslav: *Světská kramářská píseň*. Brno 1970
- BENTON, Josiah H. – MUSS-ARNOLT, William: *The Book of Common Prayer and Books Connected with Its Origin and Growth*. Boston 1914
- BERÁNKOVÁ, Milena: *Dějiny československé žurnalistiky*, díl 1., Český periodický tisk do roku 1918. Praha 1981
- BERGQUIST, James M.: *Daily Life in Immigrant America, 1820–1870*. Westport 2008
- BERROL, Selma: *Public Schools and Immigrants: The New York City Experience*. In: Weiss, Bernard J.: *American Education and the European Immigrant 1840–1940*. Urbana 1982, s. 31-43
- BERTHOFF, Rowland T.: *Southern Attitudes Toward Immigration, 1865–1914*. *Journal of Southern History* 17, 1951/3, s. 328-360
- BETZOLD, Chuch: *The Bohemian Sharpshooters*. [nepublikovaný rukopis]
- BIČÍK, Zdeněk: *Vystěhovalectví z Choceňska a východních Čech do Ameriky v letech 1850–1855*. *Listy Orlického muzea* 1966, s. 67-76
- BIDLAS, Miroslav: *Dějiny československo-sovětských vztahů nové a nejnovější doby*. Díl 1., *Dějiny česko-ruských vztahů 1770–1917*. Praha 1967
- BICHA, Karel D.: *Community or Cooperation? The Case of the Czech-Americans*. In: WARD, Charles – SHASHKO, Philip – PIENKOS, Donald E. (edd.): *Studies in Ethnicity*. Boulder 1980, s. 93-102
- BICHA, Karel. D.: *Czech-American Historiography 1964–1987*. *Czechoslovak and Central European Journal* 9, 1990/1-2, s. 144-150
- BICHA, Karel D.: *Karel Jonas of Racine. „First Czech in America“*. *WMH* 63, 1979-1980/2, s. 122-140
- BICHA, Karel D.: *Settling Accounts with an Old Adversary. The Decatholization of Czech Immigrants in America*. *Social History/Histoire Sociale* 4, 1972/November, s. 45-60
- BICHA, Karel D.: *The Czechs in Oklahoma*. Norman 1980
- BICHA, Karel D.: *The Czechs in Wisconsin History*. *WMH* 55, 1972/3, s. 194-203
- BICHA, Karel D.: *The Survival of the Village in Urban America. A Note on Czech Immigrants in Chicago to 1914*. *IMR* 5, 1971/1, s. 72-74
- BILLINGTON, Ray Allen: *Frederick Jackson Turner. Historian, Scholar, Teacher*. New York 1973

- BILLINGTON, Ray Allen: *Land of Savagery, Land of Promise. The European Image of the American Frontier*. New York 1981
- BILLINGTON, Ray Allen: *The Protestant Crusade, 1830–1860. A Study of the Origins of American Nativism*. New York 1938
- BÍLÝ, Milan: *Občanská válka ve Spojených státech amerických 1861–1865 a česko-americká účast v ní* [diplomová práce]. Praha 1971
- BIRR, Kendall – CURTI, Merle: *The Immigrant and the American Image in Europe, 1860–1914*. MVHR 37, 1950/2, s. 203-230
- BLAHA, Albert J.: *Pioneer Czech Families in Texas before 1860*. Dallas 1983
- BLAHA, Albert J.: *The Tragedy of Pioneer Czech Immigrants on the Ship Maria*. Naše dějiny, květen – červen 1987, s. 2-8
- BLAHA, Albert J. – KLUMPP, Dorothy: *The Saga of Ernst Bergmann*. [místo vydání neuvedeno] 1981
- BLANTON, Carlos Kevin: *The Strange Career of Bilingual Education in Texas, 1836–1981*. College Station 2007
- BLASCHKE, Olaf: *Das 19. Jahrhundert. Ein Zweites Konfessionelles Zeitalter?* GG 26, 2000/1, s. 38-75
- BLEGEN: Theodore C.: *Land of Their Choice. The Immigrants Write Home*. Minneapolis 1955
- BLEJWAS, Atanislus A.: *Polonia and Politics*. In: Bukowczyk, John J. (ed.): *Polish Americans and Their History. Community, Culture, and Politics*. Pittsburgh 1996, s. 121-151
- BLIED, Benjamin J.: *Austrian Aid to American Catholics, 1830–1860*. Milwaukee 1944
- BLÜMLOVÁ, Dagmar: *Sto tváří z jihočeské kulturní historie*. Pelhřimov 2000
- BODNAR, John: *Symbols and Servants. Immigrant America and the Limits of Public History*. JAH 73, 1986/1, s. 137-151
- BODNAR, John: *The Transplanted. A History of Immigrants in Urban America*. Bloomington 1985
- BOERNER, Peter: *Amerikabilder der europäischen Literatur. Wunschprojektion und Kritik*. AmSt 23, 1978/1, s. 40-50
- BOROVÍČKA, Michael: *Kauza Karel Havlíček Borovský*. Praha 1998
- BOUČEK, Jaroslav: *A. M. Dignowity (1810–1875). Texaský Čech v americké občanské válce*. HaV 46, 1997/5, s. 163-170
- BRABENCOVÁ, Jana: *Příspěvek k základní činnosti státní politiky v oblasti migrace obyvatelstva v Čechách v letech 1850–1938*. In: *Politický systém a státní politika v prvních letech existence Československé republiky (1918–1923)*. Praha 1990, s. 296-345

- BRANDEJS, Stanislav: *Příspěvek k dějinám československého vystěhovaleckého problému*. Sociální revue 17, 1936, s. 220-230
- BRETTING, Agnes: *Die Konfrontation der deutschen Einwanderer mit der amerikanischen Wirklichkeit in New York City im 19. und 20. Jahrhundert*. AmSt 27, 1982/3, s. 247-257
- BRIGGS, Vernon M. Jr.: *Immigration Policy and the American Labor Force*. Baltimore 1984
- BROUČEK, Stanislav: *Češi v cizině*. K interpretaci autobiografických textů. AUPO Historica 31, 2002, s. 351-356
- BROUČEK, Stanislav: *K druhému břehu*. Češi v prostředí francouzské společnosti 1862–1918. Praha 2007
- BROUČEK, Stanislav: *Stěhování obyvatelstva z jižních Čech v letech 1850–1938*. Češi v cizině 7, 1993, s. 48-66
- BROUČEK, Stanislav: *Vznik a poslání Československého ústavu zahraničního*. Češi v cizině 4, 1989, s. 14-23
- BROWN, John Henry: *Indian Wars and Pioneers of Texas*. Austin 1890
- BROŽ, Ivan: *Hvězdy proti hvězdám*. Americká občanská válka 1861–1865. Praha 2009
- BŘEZÁČEK, Josef: *Čeští pionýři v Americe*. Praha 1930
- BŘEZÁČEK, Josef: *Texaský vlastenec*. Širým světem 7, 1930, s. 1-10, 73-80, 127-130
- BUBENÍČEK, Rudolf: *Dějiny Čechů v Chicagu*. Chicago 1939
- BUENGER, Walter L.: *Secession and the Union in Texas*. Austin 1984
- BUKOWCZYK, John J.: *Homage to the Contadini*. The Influence of Rudolph J. Vecoli on Immigration and Ethnic History. Italian Americana 21, 2002/2, s. 125-134
- BUKOWCZYK, John J. (ed.): *Polish Americans and Their History*. Community, Culture, and Politics. Pittsburgh 1996
- BURROWS, Edwin G. – WALLACE, Mike: *Gotham: A History of New York City to 1898*. New York 1999
- BURTON, William: *Melting Pot Soldiers*. The Union's Ethnic Regiments. New York 1998 [2. doplněné vydání]
- CADA, Joseph: *Czech-American Catholics*. Chicago 1964
- CASANOVA, José: *Public Religions in the Modern World*. Chicago 1994
- Centennial of St. John Nepomuk Church, St. Louis, Missouri*. St. Louis 1954
- CERVENKA, Rudolph W.: *John Kohut and His Son Josef*. Czechoslovak Countrymen in Early Texas. [Waco] 1966
- CINK, Kenneth: *Czech-American Radicalism in the United States, 1849–1924* [M.A. Thesis, University of Chicago]. Chicago 1969

- CIRONISOVÁ, Eva: *Vystěhovalectví z Pelhřimovska v letech 1850–1914*. JHS 50, 1981, s. 173-180
- COMMAGER, Henry Steele (ed.): *Immigration and American History*. Essays in Honor of Theodore C. Blegen. Minneapolis 1961
- CONARD, Howard L. – HYDE, William (edd.): *Encyclopedia of the History of St. Louis*, sv 1. New York 1899
- CONZEN, Kathleen Neils: *German-Catholic Communalism and the American Civil War*. Exploring the Dilemmas of Transatlantic Political Integration. In: Gläser; Elisabeth – Wellenreuther, Hermann (edd.): *Bridging the Atlantic. The Question of American Exceptionalism in Perspective*. Cambridge 2002, s. 119-144
- CONZEN, Kathleen Neils: *Immigrant Milwaukee, 1836–1860*. Accommodation and Community in a Frontier City. Cambridge 1976
- CONZEN, Kathleen Neils: *Immigrant Neighborhoods, and Ethnic Identity: Historical Issues*. JAH 66, 1979/3, s. 603-615
- CONZEN, Kathleen Neils: *Immigrant Religion and the Public Sphere*. The German Catholic Milieu in America. In: Helbig, Wolfgang – Kamhoefner, Walter D. (ed.): *German-American Immigration and Ethnicity in Comparative Perspective*. Madison 2004, s. 69-114
- CONZEN, Kathleen Neils: *Making Their Own America: Assimilation Theory and the German Peasant Pioneer*. German Historical Institute Washington, D.C. Annual Lecture Series No. 3, 1990, s. 1-33
- CONZEN, Kathleen Neils – GERBER, David A. – MORAWSKA, Ewa – POZZETTA, George E. – VECOLI, Rudolph J.: *The Invention of Ethnicity*. A Perspective from the U.S.A. JAEH 12, 1992/1, s. 3-41
- CORZINE, Jay – DABROWSKI, Irene: *The Ethnic Factor and the Neighborhood Stability*. The Czechs in Souldard and South St. Louis. Bulletin Missouri Historical Society 33, 1977/January, s. 87-93
- COTT, Nancy F.: *Marriage and Women's Citizenship in the United States, 1830–1934*. AHR 103, 1998/5, s. 1440-1474
- CURLEY, Michael J.: *Venerable John Neumann, C.S.S.R., fourth bishop of Philadelphia*. Washington 1952
- ČAPEK, Jan Vratislav: *Dějiny české osady New-Yorské a Národní jednota Čechů amerických*. New York 1905
- ČAPEK, Jan Vratislav: *Krátký nástin dějin, původu a vývoje Národní jednoty v New Yorku a přehled její činnosti*. New York 1903

- ČAPEK, Thomas: *Augustine Herrman of Bohemia Manor*. Praha 1930
- ČAPEK, Thomas: *Slavs in the United States Census 1850–1940*. Chicago 1943
- ČAPEK, Thomas: *Sociological Factors in Czech Immigration*. Slavonic and East European Review. American Series 3, 1944/4, s. 93-98
- ČAPEK, Thomas: *The Czech (Bohemian) Community of New York*. New York 1921
- ČAPEK, Thomas: *The Čechs (Bohemians) in America*. A Study of Their National, Cultural, Political, Social, Economic and Religious Life. Boston 1920
- ČAPEK, Tomáš: *Jan Vratislav Čapek*. Českoamerický buditel, žurnalista a vynálezce. New York 1921
- ČAPEK, Tomáš: *Naše Amerika*. Praha 1926
- ČAPEK, Tomáš: *Návštěvníci z Čech a Moravy v Americe v letech 1848–1939*. Příspěvek k dějinám amerických Čechů. Chicago 1940
- ČAPEK, Tomáš: *Padesát let českého tisku v Americe*. New York 1911
- ČAPEK, Tomáš: *Památky českých emigrantů v Americe*. Omaha 1889 [1. vydání]
- ČAPEK, Tomáš: *Památky českých emigrantů v Americe*. Omaha 1907 [2. doplněné vydání]
- ČERMÁK, Josef: *It all began with Prince Rupert*. The story of Czechs and Slovaks in Canada. Luhačovice 2005
- ČERNÝ, František: *Normalizace na pražské filozofické fakultě (1968–1989)*. Praha 2009
- Česká osada a její spolkový život v Cleveland, O. v Severní Americe. Cleveland 1895
- ČULEN, Konstantín: *Dejiny Slovákov v Amerike*. Bratislava 1942
- ČULEN, Konstantín: *Amerike*. Turčiansky Sv. Martin 1938
- DANIELS, Roger: *Asian America*. Chinese and Japanese in the United States since 1850. Seattle 1988
- DANIELS, Roger: *Coming to America*. A History of Immigration and Ethnicity in American Life. New York 1991
- DANIELS, Roger: *Guarding the Golden Door*. American Immigration Policy and Immigrants since 1882. New York 2004
- DANKY, James Philip – FONES-WOLF, Ken – SHORE, Elliott (edd.): *The German-American Radical Press*. The Shaping of a Left Political Culture, 1850–1940. Urbana 1992
- DAVIEOVÁ, Grace: *Výjimečný případ Evropa*. Podoby víry v dnešním světě. Brno 2009
- DAVIS, William C.: *Brother Against Brother*. The War Beggins. Alexandria 1983
- Dějiny 10letého trvání spolku starých českých osadníků v Chicagu, Ill.* Chicago [1908]
- DEKAŘ, Miroslav: *Ratiškovické vystěhovalectví do Ameriky*. Plzeň 2009 [2. upravené vydání]
- Diamond Anniversary Issue of Souvenir Edition of the Wilber Republican*. Wilber 1988

- D'INNOCENZO, Michael – SIREFMAN, Josef P. (edd.): *Immigration and Ethnicity*. American Society – Melting Pot or Salad Bowl? Westport 1992
- DLUHOŠOVÁ, H.: *Vzpomínková vyprávění jako pramen k poznání etnické specifiky českých krajanů v Americe*. Češi v cizině 1, 1986, s. 64-74
- DOBBERT, Guido A.: *German-Americans between New and Old Fatherland, 1870–1914*. AQ 19, 1967/4, s. 663-680
- DOBERSKÝ, Josef: *Vylidňování venkova v Čechách v období 1850–1930*. Praha 1932
- DOERRIES, Reinhard R.: *Immigrants and the Church*. German-Americans in Comparative Perspective. In: Helbig, Wolfgang – Kamhoefner, Walter D. (ed.): *German-American Immigration and Ethnicity in Comparative Perspective*. Madison 2004, s. 3-17
- DOLAN, Jay P.: *The Immigrant Church*. New York's Irish and German Catholics, 1815–1865. Baltimore 1975
- DOLÍNEK, Vladimír: *Indiánské povstání v Minnesotě*. Přísně tajné! Literatura faktu 2007/6, s. 42-47
- DOLÍNEK, Vladimír: *Účast Čechů v americké občanské válce* [kandidátská disertační práce]. Praha 1971
- DOLÍNEK, Vladimír: *Účast Čechů v americké občanské válce*. HaV 40, 1991/4, s. 3-17
- DOSTALÍK, Milan: *Česká dělnická emigrace v Americe v letech 1873–1878*. SIPř 43, 1957/2, s. 37-40
- DOSTALÍK, Milan: *České dělnické hnutí ve Spojených státech za hospodářské krize let 1873–1878*. In: Polišínský, Josef (ed.): *Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA*. Bratislava 1970, s. 125-162
- DOUBEK, Vratislav: *Česká emigrace do Ruska v druhé polovině 19. století*. Dobová interpretace. In: Veber, Václav (ed.): *150 let Slovanského sjezdu (1848)*. Praha 2002, s. 171-194
- DREWS, Peter: *J. V. Sládek als Vermittler anglo-amerikanischer Literatur und Kultur*. In: Hartmann, Eva – Winters, Stanley B. (edd.): *Grossbritannien, die USA und die böhmischen Länder 1848–1938*. München 1991, s. 239-252
- DROBA, Daniel D.: *Czech and Slovak Leaders in Metropolitan Chicago*. Chicago 1934
- DUBEN, Vojtech N.: *Czech and Slovak Press Outside Czechoslovakia*. In: Rechcigl, Miloslav Jr. (ed.): *The Czechoslovak Contribution to World Culture*. Hague 1964, s. 528-545
- DUBOVICKÝ, Ivan: *Czech-Americans*. An Ethnic Dilemma. Nebraska History 74, 1993/3-4, s. 195-208

- DUBOVICKÝ, Ivan: *Češi v Americe. České vystěhovalectví do Ameriky a česko-americké vztahy v průběhu pěti staletí. Informační materiál pro učitele k výuce na základních a středních školách.* Praha 2003
- DUBOVICKÝ, Ivan: *Češi v USA – otázka identity (1848–1938).* ČL 83, 1996/3, s. 229-247
- DUBOVICKÝ, Ivan: *Krajanská kolonie Presidencia Roque Sáenz Peña. (Příspěvek k počátkům českého vystěhovalectví do Argentiny).* Češi v cizině 2, 1987, s. 139-181
- DUBOVICKÝ, Ivan: *Právo a vystěhovalectví.* Češi v cizině 7, 1993, s. 67-92
- DUFEK, Vladimír: *Emigrace na Volyň – specifika, odlišnosti.* In: *Historie emigrace z českých zemí.* Mladá Boleslav 2001, s. 55-67
- DVORNIK, Francis: *Czech Contributions to the Growth of the United States.* Chicago 1961
- DVOŘÁK, Josef: *Dějiny Čechův ve státu South Dakota.* Tabor S. D. 1920
- DVOŘÁKOVÁ, Zora: *František Matouš Klácel.* Praha 1976
- EBY, Cecil D.: *America as „Asylum“: A Dual Image.* AQ 14, 1962/3, s. 483-489
- ECKERTOVÁ, Eva: *Kameny na prérii. Čeští vystěhovalci v Texasu.* Praha 2004
- ECKERTOVÁ, Eva: *Národ a jazyk. Migranti v americké společnosti. Lidé města/Urban people* 14, 2012/1, s. 17-44
- EFMERTOVÁ, Marcela: *České země v letech 1848–1918.* Praha 1998
- ELIADE, Mircea: *Myths, Dreams, and Mysteries. The Encounter Between Contemporary Faiths and Archaic Realities.* New York 1960
- ENSSLEN, Klaus: *Die deutsch-amerikanische Arbeiterkneipe in Chicago. Ihre soziale Funktion im Spannungsfeld ethnischer und klassenspezifischer Kultur.* AmSt 29, 1984/2, s. 183-198
- FAHERTY, William Barnaby: *Dream by the River. Two Centuries of Saint Louis Catholicism, 1766–1980.* Madison 1981
- FAHS, Alice – WAUGH, Joan (edd.): *The Memory of the Civil War in American Culture.* Chapel Hill 2004
- FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (edd.): *Sekularizace českých zemí v letech 1848–1914.* Brno 2007
- FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (edd.): *Sekularizace venkovského prostoru v 19. století.* Brno 2009
- FAUST, Albert Bernhardt: *Charles Sealsfield, (Carl Postl) der Dichter beider Hemisphären. Sein Leben und seine Werke,* Weimar 1897
- FAUST, Albert Bernhardt: *The German Element in the United States,* 2 sv. Boston 1909
- FERRIE, Joseph P.: *Yankees Now. Immigrants in the Antebellum United States, 1840–1860.* New York 1999

- FESSLER, Paul: *The Political and Pedagogical in Bilingual Education: Yesterday and Today*. In: Helbig, Wolfgang – Kamhoefner, Walter D. (ed.): *German-American Immigration and Ethnicity in Comparative Perspective*. Madison 2004, s. 273-291
- FINKE, Roger – STARK, Rodney: *The Churching of America, 1776–2005*. Winners and Losers in Our Religious Economy. New Brunswick 2005
- FLIESS, Kenneth Howard: *The Historical and Genetic Demography of the Wends of Serbin, Texas, 1854 to 1920*. Front Cover [Ph.D. thesis]. Austin 1986
- FONER, Eric: *Forever Free*. The Story of Emancipation and Reconstruction. New York 2005
- FONER, Eric: *Free Soil, Free Labor, Free Men*. The Ideology of the Republican Party before the Civil War. New York 1970
- FONER, Eric: *Politics and Ideology in the Age of the Civil War*. New York 1980
- FONER, Eric: *Reconstruction*. America's Unfinished Revolution, 1863–1877. New York 1988
- FONER, Eric: *The Story of American Freedom*. New York 1998
- František Matouš Klácel, *Filosof, spisovatel a novinář*. Sborník ze symposia konaného ve dnech 24. - 26. září 2008 v České Třebové. Česká Třebová 2008
- FRENCH, Roderick S.: *Liberation from Man and God in Boston: Abner Kneeland's Free-Thought Campaign, 1830–1839*. AQ 32, 1980/2, s. 202-221
- FRIESEN, Gerhard: *H. C. E. von Gagern and German Emigration to America*. Some Preliminaries. AmSt 26, 1981/1, s. 4-10
- FRÖML, František: *Z pramenů k dějinám českého vystěhovalectví do Severní Ameriky*. ČL 77, 1990/1, s. 19-27
- GALUSH, William J: *Polish Americans and Religion*. In: Bukowczyk, John J. (ed.): *Polish Americans and Their History*. Community, Culture, and Politics. Pittsburgh 1996, s. 80-92
- GARVER, Bruce M.: *Czech-American Free Thinkers on the Great Plains, 1871–1914*. In: Luebke, Frederick C. (ed.): *Ethnicity on the Great Plains*. Lincoln 1980, s. 147-169
- GARVER, Bruce M.: *Czech-American Protestants*. A Minority Within a Minority. Nebraska History 74, 1993/3-4, s. 150-167
- GAUL, Anita Talsma: *Living in Perfect Harmony*. A Multiethnic Catholic Parish on the Minnesota Prairie, 1881–1910. JAEH 30, 2010/1, s. 37-71
- GEORGIEV, Jiří: *Mezi svéprávností a poručnictvím*. K postavení církví v habsburské monarchii druhé poloviny 19. století. In: Hojda, Zdeněk – Prahel, Roman (edd.): *Bůh a bohové*. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století. Praha 2003, s. 169-185
- GERBER, David A.: *Forming a Transnational Narrative*. New Perspectives on European Migrations to the United States. History Teacher 35, 2001/1, s. 61-78

- GERBER, David A.: *The Making of an American Pluralism*. Buffalo, New York, 1825–60. Urbana 1989
- GERŠIC, Miroslav: *Příspěvek k vystěhovalectví z Břeclavska na konci 19. a začátku 20. století*. Jižní Morava, 14, 1978, s. 128-148
- GILLIS, Chester: *Roman Catholicism in America*. New York 1999
- GINZBERG, Lori D.: „*The Hearts of Your Readers will Shudder.*“ Fanny Wright, Infidelity, and American Freethought. *AQ* 46, 1994/2, s. 195-226
- GJERDE, Jon: *Conflict and Community*. A Case Study of the Immigrant Church in the United States. *Journal of Social History* 19, 1986/4, s. 681-697
- GJERDE, Jon: *From Peasants to Farmers*. The Migration from Balestrand, Norway, to the Upper Middle West. Cambridge-New York 1985
- GJERDE, Jon (ed.): *Major Problems in American Immigration and Ethnic History*. Boston 1998
- GOLLOVÁ, Miroslava: *Počátky české volnomyšlenkářské a bezvěrecké organizace*. ČČH 82, 1984/2, s. 218-249
- GORDON, Milton M.: *Assimilation in American Life*. The Role of Race, Religion, and National Origins. New York 1964
- GRASSL, Gary C.: *Joachim Gans of Prague*. The First Jew in English America. *AJH* 86, 1998/2, s. 195-217
- GRIDER, Sylvia Ann: *The Wendish Texans*. San Antonio 1982
- GRIFFITH, Martha E.: *The History of the Czechs in Cedar Rapids*. Volume I, 1852–1942. Cedar Rapids 1982
- GROMADA, Tadeusz – KUBIAK, Hieronim – KUSIELEWICZ, Eugeniusz (ed.): *Polonia Amerykańska*. Przesłoc i współczesność. Wrocław 1988
- G , Bogdan: *Poles in the United States of America, 1776–1865*. Warsaw 1976
- GURDA, John: *The Making of Milwaukee*. Milwaukee 2006
- HABENICHT, Jan: *Dějiny Čechův amerických*. St. Louis 1905
- HABENICHT, Jan: *Památník starých českých osadníků v Chicagu, Ill.* Chicago [1899?]
- HAHN, Fred: *Jews from the Bohemian Lands in the United States, 1848–1938*. In: Schmidt-Hartmann, Eva – Winters, Stanley B. (edd.): *Grossbritannien, die USA und die böhmischen Länder 1848–1938*. München 1991, s. 31-46
- HÁJEK, Viktor: *Heřman z Tardy*. K jeho stým narozeninám. Myslibořice 1932
- HÁJKOVÁ, Dagmar: *Naše česká věc*. Češi v Americe za první světové války. Praha 2011

- HAIŠMAN, Jan: *Zapomenutý netunický rodák Vojtěch Křehlík (1871–1939)*. Nástin problematiky vystěhovalectví z jižního Plzeňska ve 2. polovině 19. století. *Jižní Plzeňsko* 6, 2008, s. 61-92
- HALAMÍČEK, František (ed.): *Památník ku zlatému jubileu a XXVII. generálnímu sjezdu První ústřední jednoty v St. Louis, Mo.* St. Louis 1927
- HANDLIN, Oscar: *Boston's Immigrants 1790–1865*. Cambridge 1941
- HANDLIN, Oscar: *Immigration As a Factor in American History*. Englewood Cliffs 1959
- HANDLIN, Oscar: *The Uprooted*. The Epic Story of the Great Migrations That Made the American People. Boston 1990
- HANEY-L , Ian: *White by Law*. The Legal Construction of Race. New York 1996
- HANNAN, Kevin: *Ethnic Identity among the Czechs and Moravians of Texas*, *JAEH* 15, 1996/4, s. 3-31
- HANNAN, Kevin: *Refashioning Ethnicity in Czech-Moravian Texas*. *JAEH* 25, 2005/1, s. 31-60
- HANSEN, Marcus Lee: *The Atlantic Migration 1607–1860*. A History of the Continuing Settlement of the United States. New York 1961
- HANSEN, Marcus Lee: *The Immigrant in American History*. Cambridge 1940
- HANUŠ, Jiří: *Devatenácté století jako století druhé konfesionalizace?* Teologický sborník 7, 2001/4, s. 3-7
- HANZLÍK, Ján: *Začiatky vyst'ahovalectva zo Slovenska do USA a jeho priebeh až do roku 1918, jeho príčiny a následky*. In: Polišínský, Josef (ed.): *Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA*. Bratislava 1970, s. 49-96
- HAPÁK, Pavel: *The Migration of Manpower and Emigration from Slovakia in the Second Half of the 19th Century and at the Beginning of the 20th Century*. *HD* 2, 1978, s. 313-330
- HARRIS, NiNi: *Bohemian Hill*. An American Story. St. Louis 2004
- HARTMANN, Eva – WINTERS, Stanley B. (edd.): *Grossbritannien, die USA und die böhmischen Länder 1848–1938*. München 1991
- HATTON, Timothy J. – WILLIAMSON, Jeffrey, G.: *The Age of Mass Migration*. Causes and Economic Impact. New York 1998
- HAVELKA, Miloš: *Ke dvěma intencím procesu sekularizace v 19. a 20. století*. *Lidé města/Urban People* 11, 2009/3, s. 441-462
- HAVELKA, Miloš: *Sekularizace a odkouzlení, kompenzace a integrace*. K některým souvislostem procesu sekularizace v 19. století. In: Fasora, Lukáš – Hanuš, Jiří – Malíř, Jiří (edd.): *Sekularizace venkovského prostoru v 19. století*. Brno 2009, s. 33-45

- HAVELKA, Miloš: *Spor o smysl českých dějin 1895–1938*. Praha 1995
- HAVELKA, Miloš: *Spor o smysl českých dějin 2: 1938-1989*. Posuny a akcenty české otázky. Praha 2006
- HAVRÁNEK, Pavel: *Češi na Kavkaze*. Stručná historie osídlované oblasti. NR 18, 2008/1, s. 10-20
- HEINTZ, William F.: *The Korbel Winery of Sonoma County, California*. An Examination of Historic Records Relating to the Establishment of the First Winery and the First Production of Wine and Brandy on the Site. [místo vydání neuvedeno] 1980
- HEJRET, Jan: *Vystěhovalecká otázka*. Příspěvek k české a slovanské otázce. Praha 1909
- HELBICH, Wolfgang: *Die „Englischen“*. German Immigrant Describe Nineteenth-Century American Society. AmSt 36, 1991/4, s. 515-530
- HELBICH, Wolfgang – KAMHOEFNER, Walter D. (ed.): *German-American Immigration and Ethnicity in Comparative Perspective*. Madison 2004
- HELLER, James G.: *Isaac M. Wise, His Life, Work and Thought*. New York 1965
- HENDERSON, Ruth: *A Confluence of Moravian Impresarios: Max Maretzek, the Strakosches, and the Graus*. In: Graziano, John: *European Music and Musicians in New York City*. Rochester 2006, s. 235-252
- HEŘMÁNEK PEASLEE, Margaret – OREL, Vítězslav: *František Matouš (Ladimír) Klácel*. (Focusing on the years in America, 1869-1882). In: František Matouš Klácel. Filosof, spisovatel a novinář. Sborník ze symposia konaného ve dnech 24.-26. září 2008 v České Třebové. Česká Třebová 2008, s. 104-117
- HEWITT, William P.: *The Czech Texans*. San Antonio 1983
- HIGHAM, John: *Integrating America*. The Problem of Assimilation in the Nineteenth Century. In: Gjerde, Jon (ed.): *Major Problems in American Immigration and Ethnic History*. Boston 1998, s. 16-22
- HIGHAM, John: *Strangers in the Land*. Patterns of American Nativism 1860–1925. New York 1992 [2. vydání]
- HIRSCH, Eric L.: *Urban Revolt*. Ethnic Politics in the Nineteenth-Century Chicago Labor Movement. Berkeley 1990
- HIRSCHMAN, Charles: *The Role of Religion in the Origins and Adaptation of Immigrant Groups in the United States*. IMR 38, 2004/3, s. 1206-1233
- HIRSCHMAN, Charles – KASINITZ, Philip – DEWIND, Josh: *The Handbook of International Migration*. The American Experience. New York 1999
- Historie emigrace z českých zemí*. Mladá Boleslav 2001

- History of the St. Wenceslaus Parish for the Commemoration of the Diamond Jubilee.*
Spillville [nedatováno]
- HLAVAČKA, Milan: *Cestování v éře dostavníku.* Praha 1996
- HLAVAČKA, Milan: *Dějiny dopravy v českých zemích v období průmyslové revoluce.* Praha 1990
- HLAVAČKA, Milan: *Počátky liberální politické kultury v českých zemích.* Moderní dějiny 14, 2006, s. 207-214
- HLAVAČKA, Milan: *Ta pravá mobilita: cestování.* In: Mezi časy. Kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800. Praha 1999, s. 329 -339
- HOBSBAWM, Eric: *Národy a nacionalismus od roku 1780.* Program, mýtus, realita. Brno 2000
- HOERDER, Dirk: „*The Transplanted.*“ International Dimensions. SSH 12, 1988/3, s. 255-263
- HOFMANNOVÁ, Jaroslava: *Voják z Telče v Mexiku 1864–1867.* VSM 26, 1974/2, 170-177
- HOFMANNOVÁ, Jaroslava: *Vystěhovalectví z Polné do Severní Ameriky ve druhé polovině 19. století.* Havlíčkův Brod 1969
- HOJDA, Zdeněk – OTTLOVÁ, Marta – PRAHL, Roman (edd.): „*Slavme slavně slávu Slávův slavných.*“ Slovanství a česká kultura 19. století. Praha 2006
- HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman (edd.): *Bůh a bohové.* Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století. Praha 2003
- HOLLIDAY, Kathryn E.: *Leopold Eidlitz.* Architecture and Idealism in the Gilded Age. New York 2008
- HOLMQUIST, June (ed.): *They Chose Minnesota.* A Survey of the State's Ethnic Groups. St. Paul 1981
- HORÁKOVÁ, Iveta: *Emigrace z politického okresu Vysoké Mýto v letech 1850–1916.* Východočeské listy historické 21–22, 2003–2004, s. 349-359
- HORNOFOVÁ, Martina – JAKOUBEK, Marek – NEŠPOR, Zdeněk R.: *Čeští nekatolíci v rumunském Banátu a v Bulharsku.* Část první – Počátky Svaté Heleny. Lidé města 1999/2, s. 66-88
- HORST, Ulrich: *Dogma o Mariině neposkvrněném početí (1854).* Příprava a následky. Teologický sborník 7, 2001/4, s. 24-37
- HOUŠŤ, Antonín Petrus: *Krátké dějiny a seznam česko-katolických osad ve Spoj. státech amerických.* St. Louis 1890
- HROCH, Miroslav: *Národy nejsou dílem náhody.* Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů. Praha 2009
- HROCH, Miroslav (ed.): *Pohledy na národ a nacionalismus.* Čítanka textů. Praha 2003

- HROCH, Miroslav: *V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha 1999
- HUDSON, Estelle – MARESH, Henry: *Czech Pioneers of the Southwest*. Dallas 1934
- HŮRSKÝ, Josef: *Univ. doc. Dr. Jan Auerhan*. Praha 1946
- HŮRSKÝ, Josef: *Zur Erforschungsgeschichte des Auslandstschechentums*. ÖOH 26, 1984/3, s. 483-499
- HUTEČKA, Jiří: *Země krví zbrocená. Americká občanská válka 1861–1865*. Praha 2008
- HUTCHISON William R.: „*From Unity to Multiplicity*“. *American Religion(s) as a Concern for the Historian*. *AmSt* 38, 1993, s. 343-350
- HUTCHISON William R.: *Religious Pluralism in America*. New Haven 2003
- CHADA, Josef: *A Survey of Radicalism in the Bohemian-American Community*. [nepublikovaný rukopis] 1954
- CHADA, Joseph: *The Czechs in the United States*. New York 1981
- CHERNEY, John J.: *Wisconsin's Land for the Landless*. Examining the Push and Pull Forces of Czech Immigration, 1848–1870 [A paper for Immigration History studies]. Madison 1994
- CHLUMSKÝ, Adolf: *History of the Evangelic Union of the Bohemian Moravian Brethren in Texas*. 1907
- CHMELAR, Hans: *Höhepunkte der österreichischen Auswanderung*. Wien 1987
- CHRISLOCK, C. Winston: *Charles Jonas 1840–1896*. Czech National Liberal, Wisconsin Bourbon Democrat. Philadelphia 1993
- CHRISLOCK, C. Winston: *The Czechs*. In: Holmquist, June (ed.): *They Chose Minnesota. A Survey of the State's Ethnic Groups*. St Paul 1981, s. 331-351
- CHROUST, David Z.: *Bohemian Voice*. Contention, Brotherhood and Journalism among Czech People in America, 1860–1910 [dissertation]. College Station 2009
- CHROUST, David Z.: *Fayetteville Area Heritage Museum* [nepublikovaný rukopis]
- CHROUST, David Z.: *Futile is the Work of the Father and Grandfather Which the Son and Grandson Willfully Destroy*. Thomas Čapek's Achievement in Preserving Czech-American Sources. *Kosmas: Czechoslovak and Central European Journal* 13, 1998/1, s. 169-188
- CHROUST, David Z.: *Josef Václav Sládek (1845–1912) as an Interpreter and Example of the Czech-American Experience*. *Kosmas: Czechoslovak and Central European Journal* 15, 2002/2, s. 27-34
- CHROUST, David Z.: *Jozef Ernst Bergmann*. „Father“ of the Czech-Speaking Immigration in Texas? *Kosmas: Czechoslovak and Central European Journal* 20, 2006/1, s. 48-64

- CHROUST, David Z.: *Slavic Frontier: Bohemians in Nebraska, 1870–1880*. A Longitudinal Manuscript Census Study [nepublikovaný rukopis]. College Station 2003
- CHROUST, David Z.: *Toward a Biography of Thomas Čapek (1861–1950)*. Sources, Life Sketch, and Biographical Models. In: Machann, Clinton (ed.): *Czech-Americans in Transition*. Austin 1999, s. 97-120
- JACOBSON, Matthew Frye: *Barbarian Virtues*. The United States Encounters Foreign Peoples at Home and Abroad, 1876–1917. New York 2000
- JACOBSON, Matthew Frye: *Special Sorrows*. The Diasporic Imagination of Irish, Polish, and Jewish Immigrants in the United States. Cambridge 1995
- JACOBSON, Matthew Frye: *Whiteness of a Different Color*. European Immigrants and the Alchemy of Race. Cambridge 1998
- JACOBY, Susan: *Freethinkers*. A History of American Secularism. New York 2004
- JAKLOVÁ, Alena: *Čechoamerická periodika 19. a 20. století*. Praha 2010
- JAKLOVÁ, Alena: *Čechoamerická periodika 19. století*. Brno 2006
- JAKLOVÁ, Alena: *Národnostní a sociálně-ekonomická sebereflexe českých přistěhovalců v čechoamerických periodikách 19. a 20. století*. Praha 2006
- JANÁK, Jan: *Domovské právo ve starém Rakousku a v ČSR*. In: Janák, Jan: *Morava v národním a politickém ruchu 19. století*. Brno 2007, s. 431–450
- JANAK, Robert: *Peter Mikeska*. Confederate Army Veteran. In: *The Mikeska Family of Zadverice*, sv. 3. Beaumont 1991, s. 12-18
- JANAK, Robert: *The Controversy of Barton's Creek*. *Cesky Hlas* (Newsletter of the Czech Heritage Society of Texas), 2009/Fall, s. 11-14
- JANAK, Robert: *The Czech Immigrants Soldiers of Company D, 2nd Infantry Battalion, Waul's Texas Legion* [presented at the 14th World Congress of the Czechoslovak Society of Arts and Sciences, Washington 1988]
- JANAK, Robert: *The Odyssey of Wenzel Wotipka, C.S.A.* *Cesky Hlas*, 2001/November, s. 7-8
- JANOUSEK HROZNATA, František – SEIDL, Jiří – ŠTEMBERKOVÁ, Marie: *Čeští kněží – Misionáři v Nebrasce*. Jan Vránek, Jan Štěpán Brož, Alois Klein. Rosice 2007
- JELÍNEK, J. J.: *Padesátileté jubileum českého národního hřbitova v Chicagu Illinois*. Chicago 1927
- JENTZ, John B.: *Artisan Culture and the Organization of Chicago's German Workers in the Gilded Age, 1860 to 1890*. *AmSt* 29, 1984/2, s. 133–147
- JENTZ, John B.: *The 48ers and the Politics of the German Labor Movement in Chicago during the Civil War Era*. *Community Formation and the Rise of Labor Press*. In: Danky, James

- Philip – Fones-Wolf, Ken – Shore, Elliott (edd.): *The German-American Radical Press. The Shaping of a Left Political Culture, 1850–1940*. Urbana 1992, s. 49-62
- JENTZ, John B. – SCHNEIROV, Richard: *Chicago in the Age of Capital. Class, Politics, and Democracy during the Civil War and Reconstruction*. Urbana 2012
- JERABEK, Esther: *Antonin Jurka, a Pioneer Czech Schoolmaster in Minnesota*. *Minnesota History* 13, 1932, s. 269-276
- JERABEK, Esther: *The Transition of a New World Bohemia*. *Minnesota History* 15, 1934/March, s. 26-42
- JERMÁŘ, Jaromír: *Historie emigrace z Mladoboleslavska*. In: *Historie emigrace z českých zemí*. Mladá Boleslav 2001, s. 35-41
- JIRÁSEK, Josef: *Rusko a my. Dějiny vztahů československo-ruských od nejstarších dob do roku 1914*, 4 sv. Praha 1946
- JONES, Maldwyn Allen: *American Immigration*. Chicago 1960
- JONES, Patricia L.: *What Ever Happened to Bohemian Hill?* *Gateway Heritage* 5, 1984–1985/Winter, s. 22–31
- Josef and Rozina (Machac) Kotrla. Family History 1843–1993. 150 years. [místo a datum vydání neuvedeno]*
- Josef Lidumil Lešikar. Jeho život a doba*. Horní Čermná 1993
- JOŽÁK, Jiří: *K historii českého Sokola v USA (1865–1914)*. *Paginae historiae* 6, 1998, s. 151-188
- JUREN, Daniel Arthur: *The Life and Times of Reverend Jindrich Juren 1850–1921*. Ellinger 1991
- KABELÍK, Jan: *František Matouš Klácel*. Praha 1908
- KAHLICH, Geneva E.: *Bednarz Blaschke & Stanzel Families*. [místo vydání neuvedeno] 1977
- KAISEROVÁ, Kristina: *Konfesní problematika*. In: Kaiserová, Kristina – Rak, Jiří (edd.): *Nacionalizace společnosti v Čechách 1848–1914*. Ústí nad Labem 2008, s. 325-338
- KAISEROVÁ, Kristina – NEŠPOR, Zdeněk R. (edd.): *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918)*. Ústí nad Labem 2010
- KAISEROVÁ, Kristina – RAK, Jiří (edd.): *Nacionalizace společnosti v Čechách 1848–1914*. Ústí nad Labem 2008
- KALIVODOVÁ, Eva: *Český liberalismus nebo české zápecnictví? Jak se Chaloupka strýčka Toma stala v Čechách dětskou literaturou*. In: Řepa, Milan (ed.): *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*. Praha 2008, s. 422-433

- KAMPHOEFNER, Walter D.: „*Auch Deutschland muss einmal frei werden.*“ The Immigrant Civil War Experience as a Mirror on Political Conditions in Germany. In: Barclay, David – Glaser-Schmidt, Elisabeth (edd.): *Transatlantic Images and Perceptions. Germany and America since 1776.* Cambridge 1997, s. 87-107
- KAMPHOEFNER, Walter D.: *Immigrant Epistolary and Epistemology.* On the Motivators and Mentality of Nineteenth-Century German Immigrants. *JAEH* 28, 2009/3, s. 34-54
- KAMPHOEFNER, Walter D.: *Missouri Germans and the Cause of Union and Freedom.* *MHR* 106, 2012/3, s. 115-136
- KAMPHOEFNER, Walter D.: *New Perspectives on Texas Germans and the Confederacy.* *SHQ* 52, 1999/4, s. 440-455
- KAMPHOEFNER, Walter D.: *The Westfalians.* From Germany to Missouri. Princeton 1987
- KAMPHOEFNER, Walter D.: *Umfang und Zusammensetzung der deutsch-amerikanischen Rückwanderung.* *AmSt* 33, 1988, s. 291-307
- KAMPHOEFNER, Walter D.: *Westfalen in Der Neuen Welt.* Eine Sozialgeschichte der Auswanderung im 19. Jahrhundert. Münster 1982
- KARKUŠ, Ondrej: *Odbor pre zahraničných Slovákov Matice slovenskej.* Biografické štúdie 16, 1990, s. 90-103
- KÁRNÍKOVÁ, Ludmila: *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914.* Praha 1965
- KAŠPAR, Oldřich: *Jezuité z České provincie v Mexiku.* Olomouc 1999
- KAŠPAR, Oldřich: *Nový svět v české a evropské literatuře 16. a 19. století.* Praha 1980
- KAŠPAR, Oldřich: *Střelecký terč s karibským motivem v Litomyšli.* Jedna z podob exotiky v českém prostředí 19. století. *ČL* 91, 2004/4, s. 387-393
- KAZBUNDA, Karel: *Pout Čechů do Moskvy 1867 a rakouská diplomacie.* Praha 1924
- KELLER, Christian B.: *Flying Dutchmen and Drunken Irishmen.* The Myths and Realities of Ethnic Civil War Soldiers. *The Journal of Military History* 73, 2009/1, s. 117-145
- KELLER, Christian B.: *Chancellorsville and the Germans.* Nativism, Ethnicity, and Civil War Memory. New York 2007
- KENNY, Kevin: *The American Irish.* A History. Harlow 2000
- KERCH, Rudolph: *A Remembrance of the Hundreth Aniversary of St. Lawrence Parish, Stangelville, Wisconsin, 1864–1964.* Kewaunee 1964
- KERO, Reino: *Migration from Finland to North America in the Years between the United States Civil War and the First World War.* Vammala 1974

- KIEST, Karen S.: *Czech Cemeteries in Nebraska from 1868*. Cultural Imprints on the Praerie. In: Meyer, Richard E. (ed.): *Ethnicity and the American Cemetery*. Bowling Green 1993, s. 77-103
- KINSEY, Winston Lee: *The Immigrant in Texas Agriculture during Reconstruction*. *Agricultural History* 53, 1979/1, s. 125-141
- KISCH, Guido: *Czechoslovak Jews and America*. *Historia Judaica* 6, 1944/2, s. 123-138
- KISCH, Guido: *In Search of Freedom. A History of American Jews from Czechoslovakia 1740–1948*. London 1949
- KLÁPŠŤOVÁ, Kateřina: *Czech Americans and Their American Indian Collections from the Late Nineteenth Century at the Náprstek Museum*. *Anály Náprstkova muzea* 28, 2007, s. 171-176
- KLEIN, Alexander: *All in the Family. A Dynasty Approach to Household Migration Evidence from the 19th Century Austro-Hungarian Empire*. Praha 2005
- KLEPÁRNÍK, Vít: *Raný Turner a hlavní myšlenky jeho teze o významu pomezí*. In: HANUŠ, Jiří – VLČEK, Radomír (edd.): *Historik v proměnách doby a prostředí – 19. století*. Brno 2007, s. 185-208
- KLÍMA, Stanislav: *Čechové a Slováci za hranicemi*. Praha 1925
- KLIMESH, Cyril A.: *They Came to This Place. A History of Spillville, Iowa and its Czech Settlers*. Sebastopol, Ca. 1983
- KLUSÁKOVÁ, Luďa: *Stereotyp nebo obraz druhého?* In: *Obraz druhého v historické perspektivě*. Praha 1997, s. 7-10
- KNIGHT, Lawrence Phillip: *Becoming a City and Becoming American. San Antonio, Texas, 1848–1861* [dissertation]. College Station 1997
- KNOBEL, Dale T.: *America for the Americans. The Nativist Movement in the United States*. New York 1996
- KNOBEL, Dale T.: *Beyond „America for Americans“: Inside the Movement Culture of Antebellum Nativism*. In: Walch, Timothy (ed.): *Immigrant America. European Ethnicity in the United States*. New York 1994, s. 7-28
- KNOBEL, Dale T.: *Paddy and the Republic. Ethnicity and Nationality in Antebellum America*. Middletown 1986
- KOCOUREK, Milan: *Buditel mezi londýnskými krajany. Pozapomenutý život Adolfa Viléma Straky*. *DaS* 29, 2007/3, s. 26-27
- KOCOUREK, Milan – SLOBODOVÁ, Zuzana: *Česko-slovenská Británie*. Třeboň 2006
- KOČÍ, Josef: *Emanuel Arnold*. Praha 1964

- KOL. AUTORŮ: *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*. Praha 2006
- KOL. AUTORŮ: *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha 1998
- KOL. AUTORŮ: *Hospodářský vývoj českých zemí v období 1848–1992*. Praha 2008
- KOL. AUTORŮ: *Namísto úvodu: „My“ a „oni“*. Náčrt teoretické reflexe problematiky. In: *Obraz druhého v historické perspektivě 2. Identity a stereotypy při formování moderní společnosti*. Praha 2003, s. 11-28
- KOL. AUTORŮ: *Unity of the Brethren in Texas*. Taylor 1970
- KOL. AUTORŮ: *Unity of the Brethren in Texas: Supplement 1967–1980*. Taylor 1983
- KONECNY, Lawrence H. – MACHANN, Clinton: *German and Czech Immigration to Texas. The Bremen to Galveston Route, 1880–1886*. *Nebraska History* 74, 1993/3-4, s. 136-141
- KONECNY, Lawrence H. – MACHANN, Clinton: *Perilous Voyages. Czech and English Immigrants to Texas in the 1870s*. College Station 2004
- KONOPIŠKÝ, Petr: *Válka Severu proti Jihu a její ohlas v české společnosti* [diplomová práce]. Praha 1984
- KORČÁK, Jaromír: *Vylidňování jižních Čech*. Studie demografická. Praha 1929
- KORN, Bertram Wallace: *American Jewry and the Civil War*. Philadelphia 2001
- KORYTOVA-MAGSTADT, Stepanka: *To Reap a Bountiful Harvest. Czech Immigration beyond the Mississippi, 1850–1900*. Iowa City 1993
- KORYTOVÁ-MAGSTADT, Štěpánka: *Kde domov můj? Češi a Slováci v USA a jejich vazba k mateřské zemi 1880–1920*. Praha 2010
- KOŘALKA, Jiří: *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914*. Praha 1996
- KOŘALKA, Jiří: *František Palacký (1798–1876)*. Životopis. Praha 1998
- KOŘALKA, Jiří: *Sledování příznivých a negativních zpráv o Čechách v zahraničním tisku 19. století*. In: Řepa, Milan (ed.): *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*. Praha 2008, s. 567-581
- KOŘALKA, Jiří: *Slovanská myšlenka v názvech a činnosti českých zahraničních spolků*. In: Hojda, Zdeněk – Ottlová, Marta – Prahel, Roman (edd.): *Slavme slavně slávu Slávov slavných. Slovanství a česká kultura 19. století*. Praha 2006, s. 9-20
- KOŘALKA, Jiří – KOŘALKOVÁ, Květa: *Základní tendence českého vystěhovalectví a české reemigrace do počátku 20. let 20. století*. *Češi v cizině* 7, 1993, s. 30-47
- KOŘALKOVÁ, Květa: *Polonia Amerykańska* [recenze]. *ČČH* 88, 1990/4, s. 588-589
- KOSATÍK, Pavel: *České snění*. Praha 2010

- KOSS, William A. (ed.): *Památník Ottokar lože č. 78 Rytířů Pythiových*. Chicago 1895
- KRÁTKÁ, Drahomíra: *Jan Noll, rodák sadský, emigrant americký*. VZ-Polabí 37, 2003-2004, s. 87-93
- KREBBER, Jochen: *Kettenwanderung als migrationshistorisches Paradigma*. Überprüfbares Konzept oder metaphorischer Bezugspunkt? ÖZG 19, 2008/1, s. 43-59
- KREKOVIČOVÁ, Eva: *Medzi autoobrazom a heteroobrazom*. In: Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů. Brno 2001, s. 14-27
- KROES, Rob: *The Persistence of Ethnicity*. Dutch Calvinist Pioneers in Amsterdam, Montana. Urbana 1992
- KROULÍK, John T.: *The First Group Migrations of Czechs in to Texas*. In: Machann, Clinton (ed.): *Papers from the Czechs in Texas: A Symposium*. Temple, Texas, October 27-29, 1978. College Station 1979, s. 53-62
- KRUSZKA, Waclaw: *A History of the Poles in America to 1908*. 2 sv. Washington 1993–1994
- KŘÍŽEK, Jiří: *Druhý život Alfonse Šťastného z Padařova (1831–1913)*. JSH 73, 2004, s. 121-140
- KŘÍŽEK, Leonid (a kol.): *Americká občanská válka*. Praha 1994
- KŘÍŽOVÁ, Markéta: *Ideální město v divočině*. Misijní projekty Tovaryšstva Ježíšova a obnovené Jednoty bratrské v koloniální Americe. Praha 2007
- KUBIŠ, J. Václav: *Dějiny založení prvních českých spolků v Milwaukee a paměti českých emigrantů a jejich potomků z doby Náprstkovy, od roku 1848 do r. 1890, kteří vynikli v americkém veřejném životě, politice, obchodě a průmyslu*. Milwaukee 1936 [nepublikovaný strojopis]
- KUČERA, Karel: *Český jazyk v USA*. Praha 1989
- KUČERA, Vladimír – NOVÁČEK, Alfred (edd.): *Czech Contributions to the Progress of Nebraska*. Lincoln 1976
- KUČERA, Vladimír – NOVÁČEK, Alfred (edd.): *Czechs and Nebraska*. Ord 1967
- KUDLÁČ, Antonín K. K.: *Příběh(y) Volné myšlenky*. Praha 2005
- KUKRAL, Michael A.: *Czech Settlements in 19th Century Cleveland, Ohio*. EEQ 38, 2004/4, s. 473-484
- KUMMER, Gertrude: *Die Leopoldinen-Stiftung (1829–1914)*. Der älteste österreichische Missionsverein. Wien 1966
- KÚN, Josef F.: *Věrný služebník*. Životopis a některá kázání důst. p. Františka Kúna. Cedar Rapids [1895]
- KUTAK, Robert I.: *The Story of a Bohemian-American Village*. New York 1970

- KUTNAR, František: *Obrozenské vlastenectví a nacionalismus*. Příspěvek k národnímu a společenskému obsahu češství doby obrozenské. Praha 2003
- KUTNAR, František: *Počátky hromadného vystěhovalectví z Čech v době Bachova absolutismu*. Praha 1964
- KUZNIEWSKI, Anthony J.: *The Catholic Church in the Life of the Polish-Americans*. In: Mocha, Frank (ed.): *Poles in America. Bicentennial Essays*. Stevens Point 1978, s. 399-422
- KUZNIEWSKI, Anthony J.: *Wenceslaus Kruszk a and the Origins of Polish Roman Catholic Separatism in the United States*. In: Renkiewicz, Frank (ed.): *The Polish Presence in Canada and America*. Toronto 1982, s. 97-116
- KYBAL, Vlastimil: *Po československých stopách v Latinské Americe*. Praha 1935
- KYSILKA, Karel: *Vystěhovalectví z Boleslavska do USA*. In: *Historie emigrace z českých zemí*. Mladá Boleslav 2001, s. 23-29
- KYSILKA, Karel: *Vystěhovalectví z Poličska do USA v letech 1850–1890*. In: *Pomezí Čech a Moravy* 4, 2000, s. 93-134
- Ladimír Klácel*. Stručný nástin jeho života a filosofie. Chicago 1908
- LAMBERT, Frank: *Religion in American Politics. A Short History*. Princeton 2008
- LANGER, Edward G.: *Landskroner Emigration to the American Midwest*. [<http://www.genealogienetz.de/reg/SUD/emigr-landskron.html>], adresa platná k 17. 6. 2011
- LASKA, Vera: *Czechs and Slovaks*. In: Eisenberg, Bernard – Roucek, Joseph S. (edd.): *America's Ethnic Politics*. Westport 1982, s. 133-153
- LASKA, Vera: *The Czechs in America 1633–1977. A Chronology and Fact Book*. Dobbs Ferry 1978
- LE GOFF, Jacques: *Paměť a dějiny*. Praha 2007
- LEDBETTER, Eleanor E.: *The Czechs of Cleveland*. Cleveland 1919
- LEHMANN, Hartmut: *A Plea for the Comparative Study of Religion in a Transatlantic Perspective*. Comments on William R. Hutchison's „From Unity to Multiplicity“: American Religion(s) as a Concern for the Historian. *AmSt* 38, 1993/3, s. 343-350
- LENDEROVÁ, Milena et al.: *Rok 1848 očima „české communistky a rebelantiky“ Katinky Krákorové*. *Východočeské listy historické* 25, 2008, s. 136-151
- LERSKI, Jerzy J.: *Polish Chapter in Jacksonian America. The United States and the Polish Exiles of 1831*. Madison 1958
- LEVINE, Bruce: *The Spirit of 1848. German Immigrants, Labor Conflict, and the Coming of the Civil War*. Urbana 1992
- LIFKA, Bohumír: *Historiograf české Ameriky Tomáš Čapek*. Praha 1947

- LIFKA, Bohumír: *První český tisk v Americe*. Praha 1936
- LIPTAK, Dolores: *Immigrants and Their Church*. New York 1989
- LIVI BACCI, Massimo: *Populace v evropské historii*. Praha 2003
- LONN, Ella: *Foreigners in the Confederacy*. Chapel Hill 1940
- LONN, Ella: *Foreigners in the Union Army and Navy*. Baton Rouge 1952
- LOUŽENSKÝ, Jiří: *Vystěhovalectví z bývalého soudního okresu Lišov v letech 1855–1868*. Výběr 45, 2008/1, s. 43-46
- LÖWENBACH, Jan: *Czechoslovak Composers and Musicians in America*. MQ 29, 1943/3, s. 313-328
- LÖWENBACH, Jan: *Hudba v Americe*. Praha 1948
- LÖWENSTEIN, Bedřich: *Víra v pokrok*. Dějiny jedné evropské ideje. Praha 2009
- LUCKMANN, Thomas: *The Invisible Religion*. The Problem of Religion in Modern Society. New York 1967
- LUEBKE, Frederick C.: *Czech-American Immigration*. Some Historiographical Observations. Nebraska History 74, 1993/3-4, s. 218-222
- LUEBKE, Frederick C.: *Ethnic Voters and the Election of Lincoln*. Lincoln 1971
- LUEBKE, Frederick C.: *Germans in the New World*. Essays in the History of Immigration. Urbana 1990
- MACURA, Vladimír: *Český sen*. Praha 1998
- MACURA, Vladimír: *Znamení zrodu*. České národní obrození jako kulturní typ. Jinočany 1995
- MÁCHA, Zbyněk: *Češi byli při tom*. In: Křížek, Leonid (a kol.): *Americká občanská válka*. Praha 1994, s. 120-133
- MACHANN, Clinton (ed.): *Czech-Americans in Transition*. Austin 1999
- MACHANN, Clinton (ed.): *Papers from Czech Music in Texas*. A Sesquicentennial Symposium. College Station 1988
- MACHANN, Clinton (ed.): *Papers from the Czechs in Texas: A Symposium*. Temple, Texas, October 27-29, 1978. College Station 1979
- MACHANN, Clinton: *Religious Attitudes in Early Immigrant Autobiographies Written by Czechs in Texas*. MELUS 22, 1997/4, s. 163-173
- MACHANN, Clinton – MENDEL, James W.: *Krásná Amerika*. A Study of the Texas Czechs, 1851–1939. Austin 1983
- MACHOVSKÁ, Anna (ed.): *Dějiny Jednoty českých dam ve Spojených Státech severní Ameriky*. New York 1895

- MANDELÍČKOVÁ, Monika: *Nebraska. Česká emigrace, dosavadní poznatky a další možnosti výzkumu*. *Historica. AUPO – Facultas philosophica* 31, 2002, s. 373-376
- MARCUS, Jacob Rader: *The Americanization of Isaac Mayer Wise*. Cincinnati 1969 [druhé upravené vydání]
- MAREK, Daniel J. – MAREK HEJL, Patricia: *How it All Began. A History of the Unity of the Brethren*. Taylor 2004
- MAREK, Pavel: *K náboženskému profilu Alfonse Šťastného*. In: Fasora, Lukáš – Hanuš, Jiří – Malíř, Jiří (edd.): *Sekularizace venkovského prostoru v 19. století*. Brno 2009, s. 135-160
- Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století*. Ústí nad Labem 2006
- MARESH, Henry R.: *The Czechs in Texas*. *SHW* 50, 1946/2, s. 236-240
- MARTIN, Savid: *On Secularization. Towards A Revised General Theory*. Aldershot 2005
- MARTÍNEK, Josef: *Století jednoty C.S.A. Cicero* 1955
- MARZIK, Thomas D.: *A report of a state of American professional scholarship concerning Czechs and Slovaks in the United States*. *Češi v cizině* 2, 1987, s. 32-41
- MASTNÝ, Vojtěch: *Statistika vystěhovalectví českého proletariátu do Spojených států*. *Demografie – revue pro výzkum populačního vývoje*, 1962/3, s. 204-211
- MATOUŠEK, Otakar – MATOUŠKOVÁ, Božena: *Antonín Dignowity, bojovník svobody*. *ČLČ* 1954/2, s. 54-55
- MAYER, Henry. *All on Fire. William Lloyd Garrison and the Abolition of Slavery*. New York 1998
- MAYER, Vera: *Češi ve Vídni: migrační a emancipační procesy české menšiny ve Vídni*. In: Brouček, Stanislav – Hrubý, Karel (ed.): *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století*. Praha 2000, s. 89-100
- MCCAFFREY, Lawrence John: *The Irish in Chicago*. Urbana 1987
- MCLEOD, Hugh (ed.): *European Religion in the Age of the Great Cities, 1830–1930*. London 1995
- MCLEOD, Hugh: *Náboženství a lidé západní Evropy 1789–1989*. Brno 2007
- MCLEOD, Hugh: *Piety and Poverty. Working Class Religion in Berlin, London and New York, 1870–1914*. New York 1996
- MCLEOD, Hugh: *Sekularizace v západní Evropě 1848–1914*. Brno 2008
- MCPHERSON, James M.: *Battle Cry of Freedom. The Civil War Era*. New York 1988
- MCPHERSON, James M.: *What They Fought For, 1861–1865*. Baton Rouge 1994

- MESECKE, Anjanette (ed.): *Proceedings of the 2nd Czech Symposium Czech Footprints Across the Bluebonnet Fields of Texas with a Focus on Pioneer Czech Families in Texas*. Temple 1983
- MIKESKA, Jan: *Emigrants from the Southeastern Moravia, Particularly from Zádveřice and its Surrounding Area to Texas 1850–1915*. Prague 2003
- MIKESKA, Leonard D.: *A Brief History of the SPJST*. In: Machann, Clinton (ed.): *Czech-Americans in Transition*. Austin 1999, s. 13-17
- MILLER, Donald L.: *City of the Century*. The Epic of Chicago and the Making of America. New York 1996
- MILLER, Kenneth D.: *The Czecho-Slovaks in America*. New York 1922
- MILLER, Kerby A.: *Emigrants and Exiles*. Ireland and the Irish exodus to North America. New York 1985
- MILLER, Sally M. (ed.): *The Ethnic Press in the United States*. A Historical Analysis and Handbook. New York 1987
- MIZERA, Peter F.: *Czech Benedictines in America 1877–1901*. Lisle 1969
- MOCHA, Frank (ed.): *Poles in America*. Bicentennial Essays. Stevens Point 1978
- MOŘKOVSKÝ, Alois J.: *Short Biographies of Czech and Other Priests in Texas*. Hallettsville 1982
- MOTOMURA, Hiroshi: *Whose Immigration Law? Citizens, Aliens, and the Constitution*. CLR 97, 1997/5, s. 1567-1602
- MOTYCKA, George – SWAB, George L.: *Bures Family History*. [místo vydání neuvedeno] 1971
- MUENCH, Julius T.: *A Sketch of the Life and Work of Friedrich Muench*. Missouri Historical Society Collections 3, 1908, s. 132-144
- MURPHY, David: *Dramatic Expressions*. Czech Theatre Curtains in Nebraska. Nebraska History 74, 1993/3-4, s. 168-182
- NARAMORE, Ronald: *Ethnicity on the American Frontier*. A Study of Czechs in Oklahoma. Papers in Anthropology 14, 1973/1, s. 104-114
- Naše dějiny*. Granger 1939
- NAVIN, David: *The Texans*. New York 1975
- NĚMEC, Karel Jiří: *František baron Kaska a jeho odkaz českému národu*. In: Odkazy předků. Sborník vydaný ke 100. výročí založení Městského muzea v Horažďovicích. Horažďovice 1998, s. 53-63

- NEMECEK, Paul: *Bohemian National Cemetery of Chicago*, part I-II. In: *Historical and Cultural Essays on Czechs in America*, Chicago 2004, s. 43-53
- NEMECEK, Paul: *Historical and Cultural Essays on Czechs in America*. [místo vydání neuvedeno] 2004
- NENASHEVA, Zoja Sergejevna: *American Czechs and Russia: Unrealized Projects*. *Kosmas: Czechoslovak and Central European Journal* 17, 2004/2, s. 20-32
- NESVADBÍK, Lumír – POLIŠENSKÝ, Josef: *První Čech v Americe*. Karel Jonáš, 1840–1896. *SNM-C* 32, 1987/2, s. 1-55
- NEŠPOR, Zdeněk R.: *České migrace 19. a 20. století a jejich dosavadní studium*. *Soudobé dějiny* 12, 2005/2, s. 245-284
- NEŠPOR, Zdeněk R.: *Jak dál bádát o mezinárodních migracích? Vývoj a perspektivy současných západních studií*. *Soudobé dějiny* 12, 2005/3-4, s. 672-685
- NEŠPOR, Zdeněk R.: *Náboženství na prahu nové doby*. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století. Ústí nad Labem 2006
- NEŠPOR, Zdeněk R. a kol.: *Náboženství v 19. století*. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu? Praha 2010
- NEŠPOR, Zdeněk R.: *Ne/náboženské naděje intelektuálů*. Vývoj české sociologie náboženství v mezinárodním a interdisciplinárním kontextu. Praha 2008
- NEŠPOR, Zdeněk R.: *Víra bez církve? Východočeské toleranční sektářství v 18. a 19. století*. Ústí nad Labem 2004
- NEUMAN, Gerald L.: *Strangers to the Constitution*. Immigrants, Borders, and Fundamental Law. Princeton 1996
- NIELSEN, George R.: *In Search of Home*. Nineteenth-Century Wendish Immigration. College Station 1989
- NIELSEN, George R.: *Johann Kilian, Pastor*. A Wendish Lutheran in Germany and Texas. Serbin 2003
- NOLTE, Claire E.: *Our Brothers Across the Ocean*. The Czech Sokol in America to 1914. *Czechoslovak and Central European Journal* 11, 1993/2, s. 15-37
- NOVAK, Michael: *Unmeltable Ethnics: Politics and Culture in American Life*. New Brunswick 1996
- NOVOTNÝ, Jan: *František Cyril Kampelík*. Praha 1975
- NOVOTNÝ, Jan: *Slovanská lípa 1848–1849*. K dějinám prvního českého politického spolku. 2 sv. Praha 1975

- NUGENT, Walter: *Crossings. The Great Transatlantic Migrations, 1870–1914*. Bloomington 1992
- NUGENT, Walter: *Four New-World Migrations Targets. Some Comparisons*. AmSt 42, 1997/3, s. 391-406
- ÖFELE, Martin W.: *True Sons of the Republic. European Immigrants in the Union Army*. Westport 2008
- OLEJNÍK, Ján: *Moravskí bratia – Moravian Church v Old Salem, Severnej Karolíne – USA*. Češi v cizině 7, 1993, s. 116-119
- OPATRŇY, Josef: *Obraz Spojených států v textech Josefa Václava Sládka*. In: Cestou dějin. K počtě prof. PhDr. Svatavy Rakové, CSc., sv. 1. Praha 2007, s. 167-186
- OPATRŇY, Josef: *Problems in the History of Czech Immigration to America in the Second Half of the Nineteenth Century*. Nebraska History 74, 1993/3-4, s. 120-129
- OPATRŇY, Josef: *Tradice české iberoamerikanistiky*. In: Kdo byl kdo. Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté. Praha 1999, s. 48-54
- OPATRŇY, Josef: *Za moře s námi*. Převážní společnosti v době masové migrace do Ameriky. DaS 29, 2007/3, s. 30-33
- OPATRŇY, Josef – POLIŠENSKÝ, Josef: *Václav Link a jeho deník z cesty na sever Kalifornského poloostrova*. Jižní Morava 2, 1974, s. 95-102
- ORDONER, Nancy: *American Eugenics Race, Queer Anatomy, and the Science of Nationalism*. Minneapolis 2003
- ORZELL, Lawrence J.: *The „National Catholic“ Response: Franciszek Hodur and His Followers, 1897–1907*. In: Renkiewicz, Frank (ed.): *The Polish Presence in Canada and America*. Toronto 1982, s. 117-138
- OSTERGREN, Robert C.: *A Community Transplanted. The Trans-Atlantic Experience of a Swedish Immigrant Settlement in the Upper Middle West, 1835–1915*. Madison 1988
- OWEN, Johnson V.: *Where is their Homeland? News about the Czechs and their Lands in the U. S. Media, 1848–1914*. In: Schmidt-Hartmann, Eva – Winters, Stanley B. (edd.): *Grossbritannien, die USA und die böhmischen Länder 1848–1938*. München 1991, s. 59-74
- PABIAN, Petr: *Katolické ghetto, nebo katolický národ? České katolické vlastenectví na konci 19. století*. Kuděj 7, 2005/1-2, s. 93-99
- PAINE, Albert Bigelow: *Thomas Nast. His Period and His Pictures*. New York 1904
- PALMER, Howard: *Mosaic versus Melting Pot. Immigration and Ethnicity in Canada and the United States*. IJ 31, 1976/3, s. 488-528
- Památník 50tiletého jubilea Č.S.P.S.* [místo vydání neuvedeno] 1904

- Památník českých evangelických církví v Americe*. Chicago 1900
- Památník vydany k oslavě dvacetipětiletého trvání tělocvičné jednoty Sokol v New Yorku 1867–1892*. New York 1892
- Památník Zlatého jubilea osady svatého Prokopa*. Chicago 1925
- PAPOUŠEK, Vladimír: *Česká literatura v Chicagu*. Literární tvorba Čechoameričanů v letech 1880–1939. Olomouc 2001
- PAPOUŠEK, Vladimír: *Objevování Ameriky*. Česká literatura ve Spojených státech. DaS 27, 2005/9, s. 37-40
- PAPOUŠEK, Vladimír: *Sex jako protikatolický a protirakouský argument v díle českoamerických volnomyšlenkářů*. In: Sex a tabu v české kultuře 19. století. Praha 1999, s. 201-207
- PARK, Robert Ezra: *Human Migration and the Marginal Man*. AJS 33, 1928/6, s. 881-893
- PAULSON, Robert – RIPPLEY, LaVern J.: *German Bohemians, the Quiet Immigrants*. Northfield 1995
- PAULSON, Timothy J.: *Irish Immigrants*. New York 2005
- PAVLÍČEK, Tomáš W.: *Sloužili čeští bratři svému národu? Svobodná církev reformovaná – tedy „netečná“ Jednota českobratrská*. (Příspěvek k 125. výročí založení Církve bratrské). In: *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století*. Ústí nad Labem 2006, s. 138-145
- PAWLIK, Peter-Michael: *Von der Weser in die Welt*. Die Geschichte der Segelschiffe von Weser und Lesum und ihrer Bauwerften 1770 bis 1893. Hamburg 1993
- PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha 2001 [2. vydání]
- PENČEV, Vladimír: *Češi v Bulharsku, aneb O typologizaci, etapizaci a procesech adaptace českého vystěhovalectví do bulharských zemí*. ČL 95, 2008/2, s. 115-126
- PEPRNÍK, Jaroslav: *Amerika očima české literatury od vzniku USA po rok 2000*, 2. sv. Olomouc 2002
- PERSSON, Magnus: *Coming Full Circle*. Return Migration and the Dynamics of Social Mobility on the Bjäre Peninsula 1860–1930. Lund 2007
- PETRÁŇOVÁ, Lydia – SKALNÍKOVÁ, Olga: *Etnografické studium v letech 1964–1975*. In: Kostlán, Antonín (ed.): *Věda v Československu v období normalizace (1970–1975)*. Praha 2002, s. 287-299
- PFAFF, Ivan: *Americké ohlasy v české společnosti 19. století*. Proměny 7, 1970/2, s. 39-54
- PFAFF, Ivan: *Americký „sen“ J. V. Sládka (1868–1876)*. Příspěvek k českému obrazu Ameriky v 19. století. Moderní dějiny 16, 2008, s. 5-61

- PFAFF, Ivan: *Amerikanische politische Impulse in der tschechischen Gesellschaft in den sechziger Jahren des 19. Jahrhunderts*. In: Hartmann, EVA – Winters, Stanley B. (edd.): *Grossbritannien, die USA und die böhmischen Länder 1848–1938*. München 1991, s. 179-198
- PFAFF, Ivan: *Česká přínáležitost k Západu v letech 1815–1878*. K historii českého evropanství mezi vídeňským a berlínským kongresem. Brno 1996
- PFAFF, Ivan: *The American Declaration of Independence in the Political Thought of Czech Society 1780–1876*. Harvard Slavic Studies 29, 1977, s. 101-152
- PFEIFEROVÁ, Štěpánka – ŠUBRT, Jiří: *Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání*. Historická sociologie 2, 2010/1, s. 9-29
- PHELPS, Nicole: *State Sovereignty in a Transnational World*. US Consular Expansion and the Problem of Naturalized Migrants in the Habsburg Empire, 1880–1914. Bulletin of the German Historical Institute, Supplement 5: Beyond the Nation: United States History in Transnational Perspective, 2008, s. 41-59
- PIERCE, Bessie Louise: *A History of Chicago*, 3 sv. Chicago 2007 [2. vydání]
- POKORNÁ, Ivana: *Ohlas americké války Severu proti Jihu v našem, zejména brněnském tisku* [diplomová práce]. Brno 1983
- POLÁK, Josef: *Americká cesta Josefa Václava Sládka*. Olomouc 1966
- POLÁK, Josef: *K americkému pobytu Josefa Václava Sládka a Františka Matouše Klácela*. Češi v cizině 4, 1989, s. 205-214
- POLÁK, Josef: *Sládkovy příspěvky v českoamerických listech ‚Pokrok‘ a ‚Slavie‘*. Česká literatura 6, 1958/1, s. 91-107
- POLIŠENSKÝ, Josef: *America and the Beginnings of Modern Czech Political Thought*. In: Brock, Peter – Skilling, H. Gordon (edd.): *The Czech Renaissance of the Nineteenth Century*. Toronto 1970, s. 74-94
- POLIŠENSKÝ, Josef: *America's Western Coast in Czechoslovak Sources*. IAP 4, 1970, s. 268-271
- POLIŠENSKÝ, Josef: *Český podíl na prehistorii Prvního máje (Čeští dělníci a masakr v Chicagu 1886)*. In: Polišínský, Josef (ed.): *Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA*. Bratislava 1970, s. 163-185
- POLIŠENSKÝ, Josef: *K otázkám dějin českého vystěhovalectví do Ameriky*. Češi v cizině 1, 1986, s. 17-22
- POLIŠENSKÝ, Josef: *K počátkům českého přistěhovalického internacionalismu*. Česká sekce I. internacionály v Novém Yorku 1870–1872. Slezský sborník 50, 1952, s. 186-196

- POLIŠENSKÝ, Josef: *Michael Sabel a počátky amerického obchodu s českým sklem*. JSH 40, 1971, s. 84-92
- POLIŠENSKÝ, Josef: *Problematika studia dějin českého masového vystěhovalectví*. In: *Vystěhovalectvo a život Slovákov vo svete*. Martin 1982, s. 95–104
- POLIŠENSKÝ, Josef: *Problems of Studying the History of Czech Mass Emigration to the Americas*. In: *Emigration from Northern, Central, and Southern Europe. Theoretical and Methodological Principles of Research*. International Symposium. Krakow 1984, s. 185-194
- POLIŠENSKÝ, Josef: *Styky Čechů a Slováků s koloniální Amerikou*. Bulletin Komise pro dějiny Čechů a Slováků v zahraničí, 1968–1969, č. 6-7, s. 1-8.
- POLIŠENSKÝ, Josef: *Úvod do dějin vystěhovalectví do Ameriky 1. Obecné problémy dějin českého vystěhovalectví do Ameriky, 1848–1914*. Praha 1992
- POLIŠENSKÝ, Josef: *Úvod do dějin vystěhovalectví do Ameriky 2. Češi a Amerika*. Praha 1996
- POLIŠENSKÝ, Josef: *Z histórie robotníckého hnutia amerických Slovákov*. Slovanský přehled 45, 1959, s. 259-296
- POLIŠENSKÝ, Josef (ed.): *Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA*. Bratislava 1970
- POLIŠENSKÝ, Josef – STANĚK, Jan: *Počátky české dělnické emigrace a české sekce I. internacionály ve Spojených státech amerických*. In: Polišenský, Josef (ed.): *Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA*. Bratislava 1970, s. 97-124
- POLIŠENSKÝ, Josef – STANĚK, Jan – ŠTĚDRŇSKÝ, František: *Současný stav vědomostí o pramenech k dějinám českého a slovenského vystěhovalectví*. In: Polišenský, Josef (ed.): *Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA*. Bratislava 1970, s. 307-313
- POLREICHOVÁ, Helena: *Počáteční etapa amerických studií v Československu*. Češi v cizině 1, s. 177-188
- POSPÍŠILOVÁ, Věra: *Karel Müller, jihočeský kněz a spisovatel*. In: Hálková, Milena – Šrajbová, Magra – Viktora, Viktor (edd.): *Perla v hrubé kazajce*. Sborník příspěvků z konference věnované drobné české próze druhé poloviny 19. století. Klatovy 2005, s. 91-94
- PRESTON, Katherine K.: *Opera on the Road. Traveling Opera Troupes in the United States, 1825–60*. Urbana 1993
- PRIMM, James Neal: *Lion of the Valley*. St. Louis, Missouri, 1764–1980. St. Louis 1998
- PRINZ, Friedrich: *Hans Kudlich 1823–1917*. Versuch einer historisch-politischen Biographie. München 1962
- PŠENKA, Jaromír (ed.): *Zlatá kniha československého Chicaga*. Chicago 1926
- PULA, James S.: *The Sigel Regiment. A History Of The 26th Wisconsin Volunteer Infantry, 1862–1865*. Campbell 1998

- PUTNA, Martin C.: *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918*. Praha 1998
- PUTNA, Martin C.: *Jan Nepomuk Neumann v zrcadle české biografické produkce*. Římskokatolická religiozita 19. století a vývoj její reflexe. *Studia theologica* 12, 2010/4, s. 64-82
- PUTNA, Martin C.: *Obrazy z kulturních dějin americké religiozity*. Praha 2010
- PYNSENT, Robert B.: *Pátrání po identitě*. Praha 1996
- RAK, Jiří: *Bývali Čechové*. České historické mýty a stereotypy. Praha 1994
- RAK, Jiří: *Dělníci na vinici Páně nebo na roli národní?* In: Hojda, Zdeněk – Prahel, Roman (edd.): *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*. Praha 2003, s. 128-138
- RAK, Jiří: *Pohřeb jako národní manifestace*. In: Lorenzová, Helena – Petrasová, Taťána (edd.), *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*. Praha 2001, s. 56-64
- REHCIGL, Miloslav Jr.: *Augustine Herman Bohemiensis*. *Kosmas: Czechoslovak and Central European Journal*. *Journal of Czechoslovak and Central European Studies* 3, 1984/1, s. 139-148
- REHCIGL, Miloslav Jr.: *Bohemian and Moravian Pioneers in Colonial America*. In: Machann, Clinton (ed.): *Czech-Americans in Transition*. Austin 1999, s. 18-27
- REHCIGL, Miloslav Jr.: *Czech and Slovak American Historiography*. *Kosmas: Czechoslovak and Central European Journal* 24, 2010/1, s. 83-124
- REHCIGL, Miloslav Jr.: *Czech Contributions to American Scientific and Technological Thought*. *Kosmas: Czechoslovak and Central European Journal* 12, 1996/1, s. 81-99.
- REHCIGL, Miloslav Jr.: *Czech Pioneers in Wisconsin*. *Naše Rodina (Our Family)* 9, 1997/3, s. 110-113
- REHCIGL, Miloslav Jr.: *Czechs and Slovaks in America*. New York 2005
- REHCIGL, Miloslav Jr.: *Češi v New Yorku*.
[http://www.krajane.net/attachments/cesi_v_ny.pdf], adresa platná k 8. 6. 2012
- REHCIGL, Miloslav Jr.: *Early Jewish Immigrants in America from the Czech Historic Lands and Slovakia*. [http://www.jewishgen.org/austriaczech/early_immig.html], adresa platná k 20. 8. 2011
- REHCIGL, Miloslav Jr.: *In Moravian Footprints in America*. *Rocenka*. *Yearbook of the Czechoslovak Genealogical Society International* 3, 1997-1998, s. 35-43
- REHCIGL, Miloslav Jr.: *In the Footprints of the First Czech Immigrants in America*. *Kosmas: Czechoslovak and Central European Journal* 9, 1990, s. 75-90

- REHCIGL, Miloslav Jr.: *Moravian Brethren from the Czechlands*. Nase rodina „Our Family“ 12, 2000/4, s. 154-159
- REHCIGL, Miloslav Jr.: *Osudy našich osmačtyřicátníků v Americe*. Češi v cizině 12, 2004, s. 140-143
- REHCIGL, Miloslav Jr.: *Postavy naší Ameriky*. Poučné a zábavné čtení ze života zahraničních Čechů. Praha 2000
- REHCIGL, Miloslav Jr.: *První čeští přistěhovalci do Ameriky od nejzazších dob po revoluci 1848*. In: *Historie emigrace z českých zemí*. Mladá Boleslav 2001, s. 13-23
- REHCIGL, Miloslav Jr.: *První příchozí a usedlíci na půdě Severní Ameriky ze zemí českých a ze Slovenska*. Češi v cizině 7, 1993, s. 101-115
- REHCIGL, Miloslav Jr.: *První židovští přistěhovalci do Ameriky z území bývalého Československa*. Češi v cizině 10, 1998, s. 88-102
- REHCIGL, Miloslav Jr. (ed.): *The Czechoslovak Contribution to World Culture*. Hague 1964
- REHCIGL, Miloslav Jr.: *The Lone Star State of Moravci in Formative Years*. *Kosmas: Czechoslovak and Central European Journal* 23, 2009/1, s. 42-63
- REHCIGL, Miloslav Jr.: *The Renewal and the Formation of the Moravian Church in America*. *Czechoslovak and Central European Journal* 9, 1990, s. 12-26
- REHCIGL, Miloslav Jr.: *U. S. Legislators with Czechoslovak Roots from Colonial Times to Present*. With Genealogical Lineages. Washington 1987
- REIMERS, David M.: *Unwelcome Strangers*. American Identity and the Turn Against Immigration. New York 1998
- RÉMOND, René: *Náboženství a národ: dvě univerzální hodnoty*. *Teologický sborník* 7, 2001/2, s. 38-48
- RENKIEWICZ, Frank (ed.): *The Polish Presence in Canada and America*. Toronto 1982
- RIIS, Jacob A.: *How the Other Half Lives*. Studies Among the Tenements of New York. New York 1890
- RITCHIE, Donald A.: *American Journalists*. Getting the Story. New York 1997
- RITTER, Alexander von (ed.): *Charles Sealsfield – Lehrjahre eines Romanciers 1808–1829*. Vom spätjosephinischen Prag ins demokratische Amerika. Wien 2007
- ROBEK, Antonín: *Korespondence vystěhovalců do Ameriky jako etnografický pramen*. ČL 71, 1984/1, s. 14–29
- ROBEK, Antonín: *K problematice vystěhovalectví do Ruska v druhé polovině 19. století (první část)*. Češi v cizině 2, 1987, s. 64-97

- ROBEK, Antonín: *K problematice vystěhovalectví do Ruska v druhé polovině 19. století (dokončení)*. Češi v cizině 3, 1988, s. 4-20
- ROBEK, Antonín: *Vystěhovalci ze Sadské v Americe*. VZ-Polabí 23, 1983/5-6, s. 12-17
- ROEDIGER, David R.: *The Wages of Whiteness. Race and the Making of the American Working Class*. New York 1991
- ROEDIGER, David R.: *Working Toward Whiteness. How America's Immigrants Become White. The Strange Journey from Ellis Island to the Suburbs*. New York 2005
- ROEMER, Theodore: *Ten Decades of Alms*. St. Louis 1942
- ROSICKÁ, Růžena: *Dějiny Čechů v Nebrasce*. Omaha 1928
- ROSICKY, Rose [ROSICKÁ, Růžena]: *A History of Czechs (Bohemians) in Nebraska*. Omaha 1929
- ROUCEK, Joseph Slabey: *Czechoslovak Americans*. In: Brown, Francis J. – Roucek, Joseph S. One America. The History, Contributions, and Present Problems of Our Racial and National Minorities. New York 1952, s. 157-168
- ROUCEK, Joseph Slabey: *The Image of the Slav in U. S. History and in Immigration*. AJES 28, 1969/1, s. 29-48
- ROUCEK, Joseph Slabey: *The Passing of American Czechoslovaks*. AJS 39, 1934/5, s. 611-625
- ROZHOŇ, Vladimír: *Čeští cestovatelé a obraz zámoří v české společnosti*. Praha 2005
- RULAND, Richard E.: *A View from Back Home*. Kafka's Amerika. AQ 13, 1961/1, s. 33-42
- RYCHLÍK, Jan: *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu*. Pasová, vízová a vystěhovalcká politika 1848–1989. Praha 2007
- RYCHLÍK, Jan: *Pasové předpisy v habsburské monarchii a v Československu*. In: Kaleta, Petr – Novosad, Lukáš (ed.): *Cestování Čechů a Poláků v 19. a 20. století*. Praha 2008, s. 8-22
- ŘEPA, Milan (ed.): *19. století v nás*. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly. Praha 2008
- ŘEPA, Milan: *Moravané nebo Češi? Vývoj českého národního vědomí na Moravě v 19. století*. Brno 2001
- ŘEPA, Milan: *Obrozený, nebo vymyšlený? Český národ a jeho nacionalismus*. In: Řepa, Milan (ed.): *19. století v nás*. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly. Praha 2008, s. 132-138
- ŘEPA, Milan: *„Rušení náboženství“ na Jižní Moravě*. Sekularizace ve světle protokolů Krajského trestního soudu v Brně. In: Fasora, Lukáš – Hanuš, Jiří – Malíř, Jiří (edd.): *Sekularizace venkovského prostoru v 19. století* Brno 2009, s. 125-134

- ŘEZÁČ, Michal: *Český krajanský tisk v době krize a rozpadu Severoamerické unie 1860–1861*. ČČH 98, 2000/2, s. 292-319
- ŘEZNÍČEK, Karel: *Dvacátý šestý pěší pluk dobrovolníků ze státu Wisconsin (1862–65)*. CACWA Times 1999/2 [monotematické číslo]
- ŘEZNÍK, Miloš: *Konfese a národní identita: České hnutí v evropském kontextu*. In: *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století*. Ústí nad Labem 2006, s. 74-91
- SALABA-VOJAN, Jaroslav Egon: *Česko-americké epistoly*. Chicago 1911
- SALABA-VOJAN, Jaroslav Egon: *Velký New York*. Dějiny New Yorku a české čtvrti – Prův. po New Yorku a okolí. New York 1908
- SALVATERRA, David L.: *Becoming American: Assimilation, Pluralism, and Ethnic Identity*. In: Walch, Timothy (ed.): *Immigrant America. European Ethnicity in the United States*. New York 1994, s. 29-54
- SALZMANN, Zdenek: *Native Americans of the Southwest As Seen through Czech Eyes*. Kosmas: Czechoslovak and Central European Journal 23, 2009/1, s. 64-73
- SAVETH, Edward N.: *American Historians and European Immigrants 1875–1925*. New York 1948
- SECKÁ, Milena: *American Czechs and the Collection of the Náprstek Library*. Analls of the Náprstek Museum 21, 2000, s. 22-28
- SECKÁ, Milena: *August Geringer. Nakladatel, mecenáš a lidumil*. [http://www.vkol.cz/cs/aktivity/konference-a-odborna-setkani/13--rocnik-odborne-konference/clanek/august-geringer---nakladatel--mecenas-a-lidumil/], adresa platná k 6. 9. 2011
- SECKÁ, Milena: *Vojta Náprstek – His Museum and Library*. In: *Analls of the Náprstek Museum* 19, 1998, s. 83-89
- SECKÁ, Milena: *Vojta Náprstek*. Vlastenec – sběratel – mecenáš. Praha 2011
- SECKÁ, Milena – SOCHOROVÁ, Ludmila – ŠTĚPÁNOVÁ, Irena: *Ženy rodiny Náprstkovy*. Praha 2001
- SEKERA, Martin: *Jací byli Češi ve Vídni do roku 1918?* In: Valeš, Vlasta (ed.): *Doma v cizině. Češi ve Vídni ve 20. století*. Praha 2002, s. 13-21
- SHUMSKY, Neil Larry: *Zangwill's „The Melting Pot“*. *Ethnic Tensions on Stage*. AQ 27, 1975/1, s. 29-41
- SCHNEIROV, Richard: *Freethought and Socialism in the Czech Community in Chicago, 1875–1887*. In: Hoerder, Dirk (ed.): *Struggle a Hard Battle. Essays on Working-Class Immigrants*. Chicago 1986, s. 121-142

- SCHNIEDEWIND, Karen: *Begrenzter Aufenthalt im Land der unbegrenzten Möglichkeiten*. Bremer Ruckwanderer aus Amerika, 1850–1914. Stuttgart 1994
- SCHONBERG, Harold C.: *The Don Quixote of Opera*. Max Maretzek, Impresario Extraordinary. *American Heritage* 27, 1976/2 [<http://www.americanheritage.com>], adresa platná k 25. 5. 2012
- SCHULTZ, Duane: *Over The Earth I Come*. The Great Sioux Uprising Of 1862. New York 1992
- SCHUNKA, Alexander – OHLSHAUSEN, Eckhart (edd.): *Migrationserfahrungen und Migrationsstrukturen*. Wahrnehmung und Verarbeitung von Wanderungen in der Geschichte. Stuttgart 2008
- SIMEK, B.: *The Bohemians in Johnson County*. In: Aurner, Clarence Ray (ed.): *Leading Events in Johnson County, Iowa*. Chicago 1911, s. 897-906
- SINKULA, Petr: *Čeští dobrovolníci v mexické válce 1864–1867*. Maxmilián Mexický, dobrovolnický sbor a jejich obraz v českém tisku. *SNM-A* 25, 1971/3, s. 65-112
- SIRÁCKÝ, Ján: *Slováci vo svete*, 2 sv. Martin 1980
- SKRABANEK, Robert L.: *We're Czechs*. College Station 1988
- SKRIVANEK, John Marion: *History and Education of the Czechs of Texas* [dissertation]. Praha 1947
- SKŘIVÁNEK, John M.: *The Czechs in Texas*. In: Rechcigl, Miloslav Jr. (ed.): *The Czechoslovak Contribution to World Culture*. Hague 1964, s. 510-515
- SLEZÁK, Jaroslav: *Němčičští Američané*. *MalK* 45, 2009/3, s. 22-23
- Slovanství v národním životě Čechů a Slováků*. Praha 1968
- SMITH, Anthony D.: *National Identity*. Reno 1991
- SMITH, Timothy L.: *Religion and Ethnicity in America*. *AHR* 83, 1978/5, s. 1155-1185
- SOCHOROVÁ, Ludmila: *Americká přítelkyně Boženy Němcové*. K typologii české vlastenky z roku 1848. *LA* 34, 2002, s. 225-236
- SOLLORS, Werner: *Theory of American Ethnicity, or: „? S Ethnic?/Ti and American/Ti, De or United (W) States S SI and Theor?“* *AQ* 33, 1981/3, s. 257-283
- SOUKUP, František Alois: *Česká menšina v Rakousku*. Praha 1928
- SPEAR, Allan H.: *Marcus Lee Hansen and the Historiography of Immigration*. *WMH* 44, 1961/4, s. 258-268
- SRŠEŇ, Lubomír: *Bratři Kaehligovi z Prahy ve službách císaře Maxmiliána v Mexiku*. *SNM-A* 55, 2001/1- 2, s. 1-40

- STADLER, Beno H.: *History of the First Presbyterian Church, Elly, Iowa* [nepublikovaný rukopis]. 1963
- STARR, Louise M.: *Bohemian Brigade. Civil War Newsmen In Action*. New York 1954
- STEPHENSON, George M.: *A History of American Immigration 1820–1924*. Boston 1926
- STERNSTEIN, Malynne: *Czechs of Chicagoland*. Charleston 2008
- STILL, Bayrd: *Milwaukee. The History of a City*. Madison 1948
- STÍSKAL, Jiří: *El cambio de la imagen del inmigrante checo a América en la mitad del siglo XIX*. Emigración centroeuropea a América Latina IV, Emigración en testimonios y novelas. Praha 2006, s. 55-64
- STÍSKAL, Jiří: *La imagen de América en las páginas de la prensa checa durante la primera mitad del siglo XIX*. Emigración centroeuropea a América Latina III, 2005, s. 137-153
- STÍSKAL, Jiří: *Precursores de la emigración checa a la zona fronteriza entre los EE.UU. y México en la mitad del siglo XIX*. Emigración centroeuropea a América Latina II, 2003, s. 87-102
- STÍSKAL, Jiří: *Průkopníci emigrace z českých zemí do mexicko-amerického pohraničí v polovině 19. století*. Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity 8, 2000, s. 141-160
- STÍSKAL, Jiří: *Severoamerický expanzionismus na stránkách českého tisku doby předbřeznové*. Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity/Historie 7, 1999, s. 207-219
- STOLARIK, M. Mark: *From Field to Factory. The Historiography of Slovak Immigration to the United States*. IMR 10, 1976/1, s. 81-102
- STOLARIK, M. Mark: *Growing Up on the South Side. Three Generations of Slovaks in Bethlehem, Pennsylvania, 1880–1976*. Lewisburg 1985
- STRAKA, Jaroslav: *K začiatkom vysťahovalectva Slovákov do USA*. In: Pocta Stanislavu Balíkovi k 80. narodeninám. Acta historico-iuridica Pilsnensia 2008. Plzeň 2008, s. 344-354
- STRNADEL, Drahomír: *Emigration to Texas from the Mistek District between 1856 and 1900*. Victoria 1996
- STRNADEL, Drahomír: *Němečtí vystěhovalci z Novojičínska v Texasu v 19. století*. VSONJ 46, 1990, s. 50-53
- STRNADEL, Drahomír: *Tam za mořem. Vystěhovalctví z Frenštátska do Ameriky ve 2. polovině 19. století*. Frenštát pod Radhoštěm 2006
- STRNADEL, Drahomír: *Texas. Země vzdálená i blízká – Texas. The Remote and Near Country*. Trojanovice 1997

- STRNADEL, Drahomír: *Vystěhovalectví z Frenštátska do Texasu v druhé polovině minulého století na základě nových pramenů*. VSONJ 38, 1986, s. 31-37
- Stručné dějiny Č.S.P.S.* St. Louis 1879
- STRUVE, Arno – STRUVE, Heinrich: *The Struve Family in Europe and in Texas*. Abernathy 1979
- STURM, Rudolf: *Czech Literature in America*. In: Zyla, Wolodymyr T. – Aycock, Wendell M.: *Ethnic Literature since 1776. The Many Voices of America*. Lubbock 1978, s. 161-173
- STURM, Rudolf: *Czech Opinion of America in the Mid-Nineteenth Century*. In: Rechcigl, Miloslav Jr. (ed.): *The Czechoslovak Contribution to World Culture*. Hague 1964, s. 51-59
- SVOBODA, Joseph: *Czechs: The Love of Liberty*. In: Olson, Paul (ed.): *Broken Hoops and Plains People*. Lincoln 1976, s. 153-191
- SVOBODA, Joseph: *Czechs: The Love of Liberty*. Nebraska History 74, 1993/3-4, s. 109-119
- SVRCEK, V. A. (ed.): *A History of the Czech-Moravian Catholic Communities of Texas*. Waco 1974
- SWEHLA, Francis J.: *The Bohemians in Central Kansas*. Kansas State Historical Society Collections 13, 1913–1914, s. 469-512
- ŠATAVA, Leoš: *České etnikum v jinonárodním prostředí*. Češi v cizině 4, 1989, s. 63-76
- ŠATAVA, Leoš: *Migrační procesy a české vystěhovalectví 19. století do USA*. Praha 1989
- ŠILAR, František: *Emigrants to Texas from Eastern Cechy*. Houston 1989
- ŠILAR, František: *Seznam vystěhovalců do Ameriky podle domovní knihy obce Čermné* [nepublikovaný rukopis]. 1991
- ŠILAR, František: *Seznam žádostí o pasy do Ameriky žadatelů z východních Čech* [Státní oblastní archiv z Zámrsku, fond Krajská vláda Pardubice, kniha č. 2, 1850–1852]. [nepublikovaný rukopis]. 1991
- ŠIMÍČEK, Josef: *Hope Has Its Name – Texas* –
, and Vlčovice. [místo vydání neuvedeno] 1996
- ŠIMÍČEK, Josef: *Hope Has Its Name – Texas. The Emigration to America during 1856–*
. Veřovice 2004
- ŠIMÍČEK, Josef: *Hope Has Its Name – Texas. The Emigration to America from Villages Bordovice and Lichnov 1856–1914*. [místo vydání neuvedeno] 1997
- ŠIMÍČEK, Josef: *Hope Has Its Name – Texas. The Emigration to America from Villages Bordovice and Lichnov during 1860–1914*. Veřovice 2001
- ŠIMÍČEK, Josef: *The Pilgrims for Hope. The Emigration to America during 1856–1914 from Frenštát a Trojanovice*. Veřovice 2004

- ŠIMÍČEK, Josef (ed.): *Vystěhovalectví do Ameriky 1850-1914*. Sborník příspěvků účastníků symposia v Lichnově 5. června 1999. Lichnov 1999
- ŠINDELÁŘ, Bedřich: *Kořeny a povaha českého vystěhovalectví za kapitalismu*. In: Polišínský, Josef (ed.): *Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA*. Bratislava 1970, s. 13-48
- ŠINDELÁŘ, Bedřich: *Několik kapitol k otázce českých dělnických spolků v zahraničí v letech 1876–1878*. ČMM 71, 1952, s. 248-300
- ŠINDELÁŘ, Bedřich: *Několik poznámek k otázce našeho vystěhovalectví v epoše kapitalismu*. In: SPFFBU(C) 3, 1954/1, s. 18-43
- ŠINDELÁŘ, František: *Z boje za svobodu otčiny*. Chicago 1924
- ŠÍPEK, Zdeněk: *Příspěvek k české kolonizaci Dolních Uher (K dějinám obce Perek, župa Arač, Rumunsko)*. Češi v cizině 2, 1987, s. 98-121
- ŠÍPEK, Zdeněk: *Vyslěhovalectví z Přelouče*. Příspěvek k vystěhovalecké otázce. Východní Čechy 1961, s. 370-374
- ŠOLLE, Zdeněk: *Akce V. Náprstka a F.L. Riegra ve prospěch přijetí českoamerického konsula Karla Jonáše v Praze*. Studie o rukopisech 25, 1986, s. 117-160
- ŠOLLE, Zdeněk: *Americký pobyt Vojty Náprstka (Od příchodu do USA v prosinci 1848 až po návrat do Čech v únoru 1858)*. SNM-C 28, 1983/3, s. 97-172
- ŠOLLE, Zdeněk: *Czech Political Refugees in the United States during the Nineteenth Century*. Nebraska History 74, 1993/3-4, s. 142-149
- ŠOLLE, Zdeněk: *Deník Viléma Pflanzera (Ke vzniku plánu Vojty Náprstka na cestu do Ameriky)*. Studie o rukopisech 20, 1981, s. 119-159
- ŠOLLE, Zdeněk: *Die tschechische Sektion der I. Internationale in den Vereinigten Staaten von Amerika*. Historica 8, 1964, s. 101-134
- ŠOLLE, Zdeněk: *Josef Boleslav Pecka*. Praha 1987
- ŠOLLE, Zdeněk: *Karel Havlíček a Vojta Náprstek*. Studie o rukopisech 19, 1980, s. 59-122
- ŠOLLE, Zdeněk: *Osobnost Vojty Náprstka a prameny k jejímu poznání*. Studie o rukopisech 26, 1987/1988, s. 105-120
- ŠOLLE, Zdeněk: *Prameny deníkové a memoárové povahy z let amerického pobytu Náprstkova a z doby po jeho návratu do vlasti*. Studie o rukopisech 24, 1985, s. 153-179
- ŠOLLE, Zdeněk: *Příspěvek k poznání Náprstkových příprav na cestu do Ameriky*. Studie o rukopisech XXI/1982, s. 179-213
- ŠOLLE, Zdeněk: *Vojta Náprstek a jeho doba*. Praha 1994
- ŠOLLE, Zdeněk: *Vojtech Naprstek and His Era. Bohemia, the United States, and the Transmission of Cultures*. ECE 17, 1990/1, s. 1-30

- ŠOLLE, Zdeněk: *Zachované deníky Vojtěcha Náprstka jako pramen k poznání jeho osobnosti*. MaS 4, 1981, s. 81-115
- ŠTAIF, Jiří: *František Palacký. Život, dílo, mýtus*. Praha 2009
- ŠTĚPÁN, Jan (ed.): *Alois Adlof 150 let. Život – služba – odkaz*, Praha 2012
- ŠTĚPÁN, Václav: *Lid'ákové – šedý otec a modrý syn*. HMA-Frenštát 15, 1998/1-2, s. 25-30
- ŠTĚPÁN, Václav: *Osudy emigranta Filipa Bučka*. Těšínsko 38, 1995/3, s. 5-8
- ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita: *Jak potůček v jezeře*. Moravané v obnovené Jednotě bratrské v 18. století. Praha 2009
- ŠUFFNER, Roman: *O stěhování amerických Čechů na Amur*. SIPř 44, 1958/5, s. 165-166
- TEMKIN, Sefton D.: *Isaac Mayer Wise and the Civil War*. American Jewish Archives 15, 1963, s. 635-658
- TERČELJ, Marija Mojca: *Nástin dějin slovinské amerikanistiky*. ČL 92, 2005/3, s. 297-306
- THAUREN, Johannes: *Ein Gnadenstrom zur Neuen Welt und seine Quellen*. Die Leopoldinen-Stiftung zur Unterstützung der amerikanischen Missionen. Wien 1940
- The Quasquicentennial History Book 1860–1985*. Spillville 1985
- THIESSE, Anne-Marie: *Vytváření národních identit v Evropě 18. až 20. století*. Brno 2007
- THISTLETHWAITE, Frank: *Migration from Europe Overseas in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. In: *Rapports du XIe Congrès International des Sciences Historiques*, vol. 5, *Historie Contemporaine*. Stockholm 1960, s. 32-60
- THOMAS, William Isaac – ZNANIECKI, Florian: *The Polish Peasant in Europe and America*. Monograph of an Immigrant Group, 5 sv., Chicago – Boston 1918–1920
- Three Scores Years of Church Activities*. An Historical Sketch of St. Procopius Parish, Its Contributions to Chicago's Social and Religious Life. Chicago 1935
- TINDALL, George Brown – SHI, David E.: *Dějiny Spojených států amerických*. Praha 2000 [4. doplněné vydání]
- TLAPÁK, Radek: *Pátrání po předcích v USA*. GaHL 28, 2008/2, s. 83-87
- TOLZMANN, Don Heinrich: *The German-American Experience*. Amherst 2000
- TÓTH, Helena: „*Ich habe das Bedürfnis aus meiner Tätigkeit zu leben*.“ Revolution als Kapital der ungarischen und deutschen politischen Achtundvierziger-Flüchtlinge in Amerika. In: Schunka, Alexander – Ohlshausen, Eckhart (edd.): *Migrationserfahrungen und Migrationsstrukturen. Wahrnehmung und Verarbeitung von Wanderungen in der Geschichte*. Stuttgart 2008, s. 103-116
- TRAPL, Miloš: *František Matouš Klácel. Život a dílo*. Olomouc 1999

- TRAPL, Miloš: *František Matouš (Ladimír) Klácel v Americe*. In: František Matouš Klácel. Filosof, spisovatel a novinář. Sborník ze symposia konaného ve dnech 24. - 26. září 2008 v České Třebové. Česká Třebová 2008, s. 98-103
- TVAROH, Přemysl: *Jak Češi v předminulém století osidlovali americkou prérii, aneb dějiny Čechův ve státě South Dakota*. České Budějovice 2006
- UHLIR DEVINE, Hazel: *The Changing Winds. One Family's Czech American Experience Circa 1875–1955*. Hastings 1999
- ULMANOVÁ, Kristýna: *Cestování před sto lety aneb všude dobře, doma nejlépe*. Rozvoj českého turismu v kontextu světových výstav ve druhé polovině devatenáctého století. Praha 2011
- UNDERWOOD, Rodman L.: *Death on the Nueces. German Texans, Treue der Union*. Austin 2002
- UPTON, William T.: *Anthony Philip Heinrich. A Nineteenth-Century Composer in America*. New York 1939
- URBAN, Otto: *Česká společnost 1848–1918*. Praha 1982
- VACULÍK, Jaroslav: *České menšiny v Evropě a ve světě*. Praha 2009
- VACULÍK, Jaroslav: *Češi v cizině 1850-1938*. Brno 2007
- VACULÍK, Jaroslav: *Čeští emigranti 18. a 19. století na území dnešního Polska a jejich poválečná reemigrace*. HG 32, 2003, s. 309-317
- VACULÍK, Jaroslav: *Dějiny volyňských Čechů*. I. Léta 1868–1914. Praha 1997
- VACULÍK, Jaroslav: *K náboženským poměrům Čechů v cizině*. In: Katechetika – historie – teologie. Ostrava 2003, s. 23-29
- VACULÍK, Jaroslav: *K počátkům českého zemědělského vystěhovalectví do Ruska ve 2. polovině 19. století*. In: Veber, Václav (ed.): 150 let Slovanského sjezdu (1848). Praha 2002, s. 171-194
- VACULÍK, Jaroslav: *Náboženská emigrace z českých zemí v 18. století*. In: České země v 17. a 18. století. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-210-3150-6, s. 74-78. 2003, Brno.
- VACULÍK, Jaroslav: *Počátky českého vystěhovalectví na Volyň*. In: Historie emigrace z českých zemí. Mladá Boleslav 2001, s. 41-55
- VACULÍK, Jaroslav: *Přes moře nebo po souši? K cestování českých emigrantů 2. poloviny 19. a počátku 20. století*. In: Cestování Čechů a Poláků v 19. a 20. století. Sborník z mezinárodní vědecké konference (Praha 6. -7. 9. 2007). Praha 2008, s. 167-171

- VACULÍK, Jaroslav: *Tzv. husitská církev na Volyni v sedmdesátých a osmdesátých letech 19. století*. In: Kaiserová, Kristina – Nešpor, Zdeněk R. (edd.): *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918)*. Ústí nad Labem 2010, s. 395-401
- VALÁŠKOVÁ, Naďa: *Z Čech do Ameriky, z Ameriky do Ruska*. Nerealizovaný projekt druhotné migrace. In: Brouček, Stanislav – Hrubý, Karel (ed.): *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století*. Praha 2000, s. 67-73
- VAN HOFF, Joseph John: *A History of the Czechs in Knox County, Nebraska*. Lincoln 1980
- VAŘEKA, Josef: *Podíl Čechů na výstavbě amerického venkova v Nebrasce*. *Češi v cizině* 4, 1989, s. 103-109
- VAVRA, Edwin J.: *Our First 50 years Serving Our Lord*. First Presbyterian Church near Ely, Iowa. Ely 2008
- VAVRA, Edwin J.: *Register Report for Josef Pospishil* [nedatovaný rukopis]
- VECOLI, Rudolph J.: *Contadini in Chicago. A Critique of The Uprooted*. *JAH*, 51, 1964/3, s. 404-417
- VEČERKOVÁ, Eva: *O historii kramářské písně*. Brno 1995
- VEJVODA, Zdeněk: *Čeští dudáci v americké emigraci*. *NR* 18, 2008/2, s. 112-114
- VINSON, J. Chal: *Thomas Nast and the American Political Scene*. *AQ* 9, 1957/3, s. 337-344
- VLČEK, Radomír: *Místo a úloha slovanství v procesu formování moderního českého národa (mýty, symboly, tradice)*. In: Řepa, Milan (ed.): *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*. Praha 2008, s. 152-167
- VLČEK, Radomír: *Panslavismus či rusofilství? Pět tezí k otázce reflexe slovanství a panslavismu českou společností 19. století*. In: Hojda, Zdeněk – Ottlová, Marta – Prahl, Roman (edd.): *Slavme slavně slávu Slávov slavných. Slovanství a česká kultura 19. století*. Praha 2006, s. 9-20
- VLHA, Marek: *Czech-Moravian Brethren Churches in Texas and Iowa and Relevant Historical Sources*. In: Bolom-Kotari, Martina – Zouhar, Jakub (edd.): *Cogito, scribo, spero. Auxiliary Historical Sciences in Central Europe at the Outset of the 21st Century*. Hradec Králové 2012, s. 265-276
- VLHA Marek: *Czech Soldiers in the American Civil War. Previous Research and New Perspectives*. *Kosmas: Czechoslovak and Central European Journal* 23, 2010/2, s. 43-57
- VLHA, Marek: *Česká komunita ve Spojených státech a náboženský konflikt*. In: Kaiserová, Kristina – Nešpor, Zdeněk R. (edd.): *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918)*. Ústí nad Labem 2010, s. 402-420

- VLHA, Marek: *Doktor Antonín Dignowity. Život a odkaz českého radikála v Texasu*. DaS 31, 2009/10, s. 18-20
- VLHA, Marek: *Muž, který proslavil Santa Klause. Svědectví karikatur Thomase Nasta*. DaS 31, 2009/12, s. 14-16
- VLHA, Marek: *Poslední služba zesnulým ve svobodomyšlné Americe a Český národní hřbitov v Chicagu*. Sonda do náboženského milieua českoamerického svobodomyšlného hnutí. In: Havelka, Miloš (ed.): *Víra, kultura a společnost. Náboženské kultury v českých zemích 19. a 20. století*. Červený Kostelec 2012 [v tisku]
- VLHA, Marek: *Vojta Náprstek a Antonín Dignowity. Ideový svět dvou svobodomyšlných osobností v počátcích krajanské Ameriky*. In: SPFFBU(C) – *Studia Historica Brunensia* 57, 2010/1, s. 45-67
- VLHA, Marek: *„Zůstaňte doma a poctivě se žijte.“ Počátky masového vystěhovalectví z českých zemí do Ameriky v zrcadle soudobé beletrie*. In: SPFFBU(C) – *Studia Historica Brunensia* 55, 2008, s. 77-97
- VLHA, Marek: *Ženy ve víru americké občanské války*. *HistO* 19, 2008/9, s. 66-81
- VOJAN, J. E. S. (ed.): *Dějiny prvního půlstoletí velkořádu Č.S.P.S. státu Illinois*. Chicago 1926
- VOJTA, Vaclav: *Czechoslovak Baptists*. Minneapolis 1941
- VRÁZ, Vlasta: *Panorama. A Historical Review of Czechs and Slovaks in the United States*. Cicero 1971
- VYKOUPILOV, Libor: *Jakub Malý jako historik Spojených států amerických*. SPFFBU(C) 39, 1992, s. 67-80
- WAGNER, Jan: *Krkonošský účastník války Severu proti Jihu v USA*. In: *Miscellanea. Sborník příspěvků k osmdesátinám prof. Jaroslava Procházky*. Trutnov 1969, s. 107-113
- WALCH, Timothy (ed.): *Immigrant America. European Ethnicity in the United States*. New York 1994
- WEINBERG, Daniel E.: *Viewing the Immigrant Experience in America through Fiction and Autobiography – With a Select Bibliography*. *The History Teacher* 9, 1976/3, s. 409-432
- WEISS, Bernard J.: *American Education and the European Immigrant 1840–1940*. Urbana 1982
- WEST, Theresie M.: *The Kingdom of God Is in Texas*. *Kosmas: Czechoslovak and Central European Journal*, 2008/2, s. 80-89
- WILLIAMS, Peter W.: *America's Religions. From Their Origins to the Twenty-First Century*. Urbana 2002

- WITTKE, Carl: *Refugees of Revolution*. The German Forty-Eighters in America. Oxford 1952
- WITTKE, Carl: *The America Theme in Continental European Literatures*. MVHR 28, 1941/1, s. 3-26
- WITTKE, Carl: *The German Language Press in America*. Lexington 1957
- WRIGHT, Jody Feldtman: *Czechs in Grey and Blue, Too*. San Antonio 1988
- WYTRWAL, Joseph Anthony: *America's Polish Heritage*. Detroit 1961
- WYTRWAL, Joseph Anthony: *Behold! The Polish Americans*. Detroit 1977
- WYTRWAL, Joseph Anthony: *Poles in American History and Tradition*. Detroit 1969
- ZAWISTOWSKI, Theodore L.: *The Polish National Catholic Church: an Acceptable Alternative*. In: Mocha, Frank (ed.): *Poles in America*. Bicentennial Essays. Stevens Point 1978, s. 423-434
- ZDRŮBEK, Frank B.: *Dějiny česko-národního hřbitova v Chicagu, Illinois*. Chicago [1902]
- ZEIDEL, Robert: *Immigrants, Progressives, and Exclusion Politics*. The Dillingham Commission, 1900–1927. DeKalb 2004
- ZÍBRT, Čeněk: *Jak si lid československý představoval život v Americe*. Písničky z polovice 19. století. ČL 29, 1929, s. 21-23
- ZUBER, Rudolf: *Počátky hladomoru na jesenicku v letech 1844–1849*. SM 9, 1963, s. 29-36
- ZUBER, Rudolf: *Vystěhovalectví z Jesenicka do Ameriky v polovici 19. století*. SM 17, 1969, s. 19-22
- ZUCKER, Adolf Eduard (ed.): *The Forty-Eighters*. Political Refugees of the German Revolution of 1848. New York 1950
- ZVOLANEK Sarris, Kay E. – ZVOLANEK Semrad, Elizabeth M.: *The Zvolanek Clan of the Yesterday and Today*. [místo vydání neuvedeno] 1985
- ŽIŽKA, Arnošt Jan: *Kulturní přínosy amerických Čechů*. Praha 1932

20.12. Internetové databáze

- America's Historical Newspapers* [<http://www.newsbank.com>]
- American Periodicals Series Online* [<http://www.proquest.com>]
- Ancestry* [<http://www.ancestry.com>]
- California Digital Newspaper Collection* [<http://cdnc.ucr.edu>]
- Historic American Newspapers* [<http://chroniclingamerica.loc.gov>]

New York Times Article Archive [<http://www.nytimes.com>]

Small Town Papers [<http://www.smalltownpapers.com/>]